
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
68
F
9

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
Illustrium Virorum Vitæ.

Accessit ad posteriorem hanc editionem rerum memorabilium Index.

FLORENTIAE
In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi,

M D L I.

Cum summi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis,
Cosmi Medicis Ducis Florent. II.
Priuilegio.

INDEX EORVM QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR

Leonis X. & Hadriani VI. Pontificum, ac Pompeii Columnae Cardinalis uitae & res gestae, alio sunt comprehensae uolumine.

249

PAVLVS IOVIVS COSMO MEDICI ILLVSTRISS. FLORENTIAE DVCI S. P. D.

NSIGNIVM aliquot Procerum vitæ imitatione Plutarchi summæ grauitatis philosophi, à me, licentiore stilo perscriptæ, quibus tu magnanime Cosme spiritum dedisti, quum elegantissimis formis vt luculentius in publicum prodirent, excudendas curaueris, iure optimo patrocinium tuum deposcunt aduersus obtrectatores, vel hac vna ratione, quòd censuræ tuæ iudiciũ subierint. Agnoscis enim (vt qui nostrorum temporum historiam exactissime calles) quo animi candore, quoue studio & pudore asserendæ veritatis, ea quæ nos vidimus, posterorum memoriæ tradiderim. Intemperantis nanque ingenii foret, ea mandare literis atque edere, quæ summorum Ducum & Principum, qui adhuc viuunt & florent, testimonio refelli possint; vt iam non aliunde locupletior & certior fides scriptis nostris constet, quàm ex his quæ à summis Regibus & Ducibus, qui bella gesserunt, enarrata referuntur; Quando hæc, infinita propè diligentia indaganti mihi (quod in tanto suscepto negocio summæ felicitatis fuit) cum vniuersis cunctarum propè nationum Ducibus, aut illustris amicitia, aut non obscura familiaritas intercesserit, vt ex ipsorum sermone rerum gestarum consilia atque euentus noscerentur. Quid enim vniuersam toto cognito orbe collectam historiam, à quinquaginta ab hinc annis scribere auso, tantumque opus non inuita Minerua ad hunc vsque annũ perducenti, aut in hac vita beatius, aut post mortem extincta demum inuidia gloriosius euenire potuit, quàm hoc incorruptæ libertatis specimen prætulisse? Sed id opus quod iam planè absolutum propediem edetur, excitabit (vt reor) apud nos externasque gẽtes, dissonos clamores, vt libido cuiusque feret, inter ambi-

guam laudem & certam obtrectationẽ existimationis meæ, quum factiosa superbaque ingenia passim occurrant, quæ multa tanquàm adulatione aut odio deprauata interpretentur. Verùm malignis aut ignorantibus, egregii probique homines, inter quos tu ab excellenti virtute maxime illustris emines, tanquàm iurati testes respondebunt, indignum esse vt ei maledicatur, qui ingenuo labore incomparabilem vtilitatem tot expressis vitæ exemplis cum honestissima voluptate et viuis & posteris attulerit.

Vale. Romæ XI. Kal. Maias.

M D XLVIII.

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS.

Illustres animæ quarum miro ordine mores
Et clara Iouius facta chartis tradidit,
Seu vos imperiis in pace uigentibus auctæ
Seu bellica fuistis arte prædita.
Quisquis inest vobis post fata nouissima sensus,
Si, quæ hic aguntur, scire vos credi licet,
Lætitia certè haud modica gestire, nouoque
Debetis alacres exilire gaudio,
Quum reuirescentem longo post tempore famam
Vestram, atque laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iouij, quem nostra propè vnum
Aetas, vetustis inserit scriptoribus.
Quare etiam atque etiam, vos huic debere fatendum est,
Aeterna per quem vestra viuet gloria.
Nec minus insigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchra paret ora Etruriæ,
Hac qui vestrorum iuuenis generosus honorum
Monumenta, formis iussit excudi æneis,
Ille vnus lapsas sæclis vergentibus artes
Et litterarum studia neglecta erigit,
Ille fouet vates, illi pia carmina curæ,
Et restituta in pristinum sapientia,
Et quæ sidereos linquens Astræa recessus
Sub hoc reuisit Principe humanum genus.
Vtque salutiferum radianti lumine sidus
Seu Veneris almæ, siue supremi Iouis
Tristia felici leuat exoriens aspectu
Astra, atque lætos vndique euentus ciet,
Non morbi, non bella vigent, maria alta quiescunt
Et aucta largis terra ridet frugibus,
Talis honorato Medicum de sanguine COSMVS
Orbi serenum illuxit Etrusco iubar,
Sustulit incestas pœnis vltricibus artes
Mores probrosos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, vnum
Quenque ad decora studia & artes allicit.
Pax secura viget, iustum dominatur & æquum,
Procul insolentes exulant iniuriæ,
Macte ista virtute animi clarissime Princeps
Futura nunquàm te silebunt sæcula.

PAVLVS IOVIVS EPISCOPVS NVCERINVS HENRICO GALLIAE DELPHINO,

S. P. D.

VVM ad Nicæam in ſpem exoptatæ pacis adductus Carolo fratri tuo Vicecomitum origines & principatus initia breui cōmentario me perſcripturũ promiſiſſem, nihil inde mihi antiquius fuit, quàm vt id quod ſuſceperam maturè perficerem. Arbitrabar enim non multo poſt futurum, vt is ſummæ ſpei adoleſcens cum optimo iure ſuo, tum præclara Cæſaris Auguſti liberalitate, Ciſalpinæ Galliæ imperio potiretur. Quamobrē non modo mihi honeſtum ſed illi etiam maxime decorum atq. iucundũ fore prouidebam, ſi tantorum principum res geſtæ in arctum volumen referrentur. Nam eos bellica laude & magnificentia operũ, & ſplendore vitæ cum clariſsimis Græcorum & Romanorũ comparari poſſe ſine controuerſia iudicamus. Ab hac vos nobiliſsima ſtirpe maternũ genus regiæ Valeſiorum domui inſertũ deducitis, vnde hæc vobis Mediolanenſis regni hæreditas petitur, tot cruētis iactata litibus, nec vllis vnquam immitis fortunæ terroribus intermiſſa. Regnauere autem ex hac illuſtri familia duodecim Principes, centum & ſeptuaginta annis, tot enim ſunt ab Othone ad Philippũ, in quo principũ progenies defecit, quũ is ſine legitima prole deceſſerit. Cæterũ confecto libro, quum offerendi huius muneris votũ nouus ex violatis induciis renati belli tumultus aliquandiu feſelliſſet, tandem id totum Carolus ipſe atroci fato nobis ereptus interrupit, grauiore quidem noſtro luctu, quòd iuuenis ſpectata virtute florentiſsimus, in ipſo partæ pacis limine conciderit. Id igitur quod ei debebam, tibi rerum omniũ hæredi integra fide perſoluo. Tu verò ſapienter generoſeq; feceris, ac plane regiè ſi eo animo librum euolues, vt repudiatis vitiis ſummos tãtùm virtutum flores decerpas. Id porro tibi haud difficile fuerit, qui paternæ laudis æmulus, atq. auitæ conſtantiæ præclarus imitator, ita diuerſas miro temperamento in vnũ virtutes miſces, vt iam Gallia minimè dubitet, quin ſis duobus longe maximis regibus maior atque felicior euaſurus Vale.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN VITAS DVODECIM VICECOMITVM MEDIOLANI PRINCIPVM PRAEFATIO.

ETVSTATEM nobilissimæ Vicecomitum familiæ, qui ambitiosius à prætalta Romanorum Cæsarum origine, Longobardisque Regibus deducto stemmate repetere contendunt, fabulosis penè initiis inuoluere videntur. Nos autem recentiora illustrioraque vti ab omnibus recepta sequemur, contentique erimus insigni memoria Heriprãdi & Galuanii nepotis, qui eximia cum laude rei militaris, ciuilisque prudentiæ, Mediolani principem locum tenuerunt. Incidit Galuanius in id tempus quo Mediolanum à Federico Aenobarbo deletum est, vir summa rerum gestarum gloria, & quod in fatis fuit insigni calamitate memorabilis: captus enim & ad triumphum in Germaniam ductus fuisse traditur; Sed non multo post carceris catenas fregit, ingentique animi virtute non semel cæsis Barbaris vltus iniurias Patriam restituit. Fuit hic vt Annales ferunt Othonis nepos, eius qui ab insigni pietate, magnitudineque animi, canente illo pernobili classico excitus ad sacrum bellum in Syriam contendit, communicatis scilicet consiliis atque opibus cum Gulielmo Montisferrati Regulo, qui à proceritate corporis Longa spatha vocabatur, voluntariorum enim equitum ac peditum delectæ nobilitatis viginti milia, ad Boëmundum à Brundusio transfretantem adduxere, ne Itali vel studio religionis, vel bellica laude Gallis inferiores esse viderentur. Cæterum Otho iam duobus asperrimis ad Nicæam atque Orontem præliis spectatæ virtutis famam consecutus, oppugnante demum Hierosolymas Gotifredo gloriosa totius exercitus acclamatione coronam promeruit, quum Volucem Saracenorum Ducem medio in campo ad singulare certamen fortissimum quenque ex Christiana acie prouocantem, ipse vnus ante alios nihil eius immanis Barbari ferocia, vel terribili insignium armorum specie permotus, fortiter atque feliciter deuicit, retulitque de confossi hostis galea opimum, plenumque immortali gloria spolium, auritam scilicet Viperam complicatis spiris minaciter à cono casidis erectam, & puerum passis manibus deuorantem. Quod vnum auspicatæ virtutis argumentum, non modo gentilitiæ laudis gestamen fuit, sed & posteris id insigne audacter vsurpantibus, & imperia, & opes, & latè gloriam portendit. Fuere qui existimarent Volucem ex stirpe Alexandri Magni progenitum,

tuliſſe pro inſigni viperam, ex Olympiadis fabula puerũ parturiẽtem, quòd ea à Dracone ſe compreſſam fuiſſe Iouis imagine prædicaret.

PAVLI IOVII OTHO, SIVE LIBER PRIMVS.

NOBILISSIMI Principatus fundamenta feliciter Otho iecit, Vberti filius, qui ab Aſiatico Othone proauo nomen acceperat. Natus eſt Inuorio in pago apud Verbanum lacum, magnis quidem natalibus, ſed patrimonio tenui, & tum adeo afflictis totius familiæ Fortunis, vt quatuor tantum & planè ignobilium vicorum ditione, tot gentiles proceres maiorum ſuorum nomen tuerentur. Hi fuêre Inuorium, Maſsinum, Vergantum & Olegium. fundos etiam ſat amplos Mediolani extra portam Iouiam à Sultano Vicecomite emptos conſtat. Frequentibus enim Barbarorum eruptionibus & ciuili præſertim bello, cuncta apud Inſubres cõturbata proſtrataque erant, vt non mirum ſit, tantas opes in publica calamitate corruiſſe. Sunt qui ex genitura propter admirabiles ſyderũ concurſus, Imperium ei à Mathematicis prænunciatum fuiſſe aſſeuerent, verùm ipſe repudiatis prorſus Aſtrologis, id vnum pro inſigni oſtento iocabundus accepit, quòd Vicecomite Placentino Mediolani Prætore, qui tum erat ſupremæ poteſtatis Magiſtratus, & Othone Cæſare imperante in lucem eſſet editus. Enituit ſatis mature in adoleſcente ingenium alacre, præaltum, ardens, & quod mirabile erat graui prudẽtia temperatũ: acceſſerat corporis atque oris dignitas maximè excellens, ſtatura enim erat excelſa, & nexu neruorum longe firmiſsima, pectore autem lato atque extanti, & radioſis prægrãdibuſque oculis, eloquentia vero illuſtri exquiſitiſque literis quum oporteret ad iocunditatem exornata, adeo vt quum omnibus magnopere placeret, etiam ſibi meliore Fortuna dignus videretur. Itaque ardẽte ciuili bello Gallia Ciſalpina, domo egreſſus Romam ſe contulit ad Octauianũ Vbaldinum Cardinalem, authoritate atque opibus florentem, à quo benigne ſuſceptus, adſcribitur familiæ inter honeſtiſsimos. Nec multo poſt, quum in ea domo aliquandiu virtutis eximiæ perurbanæque comitatis, & naturæ nequaquam fallacis vel inſidioſæ teſtimonia paſsim reliquiſſet, Octauiano præalta ſemper agitãti, in ocio pariter atque negocio comes eſſe cœpit, adeo vt munera legationum obeuntẽ & trans alpes accitum inter præcipuos ſequeretur, hiſque maxime tẽporibus extra ordinẽ neceſſaria domeſticæ diſciplinæ officia, cæteris languentibus aut occupatis diligenter impleret, abnuenti ſemper & coacto ſi-

milis, ne àmbitione potius quàm obſequio, aliena munia ſuſcipere videretur. Literas enim ſcitè atque expeditè exarabat, dictabat eleganter, in omnique occaſione œconomicarum rerum cuncta ad pietatem, ad decus, temperantiamque reuocabat: quibus maxime rebus ita appetente Cardinalis ingenio certiſsima laus pararetur, honeſta quidem ſibi in primis ad promerendam ampliorem gratiam, & demum ipſi Cardinali decora & vtilis ad petitionem ſummi Pontificatus contendenti. In vnam enim eam curam ampliſsimos ſenatores haud diſsimulãter incumbere, vti aulæ artium peritus facilè intelligebat. His moribus iam abunde claro, & proſpera vigenti fama, Leo Peregus Mediolanenſis antiſtes in exilio apud Legnanum mortuus nunciatur. Hunc Martinus Turrianus tãquàm patronum ducemque nobilitatis vrbe pepulerat, quum ipſe iam Populi cauſam aduerſus Patricios ſuſcepiſſet, perturbataque Republica ſtatum popularem cæſis diſiectiſque nobilibus induxiſſet. Oderat Octauianus Turrianos tanquàm nobilitatis hoſtes. Erat enim è vetuſta & illuſtri apud Etruſcos Vbaldinorum familia, & priuati quoque odii cauſæ intercedebant, parum quidẽ honeſtæ; ſed ob id validiores. Nam ei Martinus paucis ante annis notam nefariæ cupiditatis inuſſerat, quum forte in Galliam iter habentem, hoſpitioque ſuſceptum, in templo diui Ambroſii, ne carbunculum mirabili fulgore & rara magnitudine conſpicuum è donariis auferret, armatus accurrens prohibuiſſet: Dicebat enim Cardinalis cupidè inſpiciendo tractandoque eam gemmam omnino dignam videri, quæ ad ornamentum ſacrorum ſolennium, in ſumma Pontificis Maximi thiara conſpiceretur. Hic eſt ille Vbaldinus præalto ambitioſoque ingenio, & magnis opibus potens Danthis Poetæ carminibus, obliquo probro ſimul & laude celebratus. Itaq. ad excidium Turrianæ domus, & ad condendum in Vicecomitum familia principatum, fatali euentu Otho Mediolanenſium Archiepiſcopus ab Octauiano declaratur, qui ampliſsima ad id poteſtate, iure munereque legationis fungebatur, Idque approbauit Vrbanus Pontifex vel ob id, quòd duos fœda diſſenſione Mediolanenſiũ defuncto Leoni ſuffectos audiebat, Raimundum ſcilicet Turrianum Martini patruelis potentia, armiſque potius quàm liberis ſuffragiis prouectum; & Franciſcum Septarienſem, quem virtutis commendatione Populus, Tribuſque omnes in odium Martini veluti impotenter & ſuperbè dominantis extulerant. Fauebat Othoni Vrbanus, vt maieſtatis Pontificiæ iura tueretur. Itaque eum rite conſecratum inſignitumque mitra & lituo paſtorali, ad ſacerdotii munus obeundũ in Ciſalpinam Galliam dimittit, eo etiam cupidius quòd Turrianis infenſus erat, nam forte per id tempus magno Othonis commodo Vbertus Pallauicinus Turrianarum copiarum dux, Placentinorum agros Pontificiæ ditionis populabundus afflixerat. Erepſerant Turriani paucis ante annis ad ſummam potentiam, ab initio in republica popularem auram optimis artibus aucupantes, poſtremo autem dominandi

libidine accensi, totius publici consilii formam, Prætoris arbitria, & suffragiorum denique omnium iura, libertatemque sustulerant. Fuere illis magnæ opes in Saxina valle, quæ est ad Larium lacum, creuerantque plurimum hæreditate Tacii Reguli, qui geminos é Belgica Gallia profugos Turrianos fratres militaris indolis, sibi generos adsciuerat, atque adoptarat in filios. Ab his progenitum ferunt superioré Martinum cognomine Gigantem, qui post egregiæ virtutis facinora ad Antiochiam multis in prælijs edita, à Saracenis captus & miserabili supplicio affectus fuisse traditur. Huius nepos fuit Paganus vir excellenti virtute prudentiaque, qui multa cum laude liberalitatis & pietatis, Mediolanenses à Federico secundo Cæsare, ad Cohortis nouæ oppidum cruēto prælio profligatos, ad se recepit; incredibilique benignitate omni humana ope adiutos fouit, domumque dimisit: cui non multo pōst optime de se merito gratiam retulere, demandato ei Præturæ magistratu, ipsoque cum vniuersa familia ciuitate donato, Paganus ita gessit magistratum, vt nemo temperantia, æquitate atque industria potior videretur, nisi populi atque infimæ plebis se defensorem professus, paulo acerbius Patritios tāquàm superbe ac petulanter minores ordines diuexare solitos, patria exturbandos suscepisset. Hunc fato functum & ad Claræ vallis templum funere publico elatum omnes ordines diu luxerunt, honestaruntque marmoreo sepulchro insculptis carminibus, cum titulo magnifice atque feliciter administratæ Reipublicæ. Pagano successit Martinus frater vir ingenio perspicaci, erecto ad laùdem, atque imperii & gloriæ maxime cupido: cæterum (quæ ad id opportunæ erant artes) multa ciuili clementia & lenitate temperato. Hunc populus defensorem suum patriæque patrem appellauit. Paulum enim Soresinam, Leonemque Peregum vrbis Archiepiscopum Patritiorum duces VI. expulerat, bonis exuerat, exilioque mulctarat, contuderatque adeo nobilitatis animos, vt Respublica numeroso præualente infimorum hominum consilio in speciem libertatis non obscure autem ad vnum ipsius arbitrium regeretur. Eo modo nobilitate in ordinem redacta, & grassante plebe in patritinm sanguinem, Pontifex Romanus affectam laceratamque ciuitatem miseratus, Rhauennatem Antistitem Mediolanum misit, qui Christianæ pietatis officio cædes tolleret, odia mitigaret, statumque perturbatæ urbis componeret. Is capita factionum ablegauit & ante alios Martinum, sed is non multo post euocatus studio veterum amicorum, hostibusque ad diui Dionysii templum tumultuario certamine profligatis, in vrbem est receptus. Exinde Martinus vsurpato imperio cuncta regere, plebisque præcipue commoda tueri, nouis, & sellularijs hominibus præsidio esse: contra vero nobilitatem asperrimis edictis armisque persequi & late vndique summouere. Confugerant patritii ad Actiolinum à Romano, quem Eccelinum perperam aliqui nominant, qui rei militaris peritia & immanitate crudelis ingenii duces omnes atque tyrannos anteibat. Is Cæsarianarum par-

tium princeps erat, Federicoque ſecundo dux & miles operam nauarat. Itaque magnis coactis copiis aduerſus Turrianos bellum ſuſcepit, tranſgreſſuſque Abduam in agrum Mediolanenſem ſeſe effudit, patritios in patriam reducturus, vlturuſque eorum iniurias ſanguinaria manu, niſi Dii eam diræ peſtis cladem auertiſſent. In eo enim metu & trepidatione, Martinus conſtanti animo populum ſub ſignis eduxit, interclusumq. tyrannum amne Abdua quum à tergo Vbertus Pallauicinus, & Actius Ateſtinus, Boſiuſque Douaria, fœderati principes inſtarent, commiſſa pugna ſuperauit, tanta felicitate vt ipſe tyrannus Nerone crudelior ſuo atque alieno cruore perfuſus, quum ſeſe incitato inſigni equo eripere conaretur, viuus in poteſtatem hoſtiū deuenerit, nec multo poſt in taberna culo Boſii repudiatis remediis expirârit, quum nullis vel benignis precibus adduci poſſet, vt bene ſperaret, & obligari vulnera pateretur, toruis enim oculis ferociam ſpirans neminique reſpondens, tot ſcelerum pœnas effugere accerſita morte properabat, ne turpi incertæ vitæ deſiderio ludibriis ignominiæque ſupereſſet. Cæterum eo prælio nobilitas proſtrata fugataque eſt, & Martinus authoritate, gloria, atque opibus adauctus, ſoluto pudore dominatum arripuit, aboleuitque eius concilii nomen, quod populus ſub Credētiæ nomine inſtituerat, cuius decretis ipſe dudum ſolenni ſacramento adactus ſe ſtaturum iurauerat. Sed ea moderatione & temperantia Martinus vtebatur, vt nullum ſuperbum aut inſolens dictum ore vel geſtu prorſus excideret: ſtudebat tranquillati, copiæ, vbertatique rerum omnium, Paulique Soreſinæ aduerſarū partium principis filiam matrimonio ſibi copularat, vt & inimicis ducem opulentum detraheret, & pacem atque ocium ſe maxime cupere oſtenderet. at patritii ab his nuptiis repudiato Paulo ad Iordanem Ruſcam Comēſem ſe contulerunt: quamobrem Martinus maiorem indies gratiam, exactæque prudentiæ opinionem eſt conſecutus. Ad confirmanda quoque populi ſtudia declinandamque inuidiam, quum ſumptuoſius ædificare diceretur, omnes operas ad Ticinum conduxit, vt non procul ab Abiato oppido emiſſarium nauigabile deriuata parte amnis ad vrbem perduceret, ad facillimas ſubuectiones importandorum ex agris fructuum, qua incomparabili commoditate populus in quotidianos vſus perpetuo frueretur. Sub id tempus variæ patritiorum manus ab exilio latebriſque remotiorum oppidorum ad Othonem peruenerunt, patriam & ſacerdotii ſedem ex authoritate pontificis repetentem. Hi namque in nouam ſpem quæ exules & miſeros nunquàm deſtituit erecti, vndique coiuerant, parabant arma, veteres amicos & propinquos qui domi remanſiſſent, nunciis ac literis ſolicitabant. Itaque Otho creſcentibus viribus confecto noctu itinere ad Verbanum clientelaſque ſuas contendit, Aronamque occupat, vt ea bello certa ſedes foret, & firmiores demum copias tuto cogeret, ad bellum Turrianis inferendum. His rebus cognitis Martinus quāta maxime potuit celeritate copias ex oppidis deducit,

Pallauicinum euocat, quem in quinque annos perampla mercede conduxerat, Ticinumque transgressus ad Aronam castrametatur. Horum aduentu Otho quum diu terrestribus & naualibus copiis obsessus & oppugnatus, nihil vel repugnando vel erumpendo proficeret, fortunæ cessit, deditoque oppido noctu profugit, ne in conspectum hostis deueniret, & suos ex pactione seruauit incolumes. At Turrianus Aronæ, Angleriæ Brebiæque arces demolitur, vt nihil in quo hostis tuto consisteret omnino relinqueretur. Exulante autem Othone, Martinus moritur, Philippoque fratri reipublicæ gubernacula committuntur, verùm ille confirmatis opibus ad principatum aperte contendens se prætorem in decem annos creat, certantibusque etiam Comi intestino bello Vitanis atque Rusconis, vrbe potitur, prætoremque ibi de Vitanis creat, aduersarios expellit, in Volturenamque vallem vsque persequitur. Sed tanta vis erat patritiorum exulum duce præsertim Othone, vt occulto metu plurimum angeretur, atque ob id parandas sibi omnino nouas amicitias affinitatibus atque coniugiis existimaret, vt aliquorum nobilium assensu & studio stabilire opes, retinere vim prætorii iuris, imperii authoritatẽ maiorum virtute collectam tueri posset. Itaque Gulìermo Pusterlæ patritio filiam nuptui dat, ipse tum cælebs vxorem ex Biraga nobili familia ducit, traditur etiam vxor Francisco Turriano, Iacobi patruelis filio, ex gente Castillionea, qua cognatione subnixus, dispersis iam atque attritis exulum viribus, vt impensæ parceret, Vbertum Pallauicinum exacto stipendii quinquennio missum facit, singulari Turrianæ gentis incommodo: nam ille contumelia accensus, per occasionem quantis maxime potuit artibus, patritiis adhærens Turrianos semper oppugnauit. Sub id tempus Carolus Andegauensis è Narbonensi Gallia in Italiam venit, euocatus ab Vrbano pontifice aduersus Manfredum pontificiæ maiestatis authoritatem patris & proaui more conuellentem. Huius amicitiam quum Turrianus magnopere appeteret, copias eius intra fines recepit, & commeatu, veste, armis liberaliter iuuit, vt Gallorum præsidio firmior factus Pallauicini nobiliumque exulum vim propulsaret, & quo præclarius studium eius erga regem ostenderetur, Emberram natione Gallum regis familiarem prætura ciuitatis ornauit. Philippus interea moritur repentino correptus morbo. Hic vir belli pacisque artibus abunde instructus principis & domini spiritus gerebat, virtute Martino par, sed astu & ambitione superior. Accepit imperium statim Napus, quem Napoleonem aliqui appellant, Pagani filius, vir militaris, callido tyranno quàm moderato principi similior, etenim nihil illi antiquius fuit quàm Patritios cædere, proscribere, omnibusque contumeliis atque iniuriis exagitatos, ad internitionem delere. Erat Laudi Pompeiæ certus miseris & profugis receptus benignitate Vistarinæ familiæ cuius princeps erat Succius. Hunc Napus obsessa & capta vrbe periculoso certamine viuum cepit atque interfecit, necatis etiam in carcere eius gentilibus atque

atque amicis. Fisiragam verò familiam Vistarinæ ex aduerso æmulam quæ Turrianæ factionis nomen tueretur, aduersariorum opibus ditat, & principem in vrbe constituit. vtque Gulielmo Montisferrati regulo ad quem forte mortuo Pallauicino patritii exules confugerant, rerum suarum metum incuteret, traiecto Ticino & admotis ingentibus copiis Viglebanum expugnauit. Hisdem diebus Vrbano vita functo, Clemens pontificatum adeptus enixè contendit, vt Otho à Turrianis reciperetur præsertim populis id expetentibus, prædiisque templo dicatis, & tota diuini iuris possessione potiretur. Cæterum Napus qui ad Othonis nomē fatali quodam metu expergisci, ac sermone & vultu inhorrescere erat solitus, pontificis literas & preces, atque item minas superbè contemnebat. Itaque indignante pontifice tanquàm rebellis & impius sacris interdicitur. Mediolani templa omnia clauduntur, sacrificiorum solennibus intermissis, populus dolet atque angitur, neque tamen timore conterritus postulare audet, vt admisso Antistite ira pontificis leniatur, simulq. ciuitas his imprecationibus expietur. Hærebat imperii finibus Otho, ad eumque exules vndique confluxerant, erat enim in eo præclara authoritas, atque ex honestissima belli causa repetendæ patriæ magna spes omnibus proponebatur. Quid enim æquius aut honestius quàm pro libertate sacrati Antistitis contra tyrannum impotentem, sæuum, inferorumque furiis sacrosancti pontificis execratione deuotum, arma ferre, crudelique dominatu detrudere? Quum in his consiliis nobilitas omnis versaretur, ob idque in agro Vercellensi sæpius coiret, Napus, Paganinum fratris filium, acri ingenio iuuenem, & nobilium cædibus assuetum, Vercellensium prætorem designat. Petit à primoribus ciuitatis, vt eum recipiant, in magistratuque constituant. Ea res delata ad patritios qui Vercellis erant, omnium animos metu concussit ac dolore succendit, nemo enim ignarus rerum, non prouidebat eo consilio Turrianum & eum quidem cruentum ferocemque hominem Vercellis prætorem imponi, vt patritios suæ gentis hostes vrbe pelleret, passimque opprimeret, atq. omnibus in locis persequeretur. Itaque exulum principes coacta armatorum manu, aduentantem cum prætoriis insignibus Paganinum in itinere obtruncant, quo nuncio Napus & Emberra adeo in vindictæ cupiditatem exarsere, vt immani eorum iussu, omnis sexus & ætatis exulum propinqui, quum Paganini cadauer ad Diui Dionysii tēplum atrata familia conuexisset, ad eius tumulum tanquàm hostiæ mactarentur, & quod miserabile spectaculū fuit, ad sepulchra maiorum plaustris in vrbem referrentur. Scribit Tristanus Scalchus adeo vesana rabie Napum fuisse correptum, vt Musca filius, ad quem postea ex diuturno carcere recuperati imperii laus peruenit, cōprehenso medico cui salutem ex lethali morbo acceptam referebat, vitam vix impetrare potuerit, quum grauissimè iuraret iuuenis, dolore atque inedia sibi vitæ exitum inuenturum, nisi vir sibi salutaris & innocens, ab crudeli supplicio seruaretur. Napus tamen vbi

totam immanis vindictæ libidinem expleuit atque ira deferbuit, id execrabile facinus detestari, in Emberræ sæuitiam cum externi repentiniq. homines, tum etiam raro sobrii culpam referre, prorsus multa verborum ac vultus simulatione facti atrocitatem lenire. Nec multo post, vbi id populum grauiter tulisse animaduertit, ad mitigandam inuidiam Gallus prætura deiicitur, atque vrbe ob iram ciuium excedere iubetur. Nihilosecius tamen Carolo regi de interfecto hoste Manfredo rege, partoque Apuliæ regno, victoriam gratulatur, misso ad id munus Francisco fratre cum ornatissimo comitatu, donisque regalibus, qui alacriter susceptus, & donatus baltheo militari, regiæque militiæ honoris causa adscriptus, ita demum Mediolani vitam egit, vt ad imitationem Gallici luxus splendore, & domesticarum rerum apparatu Napum principem anteiret. Erat res Turriana in summo arridentis fortunæ fastigio, cruciabaturque ingenti cura Antistes Otho, mœstaque & extorris nobilitas errabat, ab infimo quoque regulo opem implorans, vti consumptis opibus atque amissa dignitate, quando toties repetita patria bellum graue & ærumnosum improspere & Diis haud dubie inuitis renouasset. Vigebat tamen in Othone mira constantia & spes incredibilis adipiscendi imperii sacerdotalis, & perinde infracto animo Patritii eo duce qui iustissimam præferret causam, omnia sibi ad reditum atque victoriam faciliora fore existimabant. Erat inter extorres Squarcinus Burrus vir apprime nobilis & opulentus, vigoreque animi, atque armorum peritia illustris, cuius filia nomine Bonacosa, virtute, forma, & fœcunditate insigni, Matthæo Magno nupserat: Huic Otho Patritiique, Pallauicino per eos dies morte surrepto, imperium militare detulerant, inierantque fœdus cum Guliermo Montisferrati marchione, Ferdinandi Hispaniæ regis genero, eo consilio, vt maiore belli mole Turrianos oppugnarent. Destinabat enim sibi Guliermus si id bellum susciperet, multo maiores opes, multoque maius sibi indies imperiũ; verum externis soceri auxiliis sibi opus esse iudicabat, vt eximiæ virtutis gentem bellicarumque artium maximè peritã Germanis & Gallis opponeret. Remanserant enim aliquot Gallorum turmæ apud Turrianos ex his quos Flandrius comes Caroli dux in Italiã adduxerat, ipso enim in ea pugna interfecto, qua Pallauicinũ & Gibellinos superarat, pleriq. ex eius equitatu, postquàm debellatũ esse videbatur, orbati duce, subsistere in Circũpadana regione quàm Neapolim vsque ad regem contendere maluerant. Itaque ad Ferdinandum ipse Burrus in Hispaniam mittitur, vt legationi maior inesset authoritas. Is vti erat graui facũdia, explicatis partium pariter atq. hostium viribus, terminatisq. consiliis à rege copias impetrauit, impositisq. in naues sexcentis equitibus, & aliquot iaculatorum & saggittariorum cohortibus, in Liguriam est reuersus. Nec multo post ab Sauona superatis Apennini iugis cum ea manu ad Guliermũ peruenit. Rex

enim

enim generum suum existimatione atque opibus augere,& prorsus effer re in spem ingentem amplioris imperii magnopere cupiebat. His confirmati auxiliis cum Othone Burrus & Gulielmus ad Viglebanũ quod Turrianus præsidio tenebat, processere,tentata est per quatuor dies oppugnatio, promotis scalis, & in coronam circumdatis funditoribus & sagittariis, ita vt murus continenter propugnatoribus nudaretur. Sed Turrianus miles, pluteos ex crassiore materia pinnis coaptarat, quibus protectus magnam vim lapidum deuoluebat, vulnerabanturque subeuntes,neque spes vlla expugnandi oppidi, nisi ingentibus balistis & machinis longo laboriosoque opere ædificatis relinquebatur. quod tum minimè conandum existimabat Burrus, ne vltra Ticinum oppugnando eo oppido hærens diutius distineretur, quum superare amnem,& quamprimum oppidis Mediolano proximis bellum & pauorem inferre cogitaret. At Viglebanenses irrito hostium conatu & felici suorum successu elati, quum Burrus milites ab oppugnatione reuocaret, contineri minimè potuerunt,quin adaperta porta protinus erumperent. Hos temere incumbentes, insolentiusque prouectos Hispani suo more refugiendo & late pauorem simulando opportune ludificati, à porta longins abstraxere,adeoq. celeriter in gyrum reflexis turmis circumuenere, vt hostes quum se penè ab oppido interclusos cernerent, & in receptu multis con fixi iaculis laborarent admistis Hispanis intra portam refugere cogerentur, ac nisi impeditis atque occupatis valuis, demissa repente cataracta densato ordine irrumpentes exclusissent,Hispani procnldubio sine vulnere oppidum cepissent. Ex Viglebanensibus aliqui occisi,plures capti. Periere & intus aliquot equites Hispani supernè tegulis oppressi, cæteri permutatione facta cum his qui exclnsi fuerant,in castra redierunt. Erat tum Ticino amni sublicius pons ad Turbicum vicum impositus, munitusque ad capita lunato agere, & ligneis castellis, in queis binæ vtrinque Mediolanensium & Comensium cohortes, ad custodiam excubabant. Decreuerat forte per eos dies Ticinus,ita vt expediti eqnites certis vadis,haud magno cum periculo tranare posse viderentur. Itaque Othoniani equites ferme omnes & in primis Hispani concessores totidem pedites in equorum clunibus transportãtes, in aduersam ripam euaserunt, & vtrinque sub auroram improuiso aggeres adorti,magno tumultu,magnisq. clamoribus subire cœperunt. Tanta celeritas Hispanorum fuit, vt in ea parte præsidium penè prius deiicerent, quàm alterum à tota mole pedestris exercitus expugnaretur. Paucis interfectis, omnes Burrus potitus ponte,inuiolatos conseruauit,& quum liberaliter etiam dimitteret rogauit, vt ad referendam eius beneficii gratiam iam tandem à Patritio sanguine temperarent, & sacrosanctum antistitem templo sedeque sua atque ipsos denique nobiles,patria atque penatibus dignos existimarent. Ob eam humanitatem,Burri nomen Mediolani & Comi clarissimum fuit, & magna quoque pars eius laudis ad Othonem referebatur,

vel inuitis & negantibus Turrianis, qui plebis animos his humanioribus officiis pietateque hostium deliniri posse metuebant. Huius Burri monumentum in Peristylio ad ædem Eustorgianam nuper vidimus, exesis literis & superstante scutata equestri statua cum sceptro, imperatoriisq. insignibus ad veram oris effigiem depicta. Cæterum Burrus & Gulielmus diffuso per Laumelinum agrum equitatu, atque inde cum magna agricolarum trepidatione Sepriensem ingressi regionem, ac demum transuersis itineribus Comensem & Ticinensem secantes viam, vicos Mediolano proximos inuasere. Erat ad Caratum oppidum in æstiuis Narbonēsium Gallorum equitum ala, ad eam reliquæ Italorum turmæ, atque item cohortes vti conscriptæ instructæque erant Mediolano mittebantur. Napus interea quanto maximè conatu poterat suas atque externas copias cogebat, vt iusto exercitu cum hoste patenti in campo cōgrederetur. Sed dum à Parmensibus auxilia expectantur, Carrocciumq. cum signis militaribus & Valentes prætoriani instruuntur (sic enim eos spectatæ virtutis milites vulgò appellabant, qui ad tuenda signa delecti erant) Otho fit certior Gallos negligentius vt in nullo metu, vigilias obire atque eos noctu opprimi facilè posse, si expedita cum parte copiarum Hispani equites mitterentur. Nec mora re ad consilium delata, expeditionem suscepit Burrus, paucisque horis confecto per noctem itinere, Caratum peruenit. Forte Gallos Italosque simul ea nocte liberalius epulatos altior somnus oppresserat, & vigiles rari in statione segnius agebant, quum Caratenses exacerbati hospitum iniuriis Burro faciliores aditus ostenderunt. Itaque magnis clamoribus occupato oppido, nequicquàm tentata defensione inermes discinctique equites capti, Italicæque turmæ eandem fortunam tulere. Sed quum victores ingenti potiti præda captiuis indulgenter custoditis, corpora & equos curarent, affuit instructo agmine Napus, Othoque & Guliermus eodem ferè temporis puncto superuenere. Commissa est extra oppidum pugna Burro atque Othone nec opinantibus, fœda vtrinque militum concursatione, nam & oppidum Germani equites irruperant, & captiui resumebant arma, foris verò Turriani equites, & Mediolanensis legio, Valentiumque cohortes, Guliermi copias adeò perturbarant, vt disiectæ in fugam verterentur. Hispani quoque equites qui satis maturè equos conscendere atque arma expedire cœperant, angusto in loco confertæ, Germanorum alæ impetum non tulere, vti magna ex parte inermes, & Maurorum præliis assueti, sua tamen agilitate eò profecerunt, vt primis suorum interfectis, celeriter sese explicantes euaderent. Napus primi successus victoria contentus suorum agmina in acie continuit, siue quod dolum ab insidiosa gente suspicaretur, siue quod in ea admodum repentina vtriusque exercitus perturbatione, quum nihil pro certo explorari posset, libertatis præsertim Gallis legionis dissolutionem periculosam æstimaret. Otho, Guliermus & Burrus, cum integro ferme equita-

tu,& magna parte peditum euadentes continuatis itineribus vltra Ticinum se recepêre. Ita Napus sua celeritate & opem oppressis suis opportunè tulit,& felici casu de hoste victoriam est consecutus. Huius rei gestæ seriem tempusque Corius scriptor confundit, falsoque asserit,ea die Theobaldum Magni Matthæi patrem fuisse captum. Merulaque, vtpote eam annalium copiam qua nos vtimur,non nactus,de Hispanis angustissime perscribit. Ab hac victoria Napum constat odium suum iramque violẽter exercuisse, in eas præsertim familias quæ ad hostes inclinassent,aut commeatum ex itinere præbuissent, Castellionumque in primis diruisse, quoniam eius oppidi nobiles licet Turrianis affinitate coniuncti,in Othonis partes transierant. Interea Otho ad Clementem qui Vrbano vita functo successerat, proficiscitur: orat vt eius ope in sedem suam patriamque restituatur. Fauebãt Othoni plerique Cardinales, hortabanturque Pontificem vt sacrosanctæ maiestatis iura in ipso principatus initio fortiter atque magnificè tueretur. Itaque Clemens grauibus literis Turrianos adhortatur, vt antistitem recipiant,abnuentes sacris interdicit: dirisque execrationibus adiectis ciuitatem inferorum pœnis deuouet. Ita clausis templis sacrorum expers populus de Turrianis conqueritur, cõsternatusque eo piaculi metu à Napo religionis iure postulat,vt pertinaciæ suæ finem imponere velit,Aequum enim esse Othonẽ recipi postquàm vti ciuis spectatæ probitatis nomine,à summo sacrorũ principe præsulatu dignus esset existimatus. In eius ancipitis curæ deliberatione aliquandiu fatigatus Napus, vt religione tangi & populi precibus permoueri videretur,legatos Romã misit,vt põtificem magis ac magis auersum atq.infensum Turriano nomini,explicatis eius contumaciæ rationibus, mitigaret. Sed eos Clemens Christiana seueritate tanquàm pollutos & execrabiles vrbis Romæ ingressu prohibet,præcipitque vt maturè pontificii imperii finibus decedant. Ita legati Vrbe exclusi,continuò Neapolim ad Carolũ perrexêre,vt ab amico rege,atq. eo quidẽ patrono & assertore pontificiæ libertatis opem implorarẽt. Carolus re cognita haud multum cunctatus Turrianorum causam suscepit, paucisque inde diebus Turriani rege deprecãte simulq.legatos suos Romam mittente, recipiuntur in Vrbem, statimque in senatum introducuntur. Regius primo legatus postulauit pro communi iure gentiũ vt Turriani,qui supplices ad dicendã causam venissent,æquis animis audirẽtur. Eos esse in fide atque amicitia sui regis,ad cuius dignitatẽ maxime pertineret socios tueri,vel ob id præcipuè quod semper Cæsaribus pontificio nomini infestissimis,hostes extitissent,regemque in primis pontificum iniurias vindicantẽ secuti, eius victoriæ participes esse voluissent, videri quoque procul à benignitate æquitateque sanctissimi omnium parentis,eos sacerdotiis atque opibus ornare,qui cum nefariis tyrannis consilia atque arma miscuerint, & tum maximè pacis & ocii tranquillitatem perturbare contenderẽt. Ipsos verò põtificiæ dignitatis defensores,

& ob præstitam fortem fidelemque operam vel ampla præmia meritos hostiliter persequi, impositoque ipsorum vrbi Antistite sæuo atque æterno hoste, ipsoque duce exulum maximè factioso, exagitãdos opprimendosque præbere. Orantis Galli Turrianus legatus verba excepit, adeoque acerbè in causam Othonis est inuectus, vt quum vehementi & planè rabido ore modestiam omnem exueret, tanti consessus obliuiscere-tur, præsentisque Othonis famam maledictis atque inusitatis criminationibus lacerando feruore intemperantis linguæ prouectus, magnam partem senatus sibi ac Turrianis auerteret. Ea omnia Otho antistes ex aduerso consurgens, moderata quidem, sed planè illustri & generosa oratione confutauit, repetitisque altè contentionum initiis, ostendit Turrianos omnium præteritorum temporum tyrannos, astu, impietate sæuitiáque superasse. Quando Mediolanensium insigni beneficio in vrbem asciti, & ex præclaro tuendæ plebis titulo summis honoribus honestati ipsum demum vrbis imperium imperitis hominibus deceptis, vti periuri ingratique homines arripuissent. De sacerdotii autem ratione & de calamitate nobilitatis exulantis, deque statu ipso deformatæ vrbis, ita accurate grauiterque disseruit, vt facto senatus decreto pontifex responderit seque primum cardinalem legatum in Cisalpinam Galliam missurũ, vt ex eius authoritate controuersiæ componerentur, Hominem ea virtute atque industria vt breui rationem inuenturus sit, qua Othoni pariter ac Napo certis præscriptis legibus caueantur, atque ita futurum esse, vt Othone recepto & de more diuini iuris dicundi facultate potito, ciuitati sacra redderentur. Nec multo post legatus Othonem reducturus Mediolanum venit. actum subinde est de compositione, ex formula Romani senatus, omniaque pollicente se facturum Napo, & excolente omnib. officiis ac largitionibus legatum, ciuitas expiatur, nec tamen Otho recipitur, magnoque eius incommodo dum Napus nouas perficiendo negocio difficultates inserit, sensimque inde tempus extrahitur eluditurque legatus, Clementem morbus repentinus oppressit. Nunciata pontificis morte Turrianus vel ob id etiam voti compos est effectus, quòd patres fœda dissensione in diuersa studia proclinantes, in comitio aliquot menses cõtenderant. Peropportune igitur Napus excluso summotoq. Othone ad firmãdas imperii vires conuersus, Rodulpho Cæsari legatos cum amplissimis donis in Germaniam misit, obtulitque vltro studium suum atque opes ingredienti Italiam ad coronam Longobardici regni de more suscipiendam. His pollicitationibus lætatus Cæsar, Napum suo augustali iure præsidem, procuratoremque in Insubribus cõstituit, alamq. Germanorum equitum mirificam ad eum præsidii causa misit, cui Cassonus Napi filius iuuenis decoræ formæ & militari virtute conspicuus præficitur. Interim Othone in omnem occasionem excubante cardinales Theobaldum vicecomitem Placentinum, indito Gregorii decimi nomine pontificem creant, quum is infimi ordinis sacerdos, sed virtute

insignis,nunquàm de toga candida cogitasset. Magno quidem senatorum probro qui neminem è corpore suo in ea pertinaci cõtentione pontificatu dignum existimassent,nolentibusque similes & casu quodam suffragiis ludentes,probitatem ex alio, eoque humili ordine quæsiuissent. Ad hunc Otho profectus,de reditu in patriam sedemque suam diu agitauit,adhæsitque ei in Galliam ad concilium contendenti, quum ille & Vrbani & Clementis acta se defensurum in ea sacerdotii causa prolixè polliceretur. Sed Napus tanto cum honore apparatuque pontificem Mediolani suscepit, tantaque liberalitate abeuntem in Galliam est prosecutus, vt pontifex eius sacerdotii controuersiam,non prius se cogniturum diceret,quàm peracto Lugduni concilio,in Italiã reuerteretur. Raimundumque subinde in gratiam Napi fratris totiusque Turrianæ domus Aquileiensem patriarcham crearit. Hic erat episcopus Comensis multa morum grauitate,sed profunda ambitione,& nefaria simulatione insignis, ab eo enim in id scelus tota familia conspirante,summissos percussores ferunt,qui Othonem Placentiæ in aula pontificis obuersantem, obseruatis vestigiis obtruncarent: sed ille per seruũ ex cauponariæ mulieris indicio, insidias subodoratus, noctu iter arripuit, Lugdunumque contendit. Refert Stephanardus Flamma qui eam historiam carmine conscripsit,Pontificem ipsum(quod vix credibile est)nefarii consilii conscium fuisse, quod fortasse pro falso esset omittendum, nisi & tum & postea quantum vita superfuit, Othoni animum planè hostilem, & quo lethalius noceret,insidiosis honestorum verborum coloribus conuelatum ostendisset. Ita bis Othonem à gladiis Turrianorum Fortuna seruauit, semel in æde Ambrosiana dum Octauiano cardinali adesset, quæritantibus eum Turrianarum satellitibus,vsque ad latrinarum recessus. iterum ad Placentiam. Peracto Lugduni concilio & composita duorum Cæsarum controuersia, decretoque nouarum copiarum supplemento ad instaurandum in Asia bellum, Gregorius in Italiam est reuersus,comitante Othone qui spei optimæ plenus ex præclara eius pollicitatione, diu exoptatum æquissimis postulatis suis exitum expectabat. Sed pontifex iam planè Turrianæ factionis effectus, Othonem occultè oderat tanquàm creditorem,& æqua poscentem, palam tamen multo cum verborum honore veluti gentilem beniuolumque suum, vti bene speraret hortabatur. Adcurrerant ad Othonem viri Patritii, amicorumque & affinium clientumque numerus in dies apud eum augebatur. Quo illustri comitatu pontificis aula frequentior atque ornatior reddebatur,nemoq. iam exulum erat, qui non planè speraret propensione studioque pontificis Turrianos archiepiscopum esse recepturos. Iam enim Franciscus Septariensis quem populus delegerat, vt Turrianorum potẽtiam authoritatemque minueret, tedio turbulentæ contentionis,sponte se abdicans ad religiosi ocii quietem se cõtulerat. Cæterum Gregorius ab Alpibus descendens,Othoni nihil tale expectanti præcepit,vt Bugellæ Vercellen

ſis agri oppido ſubſiſteret, ne eius aduentu ad vrbem Medio'anum ea omnia, quæ de compoſitione paceque exulum prolixè tractata fuerant, noua Turrianorum ſuſpicione aut iracundia turbarentur. Paruit Otho extrema compulſus neceſsitate,in occulto gemens & ſæpe ſuſpirans,nec tamen animum deſpondens. Paucis inde diebus pontifex ipſo patriarcha Raimundo ornatiſsimè lautiſsimeque excipiente Mediolanum ingreditur,feſta fronde atque auleis conueſtitæ erant regiones. Napus & Franciſcus qui honoris cauſa ab equis deſilierant,aſtantes freno pontificis equum deducebant, Vmbella ſerica denis haſtis à Turriana iuuentute præferebatur. Quibus obſequiis aliiſq. muneribus pontifex haud dubiè traductus in partes, & ab Othone diductus ita demum Mediolano exceſsit, vt cum multa præfatione inanium verborum, æquiſsimam ſibi videri Othonis cauſam dictitaret,ſed eius controuerſiæ iudicium in aliud tempus eſſe differendum,quod nequaquàm è republica Chriſtiana fore videretur, ſi Turrianarum rerum ſtatum, reducto potenti æmulo perturbaret,quando ii potentia virtuteque animi magnis regibus æquarentur, queis fœdere & amicitia eſſent coniuncti. colerentque ſingulari officio ac pietate pontificiæ maieſtatis nomen, idque armis impigrè defenderent, aduerſus Gibellinos, quorum inter principes, Otho præcipuus eſſe cenſeretur. Res enim tum in Italia aduentu Caroli regis eò deductæ erant,deteſtabili populorum omnium inſania, vt cunctæ ciuitates diris factionibus laborarent. Guelfi à pontificibus ſtabant quorum defenſores erant Galli, Germanis alteri ſtudebant, qui Gibellini vocabantur. Hi magna ex parte nobiliores familias ad ſe pertraxerant,populares verò familiæ & plebs, nouique homines Romanorum pontificum iura tuebantur. At patritii ſuperiorum Cæſarum militiæ adſcripti poſt emerita ſtipendia clari potenteſque euaſerant,quum imperatorum benignitate prædiis, oppidis, portoriis, aquarumque iuribus donarentur, ſpecioſiſque nominibus acceptis, aurati equites, Valuaſores,Capitanei, & Comites appellarentur. His vti Cæſarum beneficiariis mos erat pro inſigni Romanam aquilam geſtare. Ingredienti Italiam nouo Cæſari adeſſe,præſtare operam militarem,nouoſque honores perpetuis officiis promereri. Ita honeſtati priuilegiis & exempti ab communi foro iuriſdicundi, inferiores populi claſſes plebemque ipſam ſeruilem in modum deſpectui atque ludibrio habere,& ſæpe ſi iuſſa tardè faceſſeret, contumeliis atqueverberibus mulctare conſueuerant. Et quo nihil acerbius videbatur,vigebat iniqua lex, haud dubie ad iniuriam populi promulgata. Qua lege ſi quis è plebe à patritio eſſet interfectus,paucis aſsibus ea capitis pœna ſolueretur. Huius legis iniquitas aliquandiu tolerata,ad extremum plebis animos adeo vehementer exſtimulauit,vt vi atq. armis eam reſcinderet,& nobiles ducibus Turrianis perſequeretur. Nihil deinde medium aut æquabile plebs volebat, qnum arma teneret, & vindicandas ſuperiorum temporum iniurias arbitraretur.Fruſtra etiam

patri

patritiis priorem licentiam suam moderantibus. Ea enim impotenter dominari quàm ex æquo iniurias propulsare malebat. Ea contentio Turriano (vti supra docuimus) in ciuitate prætores & principes ac demum recrudescente intestino malo, belli duces & dominos fecit, tantaqua demum fuit imperitæ plebis insania, vt odio nobilitatis quam vrbe pepulerat, causa recuperandæ libertatis, nouæ demum & prædura quidem seruitutis iugum, æquo animo perferret. Quum iam Turriani sublata publici consilii potestate, cuncta pacis & belli munia ad arbitrium suum reuocassent, & vt imperii opes validius confirmarent, in partes Caroli regis & pontificum cócesserant, mutuisque fœderibus initis, in eam curam euigilabant, vt Germani Cæsares Italiæ finibus arcerentur, Gibellinos vbique perderent, infirmarentque eorum vires qui à Cæsaribus opem implorarent. Per hunc modum Roma, Neapoli, Florentia, atq. Mediolano exacta proscriptaque nobilitas errabat, consilii inops, perculsa metu, attrita opibus. Ex aduerso autem pontificii imperii maiestas, percolente tuenteque Carolo, atque adiuuantibus Turrianis authoritate viribusque florebat. Sed necesse erat sacrosanctos principes, qui vti omnium parentes Christiana professione ad componendam pacem medii æquissimique arbitri esse deberent, factiones sequi, & quod propè impium videri poterat, sese Guelpharum partium principes profiteri. His de causis Gregorius vt temporibus seruiret, præsentique ocio consuleret Othonis & totius nobilitatis obliuiscendum existimauit. Verum ad inanem iustitiæ speciem postulauit, vt archiepiscopatus iura, atque item oppidorum & agrorum reditus ad exilii solatium Othoni redderetur. Vix credibile videri poterat Othonem, qui eximia Vrbani liberalitate creatus præsul, singularique demum Clementis studio in repetenda dignitatis sede vsus fuisset, ab eo demum qui & gentilis esset, & amicissimus putaretur, deseri & eludi penitus hostiliterque traduci. Sed in Othone ea vis constantiæ virilis exactæque prudentiæ erat, asperrimarum rerum vsu, & prouectæ iam ætatis cursu confirmata, vt tum maxime sperare inciperet, quum cæteri exules animum despondere viderentur. In summis enim egregie educati hominis dotibus reponebat, nō frangi animo in aduersis, putare fortunam viuida virtute inferiorem eamque contemnere, vti penitus instabilem, atque ideo quum auersa tam diu esset, non multo post in complexum commutata libidine redituram. In eo animi habitu quum aliquandiu ad Bugellam substitisset, intentusque in omnes rerum nouarum motus, aliquàm efferendi sese, & renouandi belli occasionem circumspectaret, Gregorius Aretii decessisse nunciatur. Nec mora ad eam famam patritia gens circumquaque ex infelicitate belli dissipata, ad Othonem coit, in communi consulitur, & quum duce militari atque opulento, qui afflictas res atque humi prostratas erigeret, maximè opus esset, Gothifredus Languscus deligitur. Hic erat natalium atque opum claritate apud Ticinenses facilè princeps, gloriæ & imperii au-

dus, & quo maximè placebat, Turriano nomini apprime infensus. Nemo enim è Cisalpina Gallia non suspectabat Napi opes, vti in immensum adauctas, coniunctasque Apulo regi, Romanoque pontifici, quodq. finitimos terrere poterat, noui etiam Cæsaris amicitia atque præsidio confirmatas. Bergomum enim, Cremam, Comum, Laudemque Pompeiam, Turriani certo iure in potestatem redegerant, iterque Ticinum & Abduam, atque in propinqua Rheticis alpibus Volturena valle, expugnatis & excisis noblium arcibus, cuncta subegerant. Itaque Languscus amplissimis patritiorum pollicitationibus oneratus (eum enim Mediolani prætorem cum militari imperio, opimisque stipendiis designabant) & suo fatali iudicio inductus, se partium ducem futurum profitetur. Euocat vndique veteranos & è Laumellino agro loricatas cohortes, sagittariosque item ex Liguria mercede conducit, ante omnia equitatui studet, vt Germanorum turmis resistat. Paucis diebus in eo apparatu consumptis, & sublatis signis ad Verbanum lacum proficiscitur. Nullum fuit in ea præfectura oppidum, quod non statim aperiret portas, Erat enim in eo tractu vicecomitum familia admodum potens & illustris, & iam erat cunctis inuisa Turrianorum acerbitas, qui superiore bello, præda & cæde aduersariorũ non contenti, etiam in ipsa tecta & segetes igne seuierant. Itaque Arona & Angleria statim recipiuntur. Otho ipse cum valida manu in Sepriensem regionem irrumpit, ea intercincta Ticino atque Olona amnibus ad Verbanum vsque vicis atque oppidis florens extenditur, ab oppidoque Seprio nomen ducit. Hoc Othoniani facile expugnant, & eo capto late vndique excursiones fiunt, magnusque timor finitisimis pagis incutitur. Tum verò Napus à fœderatis sociisq. ciuitatibus auxilia parare, equos militares mutuo acceptos, & è domestico stabulo fidis & fortibus amicis distribuere, vrbanam legionẽ ad Carroccii tutelam, ea seueritate atque eo ordine describere, vt octo Tribus, tot enim erant vrbis portæ, suffragio suo totidem quos maxime putarẽt acres & impigros, singularum cohortium tribunos pronunciarent, tribuni eligerent centuriones, ii verò eos qui pari delectu Decurias sacramento rogatas mulcta imposita ad vexillum vocarent. His celeriter administratis Cassonum filium cum Germanorum turmis præmittit, qui effuso & vaganti hosti occurrat, ac confestim vrbe cum Carroccio paludatus egreditur. Cura vrbanarum rerum Francisco fratri demandata. Is diligenter vrbem nouo præsidio muniuit, suspectos relegauit, dubiis obsides imperauit, circunscripsit etiam mẽtu & pœna nonnullos qui spiritu, gratia, opibus valebant. Interim Napus cum graui peditum agmine Angleriam ire pergens quartis castris ad Guasseram amnem peruenit, labitur is ex proximis vallibus in Verbanum, saxoso passim impeditoque alueo, & quum imbribus intumescit minime vadoso. Iam Gothifredus cognito hostium aduẽtu in aduersa ripa aciem direxerat, prouectusque equo vt cuncta oculis perlustraret, ineundi prælii occasionem

expectabat, eo animo vt hostes vadum petris atque virgultis impeditum ingredientes, adoriretur. Non dubitauit Cassonus qui tribus ferme sta diis subsequentem cum pedestribus copiis patrem anteibat, Germanos per se pugnandi auidos cohortari atque incitare, vt contra hostes confertis turmis prouolarent. Erat in prima fronte præmio excitus à Cassono Antius Lauser, Germanorum dux, armis cristisq. conspicuus. Hunc insolenter traiecto alueo ante alios pugnam cientem, Languscus ipse pari alacritate concitato equo inuasit, hastaque transfixit. Quo strato Languscani clamore sublato victoriã ingeminant, tumultuarioque procursu in Germanos deferuntur. Fit acre in vado certamen humili tum admodum profluente: Balistarii Ligures in densatos hostes sagittas excutiunt; Equites peditesque miscentur. Erat iam de Germanis magna ex parte vulneratis parta victoria, quum Languscus terrefacto equo in tenacem aluei voraginem abreptus, ab hostibus capitur. Nec mora Germani commutata fortuna conglobantur. Languscanis amisso duce animus concidit: Appropinquat Napus, totaque mole copiarum impressionem facit. Funduntur Othoniani viribus atque animis impares, insequitur fugientes recens equitatus, magna cædes editur. Nobilium ala Theobaldo Vicecomite acriter depugnante aliquandiu restitit, & dum se in æquiorem locum subducere properat circumuenta à Cassono cæditur. In ea receptus iniquitate Theobaldus ipse & cum eo viginti duo Patritii capiuntur. Ferunt Napum filii virtute lætantem præ gaudio lachrymas tenere nequiuisse. Quando ea victoria vnius horæ momento parta, magno timori summisque periculis & præduris laboribus finem attulisset, Franciscus Turrianus qui Mediolani ipso plebis Tribunatu superbus, & populi & libertatis defensor appellari volebat, quum rei feliciter gestæ nuncium accepisset, essetque rogatus sententiam de captiuis, crudelissime rescripsit; asserens cuncta simul Hydræ capita ense recidenda, ne renata venenum rursus effundant. Contra Cassonus generoso consilio in victoria nobili virtute parta, clementiæ laudem quærens, ne supplicium de Patritiis iure belli captis sumeretur, obnixe deprecari. Sed Napus iampridem ex Emberræ sæuitia extra aciem patrio sanguine cruentatus, laudata sed elusa filii lenitate, in duriorem partem inclinauit, deposcentibus præsertim Germanis truci cum fremitu, vt in vindictam interfecti eorum ducis, Gothifredus necaretur. Nec multo post Napus vt lege ageretur, dira voce pronunciauit, atque ita ad Galaratum oppidum duo & viginti insignes patritii, ante alios & Languscus dux ipse & Theobaldus, nefariorum hominum more, securi percutiuntur, & quod inuidiam adauxit ceruicibus tantorum Procerum, ad plaustri temonem ludibrio quodam appositis, atque ibi repetito sæpe ictu, sæuissime detruncatis. Erat Theobaldus Andreoccio Othonis fratre genitus, sua virtute & specie corporis, sed multo magis felici prole clarissimus, reliquit enim Matthæum filium, qui postea ob virtutem, Magni cognomen adeptus,

Imperium ab Othone acceptum cum admirabili laude in posteros propagauit. Id execrabile facinus non lege militari, sed immani patratum rabie, nobilissimos quosque, & inter primos Languscæ familiæ proceres, aduersus Turrianos vehementissimè concitauit, adeo vt non toto planè exacto triennii spatio, parem omnino cladem Turrianis, funesta admodum illata calamitate rependerint. Otho mœstus vti domestico publicoque ictus vulnere, è Seprio in Vercellensem refugit agrum, diu indignam Theobaldi necem lachrymis prosecutus: toto autem tempore nunquàm animo sese demittens, sed hilari vultu acceptæ cladis mœrorem semper occultans, graui oratione patritiis ostendebat, Deos immortales nefario Turrianorum scelere permotos occasionem renouandi feliciterque conficiendi belli proculdubio præbituros. Nec multi effluxere menses quum ad excitandos animos initium præbuit populus Comensis, acerbitate prætoris ad arma concitatus. Is erat Accursius Cutica, vir ingenio rapaci, factioso, & quòd à liberis hominibus ferri non poterat, agresti quadam ferocia superbo: eum sibi in Prætura suffecerat Napus, idque facilè impetrarat pro amicissimo homine & Patritiis maximè infenso, in hoc etiam Comenses pari obsequio remuneratus, quum pariter Corradinum Lauizarium Vitanarum partium principem, Mediolanensi prætura eodem tempore ornasset. In hunc auarè atque insolenter ius dicentem, quum forte iuueni è Ruscona familia ad tribunal liberius locuto, manus iniiceret, Populus impetum fecit, fugatumque & in Prætorio obsessum cepit. Post id factum decuriones ad Napum scripsere, vt si Accursium incolumem & dimissum vellet, ipsis honesta permutatione Simon Locarnas remitteretur. Hunc ciuili bello captum Turriani ad ignominiam & cruciatum, clatrata in cauea feræ bestiæ more concluserant, septimumque iam annum tetro squallore & fœda alluuie deformem ac miserum adseruabant. Erat Simon è Muralta familia Comi admodum nobili, quæ originem à Locarno Verbani lacus oppido deducebat, ob id à Corio, Merulaque scriptoribus, Locarnas appellatus, vir ingentis profectò animi, & proceri robustique corporis, atque vtraque Fortuna sua clarus, sed iniuriæ vindicta maximè illustris. Visitur hodie Comi lapideum eius sepulchrum superstante equestri imagine ad vestibulum Abundianæ Basilicæ. Porro Napus amicissimi hominis periculo permotus, Simonem cauea eduxit, vti etiam contracto iam morbo non multo post, aliqua vitæ aut aëris intemperie moriturum, improbante plurimum Francisco & prædicante Simonem suo astu viam aliquando reperturum, qua diuturni carceris contumeliam vlcisceretur. Cæterum ea conditione Simon est deductus, vti iuraret nunquàm se aduersus Turrianos arma laturum, sed eius iurisiurandi fidem, vti summa expressam necessitate non multis inde diebus elusit, & quum inhumani carceris memoriam animo deponendam minimè existimaret, grauibus apud veteres amicos habitis consiliis ad Othonem

est profectus. Eius viri aduentu erexit sese in nouam spem Otho, coiueque subinde patritiæ gentis reliquiæ, nam hominem per se diuitiis & clientelis validum, efferatoque animo studii sui vires omnes ad oppugnandos Turrianos effundentē magna exulū multitudo sequebatur. Apparebat enim Comenses Simones Simone authore in Patritiorū partes esse tā[r]situros, quando iam à Turrianis ad singulare eius beneficiū rebellassent. Dum arma, equi, militesque parantur apud Vercellas, Otho per speculatores didicit, castrum Seprium de quo toties pugnatum fuerat exiguo præsidio & nulla propè cura custodiri: nam toties deuictis profligatisque hostibus, Turriani, vti in nullo metu, alendi præsidiarii militis sumptum, custodes verò excubiarum diligentiam & ipsi, remiserant. Itaque maturandum ratus Otho Ticinum traiicit, delatusque intempesta nocte ad portas; & oppidum & arcem cepit. Paucis inde diebus aucto exercitu, totam eam regionem peruagatus finitimis Mediolano vicis magnam vti ex improuiso hoste trepidationem intulit. Ad eius rei gestæ nuncium Napus cum sua vetere vrbana legione, Cassonoque filio & Germanorum alis vrbe egreditur, cæteras auxiliares copias subsequi iubet. Cæterum dolore simul atque ira angebatur, quòd hostes toties superati cæsique, adeo insolenter sese efferrent, nec superioris cladis exemplo, extrema supplicia formidarent. Sed in Othonem toto animo erat intentus, quē si aliquo casu fortuna desereret, eo semel oppresso Patritios facile debellari, delerique posse iudicabat. Appropinquante Napo, celeriter ex belli ratione Othoniani ad signa reuertuntur. Iuxta oppidum Seprium castra muniunt, murum oppidi atq. item arcem præsidio firmant, eo consilio vt freti Seprięsium commeatu, & tuti vallo, præferocis hostis impetum frustrentur. Quum aliquot diebus minutis prælijs lacessendo, leuem armaturam exercuissent, Napus è proximis castris ad oppugnandam arcem scalas & machinas protulit, instructaque legione, & equitatu in præsidiis collocato, mœnibus succesit, ratus se potiturum arce; aut si Otho ferendæ opis causa castris egrederetur, æquo in loco iusta acie certaturum. Quum aliquot horis vtrinque acerrimè certatum esset ad murum, comminutisq. scalis, & multis vulneribus acceptis, Turriani decidentium lapidum, tignorumque pondera vix sustinerent, visa est Othoni occasio rei bene gerendæ, communicatoq. consilio, cunctisque approbantibus, oppido & castris in hostes erupit, tanto impetu vt pulsis & perturbatis primis, tota Mediolanensium legio in fugam verteretur, eaque vis repentini timoris apud fessos sauciosque & de arcis expugnatione desperantes fuit, vt neque Napus neque Cassonus conturbato à fugientibus equitatu, opem fusis atque perterritis afferre potuerint. In ea fuga Otho clementiæ nomen quærens, orabat suos vt à sanguine ciuium tēperarent. Sed haud facile continere frenareque eorum ferociam poterat, qui amicos propinquosq. suos crudeliter extra aciem interfectos vlcisci properabant. Conseruauit tamen multos, nam nisi maturius rece-

ptui cecinisset, quàm nox instaret, vsque ad castra fœdæ fugæ & trepidationis plena, iratorum Patritiorum gladii cum magna hostium cæde per uenissent. Agnouêre Mediolanenses lenitatem Antistitis sui. Sed Napus eius fugæ ignominiam animo minimè ferens vbi perterritos confirmauit, cohortante Cassono, vt amissum decus celeritate atque audacia sarciretur, præcepit præfectis vt corpora atque animos ad pugnam pararent: statuisse enim intra paucas horas hostem nec opinantē, & ab recenti rerum successu incautum adoriri. Ita ea nocte insomnis Napus, in albescente cœlo ad hostes contendit, tanta celeritate, vt Othoniani vix arma induere equosque frenare potuerint: dimicatum est aliquandiu ad vallum irrumpente vndiq. hoste & repugnantibus satis constanter qui pro custodia castrorum in fronte excubabant, sed reliquas cohortes ægrè sustinētes nec satis conglobatas ex transuerso Germani densatis cuneis facile perruperunt. Quo conspecto reliquus peditatus itemque equites effusi castris atque oppido, protinus in fugam se coniecêre. Ita propè sine vulnere perrupta & direpta castra, plurimi capti, cæsi pauci, adeò eius fugæ fœdo euentu vt nō facile appareret vtrisnā Fortuna humanis cœptis illudens, intra spatiū septem horarū plus dedecoris aut militaris laudis attulisset. Otho premente vndiq. hoste inter tela volantia periculo elapsus, cum magna parte equitatus ex fuga Comum peruenit. Eum Comenses neq. intra vrbē recipere, neq. vt diu in suburbanis ædificiis subsisteret, pati voluerunt; ne Turrianus victor, à quo iam planè defecerant, admoto exercitu per causam persequēdi hostis, ipsorum agros euastaret. Præbuere tamen benignè & largiter commeatum, atq. item sarcinaria iumenta, & peritos itinerum duces, quorum fideli opera vsus Otho, ad septimum lapidem, Luragum castellum primo petiit, atque inde profectus superato Lugani lacu, ad Zornigium subalpinum pagum contendit, in eo loco admodum tuto & syluestri, aliquot dierum quiete recreatus, ad amicos literas dedit, vt de sua salute receptuq. certiores redderentur. Sed non multo post inopia & egestate compulsus deflexit ad Canobium insigne & opulentū in ripa Verbani oppidum. Ibi Otho admirabili facundia sua vsus oppidanos claudentes primo portas mox bidui tantum morā fesso agmini concedentes adeo apposite feliciterq. permulsit, vt repræsentata hostium suorum crudelitate, in amicitiā eos suam fœdusque pertraxerit. Nec multo post coiuere rursus Patritii exules fermè omnes: nam vbi fama perlatum est Othonem benignè amicéq. acceptum, Canobii constitisse; vnusquisq. vel inermis vel seminudus ex fuga atq. ab hostium castris ad eum contendebat. Nam Turriani captiuos contenti spoliis statim dimiserant, ne qui felicitate in paranda victoria præstitissent, humanitate vinci viderentur. Affuit & Simon Locarnas inusitato tramitum flexu ex fuga seruatus, agitatumque subinde est de renouando bello & maiore quidē spe, maioreq. apparatu, adeò vt vix credibile videatur Othonem tantos gesisse spiritus neque vnquàm tot aduersis casibus succubuisse;

qui iam quinquies bello victus, tot propinquis & clientibus sæuitia hostium amisis, summaque pecuniæ & rerum omnium inopia circumuentus, neque ipse conquiesceret, neque hostes ocio frui diuque victoriis lætari pateretur. Erat enim iam plane quinque & sexaginta natus annos, sed viridi admodum viuacique senecta, atque aduersus omnem algoris æstusque contumeliam indomita. Sed fatale ei erat Fortunam vel improbè semper cœptis illudentem, patientia & magnitudine animi superare, excercereq. se perenni vigilia iis cogitationibus atque consiliis, quibus dignitatem & patriam recuperaret, & posteris cum insigni gloria late imperium traderet. Inuenio apud ineptum quidem sed non iniucundum versibus rerum scriptorem, ab his familiis quæ in Apennini atq. Alpium tractu nobilitate, diuitiisq. florebant, Othonem temperantia altitudineq. ingenii & pietate venerabilē, benigne ac liberaliter fuisse adiutum. Fuere inter cæteros Solarii, Rotarii, Malæspinæ, Scarampi & Valpergæ, qui in apparatum belli equos, arma, tela, quadrigas, commeatum omnis generis, vestem, pecuniam contulerunt. Apud generosas enim gentes quodam misericordiæ genere animos permouebat, ea fortunæ iniquitas, quà tot patritii diu extorres acerbeq. proscripti, ad luctuosam ęgestatem peruenerant, quando iam nihil eis vsquequaque afflictis, præter spem rubiginosaq. arma supererat. Nec defuere voluntarii milites ab Asta colonia, Taurino, Eporedia, Augusta prætoria, Vercellis atque Nouaria. Guliermus quoq. Montisferrati regulus in societatem certo fœdere accitus est; quo duce superioribus annis Hispanorum aduentu, Othonē & Burrum cum Turrianis infeliciter dimicasse demonstratum est. Subegerat hic in Montisferrati regione complura oppida, Albam & Aquas Statiellas, & Alexandriam, postremoq. Derthonam imperio suo adiecerat, potens æque atque impiger habebatur, bella ex bellis libenter serebat, vt is qui apud eum erat excercitus, ex reliquiis Hispanorum (eorum enim aliquot in Italia remanserant) & ex fortissimo quoque confectus perpetuis stipendiis aleretur. Comparatis autem copiis, terminatisq. consiliis, statuere vt Simon Locarnas naualibus præesset copiis, Guliermus cum terrestri exercitu ad Verbanum progrederetur. Exornarat classem validā Simon, totamque oram ad Othonis studia conuerterat. Stabat à Turrianis Angleria, ad eam Otho & Simon deuehuntur, oppidani refugiente in arcem præsidio se dedunt: arx vti ex ruinis temere & negligenter refecta, quum machinas non perferret, certa pactione recipitur. Tum vero ad Aronā naualibus terrestribusq. simul admotis copiis bellum transfertur. Arona & Angleria interiacente Verbano, qua Ticinus effunditur, Sextanæ atq. Abidenæ arcium in Hellesponto similitudinē reddunt. Sed Arona sicuti nobilitate inferior, ita opportunitate loci, situsq. munitione celebrior existimatur. In ea oppugnanda quū aliquot dies cōtriuisset Guliermus agēdis maiorib. balistis quib. tecta introrsus lapidū cumulis proruerent, & è classe Otho & Locarnas ædificatis more maritimarum

triremium in summitate mali amplioribus caueis, atque inde scorpionũ ingentium verutis muri pinnas defensoribus nudarent, præsidii milites & periculo suo & oppidanorum lachrymis permoti, ea conditione deditionem fecerunt, vt nisi triduo opem ferret Turrianus, ipsi arcem atque oppidum relinquerent. Vixdum confectæ erant deditionis tabulæ, obsidesque recepti quum Cassonus Ticino superato, quadrato peditum agmine & præmissis Germanis aduentare nunciatur. Tum verò impigrè aciem instruit Guliermus, è classe promptissimi propugnatores terrestribus copiis se coniungunt, editiorem occupant locum, frontemque maxime veterano atque armato milite firmant. Sed Cassonus coniectura iudicans validiores cohortes equitumque turmas in fronte fuisse constitutas, ex duabus Germanorum alis alteram in dextra coniunctam legioni consistere iubet, in qua Musca eius frater, & Andreas atque Hereccus patrueles curabant; alteram ipse obliquo flexu in latus & terga hostium duxit: hæc in lixas ignobilesque manipulos inuecta magnum tumultum ab tergo excitauit, adeò vt Germani cædendo, sternendoque obuios in interiora castrorum penetrarint, coactusque sit Guliermus nondum contracta in fronte pugna, equitatum suum conuertere, opponereque Germanis, qui fœda strage cuncta compleuerant. Sed dum Germanorum audacia reprimitur, præliumque atrox in medio miscetur, tota acies respectare ac mox nutantibus vexillis circumagere sesę trepidanter cœpit. Non defuit occasioni Cassonus, statimque iussit alteram alam, relicta legione in frontem procurrere, Ea vis irrumpentium fuit vt priusquàm Turriani pedites appropinquarent, Guliermus ancipiti acie circumuentus funderetur, atque vniuersi terga darent, ex fugientibus complures, clasșis peropportune adpulsa littori excedit minoreque ob id cæde Turrianus victoria est potitus, quòd pedestres copiæ tardius appropinquantes in vacua castra impetum fecerant, prædã autem quæ alioqui exigua non erat nobilitauit Guliermi tentorium Maurisiaco opere acu pictum, cum instrumento militari admodũ luculento, quo olim à socero Hispaniæ rege donatus fuerat. At Guliermus perrumpens cum equitatu Ticinum iter intendit, Otho & Simon diuersis itineribus cum reliquiis profligati exercitus, hic Comum, ille Nouariã se receperunt. Rebellarant (vt diximus) à Turrianis Comenses Accursio Cutica prætore, Simoneq. recepto, neque tamen ad patritios defecerant, medios enim se. gerere, & neutris studere malebant, quàm Turrianos iam plane victores, grauioribus iniuriis atq. offensionibus aduersum se cõcitare: & magnopere Turrianis fauebat Vitana factio, quæ iam pridẽ Philippo opẽ ferente Ruscónam armis deuictã principatu deiecerat. Vbi igitur Simon aduenit concionando passim, cœpit Othonẽ & patritios primoribus ciuium obnixè cõmendare, vti indignè pulsos domo, proscriptosque & crudelissime à plebeiis hominibus diuexatos. Quem inquit exitum consiliis nostris expectamus posteaquam defecimus? nisi vt aut acre bellum geramus aut inso

insolentissimo Tyranno seruiamus,& ab his trucidemur,qui maioribus nostris patria expulsis tecta huius vrbis & mœnia in cineres redegerunt? Concordia nunc maximè opus est Ciues, vt libertatem cum dignitate tueamur. Otho supplex, & Patritia gens orant, vt nostra ope in patriam reducantur: ad id vires abunde supersunt, vt omnia mature atque feliciter confici posse speremus, dum Turrianus debellatum putat, & solutus metu victoria sua superbè lætatur. Erat Simon vehementi eloquentia, & ea quidem authoritati atque opibus æquali, ipsaque carceris calamitate clarior euaserat, cuius indignitas, multorum animos ita permouerat, vt Turriani non mediocri inuidia deflagrarent. Eo modo Comenses tumultuario studio & subita quadam acclamatione, Othoni, patritiisque adhærendum decernunt,sed ne statim per Decuriones decretum scriberetur, ambo vrbis Consules obstitere, Henricus scilicet Aduocatus,& Gaspar Ficanus Vitanæ principes factionis. His sese opposuit Ioannes vrbis episcopus, qui Othonem studiose admodum colebat, patritiorumque exulum causam insigni pietate ardoreque suscipiendam arbitrabatur. Ita tumultu exorto diuisus in duas factiones populus, arma corripuit, mediaque in vrbe atrociter est dimicatum. Lucterius Rusca & Simon, aduersarios è foro multis illatis vulneribus in Prætorianas ædes compulerunt,continuatoque certamine,Prætorio atq. vrbe, captis consulibus eiecerunt. Nec multo post constituta ad arbitrium Republica & excisis Vitanorum turribus, Otho è Nouaria publicis literis est euocatus. Is primus dies Othoni è tantis calamitatibus felix illuxit, nam ab eo dehinc die vti rerum scriptores referunt, Fortuna Turrianis nusquam arridens eos è tanto fastigio continenter detraxit. Exceptus est Otho à Ioanne Comensi episcopo, singulari cum honore,priuatique eius pecunia ad exornandas copias est adiutus. Cæterum Lucterius & Simon conquisitis vndique equitibus, atque item sagittariis & scutatis cohortibus è Verbano & Lario, Luganoque & Belitiona,armataq. etiam in primis Comensiũ iuuentute iustum propè exercitũ coëgere. Interea Otho exulesq. Patritii ad se Comum acciuere Ricardũ Lãguscum Laumelli comitem, virum bello acerrimum & Turrianis ex Gothifredi fratris nece vehementer infensum. Adduxerat is veteranã cataphractorum alam,ex his qui sub fratre meruerãt, statimq. ei omnium copiarum imperium magno assensu delatum est. His comparatis Otho concionatus ad Comenses,gratias cunctis eorum ordinibus humaniter egit,quòd liberali & egregia voluntate defendẽdas ipsius iniurias opportunè suscepissent,militaremq. operam promptissimis animis præstarent, aduersus Turrianos impios execrabilesque homines, atque ob id toties à summis Pontificibus inferorum pœnis cruciatibusq. deuotos, cuius studii immortalisq. beneficii memoriã,nunquam esset è memoria deleturus. Ioannes vrbis episcopus ad hæc totius populi nomine respondit ea mẽte Comenses eius optimæ causæ studio adductos sumpsisse arma, vt proficiscẽtem

ad patriam sacratamque sedem suam, eductis vexillis sequerentur, fierentque eius victoriæ socii atque participes, quam Dii iustitiæ defensores vltoresque nefariæ tyrannidis aduersus impios & iniquos homines pollicerentur. Proinde læto animo in hostes contenderet, ipsos enim si bellum extraheretur, societatis initæ fidem atque amicitiam constantissimè seruaturos. Nec multo post Otho profectus ad Liciniforum posuit castra. Ea vrbs quondam insignis & nota Ptolemæi temporibus, in minores abiit pagos, dilapso, vti videre est, Eupyli piscoso lacu, in cuius ripa peramœnæ fertilitatis Liciniforum adiacebat, eius regionis tractum corrupto vocabulo Incini plebem vocant; asserunt non nulli ex vehementi terræ motu Eupylum cæco hiatu terræ haustum subsedisse, profundioribusque inæqualis aluei locis, reliquisse exiguos quinque lacus, è quibus Lamber amnis emittitur. Eius regionis incolæ Othonianos lætis animis exceperunt. At Napus vbi nunciatum est Othonem à Comensibus receptum vehementique Simonis & Rusconorum studio adiutum instaurare bellum; dixisse fertur ad conuiuas superbo sæuoque ore quum è mensa discederet, paruo vt arbitror, labore nostro, magnũ certe negocium agasonibus nostris afferemus. sunt enim nobis horum manibus & exules, & ipsi rebelles infidique Comenses, latronum more laqueis puniendi, atque ita properantius atque turbidius quàm soleret, veluti rapiente fato, in hostem porta Iouia copias eduxit. Pridie enim Cassonum fatali errore præmiserat cum Germanis equitibus, qui Canturium quinto ab vrbe Como lapide, opportunum oppidum præoccuparet, ne eo ad excursiones faciendas hostis potiretur, & vt inde ipse proximos Comensium agros euastaret. Posuère vitiferis in collibus vrbem Canturiges antiquissimi populi, authore Strabone, sed ea demum mutante cuncta æuo consenescens, in oppidum abiit. Turrianorum hic erat ordo, præcedebat Pontius Amatus prætor cum legione vrbana & mercenariis equitibus; ipse Napus relicto ad vrbis custodiam Oldrado Tangentio insequentis anni prætore designato, propinquos omnes amicosque & familiares citato & disiuncto agmine secum trahebat. Eodem die quo Cassonus Canturium est profectus, Othoniani ad Caracam nobilem olim vrbem supra Lambrum deflexere, ea Ptolemæo nota, hodie defectis vltimis literis, antiquum nomen retinet. Quum ibi de inferendo bello à ducibus in consilio sententiæ dicerentur, è Decimo vico sacerdos quidam pernici equa deuectus ad Othonem peruenit. Erat enim Decimi præclarum Othonis nomen, nam ab adolescentia sacris initiatus, summum in eo pago sacerdotium à pontifice impetrarat, vnde postea, & in æde maxima Mediolani, & in diui Ambrosii templo canonicas dignitates fuerat consecutus. Is sacerdos Othoni nunciauit, Mediolanensium copias cum prætore, ipsosque Turrianos principes, sub occasum Solis Decimum peruenisse, cuncta ibi militari strepitu compleri, & tumultuosius atque acerbius quàm pro sociorum consuetudine milites,

tecta,

tecta, cubilia, stabula, pulsatis hospitibus, eiectisque iumentis occupare, nec adesse Germanos qui pridie ad Canturium præcessissent, proinde Turrianos ea nocte posse deleri, si improuisus confecto per noctem itinere dispersos atque sopitos adoriretur. Hoc nuncio maximè lætatus Otho, Dii inquit qui à Decimo dignitatis initia præbuerunt, non inani proculdubio loci omine promissam nobis de hostibus victoriã dabunt; atque ita totà re ad consilium delata, singulari omnium alacritate decernitur, non prætermittendam rei gerendæ occasionem, & eo quidem ardentius atque audacius, quòd & antea per exploratores de Cassoni consilio atque itinere certius cognouerant. Nihil enim æque metuebant quàm aperto in campo manus conserere cum Germanis equitibus, quorum vim atque impetum duce præsertim Cassono, iam tribus in præliis ferre nequiuissent. Otho, vt à cædibus impollutas seruaret manus, Ricardo Langusco copiarum imperium dedit, superinduitque sibi linteam stolam, sacerdotali habitu multis striatam rugis, præferrique sibi iussit argenteam crucem veluti pacato itinere, Sacri imperii sui sedem aditurus. Magno demum silentio de secunda vigilia Ricardus castra mouit, tribusque fermè horis ad Serenium vicum est peruentum: inde præmissi speculatum expediti equites, ducibus agricolis, non multo post renunciauêre apud hostes, vt in ipso conticinio accidit, cuncta quieta nocturnique silentii plena, conspici tantum semiextinctorum ignium fulgorem, nec exaudiri castrorum fremitum, ita vt nec ad ipsos quidem pagi aditus frequentium vigilum stationes esse iudicarent. His diligenter exploratis, & instructis ordinibus priusquàm dilucesceret, in conspectum oppidi se dedere, oppressis aliquot excubantium. Id sine facibus iter, & silenti quidem Luna confecerant, ne ab alta sacræ turris specula, patentibus in campis vaga lumina cernerentur. Eo inopinato hostium aduentu exterritus Napus, vix spatium habuit ad induenda arma: tubarum tamen clangore, & pulsu tympanorum cuncti excitantur. Pontius prætor legionem nondum plane instructam in apertiorem locum educit, equites aggregantur, magnis clamoribus pugna committitur: pugnabat in hac parte Languscus admirabili virtute, interfectoque Pontio prætore, stratisque vexillis, legionem cum multa cæde pepulerat, quum altero egressu & angustiore quidem via prouectus in aciem Napus irrumpentibus Comensibus occurrit, vt eum Fortuna Simoni infensissimo hosti obiicere videretur. Eo in loco summa contentione aliquandiu dimicatum, quum Turriani proceres in prima acie, de imperio, de vita, fortunisque omnibus dimicarent: ex aduerso autem Simon & Lucterius Rusca incitati efferatique diuturno inimicæ gentis odio, in aduersos vesano impetu deferrentur. Inalbescente iam cælo Andreottus Turrianus interficitur, Franciscus qui hosti, equi frenum comprehendere auso dextram ingenti gladio detruncarat, multosque huc & illuc concitato equo vulnerarat, cuspide in inguen coniecta confoditur, Napus ipse

bus literis impulisset, semperque acerbissimè grassatus in nobiles ciues, plebem satis superque sua temeritate concitatam ad audenda facinora intemperanter accendisset. Tum verò Oldradus prætor clade Mediolani nunciata, aduocare in consilium ciues, plebem ad arma vocare. At ciuium optimus quisque eius imperia contemnere, de pace & de concordia plurimum loqui, in virtute pietateq. Othonis antistitis spem reponere, proptereaque sanandæ ciuitatis & parandæ quietis occasionem diuinitus oblatam arbitrari, postquam vniuersi ferè proceres Turriani qui renouare bellum possent, aut in acie essent cæsi, aut in fuga capti, ad manus hostium peruenissent. Quibus rebus Oldradus valde conterritus, ac sibi timens, in prætorium se recepit. Interim Cassonus de aduerso prælio certior factus è Cāturio Mediolanum peruenit, ratus aut patrem aut patruum, aut certe reliquos familiæ principes ex fuga in vrbem se recepisse. Sed ibi de suorum calamitate certior factus, non deserit sese, & quum non statim admitteretur, refractis portis introductoque armato agmine in forum contendit. In eo tumultu suburbani incolæ Comensis portæ, postremos ex Cassonianis equitibus inuaserunt, ex his multi vulnerati exutique armis & equis diffugerunt. Porro Cassonus vrbem percurrēs & veteres amicos plebemque præsertim ad arma euocans, & crebrò libertatem se aduersus veteres tyrannos defensurum repromittens, quum nemo cōmoueretur desperatis rebus Romana porta se proripuit: adeo enim ex euentu eius pugnæ, apud omnes populi classes, veteris studii & fauoris ardor territis mentibus exciderat, vt nemo vel egregiè factiosus in medium prodiret, qui proferre vexillū auderet aut Turriani imperii nomen se defensurum profiteretur. Hinc videre licuit quantam rerum animorumque mutationem aduersæ pugnæ casus attulerit, adeo vt facile iudicari posit, in toto tuendi principatus negocio, nihil omnino esse populari præsidio incertius aut inanius. Cassonus continenti cursu, Laudem Pompeiam peruenit: vbi quum minime reciperetur, Cremonam atque inde Parmam ad veteres amicos confugit. Eodem die Mediolanenses ad Othonem legatos miserunt, qui omnia amica pacataque ingressuro vrbem pollicerentur. Ita haud multo post insigni pompa in speciem triumphi Mediolani receptus, cunctos qui aduersarum partium fuerant metu liberauit, habuitq. orationem ciuili clementia & Christiana pietate plenissimam, pacatisque omnium animis respublica ad eius nutum constituta est. Creantur quoque, Prætor quidem Ricardus Languscus; & Magister equitum Simon Locarnas; quorum illustri virtute se victoria potitum Otho gratissimo animo prædicabat. Dedicauit subinde aram in templo maximo Diuæ Agneti quam in prælio vouerat, addiditque agros in alimēta sacerdotum, qui quotannis eius diei memoriam celebrarent. Idque adhuc in vrbibus Mediolanensi imperio contributis, Prætores Decurionesque ad tubarum cantum instauratis sacris religiosè repetere, post ducētos & sexaginta annos videmus.

Pugnatum est duodecimo Calendas Februarii anno à Natiuitate Christi Millesimo & Ducentesimo septuagesimo septimo. Eius verò summæ victoriæ historiam Otho pingendam curauit in Angleriana arce, regio sumptu ab se ædificata, extantque adhuc in maximo testudinatoque conclaui incorruptæ præliorum cum veris ducum vultibus imagines, latinis elogiis passim singula rerum argumenta indicantibus, quanquam Musca Turrianus postea victor, recenti calce, maculare potius quàm oblitterare eius infaustæ historiæ memoriam contenderit. Auxit eius diei lætitiam Bonacosæ Burræ partus, ea enim nocte qua ad Decimum pugnatum fuerat, Magno Matthæo filium peperit, cui ob Galli cantum Galeacio nomen inditum ferunt. Hic est qui postea omnes eius seculi principes & duces, magnitudine animi liberalitate atque imperatoria laude superauit. His confectis rebus, Otho ad expugnandam montis Orphani arcem copias misit, in quam Turrianorum reliquiæ confugerant, vexabantque inde diurnis nocturnisque decursionibus sociorum agros. Ea arx ad tertium à Como lapidem imposita est monti qui ob id Orphanus appellatur, quòd vndique discretus atque abiunctus à cæteris ab ima planitie molli fastigio in nemorosam cautium metam adsurgit, insidetque viæ militari ad Coxiæ torrentis vallem, qua iter est ad Liciniforum. Hæc quum machinis capi non posset, operibus circumuallata, sexto demum mense fame domita est. Deseuiit in muros Otho, sed non planè totam diruit, ita vt Guido è carcere elapsus, rerumque potitus, eam post viginti annos facile restituerit. Euersa montis Orphani arce Turriani finibus excessere, & veteres eorum clientes, quum Othonis clementiæ salutem minime committendam iudicarent, in Cremonensi, Parmensique agro, & in Venetia ad Aquileiam familiæ proceribus aggregabantur. Tum verò Otho à belli studiis ad pacis ciuilisq. administrationis munia conuersus, ciues de se bene meritos locupletare, omnibus iustitiæ atque humanitatis officiis nouas amicitias parare, procurare res diuinas, singularique moderatione principis simul sacrique pastoris officia implere. Quum in his rebus esset occupatus, renatum est repente bellum initio à Laudensibus exorto, nam Othone mirum in modum Vistarinis fauente, qui vti diximus Principatu pulsi redierant, æmuli eorum, quum neminem ciuem dominatu potiri, pati vellēt, ad se Cassonum & Gothifredum atque item Raimundum ab Aquileia cùm magnis copiis acciuerant, indeque auxiliis Cremonensium & Parmensium adaucti in agros Mediolanensium sese effuderunt. Cassonus multis expugnatis direptisque oppidis Tritio & demum Vaprio in Ripa Abduæ occupatis Lambrum traiecit, conflixitque collatis signis cum Mediolanensi legione & vrbano equitatu, qui cum Carroccio temere vsque ad sanctum Donatum Romana porta processerant. In hac pugna Cassonus paucis cæsis, supra viginti septem spectatæ nobilitatis centuriones cepit, & in his Mutium Soresinam, Gasparem Vicecomitem, & Antifossam Vercellinum, & præterea

magnum numerum peditum atque equitum. Quidam authores sunt Othonem cum expedita manu ad Casſianum vſque proceſſiſſe in ripa Abduæ ſitum, vt primis hoſtium incurſibus occurreret, maioreque conſpecto hoſtium exercitu, refugiſſe ad Gorgonciolæ vicum, ſuperuentuq. hoſtium, non aliter ſeruatum quàm munitione ſacræ turris, in quam nemini cognitus aſcenderat. At Caſſonus eius pugnæ ſucceſſu elatus per ſuburbana ad Ticinenſem portam adequitauit, terroremque oſtentatis copiis ad foſſas vndique circuntulit. Tum verò Otho in tam graui periculo mira vſus conſtantia, fidis cohortibus portas firmare, prætorem in foro cum ſignis militaribus excubare, ſuſpectos ciues apud ſe habere, eoque vultu cuncta adminiſtrare, vt in multa diſsimulatione pauoris, excellens fortitudo & prouidentia ſingularis eminere viderentur. Nec multo poſt Caſſonus nemine ex veteribus amicis, vti ſperauerat, ad ſe cõcurrente retro vertit agmen tranſgreſſusq. Abduam ad oppugnandum Bregnanum contendit. Diſceſſu hoſtis Otho recreatus, nihil potius aut expeditius exiſtimauit, quàm è Monteferrato Guliermũ veterem ſocium & militari laude florentem euocare, quo duce vim hoſtis acerrimi propulſaret, & inſigni apparatu conatuque egregio bellum conficeret. Nec ita multo poſt Guliermus accepta ingenti pecunia Mediolanum venit, ſtatimq. liberali ſtipendio ad quinque annos Mediolanenſium, Othonianarumq. partium aduerſus Turrianos eorumque ſocios, imperator deligiturr. Nec mora cum eo prætores Antonius Languſcus Ticinenſis, & Lucterius Ruſca Comenſis, exercitum inſtruunt, Carroccium educunt: Duo autem prætores erant, quòd coarctarat Otho Præturæ tempus vt pluribus honorem impatiretur, eoque beneficio plures ciuitates atq. familias ſibi conciliaret; nam qui annuus fuerat Magiſtratus, ſemeſtris effectus eſt, ea lege, vt qui deſignatus eſſet prætor, dignitatis inſignibus vteretur, ſed excluſus iuriſditione, bello tantum collegæ operam nauaret. Cæterum promotis caſtris, ad Vaprium recto itinere peruentum eſt: habebat id oppidum cum arce traiiciendi fluminis opportunitatem. Itaq. arx magnis vtrinque viribus oppugnata defenſaque eſt, bellumq. protractum, ita vt nihil præter vaſtationem agrorum incendiaq. villarum, memorabile gereretur. Verùm Guliermus noui conſilii rationẽ ſuſceperat, vt refecto ad Ticinum ponte, vltra Abduam bellum transferret. Erat in caſtris Otho, & ab alia parte Raimundus Turrianus, ab his vti decuit à ſacratis viris Bergomates legati impulſi ab optimis vtriuſq. partis ciuibus impetrarunt vt de pace liceret loqui, eoq. res interpoſitis aliquot dierum induciis, deducta eſt, vt depoſito metu, familiaritate vtrinq. milites amicos & propinquos conuenirent, adeò vt vna caſtra ex duobus facta viderentur. Sed quum à multis ex illuſtri ordine Mediolanenſium, Turrianos milites ſalutari ſtudioſiuſq. appellari Guliermus conſpiceret, inuectus equo in cõmeantium turbã ferrea claua minabundus, colloquia mili

tum diremit, paulo post tamen Raimundus, Cassonus, & Gothifredus Melenianum venere, affuitque ad condictum Guliermus cum Othonianis, in queis erat Conradus Castellionus iureconsultus insignis, breuique disceptatore & arbitro Guliermo, pax his conditionibus dicta confectaque est, scilicet vt in summa Bripiana & Vapriana arces, ipsi Conrado & mercatorum collegio custodiendæ traderentur; Agri porro paternæque possesiones, castella, domus Turrianis redderentur, loca tamen munita, his ciuibus qui neque harum neque illarum partium censerentur custodienda relinquerent, potestasque his esset, vti liberet, habitare in agro Mediolanensi, vtque vtrinque captiui sine pretio dimitterentur. Tabulis rite confectis Turriani captiuos Guliermo ea conditione tradiderunt, vt non prius soluerentur, quàm ii qui in Baradelli arce erant, dimissi forent. Id verò facturos Comenses Lucterius & Simon pernegabant, qui iure belli captos peculiaresque hostes suos ad alienum nutum & commodum minime dimissuri viderentur. Nihilo secius Guliermus quanquam id à Comensibus quod Turriani petebant non impetraret Mediolanenses captiuos omnes dimisit. Sed Otho cæteris pacis conditionibus non diu stetit, & sua sponte, & impulsu clarissimorũ ciuium, qui priuato quodam inito fœdere aduersus Turrianos conspirarant. In his fuêre Vicecomites ferme omnes, Soresinæ, Mandellii Pusterulæ atque item Cribelli. Ita Turrianis neque redditæ res neque restituti agri neque permissus in patriam reditus, neque captiui è Baradello custodia liberati sunt, magna quidem cum Othonis inuidia qui securitatem Imperii, fide & iureiurando, potiorem habuisse dicebatur. Prouidebat enim amicos clientesque suos, quibus Turrianorum bona dono data fuerant ex lege & conditione pacis, omnibus victoriæ præmiis ad contumeliam spoliari, quæ res ad conturbandas multorum fortunas, abalienandosque animos manifeste pertineret. Igitur Turriani à Guliermo atque Othone decepti, eo cum dolore animi latè finibus excesserunt, vt iniuriam violatæ pacis ad ciuitates passim, regulosque deferrent, ab his opem implorarent, socia & mercenaria arma pararent, quibus acceptas iniurias vlcisci & patriam repetere possent. Sub id tempus in Baradello moritur Napus, fœda illuuie & enatis subinde pediculis consumptus. Fuerat in eo squallore & vitæ tædio, annum vnum menses septem & dies viginti tres. Corius & Merula attractum pedibus & in sylua sepultum tradunt, sed nos Tristano Calcho potius assentimur, qui Comensem episcopum agenti animam astitisse scribit, collatisq. Christiano more Sacramentis defunctum in ædicula Diui Nicolai piè honesteque tumulasse. Eundem vitæ exitum tulerunt Lombardus & Cauerna biennio post, ex morbo ægritudineq. animi Napum secuti. Interea Raimundus ex Venetia, Foroiulio atque Histria & ex Carnis & semi Illyricis gentibus ad duo milia equitum, peditum quatuor milia sacerdotii opibus armauit, quibus Cassonus veteres Germanos & Parmensium, Cremonensiumque & Laudensium auxilia

lia adiunxit. Acceſſere etiam plerique Mediolanenſes qui Othoni principatum inuidebant, ægerrimeque ferebant Turrianorum iniuriam, & communem patriam fructu pacis & ocii fraudatam querebantur. Proptereaq. ſponte in exilium abierant, & Turrianorum ſigna ſecuti quantis maxime artibus poterant per affines & propinquos ſuos Othonis authoritatem in republica conuellebant. At Otho in eam curam experrectus ex fidiſsimo & fortiſsimo genere militum exercitum parare, à ſociis ciuitatibus auxilia accire, & veluti in ſupremo conatu ſupremaq. ſpe conficiendi belli omnem armorum apparatum ingentemque pecuniam proferre. Cunctabatur autem Gulielmus paruis atque inſidioſis artibus, nec adduci poterat, vt reb. celeriter adminiſtratis in hoſtem copias educeret, utpote qui pericula augeri, confirmati hoſtiũ vires, terreri magis ac magis Othonem magnopere cupiebat, vt operam ſuam ampliore pretio, periculo & neceſsitate circumuentis venditaret. Erat quidem Gulielmus animo ingẽti & in omni bellico munere prorſus intrepido, ſed auri atque Imperii fœda cupiditate corrupto. Adduxerat enim Mediolanum ſuperiore anno Beatricem vxorem quæ mirifico apparatu atque inſigni liberalitate ſuſcepta ornataq. regalibus donis ab Othone, atque ab Decurionibus, & demum introducta in nobiliũ domos, admirari lautitiã, magnitudinem atque opulentiam vrbis; inuidere fortunæ Othonis, & demũ Hiſpana cupiditate id Imperium affectare cœpit. Hæc quum impenſe laudaret apud virum. Quin tu inquit ſi vir es, hac vrbe potiri non contendis? Pater certe meus tibi non deerit, ſi pro te potius quàm pro aliis imperitis, belli peritiſsimus pugnare decreueris. In hanc ſpem Gulielmus ab inani & cæca vt plerumque accidit ambitione, facile prolapſus, in Hiſpaniam enauigarat, vbi communicatis cum rege cõſiliis, quum voti cupiditatiſq. ſuæ Fortunam tentare decreuiſſet, galeatos amplius trecentos equites, & leuem armaturam equitum & peditum in naues ſuſtulit, & in Italiam eſt reuerſus. His de cauſis Otho profunda prudentia & ſolerti ingenio probe agnoſcens quantis animi receſsibus Gulielmi cõſilia conderentur, nihil antiquius aut validius habuit, quàm parum ſynceri ducis animum amplis pecuniæ munerib. expugnare; ſed Matthæus Vicecomes iam plane bello & pace ſpectatis operibus magnus, dies mora extrahentem iocabundus incitabat. An, inquit, Gulielme illam vim bellici vigoris qua vna laude maxime flores, hac infami cunctatione amittes? vt & tu & nos tecum militaris nominis dignitate ſpoliemur. Conuenere iam vndiq. auxilia tantæque nobis adſunt copiæ, vt hoc tempus quod tibi ſegniter deperit, morari de hoſte victoriam videatur. Aduenerant iam Simon Aduocatus à Vercellis, à Nouaria Gulielmus Bruſatus, Antonius Languſcus à Ticino, & Lucterius Ruſca, Simonque Locarnas è Como: qui ſuarũ ciuitatum magni roboris auxilia adduxerant. Itaque Gulielmus compreſſa ægritudine animi nec minus accepto auro quàm pudore deuictus Carrocciũ eduxit, & ad Vaprium, vbi hoſtes conſtiterant, cõtendit. Fuere in eius exercitu, vti aliqui authores ſcribunt, ad

triginta milia peditum,& sex milia equitum, in queis supra duo milia ca taphractorum equitum censebantur. Inuasit Cassonum insolitus pauor tanto conspecto exercitu,ita vt ei semper antea intrepido atque pugnaci, expediendi consilii vis omnis excideret.Non putarat enim Mediolanen ses publica Caroccii signa aduersum se adeò celeriter educturos, remq. sibi tantùm fore cum Guliermo Othonianisque clientibus bona victoriæ spe plenus existimarat. Appropinquante itaque hoste in id discrimē erat deductus,vt si vltra amnem se recipere exercitumque seruare vellet id nedum cōmode,sed ne sine ingenti quidem perturbatione, summoq. periculo facere posset:relinquebatur vt audacter irrumpendo iniqni cer taminis aleam subiret,aut se ad oppidum circumuallari obsiderique pateretur, quod quum indecorum ac miserum fore iudicaret, vti dignum erat fortissimo duce,totiesque victore,instructa acie conflixit,ediditqne supremo virtutis conatu egregium facinus.Nam quum vndique circum uenta acie à tanta hostium multitudine cæderetur,Germanos equites co hortatus,vt honesta nec inulta morte cōciderent,conglobato cuneo ad Guliermi vexillum prostratis Hispanis penetrauit, occisoque signifero illud arripiens discerpsit,atque ibi demum interclusus à legione, interfectusque est. Tum vero Turriana acies vndique pulsa trucidataque ad flumen se conuertit. Ibi quum pleriq. natando metu mortis, mortem nō timerent,magna ex parte summersi sunt. Periit & in vado Gothifredus Turrianus Cauernæ filius,deletaq. sunt penitus Raimundi auxilia; ipse enim Laudi Pompeiæ substiterat: Cremonensium verò & Laudensium duces capti. Pugnatum est ad Vaprium septimo Calendas Iunias anno Quarto à Decumana victoria, quæ securi Principatum Othoni dederat ita hæc eum sublato vndique metu confirmauit. Honestatus est Cassonus sepulchro non ignobili, quod adhuc extra Vaprium in ædicula con spicitur:retinetque adhuc proximus ager eius prælii memoriam; quum ab incolis Turrianæ cladis nomine vocitetur. Nec multo post Lauden sibus bellum indictum, depopulatusq.est eorum agros Guliermus, tanta acerbitate vt Laudenses villarum castellorumque vastatione perdomiti de pace legatos ad Othonem miserint. Inde Guliermus in Cremonenses duxit, multisq. detrimentis illatis bellum aliquandiu est productum: nam Placentini,Parmenses,Mantuani, Regienses, Cremonēsibus opem attulerant:ad extremum inter eos inita pax, & in centum annos proclamata,ea conditione vt captiui vtrinque dimitterentur, & Turriani, eorumq.ex professo fautores his vrbibus exularent. Interea Comenses Guliermum in decem annos Imperatorem suum declararunt, concessaque est ei suprema potestas condendi atq. antiquandi municipales leges, sed id vnum omnino est cautū,vt de captiuis Turrianis qui in Baradelli arce erant ius omne Comensi populo relinqueretur,atq. ita à Comensibus liberaliter susceptus,iurauit se populi Ruscanorumq. partiū iussu,aduersus eorum hostes,vti res posceret,bellum egregia fide gesturum.Inde fre

quenti comitatu Mediolanum rediens, tot rerum secundo successu elatus, ad insana consilia reuerti, secreto hostilia moliri, & cogitare denuo cœpit, quibusnam artibus Othonis existimationem conuellere; circumuenire hominem iam plane senem, & denique vrbis Imperium posset inuadere. Homo ingenio procaci, auido, inexplebili, Reipublicæ accumulatis tot sumptibus grauis, inuisus esse omnibus cœperat, quum sibi arroganter ascriberet recentis prælii victoriam, & Othoni & ciuibus pacis ab se partæ beneficium obiectaret, ob id inflatius atque superbius quàm antea se gerebat, vt non omnino dissimulanter ad principatum aspirare videretur. Ante omnia Bosium Doariam veterem aduersæ factionis ducem, Cremonensiumque tyrannum, in cuius tabernaculo Actiolinum expirasse docuimus, Soncino oppidi dominum Othone frustra reclamante constituit, vtque familiam illustrem atque opulentam Imperii vtique æmulam Othoni opponeret, Soresinas incitauit, vt sese efferrent, & his ciuibus æquarentur qui nobilitate pares, nec omnino virtute & diuitiis superiores libertatem opprimere niterentur. Postremo postulauit vt Ioanni Pogio ipsius familiari prætura conferretur: Inde sibi gradum facere ad dominatum maturans. Itaque Pogio prætore duæ sunt exortæ factiones, magna pars ciuium Othoni fauebat, in altera erant Guliermus ipse & Pogius prætor atque item Soresina familia, & quanquam occulte Castellioni duce Guidone, cuius opera per id tempus auro corrupti custodes è carcere Baradellæ arcis Guidonem Turrianum eduxerant, Musca & Hereccus eripi nequiuere. Ea res Othonem quidem grauissime pupugit, sed ferentes id iniquiore animo Comenses sibi à Mediolanensibus capitalem iniuriam indigne fieri querebantur. In id graue salutis imperiique discrimen intestini hostis perfidia coniectus Otho, dissimulatione in præsens opus esse existimabat, adeo vt cuncta iniqua & immoderata petenti, perblando & familiari ore condonaret: Cæterum intentissime vigilabat vt consilia & progressus eius notaret, multaque pollicendo, amicos hosti detraheret, & sese à repentina vi domestici hostis tueretur. Interim Guliermus domestico bello in Montem ferratum reuocatus Vercellas proficiscitur. Ita celeriter adhibitis in consilium amicorum fidelissimis, non deest occasioni Otho, quid faciendum sit Matthæum admonet, correptisque armis ipse equo prouectus ad prætorianas ædes contendit. Pogius domo magistratuque & vrbe excedere cogitur: creatur nouus prætor Vbertus è Becharia familia, siue, vt ait Merula, Iacobus Summaripa Laudensis in reliquos scilicet menses vt coniectari lubet. Ita breui in tutiorem statum restituta Republica & depulso omni metu Iacobus & Carolus Soresinæ in exilium aguntur, nonnulli porro ex Terzaghis & Balbis qui cum Guliermo consilia miscuerant, extra decimum lapidem relegantur, &

Soresinarum domus quam illi ex ruinis Turrianarum ædium condiderant, incursu plebis solo æquatur. His confectis rebus Otho, vt sese aduersus vim acerrimi & potentis hostis confirmaret, in Germaniam ad Rodulphum Cæsarem legatos cum muneribus amplissimis misit, obtulitque ei amicitiam liberalemque operam venturo in Italiam adrecipiendam Romani imperii coronam. Cæsar tametsi Turrianis antea fauerat, ex vsu tamen rerum suarũ cum Othone certo amicitiæ fœdere coniungi maluit, quàm profligatarum partium quarum principes cæsi captiq. essent, inane nomen tueri. Itaque Othonem missis ad eum amplissimis literis in clientelam fouendum ac tuendum recepit, misitq. ad eum Germanos equites qui in speciẽ prætorianæ alæ corporis custodiæ adessent. His de causis Guliermus, bellum quod parabat auertit in Derthonenses & Alexandrinos. Sed non multo post Turriani in spem renouandi belli, repetendæque patriæ sunt erecti, initio à Comensibus exorto, qui quum veteres laxiores agri terminos sibi reddi, vti antea ex auorum memoria possedissent à Mediolanensibus postularent, & ab his nequaquã pro iure fœderis & amicitiæ benignè responderetur, armata iuuentute agros Leucensium & Cliuatensium expugnatis castellis occuparunt, finesque eos protulerunt victricibus armis, vti ex iure & æquo antea petierant. At Mediolani quum hæc essent nunciata, senatusque Comenses arroganter hostiliterque fecisse iudicasset, in eos numerosus exercitus est eductus, cui præfuit Matthæus Magnus, à quo Comẽses superati & castris exuti sunt multisque cæsis, compluribus captis, onusti Comensium præda Mediolanenses domum redierunt. Hanc cladem grauissimè tulit Comensis, quòd in se atrocius quàm in barbarum hostem; Mediolanenses gladium exercuissent, isque potissimum & dux & author cladis extitisset, qui paulo antè ciuitatis ipsorum Prætor & imperator fuisset, cuius recentis beneficii memoriam vti superbus & sæuus, amisisse videretur. Itaque in eo dolore grauius decernitur, aduersus enim Vicecomites repente coniurant, vinculis exoluunt Muscam & Hereccum Turrianos, eos præturæ dignitate exornant, pecunia armisq. instruunt, & bellum vehementibus animis in Matthæum & Othonem parant. Ad id etiam ipse Gulier mus, eo Comensiũ decreto magnopere lætatus, opes atq. operã pollicebatur: cuius viri vim tanquam pugnacis, & ab recenti iniuria concitati, grauem & periculosam Othoni futuram intelligebànt. Eo modo Turriani iuuenes acerbo carcere post septimum annum & mensem vndecimum educti, acre bellum & tum Othoni, & Matthæo deinde, eo pulso & in exilium acto, variis successibus intulerunt, quæ quoniam ductu Magni Matthæi gesta sunt, in eius vita aptius atque illustrius perscribentur. Iam enim in eum ab eximia virtute & rebus feliciter bello gestis, præclaris ducibus parem Otho senex, omnia humana iura contulerat, adeo vt vtrunque Magistratum vnus occuparet impleretque. Nam & gerebat bellum vti dux atque equitum Magister, & è tribunali

prætorio patientissime ius dicebat, vt ipse omnium litium disceptator & iudex ex arbitrio iudicaret, & omnis subinde prouocatio tolleretur res graui ciuium incommodo ad ferendas lites excogitata. Sed mirum in modum eius nomen atque potentiam adauxit Guliermi inexpectata calamitas, qui Turrianis Comensibusque coniunctus, iam Othoni graue bellum intulerat, atque id tum vehementiore studio reparaturus esse videbatur, quòd & Guido Castellionus Turrianis adhæserat, vir inter primores consilio, clientelis, atque opibus insignis, erat is Guidonis Turriani qui è Baradello effugerat auunculus. Igitur Guliermus quum nefario scelere Derthonensem episcopum necasset, in manus Alexandrinorum ex insidiis captus deuenit, apud quos ferrata in cauea, atrocibus corporis atque animi tormentis excruciatus interiit. Gratias igitur Otho Diis immortalibus agens, quòd se votorum omnium compotem fecissent, vti iustam ab omni labore vacationem nactus, apud Claræ Vallis cœnobiũ religiosa quiete fruebatur, apprime confisus præcellenti prudentiæ viri tutique Matthæi Magni; hunc enim ipse à tenera ætate seuerè & diligenter educarat, instituerat que his moribus, quibus in omni bellica vel ciuili actione ad certam laudem semper illustris tanto imperio dignus esse videretur. Magnitudine quippe animi, patientia, humanitate, religioneque & domestico splendore cunctos anteibat. Nemo ei corporis aut ingenii vigore par erat, altitudine verò cõsilii, facundia, & oris atque habitus dignitate antiquis heroibus æquabatur. Nec eo quisquam prole felicior fuit. In quinque enim eius filiis Otho ipse peracri iudicio, miram certamque indolem ad propagandum imperium quasi diuinans prouidebat; & iam ex his Galeacius & Marcus cui Balatroni cognomen fuit, ad militarem ætatem peruenerant, & in Iohanne atque Luchino optimorum principum indoles elucebat. Postremus Matthæi liberorum Stephanus fuit cæteris prole quàm vita felicior, quum ad hunc filii, nepotesque, & qui nouissime imperarunt pronepotes recta serie respiciant. Eo modo quum ad Claram Vallem amœnissimis in hortis Otho tuendæ valetudini operam daret, frequentique comitatu insignium philosophorum, & sacratorum virorum oblectaretur, sæpe de diuinis humanisque rebus iucundissime disputans, senio potius quàm morbo confectus è vita discessit, Augusto mense, eius anni qui fuit à partu Virginis nonagesimus quintus, supra mille & ducentos. Impleuerat septimum & octogesimum annum, nullis paulo molestioribus morbis obnoxius, ita vt mihi proculdubio omnium Principum longe felicissimus decessisse videatur. Vsque eo enim paucis concesso fati munere vixit, vt summa gloria plenus, quod ambitiosa cupidaq. mortalitas maxime optat, posteritati suæ lætissimus interfuisse videatur.

Tumulatus est in templo maximo ad maiorem aram marmoreo sepulchro, in cuius fronte hæc carmina leguntur.

Inclytus ille pater patriæ lux, gloria patrum,
Fulgor iustitiæ, fidei basis, arca sophiæ,
Largitor veniæ, portus pietatis egenis,
Intrepidus pastor, quem moles nulla laborum
Ardua deuicit, populo latura quietem.
Ille prius princeps, & præsul amabilis, in quem
Altus virtutum splendor conuenerat omnis;
Quo Mediolanum radiabat lampade tanta,
Totaque fulgebat regio; nunc pallet adempto;
Clara vicecomitum proles venerabilis Otho
Oh dolor, oh vulnus, cinis est hoc marmore factus.
Christe pater vita requiescat spiritus in te.
Annis vndenis, ter senis, terque diebus
Præfuit ecclesiæ pastor bonus Ambrosianæ,
Mille ducenteno quinto, nouiesque deceno,
Quarto hic Augusti bis liquit gaudia mundi.

MATTHAEVS MAGNVS

SIVE LIBER SECVNDVS.

EMO si Fortunæ ludos spectare lubet, certiore vtriusque sortis meritò MAGNI cognomen adeptus est, quàm hic ipse MATTHAEVS Vicecomes, cuius imagini ad veram oris effigiem ductæ, insignes etiam excelsi animi dotes breui elogio expressas appendimus. Nec titulus, vti reor, vel summæ virtutis atq. potentiæ Regibus insolens & grauis huic ad inuidiam cesserit, quum illi superiores Alexander Pompeius & Carolus, tanquam humanæ virtutis modum supergressi inter Heroës referantur. Hic vero intra patriæ fines parta laude contentus, id tulerit, quod ciues post inuidiam morte extinctam, præclara etiam hostium confessione detulerunt. Natus est Masino, in pago ad Verbanum lacum, eo forte insigni die quo Federicus secundus, dirus Italiæ Cæsar, à filio Manfredo rege coniecta in os stragula veste suffocatus interiit. Tradũt autem non insulsi annalium scriptores, armenta eius vici sponte soluta proripientiaq. se magno tumultu è stabulis domum, in qua Anastasia mater infantem noctu enitebatur, inusitato mugitu edito quasi salutasse, adeo vt experrecta tota vicinia puerperæ magnus timor incuteretur. Sed id Theobaldus pater pro lætissimo osten-

to

to accepit, gratulatus vel ob id vxori felicem partum, quòd miræ magni tudinis infantem ad ingentis spei fortunam edidisse videretur. Erat Anastasia Vberti Pirouani nobilis atque optimi Mediolanensium Antistitis ex fratre neptis. Hæc puerũ rara inter matronas charitate propriis vberibus aluit, adultumq. vsque adeo diligenti & plane virili cura honestissimis moribus instituit, vt Otho nescio quid egregium & vere magnum in pueri indole se conspicere fateretur. Cæterum Matthæus iam planè vir quanquam impubes, orbatus patre viro fortissimo, ærũnosiq. exilii Othoni patruo comes, ita corpus pariter atque animum exercuit, vt vtrunque viriliter aduersus rerum omnium contumelias indomitum, inuictumque voluptatibus præstaret, & duris atque asperis gaudere, nec aduersis vnquam frangi, nec secundis efferri videretur, quòd nihil vnquàm aut demissum aut insolens ore gestuque eius excideret, præaltaque semper atque ardua ad imperium & gloriam intentus agitaret. Summum adeo decus in clementia & moderatione reponebat, quibus virtutibus Turrianos omnino caruisse ideoque celeriter excidisse principatu, prædicare erat solitus, oderat enim gladios extra aciem cruentos, quum in neminem Turriani sanguinis, vel nunquam paternæ cædis oblitus, sæuierit, neminemque ex infensissimis hostibus bello captis occiderit vti videre licuit, quum omnes ferè aduersarum partium summi duces atque ei capitali odio inimicissimi mira perpetuæ victoriæ felicitate in potestatem eius deuenissent. In his fuere Simon Aduocatus, Guliermus Brusatus, Philippus Languscus, Antonius Fisiraga, Albertus Scotus, qui Vercellis, Nouariæ, Ticini, Laudi Pompeiæ, & Placentiæ Gibellini nominis hostes tyrannidem exercebant. Ad hanc quoque generosi & clementis animi laudem, moderati nomen addiderat; quum in omni bellicarum & ciuilium rerum actione, cupiditatum excessus fugeret, & nusquam timore aut superbia præpeditus, cũcta consilia certis temperãtiæ finibus terminaret, & id quidem eo diligentius, quòd vel in speciem religiose pius existimari vellet. Sed ei inter sæua arma nato atque educato nihil potius vnquàm fuit, quàm augere factionis opes, aduersarios persequi, & latè imperium proferre, etiam si id non facilè sine cædibus atque incendiis patraretur. Plura tamen se tectis consiliis & occulta largitione, quàm vi & cruenta manu cõfecisse, & plura denique auro quàm ferro feliciter expugnasse differebat, vt scilicet prodigis atque ad inanem sumptum facile effusis, & natura pugnacissimis filiorũ ingeniis, vtiles frenos imponeret. Henricum iam Cæsaris fratrem ab inimicis aduersum se è Germania in Brixianum agrum cum ingentibus copiis euocatum multo auro aggressus auerterat: parique felicitate Philippum Valesium, qui postea Galliæ regnum tenuit, pontificis impulsu formidolosum exercitum ad Vercellas adducentem, multis legationum artificiis, magnis denique muneribus peruicerat, vt amicus quàm hostis esse mallet, in Galliamque rediret, quum Galeacius filius, pugnæ quàm pacis auidior vigin

ti peditum & septem galeatorum equitum militibus transituro hosti obiectis, quin prælii aleam subiret, paternis monitis ægerrimè paruisset. Imperauit Matthæus ab Othonis morte septem annos, nouem in exilio tolerauit, quum malignitate propinquorum & subita nobilitatis conspiratione atque Alberti Scoti perfidia circumuentus, vt inuidiæ cederet, Mediolano excessisset. Sed eum post patriam frustra armis sæpe repetitam deformis exilii incommoda constantissime tolerantem, nec vnquam despondentem animum, in spem non dubiam erexit Henrici Cæsaris aduētus. Fatali tum insania Turriani inter se dissidere cœperant, & Guido, patrueli Muschæ morte extincto succedens, consanguineis & ciuibus vsque adeo, superbia intolerandus euaserat, vt Muschæ liberos, ad quos paterni auitique imperii hæreditas redibat, custodiæ traderet. His cognitis Matthæus, agresti habitu auiisque itineribus Astam ad Cæsarem contendit, vbi Cassonus Turrianus Mediolanensis Antistes cum Napino fratre, atque item principes Guelpharum partium conuenerant. Quis crederet sexagenarium senem, venerabili canitie, & male tecto frontis honore, ipsoque præsertim arduæ ceruicis habitu conspicuum, sed pedibus iter habentem, tot insidiantium oculos fallere potuisse? Proiecto ad pedes & ex iure & æquo opem imploranti, admiratus facundiam & oris decus Cæsar, spem dedit vt reduceretur, atque id egregia fide præstitit, Philippo Langusco, Antonioq. Fisiraga qui aderant atroci oculo intuentibus, acerbaque voce eum totius pacis & quietis turbatorem appellantibus. Sed Matthæus frequenti concursu, liberalique studio veterum amicorum & clientium, qui prodeuntem ornatissimo comitatu deducebāt, iam pristinæ fortunæ suæ persimilis, pacificatore Cæsare cum Turrianis fœdus percussit, his legibus, vt beneficio Cæsaris reducti in patriam antiquæ libertati restitutā æquo iure viuerent, & paternis bonis, ciuili actione partis, vtraque factio potiretur. Nec multo post Henricus Mediolanum venit, eique obuiam egressus Guido cum insigni ordinum omniū pompa, & ab equo desiliens, Cæsarem salutauit, sed vultu non occulta bile perturbato, quòd Germani equites Turrianum vexillum signifero vi extortum, solo afflixerant, indignati quòd aliud insigne quàm Romana Aquila præsente Cæsare præferretur. Cæsar eum humaniter alleuans & equum conscendere iubens, renidenti ore, Guido inquit noli contra stimulum calcitrare, atque ita medius inter Matthæum & Guidonem vrbem intrauit, Guidone de Principatu plane desperante, quum aspectu tanti hostis qui dextrum Cæsaris latus tegebat, & propinquorum qui aderant rebellione conterritus, omnem vim expediti consilii penitus amisisset. Cæterum Henrico de more coronato atrox in vrbe tumultus incertum casu an fraude exortus est, quum populus arma caperet, excitiq. ad arma Germani, fora & compita cohortibus & turmis occuparent, & Galeacius cum globo equitum discurrens, & veteres clientes ad arma vocans, Germanos vt nihil timerent hortaretur. Sed ea vis armatæ ple

bis

bis, quum nec causa nec author tanti motus extaret, repente versa est in Turrianos nihil tale timentes, momentoque temporis eorum domus expugnatæ direptæque sunt. Guido equum nactus ægre profugit, Cassonus Antistes per hortos vix ereptus est: Reliqui Turrianæ factionis inter se dissidentes, eandem improuisi mali fortunam tulerunt. Iam propè reum patrati facinoris apud iratum Cæsarem rumor Matthæum fecerat, nisi senem quietum pacata familia domi epulum parantem Prætoriani Cæsaris inuenissent, ipseque digressus ad Cæsarem falsò credita, multiplici testimonio diluisset. Relegauit tamen eum Cæsar Ticinum vt de ea re certius cognosceret, & Turrianis per summum populi scelus omni honore omnique lauta suppellectile spoliatis, æqui iudicis officium præstare videretur. Sed ea disceptatio hunc habuit exitum, vt Matthæus singulari Cæsaris studio Mediolani præficeretur. Henricum enim vt Romam ire pergeret, Cæsariani nominis studiosi in Etruria, frequentibus literis euocabant, & ipse quantum Guelphis fidendum foret, præclarè intelligens certo fidelique præsidio factionis opes confirmandas arbitrabatur. Itaque Matthæus summa potitus potestate iterum decem annis imperauit, quo spatio aliquot subactæ vrbes, capti hostium principes, Turrianorumque opes attritæ deletæq. sunt. Ipse domi ab inueterata prudentia consilio pollens, & foris filiorum ductu (ii enim clarissimi duces euaserant) multis præliis victor ad consumatam gloriæ laudem peruenerat, ita prorsus vt iure Magni pariter atque felicis nomen mereretur. Sed qui longa infracti animi patientia rerum omnium difficultates egregie superarat, inuidiam veræ virtutis comitem superare non potuit. Præcipui enim amicorum gloriæ eius splendore offensi ab eo desciuerant, quum Robertus Neapolitanus rex Guelpharum partium suscepta causa in Liguriam venisset, Beltrandusque Vasco Cardinalis, pontificius legatus, Matthæum diris persequeretur. In eam nanque vnam curam animos intenderant, vt comminuta Cæsarum authoritate Guelphos tot aduersis præliis profligatos contra Gibellinos erigerent, Matthæusque in primis tanquam maxime validus aduersarum partium imperator, dominatu pelleretur. Dimicarant superioribus annis in Etruria ad campum Aldinū semel, iterum ad Arbiam flumen, nouissime autem ad montem Catinum Guelphi cum Gibellinis funesto illis euentu, quo prælio Roberti regis frater fuerat interfectus, & Luchini Matthæi filii paternorum auxiliorum ducis mira indoles enituerat, ipseque demum Robertus à Marco Matthæi filio pro Spinulis atque Auriis exulibus depugnāte Genuæ obsessus & miserè circumuallatus, in multo rerum discrimine multum dignitatis amiserat. Quibus de causis acerbissimo consensu bellum atrox Matthæo parabatur. Ipse porro Beltrandus conflato ingenti exercitu, & receptis ad se Turrianorum proceribus, diuini iuris tela contorquens Matthæum tanquam impietatis reum æternis inferorum cruciatibus de uouit, & Mediolanensibus eo nomine Sacra ademit, vt populum diro

piaculo consternatum in authorem tantæ labis concitaret. Nec legatum ea res fefellit, nam hæc emissa tela aliquanto grauiore mole quàm promoti ad portas ingentes exercitus, hostibus inciderunt. Clausis itaque templorum foribus expers sacrorum populus duodecim legatos ad Beltrandum decreuit, vt expiationem accuratis precibus impetraret. Sed in eo delectu de industria plures fuêre Matthæo infensi & ante alios ex amicis veteribus, effecti noui hostes, atque ideo acerbiores maximeque pestilentes, Leodrisius vicecomes patruelis, & Franciscus Garbagnatus, quo authore Matthæus in amicitiam Cæsaris fuerat receptus, & Simon Cribellus numerosa familia potens, vir atrox & inquietus, propterea alienati quòd minime paria ingentibus meritis præmia retulissent. Ad hoc superbos animos naturaq. pronos ad leuitatem atque perfidiam inuidia alienæ felicitatis, inuaserat, vt perinique ferrent, quòd non iam secus atque ex merito sperauissent, ipsis Matthæi filiis dignitate atque opibus æquarentur. Verùm Matthæo alioqui moderato tardanteque senectute parum expedite liberali, præcipua cura inerat, liberos eximiæ virtutis duces amicis & propinquis omnibus anteferre, augere diuitiis, ac bellicis honoribus honestare, quum cæteris propinquis & amicis proximas spes maturæ liberalitatis relinquendas existimaret. Itaque legati à Beltrando redeuntes, referunt, nihil à viro acri, iracundo & validis copiis instructo impetrari potuisse, nisi Matthæus ob conceptam hæresim aqua & igni interdictus vrbe pelleretur. eo pulso ciuitatem expiatam fore, & creatis Decurionibus qui æquo iure gubernent, ad pristinæ libertatis decus deletis factionum odiis, continuo redituram. Nec mora inconditæ Plebis fremitus auditur, pacem atque concordiam postulantis, & coniurati ad augendum tumultum idoneos homines subornant, qui specie religionis inducti exclament, non esse omnibus propter vnum deuotum caput æternas pœnas apud inferos subeundas. His vocibus Matthæus perpetuisque inimicorum insidiis circumuentus ad consilium summæ prudentiæ, quod ei supremum & ad salutem expeditum fuit, extemplo decurrit, vt à Galeacio filio qui tum Placentiæ imperabat, licet ab se ex æmulatione Marci fratris alienato opem imploraret, nec differt ille vir impiger de summo rerũ periculo certior factus, quin statim coactis veteranis equitibus ad patrem aduolet. Eius aduentu inimici maxime perterrentur, dubii deprauatiq. ad antiquam fidem redeunt, confirmantur clientium animi: Duodecim etiam legati occupante metu tecti primo latebris, mox intempesta nocte elapsi vrbe diffugiunt. Nam Galeacius bellici vigoris plenus nobiliq. facundia insignis, vti erat propter memoriam editorum toties ludorum, & totius Regiæ magnificẽtiæ populo charus populariq. humanitate percelebris, aduocata passim concione, ciuium propè omnium studia, quæ forte nutabãt, ad se conuerterat: quum præclare doceret vnam eam esse mentẽ Pontificis atq. Roberti regis, vt Guelpho nomini latum stabileq. imperiũ in Italia

oppressis Gibellinis adstruerent, quod facile cosequi possent, si Turrianos viros crudeles implacabilique odio omnibus iratos in vrbem reducerent. Confirmatis eo modo ciuium animis, accitisque vndique veteranis militibus, sedatoque tumultu Matthæus duorum & septuaginta annorum senex, vti administrando bello viribus impar, & vt plerunq. accidit in concursu asperrimarum rerum mente perturbatus, sed virtuti filiorum plurimum fidens, Principatu sponte se abdicat, Galeacioque militaris imperii vexillum tradit, deducique se ad templum maximum iubet, inustam enim sibi vir contumeliæ insolens, & egregie pius hæresis notam ferre non poterat, ita vt ad aram aduocatis sacerdotibus Christianæ fidei symbolum præclara voce recitaret, testareturque iureiurando sibi immerenti sacra eripi, quòd nusquàm à sacrosancto dogmate discessisset, itidemque Dei maximi vltoris numen inuocabat, postquam iniquissima factiosi legati sententia condemnatus patria excedere cogeretur. Sequenti porrò die Moguntiacum, quod hodie Modoëtia dicitur, ad diui Ioannis Baptistæ templum, ob memoriam Longobardicæ pietatis venerabile & à se multis donariis exornatum contendit, ibiq. eadem professus in febrem incidit. Accurrerunt illico filii quum ad Crescentiacum cœnobium lectica deferretur, id enim templum triginta ferè stadiis Mediolano distat. Suprema autem morientis verba ad circunstantes quinque liberos hæc fuere. STABIT incolume vobis carissimi atque optimi filii, hoc imperium quod relinquo, si concordibus animis cum virtute tum fortuna vestra vtemini, si verò dissederitis omnis quamlibet eximia vestra virtus frustra erit, & à vobis ad hostes illico Fortuna transfugiet. Nec eius prædictioni tanquam veri vatis euentus defuit, vti mox dicetur. Exinde quum omnibus manarent lachrymæ, integris quidem sensibus, sed collabente ceruice, supremum osculum liberis dedit, moxque inter amplexus eorum expirauit, eique tot superstites liberi (vti maxime optarat) oculos clausêre. Defunctum autem secreto ignobilique in loco tumularunt celata etiam aliquandiu morte, ne cadauer in aduersa forte belli fortuna, sæui legati contumeliis esset obnoxiũ. Sed destinata iusti funeris pompa, & toto vel operosi sepulchri honore facile carere potuit, qui publico consensu illud perenne lateq. diffusum decus excelsa virtute meruerat.

Tumulo eius hoc carmen affixum est.

Matthæus factis merito cognomine Magnus
Tempore tam belli summus quàm tempore pacis
Mortuus est, & nullum habuit sublime sepulchrum
Claudere nanque illum non marmora sufficiebant
Sed nunc propterea tellus est tota sepulchrum
Et totum uolitat Matthæi fama per orbem.

GALEACIVS PRIMVS

SIVE LIBER TERTIVS.

ALEACIVS Matthæo Magno genitus, nouum id nomen quod postea manauit ad posteros primus familiæ intulit, à matre Burra ioco inditum, quum ea forte in multo gallorũ cantu enixa puerum m apertis oculis alte vagientem Gallacium appellasset, idque arridentes ancillæ sæpe repeterent, nec abnueret pater tanquam ab aue Martia milita ri augurio iucunde accepto idque præsertim insigni euentu, Fortuna comproban te, quòd ea nocte puerum nasci contigisset, qua felici prælio ad Decimu m interfectis aut captis Turrianæ familiæ proceribus ab Othone parta est ea insignis victoria, quæ & principatus initium fuit. Nec verò sine vllis delitiis educatus puer augurii fidem fefellit, quum singulari vigilantia, generoso spiritu, atque indomito vigore pugnacis animi, superbum & ferocẽ gallum æmularetur, & conspicua quædam alludentis naturæ dona, hos mores adornarent. multo quippe rubore suffusa facies, flagrãtes oculi, subcrispa & fulua cæsaries, & lato in pectore erecta ceruix maximi futuri ducis speciem reddebant. Ipse porro vel plane puer tanta equorum atq. armorum cupiditate erat incensus, vt aliquanto maturius quàm ætas ferre posset, thoracatus, galeatusque ludicra certamina equestresque ludos inter puberes agitaret, quereretur que admirante Othone tanquam par obeundis militiæ laboribus, quòd adhuc neque patris castra, nec hostium aciem vidisset. Ab hac indole nouum quotidie maturæ virtutis specimen præbens, per omnes bellici muneris ordines pluribus aditis superatisque periculis decucurrit, sic vt indies ab insigni aliquo facinore laude cumulatus, patri pariter ac militi charior euaderet. Facile enim accidit impigro iuueni vt multis expeditionib. exerceretur, quòd ea tẽpestate nullum bello vacuũ, aut ab hoste propinquo ociosum tempus esset, vigẽtibus odiis inter factiosas ciuitates atq. ob id rediuiuis Turrianorũ studiis quibus Guelpharum partium duces nitebantur. Cæterum ei ad præalta conten denti quum sæpe egregii militis & strenui equitum Præfecti nomen tulisset, summus honos militaris imperii deerat, cui rei Fortuna mature ianuam aperuit. Quum enim ex prætura Nouariam obtineret, repentina Guelphorum coniuratione, expulsus, summa celeritate coacto exercitu aduersarios profligauit, confugientesque Mortariam, magna vi expugnato oppido penitus deleuit, tanto terrore hostibus illato, vt Matthæo patre dux acrior atque felicior crederetur. Nec multo post patre Alberti Scoti perfidia patria eiecto, eandem exilii fortunam secutus in maxima pericula se coniecit, quum senem inuicto animo irrita arma circunferentem,

ferentem, minime deferendum arbitraretur. Sed patre demum fractis opibus animum despondente, in vlteriorem Galliam transiuit, fortemque operam aduersus Britannos nauans, Carolo Philippi Regis patri, militari baltheo ab eo donatus est, quod est equestris dignitatis insigne maxime decorum, vbi spectato insigni aliquo in acie facinore imperatoris iudicio paratur. Inde autem in Italiam reuersus eo bello quo Pelagura Cardinalis oppugnata Ferraria Acestini Actii opes contuderat, multis inusitatæ virtutis operibus editis vehementer inclaruit. Constat enim vno prælio per multas horas crescentibus vtrinque subsidiis sæpius instaurato, tres equos acerrime depugnãti fuisse suffossos, cumque postremo cum vexilliferum adacto per inguen mucrone ab ephippio deturbasset, insiliisse in equum sessore vacuum, atque ira impetu facto, perruptaque aduersa acie ad suos cum suo tum alieno cruore oblitum rediisse: cuncta enim pericula, vt inde claresceret præsertim extorris atque exul audacissime contemnebat. Erat etiam Actio summa propinquitate coniunctus, vt vel hinc ostendendæ virtutis studio vehementer accenderetur: nam Beatricem eius sororem in matrimonio habebat, susceperatque ex ea biennio ante filium qui de nomine auunculi Actius summæ postea virtutis Princeps, appellatus est. Hæc Beatrix præstanti quidem forma, sed nouem annis Galeacio maior antea nupserat Nino Pisano Galluræ in Sardinia Regulo, antiqua stirpe, & multis diuitiis claro, ex eoque genitam nubilem puellam Mediolanum adduxerat, vt ludis nuptialibus interesset, qui regio sumptu editi totius Italiæ vrbes inusitatæ magnificentiæ fama compleuerunt. Nam & simulacra certaminum & castellorum expugnationes quæ armatis cohortibus & turmis inter se concurrentibus edebantur, & publici epuli apparatum & matronarum salrationes, quæ ad spectacula conuenerant, vehementer omnes mirati sunt. Mille ibi per tres classes discumbentibus conuiuis singulæ vestes cum sericæ aureæque, tum laneæ coccineæque aut acu pictæ, dono datæ sunt. Burra socru eas miro ordine perspicacique iudicio sublatis mensis distribuente, tot vero nouæ nuptæ collata munera gemmarum atque monilium, cælatique argenti & purpuræ à legatis sociarum vrbium patritiisque ciuibus, vt opulentissimorum Regum diuitiis æquarentur. Et hercle vel hinc mirari iuuat, tam malignum, quàm postea falsum Danthis poetæ iudicium, quum ex hoc coniugio Viperam Gallura inferiorem putarit. Cæterum Galeacius confirmatis Actii opibus Taruisii Præturã obtinuit à Gerardo Caminate eius vrbis domino, cui ex Beatrice priuigna nupserat, gessit autem eum honorem summa cum dignitate, vt nulla in re exulis vultum præferret, profitereturque se breui ad veteris fortunam imperii rediturum. Nec id votum diu fefellir, Henrici Cæsaris aduẽtu, quo dissidentiũ inter se Tyrannorũ opes vehemẽti ruina prostratæ sunt: aderat Matthæo Galeacius ex paterno cõsilio arma expediẽs, feliciq. virtute semper dimicans: nã paternis auspiciis

aduerſæ factionis vires attriuerat, ducesque belli & Guelphi nominis principes in poteſtatem redegerat. Quibus ſublatis ſingulæ Ciſalpinæ Galliæ vrbes ſe ad Magni Matthæi authoritatem contulerant. Ipſe quoq. proprio vtens conſilio & ſuis ſubnixus copiis, quum ad augendam ditionem potentiamque per ſe bella gereret, Guelphis formidandus eſſe cœperat, vtique poſtquam Placentiam Alberto Scoto vetere patris proditore armis eiecto, captoque ſuæ ditionis fecit. Nec multum inde, Iacobo Caualcaboue Cremonenſium Tyranno, ad Bardum vicum acie profligato atque interfecto, Cremonam valida claſſe & magnis copiis circumuallatam, ferro demum & fame ſubegit. Nec minore virtutis fama Marcus frater à patre rei Liguſticæ præpoſitus, aduerſus Robertum regem bellum gerebat, & Luchinus bellica laude nulli fratrum inferior Guelphoque nomini vehementer infenſus præcipuo terrori erat, quòd ab eo ad Tanari pontem, Vgo Baucius Roberti regis equitũ magiſter commiſſo prælio victus atque interfectus fuiſſet. Quibus de cauſis Guelphi nominis principes admonebantur, vt accisis in Etruria partium viribus, & tum in Ciſalpina Gallia late profligatis, maiora præſidia compararent, quibus Matthæi potentiæ obuiam iretur. Itaque renouatis interſe fœderibus, Pontifex, Robertus, & Florentini peritos rei militaris duces, & validas bellicoſarum gentium copias è Narbonenſi Prouincia, Burgundis ſcilicet Allobrogibus Heluetiiſque in Italiam adduxerunt. vſque adeo ingenti conatu ſumptuque, vt tranſmiſſa grandi pecunia Henricum Auſtrium deſignati Cæſaris fratrem è Germania, è Gallia verò Philippum Valeſium qui poſtea rex fuit, aduerſus Vicecomites in Italiam euocarint. Sed Germanos Matthæus multa largitione mature auertit, Gallos vero Galeacius & Marcus oſtentato exercitu ita terruerunt, vt multa verborum humanitate, multiſque item muneribus ſuperati, trans Alpes nuſquam diſtrictis gladiis redierint. Deſcenderat Philippus ingenti curſu ad Seſithem amnem præter Vercellas iuuenili quodam vigore animi hoſtem contemnens, nec ſociorum auxilia expectans, ita vt in inſidias præceps datus eſſe videretur, niſi Galeacius paternæ grauitatis æmulus, vel in multa ſpe exploratæ victoriæ à conferenda pugna, inuito etiam fratre par ferè cum eo imperium habente temperaſſet. Nolebat enim validam atque propinquam gentem nulla prope de cauſa, nulloque odio, ſed leui admodum bellicoſæ iuuentutis alacritate ad bellum excitam, ipſumque præſertim Regium ſanguinem inexpiabili in ſe odio concitare; vti neceſſe erat, ſi conſerto prælio totius feri Galliæ nobilitatem profligari atque interfici contigiſſet. Impetrato ſiquidem colloquio & per inducias oſtentatis miro ordine vniuerſis copiis, quas vallatis è caſtris eduxerat, facile Gallorum proceribus demonſtrauit, quàm ſtultum foret, pro alieno commodo, propriæ dignitatis & vitæ periculoſam aleam ſubire. Ea quoque res Galeacii fidem facundo ore hæc diſſerentis cofirmabat, quòd veteris beneficii memoriã præferebat,

quo à Carolo rege balthæi militaris honore fuerat honestatus, tum producebat præter numerosum peditatum, quinque milia vtriusque armaturæ equitum, in queis sexcentorum fere nobilium cataphractorum ala decoro simul atque terribili coruscantium armorum cultu stupentes Gallos permouit, vt authore Ebrardo equitum magistro, viro æquè prudenti ac strenuo certam pacem potius quàm anceps bellum optarent. Cum hac ala Marcus Galeacii frater, cum specie ipsa excelsi corporis, tum felicium præliorum fama inclytus, explicatis turmis decurrerat. Gestabant singuli equites in cono cassidis & in lacinia Phrygii operis squamosam viperam, cruenti pueri crura dentato ore deuorantem, Vicecomitum familiæ vetus insigne, qua inusitata spetie Gallos, vtpote non intellecto argumento, vehementer commotos fuisse moxque magnis muneribus exultos vtili consilio potius quàm decoro, Villanus Florentinorum annalium scriptor in Galliam rediisse perscribit. Sed Matthæo patre vita functo grauiora demum pontificis & Roberti Regis arma, conspirantiumque patritiorum vim ac Germani militis perfidiam summo cum discrimine salutis expertus est. In eo enim vetere decreto fœderati hostes permanserant, vt pulsis principatu Matthæi liberis, res Mediolanensis sub inani libertatis nomine, Guelpharum partium auspitiis nutuque regeretur. Itaque Leodrisius & Garbagnatus atque Cribellus cum suo liuore, atque odio perciti, tum honoris maximi atque potentiæ non dubia spe inflati, in id incumbebant, vt ciues deprauarent, atque diducerent, Pontificiique legati nomine Germanos diuisa inter eos pecunia, opimisque stipendiis propositis, ad defectionem impellerent. Primi omnium Rogerius & Anechinus Vindelici Centuriones, soluto pudore defecerunt, nec ciuitas per se instabilis dubitauit, quin Germanorum exemplum sequeretur. Qua repentina veteranorum defectione circumuenti Galeacius & Marcus, quum atrociora timerent, Laudem Pompeiam ad Vistarinos veteres amicos se receperunt: eorum autem discessu, ciuitas creatis ex vna quaque tribu decurionibus, libertatem arripuit. Cæterum immutatus in vrbe status hunc habuit euentum, vt factiosi ad arma excitati, duce quodam Burro Guelpharum partium vexillum attollerent, admirantibusque primo, & mox non temere sibi metuentibus Gibellinis, tumultuose per vrbem deferrentur, Guelphi quoque ex Martiana Abduani agri regione, & Brigantinis montibus Lucinoforoque præsertim, Tignaca Paruicino duce homine turbulento, Modoëtiam occuparent. Id facinus Mediolanensis reipublicæ Decuriones magnopere cōmouit, quod noui imperii maiestas, seditiosorū temeritate suggillari contemniq. videretur. Ipsos porro Gibellinos admonuit, vt armata præsidia compararent. Mittitur ergo Leodrisius cum exercitu qui Modoëtiam, si dicto audiens esse Tignaca nolit, admotis machinis expugnet. Nec mora Guelphis maiore pertinacia quàm vi resistentib. Leodrisius diffracto muro atq. incitatis ad prædam Germanis, opposita

munimenta perrumpit, multisque cæsis capitur Tignaca oppidumque diripitur. Hinc iam non obscure animaduersum est, non aliam ob causam Galeacium fratresque eius Mediolano expulsos fuisse, quàm vt Guelpharum partium dominatus induceretur, Nam veteres hostes semperque antea exules Turriani reuocabantur & legatus hominem natione Burgundum, quòd esset è Turriana familia vrbi præfecerat, Nec Germani quanquam mercenarii milites, vel Roberti regis vel Pontificis nomen Cæsaribus infensum, pacatis auribus accipiebant, & tum forte stipendia à legato cardinale regiisque præfectis largissime promissa, nequaquam liberali manu soluebantur. Quibus de rebus Germani Henrico Grunistenio homine nobili concionãte sublatis dextris Galeacium continuo reuocandum censent, decernuntque ad eum legatos summæ dignitatis Centuriones, qui condonatæ veniæ fidem accipiant, vt Rogerio & Anechino cæterisque recentis infidæ leuitatis authoribus caueretur. Grunistenius enim virtutem, fidem, munificentiam, atque animi magnitudinem quæ in Galeacio spectabãtur, eximiis laudibus extulerat, vsque adeo studiose, vt se vadem obsidemque præstaret. Marcus quoque opportune in vrbem noctu regressus, Leodrisium inexpecta Guelphorum audacia perturbatum, animaduersoque periculo consilii sui non obscure pœnitentem cum lachrymis exorarat, vt iure sanguinis ad familiæ salutem pariter ac dignitatem cum Galeacio in gratiam rediret, nec veteres Vicecomitum hostes ipsorum intestino malo lætari pateretur. Itaq. postridie Galeacius non secus ac si ex venatione suburbanoque successu, non ab exilio domum rediret, læta ciuitate in vrbem est reductus. Eius aduẽtu Garbagnatus & Cribellus ad legatum arrepta fuga perfugerunt, Burgundusque Turrianis vrbis præfectus cum Guliermo Ruramonte Regio legato pariter euasit. Sed non multo post Pontificiæ Regiæque copiæ adiunctis Florentinorum auxiliis, & Pagano Turriano Aquileiensis Patriarcha cum gentilibus suis ad id bellum euocato, ad Abduam contenderunt, eo consilio vt superato amne, recta Mediolanum contenderent. Imperii militaris nomen penes Gastonem erat legati ex fratre nepotem. Cæterum Raimundus Cardonius Hispanus, Henricusque Flandrius & Simon Turrianus clarissimi duces, gerendi belli munia susceperant, censebanturque in eorum exercitu quadraginta milia peditum, & decem milia galeatorum equitum, ex omnibus ferè Europæ gentibus mercede collecta. Vbi ad flumen peruentum est paulo supra Tritium vado reperto cum primis equitum agminibus Garbagnatus & Cribellus transiuere, tum verò Marcus qui ad id vadum aduolarat, ita primos vrgendo cædendoque perturbauit, vt ambo duces intercepti, atque agniti, sæuiente in eos Marco protinus interficerentur. Sed repulsis in amnem primis, Florentinorum turmæ eodem vado tranantes, quo minus reliqui ad vnum interirent, mature opem tulerunt. At Marcus Acerbissimorum inimicorum cæde contentus

vti impar viribus, Mediolanum se recepit. Nec multo post ipse Marcus atq. Luchinus cum hostibus ad Tricellam pagum sexto ab vrbe lapide dimidio minore, sed aliquanto promptiore exercitu freti audacissime, insigni cruentoque prælio contenderunt, nec dubia quidem victoria nisi graue Luchini vulnus, incumbentis in obuersa iam plane hostium terga, Marci impetum retardasset. Exinde hostes promotis ad Comensem portam castris Mediolanum per aliquot menses obsederunt. Interim Galeacius à Ludouico Bauaro Cæsare auxilia equitũ impetrauit, venitque Mediolanum Bertoldus Guiffes cum quingentis galeatis equitibus strenueque aduersus obsidentes multis prosperis eruptionibus res gesta est. Sed hostes quum vera vi nihil proficerent, ad insidias versi Heluetiam cohortem multa pecunia corruperũt, vt quum in statione esset, Galeacius reuisens custodias interficeretur. Sed detecto scelesto consilio primus omnium Ioannes frater, tametsi sacris erat initiatus, militari animo captis armis proditores adortus, cõceptæ perfidiæ pœnas ab eis exegit. Hic est ille qui Archiepiscopus Mediolanensis factus secũdissima virtutis fama, maiorum suorum imperium late propagauit, atque auxit. Post detectam & continuo vindicatam Heluetiorum coniurationem Gastone morbo absumpto, Cardonius & Flandrius desperata victoria, noctu nec conclamatis quidem vasis, Modoëtiam sese receperunt, noua auxilia à legato qui Placentiæ consederat, expectantes. Eam enim vrbem Vergusius Landus expulso ex insidiis Actio Galeacii filio, acceptaq. pecunia legato tradiderat, propterea Cardonius & Flandrius Modoëtiæ plane obsessi ad Vaprium vicum Abduam ponte constrauerant, per quem tutus & expeditus recipiendis commeatibus venturisque auxiliis transitus præberetur. Quo cognito hostium consilio Galeacius eum pontem omnino sibi præcidendum statuit, cõiectura iudicans, si eo properaret nihil hostium duces cunctaturos, quin educto exercitu ad tuendum pontem conuolarent, & quam ipse omnibus artibus quærebat conferendæ pugnæ occasionem, non iniquo loco præberent, quòd in eius pontis beneficio, & obtinendi commeatus & parandæ demum victoriæ spes omnis posita videretur. Nec sua eũ opinio fefellit, Cardonius enim è Modoëtia prægressus Vaprium, quam hostis optabat nobili prælio facultatem præbuit. In dextro cornu vbi Burgundiones Belgæque erant Henricus curabat, læuo Simon & Passarinus Turriani, Vergusiusq. Landus cũ Florentinæ alæ ducibus præerant, mediã aciem tenuit ipse Cardonius, Gothalanis & Narbonensibus atq. Apulis turmis septus: peditatum autem omnem qui ex Italis & Transalpinis gentibus constabat ita diuiserãt, vt inualidis strenui, inermibus loricati miscerẽtur. Cæterùm Cardonio copias ex Vaprio in parentẽ campũ educente, instruenteq. acies Galeacius à diuersa parte vacuũ ab hoste vicum inuadi atq. incẽdi protinus iussit, quo incendio auersus hostis adeo perturbatus est, vt respectare & de insidiis intestinaq. perfidia dubitare cogeretur, quũ ex aduerso vexilla

Aquilis viperiſque fulgentia pleno paſſu appropinquare conſpiceret. Nec mora Galeacius & Marcus hoſtem ſarcinas ſuas atque impedimenta ingenti incendio in vico pereuntia deplorantem vtrinque inuadunt, Marco primam aciem perrumpente Flandrius aliquandiu reſtitit, ſed eo ſtrato tota eius acies fuſa profligataque eſt. Nec ab altero cornu Galeacii impetum Turrianæ Florentinæque alæ diu tulerunt, media quoque acies à Gaudentio Marliano (is nobilis & vetus miles & dux impiger peditatui præerat) à fronte loco mota turbatis ordinibus in fugam verſa eſt: & Cardonius ad primum incurſum magno à ſagitariis & mox ab irruentibus cataphractis detrimento accepto, quòd flammæ deflagrãtis vici receptum eriperent, & in vtrunque latus victores fratres vehemẽter inueherentur, & præaltus amnis ex fuga vadũ tentantes primis vorticibus abriperet, viuus in poteſtatem hoſtium deuenit, Præfecti Florentinæ alæ pariter capti. Simon Turrianus, Guidonis qui Mediolani imperium tenuerat filius interiit: ex minoribus ducibus prõptiſsimus quiſque aut occubuit aut in manus hoſtium deuenit, vexilla quoque maiora Roberti regis atque Pontificis & Florentinorum Turrianorumque relata ſunt. Vnus ferè Henricus Flandrius à Germano equite captus temereque dimiſſus quum pedes exutis armis totam noctem per ſyluas errabundus effugiſſet, prima luce Modoëtiam peruenit, quo Verguſius extremi ſupplicii pœnam timens, quòd Actium Placentia pepuliſſet, ab initio aduerſæ pugnæ cum reliquiis profligati exercitus perfugerat. Ab his ducibus inſtauratum eſt bellum, & Modoëtia per aliquot menſes fortiter defenſa, ſed magnis demũ operibus circumuallatã oppugnatamq. acriter, Verguſius ea condicione dedit, vt niſi iuſtis auxiliis à Legato miſsis obſidio ſolueretur, ipſe cũ præſidio ſaluis rebus exiret. Iam enim Flandrius deſperatis auxiliis noctu ex oppido profugerat, & Paſſarinus Turrianus quum opem obſeſsis afferre maturaret, à Marco ad Tinioſam turrem, equeſtri prælio fuerat profligatus, à quo etiam paulo ante eadem belli fortuna, Narbonenſium equitum manus, ad Caracam ſupra Lambrum dum ibi negligenter excubaret, oppreſſa eſt; ſed tantis hoſtium copiis aut ferro aut peſtilentia deletis, victor Galeacius præcellenti iudicio vir, ſibi omnino pacem parandam eſſe conſtituit, quòd inexhauſtis rediuiuiſque potentiſsimorum hoſtium opibus ſe imparem cerneret, ſæpeque dimicando vires experiri atque inſtabilem fortunam toties laceſſere periculoſum arbitraretur. Erat in cuſtodia Raimundus Cardonius dux hoſtium, vir ſolerti grauique ingenio præditus, hunc idoneum exiſtimans per quem à Pontifice pacem impetraret, carcere emiſit, vſque adeo egregie ſimulata fuga, vt duo ex intimis familiaribus inſigni nobilitate iuuenes Becalcius Landrianus & Phœbus Contes, elabentem comitari prodidiſſe cuſtodiam putarentur, ſingulari quidem cum infamia & ſummo cum dolore propinquorum, quum Galeacius eos tanquam admiſsi ſceleris reos per præconem exilio multauiſſet. At Hiſpa

nus (vti generosum decebat) sincera fide causam egit, Placentiæ primo apud legatum, & mox Auenionem contendens apud Pontificem, Landriano & Phœbo arbitris & peculiari oratione probatisq. mandatis suppliciter pacem petentibus: Nec abnuit Pontifex, quòd eam Cardonius omnino vtilem fore differebat, videreturque ex commodo dignitateq. Pontificii nominis, si Christiana benignitate clementiaq. inductus, eos in clientelam fidemque reciperet, qui ab eximia virtute Diis & Fortunæ cordi essent, & vti bellis omnibus inuicti, non temere ab his qui virium periculum fecissent, insuperabiles crederentur. Petebat autem Pontifex ex consilio Roberti regis qui super ea re consultus fuerat, vt postquam Galeacius conuerso studio amicum fidelemque clientem Romani Pontificis se fore profiteretur, etiam gerendo bello socius esse eosdemq. hostes habere vellet. Sed is vnum Cæsarem beneficiariosque eius excipiens adduci non potuit, vt quicquam polliceretur, quod familiæ suæ antiquissimo studio indignum censeri posset. Cæterum eo modo confecta pace Cardonius iterum magnis exercitibus à Pontifice Robertoque rege præfectus est, postulantibus eum Florentinis, qui à Castruccio vehementer exagitati, veteribus innixi studiis Guelpharum partium nomen magnis opibus tuebantur. Itaque Cardonius ab ostio Rhodani triremibus Telamonem deuectus, Florentiæ militaris Imperii sceptrum ac solenne vexillum accepit, & contra Castruccium ad Phocensium paludes castrametatus est, Phœbus autem & Landrianus ab eo humaniter dimissi ad Galeacium contenderunt, quibus protinus pristinæ famæ decus restituit, quanquam confecti negocii arcana tum minime nudanda viderētur. Eos enim non obscure de se bene meritos liberali gratoque animo tota ea simulatæ perfidiæ suspicione liberandos existimabat, qui nihil subeundæ infamiæ nomen veriti, modo iussis fideli obsequio parerent, periculosi officii munus impleuissent. Nec demum Galeacius vel Castruccio sibi priuato publicoque nomine coniunctissimo, vel ipsis Etruriæ Gibellinis defuit, quin maturæ transmissis auxiliis opē ferret. Actius enim filius per Apuanos Ligures Lucam descendere iussus, cum septingentis cataphractis equitibus, magna ex parte Germanis ad Castrucciū in castra peruenit, vsqueadeo opportune atque feliciter, vt commissa ad Altopassum nobili pugna, Cardonius iterum caperetur & Florentinorū vexilla cum legatis & ducibus cæso profligatoq. toto exercitu in Castruccii potestatem venirent. Cæterum Galeacius qui tantos coniurantium hostium exercitus, totq. vario euentu commissis prælijs, & parta demum memorabili victoria, inuicto animo cuncta superarat, ad extremum iam vndiq. victor & felix, propinquorum inuidias effugere non potuit, Leodrisius enim & ante aduersus Matthæum, & nuper perfidiosa malignitate te infamis, atque ideo semper inquietus, ex interuallo, vt plerunq. accidit, validior ad insaniam redierat, adauctoque scelere Marcum Galeacii fratrem facile deprauarat, plenum quidem bellica laude, sed ob id multa su-

perbia,multaq.occulti liuoris bile redundãtem. Hic ingenii captu ſupra æquum turbidus & ferox tanquam periculorũ omnium ſocius, & totius victoriæ præclarus adiutor,fratrem rerum dominum ferre non poterat, vel natu maximũ & prudentiæ authoritate potiorem, & quum Regnum duos non caperet, quibus modis id aſſequeretur violentus & vecors agitabat. Præbuit autem occaſionem maturando flagitio Ludouici Bauari Cæſaris aduentus, qui euocante Galeacio vt Pontificis Robertique regis & Florentinorum adauctæ potentiæ obuiam iretur, Veronam peruenerat. Itaque Marcus & Leodriſius officii ſimulatione Cæſari obuiam euntes Veronæ Galeacium multis oneratũ calumniis Maieſtatis reum fecerunt,conniuente ad id ſcelus Cane Scaligero qui ex aliena diſcordia turbatis rebus obuentura ſibi commoda vir aſtutus atq. ambitioſus expectabat:verùm Ludouico Cæſare,à præeuntibus iterque monſtrantib. Marco & Leodriſio per Camonicos tramites Comum perducto, Galeacius affuit cum ornatiſsimo comitatu dona ferens, nouo nec admodum opulenter inſtructo Cæſari gratiſsima. Ibi de fraternis inſidiis certius dicit, Franchinumque Ruſcam Comenſium Tyrannum ab ſe Scaligeri Canis exemplo diductum ſenſit. Accuſabatur atrociter quòd intempeſtiue,parandæ pacis cupiditate adductus, Gibellinarum partium graui damno cum Pontifice tranſegiſſet, Cardonio præſertim tanto duce iniqua plenaq.perfidiæ ſimulatione hoſtibus reſtituto, Mediolani verò ſublata libertate,propinquis amiciſque veteribus plane contemptis,impotenter ſuperbeque regnaret. His quoque ſummæ offenſionis criminationes addiderant,quib.diluendis Galeacius quum vehementer æſtuaret, graui admodum uoce dixiſſe fertur,dum me Marcus frater impie ferit:ſeſe temere cõſauciat.Id verò deferentib.amicis audiens Marcus acute reſpondit,de hoc quid in fatis futurũ ſit Galeacius viderit,qui ædepol fratrem non habet,quum ſolus regnet.Sed eam diſceptationẽ Cæſar diſtulit,Comoq.profectus per Modoëtiam Mediolanũ peruenit, quo Galeacius præceſſerat,vt quæ ſolennis pompæ ornatum pertinebãt,magnifice atque celeriter appararet.Itaq. liberali ſumptu & plane regio ſplẽdore Cæſar exceptus eſt, & Calendis demum Iuniis in tẽplo diui Ambroſii ferreo diademate coronatus, tradente inſignia Guidone Tarlato Aretinorum Antiſtite, is in Italia Gibellinarum partium principem agebat; interfuit & Canis Scaliger qui mille equites galeatos, & delectorum peditum aliquot cohortes, ad ornandum Cæſaris comitatum adduxerat, vt ſtudium ſuum erga eum oſtentaret. Hic profunda ambitione incenſus, oblata ingenti pecunia petebat à Cæſare vt Mediolani auguſtali iure princeps diceretur. Etenim magno aſtu apud proceres Germanorum, Galeacium, vel nullo certo indicio maieſtatis reum, nec adhuc ad dicendum cauſam ad tribunal Cæſaris vocatum maligno iudicio prædamnabat.Sed Cæſar graui admodum ancipitis conſilii ſuſpenſus cura,quid ſibi decernendum foret,non videbat.Ita Scaligero reſpondit, vt ſpem ei non præcideret,& præſentibus eius copiis ad patrandum

facinus vteretur. Interea dabat operam vt Germanici sanguinis vetus mi les perpetuis stipendiis & beneficiis Galeacio obstrictus, vel ab ipsa Mat thæi Magni, Othonisq. memoria fidem mutaret, nouumque sibi reiecto superiore, sacramētum diceret, æquum enim postulare videbatur quum pro sua & Germanicæ gentis dignitate saluteque peteret, vt firmissimo consensu Aquilam Romani imperii signum respicere, idque tueri & se proficiscentē Romā sequi vellent, futurū enim breui vt & opima stipen dia & digna ipsorum fide præmia consequerentur. Nec mora Germanis graui scelere, nisi id præsentia Cæsaris eleuaret, fidem occulte mutan tibus concilium solenne proceribus indicitur: vocaturque ad id Galeacius cum fratribus Actioque filio. Tum verò Marcus prodit, venenumq. dirum domui sibique demum lethale euomens petit supplex, vt æqui iuris libertatem ciuitati restituat, oppressam & plane extinctam inusitata ty rannide superbi fratris: Idq. si æquissimus Cæsar impetrari à miseris pateretur, Mediolanenses quantam oporteret in stipendium pecuniā præbituros, nec à fide atque amicitia Cæsarum vllo vnquam tempore discessuros. Aderat forte persoluendi stipendii dies, & eam pecuniam Galeacius exhausto iam planè ærario, cui per tres menses Cæsar auiditate insatiabili grauis & importunus extiterat, non nisi cunctanter expediebat, quam sine graui discrimine tanta oneratus calumnia imperare non poterat, Patritiis iam plane Marci & Leodrisii malignitate deprauatis, populoque per se cupido rerum nouarum ad spem libertatis erecto. Cæterum Galeacium obiecta crimina refellentem, ex composito Prætorii præfectus itemque Luchinum Ioannemq. fratres Actiumque filium in proximum cubiculum deducit, quasi Cæsar remoto reo liberius loqui vellet. Sed iam ad eum modū captis Cæsar capitale supplicium comminatur, nisi triduo Modoëtianam arcem tradi iubeant. Id autem à forti fideliq. custode vix multis cum lachrymis impetratum est, quum in tanto coniu gis periculo trepida Beatrix vxor Modoëtiam peruolasset, missus est qui deditam arcem reciperet nouumque præsidium imponeret Guido Tarlatus biduoque post Nonis Iuliis Galeacius cum Actio filio Luchinoq. & Ioanne fratribus in ea arce duræ custodiæ traditur, nō omnino iniqua forte, vt fabrefacti paulo ante ab se tetri carceris furnum, ita à depressa testudine vocatum, primus experiretur, quem aduersarum partium captiuis ad pœnam parauisset. Verùm eam illis calamitatem vehementer auxit custodiæ præfectus, è Norico Ancius Rizaccus, ingenio ita immiti erga miseros tantæ modo fortunæ Principes, vt nec quotidianis mune ribus emollitus, quicquam de inhumana feritate remitteret. Mirum id profectò fuit quum rerum domini, tantis muniti præsidiis dolo caperen tur, neminem se commouisse, pauci enim ex his qui aderāt, id factum sen serunt. Etenim quis perpetuum atque acerrimum Cæsariani nominis defensorem ab ipso Cæsare summis precibus in Italiam euocato, tantisq. officiis atque muneribus exculto in eam calamitatem detrudi potuisse

credidiſſet? cum præſertim nulla in Cæſare, vel alienati animi, vel commutati vultus ſigna præceſsiſſent, nec in damnato verius quàm reo, vllus omnino metus ex conflata calumnia ſi ingenuum æſtuantis animi ruborem demeres, conſpiceretur? Sed potiundi auri dira cupiditas, quæ in Ludouico profunda infinitaque apparuit, accuſante Marco & immodica pollicente, vehementer excitata & veteris clientelæ & recentis officii, & hoſpitalis amicitiæ iura facile diſſoluit. Sequenti enim die aſtuto Cæſaris conſilio viri inſignes vigintiquatuor è ſingulis tribubus regendæ Reipublicæ creati ſunt ad imaginem antiquæ libertatis: ſed imperata ſubinde eſt pecunia honorarii ſubſidii nomine, & ea quidē multo amplior quàm à Galeacio popoſciſſet. Nec multo poſt qui ſummæ rerum publicoq. conſilio & tutelæ vrbis præeſſet, cum delecta manu Germanorum delectus eſt Guliermus Monfortius. His rebus Mediolani conſtitutis Cæſar Vrceos, Brixiani agri oppidum contendit, vbi conſilium indixerat euocatis vndique ſociarum vrbium tyrannis. Ibi ad leniendam inuidiam atrocis facti, literas protulit, concepti cum pontifice fœderis indices, captis vt dicebat; Galeacii tabellariis, interceptas quas tamen plerique commenticias & falſas exiſtimarunt, vt Villanus Florentinorū annalium eius ætatis ſcriptor, vel ex profeſſo Vicecomitum nomini infenſus, ſcriptum reliquit. Iam Gibellinæ factionis principes inexpectata Galeacii calamitate tanquam communi malo atque periculo conſternati Cæſarem non obſcurè oderant, ingenio ſuſpicaci, ac ſæuo maximeque rapaci partium neruos atrociſsime conuellentem, verùm paucos poſt dies, impetratis à Scaligero & Ateſtino Paſſarinoque Mantuano equitū auxiliis Romam iter intendens in Etruriam deſcendit. Piſani ei portas clauſere, nec Cæſaris expilantis ſocias vrbes, dicto audientes futuri videbantur, niſi Caſtruccius à quo Cæſar amiciſsime receptus, pecuniaque adiutus fuerat, nouo adiuncto exercitu Piſanis, extremas ſuburbani agri clades denunciaſſet. Cæterum Cæſar Piſanis pecunia multatis, aſcitoq. ſibi Caſtruccio, via Aurelia quæ maritima dicitur Romam contendit. Nec mora inſigni ſtudio Sarræ Columnæ, Iacobique Sabelli in Vaticano coronatur, tradente diadema Petro Coruario, quem cœnobio eductum pontificiaque thiara exornatum, Nicolai Quarti nomine pontificē appellarant, vt in vrbe Ioannis legitimi pontificis authoritas abolere tur. Ludouicum enim Bauarum Ioannes, Roberto regi fœdere coniunctus, tanquam Gibellinarum partium præcipuus hoſtis, Pſeudocæſarem appellabat, quem & anathemate perculerat. Romanus quoque populus præſentem pontificem colere quàm venerari abſentem malebat, vel ob id inuiſum, quòd multis legationibus euocatus, Auenionem ſacroſanctæ Vrbi prætuliſſet. Dum hæc fierent Caſtruccius quem antea Lucenſium & Piſtorienſium Lunenſiumque ducem Cæſar appellarat, ac cumulatis honoribus Senator Vrbis, comes Lateranus, & Cæſareæ Aquilæ vexillifer effectus eſt. In eo tum vno Cæſaris ſpes opeſque ſitæ

erant, quoniam nemo eo vel acumine ingeni, vel consilii grauitate validior fuit, quum etiam cæteris eius ætatis ducibus, in omni gerendi belli negocio fortuna felicior haberetur. Is maximis officiorum vinculis familiæ Vicecomitum obligatus nullam prætermittebat occasionem, quin Galeacium Cæsari commendaret, oraretque supplex, ne diutius Guelphos Romani imperii capitales hostes, præstantissimi viri calamitate lætari pateretur. Verùm Cæsar ne insontibus iniuriam temerè fecisse videri posset, æquo durius respondebat, quamquam & Sarræ & Sabelli maximæ authoritatis & gratiæ Procerum continuæ preces adderentur, & Marcus admissi sceleris pœnitentia adductus castigante atque exorante Castruccio à vetere diri odii insania discessisset, peteretq. excussis ingenuo pudore lachrymis, vt exutis imperio fratribus saltem cum libertate vita redderetur, quæ in eo carcere breuissima censeri posset, nisi Cæsar clementiæ nomine satis pœnarum eos pro vetere superbia ex beatissimis factos mortalium omnium miserrimos dedisse existimaret. Dum Romæ tantis deprecatoribus ad misericordiam Cæsar inducitur, Castruccio nunciatum est Florentinos Pistorium vrbem paucorũ ciuium proditione in potestatem redegisse. Qua re vehementer perturbatus, nec obscure Cæsari succensus, quòd aliquanto grauior hostis Gibellino quàm Guelpho nomini præposteris consiliis euasisset, abducto suo milite ad recuperandã amissam vrbem magnis itineribus Lucam contendit. Eius viri discessu permotus Cæsar quòd pecuniæ inopia premeretur, nec Romani in ea expedienda prompti essent, & propinquæ vrbi ciuitates intestino bello laborarent, Robertique regis exercitus ab Aquila & Latio Romanis finibus immineret, animi sententiam mutauit, perscriptisque literis Antio Risacco, Modoëtianæ arcis custodi, Guliermoque Monfortio Mediolanensi Reipublicæ præposito, Vicecomites, custodia educi, pristinæque libertati restitui iussit. Itaque Galeacius cum fratribus filioque quum à Nonis Iuliis ad sextum Calendas Apriles in prædura custodia fuisset, incredibili veterum amicorum lætitia, Modoëtianorumq. insigni gratulatione liberatus est, ea conditione, vt discedenti ab vrbe Cæsari, honoris causa Pisis occurrerent. Sed Galeacius curato corpore instructaque ad profectionem vetere familia, atque ascitis ex numero veteranorum lectissimis centurionibus equitumq. præfectis, nihil antiquius habuit quàm vt ad Castruccium, tamquam salutis, partæque libertatis præcipuum authorem, ad agendas gratias communicandaque consilia in Etruriam contenderet. Is tum Pistorium circumuallatum præaltis aggeribus graui obsidione premebat, ea belli ratione, vt imitatus Cæsarem dictatorem ad Alexiam, retento intra munitiones exercitu, vtrinq. vallo fossaque munitus, eruptiones facile sustineret, nec exteriores hostium copiæ quanquam essent amplissimæ, adoriri muniriones auderent: vbi ingentes balistas quæ tum erant pro æneis tormentis, atque item maiores scorpiones, in æditis aggerum propugnaculis peritissime colloca-

rat. Is venientem Galeacium arctißime complexus, quòd eum vnicè adamaret, atque in eo ex tot rebus bellicis fortiter atque feliciter gestis animi magnitudinem admiraretur, omnibus copiis absoluendisque operibus præfecit, donec ipse ad explicandas ærarii difficultates Lucā profecturus, confecto ibi negocio, in castra reuerteretur. Eo itaque non multos post dies reuerso, munitiones mirifice adauctas laudante, ita inter se compararunt, vt Galeacius interiores munitiones aduersus erumpentes circumpositis nocturnis diurnisque stationibus tueretur: Ipse exteriores, obuertendo vrbi terga, cum multo maxima copiarum parte defenderet. Nam Florentini duce Philippo Sanguineto Gallo, qui Pistorium ex insidiis ceperat, ac Beltramone Baucio, is erat pontificiorum equitum magister, supra numerosum peditatum, septem milia galeatorum equitum in conspectum obsessæ vrbis adduxerant, aßiduo tubarum clangore Castruccium ad pugnam prouocantes, quòd subire aggeres aut perrumpere conari, à peritißimis eius ætatis ducibus defensos, tum ausu stultum, tum euentu luctuosum fore existimabant. Nec multo post Florentini inde copias in Pisanum & Lucensem agrum vertentes discesserunt, vt Castruccius vicorum suorum incendiis permotus, Lucensibus opem ferre cogeretur. Sed degeneris consilii conatum irridēte Castruccio, atque identidem ignauiam exprobrante, Pistorienses ita animis conciderunt, vt desperatis omnibus auxiliis se dederent, ea conditione vt nisi sociorum exercitus intra quintum diem, aut iustam commeatus copiam inferret, aut prælii fortunam experirentur; ipsi cōtinuo vita incolumes saluo etiam præsidio portas aperirent. Dum hæc agerentur vehemens atque lethalis morbus Galeacium inuasit, exustum scilicet Augusti mensis solibus, perpetuisque laboribus diuturnæ obsidionis fatigatum, nihil autem de sæuo impetu febre remittente, vt commodius opportuna remedia pararentur, ad Pisciam oppidum lectica delatus est: Ibi eum triduo post absumpsit morbus, quum impleſſet alterum & quinquagesimū ætatis annum. Videri hercle potuit infelix ex tanta vtique fortuna collapsus, nisi viro ad victorias nato, vel exuli, in ipsa victoria mori contigiſſet. Funeratus est Lucæ miro studio in eum supremos honores conferente Castruccio. Tumulum autem hoc epigrammate Poëta eo rudi sæculo, non insulsus honestauit.

Hic iacet in parua maiori dignus at vrna
Sanguinis Anguigeri Galeaz & gloria belli
Magnanimus, contemptor opum, formaque decorus,
Extulit hunc virtus, mala sors mox fortiter vrsit
Quam rursus vincens, simul & virtute refringens
Victor decedit, felix & in astra recedit.

Nec ipse quidem Castruccius diu victoriæ suæ gloriæque superfuit, ingruente enim pestilenti autumno ex hisdem Pistoriensis belli laboribus, accersita

accersita febre intra vigesimum diem Galeacii fatum est consecutus, vir haud dubie antiquis ducibus bellica virtute comparandus, nisi Tyranni nomen ex atrocibus factis, inuidiæ expositum, vel præcellentis virtutis famam facile prægrauaret. Excesit è vita tribus annis Galeacio minor, ita vt ad consumati Imperatoris existimationem, nisi præmatura fata vitæ cursum præcidissent, perueuturus esse crederetur. quamquam Macchiauellus Florentinus improbe corrupta historiarum fide in eum præferocem patriæ suæ hostem impudentissime iocatus, dum eius vitam commentitiè lasciuèq. contra veritatem ad risum, nauseamque perscriberet, id vnum maligne contenderit, vt Nicolai Tegrimi Lucensis, sincerissime cuncta de Castruccio latine enarrantis, spectata authoritas interposito mendacio apud posteros eleuaretur.

ACTIVS.

SIVE LIBER QVARTVS.

ACTIVS vigore bellico & præalto constantis ingenii spiritu patri Galeacio facile par, efficaci verò prudentia & longa infracti animi fortitudine auo Matthæo persimilis, collapsam familiæ fortunam admirabili virtute restituit, tanta quoque felicitate vt recuperato dominatu, imperii fines paucis annis late protulerit. Sed ab initio multa ei aduersa obuenere: nam in exilio natus & educatus, pueritiam simul & adolescentiam nulla certa cum laude transegit. Postremo iam plane vir Placētiæ in præsidio à patre relictus, quum is perditis prope rebus opem ferens Mediolanum conuolasset, eam vrbem tantis laboribus partam vnius horæ momento amisit, occupante Vergusio Landa, qui valida legati cardinalis ala equitum & magna exulum manu fretus irruperat, vitatis quidem diuerso itinere Actianis copiis, quæ aduersus aduentantem exierant: tanta porro irrumpentis Vergusii celeritas fuit, vt Actius breue ad fugam spatium nactus ægre hostium manus euaserit, adiuuante præsertim matre, quæ tam subito quàm salutari consilio, effusis in limine domus, aureæ monetæ sacculis, intrantes, dum eam auide colligerent aliquandiu morata fuerat. Erat Vergusius vir bello acer, sed ab ingenio maxime turbido semper inquietus, qui tametsi Gibellinæ factionis erat princeps, commutata voluntate ad legatum perfugerat, quòd Galeacius vxoris eius pudicitiam procacius pertentasset. Verùm Actius collectis copiis suis & Ferrariensium Mantuanorumq. opibus ad auctus, Sācti Domini oppidum in potestatē redegit, accurateque bellicis operibus id muniēs, aduersus hostes egregie defenso oppido bellū gessit,

f

vſque ad id tempus, quo Galeacius poſt deuictum captumque Cardonium & deletas eius copias, Modoëtiamque receptam Caſtruccio opem imploranti auxilia in Ethruriam tranſmiſit. Florentini enim nouas equitum alas ex vlteriore Gallia mercede conduxerant, coniunctiſque Roberti regis & pontificiis copiis, Cardonium qui nuper dimiſſus à Galeacio ad Pontificem peruenerat, ingentis exercitus Imperatorem effecerant, ita vt Caſtruccius ſibi timere & opem à ſociis Galeacioque in primis & Paſſarino Mantuano Caneque Scaligero implorare cogeretur. Quam ob rem coactis iam auxiliis Actium parantem ſibi iter ad Apenninum vt in Ethruriam tranſcenderet, in Sancti Domini oppido aliæ atque aliæ Florentinorum & legati copiæ acriter obſederant, vt deiectus ſpe auxiliorum Caſtruccius, priuſquàm ei ſuccurri poſſet, à Cardonio circa Focenſium paludes opprimeretur. Sed magno cum dedecore obſidentium, illatus eſt in oppidum commeatus, & recentes demum cohortes & ſociorum equites intrarunt. Actiuſque eductis ſignis detrectante certamen hoſte, cum octingentis galeatis equitibus per Apuanos Ligures ad Caſtruccium contendit vſq. adeo opportune, vt quum collatis caſtris prælium differri vltra non poſſet, Caſtruccius eius aduentu magnopere lætaretur, & Cardonius triſte omen acciperet, quum fatales ſibi viperas in vexillis fulgentes aſpexiſſet. Tum quoq. lætum de ea victoria augurium Actio obuenit ſicuti à Franciſco Petrarca his verbis ſcriptum legimus. Actius vicecomes, qui poſtea Mediolani dominium obtinuit, iuuenis nẽpe victorioſus, antequàm à podagris vinceretur iuſſu patris profectus cum exercitu Apenninum trãſiit, & victis hoſtibus apud Altopaſſum, duce quidem Caſtruccio ſed egregia opera eius adiuto, ad vincendum Bononienſes pari impetu Fortunaque ſe cõuertit. In ea expeditione dum fortè equo deſcendens requieſcit, ingens vipera nullo comite aduertente in galeam iuxta poſitam irrepſit, quam quum mox capiti reponeret, ſinuoſo quidem & horribili ſed prorſus innocuo lapſu per decoras interriti ducis genas illa deſcẽdit. Eam à nemine lædi paſſus animoſus adoleſcens ad omen geminæ victoriæ traxit, hinc præcipuè quod ipſe pro ſigno bellico vipera vteretur. Nec multo poſt commiſſa eſt ea nobilis pugna, ad Altopaſſum, in qua victor Caſtruccius præclara virtute Actii adiutus, vniuerſas hoſtium copias deleuit, captis ferme omnibus ducibus ipſoque Cardonio Imperatore cum filio in poteſtatem redacto, & direptis caſtris: Quibus captiuis & ſpoliis aliquanto poſt ſplendidiſsimum Romano more triumphum adornauit, qua in pompa ducti ante currum Cardonius Vrlimbacaque Germanus, & Guliermus Narſeius Gallus & plerique illuſtres Gotholani & Narbonenſes equitum præfecti cum legatis Florentinis, gratiſsimũ Lucenſi populo ſpectaculũ præbuerũt. Sed Caſtruccius ſtatim ab Altopaſſo victoria vtendũ ratus, victrices copias Florentiæ mœnibus admouit, ſuburbanas delitias in oculis hoſtium euaſtans & pleraq. ædificia incendens. In ea expeditione Actius

Floren

Florentinis è muro ſpectantibus, ludos equeſtres in Arni inſula edidit, propoſito ad præmium velo ſerico purpurei coloris, vt reddito contumeliæ talione Florentinis illuderet, qui ſimiles decurſiones Mediolano obſeſſo ante Comenſem portam iactanter ediderant. Inde verò Actius ſpoliorum parte magnifice donatus Ethruriæ finibus excedens in Mutinenſi agro Paſſarini Mantuani Ateſtinique Ferrarienſis copiis ſe coniunxit, aduerſus Bononienſium exercitum legati auſpiciis Mutinæ Regioque imminentem. Nec multo poſt circa Scultemnam profligatis hoſtium copiis alteram Ethruſcæ penè parem victoriam eſt conſecutus, atque inde ad patrem geminata cum laude Mediolanum contendit. Inſecutus eſt annus, diro Ludouici Bauari Cæſaris aduentu, Vicecomitum familiæ,& toti penè Italiæ infauſtus, quo Actius eandem quam pater patruique indigne ſubierunt,carceris fortunam tulit. Cæterum expiata inuidia,cum patre patruiſque libertati reſtitutus, quãquam immaturo Galeacii patris interitu atque importuna Caſtruccii morte angeretur,acciſaſque ſpes propè omnes noua atque inopinata calamitate cõſpiceret, nihil tamen (vti Magni Matthæi nepotem decebat) ſeſe animo demiſit, quin ad fortunam pertinaci virtute ſubleuandam cuncta experiretur. Summa conſilii hæc fuit, vt datæ fidei non deeſſet, ab vnoquoque Cæſare à quo vulnus acceperat præſentis remedii opem ſuppliciter peteret, poſtquam Marcus patruus infami ſuo conſilio deceptus peroſuſque non obſcurè, Cæſarem non dubie imperii decus Gibellinique nominis opes vel parua ab hoſtibus accepta pecunia paſsim euertentem, ad ſanitatem rediiſſet, eo enim deprecante Cæſar poſt ſubirati Caſtruccii ab Roma diſceſſum,fratres carcere eduxerat, territus vtique aduerſarum partium ſecundis ſucceſsibus & non obſcuro conſcientiæ pudore vehementer timens,ne ſocii clienteſque dificerent. Itaque Actius cum Ioanne patruo ad Cæſarem Piſas profectus,poſt multa colloquia, egregiè nauante operam Marco,Cæſaris animum inflexit, promiſſaque pecunia ad ſummam quindecim myriadum, vt paterni imperii princeps appellaretur, impetrauit. Erat tum Cæſar multis aduerſis rebus,& ſuper hæc extrema pecuniæ inopia circumuentus, Roberti tum regis copiæ Bertoldo Vrſino duce Cæſarianos præfectos vrbe Roma expulerant. Ioannis põtificis authoritas ſtudio Iacobi Columnæ apud populũ vigebat, Gibellinorũ ſtudia magna ex parte refrixerant,quòd Sylueſtrũ Chattum Viterbii partium principem indigne torſiſſet, vt eius pecuniis,quæ ingentes eſſe dicebantur,ſumma cum iniuria potiretur. Sed Cæſarẽ grauis metus inceſſerat,quòd Germani Saxones,& Chatti validiſsima pars exercitus,conſternati animis & ſtipendia debita flagitantes à Vindelicis & Sueuis ſeceſſerant, cum quibus antea apud Velitras cruenta ſeditione cõtenderant, & tum forte renouato odio ſpretoq. Cæſaris imperio Piſanorũ & Lucenſium agros impune prædabantur,caſtriſq.demum in Ceruleo mõte poſitis,qui ſupra Viuinaiũ,iampridem à Caſtruccio permunitus ad agẽdam

prædam magnas habet opportunitates, eo terroris & fœdæ calamitatis circumie&am regionem adduxerant, vt incolæ incendiorum metu com meatum, veſtem & caſtrenſia inſtrumenta conferre cogerentur. Nam paulo ante in Lucenſi Camaioris oppidi incolas, quod irrumpentibus ali quandiu reſtitiſſent, direpto incenſoq. oppido crudeliſsimè trucidarant. Timebat quoque Cæſar, ne ea manus quæ octingentis armatis equitibus conſtabat, vtpote quæ nullo pudore defeciſſet tanquam plane venalis ad Florentinos opima ſtipendia pollicentes deficeret: Quibus de cauſis facile cum Cæſare tranſactum eſt, vt Marcus ad Saxones mitteretur: Is Actianæ pecuniæ dimidiam partem ex præteritis ſtipendiis à Cæ ſare debitam promitteret: Interim apud eos datæ fidei obſes foret, altera pars, Cæſaris procuratoribus Mediolani certis pēſionibus numeraretur. Non abnuit conditionem Marcus, vt prioris maleficii inuidiam nouo of ficii genere deliniret, auidéque à Saxonibus tantæ pecuniæ vades receptus eſt. Addidit quoque Cæſar perſcriptis obſignatiſque codicillis nouum munus, vt magis ac magis Vicecomites ſibi obſtringerentur, quum veteres iniurias accumulatis beneficiis expiandas exiſtimaret. Ioannes enim Actii patruus à pſeudopontifice Nicolao, ſuffragante Cæſare in ſenatu cardinalis creatus eſt: ſed vir ille ſummæ grauitatis atque prudentiæ gratias agens beneficium quidem agnouit, ne ſpernere videretur, verùm vſu purpuræ galerique honore ſemper abſtinuit, non obſcure in gratiam Ioannis legitimi pontificis, inſigni quidem ipſius cum laude commodoque, nam ei epiſcopatum Nouarienſem poſtea contulit, quo permutato demum cum aycardo Camedoio, Mediolanenſis Archiepiſcopus effectus eſt. Actius & Ioannes Piſis profecti diplomata Cæſaris Modoëtiam detulerunt, quòd eos Guliermus Monfortius liuoris plenus ma gnis obuiam euntium ciuium gratulationibus paſsim exceptos Mediola no recipere noluiſſet, ſed eius cunctationem præbita pecunia celeriter reſoluit, atq. ita Monfortius dolore amiſſæ præfecturæ percitus, in Germaniam reuerſus eſt. Exinde Actius à veteribus amicis clientibuſq. & ex publico ciuitatis ærario, pecuniam mutuo ſumpſit, quæ præſenti Cæſaris procuratori ſolueretur. Is erat Conradus cognomento Porcarius rapaci ingenio togatus miles, atque ob id facile fidei pudorique, pecuniæ lucrū anteponens. Accepta enim quarta ferè promiſſæ totius pecuniæ parte in Germaniā perfugere quàm ad Cæſarem reuerti maluit. Eius potiundæ pecuniæ ſpe deiectus Cæſar, exacerbatiſq. propterea Saxonibus, efferato animo vt vndique corraderet pecuniam, graue auri pondus Piſanis imperat, Raimundum Cardonium auro ſe redimentem, pretioque nobiles aliquot Florentinos cuſtodia educit; Caſtruccii vxori pretioſa mundi muliebris ornamenta aufert, Caſtruccii filios Piſarum dominatu ſpoliatos Luca extrudit, & Franciſco Interminello accepta ab eo grandi pecunia, vrbis principatum adiudicat, Piſiſq. diſcedens Mediolanum contendit. At Mediolanenſes immanis auaritiæ Tyrannū ſe recepturos negāt,

eo modo exclusus ad Modoetiam iter vertit. Id oppidum Actii præsidio tenebatur, quamobrem oppidani fortunis suis Mediolanensiũ exemplo non temere timentes, venienti portas occludunt, nec per arcem aditus in oppidum datur, quòd Lambrus amnis intumuerat, & si qui vadum tentarent, profluente mergebantur. Eo modo Cæsar ludibrio habitus quum infamis auaritiæ pœnas daret, Papiam deflexit, vbi ab Actio collata pecunia facile delinitus est. Nec multo post quum per socias vrbes prædabundo similis vagaretur, nec consiliis suis dignum Cæsaris nomine exitũ reperiret, Gibellinis pariter & Guelphis odiosus, in Germaniã rediit. Interea Saxones in mõte Ceruleo Marcum audaci ingenio fortia quæstuosaq. consilia, atq. ob id grata militibus explicantem, admiratione virtutis ex obside captiuoque ducem sibi creauerunt. Is ante omnia Henricum & Valeranum Castruccii filios graui ingrati Cæsaris iniuria Luca pulsos & in proximo exulantes Germanis conciliat, & per eos occupandæ Lucæ consilium init: ab his Augustæ arcis custodes, quòd erant Germani, veteres Castruccii milites facile oblatis præmiis corrumpuntur, vt improuisus in vrbem pateret introitus. Nec mora, Marcus ad cõstitutam diem à Ceruleo monte cum Saxonibus Lucam noctu peruolat, vrbs capitur, Frãciscus Interminellus à Cæsare ad Principatũ euectus, profligato eius præsidio auersa porta profugit, cõtrariæ factionis ciuium domus in prædã vertuntur, sedatoq. mox tumultu per nouas acclamationes, Castruccii filiis paterna sedes restituitur. Tanta re feliciter patrata ditatisque militibus, Marcus fortuna vtendũ ratus, cum Fatio Donoratici Regulo, qui Pisanæ nobilitatis erat princeps consilium suscepit restituendæ Pisanis libertatis, & vti inde Cæsariani præsides pellerentur. Nec voto defuit euentus. Marcus enim cum valida manu equitũ Lúca profectus, Pisis à Fatio recipitur, ingens prælium excitatur, continuoq. Ponte vetere Cæsariani in vlteriorẽ vrbis partem protruduntur, libertatis nomen armati populi vocibus attollitur. Ipse Tarlatus Aretinus à Cæsare Pisis præfectus, vbi se à Saxonibus circumuentũ, suosq. profligatos videt, pontes occupatos expugnare conatus, cum ea præsidii manu quæ superat, desperatis rebus vrbe excessit. Tum verò Pisani à Ioanne pontifice interdicti sacris, expiari promeruerunt: quòd à Cæsare ab eo damnato defecissent, traditusque est ab eis consensu publico Nicolaus pseudopontifex, quem discedens Cæsar Fatio commendarat. Is demum pontificiis triremibus Auenionem deuectus infelix, & alieno potius quàm suo crimine miser in terra custodia periit. At Marcus à Pisanis Fatioque vti præclarus author libertatis magnis muneribus liberaliter donatus, vbi se honesto euentu è manibus Saxonum explicatũ videt, maiora sibi agitanda ratus, accepta fide Florentiã contendit. Offerebat Octouiris qui Rei publicæ præerant Saxonum nomine Lucam vrbem, si octuaginta millia aureorum persoluerent, ea cõditione vt sub fide publica Castruccii liberis honestus in patria locus relinqueretur. Interim vt bona fide pecunia

repræſentari poſſet, Saxones in Auguſtam arcem Florentini militis præſidium acciperent, & ex numero præfectorum inſignium obſides darent. Erat eius comparandæ tantæ vrbis facultas Florentino populo longe gratiſsima: ſed quominus decretum fieret, factioſi ciues Simone Toſa principe vehementer impediebant, obtrectatione eorum laudis inducti qui eam occaſionem non prætermittenda ſuadere conabantur, quum ſupra ærarii difficultates Marco tanquàm veteri infenſoque hoſti atq. ipſis præſertim fluxa fide Germanis, tanto amittendæ pecuniæ periculo, minime fidendum differerent: nec tyranni liberis, qui atrociſsimi nuper hoſtes extitiſſent, parcendum arbitrarentur. Sed non deerant ciues vti publicæ dignitatis augendæ ſtudioſi, amanteſque patriæ, qui eam pecuniam ex priuatis opibus in eius vrbis coëmptionem liberaliter offerrent, modo ipſis Lucenſium vectigalia non iniqua licitatione in triennium addicerentur. Interim à Marco acciti primores Saxonum Florentiam venerunt, & in his Bambergus Regulus & Arnaldus caſtrorum magiſter, vt coram Octouiris de obſidibus & pecuniæ ſumma tranſigeretur. Verùm inuidia & conceptus inter altercantes Patritios importunus liuor, Populi votum decora proculdubio atq. vtilia cupientis, interrupit. Nec multo poſt Saxones irriſa tum & mox punita Florentinorum cunctatione, vrbem Lucam ipſamque Auguſtam arcem integrumque in ciuitate dominatum Gerardino Spinulæ Liguri vendiderunt, tanto cum dolore indignantis populi Florentini, vt in Simonem Toſam pene coniectis lapidibus omnes ordines inueherentur. At Marcus iam non obſcurè Actio ſubiratus, quòd ad ſe redimendum pecuniam nequaquam liberaliter ac diligenter expédiſſet, ad fatalem veteris odii atque inſitæ ambitionis inſaniam redierat, vſque adeo, vt ſe pontificis Robertique regis, & Florentinæ reipublicæ clientem futurum iuraret, ſi ad pellendum Actium auxiliis atque pecunia iuuaretur. Sperabat enim Saxones qui iam plane à Ludouico Cæſare defeciſſent, nomen eius omnibus bellis illuſtre ad opima ſtipendia nouamque prædam continuo ſecuturos. Hoc concepto ſcelere, fœdereque percuſſo, quum per triginta dies Florentiæ viros nobiles & militiæ claros quotidianis epulis liberaliter excepiſſet, & vti erat excelſo corpore prælatoque animo & facundia inſigni; dignus paterno imperio videretur pro lautiis mille aureis liliatis publice donatus Bononiam contendit, proficiſcenti autem additus eſt comes Prætoris filius qui ciuis erat Bononienſis, hunc iuuenem, Octouiri ingenio apprime validum delegerant, vt ab eo Marcus ad Legatum deduceretur, eoq. arbitro cuncta ordine quæ Florentiæ promiſſa conſtitutaque fuerant iterata ſacramenti fide cõfirmaret. itaque magna ſpe inflatus à legato Bononia diſcedens Marcus Mediolanum peruenit, exceptuſque eſt ab Actio & fratribus multo cum honore & lætis vtrique vultibus. Sed dum in rem ſuam nouandis rebus clientelas exploraret, tentaretque veteres amicos & turbido atrocique animo conſilia aſpera ad inuadendum dominatum agita

ret;

ret;ab Actio & Luchino Ioanneque nefariæ temeritatis cogitationes facile deprehenduntur. iam enim vesano vultu oreque identidem querebatur, quòd se tam diu contra fidem datam apud Barbaros sæuosque homines reliquissent, & forte tum se ipso amarior atque turbidior erat effectus, quo adamatam nobilem fœminam è matrimonio Othorini Vicecomitis impudenter abreptam, subita concitatus iracundia apud Rosatum in profunda arcis fossa demerserat, quòd illa lenitate muliebri mentita partum, sibi alieni ventris puerum suppofuisset. Sed eam ab eo flagitio ita oderat, vt necatam impotenti amore percitus, fera deinde præcipitis vindictæ pœnitentia deploraret, indeque nouus perturbatæ menti furor adderetur. Eo modo Actius patruique ex multis indiciis quid Marcus agitaret, moliretur que non obscure diuinantes, quum in vnum summo consensu conspirarent vitandam omnino diræ belluæ rabiem, vindicandumque prioris perfidiæ immane facinus statuerunt. Nec mora Marcus in Arenæ curia post epulas in cubiculum colloquendi simulatione deductus, à delectis aliquot prætorianis comprehenditur, elisisque linteo faucibus strangulatur nullo ex eius nece tumultu exorto, quum proiectum cadauer è fenestra in publicum nemo lugeret, & tanquàm sponte præceps datus, sumptuosis honestatus exequiis, ad Eustorgium sepulchro maiorum inferretur, Florentini verò prætoris filius vel totius consilii conscius & funesti exitus spectator ab Actio benigne dimissus est. Nec multo post Ioannes Bohemiæ rex, qui Henrici Cæsaris filius & Caroli Quarti imperatoris pater fuit, cum valido exercitu in Italiam descendit, neque Ludouico Bauaro Cæsari plane hostis, neque Guelpharum partium amicus. Bergomates primi eum receperunt, nec Actius dubitauit quin amicitiæ, quæ maioribus suis cum Henrico patre præclara fuerat, renouandæ causa, ad Bohemum trans Abduam contenderet, munera deferens vtroque dignissima. Auxit existimationem Bohemo id Actii officium, & Actius ex eo colloquio confirmatæ potentiæ apud socios pariter atque hostes opinionem retulit, eo euentu vt à Vercellensibus ad ciuitatis imperium vocaretur. Nec multo post Bergomates à Bohemo præsidii iniuriis exagitati, ad Actiũ defecerunt. Ioannes enim ingenti cursu Brixia. Cremona, Papia, Parma, Regio atque Mutina potitus, superato Apennino Lucam occuparat, Gerardino vrbe eiecto, & Florentinis copiis quæ Beltramone Baucio duce Lucam obsederant longe summotis. Is rerum successus Gibellinos non secus ac Guelphos magnopere conterruit, eoque vehementius, quod Bohemus cum legato pontificio in colloquium deuenerat, famaque ferebatur Philippum Galliæ regem cum pontifice occulto inito fœdere conspirasse, vt Bohemo duce cuncta subigerent, atque inter se Italiæ vrbes partirentur. Erat enim Bohemus Gallica pecunia instructus. Quibus de causis Florentini tanquam à Roberto rege plane deserti, metu noui hostis cum veteribus inimicis communi commodo fœdus inire

coacti sunt. Itaque Actius Mastinus Scaliger, Passarinus Mantuanus, Obitius Ferrariensis cum Florentino populo fœdera percusserunt, ea pactione, vt coniunctis viribus bellum gereretur, subactæq. vrbes Actio Cremona, Parma Scaligero, Regium Mantuano, Obitio Mutina redderentur, Luca Florentinis cederet. Nec multo inde quum Bohemi regis exercitus Ferrariam oppugnaret, ingenti prælio edito fusus profligatusque est, Pinalla Aliprando Actii duce felicissime operam nauante. Nec fortuna victoriæ cursum diu morata sociorum votis defuit, pulsoq. Ponzono Ioannis præfecto Actius Cremona potitus est Papiamq. mox in ditionem recepit, quum in Vrbeculam compulsos hostes, desperatis auxiliis deditionem facere coëgisset. Placentiam demum à Francisco Scoto pecunia coëmptam recuperauit. Postremo Franchinum Ruscam Comensium Tyrannum, multis illatis detrimentis eò adegit, vt accepto Bellizone oppido ad solatium amissi dominatus vltro vrbem dederet. Cæterùm paulò ante id tempus quum pedibus æger decumberet, maximum rerum suarum discrimē subiit, Leodrisii perfidia circumuentus. Is antea Matthæi Magni gloriæ inuidens, quanquam esset patruelis, primas partes Legationis ad pontificis legatum susceperat, vt sub inani libertatis nomine Matthæus eiusque liberi Mediolano pellerentur, cum Marco demum aduersus Galeacium atrocissime cōiurarat. Nec animus inquies ambitioneq. mutabilis vllis omnino donis atque honoribus collatis euinci mitigarique poterat, vt Actium rerum dominum imperio potiri pateretur. Itaque correptus vetere insania inopinato transfugio abducta Germanorum ala, ad Franchinum Ruscam & mox ad Mastinū Scaligerum Veronam contendit, conductisque Rhetorum Heluetiorumque cohortibus, & Germanis equitibus magnaq. manu exulum passim collecta ad Abduam profectus est, nec transitu prohiberi poterat, quanquam diuersa vada amnis Aliprandrus Pinalla tueretur. Ea improuisa externæ gentis irruptione agricolarum fœda & plane miserabilis fuga facta est per totum fere Insubrum agrum, quòd tum præaltæ niues herbidi soli campos integerent, nec pecoribus armentisque in loca tutiora refugientibus deserto pabulo, pascendi facultas daretur. Porro Actius quanquam pedibus æger nihil de celeritate diligentiaque remittit, quin ex omnibus locis milites cogat, munitioraque oppida subitario præsidio confirmet, donec auxilia conueniant. Aliquot enim diebus antequam hostes Abduam transirent, quid Leodrisius Veronæ moliretur, per exploratores cognouerat; ita vt auxilia opportune implorata transmissaq. à propinquis sociisque principibus singulis horis expectarentur. Igitur coactis in vnum è Liguria, Ferraria atque Placentia magnis auxiliis, Luchinus patruus dux vetus & multis præliis felix Mediolano totius nobilitatis equitatum & delectam ex promptissimis ciuium legionem educit ad hostesque progreditur. Consederat Leodrisius ad Neruianum vicum duodecimo ab vrbe lapide, nec mora ad conspectum hostis ineun-

dæ pugnæ signum dat, ordinesque componit. Verùm irruente Luchino prima Leodrisii acies sternitur, sed ex aduerso Rheti Germanique more suo conglobati, secundum impetum excipiunt, Luchinique equitatū primis cæsis intemperanter prouectum vehementer vrgent, multi vtrinque cadunt, cruentum & atrox vndique prælium editur. Cæterùm Actianis ægre sustinentibus & iam plane profligatis, Luchinus dum reparare perculsam aciem ingenti animo contendit, interfecto equo Heluetiorū securibus sternitur atque capitur. Tum verò Barbari clamorem attollunt & legionem Insubrum armis animisque imparem adoriuntur, tantaque vi Placentinas cohortes propellūt, vt Dondatio Maluicino viro fortissimo Lancilottoque Anguisola ducibus interfectis vniuersa acies ad fugam respiceret. Leodrisioque parta victoria videretur, nisi Diuus Ambrosius Mediolanensium tutelare numen, in nube equestri effigie à multis conspectus opem plane perditis rebus attulisset. Superuenit enim Hector Panicus cum ala cataphractorum Allobrogum à Ludouico Sabaudio Actii socero transmissa. Hæc Rhetos intempestiuè exultantes & cædi prædæque solutis ordinibus incumbentes ita protriuit, atque cecidit, vt instaurata pugna & fortissimo quoque ex nouo euentu desumente vires atque animos Leodrisiani terga darent, Luchinusque ad arborem deligatus Heluetiis custodibus eriperetur, & Leodrisius effugiens in manus hostiū incideret. Eodie interfecta sunt supra quatuor millia hominū, sed minus lætam Luchino victoriam fecit, Ioannes Fliscus Fuscæ vxoris frater Ligurum præfectus, in prima acie occisus. Externus Leodrisii miles agricolarum sæuitiæ dum vagatur, & frustra effugium quærit hyeme media, frigore vulneribusque consumptus ferme omnis interiit. Leodrisius cum liberis in arce Diui Columbani custodiæ est traditus, vt post Actii & Luchini mortem, Ioannis archiepiscopi clementia seruaretur. In eo autem campo vbi pugnatum est, inter Parabiacum & Neruianum, Luchinus & Ioannes templū in arce Diuo Ambrosio votum ad rei gestæ memoriam condiderunt, vbi quotannis insigni pompa effuso Mediolanensi Populo cum Prætore & Decurionibus altero & vigesimo Fe bruarii die sacra solennia celebrarent. In eo templo ad læuam spectatur effigies Hectoris Panici cum armata Allobrogum ala perditis rebus opem ferentis, quòd facile dinoscitur, quum in purpureis equitum laciniis albæ cruces Sabaudiani principis insignia discernantur. Secundum eam victoriam confirmato imperio, Actius, Mastino Scaligero graue bellum intulit atque ei demum, iniuriam probe vltus, Brixiam ademit. Exinde pacatis rebus Mediolani mœnia iam cœpta antiquitus, ad iustam altitudinem educta sunt, additis per interualla altioribus propugnaculis, in queis marmoreæ ingentes Viperæ visuntur. Perduxit etiam in vrbem fluuiolos duos euerrendis vrbanis sordibus ad salubritatem opportunos Lironem scilicet & Cantaranam qui iam pene defecerunt, quum negligentia publica sensim oblimati iampridem, aluei curatoribus carue

rint. Eum quoque admirandæ magnificentiæ curiam in arena priſcorum temporum iuxta frontem templi maximi ædificaſſe conſtat, addito diui Gothardi templo cuius ſacram turrem nobili faſtigio inſignē, cum admiratione ſuſpicimus, id ille multis admodum pretioſis diuini apparatus inſtrumentis referſerat. Mortuus eſt Auguſto menſe, octauo & trigeſimo ætatis anno quum integros nouem annos regnaſſet, vſqueadeo improbe vrgente fato & articulorum doloribus aſsidue laceſsitus, vt ne lodicibus quidem in lectulo ſine intolerabili cruciatu volueretur. Ex Catharina autem Sabaudia vxore pudiciſsima nullam ſuſcepit prolem. Erat Actius facie candida lætaq. naſo autem ſimo, quòd nemini ſuperiorum gentilium contigerat, coma item barbaque ad patris ſimilitudinem ænei coloris valde criſpa, ſed cæruleis occulis atq. intempeſtiuo caluitio, non deformante quidem frontem ſed eximie decorante. Exiſtimatus eſt ex toto Actionum euentu, egregiè bello fortis & conſilio ſumme prudens, & quod ad popularem gratiam plurimum intererat, aditu facilis, & alloquio perhumanus publice & priuate cum ratione liberalis. In feriis porrò ſine faſtu grauis & in ferendis iocis omnium ſuauiſsimus euadebat, ea tamen temperie, vt cuncta ad Chriſtianam pietatem reuocaret, ſic vt Dii atque homines, perfidioſi & turbulenti patrui necem facile cōdonarint. Tumulatus eſt marmoreo inſigni ſepulchro ad aram Diui Gothardi, in quo cælato inauratoque opere eius iacentis effigies ſpectatur, pari artificio circumſeptus eſt marmoreis tabulis ſepulchri loculus, in quibus ſcite ſculpta Ludouici Cæſaris ſolenni habitu imago conſpicitur, quum ſupplici ingeniculatoque Actio Mediolanenſis imperii inſignia largiretur.

Epitaphium Actii qui eo rudi ſeculo Azo dicebatur.

Hoc in Sarcophago tegitur vir nobilis Azo
Anguiger, imperio placidus, non leuis & aſper
Urbem qui muris cinxit, regnumque recepit,
Puniuit fraudes, ingentes ſtruxit & ædes,
Dignus longa vita, in fatis ſi foret ita
Ut virtus multos poſſet durare per annos.

L V C H I N V S

SIVE LIBER QVINTVS.

CTIO immatura morte ſublato, quòd ſine virili prole deceſsiſſet, duo patrui Luchinus atque Ioannes Inſubrum omnium conſenſu, ſucceſſerunt. Sed Ioannes æquitate liberali motus vti ſacratum Antiſtitem decebat, diuini iuris poteſtate contentus fuit, quo fratri bellica laude illuſtri & in adminiſtranda Republica ingenio graui conſtantiq. prædito, integra exercẽdi imperii cura relinqueretur. Is initio ſtatim ſuſcepti principatus quod confirmandæ potentiæ, parandæque ſummæ gratiæ apud ciues plurimũ conferebat, à Benedicto duodecimo per Legatos impetrauit, vt interdicta ſacris ciuitas, tum verè ſupplex, clementia & benignitate æquiſsimi ſacrorum principis expiaretur. Recepit quoque pari pontificis indulgentia veteres theſauros qui è templo Modoëtiæ, turbulentis ſuperiorum bellorum temporibus Auinionem aſportati fuerant. Cæterum quum ad arma vocaretur, per legatos ferè ſemper bella geſsit, tametſi antea longe acerrimus bellator fuiſſet, vtpote qui in omnibus ferè iuſtis prœliis honeſta vulnera ſuſceperit, in illa enim nobili cruentaq. ad montem Catinum pugna, qua Vguccio Fagiolanus victor vires Guelpharum partium vehementer contudit, paterna auxilia ductanti inuectoque in medios hoſtes, ſiniſtrum crus valida cuſpide traiectum eſt. Ad Alexandriam verò quum in Tanari ponte cum Vgone Baucio Roberti regis equitum Magiſtro confligeret, ita Baucium inuaſit atque proſtrauit, vt multo ſuo atque interfecti hoſtium ducis cruore fœdatus, opimo ſpolio & præclara victoria potiretur. Ad Tricellam quoque oppoſitus ingentibus externarũ gentium copiis, quæ pontificis & Roberti regis auſpiciis ſub Gaſtone Aquitano Raimundoque Cardonio ad Mediolanum obſidendum ire maturabant, maxime pugnacis & periti ducis laudem tuliſſe fertur, quum terribili longoque certamine edito reparataque ſæpe acie honeſta in facie vulnera ſuſcepiſſet. Poſtremo ad Neruianum acriter dimicans, Heluetiis ſecuribus perfracta galea ſuffoſſoque equo proſtratus captusque eſt, & manante per nares multo ſanguine ad iuglandis arborem tam diu nexus & ſemianimis iacuit, donec recentis Allobrogum alæ ſuperuentu, cæſis Heluetiis atque Germanis & Leodriſio hoſtium duce capto è vinculis eriperetur. Sed qui tot bellis ſumma pericula euaſerat, ex principatu demum oborta ſtatim inuidia amicorum & propinquorum ſæuas manus vix effugit. Coniurauere enim in eius necem Franciſcus Puſterla ex ordine patritio auitis diuitiis potens, & ante alios duo Aliprandi fratres Martinus atq; Pinalla, qui Actianis copiis præfuerant, neglectique à Luchino ad alios

fcilicet,vti meliores translatis honoribus, amiciorem liberaliorem que dominum quærebant; coniectis vtique oculis in Galeacium & Barnabã ex Stephani eius fratris filios qui decore iuuentæ & iam plane matura militari indole florentes intempestiua atque nefaria ambitione,quæ sem per domui Vicecomitum fatalis fuit,ad imperium aspirare dicebantur. Sed dum Aliprandi fratres pertentatis amicorum intimis; coniurationi vires addere contendunt, à Ramengo Casato inita consilia produntur. Nec mora,Martinus atque Pinalla capti diuque torti in carcere fame necantur, cæteris in furca latronum more strangulatis: de Pusterla autem, qui profugiens, ex Ethruria retractus fuerat, in foro suppliciunı est desumptum,eo quidem atrocius atque miserius, quòd duobus filiis adolescentibus in conspectu parem pœnam subeuntibus,scelestus pater paulò ante inter ciues maximè felix supremæ calamitati suæ domus interfuit. Nec multo post Margarita vxor quòd non conscia modo, suscepti eius immanis consilii, sed ad id mature patrandum peracerba concitratrix fuisset, perpetui tantum carceris pœna damnatur, quòd Othorino vice comite genita Luchinum arctissima propinquitate contingebat. Cæterum ex damnatorum quæstione compertum est Galeaciũ & Barnabam non ignaros initæ coniurationis, paratosque ad excipiendam principatus fortunam tanti facinoris euentum expectauisse. Sed Luchinus ne supra Marci fratris necem familiæ decus, vel maxime nocentium iuuenũ cruore macularet,deprecante Ioanne Antistite exilii pœnam non excessit.Ita tamen, vt eos perfidiæ impietatisque ignominia notatos,ad Ocea num in extremos Belgas & Batauos relegaret. Exinde Luchinum natura subtristem, planeque seuerum solito amariorem ac duriorem factum scriptores tradunt, vsque adeo, vt nec in ioco, pallidam semper obducens frontem, ridere sit visus, quòd ad animi ægritudinem articulorum quoque dolores accessissent. Sed non inanis rumor de vxoris impudicitia per vrbem excitatus, mœrorem vsqueadeo cumulauit, vt in affecto tot malis sene, nondum maturo fato viam aperiret. Nupserat ei Isabella cognomento Fusca è Fliscorum gente, apud Ligures apprime nobili, duobusque præsertim Pontificibus Innocentio atque Hadriano, purpuratisque supra triginta Senatoribus longe clarissima, vnde illa fastum atque inde luxuriem parum verecundo gestu oreque præferebat. Hæc nobiles Insubrum matronas forma,lepore,mundiciis, atque vna præsertim vteri fœcũditate,qua Luchinus felix videri potuit,anteibat. primo enim partu Luchinum nouellum, secundo Vrsinam, tertio gemellos mares eximie indolis Borsium & Forestinum rara quidem felicitate pepererat, nisi tantam prolem ex incesto concubitu concepisset. Galeacium enim formæ dignitate cunctos mortales superantem lasciue adamatum ab ea constat, vti aliquot post annos defuncto iam viro in extremo vitæ actu pie ingenueque confessa est,vt animum eo piaculo liberaret,vel cum cer to infaustæ prolis exilio tantiq. subinde imperii hæreditas ad legitimos

successo

successores verteretur. Cæterùm suopte ingenio procax & leuis mulier exulante Galeacio,& viro ex podagra decumbente, quum spectare Venetias cum situ stupendas, tum celebri festo die Ascensionis Christi naualibus ludis & priuatarum plublicarumque opum ostentatione mirabiles concupisset,importunæ vxori Luchino cuncta concedente,haud difficulter impetrauit, vt ornatissima classe per Padum deueheretur, delectis in comitatu fœminarũ nobilissimis, quibus & ambiguus inesset pudor,nec viri earum tuendæ pudicitiæ cura tangerentur. Verùm luxuriosissimæ nauigationis exitus fuit,vt cum insigni probro prostratæ pudicitiæ apud Vgolinum Gonzagam,Dandulumque Veneti senatus principem,redierit,pari infamia deflagrantibus nonnullis illustribus fœminis ex comitatu,quum à pudicis pariter atque in eodem crimine maculosis leuitate muliebri per mutuas delationes singularum adulteria proderentur. Hoc tanto inexpiabilis infamiæ vulnere percussus princeps, ita flagitii iniuriam tulit, vt non obscura parati ad vindictam animi signa, contractæ frontis querela,demorsisque sæpe vnguibus ostenderet. Itaq. Fusca expedito ingenio non impudica modo, sed etiam truculenta mulier pœnæ metum celeriter anteuertit, ægrumque adhuc coniugem veneno lento atq. tabifico præoccupat,nullo tum sceleris extante vestigio, quum plane maturatus ægri senis obitus,ad nouum insurgentis morbi impetũ facile referretur. Vixit annos sexaginta duos,imperauit nouem. Tumulatus est in æde diui Gothardi iuxta Actiũ, regio sumptu celebratis exequiis. Luxere elatum veris lachrymis cuncti ciuium ordines: nã summa æquitate ius dicere,obliuisci factionum,tueri ab iniuria infimos,& quod maxime populare videbatur, singulari prouidentia annonã curare erat solitus,bella quoque, quod opulentæ tranquillitatis intererat, extra fines semper gessit, eo animi decreto, vt & sua strenue defenderet, & socios constantissime tueretur. Parmam imperio adiecit sexaginta milibus aureis coëmptam ab Obitio Atestino ægre eam vrbem aduersus Gonzagas atque Scaligeros defendente. Pisanis porro ea conditione pacem dedit, vt honorarii tributi nomine binos equos, militarem vnum, alterum asturconem album, quo domina veheretur,itemque binos ad aucupium falcones peregrinos, quotannis penderent. Nouissime Ligures fluxa fide antiqua fœdera violantes, magnis copiis inuaserat Brutio filio duce Genuam gentis caput obsessurus,nisi exitum ei properantia fata vetuissent. Magnificentiæ monumenta nulla fere reliquit, Actiana domo contentus, quum antea in Ticinensi regione præaltas ædes contrà Diui Georgii templũ Palatii nomine vocatas,habitasset. Foris autem validam arcẽ in ædito monte ædificatã, cui à vetere delubro Capellæ nomen est, Bergomatibus imposuit. Delectatus est tuendæ valetudinis causa,suburbano secessu, non tã amœno quàm salubri, ad septimũ lapidem Comensi via sinistrorsum,vbi tenuis est Pagus qui Sanus aër verissimo nomine nuncupatur. Liberos reliquit Brutium ex concubina, qui quum Laudi

Pompeiæ præferoci ingenio aliquandiu tyrannidem exercuiſſet, coniurante ciuitate expulſus obſcuro in pago in Euganeis inops & merito miſer interiit. Borſius autem & Foreſtinus detecto Fuſcæ matris inceſtu, tanquam ex damnato nati concubitu hic tetro in carcere, ille verò fuga elapſus exilio perierunt. Eãdem exilii fortunam tulit Nouellus, qui nequaquam animo degeneri militiæ aſſuetus propinquorum ſuorum hoſtibus ſemper adhæſit.

Eius autem tumulo hoc rude carmen inſcriptum eſt.

Iuſtitiæ cultor, ſcelerumque acerrimus vltor
Pauperibus carus, nunquam dum vixit auarus,
Egregiis factis, & cladibus ante peractis
Inſignem bello laudem meruit, niſi fraudem
Sors mala ſtruxiſſet, crudeliter & periiſſet.

IOANNES ARCHIEPISCOPVS.

SIVE LIBER SEXTVS.

POST elatum Luchinum totius imperii ſumma ad IOANNEM archiepiſcopum germanum fratrem abſolutæ virtutis principem rediit: nam in omni eximiæ prudentiæ & perfectæ pietatis officio, moderataque regendi imperii diſciplina, Othoni maiori patruo par fuit, quum & ipſo cenſu generoſæ ſtirpis Matthæum patrem & magnitudine cõſtantis animi referret; nec Galeacio fratri de nobilitate liberalis ingenii, vel decore formæ, vel ſtudio promerẽdæ gratiæ quicquam concedere cenſeretur; & Actium perhumana illa, nuſquam tamen niſi graui, ad faciles aditus atque ſermones comitate, atque magnificentia operum facile ſuperaret, præclaraque clementiæ laude paucisſimis regum conceſſa, quæ Luchino vti nimis duro militarique, quanquam viro alioqui ſummo, defuit; omnium opinione potiretur. Is inito ſtatim principatu, nihil antiquius duxit quàm Galeacium & Barnabam ab exilio reuocare. Rediere illi Belgarum more brachato habitu ſicuti videre eſt in incolumi adhuc pictura, in templo diui Ioannis ad Conchã: Coſmæ & Damiano diuis tutelaribus votũ ſoluentes, præferenteſq. eximium bellicæ virtutis ſpecimen, quũ Belgicis atq. Britannicis bellis parta non.

obſcura laude, militaſſent. Nec multo poſt Ioannes propagandæ ſoboli firmandoque imperio validas finitimorum principum propinquitates præſtanti iudicio quæſiuit; ſic vt Blancam Sabaudiam Aymonis Allobrogum reguli filiam Galeacius vxorem duceret, & Beatrix Maſtini Scaligeri filia à faſtu ſuperbiſque moribus Reginæ cognomen adepta, Barnabæ matrimonio iungeretur, binaſque deinceps nuptias ſumptuoſis ludorum equeſtrium ſpectaculis celebraret. Cæterum Ioannes Liguſtici belli cauſam ſecutus, Murtham Genuenſium ducem adeo armis terruit, vt abdicato principatu, ſeſe ciuitatemque ad eius authoritatem contulerit, & præſidium prætoremque à Ioanne delectum acceperit. Sed non multo poſt defuncto Murtha, populus vti ſemper factioſus & mutandis conſiliis repentinus & leuis Valentem ducem creauit. Ea contumelia permotus Ioannes, arma parat & bellum indicit; quo periculo Ligures territi, vel ob id maximè, quòd tum magnis claſsibus cum Venetis & Catalanis contendentes, circa Sardiniam infeliciter conflixerant, ſupplices & opem implorantes ad priſtinam fidem rediere. Valens quoque ſuſcepto temere principatu ſe abdicare cogitur; Recipiturque Genuæ Gulielmus Pallauicinus, qui Reipublicæ præſit, cum præſidio equitum & peditum. Nec mora, Genuenſes nouam claſſem exornant Ioanne in eam delectos milites pecuniam & commeatum abunde conferente, addenteq. duodecim triremes ſuo ſumptu ſuoque milite, egregie inſtructas. Eam claſſem Paganus Auria præfectus, quum Viperæ inſignia in vexillis præferret ad Sphragiam Inſulam, quæ Sapientiæ nomen habet, contra Methonem, cum Venetis feliciter conflixit; deuictaque hoſtium claſſe, Nicolaus Piſanus qui Sardoo in mari cladem Liguribus intulerat, cum quinque milibus Venetorum militum captus, Genuam in triumphum ductus eſt. Genuẽſes autem ſingulari ope Ioannis ſe victoria potitos grato animo confitentes, nouo decreto deditæ ciuitatis iura, quæ Ioannis morte finiebantur, ad Galeacium pariter & Barnabam tranſtulerunt, ita vt totius Liguriæ vrbes à Coruo Lunenſi promontorio ad Herculis Monæci portum imperio Vicecomitum ſubderentur. Per id quoque tempus Bononiam in poteſtatem redegit, Pepulus enim vir nobilitate opibuſque inſignis, qui patriæ libertatem inuaſerat, pontificiis oppugnatus armis, à Ioanne matura ope implorata, validiſque Inſubrum auxiliis egregie defenſus eo demum deſcendit, vt acceptis Crepacorio, Nouantulaq. caſtellis ac multo inſuper auro, patriam vendere quàm ſuſcepti principatus nomen tueri mallet. Bononia parta Ioannes finitimis terrori eſſe cœpit, vſqueadeo vt Florentini antiquæ iniuriæ & Veneti recentis acceptæ cladis memores pontificiis copiis vires adderent, initoque fœdere cum pontifice, confeſtim impetrarent, vt dirum illud religionis telũ interdicendis ſacris in Ioannẽ vibraretur. Sed Olegiano duce Bononiæ impoſito felicibus armis vrbem defendit, nec multo poſt per Gulierműũ Griſantem pontificis Legatũ qui poſtea Vrbani Quinti nomine deſumpto

Pontifex factus est, quum is Mediolanum venisset transactum est, vt tanquàm beneficiario iure concessam à pontifice vrbem retineret, & quotannis sexaginta pondo auri tributi nomine soluerentur. In Florentinos demum intestino malo laborantes, tamquam in veteres & recentes hostes arma vertit concitantibus Vbaldinis, Vbertisq. & Pactiis exulibus; qui aucti viribus Tarlatorum & Casaliorum, Aretii Cortonæq. principum, à Ioanne Antistite tãquam Gibellinæ factionis principe patronoq. certissimo opem assiduis precibus implorabant. Olegianus qui ex eadẽ Vicecomitum ortus familia ipsius Ioannis Antistitis filius putabatur, ab Olegioque, is ad Verbanum lacum pagus est, cognomen ferebat, è Bononia profectus Apenninum superat, ac Sambucum vicum in Pistoriensibus Alpibus capit, peruagatusque montanum agrum ad oppugnandam Scarperiam ad duodecimum ab vrbe Florentia lapidem descendit. Erãt in exercitu supra ingentem peditum numerum, decem milia galeatorum equitum exules quoq. ab Arni valle armatis agrestibus opportune in suburbanum agrum irrumpentes infensis sæuisque animis tecta obuia crudeli incendio deformabant: quare mœsta & trepida ciuitas, vti viribus impar à sociisque deserta, vel non æquam pacem appetebat. Nec Ioannes à pace abhorrebat, modo sociis Gibellinarum partium honesta conditione caueretur. Itaque proclamatis induciis indictus est locus Sergiano in oppido Lunensis agri, quò conuenientibus totius Ethruriæ Vmbriæque legatis, querelæ omnes neglecti aut prætermissi iuris duob. disceptatoribus Gulielmo Pallauicino pro Ioanne, & Carolo Strozza pro Florentinis deferrentur. Ferunt supra sexaginta vrbium, illustriumque Regulorum legationes coiuisse, pacemque moderatis legibus singulis datam, summa quidem cum laude Ioannis, qui clementi ingenio, detrimenta belli innoxiis atque immerentibus illata populis perosus, susceptum bellum optima pace quàm cruenta victoria finire maluerit. Nec obiter prætermittendum videtur magnanimi Præsulis factum iter multa memorabile, quo pontificium summæ seueritatis imperium facetissimo obsequii genere magnificit, simul & elusit. Paulò enim ante id tempus quum e pontifice expetentibus Florentinis Auenionem, sub anathematis pœna citaretur, lætissima fronte respõdit se eò vti fidelem dictoq. parentem seruum deceret, instructa mature profectione, venturum: vt præsenti obsequio prouolutus ad pedes sacrosanctum pontificem veneraretur. Cæterùm legatos præmisit qui per omnes vrbis regiones amplissimas domos, persoluta eius anni pensione conducerent ingentemque omnis generis commeatus copiam compararẽt, qua numerosus comitatus aleretur. Porro Quæstor multa onustus pecunia, adeo in id profuse operam intendit, vt & mirũ in modum annona in foro cresceret & peregrini negociosiq. homines ex omni Europa Auenionem ad pontificiam aulam confluẽtes nullum omnino tectum aut hospitium Insubri omnia occupante vacuum reperirent, & propalam populus & inquilini

de

de annonæ caritate quererentur. Quibus vocibus permotus pontifex Mediolanenses legatos cuncta prodige coëmentes vocat, causam quærit cur tantum commeatus accumulent, totque passim amplissimarum ædium hospitia inani sumptu ad querelam publicam conducant? Legati ita parare se iussos à Ioanne præsule respondent, qui septem milia armatorum equitum, totidemque peditum, præsidii & comitatus causa sit adducturus. Intellexit illico pontifex quo rerum suarum periculo, Ioannes tantis instructus viribus foret expectandus; leniterque subridens tanti itineris laborem, præsuli tanquam occupato & præclare pontificii nominis studioso benigne se remittere, dixit. Legati autem quum dimitterentur, honestissimis viris virtutis nomine aut parum ditibus conductas domos gratuito concesserunt, ita vt commeatum quoque omnem, aut sacratis Cœnobiis aut è Plebe miseris & egentibus largirentur, tanta cū laude vt nemo esset qui Ioannis causam non studiosissime tueretur. Sed non multo post crescente potentia, vt plerunque fit, inuidia virtutis & felicitatis comes pariter creuit, formidabilis enim vel amicis veteribusq. sociis apparebat, vsqueadeo vt consternati metu Atestini, Gonzagæ, Scaligerique principes, fœdus inter se percuterent; coactoque numeroso exercitu castra fossis aggeribusque vallata, prope Mutinam adorirentur, sustinenteque impetum præsidio fortiter repulsi in Cremonensem agrum cuncta vastantes irrumperent. Hæc castra muniti instar oppidi Ioannes aduersus Regienses construxerat, videbaturq. inde non Regiū modo sed etiam Mutinā inuasurus, vt à Bononia Placentiam suæ ditionis continuū iter pararet. Hæc agitantem & septimum regnantem annum Augusto mense concepta febris & lentis demum accessionibus producta in Septembrem, climacterico ætatis anno leniter extinxit. Conditus est marmoreo tumulo iuxta Othonem ante sacrarium templi maximi, vbi hæc carmina rubro lapidi incisa leguntur; quæ ex eius rudi sæculi memoria ad iucundam ingeniorum æstimationem præterire noluimus.

Quàm fastus, quàm pompa leuis, quàm gloria mundi
Sit breuis, & fragilis humana potentia quàm sit,
Collige ab exemplo qui transis, perlege, differ,
In speculo specülare meo lachrymabile carmen,
Qui sim, qui fuerim licet, qui marmore claudor
Sanguine clarus eram, Vicecomes stirpe Ioannes.
Præsul eram, pastorq; fui, baculumq; gerebam,

Nomine, nullus opes possidebat latius orbe
Imperio tituloq; meo mihi Mediolani
Urbs subiecta fuit, Laudense solum, Placentia grata,
Aurea Parma, bona Bononia, pulcra Cremona,
Bergoma magna satis lapidosis montibus altis,
Brixia magnipotens, Bobiensis terra, tribusque
Eximiis dotata bonis Derthona vocata,
Cumarum tellus, nouaque Alexandria pinguis,
Et Vercellarum tellus, atque Nouaria, & Alba,
Ast quoque cum castris Pedemontis iussa subibant,
Ianuamq; ab antiquo quondam iam condita Iano
Dicitur, & vasti narratur Ianua mundi,
Et Sauonensis Rax, & loca plurima quæ nunc
Difficile est narrare mihi, mea iussa subibant;
Tristia tota meum metuebant languida nomen;
Per me obsessa fuit populo Florentia plena,
Bellaq; sustinuit tellus Perusina superba
Et Pisæ, & Senæ timidum reuerenter honorem
Præstabant, me metuebat Marchia tota.
Italiæ partes omnes timuere Ioannem.
Nunc me petra tenet, saxoque includor in isto
Et lacerant vermes laniant mihi denique corpus,
Quid mihi diuitiæ, quid & alta palatia prosunt?
Cum mihi sufficiat quòd paruo marmore claudor,

MATTHAEVS SECVNDVS

SIVE LIBER SEPTIMVS.

EX testamento Ioannis vniuersum imperium equissima ratione trifariam diuisum, tribus Stephani liberis cessit, ea conditione vt Mediolanum & Genua communis essent ditionis, ab vnoque tantum Prætore regerentur, quem pari iudicio delegissent. Reliquæ porro vrbes nobilioraque oppida à grauissimis Iureconsultis amicisque communib. fideliter æstimata, digestaq. in tres portiones sortem ex vrna sequerētur. Matthæo Bononia obuenit, quæ ex solenni transactione quatuor vrbes tanquam sua membra secum trahebat, Laudē scilicet Pompeiam, Placentiam, Parmam, & Bobium in Apennini vallib. situm, item Lucū & Massam Togatæ Galliæ, Pontemq. tremulum supra Macram amnem Apuanorū Ligurū caput, & Sancti Domini oppidum quod

quod in Aemilia via à Tarro amne ſeptem milibus paſſuum diſtat. Sed Matthæus nequaquam diu Bononia potitus eſt, Olegiano eius vrbis imperium occupante. Is enim ſub id tempus quo Ioannes Archiepiſcopus ſuprema tentatus valetudine decumbebat, cum rebellantibus Patritiis atque arma capientibus, in foro proſpere conflixerat; coniurationiſque principes captos ſecuri percuſſerat: in quibus nonnulli ex Blanchis, Gozadinis, Bentiuoliſque & Sabadinis fuerant. Poſt id factum quum ædificatam à Ioanne Antiſtite veterem arcem egregie permuniſſet, inuaſit eum libido arripiendi imperii, cuius ipſe præcipuus defenſor extitiſſet. Itaque fortuna nefariis cœptis aſpirante, Prætorem militareque præſidium Matthæi, inſigni compoſita fraude vrbe expulit, Bononienſeſque armis territos in nomen ſuum iurare coëgit. Erat Matthæus ingenio ciuili potius quàm militari, nec ideo ad vindicandam iniuriam parato; vtpote qui nihil ex magno auo, ſi ſpeciem corporis demeres, præter nomẽ referret; ignobili enim ocio delectatus nequaquam bellica laude ducebatur, eique ſummæ curæ ſummæque voluptati erant accipitres; atque ea omnis venatio quæ vel fœminas admittens prorſus ſine ſudore exercetur: has autem diurnas exercitationes, nocturnæ libidines excipiebant; quibus adeo intemperanter corpus atque animum effœminauerat, vt inter duas ſæpe concubinas eneruatis viribus cubitãs, inſtillaret (vt Corius in hiſtoriis author eſt) muliebribus locis vnguenta peregrina, quibus intermortuæ veneris ſegnitiem prodigioſa titillatione ſuſcitaret. Per hunc modum fractis lateribus quum ad Seronum oppidum, vbi munitam pinnis domum ædificarat, medio itinere inter Mediolanum & Comum ſeceſſiſſet, diuturna febricula tabefactus interiit anno ſecundo poſt Ioannis patrui mortem; Valentina matre multis cum lachrymis à fratribus veneno ſublatum, vſqueadeo conſtanter aſſeuerante, vt Galeacio & Barnabæ diras imprecaretur. Matthæum enim ex ſermone quodam inuidiæ pleno apud fratres exitiale odium paraſſe referebat; quod Creſcentiaco in vico, vbi auum obiiſſe retulimus, quum forte in cœna Galeacius & Barnabas, tanti imperii à maioribus conditi amplitudinem atque opulentiam laudarent, omniumque pulcherrimum fortunæ munus principatum eſſe faterentur; Matthæus incaute ſubiunxiſſet: id quidem ſine controuerſia verum eſſe incomparabileq. videri, modo Principatus ſocio conſorteque careret; adeo vt non obſcure Ioannẽ patruum perſtrinxiſſe videretur, qui ſecus ac magnus auus feciſſet, non vnum, Galeacii primi, atque Actii exemplo; ſed tres ſimul iniquo iure diuiſi imperii hæredes ſcripſiſſet. Id dictum ſubamaro ſale ſcõmatiſque nomine prolatum, vſqueadeo in pectus fratrum alte deſcendit, vt ſequenti cœna ſuillos lũbos cuius obſonii Matthæus erat appetentiſsimus, toxico illitos appoſuerint. Duas habuit filias abſque vlla virili prole, ex Liliola Gonzaga, Philippi Mantuæ principis filia ſuſceptas, Catharinam ſcilicet & Vrſinam; hanc Balthaſari Puſterlæ patritio valde opulento; illam verò Vgolino

Gonzagæ bellica virtute illustri nuptui dedit. Tumulatus est ad Eustorgii templum iustis exequiis à Serono Mediolanum vsque perductis, sed sepulchri marmorei honore tituloque Epitaphii caruit tanquam fratribus inuisus, & nihil laudis à literatis promeritus, quos in ea turpi supinæ vitæ desidia contempsisset.

GALEACIVS SECVNDVS.

SIVE LIBER OCTAVVS.

ALEACIO SECVNDO cuncta prope quæ expeti mortalibus possunt, cum naturæ, tum fortunæ rarissima dona contigerunt, corporis enim dignitate & decore formæ lectissimos iuuenes supergressus, tum maxime seipso celsior & pulchrior euadebat, quum nouo more comam aurei coloris promitteret, complicatamque sæpe in tricas & nonnunquàm diffluentibus cincinnis per humeros expansam reticulato pileolo, aut florea corona castigaret, id enim eum decebat alioqui lacteo colore atque ænea barba conspicuum vti videre est ex multis eius imaginibus vnaque præsertim equestri thoracata, quæ Ticini in arce ad sinistram porticum spectatur. Balthei militaris dignitatem Hierosolymis promeruit, quum religionis causa Christi sepulchrum inuisurus in Iudæam nauigasset; Belgico item bello, non secus atque Otho familiæ princeps superiore sæculo in Syria Viperam, perpetuum gentis insigne ipse quoque prostrato nobili Belga, nouum gestamen insigni aquæ & ignis argumento, tanquam opimum spolium retulit. Ex ipsa enim clypei pictura ardentes bini torres pendentibus totidem aquariis situlis, contrariæ potestatis facultatem exprimebant, vsque adeo specioso emblemate, vt id ad posteros ipsosque Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos, manarit. A Carolo autem Quarto Cæsare qui Mediolanum aduenerat, solennibus codicillis rite confectis in Cisalpinæ Galliæ atque Liguriæ imperio, Vicarius est appellatus, pari dignitatis beneficio fratri Barnabæ communicato, interque sacra solennia Cæsar Ambrosiano in templo, vtriusque filios quanquam planè pueros, militari baltheo cinxit, Ioannem scilicet Galeacium, qui demum totius imperii hæres potentia formidabili supra cæteros Italiæ principes euectus est, quum ex nomine nequaquam temere indito, duos summæ virtutis atque prudentiæ patruos referret, & Marcum Bernabæ, qui male auspicatum infelicis patrui nomen sortitus, ad frugem non peruenit. Cæsare itaque multa pecunia, magnisque muneribus iam donato, in Germaniam redeunte, multo certior quàm antea nominis authoritas amborum creuit, quæ demum perpetuo beneuolentiæ

ſtudio & fraterna charitate adeo ſtabilita eſt, vt concordibus animis vſque ad vitæ exitum quanquam diuiſo imperio regnariut, mutuiſque opibus bella gesſerint, communem eum ducentes hoſtem, qui in ipſorum alterum arma moliretur. Ea enim æquitate defuncti Matthæi fratris hæreditatem inter ſe diuiſerant, vt vrbem Mediolanum ab ortu Solis ad occaſum per regiones ducta linea partirentur, & in vrbe ſingulas arces ambo conderent, Galeacius ad Iouiam portam quæ Comum ducit; Barnabas ad Romanam; quòd huic Conchaua domus, illi Actiana curia, ſicuti Matthæo antea Antiſtitis Ioannis ædes ſorte obueniſſent. Ceſſerat Barnabæ Bononia, quæ quum vehementibus armis repeteretur, Olegianuſque pontificiis adiutus copiis ſtrenue reſiſteret, diuturni grauisſimique belli cauſam præbuit: Nam plerique principes & cum his Florentini Piſanique quibus odio atque timori conſentientium fratrum opes erant, Conradum Landum Germanorum ducem & Marcoaldum cum Bohemis à Carolo Cæſare Piſis impoſitum, præbita in triplex ſtipendium ingenti pecunia, aduerſus Vicecomites concitabant, ea tempeſtate validæ externarum gentium manus, vt tum aiebant, fortunæ auſpiciis militantes, per Italiam prædabundo agmine vagabantur, hiſq. omnium regionum exules ſpe prædæ ſe commiſcebant. Itaque Landus & Marcoaldus mira celeritate confectis itineribus, in agrum Inſubrum peruolarunt, eorum aduentus cuncta ferro atque igne vaſtantium, magnam trepidationem Mediolanenſibus incuſſit, pertulere eas clades tantiſper Galeacius & Barnabas, donec accitæ vndique copiæ in vna caſtra cogerentur, nec multo poſt inſtructo exercitu contra hoſtes progreſsi ad Calæ auratæ pagum ſignis collatis conflixerunt, eo quidem euentu, vt Marcoaldo capto Landus ipſe poſt ſauciatus ferme toto eius exercitu cæſo captoq. effugeret; in quo ſex milia equitum, quatuor peditum fuiſſe narrantur. Secundum eam victoriam Barnabas ad oppugnandam Bononiam profectus validiores quàm putarat hoſtes inueniens multis acceptis illatiſque detrimentis longo & difficili bello implicatur. nam Florentini, Piſani & Principes Ferrarienſis, Mantuanus, & Veronenſis, communicatis conſiliis cum Egidio Pontificis legato fœdus renouarant, ea mente vt defenſa Bononia duorum præpotentium fratrum vires non paterentur nimio plus creſcere; parte alia Ioannes Marchio Montisferrati à fœderatis incitatus, Galeacio graue bellum inferret; cum capta ex inſidiis Alba Pompeia, & Ticino vrbe prodentibus Guelphis occupata, Anglorum validam manũ in Italiam exciret. Ea gens ex Britannia inſula in continentem Galliæ tranſuecta, confectis Belgicis bellis in Prouinciam ſeſe effuderat ſtipendia & prædam paſsim quærens. Sed ea fuit Galeacii felicitas vt ab Anglis Albam reciperet, & Ticinum variis prælиis fameq. perdomitum in poteſtatem redigeret, capto Buſſulario cucullato ſacerdote, qui nefariis cõcionibus Ticinenſem populum circumducẽs, miſeræ vrbis crudelis Tyrannus euaſerat. His rebus proſperè geſtis

Galeacius coactis vndique copiis Barnabæ vires attenuatas duobus aduersis præliis facile restituit. Quibus auctus vir acer & indomitus tanto impetu Bononiensium agrum populatus est, vt Olegianus desperatis rebus, vrbem temere occupatam Egidio legato tradere cogeretur, Firmũ Piceni agri vrbem perfidiosæ pactionis præmium accipiens. Sed quum Barnabas iratus Egidio non secus atq. Olegiano nihil de belli apparatu remittendum arbitraretur, fœderatæ ciuitates ingentes copias, Vgolino Gonzaga Imperatore in agrum Insubrum miserunt, rati Barnabam fraterno periculo adductum Bononiensi agro detrahi, & trans Padum reuocari posse. Sed Barnabas Vgolinum traiecto Pado, & Nouaria capta magnam perturbationem Galeacii reb. afferentem, parib. belli artibus auertit. infecto enim exercitu Mantuanorum fines ingressus perruptoque Serrallio quæ est munitio ab amne Pado ad Mutinam perpetuis aggeribus suburbanum agrum complectens, Mantuanos duce præsidióque nudatos adeo perculit, vt Vgolinus vel in ipso felici speratæ ingentis victoriæ cursu, de Imperio salutéque ciuium suorum magnopere solicitus, pacem petere cogeretur, cognationémque nouo fœdere confirmaret. Eo modo pace parta & Barnaba nihilo secius pertinaci studio Bononiæ principatum tanquam sibi fraude ereptum validis armis repetente, Galeacius externas affinitates., decoras quidem regio fastu, sed sibi & posteris damnosas & ferè exitiales quæsiuit, Isabella scilicet Caroli Galliæ regis sorore Ioanni Galeacio filio expetita, Leonatóque Clarentio Britãniæ regis filio in generum adscito, huic enim ex nuptiis Violantis quum ducenta milia aureorum nummûm dotis nomine recepisset. Mons etiam Regalis atque Alba Pompeia vrbes cesserunt. Isabella autem quæ Mediolanum venerat vsqueadeo socero grauis fuit, vt ducentis milibus aureorum constiterit, quanquam Virtutis oppidi ditio, honestissimæque appellationis titulus, nouo sponso nomine dotis accessisset. Leonati porrò aduentu tantæ opes admirabili liberalitate profusæ sunt, cum & nuptiale epulum daret & equestres ederet ludos, & Britãnos ex generi comitatu supra ducentos eximiis donis adornaret vt opulentissimorum regum splendorem superasse censeretur. In conuiuio enim in quo Franciscus Petrarcha inter principes conuiuas discubuit, singulos ferculorum missus, qui supra triginta fuere, totidem inusitatæ magnificentiæ munera sequebantur, ea omnia Ioannes Galeacius delectæ iuuentutis princeps, ad mensam perducens Leonato obtulit. Fuere in vno tantum missu septuaginta equi insignes argenteis & sericis ephippiis strati, In aliis vero vasa argenta, hierofalcones, venatici canes, equestria arma, nobiles loricæ, solidóque ferro splendidi thoraces, galeæque item & cassides præaltis conis exornatæ, indumenta margaritis picta, balthei militares, postremo præstantes aliquot gemmæ aureis emblematibus insertæ, & aureæ purpuréæque telæ ad viriles vestes vis ingens. Is porrò conuiuii apparatus fuit vt relatæ à mensa dapes, decem

milibus hominum abunde sufficerent. Sed non multo post Leonatus quum nouæ nuptæ operam daret tempestiuisque conuiuiis ad patrui moris disciplinam, alieni cœli ignarus intemperantius vteretur, ad Albam morbo consumptus interiit; Violãtes demum Othoni Marchioni Montisferrati, nuptui data est, sed nihilo felicioribus auspiciis, quum Otho in montibus Parmensium ab agresti agasone confossus ignobili fato perierit. Cæterùm Galeacius diu antea seuissimis articulorum doloribus iactatus, quum filius prealta indole militaris Imperii munia capessẽs Asta recepta, Vercellisque defensis Subalpinum bellum felicissime confecisset, in supremum incidit morbum, Nonisque Sextilibus defunctus est, anno à partu Virginis septuagesimo octauo supra Millesimum & trecentesimum, vitæ quinquagesimo nono, Imperii autem vigesimo secundo. Delectatus est in toto vitæ cursu, quum ex bellicis occupationibus subcisiua ocia furaretur, nobilioribus literis, historiisque præsertim; habuit que in honore præstantibus disciplinarum omnium & nobilium artium studiis insignes, ex hisque præcipuè Franciscum Petrarcham amœna ingenii fertilitate florentem, cuius hortatu bibliothecam cõdiderat, quum munere beneficióque Caroli Cæsaris Ticini celebre Gymnasium instituisset. In puniendis reis etiam si natura plane lenis & exorabilis videretur, ita clementiam cum seueritate miscebat, vt præscriptas leges non temere præteriret. Magno autem incorruptæ iustitiæ exemplo fuit Picardonus Vasallius è Vercellis in furca latronum more strangulatus. Hunc Belgici exilii comitem, proptereáque ex humili fortuna ad præfecturam ærarii prouectum, indeque sæui prædonis more, nullo metu pudoréue immensas opes congerẽtem repetundarum & peculatus reum populus fecerat, iudicesque damnarant, ita vt princeps nihil omnino ex damnati bonis neque in fiscum neque in ærarium se redacturum testaretur, liberéque responderet sibi lege agendum videri, atque eo quidem seuerius, quòd supra furti noxam grauioris flagitii nomen ferret, quando mortalium ingratissimus fuisset. Nimia quoque & penè crudeli seueritate in prætorem ad vicum Iriæ animaduertit, quòd præscriptos ex indice quosdam exules factiosos atque sicarios persequi, captosque statim laqueo necare iussus propinquorum precibus, pœnam tam diu suspenderat, donec Ticini princeps adiretur: ex ea enim cunctatione Galeacius quod iure actum credebat, amicis supplicantibus facile damnatorum vitam quidem concessit, sed mox prætor tanquam officii oblitus sontibus seruatis, atq. ante carceres inspectantibus, securi ictus est. Sumptuoso autem ædificandi studio, magnificisque operibus Romanæ potentiæ monumenta luculenter imitatus, Mediolani arcem Portæ Iouis mira celeritate construxit, quum antea è regione templi maximi, anteriorem curiam vastis porticibus atque cœnaculis & media latissima area ad equestres ludos admirandam Actianis ædibus adiunxisset. Pontem verò lapideum Ticino amni Papiæ imposuit, mirabilis structuræ, cum

perpetuæ contignationis tectum aduersus Soles & pluuias, sustinentibus ab vtroque podio siliceis columnis superinduceret,& vtraque pontis capita singulis propugnaculis muniret: arx demum in supercilio decliuis vrbis ad boream extructa, condecorataque eximiis picturis ita spectantium oculos ad admirationem conuertit, vt Petrarcha nihil adulatus Galeacium, eo incomparabili ædificio quum cæteris operibus maximos Europæ reges anteiret, seipsum superasse perscripserit; spatium enim quadratæ formæ ducentorum ferè stadiorum perpetuo muro circumplexus, opportunum, ad omne genus venationis addiderat, fundis nonnunquam antiquis possessoribus iniquo pretio ademptis vsqueadeo impotenter, vt Bartholus è Xysta familia quum paterno agro pelleretur iniuriam frustra deprecatus, equitanti Galeacio ventrem cultello perfoderit, leui quidem inflicto vulnere, quod magno casu in ipsam balthei fibulam cuspis incidisset. Cæterùm in fronte arcis supra portam ad viridaria perducentem hoc vel rude carmen in marmorea tabula legebatur, antea quàm tormentis Gallicis ea muri pars cum inscriptione perfracta concideret, extabant & lata insignia gentilitiæ Viperæ insculpta scuto vti moris est superstante galea cum frondoso cono ad similitudinem eius qua in prœliis vti erat solitus. Id autem eo libentius ne periret apposuimus,quòd Galeacius temporario ligneóque tumulo conditus, dum ad nobile sepulcrum fero marmora pararentur;Epitaphio caruit.

Hac Galea Galeaz castrum defendit & vrbem,
Et ferus oppositos violenter comprimit hostes,
Inque fugam vertit timidam mucrone potenti,
Tractabitque suos vt fratres frater amicos
Et sibi subiectos cultu pietatis, & omnes
Defendit Populos, sibi quos Diuina potestas
Credidit, & longam dabit his per tempora pacem
Præ cunctisque piam mens est seruare Papiam.

BARNABAS.

SIVE LIBER NONVS.

ARNABAS materni aui nomen tulit, eo quidem euentu, vt ab Auria gente naualibus victoriis inclyta, atque innatæ virtutis nomine maxime superba, feroces atque indomitos spiritus accepisse diceretur. imperiosus enim immitis & asper euaserat, plane maiores Aurias æmulatus, Brancham Paganum, Lambam, & Lucianum, qui iuxta rei naualis disciplinam naturali conditione prædurat atque atrocem, cruentis exercitati prœliis crudeles apparuissent. Sed qui

qui tantopere seuerus existimari poterat infracto quodam corporis atque animi vigore, vti semper armatus atq. auide pugnax, vnaque ea quæ cuncta vitia præclare contegit, & studia militum parat, insigni liberalitate, cæteris eius ætatis ducibus præcellebat. In toto vitæ cursu, quum bella continenter gereret nunquàm conquieuit, quòd bella ex bellis sererentur, neque pax stabilis neque induciæ diu vigerent, inter suspectantes atque hostilia ex obliquo molientes. Id enim vnum ei non iniquæ ambitionis, verùm maxime odiosæ pertinaciæ consilium fuit, vt Bononiam Olegiani perfidia sibi ereptam interceptámque demum fraude Egidii Legati, in potestatem redigeret. Qua si semel potiretur, Florentini, Lucenses, Pisani & vicini principes nequaquam diu se tutos fore prouidebant. Factum est ex ea contentione vt cum pontifice coniurarent, coniunctisque maximis viribus pellendos excindendosque Vicecomites arbitrarentur, propterea conducti sunt communi ære in Italiam Angli & Britones ex Armorico Oceano, Hispaníque Albornocio duce, & Hungari demum ex Pannonia Simone præfecto & postremo iterum accitus in Italiam Carolus Quartus imperator. Sed bellum varia fortuna vtrinque gestum eum finem habuit, vt Barnabas non longe à Bononia ad Raphaelis templum profligatus victusque iterum ad Guastallam, detrimenta accepta nouis victoriis ingenti animo resarciret. Nauali enim certamine in Pado infra Vitellianam hostes superarat, constructaque insigni munitione ad Burgum fortem ita locum aduersus præsentem Cæsarem defenderat; vt perruptis demum Padanis aggeribus, totum pene profluentem in Mantuanos agros effunderet. Quibus detrimentis illatis, omnibusque iam plane fessis, & pecunia exhaustis, necessaria pax, sed non plane stabilis cum pontifice cæterisque fœderatis facta est, non abnuente Carolo, qui, Arionisto Baioario Vindeliciæ Regulo Barnabæ propinquo interprete: quum belli tedio in Germaniam vocaretur, accepta pecunia & confirmata vetere cum Vicecomitibus amicitia non multo post domum rediit, sic vt ab ea pace Barnabas tota spe recuperandæ Bononiæ decidisse videretur. verùm eo minore cum dolore, quòd ad solatium irriti conatus Regium Lepidi à Feltrino Gonzaga præsenti pecunia coëmptum in potestatem redegisset. Incredibile dictu est quãtum vtríque fratrum appetita oppugnatáque Bononia constiterit, quæ nouem bella ex hisdem causis rediuiua, cum summo amittendi imperii periculo paucis annis adduxerat. Ferunt enim in bellicos sumptus, supra trecentas myriadas signati auri expensas; ita vt mirum videri possit tantas pecunias ex vrbibus imperio subiectis imperari atque exigi potuisse; quum ambos fratres pari atque insatiabili mutuæ æmulationis libidine ad insaniam ædificantes, multo maiorem pecuniam in calcem & lateres contulisse videamus. Inter nobilia opera Barnabæ præstãtissimum fuit Tritianæ arcis pons admirabili fornicis structura amni Abduæ impositus, vsque adeo in altum exurgens, vt tribus superædificatis transi-

toriis aditibus, infimo currus cum machinis & impedimentis, medio equites, ſummo peditatum vno tempore tranſmitteret. Conſtruxit quoque arcem ad Romanam portam quæ Conchanæ domui iungebatur ponte penſili ſupra tecta priuatarum ædium perducto, inſtar longiſsimæ porticus, cuius adhuc aliquot interciſa membra, ſupra Craſſorum domos ſpectantur. Brixiæ arcem condidit, quæ ex molli cliuo vrbi imminet. In ſuburbanis autem Modoëtiam, maiorum opus luculenter imitatus, ad Lambri amnis ripas Melenniano in vico domum peramplam munitæ arci perſimilem cum latericio ponte conſtruxit, & quod egregiæ pietatis opus adhuc extat, laxos carceres Mediolani inſtituit, in quo egeſtatis vltimæ debitoribus & extra capitalem pœnam damnatis alimenta gratuita præbentur. Sed vel immenſas ærarii diuitias vni dotales ſumptus exhaurire facile potuerunt, quum numeroſam prolem nobiliſsimis Europæ principum domibus inſereret. Viridem enim Leopoldo Auſtrio Norici regulo, Thadeam Stephano, Magdalenam Federico Baioariis Vindeliciæ principibus, Valentinam Federico Cypri regi collocauit; quum Agnetem Franciſco Gonzagæ, Catharinam Ioanni Galeacio fratris filio, Antoniam & Angleſiam Conrado & Federico Virtembergenſibus Sueuiæ regulis nuptui dediſſet, Lucia ſubinde Edemundo Britanniæ regis filio tradita, vt in remoto etiam Oceano ſobolem propagaret. Ex filiabus autem nequaquam ex Regina vxore ſuſceptis, generoſos ſibi adſciuit, bellica virtute clariſsimos quum Ioanni Aucutho Britanno Donninia, Lucia Eando Germano ad Brigantinum lacum illuſtri traderetur. Quarum omnium dotes cum luculento mundi muliebris apparatu, vicies centena millia aureorum exceſsiſſe conſtat. Nec tot ſumptus tamque immodici Barnabam deterrebant, vt quicquam de ſplendore vitæ remitteret, quin filios diuerſis magnis in domibus cum frequenti & liberaliter ornata familia alendos arbitraretur. Erant legitimæ prolis Marcus, Ludouicus, Rudulphus, Carolus, & Maſtinus, quibus imperii vrbes atque oppida per æquas partes diuiſerat, quum totidem ex damnato coitu ſuſceptis, latifundia & domos honeſtoſque reditus, donationis iure tribuiſſet. Erant ii Ambroſius, Euſtorgius, Palamedes, Lancelotus, & Sacramorus, cuius ſtirpis ſe eſſe fatentur ii Vicecomites qui præcipuam nobilitatem à Matthæo Magno repetunt, quum legitima ſoboles in Philippo principe defecerit: ex his autem Ambroſius tanta militaris ingenii indole ſupra cæteros omnes emicuit, vt eo duce Britanniſque militibus præfecto, Barnabas cum Romano Pontifice, Ioannaque Apuliæ Regina, Florentiniſque item atque Liguribus vario euentu bella geſſerit. Sed Ambroſius in Bergomatum montibus quum auide rebelles perſequeretur, præceps datus in inſidias, ab agreſtibus eſt interfectus, tanto patris dolore, vt montani vindicante irato patre ſupremæ cladis pœnam ſubierint. Cæterùm hæc diuiſi imperii ſortitio eum habuit euentum, vt vnuſquiſque eorum dolore nimis anguſtæ ditionis,

Ioanni

Ioanni Galeacio patrueli multo opulentioris imperii fortunam inuideret & de eo cuncti sæpe contemptim & criminose loquerentur. Regina siquidem mater ambitiosa superbaque mulier iuuenes suopte ingenio elatos & supra censum sumptuosos quotidianis sermonibus impulerat, vt immoderata percuperent, audendoque, & moliendo aliquod insigne facinus, ad prealta, vti generosos deceret, aspirare condiscerent, sicut non obscure indicare videretur sublato patruele, hoste verius quàm propinquo, ipsos confestim ex opulenta hæreditate potentes & plane beatos euasuros. Cæterùm non multo post Regina fato functa Barnabas cum liberis eadem spectare cœpit, vtpote qui tot filios ærario suo graues prætenui atque ob id infirma ditionis conditione regnaturos prospiceret. Sed dum scelesta consilia miscet & diri odii cogitationes extendit, Ioanni Galeacio cuncta produntur. Is graui callidoque ingenio: audita exploratаque dissimulat, & aduersus insidias sese domi & foris præmunit intimi officii ministeria coarctat: abdicatoque luxu mensam certis dapibus astringit: custodiam verò corporis ex fidis veteranis adauget: nec arcis limine pedem effert: nisi explorato præeuntibus scilicet armatorum turmis, & prætoria cohorte circumfusa; ante omnia porrò ad struendum ex longinquo dolum suburbana templa supplicabundus sæpe inuisens conceptæ religionis, & demissi pauentisque animi signa præbet. Quibus artibus vsqueadeo in contemptum venit, vt nihil virile, vel ab astuto patruo sene cogitare putaretur, & patrueles nonnunquam dictarent aliquanto eum opimo sacerdotio quàm tanto imperio digniorem videri. Itaque communicato cum paucis consilio, edicens se Mariæ virginis templum quod est in monte supra Varesium oppidum multis miraculis atque donariis venerabile, soluendi voti causa profecturum, è Ticino Mediolanum contendit. Nec differt Barnabas quin venienti honoris causa occurrat, quanquam improuiso aduentu perturbatus pudore metum vincente paululum cunctaretur. Nec multo post Vercellensi porta prodeuntem dato signo armati equites inermem & mula vectum comprehendunt & in proximam Portæ Iouis arcem cum Marco atque Rodulpho filiis deducunt. At Ioannes Galeacius continenter armata agmina in vrbem introducit, domosque capti fratris tanquam hostis ad excitandam plebem, opportuno astu diripiendas populo præbet, fit maximus in vrbe tumultus punctóque temporis memorabili fortunæ ludibrio tantæ opes euertuntur, nec quisquam omnino repertus est qui opem ferret, quum amici pariter atque hostes in opulentissimæ gazæ aceruos auide grassarentur, & maledictis Barnabam vti crudelem Tyrannum incesserent; nec in ea licentia publicanos & quæstores vti populo inuisos vllæ vel in sterquiliniis latebræ diu tegunt, arx quoque ipsa attonitis custodibus paucas post horas deditur, è qua septem plaustra elaborato argento & pretiosa suppellectile onusta signatæque item aureæ monetæ septingenta milia educta fuisse referuntur. Nec tanta calamitas

prodigio caruit, domus enim Palatina ſeptimo die ante cladem adeo vehementer de cœlo tacta eſt, vt intimi cubiculi periſtromata deflagrarent & Viperæ marmoreæ faſtigio ſuperſtantes fulmine frangerentur, vates quoque domeſticus cognomento Medicina vt Nonas Maias eo anno trium ſyderum coitu infauſtas caueret, multò antè prædixerat, & tum in fata ſua properantem retentare fuerat conatus, occulta enim vis fati tum maxime vrgebat, quum miſero mentis arbitrium eriperet. Euaſerat paulò antè Barnabas ad inexpiabile odium populi, ſeipſo acerbior & ſeuior, durum & atrox eius ingenium, ſenecta nihil molliente, quippe qui inopia rapax, infamis auaritiæ nomen immani crudelitate cumularet. nam præter perpetua inclementer imperatæ atque exactæ pecuniæ detrimenta illata Populis, noua etiam atque atrociſsima lege promulgata, inquiri comprehendique eos iuſſerat, qui quinquennio antè contra vetus edictum apros occidiſſent; aut ex his vel in aliena menſa comediſſent, vſqueadeo inexorabili damnatione, vt ſupra centum ex miſeris agricolis laqueo ſuſpenderentur, reliqui vniuerſa ſubſtantia mulctati exilio ſolum verterent. diuiſerat enim per Pagos venationibus opportunos multa milia venaticorum canum grauiſsimo incolarum ſumptu alenda curandaque quum vicatim per familias diſtribuerentur, & præfecti venatorio apparatui multis cum miniſtris paſsim regiones circuirent tremendo ſuperbæ cenſuræ inſtituto ſingulos canes ex indicis volumine inſpectantes, vt inſolenti iudicio quos vellent verberibus pecuniaque punirent, quum pari mulcta damnarentur qui ſtrigoſos & graciles tanquàm inedia maligne eneruatos, & contra obeſos tanquàm nimia pinguedine inertes factos, aut impexis villis male curatos produxiſſent. At Barnabas in Tritianam arcem ab ſe ædificatam deductus, ſeptimo carceris menſe quum regnaſſet annos triginta, vixiſſet ſexaginta ſex, veneno faſellis indito, vt fama tum fuit, extinguitur, eo quidem æquiore animo tolerata calamitate, quòd in manibus Donniniæ Porræ adamatæ antea concubinæ, in ipſa extrema vitæ ſorte non plane miſer expirarit. Hæc Ioannis Aucuthi Britanni ſocrus fuit, quæ calamitatis vltro conſors ſupremum in tantis ærumnis miſero ſeni ſolamen attulerat. Cadauer Mediolani Conchano in templo tumulatum eſt, ſtatua equeſtri ex marmore Lunenſi, uperſtante in eo ipſo armorum cultu expreſsique oris habitu, quo bella geſſerat, nullo tamen epigrammate addito, quum iuxta cubans Regina vxor marmoreo ſepulchro tale carmen meruiſſet.

Italiæ ſplendor Ligurum Regina Beatrix
Hic animam Chriſto reddidit oſſa ſuo,
Quæ fuit in toto rerum pulcherrima mundo
Et decor, & ſanctæ forma pudicitiæ,
Laurea virtutum, flos morum, pacis origo,
Nobilibus requies, ciuibus alma quies.

Quam

Quam patris extollunt Mastini gesta potentis,
Veronæ nuptam magnificique Canis,
Barnabas armipotens Vicecomes gloria Regum
Naturæ pretium conspicuúmque decus,
Qui Mediolani frenos, & lora superba
Temperat Ausoniæ, quem timet omne latus
Hac consorte thori felix consorte laborum
Exegit longa prosperitate dies
Hanc deus elegit secum periturus & inde
Spiritus ætherei regnat in arce Poli.

IOANNES GALEACIVS,

SIVE LIBER DECIMVS.

IN IOANNE GALEACIO à primis statim pueritiæ initiis, vsqueadeo mira grauitatis atque prudentiæ species enituit, quum in eo supra captum eius ætatis, solertia, iudicium memoriáque vigerent, vt eum plerique ex ratione physica citissime moriturum crederent, neque vnquam tantas præcocis eius ingenii dotes ad opimæ frugis maturitatem peruenturas arbitrarẽtur. Ferũt enim sicuti in Petrarchæ vita legimus Galeacium patrem quum ex consuetudine consilium aduocasset, multíque insignes togati viri in intimum conclaue admissi consedissent, à puero tum forte intentis oculis procerum ora atque habitum contemplante per iocum quæsiuisse, quis nam sibi ex eo numero sapientior videretur, tum vero puerum qui tum erat fere quinquennis suspenso vultu consideratis singulis, demum accessisse ad Petrarcham quem nunquam antea viderat, & blande arrepta toga eum orasse, vt se ad patris sellam sessum perduci pateretur; statímque magnum cum admiratione omnibus risum obortum quòd puer perspicaci iudicio omnium longe clarissimum ea tempestate poëtam delegisset. Nec eum per omnes ætatis gradus summa cura à lectissimis præceptoribus atque nutriciis educatum, quin in eundem iudicii morúmq. tenorem incumberet, natura destituit. à pueritia enim ad integram ætatem prouectum in tanta actionũ varietate tale semper ingenii specimen edebat, vt eius opinionem naturæ præsidio firmatam corroboratámq. multa historiarum lectione, atq. vsu rerũ, nemo falleret atq. omnia vel plane fortuita præsentiẽs consilio Fortunã regere videretur. Nec id hercle mirum erat quum inueterata cõsuetudine multũ ipse solus deambulando meditari, cum peritissimis in omni negocio deliberare, exempla rerum ex annalib. repetere, instituta maiorũ

quæ euentus belli comprobasset, diligenter imitari esset solitus. Nullæ enim eum voluptates venationis aut aucupii, nō aleæ ludus, non illecebræ muliebres, non sannionum aut scurrarum fabulæ à negociis auocabant, exercebat corpus modice ad rationem tuendæ valetudinis, animum remittebat eruditorum colloquiis & frequēti lectione, secretisq. item commentationib. ad iustitiam pietatemq. reuocatis. Conduxerat liberalibus stipendiis omnium disciplinarum professores, qui in Gymnasio Ticinensi à patre condito iuuentutem docerent. Bibliothecam porro, erecto iuxta delubro in quo diuorum & martyrum reliquiæ pretiosis distinctæ loculis seruabantur rarissimis codicibus refersserat. Ex ordine profitētium celeberrimi tum fuere, qui monumenta ingenii posteris reliquerunt, in iure ciuili Baldus, & duo Raphaëles, Fulgosius atq. Comensis, & Segnorolus Amadeus. In philosophia Vgo Senēsis, & Blasius Pelacanis à Parma, cuius etiam extant in Astronomicis, disciplináque optices subtilissimæ quæstiones; Tres quoque medici, Marsilius à Sancta sophia, Syllanus Niger, & Antonius Vacca, quorum commentarii in Scholis hodie præleguntur. In tradendis autē Græcæ linguæ præceptis eminebat Emanuel Chrysoloras Byzātius. Sed supra Doctores omnium disciplinarum erat conspicuus Petrus Philargus Cretensis, sacrarum literarum interpres, qui postea Pontifex euasit & Alexander Quintus est appellatus. Ex hoc præsertim lectissimo genere hominum, & ex his qui vsu rerū & prudentia valerent consiliarios vberrimis honestatos stipendiis asciuerat, vt non plane mirum videri posset, postquam ipse illustri iudicio polleret, si in consilio exactissime deliberata discussaque, ex voto plerunque felix euentus sequeretur. Cuncta sub eo officia quæ tanti imperii administrationem respicerent, admirabili ordine constabant, nihil enim in toto humanarum rerum negocio, domi & foris ipso ordine esse præstantius disserere erat solitus; quo vno & ipsa in primis res militaris, & actio ciuilis omnis, & domestica disciplina, veluti certissima compage regerentur. Imperia autem iussáque in maximis minimisque rebus de scripto exibant, & rerum omniū sumptuariæ rationes, amplissimis codicibus mandabantur; ex quibus ministrorum fidem & diligentiam exigebat, & per censores quidem spectatæ probitatis, qui singula pro meritis ad pœnam & præmium reuocarent. Erant autem in eius aula infiniti prope librarii, amanuēses, atque notarii, qui per singula officia rationum præfectis operam nauarent, tanta cura religionéque, vt non modò totius imperii vrbiumque stati redditus, & custodiarum sumptus, sed si quid in publica ludorum spectacula impenderetur, & quot fercula sigillatim in solennibus conuiuiis venirent, & quid claris hospitibus donaretur, ad exemplum atque ad memoriam scriberentur. Vidimus in archiuorum eius armariis, admirandos codices in membranis, qui in singulos annos ducum & præfectorum veteranorúmque militum nomina, singulorúmque stipendia, & alarum ac turmarum indices continebant; descriptáque item

exempla literarum, quæ in grauißimis gerendi belli & conficiendæ pacis negociis, aut ipse ad principes scripsisset; aut ab illis accepisset; vt si quis iustam historiam condere velit, non aliunde vberiorem certioremque materiam desideret; quando ex his bellorum causæ, consilia, & rerum gestarum euentus facillime deprehenduntur. Apud patrem patruúmque Barnabam Germanorum & Britannorum aduentu rudimentum militiæ posuit, nec multo post quum vigesimum tertium ætatis annum impleßet, à patre commentitio nomine emancipatus est, in patrimonii partem Nouaria, Vercellis, Asta, Alexandriáque ei traditis, vt inde Othoni Montisferrati Regulo semper hosti, nec vnquam quieto, dißimulante patre arma inferret. Sed dum in eo bello versaretur, prodentibus Guelphis Vercellas amisit. Allobrogum enim Regulus, quanquam ei esset auunculus, & Flisci Ligures periculi sui admoniti, Othonis sibi finitimi iniurias defendebant; acciuerántque auxilia Pontificiarum copiarum, arcémque Ioannis Galeacii præsidio custoditam circumuallarant, vsqueadeo validis circumpositis stationibus, vt Ioannes Galeacius non semel obsesso præsidio, opem ferre conatus, quòd hostes castra castris contulissent, plane circumuentus obsideretur; tandémque præsidium vrgente fame & desperato commeatu ex conditione arcem dederet. Sed aliquanto infelicius Britannorum aduentu, arma tractauit, nam à Ioanne Aucutho Britannorum clarißimo duce qui ab amicitia Barnabæ discedens, Pontifici & Florentinis adhæserat, in Brixiano agro acie victus profligatusque est, vsqueadeo graui accepto detrimento vt eius duces ferme omnes cum vexillis caperentur, & ipse celeri fuga, è manibus hostium ægrè sese eriperet. Ab his infaustis susceptæ militiæ initiis, quum satis superque cum virtutis, tum fortunæ suæ periculum fecisse videretur, mortuo patre per legatos bella gerere constituit, quòd vnicus patris hæres extra infesti Martis discrimina sibi omnino parcendum, alienáque virtute quæ pecuniæ mercede pararetur, subeundam prædiorum aleam existimabat; rebatúrque vti natura cautus exactéque prudens, & vti mox apparuit, consilio quàm manu validior, se domi quàm foris feliciorem euasurum; pollicentibus præsertim ex genitura Mathematicis maximas opes, adauctum imperium, hostium calamitates, summámque gloriam si armorum pericula deuitaret. Neque fatidici vates aut ipse naturæ Genius, humanæ voluntatis arbiter, fidem fefellerunt. Paucis enim annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, cæcidit hostes, imperii fines protulit, vt arridentis fortunæ fiducia subnixus, totius Italiæ regnum affectaret. Iam enim eum Ladislaus Cæsar, nouo honoris titulo honestarat, quum ex solennibus codicillis primum Mediolani Ducem, sceptro pileóque eius dignitatis insignibus, per Legatos transmißis appellasset. Formidandæ ambitiosi Principis erant opes, & quòd longe omnium amplißimæ, & quòd vltra summam prudentiam veterano milite, stre-

nuisque & præclare fortunatis Ducibus niterentur. Scaligeris Veronam atque Vincentiam ademerat, Carrariensibus verò Patauium, Francisco seniore in Modoëtianum carcerem coniecto; præterea Taruisium, Feltrium, Bellunum, montanáque oppida cum Tridento in potestatem redegerat. Perusini & Asisiates ad eum à pontifice defecerant, Senenses tedio incertæ libertatis, ad eius authoritatem, finitimos Pisanos secuti, se contulerant; quum nec Lucenses imperium eius abnuerent: Propterea Florentini non obscuro perculsi metu, potentissimi hominis vim suspectantes ei vndique circummissis per omnem Europam legationibus, graue bellum concitabant, Roberto præsertim Cæsare in Italiam excito, & Gallis duce Armeniaco cis Alpes perductis. Sed eos externarum gentium conatus ita sustinuit, vt Gallos virtute Iacobi Vermii ad Alexandriam ingenti pugna superatos, interfecto duce deleuerit, Cæsarémque à Brixianis alpibus se demittere ausum, opposito Facinio Cane, primas Germanorum alas profligante, in Germaniam retruserit. Exinde ad vindicandas iniurias pergens, Franciscum Gonzagam, Mantuæ obsessum, deriuatis Pado atque Athesi per emissarios, & pene summersa vrbe, pacis condiciones accipere coëgit. Nouissime ad Casalecium iuxta Bononiam, Pontificis, Florentinorum, & Bononiensium ingentem exercitum, Bernardone Aquitano fortissimo duce capto, collata acie profligauit; ab eaque statim victoria vrbe Bononia potitus est, pro qua ab excessu Ioannis Antistitis per quinquaginta ferè annos fuerat dimicatum. Nec multo post victricibus copiis in Etruriam per Apenninum, tantum terrorem Florentinis intulit, vt demissi animo ciues, nequaquam in domesticis præsidiis, sed in vna tantum impotentis atque irati hostis morte, salutem reponerent. Nec eorum votis Fortuna defuit; in arce enim Mellenniani, Romana via supra Lambrum, pestilenti febre correptus, excessit è vita, pridie Nonas Septembris, anno à partu Virginis supra Millesimum Quadringentesimo secundo, quum ætatis annum Quinquagesimum quintum attingeret, imperasset autem annis viginti quatuor. Duos ex Catharina Barnabæ filia impuberes filios Ioannem & Philippum reliquit; quum autem ex Isabella Caroli Galliæ regis filia, priore vxore, nullam prolem suscepisset; ad instaurandam cum Gallo rege propinquitatem, Valentinam ex eadem Catharina primo partu genitam, Ludouico Aurelianorum Principi regis filio, nuptui dederat. Quo coniugio Asta Colonia dotis nomine Valentinæ obuenit, ad liberos verò eius hæreditatis titulo, Mediolanensis imperii iura transierunt, quòd Valentinæ fratres sine legitima prole decessissent, sinistro quidem omine insignique detrimento Italiæ Galliæque; quòd in repetenda ea hæreditate, diuturnum & atrox bellum sit exortum, cuius adhuc nullum omnino certum finem videmus. Arsit per aliquos dies ante eius mortem cometes ingens, lurida & funebri oblongáque cauda, versus

ſus eam cœli plagam,quæ in Corum ventum obuertitur. Nec eo cœleſti prodigio indignus videri potuit, quum nemo principum in Italia à Gothicis vſque temporibus repetita memoria, Imperii magnitudine & vitæ ſplendore, eo clarior atque potentior extiterit; quòd ſi victorias inter fortunæ munera numeremus; nemo certe ei vel innatæ grauitatis atque prudentiæ opinione, vel ipſa oris ac corporis dignitate, vel exornandæ virtutis ſtudio, ad cenſum veræ gloriæ comparandus eſt; quanquam tanti nominis famam prægrauaſſe videatur patruus Barnabas exutus regno, in Tritianóque demum carcere necatus, atque illa immenſa proferendi imperii cupiditas. Sed hanc quiſque non iniquus neque immoderatus Tyrannus, C. Cæſaris exemplo facile excuſauerit, ſi regnandi cauſa iuſiurandum violandum eſſe exiſtimet, & ipſe Ioannes Galeacius in exercenda ſæuitia, tempeſtiuus Barnabam, pares atque immeritas ſtruentem inſidias, recte præoccupaſſe cenſeatur. Contraxit tamen inuidiam, eius animo grauem,vti ſæuè rapax & immitis; atque perpetuus vrbium ſuarum expilator, quum à ſubiectis imperio concepta odia detegi exercerique nequirent, quæ demum in morte eius per ſingulas vrbes eruperunt. Neque enim perpetuo imperatæ pecuniæ onere feſsis, ſatis digna tolerandæ iniuriæ cauſa videbatur; accerſita ſæpe vltro gerendi belli neceſsitas, quòd nunquam ex bello pacem expeteret; ſed ex pace ſemper alia atque alia bella quærerentur. Nec mirum, quum ſerendis bellis, viginti milia equitum & totidem peditum, perpetuò alenda ſuſcepiſſet, nec vllis omnino ſumptibus parcendum arbitraretur, modo fortiſsimum quemque ex omni militari ordine inuitatum, vberioribus ſtipendiis, ob idque facilè detractum hoſti, ſibi adſciſceret. Profiteri enim erat ſolitus, nihil eſſe ea mercatura nobilius, qua viri inſignes pararentur. Obiectauit & ei probroſas libidines in hiſtoriis; Antoninus Florentinorum Antiſtes, inepto & improbo maledicendi genere; in hoſtem patriæ inſolenter inuectus. Nullum autem eius ædificium paulò luculentius extat, quum maiores eius vſque ad inſaniam domi & foris, curias, arces, prætoria ſumptuoſiſsime condidiſſent. Singulari tamen pietatis & magnificentiæ ſtudio, Carthuſiæ templum conſtruxit, ad quartum lapidem à Ticinenſi paterna arce, vbi ferarum ſepta terminantur, addictis in alimenta ſacerdotum latifundiis. In eo templo humari voluit, ſpectatúrque poſt aram maximam, cælati operis, admirabile ſepulchrum; ſubſcriptis ad hiſtorias rerum geſtarum, quæ marmoreis imaginibus decentiſsime figurantur, his carminibus, non omnino indignis, vt alibi quàm Carthuſiæ perlegantur.

Cum Ducis Anguigeri variis diuisa sepulchris
Membra cubent, sic iussit enim, nam viscera seruat
Antoni tua sancta domus celebrata Vienna,
Cor Ticinensis Michaël, Carthusia corpus;
Hic quoque ad aeternum populi patriaeque dolorem
Vexilla, & Clypei, & lachrymosa insignia pompa
Exequialis honos, monumentum flebile pendent.
Instar & hoc tumuli semper memorabile nostris
Impositum signum est oculis, lege principis ergo,
Hic etiam titulos nomenq́, genusq́, supremi
Cuius ab Angleria primus quos protulit olim
Natus ab Ascanio Troiani sanguinis Anglus,
Comitibus; si prisca petas primordia clari
Nominis, atque domus Vicecomitis extat origo
Talibus exortum proauis dixere Ioannem
Hunc Galeaz, quo non fama vulgatius vllum
Nomen in orbe fuit, factis ingentibus Heros.
Ille quidem Anguigeram super aurea sydera gentem
Extulit; & sese virtute aequauit Olympo
Dux Ligurum, patriaque pater, Comesq́ Papiae,
Virtutumq́ fuit, quantum splendebat in illo
Imperiosa oculis vis maiestatis, & altae
Frontis honos, tantum specie mortalibus ibat
Altior, vt dominum sola esse doceret imago,
Quantum lux animi specioso in corpore fulsit,
Cognita per varium testantur plurima casum
Consilia alta Ducis cuius pietasq́ fidesq́
Sacraq́ iustitia, & clementia sanguinis expers
Innocuam fecere animam: Nec dulcior alter
Eloquio, nec magnificis praestantior alter,
Nec fuit in totis Europae finibus vnquam
Aptior imperijs princeps, nec sanctior alter
Religione fuit, nec pacis amantior illo.
Hanc propter saepe auspicijs iusta arma secundis
Induit, & claros superato ex hoste triumphos
Cepit, & vltrices qua nulla est gloria maior
Nullaque composita maior constantia mentis,
Ipse sui victor de pectore depulit iras
Permisitque pius victis ad sana reuerti
Consilia, & medijs pacem quaesiuit in armis.
Ipse graues Populis cruda de sede Tyrannos
Deiecit, fregit tumidos, strauitque superbos.
Hic erat vnde quies magnorum certa laborum

Italiæ speranda foret, Duce læta sub isto
Illa sibi antiquis iam promittebat honores
Nanque videbantur cœlo demissus ad vnum
Natus, vt indeptis componeret Aurea terris
Sacula, & afflicto tandem daret ocia mundo.
At deus Ausoniæ dederat quod sydus agenti
Transtulit ad superos, siue illo ornare beatos
Angelicosue Choros voluit, seu lumine tali
Indignam est ratus Italiam, mundumque nocentem
Consilij ratio alta latens & causa superstat.
Sed nos ò miseri quorum ille piissimus heros
Destitit optatæ, nunquam vigilare, saluti;
Flete Ducem Ligures, talem lachrymate parentem
Vosque vrbes viduæ, Princeps quas ille sub altis
Felices sceptrisque suis cum pace fouebat.
Aeternas oculis lachrymas effundite vestris;
Ante alias Mediolanum patria inclyta magnum
Principis atque caput tantæ ditionis; & olim
Longobardorum domus augustissima Regum,
Magnanimoque Duci nuper gratissima sedes
Papia, illustris titulis quas fecerat vrbes;
Et vicina sequens matris vestigia laude
Vrbs Pompeiani de laude vocata triumphi;
Brixia ciuili nec eneruata duello;
Funde pares lachrymas quibus alta Verona, sororque
Ingenijs ornata bonis Vicentia, duris
Cognita temporibus, paruaque in montibus vrbes
Bellunum, Feltrumque adeant, & pulchra feraci
Planitie Cremona sedens, memoresque laborum
Vercella, antiquis tellus agitata procellis,
Et cum Derthona fœcunda Nouaria pingui
Piscosumue Comum Populoque animosa superbo,
Bergoma & occiduus quas nunquàm victor adiuit,
Nomen Alexandri retinens vrbs fertilis oris;
Quæque tot egregios in prælia mittit alumnos.
Parma potens animos, & opima Placentia campis
Et Bouium, & vicina malis vrbs ducta priusquàm
Sub ducis imperium, & iuga non metuenda veniret.
Te quoque Lucensis regio, licet obruta Lunæ
Mœnia sint, reliquis plorantibus vrbibus addas
Quas inter magno est lacerata Bononia fletu
Et gemitu, & lachrymis proprium confessa laborem;
Quæ sibi syderios subito mors improba vultus

Principis eripuit, nec passa diutius illam
Maiestate frui, dulcis dulcedine sceptri.
Ite simul, sic fata iubent, sociare querelas
Urbs Pisæ, quondam Tyrrheni Roma profundi.
Massaq; Gorsetum, manu vehat inclyta secum
Et cum vicino turrita Perusia ploret
Assisio, & mœstæ saliant ad sydera voces.
Romanum gemat Imperium, Romanaq; plangat
Ecclesia, hi lachryment oculi duo lumina terræ
Raptus vterq; pugil, Latijs quo maior in oris
Non erat, ex Italis Germanos depulit hostes
Finibus, & Gallos bello confixit acerbo;
Ante Quirinalem posset quàm cernere Romam,
Mille quatercentum atque duos cum duceret annos
Sol, hunc atra dies Septembris tertia ademit.

IOANNES MARIA.

SIVE LIBER VNDECIMVS.

MORIENS IOANNES GALEACIVS AD TEstamentum antea rite conditum additis codicillis, Ioãnem Mariam maximæ partis Imperii, nouique tituli hæredem instituit; ea conditione, vt Philippus Papiam vrbem obtineret, Nouaria, Alexandria, Asta, Vercellis atque Derthona adiunctis, Papiæ comes appellaretur: Gabrieli autẽ ex Agnete Mantegatia spurio, qui erat legitimis ætate superior, Pisas, Cremamque legauit, atque ita Ioannes Maria desumpto Ducis nomine susceptisque paternæ dignitatis ornamentis, ad imperiũ euectus est; funestis vtique auspiciis; nam illico ciuile bellum exarsit, Gibellinis & Guelphis inter se vecordi impetu concurrentibus. eæ siquidem diræ factiones contempto adolescente principe, vetera ciuium odia refricarant, quæ superiorum principum virtute, sublata videbantur. Is longe grauissimus & summe lugubris tumultus, non vrbibus modo atque oppidis; sed pagis agrestibusque familiis, eodem insaniæ morbo correptis, vastitatem attulit; quum cædibus incẽdiisque grassari, cognatis & affinibus vltimam vim afferre; sacra denique non secus ac profana violare fas putarent; virtutisque & gloriæ loco ducerent, si ad ostendendum insigne factionis studium, maxime crudeles euasissent. Sed dum Mediolani per singulas regiones, cruentos euentus alternante fortuna certaretur, eadem pestilentis mali lues, reliquas Imperii ciuitates, celeriter inuasit; insigni

perfidia

perfidia Præfectorum & Ducum, qui orientes tumultus quum facile opprimere possent, turbidis rebus magnopere gauderēt. ii enim modo his, modo illis fauentes, altera partium expulsa, altera verò attritis fessa viribus, subnixi validis præsidiis, vrbium dominatus arripere è medio cogitarant; per hunc modum nullo pudore violati militaris sacramenti, Pandulphus Malatesta Brixiam & Bergomum occupauit, cuius factum infame sceleſtumque subsecuti Gabrinus Fundulus Cremonæ, Facinius Canis Papiæ atq; Alexandriæ; Ioannes Vineatus Laudi Pompeiæ: Cremæ Benzones; Placentiæ Arcelli; Othobonus tertius Parmæ; Franchinus Rusca Comi; Brusati, & Tormelli quondam exules, Vercellis atque Nouariæ dominatum inuaserunt. Qua fœda & repentina ducum atque vrbium defectione consternatus princeps, docente & hortante matre, consilium suscepit de creando gubernatore; qui militari cū imperio vrbem regeret, & salutem dignitatémque principis præsentibus armis tueretur. Veteres enim cōsiliarii amicique, quos pater in tutelam adolescentis reliquerat, diuerso æstu turbulentæ tempestatis iactati, aut securi colla præbuerant, aut exauctorati, aduersariis locum occupantibus, metu mortis diffugerant. Itaque Mediolanum accersitur Carolus Malatesta. is introductis copiis factiosorum audaciam coërcet; præclarū restituendi imperii & parandæ quietis studium ostendit; Fratrisque filiam principi in matrimonium collocat. Sed non multo post, quòd Guelpharum partium nomen præferret, vrgentibus patritiis, Mediolano excedere cogitur. Euocatus subinde est in eius locum Facinius Canis bello dux impiger, sed impensè rapax & vehementer factiosus. Verùm is multis expeditionibus prospere confectis, quum parum æquus & reipublicæ vtilis foret, quòd Gibellinarum partium se defensorem & ducem profiteretur, Guelphorū insidiis petitus, atque vrbe vsque adeo violenter exactus est, vt cum circumfusis in eum cōiuratis, ne caperetur per auersam Actianæ curiæ portulam adacto equo in fugam se proriperet, contusa vehementer fronte in valuarum angustiis, relicto coccineo capitis integumento, continenti cursu Rosatum vsque percurreret. Tum verò Guelphi Antonio Turriano cohortante, qui apud principem quanquam nomine familiæ odiosus esse deberet, tamen plurimum gratia valebat, Ioannem Mariam perpulerunt, vt in Facinii locum, cum eadem imperii potestate, Bucicaldum Gallum acciret. Is tum à rege Galliæ deditis vltro Ligurib. præpositus Genuæ præsidem agebat, vir corpore pariter & ingenio vastus. Itaque stipatus Gallis equitibus, quum Mediolanum venisset, ante omnia infido consilio, vt arce potiretur custodis animum, oblata pecunia tentauit. Id facinus malignè susceptum, quum minime ex sententia processisset, cuncta ad superbum arbitrium reuocanda ratus, edictis propositis & percussa sub nomine suo moneta, ita impotentis animi libidinem nudauit, vt non Ioanni Mariæ modò, sed vtriusque etiam factionis ciuib. in suspicionem affectati principatus venerit. Sed dum Mediolani hac inani

ſpe immodicos ſpiritus alit,atque odium ſibi ingens parat,illudente Fortuna votis eius Gallica præſidia occiſo à Spinulis Serratone præfecto, Genua pelluntur, Theodoruſque Montisferrati Marchio, ſtrenue operam nauante Facinio, Genuæ Princeps acclamatur. quo nuncio perterritus nec ab re ſibi timens, priuſquam tanti accepti incommodi fama vulgaretur, ſimulata expeditione in Ticinenſes, copias Mediolano eduxit. quem Facinius euadentem ad Nouium oppidum adortus, adeo opportune commiſſa pugna profligauit, vt Bucicaldus amiſsis copiis Genuæ & Mediolani præfectura, vno tempore exutus, per aſperos Alpium tramites in vlteriorem Galliam perfugerit. Hic eſt ille Bucicaldus, qui Gabrielem Ioannis Galeacii filium, auaro truculentoque iudicio Genuæ ſecuri percuſsit, vt prægrandi ea pecunia potiretur quæ illi obuenerat,quum Piſas Florentino ſenatui vendidiſſet. Per id tempus Ioannes matrem amiſit, tantis curis, vt erat corpore imbecillo, facile ſuccumbentem; cuius peruerſo conſilio, non multo antè,vt propinquas vrbes facilius tueretur,aut occupãtibus Tyrannis eriperet, cæteras quæ remotæ ditionis erant, Bonifacio pontifici tradendas cenſuerat,ſcilicet vt eo inſigni munere inanem promereretur amicitiam,& tutelare fœdus afflictis & planè perditis rebus impetraret. Per hunc modum Bononia tantis impenſis atque laboribus parta itemque Aſsiſium atque Peruſia Vmbriæ vrbes, Mediolanenſi imperio adiectæ, quum ex calamitate leuitateque Ioannis,Fortuna eodem pertinaci veſtigio nixa,alienæ felicitati aſpiraret; in ditionem Pontificii imperii conceſſerunt. Pari quoque ignauia aut deſperatione Senenſibus obtrũcato Corregio præfecto deſciſcentibus, libertatem cruentis admodum ſeditionibus implicatam reliquit. Cæterùm nihilo ſecius Mediolani certabatur, recrudeſcentibus ciuium odiis, per mutuas cædes, quòd neque victi vindictæ cupiditate pacem vellent,neque victores victis inducias tanquam ſucceſſu damnoſas dandas putarent:quibus rerũ difficultatibus adductus princeps,quòd vnum omnino remedium in tanta ciuitatis perturbatione tranquillitatem afferre poſſe videbatur; Facinio datis obſidibus, ſeſe reconciliat, eumque iterum accerſit,& bellicarum ciuiliumq. rerum moderatorem cum ſuprema poteſtate creat, eius aduentu Guelphi qui ſub Bucicaldo inſolentes euaſerant, arma poſuerunt; quieſcentibusque demum Gibellinis atq. vrbe pacata, Facinius Bergomatibus bellũ inferre iuſſus,trans Abduam ducto exercitu, rebellantis vrbis agros omni belli clade vaſtauit. Sed quum Bergomates conſumptis hoſtili igne ſuburbanis tectis ne extrema paterentur,ſe dedere decreuiſſent,Facinium articularis morbi, renumque dolores vſque adeo grauiter inuaſerunt,vt abſcedere irrito incepto, Papiamque deferri cogeretur. Is morbus, qui Facinio ſupremus fuit,nouandis rebus occaſionem præbuiſſe fertur: ſummæ nanque audaciæ turbulenti ciues in necem principis coniurarunt,in queis eminebant Baucii fratres Andreas & Paulus ex intimis familiaribus:duo Puſterlæ

ſterlæ pernobiles: & Franciſcus Mainus, Bertonus Mantegatius, & Acontius Triuultius. Hos tanquam duces ex vtroque factionis ordine alii ſupra triginta ſequebantur, neque fuit quiſquam è tanto numero qui in ſumma ſpe ampliſsimi præmii fidem prodendo fallere voluerit, quum in vitæ periculum ex ſuſpecta conſciorum multitudine ſubiret, oderant enim eum omnes tanquam inuſitatæ immanitatis Tyrannum, quòd in tanta per nouem annos ærumnoſi imperii rerum omnium aſperitate, inſanæ feritatis morbum concepiſſet, vſqueadeo horrendum, vt iracundia in rabiem verſa, damnatos aut ſibi inuiſos, voraciſsimis canibus laniandos obiiceret, eoque atroci ſpectaculo magnopere lætaretur: haberetque in delitiis Squarciam Giramum alioqui honeſta ortum familia, inhumanæ ſæuitiæ miniſtrum, qui ad eam carnificinam ingentes moloſſos humana carne alendos ſuſcepiſſet, Diis itaque atque hominibus tale monſtrum abominantibus poſtridie Idus Maias ſacrorum cauſa in templum diui Gothardi deſcendentem Baucii fratres, reliqua coniuratorum manu incumbente duobus vulneribus confecerunt diſciſſa vſq. ad oculos fronte, & dextro crure ad ſuram detruncato. Exanimem & aliquandiu ab omnibus deſertum pauci ex infimo familiæ ordine in templum maximũ detulere. Ibi cum fœdis vulneribus & multo cruore deformatus non ſine ludibrio ſpectaretur, infimæ ſortis meretrix tempeſtiuæ pietatis officium vſurpans, totum cadauer multa recenti roſa contexit. Inde poſtea à Philippo ſucceſſore opulentam dotem vt honeſte nuberet ingenuæ charitatis nomine habere promeruit. Eodem die Giramus ſceleſtus carnifex concurſu populi latebra extractus, quum viuus vnco traheretur pro ianua damnatæ & mox ad ſolum æquatæ domus, horribili meritoq. ſupplicio affectus eſt. Ipſe quoque Facinius copiarum Imperator, quum ei inſuperabilis morbus vitæ finem afferret, nunciata cæde principis, duces militeſque ſuos obteſtatus, vt percuſſores perſequerentur; Philippoq; ad principatum hæreditatis iure contendenti ſortem atque fidelem operam præſtarent; paucas poſt horas expirauit, magno quidem coniuratorum commodo, qui nemine principis cædem vindicante, Haſtorem Barnabæ ex concubina filium bello ſtrenuum paternoſq. ſpiritus gerentem magnis acclamationibus ad principatum extulerant.

PHILIPPVS.

SIVE LIBER DVODECIMVS.

IOANNE MARIA interfecto, atque eodem die expirante Facinio, Philippus qui captiuo persimilis incertusque salutis in arce Papiæ supremum vrgentis Fortunæ impetum expectabat, inopinato Facinii dudum hostis munere subleuatus, animũ erexit ad non dubiam spem recuperandi principatus, cohortantibus Facinianis ducibus, qui quum in supremam morientis imperatoris sui voluntatẽ, per coniũctas dextras fidem datam fallere nefas putarent, vti viri militares etiam gerendo bello materiam quærebant. Deerat pecunia exercendæ virtutis neruus; sed ea subitario prouentu à Beatrice Tenda vxore Facinii celeriter impetratur propositis cum nouo principe nuptiis, quas ipse Facinius in extremo vitæ actu suasisse ferebatur. Nec eas abnuit Philippus quanquam ætate fortunaque impares. Itaque leuis mulier intempestiuæ libidinis & maioris imperii auida, vix detersis lachrimis inauspicati coniugii thorum subit, quaterque centena milia aureorum nummûm dotis nomine dinumerat: nec mora, instructo exercitu Philippus Mediolanum contendit, obsidebat arcem Hastor circumuallatam magnis operibus: Sed ductu Francisci Carmagnolæ Castellinique Beccariæ, Philippi milites munitiones perrumpunt, Hastoremque ad Comensem portam accerrime resistentem profligant. Tum vero Philippus vrbem ingressus per præcones in compitis pronunciari iubet, se nemini, exceptis fratris percussoribus hostem futurum, statim acclamatus princeps singulari totius populi studio in curiam Actianam deducitur. In eo tumultu Paulus Baucius & Franciscus Mainus principes coniurationis & cædis intercepti, teterrimo supplicio admissi sceleris pœnas dederunt. Exinde Philippi duces ad oppugnandam Modoëtiam, quò se receperat Hastor, profecti sunt, nec multis inde diebus id oppidum in potestatem deuenit; & Hastor qui in arcem refugerat, quum ad puteum sederet, tormenti in incertum emissi lapide coxam ictus interiit. Extincto graui æmulo & propter studia Guelpharũ partium magnopere metuendo, Philippus auctis opibus Tyrannos adortus incredibili fœlicitate, aliquot vrbes paterni imperii recuperauit, Pandulpho imprimis Malatesta Bergomo Brixiaque depulso; Ioanne Vignato Laudensium Tyranno capto & latronũ more in furca suspenso; Arcellis Placentiæ necatis aut in exiliũ pulsis: & Franchino Rusca, qui Comum occuparat, certa præmii conditione ea vrbe eiecto. Verum incredibili lætitia Philippum affecit, Gabrinus Fundulius Cremonensium Tyrannus fœlici astu captus. Is cum medio in foro Mediolani conspecta supplicii machina cer

uices securi subdere cogeretur, hortarenturque eum de more cucullati sacerdotes, vt ex disciplina Christiana composito animo vitæ exitum ferret, patratorumque scelerum sperata inde à Deo Maximo venia rite pœnitere vellet; contortis atrocibus oculis, Desinite inquit mihi indigne perfidioseq. prodito molesti esse; nam tantum abest, vt me iure belli factorum pœniteat, vt maxime etiam doleam, quòd Papam simul ac Cæsarem ad immortalem clarissimi facinoris famam, è mea turre minime præcipitarim. Paucos enim ante annos Balthassarem Cossam, Ioannis xxiii. nomine pontificem, & Sigismundum imperatorem hospitio exceptos studioque peramœni atque admirabilis prospectus in summã celeberrimæ turris coronam inuitatos incessente atrocem animum dira libidine in subiectum forum prouoluere cogitarat, neque alius omnino vel grauissimæ rei respectus duo totius orbis lumina seruauit, quàm in nefario Tyranno non ignobilis obortus pudor, ne hospitalis mensæ religionem, cui ipse honoris causa conuiua adhibitus eo die fuerat, nõ crudelis quidem sed ingrati animi piaculo fœdasse videretur. Cæterùm Philippus & fraternam cædem & Tyrannos probe vltus, fretusque mirifica virtute clarissimorum ducum Carmagnolæ & Nicolai Picinini, ad recuperandas remotiores paterni imperii vrbes animum adiecit: Veronam enim Veneti, Pisas Florentini, & Bononiam põtifex Romanus ademerant. Sed ab eo consilio non iniquo iure suscepta bella gestaque demum per triginta & septem annos aliquanto maiore virtute quàm fortuna totius Italiæ vrbes grauissimis cladibus affecerunt; eumque postremò belli euentum Philippus tulit, vt conspirantium inter se liberarum ciuitatum consilio atq. opibus impar, Bergomum & Brixiam amitteret, & Genuæ dominatu pelleretur, quum ipse domi sederet paternoque exemplo, sed nequaquam pari fortunæ conditione, gerenda bella per legatos arbitraretur. Verùm in hac perpetua & semper ancipiti difficillimarum rerum agitatione, maximæ constantiæ & generosi consilii laudẽ tulisse videri potuit, quum septies terrestri aut nauali acie victor, sed sæpius victus eosdem semper spiritus indomitæ virtutis gesserit. Intentus enim & erectus ad tuendum nominis decus, quum sæpe fortunæ aleam subiret, nullo sumptu nulloq. periculo deterreri poterat, quanquam natura esset pertimidus vsque adeo vt vel mediocri tonitru audito formidine quateretur; & subterraneas latebras amenti similis quæritaret, secreto cubiculo maxime gaudebat & in id paucissimos admittere, arcere salutantes, negocia tractare per interpretem, & denique reformidare cœtus hominum solebat, hebetata enim oculorum acie quòd adeuntium facies non planè discerneret, assiduo nomenclatore & monitore dissilanter vtebatur; ne omnino captus oculis à minus familiaribus putaretur. oblectabat autem ocium historiarum lectione, quarum Antonius Panhormita literarum nomine, præcipuo in honore habitus, aliquandiu fuit anagnostes. Verum incolumi adhuc oculorum lumine,

libentiſsime adoleſcentium pila ludentium,aut luctantiũ certamina, obducto ad feneſtram ſpeculari vitro deſpectabat, vt ludentes eum ſpectare neſcirent, quum tamen adeſſe crederetur. Inde enim eorum formæ decus,explicatos artus animique vigorem inſpicere,& quos ex eius exercitationis indole maxime probaſſet,ad menſæ cubiculique miniſteria deligere erat ſolitus. Sed eam voluptatem Candidus December illius ætatis ſcriptor iniquo felle turgidus, quum omiſsis laudibus, quæ in Philippo celebrandæ fuerant vitia notaret,ad ſuſpicionem libidinis reuocauit. Erat Philippus in flexu præſertim ætatis ingenio ſuſpicaci,feruido,mobili,ſæpeq. ſæuo;quum teneræ eius aures delatorũ aculeis figerentur. Nec deerãt ex intimis amicorum factioſi alienæque laudis obtrectatores, qui recte ſentientem ſæpiſsime deprauarent; inter quos Oldradus Lamponianus ab adoleſcentia cubiculo aſſuetus gratia authoritateq.tantum valuit,vt Carmagnolam ſummum ducem magno Philippi incommodo alienare atq.extrudere potuerit.adiit & graue ſalutis periculũ ipſe Franciſcus Sfortia iã aſcitus gener,falſis ſcilicet criminibus oneratus,quũ vno innocentiæ præſidio à multis beniuolis ægerrime defenderetur. Verùm Philippus ingrati ſæuique animi infamia ſeſe turpiter fœdaſſe viſus eſt, quum Beatricem vxorem adulterii cum Orumbello Citharœdo admiſsi ream nec in tormentis quicquam contra pudicitiæ decus confitentem ſecuri percuſsit;imparis vt ferunt coniugii pertæſus;cuius tamen non dubiis opibus ad imperium perueniſſet,vt demum Amadei Sabaudii filiam euentu ſterilem duceret,non ſine dote modo confectis nuptiis,verum vt ſoceri ſocietatem promereretur, vltro traditis Vercellis. Id quoque famam eius vehementer premit, quòd alioqui in amore odioq. inſtabilis, tum maxime firmus atque inexorabilis euaderet,quum veteres iniurias nouis beneficiis nequaquam penſandas arbitraretur,vt in Caſtellino Becaria mox apparuit,non ob aliam cauſam in carcere necato, quàm quod recentis operæ fideliter ſtrenueque præſtitæ oblitus,veteris perfidiæ qua is Papiam Facinio prodiderat meminiſſet. Sed vno memorabili inuſitatæ virtutis præconio Philippus vitiorum labes præclare aut deterſit aut operuit,quum Alfonſum regem nauali prælio ad Pontiam ſuperatum & captum,incredibili benignitate magnitudineq. animi non cuſtodia modo liberarit, ſed excultum eximiis muneribus & prægrandi pecunia inſtructum ad repetendam Neapolim dimiſerit. Rariſsimo quidem & incomparabili generoſæ clementiæ exemplo ſi vi decerpendæ glorioſæ laudis prouentu ſuperiorum atque eorum qui poſtea toto orbe regnarunt principum animos nobili cenſura metiamur. Superauit etiam maiores ſuos domeſtici ſplendoris munificentia,quum clariſsimos hoſpites acciperet,in queis fuere Martinus Columna Pontifex Maximus cui marmoream ſtatuam poſuit, & Sigiſmundus imperator ingentibus donis cum vniuerſo comitatu liberaliter expletus. Exceſsit è vita nondum ſexagenarius ex atroci febre & in multam bilem ſoluta repente aluo, pridie Idus

Augusti, anno à partu Virginis quadragesimo octauo supra Millesimũ & quadringentesimum, quum circumuentus Venetis armis & Mediolani ferè obsessus, Franciscum Sfortiam generum diu antea pro hoste habitum, opportuneque in gratiam receptum, è Togata Gallia euocandum curasset, vt grauissimis hostibus summæ virtutis atque felicitatis imperator opponeretur. Ferunt eum iusto odio contra Venetos æstuantem diu agitasse animo, an Alfonsum regem genero præferret imperiique hæredem relinqueret; vt eo inclyti opulentissimique nominis præpugnatore, ambitiosæ & præpotentis Venetæ gentis audacia frangeretur, sed amore Blancæ filiæ quæ iam Galeacium Sfortiam ad spem imperii in agro Piceno pepererat, generum eundemque solemni adoptione filium prætulisse, præcipuis supremi decreti suasoribus Andrea Birago & Petro Pusterla; quum diuerso studio Brocardus Persicus & Franciscus Landrianus pro Alfonso contendentes victique suffragiis, ab sententia popularis inuidiæ plena discessissent, multis ciuium indignantibus, quòd pro homine longe omnium humanissimo atque fortissimo, qui iam adoptione filius Blancæque vnicæ Philippo genitæ maritus atque obiter Vicecomitum stirpi insertus esset, externi sanguinis ignotæque linguæ, suspecti denique ingenii vir, stultissimo paucorum consilio ad patriæ dominatum vocaretur; quo consilio, breui, colonis Hispanis vrbem Mediolanum totamque Insubrum regionem, ad non dubiæ calamitatis euentum esset repleturus: Fama tamen in vulgus manauit exaratum fuisse codicillũ, quod priori testamento subderetur, sed expirante Philippo priusquam testib. adscriptis obsignaretur, fuisse discerptum, quod vsqueadeo grauiter Alfonsus tanquam malignè exclusus tulit, vt ea suppressi codicilli iura Alfonsus Nepos ætate nostra respiciens, vt sibi totique Italiæ clades pararet, intemperanter aspirarit. Caruit marmoreo sepulchro Philippus, quum in arca lignea aureo contecta panno conderetur, eam in sublimi fornicis intercolumnio sustinentibus tignis supra aram maximam suspicimus, sed in infimo pariete affixum tale carmen legimus.

Clementissimus atque liberalis
Insubrum dominus, Philippus hic est,
Victis regibus vnico duobus
Qui bello; manicasq́ compedesq́
Leuari iubet, in suaq́ abire
Donatos opibus Lucullianis
Sedes, & sua regna, liberatos
Tetro carcere. Discite hinc Tyranni,
Sunt hæc munera Principum, superbos
Debellare, pios & esse victis.

ARGVMENTVM DEVOLVTAE HAEREDITATIS AD AVRELIANORVM PRINCIPVM DOMVM BREVISSIMA NARRATIONE EX HISTORIIS EXPLICATVM.

HILIPPO VITA FVNCTO, quòd in eo Vicecomitum principum vetusta progenies à Matthæo Magno ducta defecisset, Mediolanenses in libertatem sese vendicarunt. Nam Barnabæ principis legitima virilis proles, ex tot liberis atque nepotibus præter quosdã spurios, tota perierat. Neq; Ioannes Maria à coniuratis propere sublatus è Malatesta, neq; Philippus ex Beatrice Tenda, nec demum ex Maria Sabaudia planè sterili, inauspicatis vxoribus liberos susceperant. Relinquebatur Blanca, quam Philippus ex Agnete Maina nobili concubina susceptã Francisco Sfortiæ concessa in dotem Cremona collocarat. Verùm hæc quòd spuriæ nomen præferret, quanquam ascititio iure legitimam pater fecisset, paterni imperii hæreditate indigna putabatur. Ita vt tota ea directo iure possessio Valentinã Philippi sororẽ omnino respiceret. Hanc Ioannes Galeacius pater Ludouico Caroli Quinti Galliæ regis filio nuptui dedit Asta vrbe dotis nomine concessa, ad id quoq; superaddita conditione, vt si fratres nouæ nuptæ sine liberis decederent, ipsius demum Valentinæ filii legitimiq; successores Insubrũ principatu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis Romani Cæsaris authoritas deerat, cuius muneris esset appellare principes, Regna dono dare, in clientelã Regulos asciscere, & translatitiis hæreditatibus assentiri. Itaq. vt Valentinæ, eiusque liberis ritè caueretur, quòd nullus tum ex interregno certus Cæsar extaret, altercantib. in comitio Germaniæ proceribus, ad Romanum pontificem est decursum. Is præclare assensu suo

Cæsaris

Cæſaris vices impleuit,quòd ſupremæ poteſtatis iure rite præſtari poſſe videretur,à ſummo ſcilicet ſacrorum principe,præcipuoq; humani atq. diuini iuris interprete,& conditore legum, quādoquidem Cæſar ipſe qui antiquo Romani pontificis beneficio in media Germania ſeptemuirali ſuffragio crearetur; Inungendus demum ab eo appellandusq. Auguſtus, & denique aureo diademate coronandus foret.Cæterum confirmatis eo modo dotalibus tabulis nonnulli ex ordine Iuriſconſultorum Cæſareo nomini impenſe fauentes reperti ſunt, qui diſſentire viderentur, vt pontificem authoritate ſpoliarent, interpoſita ſcilicet ſubtiliore quadam legis interpretatione, quod nullum omnino Ius pontifici eſſe videretur in transferendis adiudicandiſq. regnorum feudis, tametſi peramplum foret, In his litium controuerſiis quæ à præſenti iudicio feſtinatæ deciſionis remedia flagitarent. Verum hæc aliquanto cauilloſius quàm probum Iuris profeſſorem deceret, inducta, vel hoc vno viuidæ rationis exemplo falſiſsima Aureliani cenſere, quum & Delphinatus perampla veterum Allobrogum ditio,& Arelatenſis Prouinciæ regnum, authoritate Pontificia non dubio tum, ſed certo iure tranſlata atque adiudicata fuiſſe conſtet. Itaque Valentinam Ludouicum coniugem, inſidiis Ioannis Burgundiæ ducis apud Lutetiam immaniter interfectum, ſuo fato ſubſecutam filiis ſuſceptis Galliæ Ciſalpinæ principatum certiſsimo hæreditatis iure reliquiſſe. Quanquam alios prioribus iureconſultis nihilo doctiores ſed pudentiores tamen, quòd cauſam prioris quæſtionis, de Pontificia facultate,tanquam reiectam paſsim & exploſam deſerant, adinuento diuerticulo obliqui tramitis in cauſæ caput deferri vt in dubium reuocare non dubitent,an Valentinæ pater legitimi verique Cæſaris munere Mediolanenſis ditionis princeps & dux fuerit appellatus; quaſi Ladislaus inſigni ſtudio maximæ partis ſuffragantium Germaniæ procerū Cæſar ſalutatus,& acclamatus, id liquidiſsima poteſtate præſtare nequiuerit,quoniam à Roberto Baioario pſeudo Cæſare ſeditioſis armis ex infelici æmulatione peteretur. Id igitur cum facile tanquam inane commentitii iuris argumentum, ab omnibus refellatur, Valentinæ ſua iura probe defenſa relinqui. Peperit autem Valentina tres mares, Carolum ſcilicet,qui in Aurelianorum principatu Ludouico patri ſucceſsit, & Ioannem Angoliſmorum regulum, qui huius Franciſci primi Galliæ regis bellica laude,& optimorum ſtudiorum amore valde inclyti paternus auus fuit, & Philippum Virtutis oppidi Comitem; in quem ditionis titulum, Ioannes Galeacius ducta Iſabella Caroli ſorore, nomine dotis vocatus antea fuerat. Tribus quoque fratribus acceſsit ſoror, quæ, quod minime prætereundum videtur, Fuſio in Aquitania nobiliſsimo regulo nupta, Gaſtonem inuſitatæ virtutis adoleſcentem,protulit. Illum inquam antè imperatorem quàm militem terrificum belli fulmen in ipſa partæ victoriæ gloria Rhauennæ extinctum. Cæterùm ex Carolo qui Britannico bello captus multis annis Londini in cuſtodia fuerat, Mariaque

Cleuensi Menapiorũ principis filia natus est Ludouicus rex Galliæ eius nominis Duodecimus. Is Carolus audita Philippi auunculi morte occasioni minime defuit, quin transmisso in Italiam cum iustis copiis Raynaldo duce hæreditatẽ vindicaret, verùm à Raynaldo strenuo hercle duce, sed valde præpropero, Fortuna nequaquam stetit. Alexandria enim ferme tota vltra Tanarũ capta quũ oppidum Castellaccium oppugnaret, eo euentu cum Bartholomeo Coleone, Astoréq; Fauentino Mediolanẽsis Reipub. ducibus, prælio decertauit, vt profligatis eius copiis, fortiter, sed postremo frustra repugnans caperetur. Eo tempore Veneti inualidũ adhuc incertæ libertatis statum inuaserant, Ita vt singulæ imperii ciuitates, quum Mediolanensibus ciuibus parere, subesseque indignarentur, nouos sibi dominos quæritarent. Placentini & Laudenses sese vltro Venetis dediderunt, Papienses & Derthonenses Franciscum Sfortiam recepere, Nouarienses Vercellis proximi ad Sabaudiam inclinabant. Sed Franciscus Sfortia Mediolanensiũ auspiciis Venetos adortus, expugnata Placentia Laudéque recepta, ita eorum vires memorabili prælio, ad Carauaggium contudit, vt Veneti maximi periculi metu, & felicitate tanti ducis perterriti, cum Sfortia pacisci cogerentur, ea tum insidiose oblata conditione, vt si in Mediolanenses arma conuerteret ad parandum ex soceri testamento Principatum, ipsi in id bellũ validas copias, prægrandemque pecuniam conferrent. Itaque Sfortia deterso pudore, in suam spem à Fortuna subleuatus, cum alienati animi causas prætenderet, illico diremit amicitiam, armaque intulit. Nec multo post votis eius vehementer aspirante victoria, Veneti ab eo pari impudentia ad Mediolanenses defecerunt. Sed Mediolanensibus turbidè & cruente Rempublicam administrantibus, inuicti ducis virtuti Fortuna comes fuit. nam breui Mediolanenses armis fameq. perdomiti, frustra adiuuantibus Venetis, Sfortiæ se dediderunt. Idem fecere reliquæ ciuitates, pacatisque demum rebus, Franciscus, vt imperiũ armis partum Cæsaris authoritate stabiliret, per legatos postulauit à Cæsare vt quod adoptionis iure consecutus esset Augustali diplomate confirmaretur. Verùm quòd id multo maiore pecunia quàm putarat, coëmendum foret, Cæsaris munus generosè contempsit. Vir enim magnitudine virtuteque animi nemini secundus, ineptum & ab ærarii tenuitate prorsus alienum existimabat, eum dignitatis titulum ex venali membrana ceraque Cæsaris præferre; quem spectata bello virtus, & inuicta arma detulissent. Galeacius quoque eius successor paternum, secutus exemplum, in ea re comparanda, ne mediocrem quidem sumptum faciendum putauit, ita vt primus Sfortianæ gentis Ludouicus, id Cæsaris diploma, à Maximiliano quatercentum millibus aureis nummis impetratum, ambitiosè quæsierit, excluso Galeacii fratris filio, quoniam ipse Francisco patre dominante, hæreditateque potito, natus esset, secus ac fratri Galeacio, apud Firmum Piceni agri nato educatoque, in priuata patris fortuna contigisset, qua natalitii iuris

prære

prærogatiua, ex hiſtoriis Cornelii Taciti repetita, fratrem eiuſque liberos & nepotes, antecedere videretur. Ea diplomata impetrata ſunt, quo, Carolus octauus Galliæ rex ad repetendum ex antiquo iure Andegauēſis hæreditatis Neapolitanum Regnum, ſuperatis Alpibus Papiam venit, vt Ioannem Galeacium inuiſeret, biduo poſt moriturum. Quo, non ſine ſuſpicione veneni, vita functo, Ludouicus patruus deſumptis inſignibus Mediolani dux & princeps acclamatur. In eo autem diplomate, tanta ſcilicet pecunia coëmpto, diſertè appoſitum fuerat, vt ipſe liberique eius & ſucceſſores legitime procreati Mediolani duces appellarentur. Subiungit quóque Corius hiſtoriarum ſcriptor huic diplomati ad vnguem tranſcripto inſertóque hiſtoriarum volumini, codicillos appoſitos fuiſſe, aliqua, vt credi par eſt, ſuperaddita pecunia, quo benignus ac apprime liberalis Cæſar ad nothos & ſpurios, ſi legitima proles interiſſet, eadem Principatus iura transferebat. Sed horum ſolemne exemplar non comparuit, ſuppreſſum vtique, ſi extitit, quod non affirmauerim, à Ludouico demum à Maximiliano Franciſcóque liberis: at mox extincto Franciſco, in manus Cæſarianorum à Maximiliano Stampa arcis cuſtode ex ſcriniis Sfortianis traditum, quanquam is, vt nonnulli Sfortiano nomini fauentes prædicant, exempli copiam Ioanni Paulo Ludouici ex concubina filio, benigne ſed occulte feciſſe dicatur. Cæterùm non toto vertente anno quum rex Carolus ex incruenta celerique victoria eiectis Aragoniis formidandus euaſiſſet, proptereáque non inani metu ad arma conſternati principes à Carolo diſceſſiſſent, Ludouicus Aurelianus ab Aſta ſua vrbe promotis regiis copiis Nouariam occupauit, vt inde fretus occaſione noui belli, cernendæ hæreditatis iter aperiret. Iámque Inſubres trepidante Sfortia, ad defectionem animos inclinabant. Sed is conatus ad recte exploratam facilémque victoriam ſecundo euentu caruit. Quum Ludouicus ingenti fœderatorum hoſtium exercitu poſt Tarrenſem pugnam oppugnatus, & obſeſſus Nouaria excedere cogeretur, Carolo rege cunctatius atque tepidius quàm opporteret, opem ferente. Verùm triennio pòſt Carolo ſine liberis vita functo Galliæ Regnum conſecutus, inito cum Venetis fœdere, Sfortiam vehementi impetu expulit, reuerſúmque demum ex Germania ad Nouariam viuum cepit. Eo modo ſine vulnere Inſubrum principatu potitus, quanquam nihil ſibi vllo tempore timendum putaret, vti erat eximie prudens, & vtrámque fortunam probè expertus, quòd hæreditate legitima & iuſtis armis vendicatum arbitraretur, authoritate Cæſaris corroborandum exiſtimauit. Igitur cum Maximiliano Cæſare, qui ex Tridentinis Alpibus ad Benaci lacus fines peruenerat, numerata pecunia tranſactum eſt, procurante eius negotii tabulas Georgio Amboſio Rothomagenſi cardinale in hanc formulam, vt Ludouicus eiúſque gener ex Claudia filia, Franciſcus Angoliſmorum Regulus liberique demum eius poſteri ſucceſſores beneficiario iure, Mediolani duces appellaren-

tur. Verùm Germani Cæsaris consiliarii in ipso concepti diplomatis contextu, particulam trium verborum inserebant, quæ concessionem sine præiudicio alieni iuris factam ostenderet, quòd Cæsar pudore incolumi prioris diplomatis septennio ante Ludouico Sfortiæ eiusque liberis concessi penitus obliuisci non posset. Aderat tum Georgio cardinali Giofredus Carlius Senatus Mediolanensis Præses iuris intelligentia clarus. Is ad auertendas serendæ litis occasiones egregie cautus eam trium verborum sententiam, nequaquam ex vsu regiæ petitionis esse disserebat, quòd non extincta omnino sed rediuiua Sfortianorum iura non obscure denunciaret. Sed Georgius vt quoquo modo transigeretur, con stantibus in id Cæsaris consiliariis, ea verba generose contempsit, quum diceret ipso Ludouico Sfortia patre in Locensem carceris caueam coniecto, filios impuberes, qui apud Belgas in hospitali diuersorio inopem vitam traducerent, potentissimo regi sero litem moturos. Neque Giofredus in præsentienda lite falsus omnino vates fuit, quando ea demum ambigui ac ideo funesti iuris particula non Italiam modo, sed Europam omnem inuecto exitiali bello maxime conturbarit. Siquidem Ludouico Duodecimo post subactos Ligures, Venetósque terrestri imperio penitus exutos, ad conuellendam Iulii Pontificis authoritatem Concilium Pisis indicente, non aliunde Iulius pontifex quàm ex his tribus verbis tuendæ dignitatis occasionem arripuit, vt Maximilianus Sfortia in paternum principatum reduceretur. Sicuti & Leonem pontificem octo post annos, eandem belli causam secutum, vt Parmam Placentiam que recuperaret, Mediolano Gallos depulisse meminimus. Non defuere tamen summæ grauitatis Iurisconsulti, qui ea verba tanquam obscure dissimulantérque prolata & descripta in solemnes codicillos, non perinde valere iudicarent, ac si diserte expresséque ad declarandam sinceri sensus sententiam apposita fuissent, præsertim in grauissimis, vt aiunt, feudorum concessionibus, in quibus aperte & plane scienter ad non dubiam æqui iuris intelligentiam cauisse oporteat. Sed huiusmodi controuersias vel eruditissimi legum interpretes nunquam tempestiue definiunt, quum magnæ lites non in foro, sed pro castris Marte iudice dirimantur. Dedit itáque Franciscus rex, non grauate multis obtestationibus Clementis & totius Italiæ precibus, quòd non aliter grauissimo bello finis imponi posset, vt tantisper de iure suo decederet, & Sfortiam regnare pateretur, quem à Cæsarianis Maiestatis reum factum, ac impotentibus circumuentum armis paulò ante transmissis auxiliis adiuuarat, ipso præsertim Carolo Cæsare magna tũ æquitate moderati animi Franciscum Sfortiam Bononiæ in gratiam Augustíque imperii clientelam recipiente. Sed Sfortia eo Cæsaris beneficio & Francisci regis indulgentia diu vti non potuit, repẽtina enim & inexpectata populis morte sublatus est, vt nouas fatalis belli causas aperiret, quo iterum Europa vastaretur. Igitur rex Franciscus Sfortiana stirpe penitus extincta, tota eius

ambigui

ambigui iuris suſpicione liberatus à Cæſare, qui tum ex Africa nobili parta victoria reuerſus Neapolim Romámque peruenerat, poſtulauit vt Mediolanenſis principatus redderetur, qui ſibi & liberis præclaro hæreditatis iure & Maximiliani demum Cæſaris legitima conceſſione in non dubiam ditionem obueniret. Verum Cæſar qui regiis legatis aliquam propinquæ ſed nondum maturæ liberalitatis ſpem dediſſe videbatur, vbi Romæ fuit, opinione Gallorum durior eſt inuentus, vſqueadeo auer ſo obſirmatóque animo, vt quum legati regii inanibus promiſsis ſe circumduci, & Franciſcum ſuo legitimo iure fraudari quererentur, Carolus ad pontificem ſenatúmque omnem & legatos principum orationem haberet, luculentam hercle, ſed æquo amariorem, quum pro tuenda dignitate, auertendáque inuidia veteris odii memoriam refricaſſet. Cæterùm exitus orationis fuit, vt negaret quicquam ſe facturum ex voto regis, niſi Subalpina oppida cum Taurino, Gallicis armis Carolo Sabaudio nuper adempta, redderentur. Agnouêre tum plures id eſſe Cæſariani animi decretum, vt quamdiu arma valerent, ab Italia Gallos arceret. Ipſeque opportuno atque opulento Inſubrum principatu potiretur. Atque ita non multo poſt auctus viribus, terra maríque Narbonenſem prouinciam, vno ſimul tempore Belgicis armis Galliæ inferioris fines inuaſit, ſcilicet vt Franciſcus domeſtico oppreſſus bello Subalpinæ regionis præſidia deducere, Italicarúmque rerum penitus obliuiſci cogeretur. Sed Gallis vtrinque fortiter ſuos fines defendentibus, ex eo bello, quod tum fruſtra ſuſceptum fuit, alia atque alia ſummæ calamitatis ſecuta ſunt bella, quum violatis induciis & deſperata concordia, poſt afflictas noſtras opes, Barbaro hoſti aditus ad occupandam Pannoniam ſit patefactus. Nec hercle ſperandum videtur, vt ille fatali noſtra ſocordia factus ingens hoc anno, qui eſt, ab exceſſu Franciſci Sfortiæ huius diri belli duodecimus, omnino conquieſcat, quin reliquas Pannoniæ Noricique vrbes nouis illatis cladibus perturbet: niſi Cæſar ad victorias de Barbaris natus, pio generoſóque animo recenter icti ad Sueſsionum vrbem fœderis conditiones reſpiciat, patrémque tuum orbatum præſtantiſsimo filio, deiectúmque obiter ſpe pacis benigne conſoletur, adinuenta ſcilicet tolerabili aliqua æqui iuris conditione, vt Chriſtianus orbis pace tandem vel ſera ipſius maxime immortali beneficio, perfruatur, & veræ demum ſummæque laudis & gloriæ trophæa Barbarico in ſolo defigantur.

FINIS.

Vita Sfortiæ Clarissimi ducis a PAVLO IOVIO CONSCRIPTA, AD GVIDONEM ASCANIVM SFORT. A SANCTAFLORA CARDINALEM ABRARII'QVE PRAEFECTVM.

VVM honorem Senatoriæ dignitatis, quem tibi planè adoleſcenti maternus auus PAVLVS Tertius Pont. Max. inſigni iudicio, ſed maturius fortaſſe, quàm ſperaras, mandauit: cum virtutis indole, tum claritate familiæ, adeò egregie ſuſtentes, vt maiore fortuna dignus eſſe videare: Pergatum omnino futurum exiſtimaui; ſi tibi ardenti animo virtutem complectenti, nouæ faces adderentur, ductæ ſcilicet à maiorum tuorum exemplis, SFORTIAEque præſertim abaui tui: qui ſumma cum laude ampliſsimis rebus geſtis familiæ veſtræ immortale cognomen dedit. Eius enim viri bello memorabilis dicta, factaque ſolerti indagatione ex variis, ineptíſque ſæpe rerum ſcriptoribus excerpta, in enchiridion deſcripſi, vt ad imaginem tanto frontis honore conſpicuam, quam domi pictam aſsidue contemplaris, excelſi quoque animi ſimilitudo ad veram effigiem ſtilo expreſſa, non indecenter accederet. Itaque enitere GVIDO Aſcani, virtutéque plurimum, & literarum ſtudio contende, vt paterni, materníque generis famam & æques, & ſuperes. Nec id tibi omnino difficile videatur. Pulchrum enim erit, & valde decorum, ſacrato viro inter tanta maiorum lumina pietatis, & literarum fulgore procul ab inuidia fulſiſſe. Vale.

De

De Nicolai

FINIS.

DE NATIVITATE EIVS. Cap. I.

ATVS est SFORTIA Cotignolæ, antiquo Togatæ Galliæ oppido, iuxta viam Aemiliam, agri Fauentini, patre Ioanne, ex Attendula familia, honesta potius, quàm nobili, sed maxime opulenta, & quæ numerosa, & militari iuuentute floreret: Mater ei fuit Elisa, virilis animi mulier, ex Petracina factiosa gente: Ea erat feruidis admodum, asperísque moribus, sed pudicitia, & fœcunditate mirabili: Peperit enim alterum & vigin i liberos, quos veluti ad arma natos ita educauit, vt facile comptiora indumenta, exquisitásque epulas, & mollia strata contemnerent: verterentur autem robusto quodam corporis, atque animi vigore, ad tuendum familiæ decus, & id sæpius armis, quando grauissimas simultates cum Pasolinis æquè potentibus exercerent: Quum Martinus Pasolinus eius familiæ princeps puellam nobilem Bartholo SFORTIAE fratri ex chirographo desponsatam, quòd in eius dotem perampla hæreditas veniret, arroganter intercepisset. Ob id sæpius iusta propè acie dimicatum est, magnæque cædes æditæ, in queis Bartholus vulneratus est, & Martini filius, i temq; duo propinqui eius ceciderunt. Sed res eum habuit euentum, vt Martinus orbatus filio, expoliatusque omnibus amicis atque fortunis, oppido pelleretur. Per id tempus videre erat in Attendula domo conclauia, atq; cubicula, non aulæis, sed scutis, atque thoracibus exornata, atque item lectos, ingenti amplitudine, sine lodicibus, in queis loricatæ affinium cohortes promiscue cubitarent: adeóque vigilantes, & intenti omnes erant, vt nullo cum honore mensarum, sed plerunque stantes, & sine vllo ordine cibum caperent, quem exiguo sumptu, & nulla arte agasones, vel armigeri pueri tumultuarie parauissent.

De fama natalium. *Cap. II.*

NON DEFVERE, qui dicerent, sed in gratiam Braccianæ factionis, vt Sfortianis demum Principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuisse, vt & sua manu faciundo operi vomeres, & ligones strenue tractaret: quod vel ob id inuidiose confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini castra concesserit, neque inde redierit, nisi equestris ordinis miles. Sed iucundo prorsus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad posteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis suspexisse in cœlum, & de tota vitæ fortuna vota suscepisse, ea sorte precatum Deos, vt voto bene verterent: eui brasséque protinus ligonem in præaltam quercum, vt credi par est, antiquitùs Marti consecratam, eo animi decreto, vt si decideret, eum æquissime ad perpetuum laborem esset resumpturus, at si ramis

hæsisset castra continuò sequeretur. Verum Marti ligonem Fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciscus pronepos, quòd vel ob id, familiæ nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, sed spectatæ virtutis auspicio niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione, structuráque toto terrarum orbe longè clarissimam, armamentariis patefactis, ostendi iussisset, conuersus læto ore: & hanc, inquit, PAVLE Ioui, quam miraris, & hoc imperium, quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici nostra sorte in arborem à proauo contortus, fatalique ramusculo suspensus minime decidisset. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: dux ab aratro Sfortia. Quasi non in summa gloria sit, aut certe dispudeat C. Marii exemplo, ex aratore imperatorem euasisse.

De Horoscopo, & Genitura, & nomine eius. *Cap. III.*

AEditus est vtero matris, die Martis, quinto Calendas Iunii sub auroram, Anno à partu Virginis Millesimo trecentesimo, & sexagesimo nono; sub id ferè tempus, quo Carolus Quartus imperator auaritia infamis Italiam reliquit: Lustrico autem die, quo rite sacro fonte ablutis nomen imponitur, puero Iacobi & Mutii nomen indiderunt; Sed aliquanto post, obliterato primo nomine, tantummodo Mutius est appellatus: donec ab ingenii, viriúmque indomito quodam vigore SFORTIAE cognomen tulit. Mutii vero nomen, & hodie quoque in nepote Ludouici Sfortiæ principis repetitum videmus: quem Paulus eius filius, sed ex damnato coitu susceptus è tanta sobole vnicum, atque legitimum reliquit.

De diuinatione Astrologorum. *Cap. IIII.*

IN genitura eius Mathematici præcellentem syderum posituram, & sedes, aspectúsque mirabiles conspicati, ei magnum imperium, immortalem gloriam, felicémque sobolem prædixerunt; idque demum subiunxêre, eum nequaquam exacta ætate, & morte quidem repentina periturum.

De educatione, & rudimento eius. *Cap. V.*

ABea, vt diximus, domestica educatione vulnerum & periculorum contemptor factus, quum tredecim annos natus, miram indolem ad militiam afferret, clam arrepto domi equo, & inuito quidem patre, euolauit ad Boldrini Panicaliæ castra, qui Pontificiæ militiæ sceptra tenebat: Eo nemo ducum felicior fuit: Nam dum viueret, acie semper victor, etiam post mortem sæpius victoriis, triumphísque militum suorum interfuit. Ii siquidem ducis sui cadauer exsiccatum, conditúmque aromatibus in feretro circumferebant: quum neminem, qui succederet, militari imperio dignum putarent. Tendebatur ei Prætorium, non secus ac viuo, & circumpositis vexillis, belli tessera petebatur, ita, vt mortui consiliis quadam sorte exceptis, ad res gerendas felici

feliciter vterentur. Adhæsit primum Spoletano equiti, cui ab iracundia Scoruccio cognomen fuit. Apud hunc quatuor annos permansit. adeò pertinaci corporis, ac animi contentione semper vsus, vt ex armigero puero ferocium equorum domitor, & mox lateronis nomine strenuus miles, cuncta officii munia Scoruccio charus adimpleret.

De prima militia eius. Cap. VI.

Posito apud Boldrinum tyrocinio, domum rediit, intestino reuocatus bello. Sed ibi demum pace parta, militiam repetiuit, oppignerato fundo, vt armis & equis instructior domo emitteretur, propinquis, vno patre excepto, sumptum improbantibus: ad quos iuuenis conuersus: desinite, inquit, mussare: Militari enim quæstu aut cuncta rependam, aut idem mea hæreditas, si ita erit in fatis, vt acie occisus cadam, cumulate persoluet. Itaq. primo cataphractus eques (Hi eo tempore quaternos equos trahebant) & non multò post turmæ, & demum alæ præfectus sub Alberico, Brolia, & Aucuto secunda fama militauit, adeò, vt vberiore semper stipendio, & maiore præfectura dignus haberetur.

De altitudine animi, & cupiditate gloriæ. Cap. VII.

Excitabatur die noctuque ad magnorum Ducum nomen, qui tum bellica virtute prouecti ad ingentes opes, ac imperia peruenerant: adeò, vt in corona, quum aliquid bello præclare gestum nuntiaretur, commoto veluti animo suspiraret: vtpote qui honesta æmulatione inductus, felicitati eorum haud mediocriter inuideret.

De Ioanne Aucuto Britanno Duce. Cap. VIII.

Erat ante alios in oculis Ioannes Aucutus vir Britannus, qui ab extremis Oceani finibus, traducta in Italiam Anglorum manu clarus euaserat: quum rebellantem à Gregorio Pontifice Togatam Galliam, expugnatis aliquot vrbibus, pacauisset; tulisśetque in præmium nauatæ operæ quinque oppida, & in his Cotignolam ipsius patriam: adeòque mox inclaruisset, vt Bernaboui Vicecomiti Italiæ Principum longè potentisśimo gener adsciscеretur, & eum Florentini demum ingentis exercitus ducem crearent. Vnde illi, vti de Republica benemerito, imaginem colosseam equestrem, supra sepulchrum in templo maximo posuerunt.

De Brolia, Biordo, & Alberico, magnis ducibus. Cap. IX.

Militari etiam virtuti apprimè nixus Brolia vir Allobrox Asisiatum in Vmbris tyrannus euaserat: quum Florentinorum, & Romani pontificis dux fuisset. Biordus quoque, qui in Gallia aduersus Britannos, magna mercede, & multo maiori cum laude militarat, apud Perusinos principatum fuerat consecutus. Sed vnus præ cæteris Albericus Balbianus illustri fulgore gloriæ clarisśimus, & ipsum, & Attendulos omnes ad obeundam militiam accendebat. Hic enim vnus, quòd externæ gentes mercenariis armis Italiam quaterent, multæque pasśim immani rabie baccharentur, indignitate permotus; Italorum animos,

qui tum per socordiam, amissámque libertatem vetere belli gloria decidissent, in spem recuperandi nominis erexerat. Fuere sub eius imperio ingentes alæ cataphractorum equitum, qui auspiciis diui Georgii militantes, sacramento adacti, nunquam se terga daturos ex ieruo hosti coniurarant. Ab his demum non vno in loco Britones profligati, cæsi Galli, pulsi deuictíque Germani, Hispani fusi, Allobroges, Anglíque deleti, apud Italos non omnino extinctum antiquæ virtutis decus iusta confessione docuerunt.

De Alberico cataphractorum equitum inuentore. *Cap. X.*

HIc est ille Albericus, qui equitem cataphractum ea specie, quam vidimus, formauit, & instituit, adinuento hoc conclusæ duplicisque galeæ genere, quo nunc maxime vtimur, & Gothico nomine Helmettum vocitamus; Imposuit & tegumenta equis, quæ Bardæ vocantur, recocto é corio, vt Clibanarios equites à Persis ad Gothos, priusquam ad Italos, reiectis loricis, adductos imitaretur. His enim nihil validius, si tormenta ænea ad exitium humani generis, corruptelámque veræ militiæ reperta, consensu publico tollerentur; Quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad fortem, spectatámque duris in prœliis dextram, & inuictum corporis, ac animi robur, sed ad fortuitos volantium pilarũ ictus, cæca semper sorte, & in his temeraria sæpe fortuna, reuocetur.

De cognomento ex re quæsito. *Cap. XI.*

QVum in Alberici castris esset ferè imberbis, animóque ferox, & manu promptus, sæpe turbas iurgiáque misceret, nec quenquam ante se pugnam capessere pateretur: in eo peracutus imperator animi, atq. oris habitum notauit, prædixítque, eum, nisi immature caderet, & paululum feruidi ingenii impetum prudentia temperaret, absoluti ducis nomen habiturum. Nec multo post suborta altercatione inter commilitones in partienda præda, immortale cognomen adeptus est; quum eam minus æqualiter diuidi immodice quereretur. Siquidem tota lite ad ducis arbitrium delata, iudicatáque ad Albericum subirato & minaci vultu conuersus: Mihi, inquit, imperator, hoc tuo iudicio, rata pars prædæ perinique surripitur, ita, vt in posterum similem iniuriam æquo animo non sim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore respondit; An & mihi quoque vti aliis soles, adolescens vim afferre voles? Desume ergo tibi SFORTIAE nomen; atq. ita abolito Mutii nomine, vt ab omnibus vocaretur, edixit: quæ vox Latine exprimit violẽtum.

De primis commilitonibus eius. *Cap. XII.*

EDuxit autem patria peregregiæ iuuentutis manum, adauctam mox concursu insignium equitum, quum bellicosissimus quisque spe laudis, & lucri cupiditate ad eum deferretur. In his fuere ex numero propinquorum Bartholus, & Franciscus germani fratres: Sed in Francisco mira indoles efflorebat, cui ab insita ingenio eius audacia Boccalæto cognomen fuit: Præterea Bosius, Laurentius, Michaletus, & demum

demum Foschinus Attenduli cum sancto parente Petracino auunculi filio, & aliis plerisque, qui è finitimis vrbibus amicitia, & partium necessitudine coniuncti, crescentis in eo nominis famam vehementer obseruabant. Hos omnes ferè in historiis celebres videmus. Verùm illustris admodum euasit Michaletus, qui accumulatis ab humili gradu bellicis honoribus, Venetorum demum imperator effectus, ad exactæ ætatis terminos peruenit.

De Præfectis ab se dilectis à promptitudine virium. *Cap. XIII.*

Turmarum, cohortiúmque Præfectis eos maximè adamauit, fraternóque amicitiæ iure sibi obstrinxit, qui manu præcipue valerent. diuisa enim inter Ducem, & militem esse militiæ munera dictitabat, vt victoria pararetur: quum in illo ante omnia rationem, atque prudentiam, in his autem expeditam vim, peracrem impetum, & indomitum robur omnino requireret. Propterea eos maximè deuitare, damnaréque erat solitus, qui in coronis sollicite nimis, atque subtiliter de belli ratione, exitúque rerum differendo, quid statuendum, quídve tentandum foret, imperatori consulere, atque præscribere viderentur. Cæterum ipsi perlibenter aspera quæque, & periculosa munia detrectarent: solóque, & inani sapientiæ nomine contenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperantibus alacriter parêre, vehementérque pugnare, nec vulnera, & mortem timere didicissent. Ex hoc ordine primores ardentissimè dilexit, Martinum Fauentinum, qui aliquot post annos à Pandulpho Malatesta Ariminensium tyranno necatus est: quum inhiaret eius pecuniæ, & crescenti insontis viri gloriæ vir crudelis inuideret: Præterea Eustorgium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Thomam à Typherno, & Scorpionem, atque Tarantulam à luco Flaminiæ, Zenonemque, item Cribellum, & Parinum Derthonensem, & Gentilem Montaranum, Angelúmque Lauellum, cui ob hæsitantiam linguæ, tumultúmque oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. *Cap. XIIII.*

CVm vno autem Braccio Montonensi, ætate, fortuna, virtutéque fermè æquali, arctissima familiaritate coniunctus, adeò fraterne, & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis inter se duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, consilia, arma, equos, pecuniam, & tabernacula in communem vsum conferrent, iisdémque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim sagula singulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, coccineo colore; è contraria vero parte, per transuersum albo, & cœlesti alternatim vndulato distinguebãtur. Verùm vt aliquod ex propinquo discrimẽ foret, peracutos Sfortia fluctus, obtusiores vero Braccius elegãter expresserãt. Quorum insignium argumentis, atque coloribus, hodie quoq. vtriusq. factionis studiosos vti videmus: quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea ipsi authores, & Principes gestare cœperint.

De causis amicitiæ cum Braccio abruptæ. *Cap.* XV.

S Ed eam demum amicitiam iampridem obtrectatione gloriæ, & virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauissimis offensus iniuriis, post XXX. annos adaperto tandem animo, & libero ore penitus abrupit: quum ipso Sfortia ad Beneuentum in carcerem coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente amicitia, ea oppida, quæ sunt in Thuscis, inter Cassiam viam & Aureliam, Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandáque tribuisset: idque eo infestius à Braccio factum fuisse videbatur, quoniam ab initio ipsius fidei commendata fuerant, & subinde Tartalia grauiorem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas in hybernis oppressisset, fortissimo quóque decurionum, & equitum in vinculis retento. Braccius enim in Vmbria felici rerum successu elatus, vasta cupiditate animum intenderat, vt vrbis Romæ imperio potiretur. Tribus siquidem ea tempestate Pontificibus, immani Cardinalium ambitione, atque superbia creatis, Christiana religio lacerabatur: Romáque terrarum quondam Domina, fame, pestilentia, ac incendiis deformata, obsessa latronibus, ac orbata Pontifice, factiosorum libidini seruiebat. Ad id audendum, patrandúmque facinus, idoneus, & opportunus erat Tartalia: quum sub signis eius mille equites, & bis totidem pedites militarent. Fœdere itaque icto, vt mutuis auxiliis, atque opibus fines proferrent, & sese aduersus vim hostium tuerentur, Tartalia facile cuncta vsque ad Senensium fines in potestatem redegit, præter Aquenses, & Porsenianos, qui Sfortianorum præsidio tenebantur. Braccius verò positis ad Anienem castris, fusisque tumultuario prælio Romanorum copiis, vrbe potitus est. Per eos quoque dies Braccius Michaletum, qui, capto Sfortia, ad eum amicitiæ iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore dissoluto missum fecit, nec persoluto quidem stipendio. Quam demum contumeliam indignatus Braccio Picininus, magno, nobilique animo resarciuit, quum ex domestico abaco argentum omne, vt æs alienum cum milite dissolueretur, ad Michaletum detulisset. Per hunc modum inter se diducti, accensíque odio Sfortia, & Braccius Italicæ militiæ principes effecti, magnósque exercitus ductantes, de nomine, sectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum, atque Pontificum opes vehementer attritæ, conuulsæque sunt: quum veluti ex condicto, pudenda eius seculi conditione, ad alenda bella sæpe altercantes, & semper aduersi, modo his, modo illis, mercenaria arma inferrrent, aut sustinerent.

De causa inimicitiarum cum Tartalia. *Cap.* XVI.

G Raui etiam de causa multis ante annis cum Tartalia amicitiam diremerat: quum ad Casalecium, malignitate, aut metu deserente locum Tartalia, se ab hostium cuneis ex obliquo irrumpentibus, cum turma protritum, & captum quereretur. Ea res, vti multorum ocu

lis liq

lis liquidiſsime ſpectata, euulgataque vtrinque in caſtris, dilui nõ potuit. Ob id in Tartaliæ pectus alte, taciteque deſcenderat, adeò, vt occultum vigeret odium: & eo quidẽ lethalius, quòd illa eadem familiaritatis imago officiis quibuſdam, & alloquiis ſuſtentabatur.

De prima equitum præfectura. *Cap.* XVII.

SVo primum ductu apud Broliam vigintiquinqueequitibus præfuit; qui numerus equitum eo tempore turmam implebat. Apud Albertum autem Ferrariæ principem iuſtæ alæ vexillum ſuſtulit, coniuncto ſibi Laurentio: In ea fuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuerſus ad Broliam haud multum ibi permanſit, accitus à Raſpantibus, qui tum Peruſiæ popularem ſtatum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: Illi ex aduerſo, contractis auxiliis, vno maximè Sfortia duce, ſeipſos acerrime tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentiſsimo hoſti tandem ceſsit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximeque pugnacis ducis famam conſecutus, vtrinq. virtutis & fidei præmium tulit. Donatus enim eſt publice ad ornamentum abaci, cælato argento, & ab hoſtium duce, duplicato ſtipendio, Ioannis Galeacii militiæ adſcriptus. Iniit tum arctiorem amicitiam, ſocietatemque cum Parino certa lege communicatis turmis, vt æquali auſpicio regerentur. Sed profecti ad Inſubres, quum non vno in loco æquali ſorte, ſed diſpari cum laude militaſſent, obſcuriuſque indies fieret Parini nomen, Sfortia ſcilicet fortibus factis duorum famam vendicante, liuore atque perfidia Parini exauthoratus, dimiſſuſque eſt: Quum falſo accuſaretur apud ſuſpicacem Principem tanquam occultus, & capitalis Gibellinarum partiũ hoſtis, & genere Guelphus: cui factioni ſe maximè aduerſum Galeacius, quod ita ſibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, ſed cum multo verborum honore à Galeacio dimiſſus, ad Florentinos ſe contulit, qui tum Gallorũ Reges, & Germanos Cæſares aduerſus Galeacium concitarant.

De inſignibus gentilitijs à Roberto Cæſare donato acceptis. *Cap.* XVIII.

SVb id tempus SFORTIAM iampridem eximiæ virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæſar Auguſtus Romanorum imperator illuſtrem fecit. Deſcenderat is in Italiam Florentinorum pecuniis euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolano pelleretur. Sed demũ duobus tumultuariis præliis ad Brixiam pulſus, repreſſuſque quum Patauium reparandis copiis diuertiſſet, obuiam honoris, & præſidii cauſa Sfortiam habuit, qui tum ſtatiuis in caſtris ad Montagnanam Patauino Principi Venetorum oppreſſo armis opem tulerat, præpoſitus Florentinorum auxiliis, quæ ſocio, amicoque principi iure fœderis mittebantur. Excepit Cæſarem peronato, compoſitoque more militiæ, toto equitatu circunductis, & in duplices alas digeſtis ordinibus, ita, vt Cæſar ea ſpecie cataphractorum equitum, qui criſtati, bardatique omnes procurrerant,

ratos, duro in carcere quatuor menses detinuit: adeoque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicarent.

De cæde Othonis Tertij. *Cap.* XX.

OTho, vbi conatibus suis sustinente, vrgenteque Sfortia, acerrime resisti videt, pacem, vt falleret se appetere simulauit, sperans Nicolaum, prægrauante stipendio, Sfortianas copias esse dimissurum, vt demum ex occasione incautum, exutumque armis repentinus inuaderet. Postulabat igitur Otho, vt Nicolaus in colloquium deuenire minimè grauaretur, vt coram de pace liquisime agi posset. Id bis abnuerat Nicolaus ab insidioso, astutoque homine dolum veritus. Sed tandem assensit, vt eius perfidiam præoccuparet: Res eo modo composita est, vt ambo inermes, binis stipati equitibus, parique spacio à suorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum vero Sfortia, & Michaletus medium tenebant. Cæterùm vixdum cœptis sermonibus, Sfortia præalto, & feroci equo in Othonem repente concitato eum per loricam, quam lacinia tectam frustra induerat, sub costis gladio transfodit, prostratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum signo dato vndique ex insidiis procurreretur, capti; comitatus verò eorũ in fugam præceps, magna ex parte armis, & equis exutus est. Extemploque Sfortia promotis castris Parmam contendit: receptusque à ciuibus, qui liberatori, & tyrannicidæ insigni studio fauendum existimabant, Othonis filium in arce obsedit: Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox bellicosum sonat. Ea dedita, pari demum euentu, & Regium, & sancti Domini oppidum, cum triginta amplius castellis in ditionem Arestini deuenerunt: ita, vt Fortuna puncto temporis Othonis imperio pariter, ac vitæ finem attulerit. His rebus biennio cõfectis, Sfortia quum à Nicolao discederet, Monticulo Parmensis agri oppido donatus est; atque item vexillo, in quo adamas turbinatus aureo inclusus annulo depictus erat: quo insigni postea, & ipsum, & posteros eius perpetuò vsos fuisse conspicimus.

De diuersitate famæ ex Othonis cæde. *Cap.* XXI.

FVere ea tempestate, qui clarissimi facti nomen accumulata cum laude celebrarent. Porrò alii contrà interpretarentur: vtpote qui sacrosanctam colloquii fidem singulari perfidia violatam, iusq. gentium fœdo in posteros exemplo temeratum, atque sublatum dictitarent: Adeo, vt Sfortiæ, militari iudicio, magna quidem inuidia, sed Nicolao multò maxima conflaretur. Quamobrem Sfortia, vbi se acrius perstringi didicit, publico in loco, ita, vt à multis insignibus viris exaudiretur, in hunc modum est prolocutus: Desinant, inquit, ex occulto verbis criminari, quicquid de Othone transactum est: Quandoquidem ego eum iure

ſum, ſiquis improbet, ſingulari certamine ſim oſtenſurus. An non ego etiam ingratus,& nequam exiſtimari potuerim, ſi principi, qui me ipſum copiaſque meas alit, parêre, operamque præſtare recuſaſſem? in eo præſertim homine tollendo, qui perfidia, & ſæua tyrannide infamis, contra fas,& æquum, ſceleratis armis aliena appetebat: quum & ego quoq. immani laceſsitus iniuria eum priuato nomine, & iure quidem optimo, vel ad aram fuerim occiſurus.

Quibus Principibus operam nauarit. Cap. XXII.

QVatuor demum Pontificib. Maximis,& totidem Regibus, aut dux ſummus, aut æquali cum imperio operam nauauit: Gregorio XII. primum, ac Alexandro V. quum Ludouicum II. Andegauenſem, in paternum regnum reduceret: ac demum Ioanni XXIII. A quo inſigni liberalitate, vt merita ſtipendia ſoluerentur, Cotignolam patriam dono accepit. Quo munere nihil vberius, aut omnino iucundius in toto vitæ curſu ſibi eueniſſe fatebatur, quòd honeſtiſsimo dominatu parto, ciuium ſuorum Princeps eſſet effectus. Aſſeruit demum in libertatem Romanos, Braccio Vrbe depulſo, Legatumque Vſelanum in arce diu obſeſſum dignitati reſtituit, Stephanuccio Cardinale in carcerem coniecto qui ordinis,& patriæ dignitatis oblitus, auerſuſq. Pontifici, Braccii partes ſequebatur. Martinus enim in Concilio apud Conſtantiam, Ioanne in ordinem Senatorium redacto, omnium ſuffragiis Pontifex renuntiatus in Italiam venerat. Nec multò poſt, Sfortia, vti decuit Pontificiæ dignitatis aſſertorem, vrbe Roma Iordano Columnæ tradita (is à fratre Pontifice præmiſſus fuerat) ſacroſanctæ militiæ Vexillifer creatus eſt: vt eo honore, qui in Italia ſupremus habetur, ſupra cæteros duces emineret.

De Ludouico Secundo, & amore Reginæ Ioannæ. Cap. XXIII.

A Ludouico Secundo inſignem tantum beneuolentiam, gratiamque promeruit, quum ille Ladiſlao ad Fregellas memorabili acie ſuperato, victoria vti neſciuiſſet, interrupto ſcilicet ſecundarum rerum curſu, peſsimis Pauli Vrſini artibus. Tranſiuit demum magnis, frequentibuſque iniuriis, ab eodem Paulo vrbe extruſus, ad Ladiſlaum. Ab hoc Rege, qui totius Italiæ imperium ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus eſt: quum & antea Franciſcum filium vrbis Tricarici Comitem feciſſet: qui tredecim annorum puer, vt paternæ fidei obſes foret, è Ferraria Neapolim aduenerat. Ladiſlao autem immatura morte ſurrepto, ſorori eius Ioannæ Reginæ adhæſit: iactatuſque eſt vario euentu, magnis fortunæ fluctibus: quum modo inſigni gratia floreret, modo graui preſſus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu eſt, quantos æſtus receperit Reginæ animus, quum inſanis amoribus perditiſsime deſeruiret. Nam Alopo, Vrbanus Aurilia, atque eo prætextu legationis in Germaniam ablegato Carracciolus ſucceſſerant. His admiſcebatur Sfortia, procacibus Reginæ oculis ad amorem pellectus:

Eò

Eo cæteris grauior riualis, quòd omnes simul ingentis animi virtute, copiarumque inuictis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modo aduersa, modo secunda, & semper instabilis fortuna Sforciã exercuit, obuenere ei, largiente Regina, Beneuentum, Manfredonia, Barolum, itemque Trannium vrbes, & supra X X. oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutiis, atque Lucanis. Sed diductus demum à Regina, quum Sergiani dolis, ac insidiis peteretur, Ludouico tertio Secundi filio se coniunxit, ita iubente Martino Pontifice, qui Ioannam Regiæ maiestatis nomen perpetuis stupris dedecorantem, regno exturbandam susceperat. Sed amantium iræ, bella, suspiciones, eum rebus exitũ dederunt, vt Sfortia rursus in gratiam, pristinumque militiæ honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quum duo longè clarissimi duces, manentibus induciis, in colloquium Saccomania in sylua deuenissent. Desciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius, rex Alfonsus: adeò, vt capto Caracciolo in arce Capuana Reginam oppugnaret. Qua indignitate permotus Sfortia, obsessæ celeriter opem tulit: memorabilique pugna, Rege profligato, Catalanos in arcem nouam compulit: neque postea vnquam ab officio, amicitiaque discessum.

Quoties prospere, infeliciterque pugnarit. Cap. XXIIII.

Septies iusta acie feliciter pugnauit, ter tantum alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduersis aliquantò clarior, quàm secundis haberetur. Nemo enim eo constantius hostilem impetum ferre, pertinacius resistere, nobilius pedem referre, & deniq; fortius ducis simul, ac militis officia implere didicerat: vtpote qui nunquam propinquo, & ferienti hosti terga ostenderet: nunquam nisi omnium postremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans, se reciperet.

De Angelo Pergulano profligato. Cap. XXV.

Pisanis graui bello, & prædura obsidione fermè oppressis, quum Angelus Pergulanus, incomparabili victoria de Heluetiis parta, admodum clarus, qui opem ferret, Aurelia via, per Senensium oram aduentare nuntiaretur, vnus Sfortia obuiam eundi, reprimendique hostis munus alacriter suscepit: Quanquam Bertoldus Vrsinus ad quem belli summa respiciebat, ne ancipiti prælio pugnandũ foret, remoturus à muris castra id consilium damnaret, & minus ab ipso quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Nerio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis, ac inusitatis die, noctuque, confectis itineribus, syluisque etiam, ac impeditis fluminibus, magno labore superatis, improuisus ad hostes contendit. Quo repentino incursu, cum signa è syluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, vt Pergulanus bis frustra composito agmine, bis pugna strenue instaurata, fusus, fugatusque fit, signis ac impedimentis omnibus amissis, & vix quarta par

te equitum ex vehementi curſu ſeruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hoſtibus ſaga, equites ſuos induere, prælatiſque Pergulani vexillis ad proximi oppidi portam procedere felici dolo præcepiſſet. Id erat Caſtellionum ab Aprili piſcoſo lacu Piſcarium appellatum, in ora maris ſaxeo tumulo impoſitum. Nec mora, oppidani eo errore decepti, hoſtes pro ſociis gratulanter excepere. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum captum, direptumque eſt. Ob eam rem à Pergulano male geſtã, deſperatis rebus, Piſani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortiæ autem, dum vita maneret, Senatus, vti de Republica bene merito, millenos quotannis aureos liliatos, donatiui nomine decreuit.

De Ladiſlao Rege ad Lyrim ſuperato. Cap. XXVI.

E O Bello, quo Ludouicus Secundus Andegauenſis, adiuuante Gregorio Põtifice, ipſo Sfortia, ac item Paulo Vrſino ducibus, in Apuliæ regnum reducebatur, mirum in modum, cum prudentiæ militaris, tum inuſitatæ virtutis laude, nominis famam adauxit. Ladislao enim Rege, vt fines tueretur, ex Caſsinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id ſuſpenſo admodum Ludouico duces cunctarentur, Sfortia pernobili in medium prolata ſententia, tranſeundum omnino Lyrim amnem, atque eueſtigio hoſtes inuadendos cenſuit: quòd cunctari, & ſedere arma inferentibus, ineptum, & exitiale videretur. Itaque Lyri ſupra Fregellas, vado ſuperato, collatis ſignis eſt dimicatum: & eo quidẽ euentu, vt profligato Rege, & proſtratis eius copiis, caſtriſque etiam, & ſignis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia cuncta moderatus, inſtruxit aciem: & primum agmen in hoſtes induxit, ita, vt ferè omnium primus fortiſsimum quenque ſe ſequi iubens, inclinata, adpreſſaque lateri haſta, purpureis inſignibus conſpicuus, Nicolaum Campobaſſe Comitem, qui auratis armis refulgens, & prælte criſtatus eminebat, ingenti ictu proſterneret, & caperet: ipſeque demum, variante fortuna, vt fit, creſcentibus vtrinque auxiliis, in omni ferè pugnæ loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conſpiceretur. Vſus eſt ea die incomparabili equo ſpadice alternos pedes vſque ad genua calciato, cui ab agilitate Cato nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludouicus Sfortiæ detulit, inuidente Paulo Vrſino. Quod non multis inde annis Ladislaus, ambobus regiis in caſtris ad Tudertum militantibus, præclaro teſtimonio cõfirmauit: quum præſenti Paulo, Sfortiam interrogans, dixiſſet: An non, & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim cum illo Cato equo tuo vbique pugnax, & vehemens, me ipſum, copiaſque meas profligaſti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cæco liuore corruptum, profunde admodum deſcenderunt. Sfortiam enim vir ſuperbus, neque ſuperiorem ſibi, neque parem exiſtimari volebat.

De

De prælio ad Aquilam feliciter commisso. *Cap. XXVII.*

QVum Regina delitiis, amoribusque vacaret, & Alopus Regio planè fastu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni Proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamq. terrebat Antonaccius Regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validissimam vrbem occuparat. Is terror Sfortiæ saluti fuit. Custodia etenim eductus, instructo valido exercitu, Aquilam contendit. Cum castra ad vrbem proferrentur, Antonaccius viribus, ac ingenio ferox, minimè dubitauit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuuentutem, & ingentem armatorum agrestium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infestis signis, in Sfortiam deferretur Ferunt Sfortiam temeritate, ac insolentia hostium permotum risisse paululum, monuisseque Præfectos vt confertum, maximeque densatum cataphractorum agmen irruentibus obiicerent, nihil autem loco mouerentur, donec ipse, quid fieri vellet, tuba signum dedisset. Erat in dextra, accliuis locus, ibi cohortes locat: ad læuam, planiore in loco, leuem armaturam equestrem lunata ala sese ostentare iubet: ipse subductis è medio agmine delectis aliquot turmis, magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus sese ostendit, ita, vt nouissimos hostium exeuntes porta, partim intra vrbem compelleret, partim ab vrbe exclusos, & ad suorum extremum agmen confugientes persequeretur. Tum vero signo tuba dato, & peditatus ab accliui loco repente in latus hostiũ decurrens, & leuis armatura è diuerso expansis alis concitata, in medios impetum fecêre: Cataphractus quoque equitatus à fronte irruentium impetum egregie excepit, atque sustinuit: Ac eodem ferè puncto temporis Sfortia cæcidit terga. Quibus malis vndique circumuenti Aquilani, in medio cæsi, & ad vnum ferè omnes cum ducibus, atque vexillis capti temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe restiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter & deditos conseruaret. Nec mora, captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & Decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, confectoque bello sine suorum vulnere, hortatus est Aquilanos, vt Reginæ nomen in posterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipsius authoritate, ac officio vterentur: se libentissime intercessurum pro his, quos incolumes conseruasset, quum iure belli diripere, atque interficere posset. Id verò fortunæ fuit humanis rebus illudentis, Aquilanos paulo ante superbia elatos, ingentique mox fractos calamitate, & demum subito, atq. insperato gaudio exultantes conspexisse. Quo Aquilanorum exemplo adducti, Iulius Cæsar Capuanus, qui Capuam occuparat, & Carolus Martianus, & Christophorus Caietanus, restitutis vrbibus, ac oppidis, veluti desperantes, consilioque depulsi, Sfortia vade, fidemque suam Reginæ nomine præstante, ad officium redierunt.

De Tartalia ad Tuscanellam deuicto. *Cap.* XXVIII.

T Artaliam inimico simul,ac hostili animo persecutus, ad Thoscanellam improuisa acie profligauit, vlturus iniurias, quas superiore anno, dum in custodia seruaretur, acceperat. Noctu enim à diuersa Viterbii porta, vt speculatores falleret, cum expeditis copiis profectus, pedites caua in valle occultauit, vt ex insidiis, quum signum pugnæ datũ foret, extemplo prosilirent: Turmas vero quatuor, cum Sanctoparente, obliquo itinere locatas statuit: ipse cum robore equitatus intra syluam constitit: Vti præceperat, præmissi leuis armaturæ equites, prædatorum specie, armenta pascentia corripere, fugatis agrestib. cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentiũ tergis inhærere iubet: crescente tumultu, oritur præliũ. Auctis numero hostib. Tartaliani equites ad tubæ cantum sub signis porta effunduntur. Nec se cõtinet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorum erumpat. Tum vero erupere è syluis vndiq. Sfortiani: pugnatúmque est, ac si aliàs vnquam longè fortissime. Sed premente Sfortia acrius, sternentéq. signa, Tartaliani intra portam sunt compulsi, magno accepto detrimento, maioréq. ducis periculo, qui inuectus per pontem irrumpentib. simul Sfortianis casu quodam seruatus est: quum Hugonem Sfortianæ turmæ præfectum, vehementi offensione ab cathena pontis in fossam deturbatum, reliqui impedito, atque occupato ponte subsequi nequiuissent. Nam Tartalia saucius, & multo perculsus metu extemplo cataractam demitti iussit, ita, vt alienæ salutis oblitus, tertiam ferè suorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus est & in oppido Pellinus Cotignola dux turmæ fortissimus: qui cognitum Tartaliam, magnisque ictibus ferreæ clauæ percussum, vt caperet, fuerat insecutus. Eo prælio Franciscus Sfortiæ filius sextumdecimum natus annũ, quod antea ei pater minimè concesserat, in aduersos hostes alacriter hastam perrupit: subindeque cingulo militari, & calcaribus aureis, præclaro etiam hostium testimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregie depugnata. *Cap.* XXIX.

M Emorabili autẽ ea acie qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis pontem pluribus horis est dimicatũ, mirificæ virtutis laudem tulit: præclaro maximè Alphonsi Regis præconio confirmatã, qui tum hostis, & spectator è trireme cuncta oculis obseruarat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum III. Andegauensem in auita, paternáq. iura Neapolitani Regni, authore Martino Pontifice: Quũ Reginam seuere aliquandiu, & frustra demum castigatam armis omnino persequendam censuisset: quòd nihil famæ suæ parceret, nec vllo dedecoris metu, aut respectu Christianæ pietatis permoueretur: Vtpote quæ iampridem cõtra fas, & Regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobilissimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia subiecisset. Ob id impotens sui mulier, libidine simul atq. superbia exardens, Alphõsum in Corsica bellum

gerente

gerente euocarat, adoptaratque in filium, vt Hispanicis opibus vim Galli hostis propulsaret. Itaque multis ante diebus oppugnata, & ex insidiis per aquæ ductum, & obsoletam portam semicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana castra ad Auersam peruenit, & Alphonsi onerariæ, & rostratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & ostentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vsque castra promouit. Inde sex stadiis ad vrbis portas, præmissis leuis armaturæ equitibus, non modo Reginæ stipendiis addictos, Vrsum Vrsinum, & Iacobum Candolam, & Bernardum Cartheium duces, verùm & equites Catalanos, quos Alphonsus aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatui studentes ad prælium exciuit. Commissa est pugna paribus animis: Sed Alphonso triremes ad littus admouente, & lapideas pilas tormentis in opposita hostium latera sæpius emittente, ter repressa est Sfortiæ virtus. Sed detersa tormenti ictu ab casside crista, eo ardore pugnam restituit, & signa intulit, vt pulsi loco hostes terga darent, & dissipato agmine cum multa equorum, ac hominum strage intra portam compellerentur. Tum vero Sfortia victor, vt Ludouico simul, ac Alphonso designatis Regibus ardorem, studiumque suum ostentaret, in præalta ad portam munitione Andegauensium signa præfixit, tutatus ea per semihoræ spacium ne à quoquam prius, quàm se reciperet, impune tollerentur. Eo prælio id certe memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alphonsus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia vero pariter ediceret, ne currulibus tormentis in littore cõstitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator acerrimus, quum suffosso equo captus, & ad Regiam triremem scapha perductus, petente Rege, pugnantem Sfortiam digito commonstrasset, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cum duci eximio, tum bellatori fortissimo protinus edixerat.

De Roma libertati restituta, & Picinino acie capto. Cap. XXX.

Missus à Regina cum validissimis copiis, vt vrbem Romam impotenti Braccii dominatu liberaret, ad promerendam eo insigni beneficio gratiam apud Martinum Pontificem, inter Appiam, & Latinam portam castra locauit. Inde quum Braccium, vel missa per præconem cruenta ad eum cheirotheca, vt iusto prælio certaretur, frustra prouocasset, supra Ostiam demum Tyberi ponte constrato, exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fiducia, vt dubitantibus, sciscitantibusque Præfectis, an vllum haberet amicum, à quo commeatum esset petiturus, comprehenso gladii capulo responderit: His viris, & fortibus omnia feliciter expediet. Atque ita pontem rescindi iusserit. Ad eius rei famam, adeò mente commotum fuisse Braccium ferunt, vt diffisus populo Romano, nec conclamatis quidem vasis, multisq. relictis impedimentis per Miluium ponte se proriperet, atque inde recisa pontis parte, ne hostis insequi posset, in Vmbriæ fines citato agmine deferretur.

Sed compositis iam vrbanis rebus, Picininus à Braccio circa Preneste cum parte exercitus relictus, quum infesta populatione circa vrbem Romanorum armenta diriperet, & Romanos primò, ac ipsum deniq. Sforciam, vt opem ferret, ad prælium exciuit. Pugnatum est vario euentu, & vtrinque semper acerrime præter aquæ ductum: quum Picininus prædã tueri, & Sfortiani, Romanique iam longè abactam recuperare, summa contentione decertarent. Ad extremũ adnitente, cohortanteq. Sfortia, Bracciani profligantur, omnisque itẽ præda recipitur capiturq. ipse dux hostium Picininus, ad augendam Romanorum, Sfortiæque lætitiam. Is tamdiu in Capitolio valde humaniter, ac liberaliter custoditus, nõ prius est emissus, quàm impetrante Braccio Sfortiani milites, ducesque à Tartalia in insulas Vulsinii lacus relegati, facta permutatione, ad Sfortiam incolumes peruenerunt.

De Alphonso Rege acie profligato. *Cap.* XXXI.

Longè autem nobilissime, secundissimeque cum Alfonso Rege conflixit: quum ille ingrato animo, atque impiis armis Reginam matrem oppugnaret. Procurante enim Martino, nec abnuente Ludouico ad Caietam pace facta, & restitutis demum Acerris, Sfortia Reginæ, Regisque militiæ fuerat adscriptus, ea conditione, vt præoccupanti, exigentique operam nauaret. Eo tempore Alphonsus regnandi auidus, neque probra famosæ matris, neque portentosam Sergiani potentiam ferre poterat. Itaque felici astu, simulata ægritudine, illectum ob id Sergianum, ac officii causa, vt decumbenti assideret, in arcem nouam venientem cum vniuersa familia comprehendit, correptisque repente armis, cum delecta ad id Catalanorum manu, vt Reginam opprimeret, ad Capuanam arcem aduolauit. Sed magno casu renuntiante Sergiani casum puero, qui facile inter crura custodum portæ elapsus accurrerat, Regina seruata est. Iam enim armatus rex prioribus equi pedibus pontem attigerat, quum à Damiano centurione, reiecto per frenum equo, ianua est prohibitus. Nec mora, accitis vndique copiis, circumsideri, oppugnarique missilibus, atque tormentis cœpit. Peruasere tamen cum literis Reginæ ad Sfortiam nuntii, maturam opem perditis rebus implorantes. Itaque Sfortia à Mirabello, insigni celeritate, Neapolim, promotis ad arcem copiis, profectus, per idoneos homines orauit Regem, vt tam fœdo incepto absistere, nec à fœmina eadem & matre oppressa (quod à virtute Regii animi alienum videretur) gloriam appetere vellet. Se enim officii lege præoccupatum Reginæ saluti deesse non posse: sed daturum enixe operam, vt Regina eum ex æquo regnare pateretur: tollerenturque dissensionis causæ: quod factu facile foret: quandoquidem Sergianus in ipsius manu esset: à quo Reginæ animus ad omnem consilii casum expositus dependeret. Ad ea Alphonsus elate respõdit: Se Sfortia armato, disceptatore, atq. arbitro vti nolle. Nec multo post, magnis accitis vndiq. copiis, regio spiritu egressus vrbe, collatis

signis,

ſignis,cũ Sfortia dimicauit.Eo prælio vera virtute, & vario ſæpe euentu, quum multis horis pugnaretur,ad extremum Sfortia,felici conſilio,hortorum macerias in latere hoſtium diſiecit, ancipitiq.acie circumuentos hoſtes fudit:tanta vi in tranſuerſos inuectus, vt pene rex ipſe interclusus caperetur.In ea equorũ, ac hominũ ſtrage,Sfortia primum Regiæ alæ Signiferum ſua manu confodit:captiq. ſunt equitũ ad duo millia, & in his nobiles Catalani centum viginti: Illuſtreſque viri Raimundus Perillius, Ioannes Moncata,Bernardus Contellia,& Lupus Corellia. Eodem victoriæ impetu in arcem Alphonſus eſt cõpulſus,ita,vt à Neapolitanis, Sfortianiſque Catalanorum omnium domus in prædam verterentur.

De infelicitate prælij ad Viterbium. *Cap. XXXII.*

INfelici porrò euentu ad Viterbium cum Braccio pugnauit:ſed deſertus, & proditus à Giliberto, & Nicolao Vrſino,qui cũ Braccio, paucis ante diebus, occulto fœdere icto, vbi occaſionem fortuna præbuiſſet,ſe Sfortiam in acie deſerturos promiſerant:Cuius ſceleris indices tabulas Nicolai ſubſcriptas manu. Braccius in colloquio ad Saccomaniam ſyluam Sfortiæ poſtea oſtendit. Dimicatum eſt in Caſsia via non longè à Buſſetanis aquis, quum Tartalia tranſuectis per Vulſinum lacum copiis ſuis Braccio ſe coniunxiſſet,qui ab Ariſpampano, & à Balneo Regio (id Feroniæ lucus fuit) ad montem Faliſcum peruenerat.Pugnauere ſummi duces,ſummis incenſi odiis,ſummiſque vel ob id annixi viribus, à meridie ad occaſum Solis:Quum nemo(teſte demum victore Braccio) è tantis copiis (quandoquidem ab octo millibus equitum pugnaretur) ipſo Sfortia,aut maiore arte,aut vehemẽtiore impetu,aut diuturniore conſtantia dimicaſſet. Cæterum Sfortiam fruſtra reuocantem ſuos,vt in prælium redirent, lethale vulnus ceruice acceptum tardauit, amiſsis ſubinde mille & ſeptingentis equitibus. In his capti ſunt quadraginta octo Præfecti, & Centuriones, virtute vero maximè illuſtres, Foſchinus ſororis filius, Acactabriga,Mannuſque Bariles, quos Braccius in Veſentinam,Martanamque inſulas cuſtodiendos miſit.

De clade ad Cryptam acceptam *Cap. XXXIII.*

VLturus iniurias à Sergiano ſibi illatas,qui diu venena,& ſicas fruſtra pertentarat, ſtruxeratq. dudum inſidias ad Sarni pontem, armato exercitu,Neapolim intrauit, inclamantibus Sfortianis Reginæ nomen: Sergianum vero ad necem depoſcentibus qui impotenti ſuperbia, malignitateq.,diuina,ac humana iura conturbaret. Fauebat Sfortiæ nobilitas omnis,cuius cõcurſu, authore Franciſco Morimino,porta intrãti patefacta fuerat.At Sergianus tanto metu conſternatus,quòd viribus eſſet impar,ad dolos ſe conuertit:emittiturq. arce Franciſcus Vrſinus,authoritate inſigni,qui Sfortiam adeat,nomineq. Reginæ oret,vt ab armis diſcedat: Fore enim, vt æquiſsimis conditionibus ea controuerſia ad otium deducatur:Non debere eum,quum priuatas iniurias vlciſci properaret, publicarum rerũ ſalutem in periculum de uocare, læſa præſertim

& sugillata Reginæ maiestate, quæ eundem cum Sergiano, conturbationis, atque molestiæ casum subire cogeretur. Ad ea Sfortia respondit: se, vti antea Reginæ nomen in omni fortuna spectata fide coluisset, ita & tum eius causa iniurias omnes, & contumelias animo depositurum, modo ipsa se traduci, & circumagi fallacissimis Sergiani artibus minimè pateretur. Ita commeante sæpius Vrsino, & res compositas simulante, & prædicante, vt cogendis, instruendisque copiis spatium daretur, ad id Sfortia, postulante Regina, adducitur, vt copias eductas vrbe in suburbana Corregia transferret. Ea sunt contra Arcem nouam, & ad subiecti littoris plagam hortorum amœnitate percelebrè extenduntur. Per hunc modum tanto armorum impetu, spe pacis ad otium compresso, quum Sfortia nihil omnino timendum putaret, spatiareturq. inermis in littore, Vrsinus magna armatorum coacta manu, improuisus erupit; incompositos adoritur; funditque tanta celeritate, vt Sfortia seminermis inopinati periculi casum excipere cogeretur. Sfortiani toto eo littore fugati ad Cryptam perfossi, à Cocceio Pausilippi montis peruenere. Ibi aliquandiu Sfortia, globo facto, pugnam sustinuit: ipseque demum per Cryptam subsecutus, Casale principis euasit, amissis quingentis equitibus. Sed demum refecto exercitu ab Aurilia familia Acerris receptus, tanta vi demum ad oppugnandam Neapolim est reuersus, vt Sergianus filios obsides dare, sarcire detrimentum ad Cryptam receptum, remissaque potentia, parem ferre cogeretur.

De infelici pugna ad Capuam. Cap. XXXIIII.

Braccio quoq. tumultuaria pugna superatus, ad sanctæ Mariæ Burgum, quo in loco veterem Capuam fuisse constat, sexcentos amplius equites amisit. adeò, vt à Braccianis, Acatabriga, atque Iannucio captis, Tartalia primum, & ipse demum Sfortia ad Auersam vsq. pellerentur. Occultarat enim Braccius aliquot turmas prædensa in sylua, quæ ad Sciliceum Glanii pontem, Atellanamque viam pertinebat: quarum eruptione, quum in transuersos impetum fecissent, primæ pugnantium alæ à reliquis interclusæ, profligatæque sunt. Cæterùm Braccius, vbi Capuam est reuersus, de Iannucio viro fortissimo supplicium sumpsit, quòd paucis ante annis ab ipsius castris, exacto stipendio, sed nequaquam impetrata missione discessisset.

Quoties prælio, & insidiis sit captus. Cap. XXXV.

Semel omnino manu hostium, bis inimicorũ fraude captus est. Cæterùm adeò felici sorte, vt è calamitate, se ipso semper maior, & clarior euaserit. Siquidem præter honores, & opes, quas obiter ab innocentia, præclaraque virtute affluenter est consecutus, etiam illi (quod in summa totius vitæ iucundissimum videtur) opportune, atque feliciter euenit, vt inimici eius ferè omnes, admirabili Deorum immortalium iudicio plecterentur.

De

De praelio ad Casalecium facto. Cap. XXXVI.

D O insigni praelio, quo ad Bononiam, iuxta Rheni pontem Bernardonus vir Gallus, Pontificis, Florentinorúmque, & Bononiensium imperator superatus, captúsque est ab Alberico, & Vermio Ioannis Galeacii ducibus, Sfortia & ipse in potestatem hostium deuenit. In eum enim constancissime dimicantem, & deserente locum Tartalia, à latere praesidio nudatum, Facinius Canis dux acerrimus, cum densata ala cataphractorum equitum irrupit, adeo vehementi, improuisóque impetu, vt multis prostratis, & ipse Sfortia equo per armos hasta perfosso deturbaretur, superincidentibúsque victis simul, atque victoribus, planè oppressus summum vitae periculum adiret. Vbi verò Alberici beneficio castris hostium se explicuit, ingenti animo gregarios milites, qui exuti armis, & equis, more militiae, dimittebantur, cohortatus est, vt bene sperarent, & se duce Florentiam venirent. Fore enim, vt accepta incommoda Senatus liberalitate, & cura sarcirentur. Ita ipse pedes Apenninum transgressus, portae vrbis applicans, vti erat puluerulentus, rectà in Curiam contendit, trecentos amplius viros fortes adducens: Patres conscripti, inquit, nos vestri milites, vti oportuit, pro dignitate vestra, & militari laude impigrè pugnauimus: fortuna autem quod voluit, & potuit, insolenter effecit. Caeterum si digni sumus, qui vestra benignitate, armis, & equis instruamur, dabimus enixe operam, vt vos iudicii vestri minimè poeniteat, & nos vberiore stipendio digni videamur. Placuit Senatui in eo publico omnium dolore, generosi infractíque animi vigor: exemplóque Sfortia, accepta largè pecunia, & refectis turmis, duplicatam numero equitum praefecturam obtinuit.

Quomodo ex insidijs sit captus. Cap. XXXVII.

A Lignitate porrò, & parum virili insidiarum genere Pandulphi Alopi circumuentus, & in Arce noua Neapoli custodiae traditus per quatuor menses nihil minus expectauit, quàm, vt à carnifice conficeretur. Id enim vnum ab improbis, ac imbellibus, quibus ex ignobili metu inhumana crudelitas inesse soleret, omnino timendum arbitrabatur. Quandoquidem illi naturae vitio, viros fortes, & illustres, insontésque praesertim non capere, aut fortè captos, non temere vnquam dimittere, veluti exacerbatis iniuria eorum animis consueßent. Erat Alopus natalibus clarus, sed decore formae, & morum illecebris maximè insignis, quibus Reginam, fracto pudore, insanientem ad amorem pellexerat. Ea enim, viri iampridem vidua, sublato scilicet marito, qui erat ex Austria domo, Norici Regulus, ac demum orbata fratre Rege Ladislao, apertius, atque liberius, vti libido extimularet, amoribus vacabat: adeò, vt Alopum aerarii praefectura ornatum, veluti consortem imperii, & rerum omnium arbitrum, Neapolitani Graecorum more, in adulationem promptißimi, Regiis honoribus percolerent. Is diffisus summo gratiae loco, qui tum maxime lubricus videtur, quum ad fasti-

alas equitum ductantem, homines gloriæ, ac amplitudini Sfortiæ plurimum inuidentes. Hos diserte etiam atque etiam Regina monuerat, præceperátque, vt Iacobum non alio, quàm Principis nomine salutarent. Verum, vbi in conspectum est deuentum, solus Sfortia, cæteris omnibus, magno astu, & repentina perfidia in adulationem procumbentibus, Reginæ mandatis paruit: neque vel præsenti exemplo adduci potuit, vt eo scelere Reginam offenderet, ac officii, pariter & libertatis oblitus impudenter assentaretur. Ita, vti coniurarant veteres Sfortiæ hostes, Iacobum adeunt, in Sfortiam, falsis vera miscentibus, peracerbe, & grauiter inuehuntur: addúntque magnis pollicitationibus, si animum Regio nomine dignum cœptis afferre velit, se omnes strenue operam nauaturos, vti ei certissimo Procerum studio, & secundissima Populi voluntate, nec demum succensente Regina, regiæ dignitatis corona deferretur. Sed ante omnia, Reginam duobus impotentibus mœchis, atque latronibus omnino liberandam videri, qui Regnum pro libidine lacerandum, euastandumque, subacta pessimis artibus Regina, arroganter occupassent. Hos esse & Alopum & Sfortiam: Sed illum postea Neapoli facile tolli posse, si præsentem Sfortiam celeriter oppressissent. In hunc modum inita conspiratione, per assuetos cædibus satellites, quorum Sclauettus ex Illyrico princeps erat, eum in itinere confodere statuerunt: quum in vado Caloris amnis incautus, & à suis disiunctus facilè confici posse videretur. Sed percussoribus demum ad patrandam tanti viri cædem animus defuit, quum insidentem militari equo, cui à sessoris fiducia, Sperantio nomen erat, quadratóque suorum agmine, & minaci vultu amnem transgressum, formidassent. Certis enim coniecturis, vir acutus, clam ab se quædam imperari, agmináque componi animaduerterat, notarátque pallentia ora in quibusdam, qui atrocia, & periculosa suspensis animis agitare videbantur. Sed nihil adeò sæuum aduersum se parari posse, vir adaperius, & generosus ad animum admittebat, adeò, vt in Arcem Beneuentanam ad Iacobum ascendere non dubitarit. Ibi ex composito, quum Iulius Cæsar spurcissimo ore, maledictis agendo perfidiæ crimen obiectaret: contráque ipse succensus ira, & calumniæ indignitate permotus, eum tanquam improbè mentientem in singulare certamen, militari prouocatione deuocaret: Spectante Iacobo, res eò deducta est, vt Perettus, & Cecholinus, simulatione officii altercantes dirimerent, comprehensósque in diuersa cubicula diducerent. Sed Iulius statim est dimissus, Sfortiæ autem manicæ ferreæ statim iniectæ. Nec mora, magno concursu facto, Sfortiæ domus diripitur, equites vertuntur in prædam, captíque tres liberi eius, & propinqui fermè omnes custodiæ traduntur, vno excepto Sanctoparente, qui initio tumultus talia suspectans, atque opportunè diuinans feliciter effugit.

Quomo

Quomodo Iacobus ex principe rex sit appellatus, & Sfortia seruatus.
Cap. XXXIX.

Apto Sfortia Iacobus Neapolim venit, prodentéque nouam Arcem Auersano Centurione, cui à contrario euentu Seruatori nomen erat, ea potitur, Paulum Vrsinum liberat, interfectóque Pandulpho Alopo, nuptiales mensas eius sanguine conspergit. Nec multo post Reginam coniugalis quidem thori consortem facit, sed erepta totius imperii potestate, multis oneratam probris, & seuere castigatam, ne diffugiat à Gallis custodiri iubet: Regios titulos ipse vsurpat, & Gallis honores, præfecturas, & magistratus dilargitur. Interim Sfortia deuectus in insulæ Megaris arcem, cui ab Ouo nomen est, acerbißimis tormentis cruciandus Bernardo barbaro homini traditur: vt expreßis tesseris quæstione, ea oppida reciperent, quæ Sfortianorum imperio tenebantur. Nec suprema tamen vis, vti antea decreuerant, vitæ eius affertur. Tot enim acerrimos duces, propinquos eius, tantásque copias veteranorum militum, amore, & studio incredibili, multísque beneficiis, & diuturna consuetudine Sfortiano nomini addictas formidabant: Vtpote qui eius rei periculum, superiore anno improsperè factum fuisse meminerant. Porrò Sfortiani milites fuga ad Petræfixæ oppidum in Samnio coëunt. Michaletus, & Laurentius Attenduli, & Sanctoparens infesta populatione in suburbanas vsque villas, portásque Neapolim deferuntur. Ob id Iacobus copias conscribere cogitur, quibus Iulius Cæsar, & Cecholinus hostem reprimant, & Tricaricum vrbem expugnent, quam Ladislaus Francisco Sfortiæ filio, præclara pueri indole adductus, dono dederat. Erant in præsidio Michaletus ipse, & Michelinus Rabiuianus, cui Margarita Sfortiæ soror, Foschini, & Marci Attendulorum mater, defuncto priore marito, denupserat. Ii de Sfortiæ salute solliciti, opportune de induciis, compositionéque agere cœperant, factáque potestate impune commeandi è castris hostium, summæ nobilitatis homines Tricaricum venerant, Antonellus Pudericus, Ruffus Caietanus, & Angelus Vellianus nouæ Arcis præfectus. In hos Margarita fraternæ virtutis æmula, arrepto venabulo loricata impetum fecit, comminatáque acerbißimum mortis genus, ni fratrem incolumen sibi redderent, legitimo iure captos comprehendit. Quando ab ipsa, quæ Tricarici imperio, & ditione potiretur, nequaquam autem à Michaleto, Michelinóque, quibus nullum in ea vrbe ius esset, fides petenda fuisset. Id virile facinus haud dubiam Sfortiæ necem auertit. Extemplò enim à legatorum propinquis, concursu ad Regem facto, facile impetratum est, vt Sfortiæ parceretur.

Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit. *Cap. XL.*

His autem conditionibus inter Sfortianos, & Regios, res compositæ sunt, vt tradito Tricarico, & remißis legatis, Sfortiæ liberi, & propinqui omnes, ac milites dimitterentur, præter Franciscum,

qui ad solatium præteritæ calamitatis in liberiore iam, humanioréque custodia cum patre relinquebatur: Laurentius autem & Sanctoparens, mille equitum stipendia sub Rege mererent: Michaletus quoque, vti luberet, cum Leone, Ioanne, Alexandróque Sfortiæ liberis in Hetruriam proficisceretur: iureiurandóque rex promitteret, nihil se postea Sfortiæ nociturum: Margaritæ item potestas esset, vbi vellet Neapolitano in Regno considere: Idémque liceret Catellæ Sfortiæ vxori, quæ in tanto rerum tumultu ad sacratas virgines in templum Diuæ Claræ cum Lisia priuigna confugisset. Michaleto quoque concessum est, vt quoties vellet, Sfortiam inuiseret, alloqueretúrque sine arbitris: Isque demum approbante, adhortantéque Sfortia, ad Braccium, veluti ad veterem amicum, tuentémque Sfortiæ oppida in Hetruscis cum sexcentis equitibus contendit.

De supplicio Cæsaris, & Sfortiæ felicitate. Cap. XLI.

Pacato Regno à Sfortianorum incursionibus Iacobus nihilo secius Reginam in custodia continebat, abutebatúrque imperio adeò insolenter, vt solis Gallis cuncta deferret, Italicos vero homines vsque ad fastidium omnino reiiceret, atque contemneret: & denique illustrium amicorum obliuisceretur, qui cum summo scelere, atque periculo ei Regium nomen asseruissent. Hac indignitate permotus Iulius Cæsar ingenio superbo, atque præcipiti, vlciscendæ cum publicæ, tum priuatæ contumeliæ consilium desumpsit. Repulsam enim ter tulerat, quum in locum Alopi supplicio affecti, aut captiui Sfortiæ, aut denique Peretii paulò ante defuncti, suffici cupiuisset: præoccupantibus cuncta Gallis, qui amplissimos honores sibi deberi existimabant. Ii sunt ordine Magister equitum, Regiæ aulæ præfectus, atque item Præfectus ærarii, qui hodie nouitio vocabulo, Connestabilis, Senescalcus, & Camerlingus appellantur. Igitur Iulius Cæsar lethali bile percitus, Reginam secreto adit, ipsius iniuriam, & communes omnium miserias deflet: quibus se præbuisse initium fatetur: Sed accepta fide serio promittit, tam forti animo, quàm antea incauto his rebus omnibus finem allaturum: modò ipsa dignum Regio sanguine, & præsenti fortuna consilium syncera fide ad animum transmittat. Confossurum enim sua manu pseudo regem pollicetur, vt Reginam simul, & patriam à barbarorum tyrannide liberet. Tum vero Regina gratias agens excusis lachrymis, & præbita dextra, fidem dedit, se immortali beneficio obstrictam fore, si id, quod egregio voto conciperet, & à Diis immortalibus, & à fortuna probaretur: cæterum in id facinus animum pararet, & ad se triduo reuerteretur, vt cuncta aptius, vti opus foret, constitui, atque instrui possent. At sæua mulier, nec oblita recentis iniuriæ, quòd authore Iulio Cæsare, & necatum Alopum, cuius memoriam occultis fletibus assidue percolebat, & Sfortiam tutorem Regni, defensorémque Regiæ dignitatis, tormentis excruciatum, ipsámque Regio fastigio de-

iectam, in custodia Barbaris traditam, obliuisci non poterat, animum ad vindictam, atque perfidiam reuoluit, detulitque cuncta ordine ad maritum, vt incorrupti amoris, & propensissimæ voluntatis fidem, animo eius insereret, & geminata demum prodiione, vtrunque disparibus insidiis aggrederetur. Iacobus ea nouitate periculi exterritus, nec planè mulieris inditio fidem præbens, vbi compositis insidiis in Reginæ cubiculo Iulium Cæsarem eadem de patranda cæde promittentem, conopeo tectus audiit, prosilientibus armatis extemplo Cæsar est comprehensus, & in foro, quum securi percuteretur, demum dignas instabili, & turbido ingenio pœnas persoluit. Per hunc modum Iacobus adeò insigni vxoris officio deuictus, familiarius, atque frequentius Reginam adibat, permittebátque, vt solito liberius, & sine custodibus tota arce vagaretur.

De Regina capto Rege liberata. *Cap. XLII.*

CAESO Iulio Cæsare, & ob id facinus Regina in coniugalem thorum, communésque epulas recepta, Iacobus nequaquam omnem animo suspicionem detersisse videbatur, quum spatianti Reginæ arcis limine pedem efferre, aut nauicula deuehi non liceret. Itaque duo Neapolitani, altitudine animi insignes, eripiendæ, asserendæque in libertatem Reginæ, ac expellendi Regis, negotium susceperunt, Othinus Caracciolus, qui inter Optimates authoritate, & opibus præcellebat, & Anechinus Moriminus popularium Princeps. Discesserat opportune per eos dies Lordinus Gallus, equitum Magister, cum copiis in Aquilanum agrum profectus: & festus dies publico epulo, & chorearum ludis in theatro celebrabatur. Ad id, honoris causa, Gallorum proceres inuitati: & quum nouæ nuptæ omnes, matronæque nobilitate, & forma lectissimæ ad eam celebritatem ducerentur, haud difficulter, sed magnis tamen precibus à Rege impetratum est, vt Regina iucundissimis huiusmodi, voluptuariisque spectaculis interesset. At postquam, inclinante in vesperam die, saltationi finis est impositus, Reginam ciuibus agentem gratias, & simulanter in arcem nouam redire parantem, à dextra, sinistráque Othinus, & Anechinus comprehendunt, stipatíque valida iuuenum manu, eam in Capuanam arcem perducunt. Extemplo Reginæ nomen inclamatur: inuaduntur Galli, totáque vrbe fugati in arcem compelluntur. Rex ad inopinati periculi discrimen, metu consternatus, portas claudi iubet. Neapolitani ex aduerso circumuallare arcem, egressus obstruere, & latè obsidere Regem pergunt. Quibus rebus non modo dignitati, sed & saluti vehementer timens, nudatúsque omni militum præsidio, & consilii penitus inops, his conditionibus in deditionem est receptus, vt in posterum Regiis titulis abstineret, Tarentinus Princeps appellaretur: Gallos vero omnes, præter quadraginta, in Galliam remitteret: & Sfortia statim custodia emitteretur, redderentúrque ei vi erepta oppida, renouatóque veteri honore, Magister equitum

tum crearetur.

De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis. *Cap.* XLIII.

HAud dubie concessu, & munere Deorum, ea, quæ longè omnium honestissima, maximáque videtur, per omnem ætatem voluptate potitus est, vt insignes iniurias suas ab his plerunque, qui erant inimicissimi, vindicatas conspiceret. Facile enim accidebat, vt hominem multo candore, fide, probitatéque ingenii præditum, & nunquam per circuitus, atque fallacias, sed militari, adapertáque via ad verum decus properantem, ii maximè ex insidiis peterent, qui imbelles, malis artibus, & perfidiosa simulatione in aula Principum valerent, aut bellica virtute valde inferiores, in recessibus animi cæco liuore torquerentur. Sequentibus enim naturæ vitium, merita pœna non defuit, quæ nocentes, vel pede claudo, mature consequitur.

De cæde Alopi. *Cap.* XLIIII.

PAndulphum Alopum; cui Ioanna Regina eius amore perdita, ærarii præfecturam, ingentes opes, & totius Regni procurationem detulerat: adeóque ei profligato pudore erat obnoxia, vt ab imbelli, impudicóque iuuene, ipsum Sfortiam virum fortissimum, insontémque carcere includi pateretur, securi percussum, triduóque insepultum Neapolitani in foro spectarunt, quum Iacobus rex, qui tum & Sfortiam in custodia seruabat, ipsum Alopum in Reginæ stratis occultatum, deprehensúmque cepisset.

De nece Iulij Cæsaris, Peretti, & Cecholini. *Cap.* XLV.

IVlio Cæsari Capuano, Peretto Troiæ Comiti, & Cecholino Perusino par vitæ exitus fuit. Hi enim virtuti, atque amplitudini Sfortiæ inuidentes, nihil tale suspicantem Beneuenti comprehenderant: quum etiam eum biduò ante, summissis percussoribus, interficere cogitassent. Horum igitur malignitate, atque perfidia captus Sfortia, & crudelitate Regis in quæstione tortus, priusquàm è carcere mitteretur, audiit Iulium Cæsarem ab ipso Rege, digno perfidia eius supplicio publice necatum: Perettum verò idem expectantem, acerbissimo intestini dolore, incertum an veneno sublatum. Nec multò post Braccius in Asisiatum campis, memorabili pugna superatos Carolum Malatestam, & Cecholinum viuos cepit: Recuperata ex ea victoria vrbe Perusia, Carolum tanquam hostem, ingenti pecunia redimi permisit: Cecholinum autem vti inimicum, & aduersarum partium acerrimum ducem in carcere necauit.

De calamitate Iacobi Regis. *Cap.* XLVI.

IPse quoque Iacobus, qui Reginam vxorem, in captiuæ morem, Gallorum custodia sepserat, infaustóque Iulii Cæsaris, & Cecholini studio rex fuerat appellatus, vix vndecim mensibus regnauit: nobilissimorum enim ciuium conspiratione in potestatem Reginæ redactus, eum superbiæ, & crudelitatis exitum tulit, vt talionis pœnam sub-

iret. Sed demum impetrante Martino Pontifice, quum liberiore custodia seruaretur, nauigio repente conscenso, Tarentum profugit: sed eo fortunæ euentu, vt inde oppugnatus à fœmina Maria Baucia Ladislai Regis vxore fœdissime pelleretur. Sensit & demum vel Italia pulsus, infestos Deos, rabidissimis ventis in Cephaleniam insulam raptus, & longo tandem, varióque errore delatus in Galliam. Desperatis nanque rebus, vt ignominiam, & calamitatem, religionis voto contegeret, sacrati habitus cucullam sumpsit: atque ita vir sæuitia, & fastu intolerandus, inter sacerdotes in obscuro vitam finiuit.

De Sergiano Magno Senescalco trucidato. *Cap. XLVII.*

FVit etiam perpetuò infestus Sfortiæ Sergianus Caracciolus, qui à Regina in delitiis habitus ad id gratiæ, potentiæque fastigium peruenerat, vt Alphonso Regi in filium adoptato, authoritate, ac opibus æquaretur. Hunc à Rege captum, qui Reginæ matris nomen tantis impudicitiæ probris liberare contendebat, Sfortia redemerat: ita, vt in eius gratiam, cupiente præsertim expetentéque Regina, illustres duodecim Catalanos, quos, profligato Rege, ceperat, graui admodum permutatione dimiserit. Sed tanto etiam obstrictus beneficio, in posterum nihil ab ingenio suo discessit, quin pessimis artibus, hostilia, & maxime atrocia in Sfortiam moliretur. Hunc ad extremum viri illustres, qui tale monstrum ferre non poterant, vt Reginæ pudori consulerent, pernoctantem in arce Capuana, euocatúmque cubiculo trucidarunt. Iacuit & semiuiuum cadauer in via publica tanto fortunæ ludibrio, vt Regina nullam vocem emitteret: propinqui tanti viri cædem vindicandam non susciperent: Magistratus autem id facinus miro silentio transmitteret.

De Nicolai Vrsini fœda morte. *Cap. XLVIII.*

NIcolaus etiam Vrsinus Bartholdi filius, à quo Viterbiensi acie Sfortiam desertum, proditúmque memorauimus, vti Braccius ipse aliquot post annos ad Gaianellum in colloquio syncere testatus est, eius facinoris pœnas ignobili morte persoluit. Quum enim apud Suanani oppidum Senensis agri, suæ ditionis, impotenter agrestium fœminarum pudicitiam expugnare pergeret, concursu vnius familiæ, quæ in tyrannum coniurarat, venabulo, & irati quidem aratoris manu, crudelissime confossus interiit.

De Paulo Vrsino Braccij insidijs interfecto. *Cap. XLIX.*

CVm Paulo etiam Vrsino insigni duce, dilacerata vetere amicitia, simultates adeò vehementer exercuit, vt ex militari prouocatione vsque ad singulare certamen, iram, atque odium efferrent. Sed id facinus auertit Ioannes Pontifex Balthasar olim Cossa, quem tum primum è Bononia Romam petentem Sfortia eius militiæ ascriptus deduxerat, ostentarátque in ea pompa per mediam vrbem ornatissimas alas, & veteranas aliquot cohortes, inuidente Paulo, qui clientelis, & Vrsinæ

finæ factionis viribus pollens, neminem potentia, & dignitate parem pati, & prorsus Romæ solus regnare cupiebat. Erat enim bello acer, verum ambitiosus, impotens, cruentus, & ab ingenii mobilitate, crebris, fœdisque transfugiis infamis. Itaque, quum Sfortiam extimulatum variis iniuriis ab amicitia Pontificis diuellere, Vrbéque detrudere pergeret, quòd eo expulso, nemo esset reliquus, qui licentiam, audaciámque ipsius frenare posse videretur: Id aperte molitus est, vt Sfortia de salute sollicitus, vi ac iniuriis compulsus Vrbe excederet, & in Algido castrametaretur: Nec, vt rediret adduci potuit: quanquam Pontifex, misso ad eum Sancti Angeli Cardinale vetere eius amico, communi nomine pro Paulo fidem interponeret. Respondit enim, se eius hominis temeritati salutem minime commissurum, qui antea in conspectu Gregorii Pontificis manu sua Mostardum clarissimum ducem confodere non dubitasset, & ab eius inusitati facinoris impunitate animum minoribus postea cædibus efferatum ad terrendos homines ostentaret. Inde Sfortia Ladislao Regi se coniunxit: ad quem non multò post, & ipse Paulus est profectus, prodita vrbe Roma, quam paulò ante cum insigni laude defenderat. Sed eum demum Vmbrico bello proditionis accusatum, & Neapoli ad supplicium in custodia seruatum, Ladislaus immatura morte sublatus, periculo exoluit. Sed, vt meritas, & fatales pœnas subiret, Fortuna demum eo pacto illum carcere eduxit, vt Braccio obiiceretur, qui dum Sfortia in cathenis teneretur, eum ad Collem Floridum extra portam oppidi spatiantem nactus, Tartalia, & Ludouico Columna operam nauantibus, interfecit. Eo cædis nuntio erectum in spem libertatis Sfortiam, sublata voce dixisse ferunt: Ergo & mihi insonti Dii immortales mature cathenas soluent, qui vti æquissimi iudices impio, ac omnium deterrimo dignum vitæ exitum celeriter attulerunt.

De Armalerij proditoris supplicio. Cap. L.

ARmalerium quoque Asculanum, cui vt equitum turmam, & cohortes peditum simul ductaret, contra vetus institutum indulserat, vnum omnino é tantis copiis, & beneficii oblitum, & summa cum perfidia alienatum sensit. Hic enim duce Neapoli custodiæ tradito, vrbem Orbitum naturali munitione inexpugnabilem, quum fidem cum fortuna mutasset, Braccio venalem proposuit, & prodidit. Nec diu Armalerius auro illo flagitiose quæsito potitus est. Hostilia enim molitum, accumulatáque perfidia, nouæ proditionis consilia, fallaci ingenio versantem, Vitellius Patriarcha Cornetanus laqueo necari iussit.

De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum prospero successu. Cap. LI.

HAc quoque Deorum immortalium censura, id etiam in cumulo felicitatis accessit, quòd nihil, vel eo vita functo, iustæ vltionis videtur esse prætermissum. Quandoquidem Franciscus filius ita patris virtutem, & opes, & studia militum excepit, vt non multò post, Brac-

cium, atque item continenter eius partium duces non vno in prælio prosterneret. Non multis enim inde annis, cum Nicolai Picinnini opes, tum filiorum eius conatus, virtutis æmulatione certantium, magnitudine, & felicitate rerum gestarum vsque adeò fregit, atque deleuit, vt nemo Braccianæ sobolis hæres, qui dignitatem originis, & senescentis famæ nomen sustineret, facile reperiretur.

De vulnere ad Viterbium accepto. *Cap.* LII.

VIterbiensi in pugna grauissimum ex obliquo vulnus ceruice excepit: quum ei Brandolinus Comes vehementi incursu, diloricata casside, in iugulum vsque hastæ cuspidem adegisset. Neque prius, vel multo manante sanguine, reduci è pugna potuit, quàm à Sanctoparente irato simul, & reclamante, correptis equi habenis, retro verteretur. Adeò enim ira, doloréque incensus erat, vt vindictæ cupidus, insana quadam temeritate cum paucis sæpius in medios hostes procurrere, peruaderéque vsque ad media signa non dubitaret.

De periculo eius in expugnatione Capitonis. *Cap.* LIII.

EAdem penè animi peruicacia, quum vlturus iniurias, Braccium Martini auspiciis in Vmbria persequeretur, in expugnatione Capitonis oppidi extremum vitæ periculum adiit. Defendebatur acerrimè oppidum à Braccianis. adeò, vt Sfortiani, quater redintegrata pugna, & irrito semper conatu multis acceptis vulneribus, segnius murum subirent. Id dedecus, se præsente, admitti, elato indignantéque animo, minime ferens, comprehensam sua manu scalam mœnibus admouit, & subiit. Nec defuere hostes, quin in eum accendentem forti exemplo milites, ingentia trabium pondera, moları́sque lapides prouoluerent, ita, vt comminutis scalis, terribili strage in præceps dati, tota fossa sternerentur. Decidit Sfortia è summo ferè muro deturbatus, adeò, vt multis fomentis, vix post horæ spatium ad vitam sit reuocatus. Eo tamen casu, nequaquam intermissa pugna, recruduit, inusitatóque ardore Sfortianorum militum, corona muri occupata, oppidum est direptum, & Bracciani duces capti, ipso propè spectante Braccio, qui laturus opem cum magnis copiis aduentabat. Inter captiuos fuere clarissimi postea duces, Comes ipse Brandolinus, cuius manu Sfortiam ad Viterbium vulneratum fuisse meminimus, & Gattamellata Narniensis, cuius hodie ænea equestris statua Patauii à Senatu Veneto posita conspicitur.

De vitæ discrimine in quo Romæ versatus est. *Cap.* LIIII.

VErsatus quoque est in longè maximo vitæ discrimine: quum media in vrbe Roma, continuato per tres dies cruento certamine, pugnaretur aduersus Vrsinos, contrà vrgentibus Columnis, atque Sabellis, quibus Sfortia dux aderat. Non longè enim à Mineruæ templo, quà itur ad Aemilianum arcum, è fenestra, ingenti saxo, brachium est ictus, adeò vehementi dolore, conuulsisq. neruis, obortáque oculis caligine, vt exanimatus ab equo prorueret, & à suis pariter, ac hostibus fœde proculca

culcaretur. Sed vir nequaquam dolore victus, in genu sese fortiter erexit, læuáque proximi equitis lora stapedis comprehendit: Is erat Laurentius eques Romanus, cognomento Surdus, qui claua ferrea obuios pertundens, vt opem ferret, proturbatis, disiectísque hostibus, ad Sfortiam ferocem equum adegerat, cohortans, & monens, vt galeæ bucculam eleuaret, raptaríque se equi viribus pateretur: Atque ita correptus per bucculam, innixúsque stapedis loro, ægre pertrahente Surdo, in pacatum locum peruenit, magno prorsus miraculo seruatus, sanatúsque: Quandoquidem quadraginta amplius diebus, cum brachii, tum dextræ manus sensu vsúque caruerit.

De insidijs ad Calorem amnem strenue vitatis. Cap. LV.

Et ex insidiis in summo vitæ discrimine versatus est: Primo ad Calorem amnem, apud Beneuentum, pridie quàm à Iacobo Rege, & à coniuratis custodiæ traderetur. Profluentis enim vadum tentanti, disiunctóque à suis, ad id delecti equites, districtis repente gladiis, & adactis equis, vim afferre decreuerant. Sed ille, quanquam nihil tale suspicaretur, quum sine consilio suo quædam turbatius, quàm pro pacati, & nihil hostile timentis agminis consuetudine, imperari, & circumagi videret, tanto animi vigore sub vexillo agmen composuit, & galeatus ferocem equum, quo in præliis vti erat solitus, conscendit, vt coniurati, subito pauore concepto, quominus tela expedirent, vel vna terribilis, & parati eius facie terrerentur.

De insidijs ad Sarnum astu superatis. Cap. LVI.

Sergianus Caracciolus deformi postea vitæ exitu memorabilis, quum anxiè riuales timeret, ob idque Vrbanum Auriliam Reginæ genio respondentem, specie honoris, legatum Constantiā ad concilium ablegasset, Sfortiam & ipsum eodem astu tollere conatus est: hoc demum à Regina impetrato, vt aduersus Sanseuerinæ familiæ proceres in Brutios mitteretur. Discesserant enim Sanseuerini à vetere officio, nec planè tamen rebellarant. Ob id putarat Sergianus, Sfortiam aut minus feliciter Reginæ operam nauaturum, aut Sanseuerinos inexpiabili iniuria affectos contractæ affinitatis, ac amicitiæ iura turbaturos. Sed Sfortia authoritate ingenti potius, quàm belli metu, sanatis Sanseuerinorum mentibus, ita celeriter negotium confecit, vt ei Sergianus regredienti, non vno in loco insidias pararet. In Picentinis enim occupati calles, suppressi commeatus, & circa Salernum exciti agrestes, qui præcisis itineribus, Sfortianas turmas aggrederentur, præpositusque demum ad Scaffatam ponti Sarni amnis Campanus Centurio, vt transeuntem inuaderet, atque conficeret. Verum id resciuit Sfortia, copiisque ad Ancharią vicum subsistere iussis, obsoleta lacinia indutus, armatusq. tragula, & galeatus, stabulario similis percussores fefellit. Quum enim in equi clunibus, de more, mantica cum strigili gestaretur, & cribrum ab ephippio dependeret: quis eum tanti nominis imperatorem putasset?

De periculo ad Caietam paruo casu facile superato. *Cap. LVII.*

PAruo etiam temporis momento, & magno quidem parcentis fortunæ beneficio, Alphonsi Regis insidias præuertit. Venerat ad Reginam Sfortia, quum illa, graui tum ad Neapolim autumno, Caietam cum Sergiano secessisset, atque vnà rex Alphonsus in Formiano littore inter fontes, & Citriorum syluas, vitandi æstus causa versaretur, vt cum ambobus, post redditas Acerras, de stipendiis, ac oppidorum possessione disputaret, inuasit repente Regis animum sæua libido Sfortiæ tollendi. Is enim vnus erat, qui virtute animi, & bellicis viribus terribilis, offuturus esse videretur, si ambitioso animo spes suas proferre, & aperte regnum inuadere vellet. Sed Sfortia magno, & planè regio comitatu, multísque fortibus alarum præfectis semper stipatus, nequaquam sine ancipiti periculo comprehendi posse videbatur. Excogitauit itaque dolum rex peracutus, triremémque conscendit, inuitato Sfortia, vt honoris causa secum, legato Pontificio obuiam venire minime grauaretur. Is erat Fonseca Cardinalis, qui ad eum à Martino mittebatur. Nec dubitauit Sfortia, quin pariter conscenderet, nihil de Catalanorum perfidia suspicatus: vtpote qui, adaperta ingenui animi fiducia, nihil sibi insonti timendum arbitraretur. Paratæ iam erant compedes, & laqueus more gentis, saccúsque, quo inuolutus, profundo mergeretur: quum id promontorium, in quo mirabile Planci sepulchrum latè conspicitur, transuectis celerius opinione omnium, è Speluncano littore, legati triremis apparuit. Tum vero Alphonsus, qui tum in recessum extremæ puppis sceleris ministros euocarat, animum à nefario consilio ad pristinam comitatem reuocauit: ne aduentantis sacrati viri lætitiam, & publici officii ceremonias, tanti facinoris atrocitate conturbaret. Ita Sfortia Deorum immortalium munere conseruatus ad suos rediit: quum eum Sfortiani omnes, tanquam fato functum, verissimis lachrymis eluxissent.

De moderata liberalitate eius, & abstinentia, contemptuque pecunia *Cap. LVIIII.*

IN exercenda vero liberalitate, qua vna maximè virtute, vel ingentia vitia occultari facile possunt, mediocritatem tenuit: varia admodum fama, quum in erogando distribuendóque meditata, & prouisa largitione vteretur: quasi Ducem ad gloriam, & ad magna imperia semper aspirantem pensitata ratione vti non deceret: quum militi præsertim improuisa, & festinata potior videretur. Sed ille opes semper contempsit, adeò liberali iudicio, vt à signatæ pecuniæ nota oculos semper auerteret, vituperatis, qui diro eius conspectu, & venenata libidine gauderent. Sumptuarias rationes, censu oppidorum, & stipendiis æquabat: ne, vt ipse dicebat, temere decoqueret. Creditores raro contempsit, nunquam elusit: quoniam opum, & diuitiarum opinionem, fide potius, & incorrupta existimatione, quàm præsenti pecunia, constare iudicabat.

dicabat. Nemo enim ea tempestate, quum oporteret, opulentior, ac instructior fuit. Quandoquidem insigni studio mensariorum omnium exoneratus etiam grauibus impendiis iuuaretur. Vt tum accidit, ad Viterbium amissis supra mille equitibus, ad pecuniæ inopiam redacto: quũ è foro Romano, amici, atque beneuoli certatim sub vna tantum syngrapha aureorum nummûm triginta milia contulissent. Irridebat plerosq. & in hoc Braccium etiam ipsum, qui aliquando aliena rapere, prædarique quàm æs alienum dissoluere mallet, vt ab extemporanea, & dissipata liberalitate militum animos sibi deuinciret. Præcipua enim cura ei semper fuit, paganos, & agricolas ab auaritia militum defendere: hospites tueri: licentiam militarem, in hybernis, & in agmine, indicta graui, ac inexorabili pœna, cohibere: ac demum deditis, conseruatisq. quàm expugnatis, atque deletis vrbibus, lætari. Adeò, vt eum Braccius in colloquio ad Saccomaniam syluam, quod vtrique supremum fuit, post multa de bellicis artibus grauissime disputata percunctaretur: Cur nam tantopere seueritatis, ac abstinentiæ laudem quærendam putaret: quando id prorsus à toto militaris consilii proposito alienum esse videretur. Quod promereri studia militum, vel cum iniuria generis humani oportere censeret: si ad ingentia imperia, & opes, vti ipsi ab humili fortunæ loco prosperè decreuissent, foret euolandum. Ad ea Sfortiam respondisse, ferunt: nihil esse gratius Diis immortalibus, æquitate, atque iustitia: qua vna maxime, quæsitæ bello opes, positis demum armis, cum insigni gloria firmarentur.

De duabus eius concubinis. Cap. LIX.

QVum Perusinis, apud quos Biordus, & Cecholinus fratres interfecto Pandulpho Baleono nobilitatis Principe, popularium statum induxerant, stipendia mereret, in hybernaque concessisset ad Martianum oppidum, virginem admodum nobilem adamauit, Luciam Trezaniam, adeò, vt amatoriis obsequiis & spe nuptiarum pellectam, iustæ vxoris loco haberet, & coleret. Ab huius felici admodum fœcunditate auctus est fortunata sobole maximorum ducum, & principum. Sed eam aliquot post annos, vti iam planè impar, tantis scilicet opibus partis ab illustri virtute famam consecutus, Ludouico Folianeo in matrimonium opulenta dote præbita collocauit: quum paulò antè maximas spes parandi imperii ingenti animo versantem, vt vxorem opportunè duceret, temporum necessitas impulisset. Ex ea demum natus est Conradus, qui Francisco Sfortiæ vterino fratri, pluribus in bellis fortem, fidelémque operam nauauit. Subsequentibus vero annis adamauit & Tamiram venustate admirabili, oriundam è Calle Vmbriæ oppido, iuxta viam Flaminiam: è qua ad aquas Pendulas in Hetruria suauissimi oris filiam, nomine Honestinam, suscepit.

De uxore eius Antonia Salimbenia. *Cap.* *LX.*

ITa vero nuptias appetiuit, vt nequaquam ſponte vxorium iugum ſubire videretur: quando liberis pro ea in qua tum erat, fortuna, abūdè auctus, nihil magis cuperet, quàm certis, & legitimo iure quæſitis ſedibus, vaga, & mercenaria arma ad tutos receptus alicubi confirmare. Ob id Antoniam Salimbeniam apud Senenſes antiquiſsimæ ſtirpis vxorem duxit. Ei maritus fuerat Franciſcus Caſalius Cortonæ Regulus, paulò ante coniuratione ciuium interfectus. Vnde illi ex mundo mulie-bri, pretioſa ſuppellex, & dotalia quatuor caſtella obuenere; Mons Iouis, cum Monte Nigro, atq. item Ripa, & Balneo Cluſinis aquis propinquo. Addidit, & Cluſium vetuſtiſsimæ claritatis vrbē, Cocchus Salimbenius Antoniæ frater iampridē Sena patria eiectus, vigente ibi popularium factione. Quum enim nouæ affinitatis præſidio, res ſuas, dignitatemq. tueri, & confirmare percuperet, vnū præcipue Sfortiam inter multos ſororis procos, vti bellica virtute inſignem, opulentis, & imbellibus anteponendum cenſuerat. Quo conſilio tranſtulit & Cluſii ditionem in ipſum Sfortiam, tabulis ritè confectis, vt Senenſib. antiquo iure eam vrbem, & agrū repetentib. armatus, & acer defenſor opponeretur. Ex hac Antonia vnicus legitimæ prolis, ex nobili materno genere, puer ſuſceptus eſt: quem Sfortia Boſium appellari iuſsit, vt Patruelis ſui Boſii Attenduli fortiſsimi equitum præfecti: quem ad Spoletum amiſerat, in domo ſua memoriam renouaret. Hic porrò Boſius virtute animi, & rebus bellicis Franciſco fratri penè par, priuſquam ille regnum apud Inſubres, arridēte Fortuna, virtute, & armis compararet, vxorem duxit Chryſeidem Aldobrandeſcam Sanctæfloræ Comitis filiam, nataliū claritudine, & dotis opulentia illuſtrem: Vtpote quæ ſeptem oppida non longè à Porſeno, de nomine à Porſena Hetruſcorum Rege cōdito, in hæreditatem traheret, & genus eius, Dantis Poëtæ teſtimonio, in præaltam Hetruſci, Regiiq. ſanguinis originem referretur. Itaq. quod in abauo nomen fuit, iure optimo in eius memoriā in patre tuo Boſio repetitum vidimus. Tu vero quod in proauo fuerat GVIDONIS nomen ſuſcepiſti, quod ille ab auo materno Sanctæfloræ Comite, pari ac vſitata ratione deduxerat. Auo autem tuo Federicus Feltrius Vrbinas dux prælio inuictus, ſupra affinitatem in ſacri fontis cæremoniam vocatus, nomen ſuum indidit. Additum quoq. tibi eſt Aſcanii nomen, fatali quodam augurio, vt in te demū ampliſsimi, & longè optimi Senatoris Cardinalis nomen, & decus, veluti rediuiua domus dignitate refloreret: Et eo quidem nobilius, quoniam ille ſtirpe eadem, ſed nequaquam legitimo ortu cœpta, nomen deducebat: quum natales tui ab incorrupta maiorum ſerie, impolluta ſtemmata fateantur.

De ſecunda vxore Catella Alopa. *Cap.* *LXI.*

ACceſsiſſe autem ad ſecūdas nuptias dira neceſsitate coactum, conſtat, quum à Pandulpho Alopo Aerarii præfecto, inuidia virtutis eius, & obtrectatione creſcentis apud Reginam gratiæ, in carcerē

eſſet

esset coniectus. Neque enim aliter, vel pacare Alopum qui cuncta vnus totius regni munia vsurparat, aut denique Reginæ voluntatem à vindictæ suspicione redimere potuit, quàm Catella Alopi sorore in matrimonium ducta. Siquidem Alopus præcellenti forma, eruditis munditiis, & latere demum infracto, deuictam penitus, & in seruitutem (animo scilicet muliebri, impotenti amore facile subacto) redactam, nutibus regebat. Ea affinitas, maturatis nuptiis apparatissimè celebrata, Sfortiam haud dubiè à parato iam capitali supplicio seruatum in libertatem eduxit: leuauitque item Alopi animum ingenti metu: quum meritas illatæ iniuriæ pœnas, à viro fortissimo, & tot militum gladiis instructo formidaret. Cæterum Catella nihil omnino à fratre, præter venustatem ad maritum attulit, dote scilicet à Regina liberalissimè collata. Dotali siquidem iure quinque castella in Samnio in Sfortiæ ditionem venerunt. Peperit Catella non toto vertente triennio, tres liberos, præmissa puella, quam nomine suo Regina, Ioannam vocauit: mares item duos, Leonardum scilicet; Id nomen in eius Diui honorem inditum fuisse constat: quoniam per quietem Diuum Leonardum ea specie, qua depingi in templis solet, sibi opem ferentem vidisset: quum & clatros ferreos fenestræ carceris disrumpere, & compedes soluere, præsenti numine videretur. Impleuit autem somnii fidem, & numinis oraculum rei euentus. Nam eodem die lætam somnio noctem secuto, & rex Iacobus imperium cum libertate amisit, & Sfortia, adaperto carcere, ingenti omnium lætitia, iterum magister equitum est renuntiatus. Sed Leonardo vix infantiam egresso vitam morbus eripuit. Et immatura quoque morte surreptus est alter cui Sfortia Bartholo nomẽ indiderat, in memoriam scilicet Bartholi fratris, & fortissimi commilitonis, quem lue absumptum apud Perusiam iampridem amiserat.

De tertia vxore Maria Martiana. *Cap. LXII.*

Postremò quinquagesimum ætatis annum agens vltimas sibi nuptias ambitiose admodum quæsiuit, assiduis artibus, ac ingentibus armorum officiis: petita, ductaque Maria Martiana Suessani Reguli filia, quæ in Campania, & ad Fucinum lacum multis oppidis imperabat. Nupserat hæc antea Ludouico Secundo Andegauensi: eoque ante nuptias celebratas vita functo, ad Celani Comitem secũda thori vota transtulerat. Hic in Marsis, & Furconensibus multorum castellorum ditione præpotens, quum è vita excederet, vxorem, testamento magnarum opum dominam reliquerat. Quamobrem, & ipso Sfortia demum importuna vi fati surrepto, quartum sibi coniugem facile inuenit Franciscum Vrsinum Manappelli Comitem, qui bis, & diuersa quidem fortuna apud Neapolim cum Sfortia collatis signis dimicarat. Natus est ex Maria Carolus, id nomen imponente Regina, in honorem scilicet Caroli Regis eius patris: qui magnis rebus in Italia gestis, Pacificatoris cognomen adeptus, in Pannonia demum coniuratione procerum inter epulas

trucidatus eſt. Cæterum Caroli nomen haud multum in puero permanſit: nam atra bile diu vexante, attenuatiſque inde viribus, vti obeundis militiæ muneribus impar, pietatem voto profeſſus, ſacratam cucullam deſumpſit: atque ita abdicato priore nomine Gabriel eſt appellatus. Hunc poſtea Franciſcus frater Galliæ Ciſalpinæ imperio potitus, cœnobio eduxit, vt inſigni dignitate ad familiæ decus ornaretur. Idque facile à Pio Pontifice impetratum eſt. Nec multò poſt Mediolanenſis Archiepiſcopus eſt effectus.

De liberis eius ex Lucia Trezania. *Cap. LXIII.*

PRimo partu ex Lucia Trezania puerum ſuſcepit, qui de patrui nomine Franciſcus eſt appellatus. In hunc, ab admirabili quodam ſyderum concurſu, cuncta humanæ felicitatis ornamenta, virtus & fortuna contulerunt. Natus eſt in Diui Miniati Hetruriæ oppido, iuxta Arnum, Piſana via, Anno à partu Virginis vno, & quadringenteſimo ſupra milleſimum, decimo Calendas Auguſti, quum Sol occideret. Militabat tum Sfortia, alterum & triceſimum ætatis annum agens, Florentinis, qui Piſanis bellum intulerant. Secundo autem partu Eliſam, in qua maternæ auiæ nomen repetitum videmus. At tertio partu alterna fœcunditate puer eſt editus, cui ab inſignibus, Roberti Cæſaris munere, Patauino bello acceptis, Leonis nomen impoſitum eſt. Peperit & mox Antoniam venuſtate inſigni. Cæterum Leo ab ineunte ætate Franciſco fratri omnibus ferè bellis aſsiduus comes, eam in re bellica ſpectatis operibus laudem tulit, vt non magno interuallo, ad fraternæ virtutis nomen accederet. Leoni biennio poſt ſucceſsit Ioannes, nomen paterni aui deferens, ingenio, viribus, & fortuna fratribus diſsimilis. Sed eum ſecutus eſt, natu quartus, à Pontifice eius nomine Quinto Alexander appellatus. Is tanto ſtudio, tantaque vi præſtantis animi arma tractauit, vt non modo Franciſco fratri indomiti corporis, & pugnacis ingenii vigore, verum & felicitate rerum geſtarum æquaretur. Condidit enim ſibi filiiſque item, atque nepotibus Principatum apud Piſaurenſes, vt in Togata Gallia, non ſecus, ac in Ciſalpina Franciſcus frater, Sfortianæ domus ſtirpem insereret.

De affinitatibus ſumma prudentia contractis. *Cap. LXIIII.*

LEonato ex Sanſeuerina familia nobiliſsimo, atque fortiſsimo iuueni Eliſam nuptui dedit, vt generum armorum ſtudio illuſtrem, potentemque clientelis, & opibus apud Picentinos, & Brutios, certo veluti præſidio, rebus ſuis adiutorem, defenſoremque pararet, contra potentiam inimicorum, Sergianique præſertim, à quo ſe cuniculis, & machinis oppugnari, petique inſidiis haud obſcure intelligebat. Ex Eliſa natus eſt Robertus ipſe Sãſeuerinus, præclarus imperator, & maximis eius temporis ducibus præferendus, niſi in extremo vitæ actu à Germanis ad Atheſim prælio fuſus, ac interfectus ſuperiorum victoriarum nomen obſcuraſſet. Dedit & in matrimoniũ Marino Caracciolo Sergiani germano

mano fratri, Claram Attendulam, Foschini, & Marci sororem (ea erat ipsius ex sorore Margarita, neptis) procurante, cohortanteq. Regina, vt erumpentia, & iam coalita alternis offensionibus odia tollerentur. Desponsauit demum Antoniam Arditioni, Carariensis Comitis filio, cuius ditionis erat vrbs Asculum in Apulia: vt patrem eius eximiæ authoritatis ducem, magnas tum copias ductantem, in Reginæ partes pertraheret: In eo etiam Braccii hostis spem frustratus, Carariensem multis pollicitationibus sibi adiungere properantis. Polyxenam quoque Ruffam, in Brutiis, dotali iure tres vrbes, & viginti amplius castella in nuptias trahentem, vt Francisco filio collocaretur, à Regina feliciter impetrauit: sed infausto demum successu, quum ab amita præferoci, scelestaque muliere, & Polyxenam, & eius filiolam dudum infelici vtero æditam, admisto dapibus veneno, sublatas audisset. Curauit quoque, vt Polyxena Sanseuerina Michaleto Attendulo, & Ioannella Iesualdia Dominico Bosii iungerentur: quando eæ mulieres in Hirpinis inueterata imperii consuetudine ingentes opes, tuendis Sfortianorum cœptis, allaturæ viderentur. Nec alia quoq. de causa Tartaliæ filiam, Ioanni filio desponsatam, intra Penates nurum recepit, quàm vt Braccio Montonio, vetus sibi hostis, & acerrimus bellator detraheretur: vtpote, qui plerunq. diceret, nihil commodius, ac vtilius videri, quàm trib. propositis hostibus, cum primo pacem pacisci: cum altero autem inducias parare, vt in tertium maximè expedita, & grauiora arma verterentur.

De clementia, & seueritate erga suos. Cap. LXV.

TANTA autem varietate clementiam simul, & seueritatē exercuit, vt delicta familiarium, & militum, nunc puniendo atrociter, modo facile ignoscendo, neque huius, neque illius virtutis constantem famam assequeretur. Sclauetto Dalmatæ insigni equitum præfecto, qui in gratiam Iulii Cæsaris, se primū è percussoribus in transitu Caloris amnis Sfortiæ latus mucrone petiturum pollicitus fuerat, adeò generosè pepercit, vt captum ad Casam Marii, & iure belli armis, & equis dispoliatum, non modo (id improbantibus amicis) incolumen, verum omnibus impedimentis, ne quid omnino desideraret, magna cura conquisitis, & restitutis, cumulate instructū dimiserit: perblanda, & nobili contentus interrogatione, quum ad eum dixisset: Quis nam furor inhumani, crudelisq. animi, Sclauette, alioqui vir fortissime, te impulit, vt nulla lacessitus iniuria adeò prolixè promitteres, te gladium ex cæde mea cruentum ad Iacobū Regem omnino relaturum? Sed immanis vir, ad id tum oculis in terram defixis, non multò post apud Philippum Insubrum Principem, perfidiæ militaris crimine conuictus, in furca pependit.

De Martino Pasolino conseruato. Cap. LXVI.

EADEM animi magnitudine vsus est erga Martinum Pasolinum aduersæ factionis principem cum quo multis vtrinque cædibus editis aliquot annos Attenduli intestino bello contenderant. Eum

enim vndique pulsum, infestaque Attendulorum arma fugientem, desperatis rebus ad Sfortiæ pedes procubuisse, salutẽ, veniam pacemq. extemplo impetrasse constat: Et eo quidem maiore cum laude, quòd tum planè iuuenis, & vindictæ libidine vehementer exardens, ea odia, infecto semper animo, & cruentis manibus exerceret.

De clementia erga Bisium. *Cap. LXVII.*

Bisio quoque è Cotignola peditum præfecto præter omnium opinionem, inexpiabilem iniuriam, & grauissimi delicti pœnam remisit. Nam, quum Sfortia, spectantibus ex propinquo duobus Regibus, penè intra Carmelitanã portam ad Neapolim victricia signa, perturbatis iam, fugatisque hostibus, intulisset, vnius Bisii socordia, perfidiaque obstitit, quominus cumulata victoria potiretur. Iussus enim duabus veteranis cohortibus intra hortorum macerias in insidiis considere, & ad signum datum prorumpere, vt studio pugnæ prouectos hostes intercluderet, neque designatum in locum peruenit, neq. prius apparuit, quàm post trium horarum pugnam, receptui signum tuba datum audiuit. Ob id Sfortiam, irato animo, ea mediocri victoria minime contentum, exclamasse rauco ore plurimum ferunt, itidem sæpe repetentem: Bisi, scelestе desertor, redde mihi hostium duces captos, atque intercepta eorum vexilla, quæ incredibilis ignauia pariter, atq. perfidia tua dudum nobis è manibus eripuit. Cæterum eum ex conscientia animi, metu consternatũ, & crimen ineptis verborum ambagibus excusantem, ea lege castris excedere iussit, vt perpetua ignominia notato, acerbissimi supplicii pœna, si in conspectum castrorum vnquam veniret, indiceretur. Ea est æneo tormento includi, & succenso demum sulphureo puluere, per aëra discerptis artubus diffundi.

De insitato pœnarum genere. *Cap. LXVIII.*

Equitem Patauinum è turma Scorpionis à Luco, qui Bononiensi medico in castris artem profitenti, coccineam togam è tabernaculo, dum alte ille stertеret, noctu rapuerat, eadem indutum toga, sed vinctis manibus per forum, & stationes, & contubernia militum traduxit: Adeò, vt ridente, & exsibilante toto exercitu, ne reliquo ignominiæ dolori superesset, seipsum pugione transfoderet. Domitorem quoque equorum, magistrique stabuli vicarium, patria Campanos, qui equis militaribus hordeum subtrahere, idque diuendere cœperant, deprehensos, alligari per pedes equorum caudis, incitatoque cursu per prata, & sata raptari ad necem iussit. Equitem etiam è Ferraria nobilem, qui contra edictum, vel sæpe admonitus, scortum adolescentis armigeri habitu, circumtonsa cæsarie, habebat in castris, pudenda ludibrii pœna affecit, quum muliebri veste indutum, per castra armato in equo circumduci, ostentarique iussisset.

De

De Gratiani ſupplicio. *Cap. LXIX.*

QVum Ioanna Regina Alphonſi Regis repentinis armis circumuenta, obſeſſaque in arce Capuana, cohortante demum, deducenteque Sfortia Auerſam ſe recepiſſet; Gratianum Fauentinum cuſtodiæ arcis propoſuit, commendante eius virtutem, ac fidem Sfortia, qui illum magnis beneficiis, ac præfecturis ornatum ab humili militiæ loco ad primos honores extulerat. Is beneficiorum oblitus, vt militare decus auaritiæ ſimul, atque perfidiæ ſcelere fœdaret, corrumpentibus eum multo auro Catalanis, ſe proditurum arcem pepigit. Verum à Sanctoparente interceptis literis, & detecta perfidia, non dubitauit Sfortia, quin ſeueriſsime in eum ageret, qui ſacramenti religionem, & priuatæ fidem amicitiæ, nefaria proditione violaſſet. Atque ita eum apud Sciliceum Glanii amnis pontem, Auerſana via, præalta in arbore ſuſpenſum, agitandũ vento, & volucribus carpendum reliquit.

De manſuetudine erga Brandolinum Comitem. *Cap. LXX.*

NOn defuit in eo, qui in ſuos ſupra æquum ſeuerior habebatur, humanitatis, & candoris eximii laus erga hoſtes. Brandolinum Comitẽ, cuius manu Viterbienſi in prælio ſauciatus, & penè interfectus fuerat, expugnato Capitone oppido, captum, quum in eo tumultu inimicum pariter, ac hoſtem facile, et quidem procul ab inuidia tollere poſſet, adeò humaniter apud ſe habuit, vt ex conſcientia magnopere ſibi metuentem, effuſe laudaret in conuiuio, atq. omni penitus metu liberaret. In hoc etiã gloriatus, quòd in tanta fortunæ iniquitate, neque à gregario, vel ignauo milite, ſed à nobiliſsimo, atq. fortiſsimo duce vulnus accepiſſet. Erat Brãdolinus Braccianæ factioni vehementer addictus: ſimilemq. animum Tibertus filius aduerſus Sfortianos ſemper exercuit, ne à paterna diſciplina diſcederet: Vnde illi demum fatale exitium. Franciſco enim Mediolani ad Principatum tanta felicitate prouecto, quum Braccianas opes vndique fractas, deletaſq. conſpiceret, ſeſe turbido ingenio à vetere inuidia, odioq. ad perfidiam vertit. Atque ita deprehenſus, & cuſtodiæ traditus, vt imminenti ſupplicio ſe eriperet, præacuto ferreæ lucernæ manubrio, ſibi iuguli venam perfodit, & interiit.

De inuidia ex nece Tartaliæ parta. *Cap. LXXI.*

ONerauit autem eum inuidia maxime ingenti, ſupplicium de Tartalia ſumptum: quanquam ille meritas cõceptæ perfidiæ pœnas luiſſet: quòd nequaquam ſyncera fide ad amicitiam, affinitatemq. vocatum, circumueniſſe diceretur, occulta ſcilicet in id tẽpus, & mox detecta naturæ malignitate, vt ſublato bellicæ virtutis æmulo, eodemq. fortiſsimo duce, veteres iniurias vindicaret. Sed id Martini Põtificis iuſſu factũ fuiſſe ſcriptores fatentur: Ipſeq. in primis Campanus in hiſtoriis alioqui Sfortiæ infenſus paſsim, & contrà Braccii gloriæ impudentiſsime ſemper fauens, cuncta reticendo, aut eleuando verbis, quæ Sfortia conſilio, manuq. feliciter geſsiſſet. Reducebat in regnum Martinus Ludouicum

n

Tertium Andegauensem, Sfortiæ ductu, vt Ioannam omnibus impudicitiæ flagitiis coopertam, expelleret. Illa vero Alphonsum ab Hispania, adoptatum in filium euocarat: bellumq. gerebatur asperrimum, Sfortia tantam belli molem ægre sustinente: quum Braccius dux ea ætate clarissimus magnis præmiis, atq. stipendiis conductus, Reginæ partibus adhæsisset. Sed æquatæ demum sunt vires Tartaliæ aduentu, quem superiore anno ab amicitia Braccii diductum, Martinus cum mille & quingentis equitibus ad Sfortiam auxilio miserat. Eo autem anno Tartalia bis actibus operam nauauit, vt contra naturam ingenii cunctatior, & segnior factus, Sfortiam vetere gloria spoliari, profligarique, quàm Braccium omnino vinci, malle videretur. Ad Sarnum enim separatim sibi castra fecerat, collegæ præsto nunquam adfuerat, cessarat ab excursionibus, quibus Campani, Neapolitaniq. ab Auersa, vti Sfortia præceperat, facile possent vexari, premiq. acrius infesta populatione viderentur. Auxerat & eam suspicionem Braccius, per eos dies inusitato militiæ more, Sfortianos milites bello captos ad triremes Catalanorum relegare, Tartalianos vero benigne remittere solitus. Commeabant & frequentes nuntii, præconesque à Tartalia ad Braccium, adeò, vt iam nemo esset, qui repetitam cum Braccio amicitiam, & ob id Tartaliam ex occasione ad hostes transiturum non putaret. His ad Pōtificem perscriptis, venit ab vrbe Roma Colaus Squarcia Romanus Iureconsultus, vt ex indiciis in reum iure ageret. Hic Tartaliam inopinato Sfortiæ aduentu oppressum, captumque quæstioni subiecit: & de confesso, post tertium diem, Auersano in foro, capitale supplicium sumpsit.

De natura ingenij. *Cap. LXXII.*

EX disciplina, totoque vitæ ordine, & successu rerum, manu, quàm consilio potior censeri potest: quum incauta facilitate, vel contumacia subagresti, in ea consilia plerunque adigeretur, vnde nullus pateret felix exitus, propter simulatas multorum voluntates, & necesse esset à fatali virtute, vel diuina ope, subsidia comparare. Maximas enim iniurias quum æquo animo sæpius ferret, leuem demum contumeliam tolerare non poterat: ita, vt iracundiam plerunque exerceret imparatus: quum mori præstare diceret, quàm iniuriæ indignitate minime commoueri. Versauere itaque hominem, occulto astu, & in maxima vitæ pericula coniecere, Paulus Vrsinus, Alopus demum, & Sergianus. Sed Dii immortales eius viri virtute, ac innocentia adducti, ita nequissimorum hominum insidiis obuiam iere, vt vltro eas demum iniurias vindicasse viderentur. Nunquam transfugit, nunquam discessit ab officio, nisi magnis de causis: ita, vt nunquam improuiso factus hostis arma conuerteret, nisi renuntiata prius amicitia, remissisq. vexillis: vt eo facto, dissensionis causam in alterum reiiceret, & se ad tuēdam dignitatem bellum nequaquam insidiis, & dolis, sed vera virtute gesturum testaretur.

De

De disciplina domestica, & militari. *Cap. LXXIII.*

QVum ad multa conniuendum esse censeret, nec exactissimus delictorum vltor esse vellet, ita institutum domi erat, vt contemptores diuûm, ac hominum limine penitus arcerentur, fures nocturnos, & interdiu exposita ioci modo carptim inuolantes, maneret pœna; nemo impune specularetur. Abhorrebat vero plurimum ab insanis, & morionibus, qui atra bile laborarēt, quòd ancipiti ioco risum pariter, & luctum mouere possent: Suo scilicet periculo admonitus, quòd ad Collem Senensis agri oppidum insanus quidam, dum ioco militari intemperantèr lacesseretur, & ob id irritantem saxo petere vellet, ipsi Sfortiæ tegumentum capitis summo cum vitæ discrimine decussisset. Omni antem vitæ tempore in castris aleam perosus, vti Duci pariter, ac militi maxime pestilentem, ita otii tempora transigebat, vt in vsum militiæ ad palæstram cunctos ordines exerceret. Tum enim mos erat multa arte luctari: ingentis ponderis saxum iactare: ferreum vectem iaculari: teretem palum, in terga conuersis manibus euibrare; saltuque, & cursu plurimum contendere. Quibus in ludis ipse multum lacertosus, & industrius facile validissimum quemque superabat. Pluuiis, nocturnisque temporibus, quòd nequaquam Latinas literas attigisset, vernaculis conscriptæ versibus Heroum, & Galliæ Procerum historiæ pariter, & fabulæ legebantur: vnde illi exempla peterent, qui se duce virtutis famam clarissimis factis extendere decreuissent.

De cultu eiūs, & conuictu. *Cap. LXXIIII.*

ERat in cultu, vestituque moderatus potius, quàm elegans, vel sumptuosus. Oderat vestis munditias. Sagulorum autem, & armorum nitorem ita exigebat, vt maculam, & eruginem contumelia, & nonnunquam verbere vindicaret. Equiti ex hybernis eruginosa gestanti arma, in conspectu hostiū seuere imperauit, vt adaperta casside in aciē prodiret: scilicet, vt cum periculo nosceretur, si parum gnauiter dimicasset. Cæterum in pompa, & cum lustrarentur exercitus, saga serica, argento, atque auro bracteata conspiciebantur: auratæ item, & egregie perpictæ Bardæ, quibus equi Persico more tegebantur. Is vero eques sibilo notabatur, qui decoras in casside cristas nequaquam ostentasset. Mensarum vero honos non in delicatis, & exquisitis dapibus, sed hilari simplicitate, perenni copia, comitatéque, & frequentia conuiuarum censebatur.

De pietate eius erga Superos. *Cap. LXXV.*

DEum optimum, Diuósq. omnes syncere potius, quàm religiose coluit: vtpotè, qui à rationibus bellicis procul esse existimaret, ineptis cæremoniis, & simulatis precationibus Deos fatigare: quum necesse foret bella gerēti cuncta rapinis, cædibus, ac incēdiis permiscere: neq. vel infanda scelera posse puniri, corrupta iam militari disciplina. Qua in re ducē belli, præfectúmq. à seueritate vrbani Prætoris plurimum differre oporteret. Sed palàm earum rerum agnoscebat culpam, & veniam

ſecretò precabatur: quotidiana ſacra audire, aut ſi inſtante negotio impediretur, poſtridie ea repetere, & quotannis pio, pœnitentique añimo expiare ſeſe, maximeq. ſacramenti hoſtiam rite ſuſcipere ſolitus. Id vero demum probi, & verecundi ducis eſſe prædicabat: honeſtiorem belli cauſam ſequi: inuiolata templa præſtare: in captiuis pudicitiam tueri: nunquam abuti ſanguine militum, aut hoſtium cæde lætari.

De pietate erga Patriam. *Cap. LXXVI.*

Didit & inſigne pietatis exemplum erga patriam Cotignolam: AE quum fortuito incendio abſumptam, priuata liberalitate inſtaurã dam ſuſcepiſſet, ſingulos ciues cohortando, vt ædificare luculentius vellent: quando ipſe lateres, materiam, calcem, ſe gratuito collaturũ profiteretur. Factumq. ſubinde eſt, vt celeriter reſtitutis, adornatiſq. domibus, & directis regionum viis, priuatim, & publice magnificentiſsimo Principi gratiæ ingentes agerentur, quòd opportuna liberalitate, & priuatæ commoditati, & elegantiæ publicæ conſuluiſſet.

De pietate erga propinquos. *Cap. LXXVII.*

Ietatem quoque cum incredibili charitate erga propinquos, & rariſ P ſimo quidem exemplo oſtendit. Bartholum etenim, & Franciſcum fratres, euaſtante Peruſinum agrum lue peſtifera; apud Martianum exitiali correptos morbo, adeò conſtanter inuiſit, vt vel deprecantibus amicis ab his diuelli nequiuerit: quin deſertis, & morientibus venas tangeret, fomentaq. præberet. Quibus demum celeriter expirantibus, ſepulchrum extruxit, addiditq. aram, & ſacerdotem, qui certis diebus inter ſacra eorum manibus parentaret. Pari quoque officio, amoreq. Boſium Patruelem complexus, ad Spoletum ex caſtrenſi per hyemem fatigatione neruis conuulſum diligentiſsime fouit, elatumque inſigni pompa fratrum ſepulchro intulit.

De præceptis Franciſco filio datis. *Cap. LXXVIII.*

Vb hac diſciplina educatum Franciſcum filium, quum ab ſe Sfor-S tia in Brutios ad dotales vrbes profecturum dimitteret, ei attribuit eximiæ virtutis duces, & milites, qui bello, paceque ætatem eius regerent: Diu iuuenem cohortatus; vt pietatem, & iuſtitiam coleret. nobilique animi decreto exiſtimaret, virtute potius, quàm malis artibus ad opes, & gloriam contendendum. Illud etiam grauiſsimis præceptis adiecit, vt etiam atque etiam caueret, ne amici, aut imperio ſubiecti vxorem, vnquam impudicis oculis intueretur. Neminem vulnere, aut duro verbere puniret; aut ſi id caſu, aut ira præcipiti accidiſſet, extemplo lenitum, donatumque digno munere longius ablegaret. Poſtremò nũquam indomiti oris equum aſcenderet, nunquã eo vteretur, qui ab vngula molliore facile ſoleam excutere conſueſſet; quòd ſe ab equo alioqui longè optimo, ſed in frenũ cõtumaci, cui Draconi ob id nomen erat, quum ſub orto ex inſidiis Bracciano hoſte, irrita habenarũ contentione abreptũ ſe, & in Auerſæ foſſam præcipitatũ memoraret; In Vmbris autem tumul

tuaria

tuaria in pugna, quum ex equo, cui à colore auis, Picæ nomen erat, depugnaret, eo inter colluctationes omnibus soleis discalciato, vix ipse pedibus eo relicto è manibus hostium effugisset. Quibus præceptis maxime vsus Franciscus, quòd nemini ferè contigerat, omnibus consiliis felix, & præliis victor euasit, vt spem de præclara indole, patris iudicio conceptã, fataque, & vota hominum impleret.

De prudentia ex alienis iudicijs quæsita. Cap. LXXIX.

Vm vero prudentiæ, iudiciique militaris tenorem vsque ad vitæ E exitum constantissime tenuit, vt non temere quicquam in rei bellicæ negotio decerneret, nisi accito, vel infimo quoque centurione, & milite veterano, vt exquisitis separatim omnium sententiis, quod patrandum foret, multorum iudicio probaretur. Sed id tanta dissimulatione expetebat, vt semper alienis exordiis, & fabulis animi propositum celaret: atque apte demum ad id, quod vellet, instituto nouo sermone deferebatur: Quoniam eo pacto nunquam prolato interiore animi decreto, authoritatem suam egregie retineret: nec ob id persuasione prudentiæ animi minorum Ducum inflarentur; Quando ii alia semper de causa vocatos, & fortuito demũ sermone in grauiorem consultationẽ incidisse humanitate ducis facile existimarent. Verum illos confecto negotio iucunde potius, quàm grauiter in corona laudabat, qui feliciter in disputatione diuinassent: & id quidem iucundiore gratia, quòd liberaliter, & nullo fastu gloriam communicare videretur.

De candore ingenij, & memoria eius. Cap. LXXX.

Ngenio enim natura fuit candido, adapertoque potius, quàm late- I broso, & callido. Vnde quum dolis, occultisque aulæ artibus parũ valeret, facile in insidias præceps daretur: sed statim inde alleuatus fatali quadam virtute resurgeret. Stata autem ætate, propter occultas hominum voluntates, atq. ora fictitia, itemq. ad eludendos speculatores cohibere linguam, iram frenare, ac opportune, apteque varia persona vti didicerat, Ita tamen, vt si quid simulatius faceret, aut diceret, à familiaribus, atque domesticis facile nosceretur. Natura siquidem eos oderat, qui animo ancipiti essent, multosq. recessus, & varios anfractus haberent; dissentiente præsertim fronte, in qua præclare apud generosos, ac probos, & fides, & pudor habitarent. In eo etiam supra, quàm credi par est, admirabilis rerum, ac nominũ memoria viguit, tanta felicitate, vt quum nullis commentariis inniteretur, non modo militum suorum, verum & equorum nomina à multis annis repeteret, Nec in persoluendo stipendio vlla in re vnquam falleretur.

De studio literarum Hetruscarum. Cap. LXXXI.

Iteras Latinas nequaquam attigerat, sed admirabatur, secutus He- L truscas, atque vernaculas, quæ ex vsu militari commodiores viderentur. His necessitate quadã totum id otiũ, quod ex negotio superesset, vehemẽter addixerat, vt historias calleret; quas è Græcis, Latinisq.

ſcriptoribus traductas lectitare erat ſolitus, inuitatis liberalitate ad id munus ſuſcipiendum literatis: in queis fuit Porcellii Poëtæ pater, ob tralatos Cæſarem, & Saluſtium, honeſta domo cum hortis donatus. Quòd autem literas neſciret, perurbane ſeſe excuſabat: quandoquidem vna, atque eadem manu librum ſimul, & gladium tenere minime didiciſſet. Neque etiam ſua manu epiſtolas, niſi tumultuariis, ridendiſque literis vnquam perſcripſit: adeò, vt ipſo dictante ab amanuenſibus exaratas, quodam ſymbolo potius, quàm deſcripto nomine ſubnotaret, & mitteret. Vſus eſt in literario, ſcriptorioque munere Theologis cucullatis: Quo genere hominum ad longè, lateque ſpeculandum, nihil aptius, atque ſecurius aſſerebat: quandoquidem prætextu religionis omnibus rerum diuinarum, ac humanarum negotiis libera vbique, & ſemper impunita ſimulatione miſcerentur.

De generoſitate animi erga inimicos. *Cap. LXXXII.*

Ladislao Rege magnis viribus Tudertum oppugnante, quum Braccius repentina, & graui eruptione Paulum Vrſinum veterem inimicum ſuum adortus, ita copias eius cæcidiſſet, vt ſtatione, & totis denique caſtris ipſo Duce pulſo, & fugiente pelleretur, non dubitauit Sfortia, quin circumuento, & penè capto opem ferre maturaret: quum ſibi in ſua caſtrorum parte deſignatum locum tueri, ac inimici cladem otioſe ſpectare, optimo militiæ iure licuiſſet. Deſcendit enim ab accliui loco inſtructis turmis, atque cohortibus tardauitque impetum inſequentis atque victoris hoſtis: adeò, vt longo, ac acerrimo certamine edito, Bracciani intra portam compulſi, non mediocri accepta clade, terga dare cogerentur, vociferante, atque irridente Braccio: quòd Sfortia communẽ inimicum, quem interficere deberet, clementiæ, & ſtultæ lenitatis nomine conſeruaſſet. At Paulo inter metum, & pudorẽ Sfortiæ gratias agenti, ille alta voce, vt omnes exaudirent, reſpondit: Non eſt, Paule, quòd parem referre gratiam cogites, quoniã hodie cum ſignis, & copiis meo inſigni beneficio ſis conſeruatus: Quando id, quod ſtrenue, & peropportune factum videtur, id totum Regiæ, & publicæ omnium dignitati ſit datum: ne ſcilicet in oculis Regis ac meis inexpiabile dedecus admitteretur. Tu vero nihilo ſecius inſectari, & perſequi, venenatis etiam telis me ipſum perges: Ego certe immeritas acceptas abs te iniurias probe, & ſtrenue vlciſcar: quum te mihi fortuna, quæ nunc ſocium facit, aliquando hoſtem obtulerit. Id factum, dictumq. Ladislaus magnopere cõmendauit, Sfortiæq. dono dedit equum phaleratum, atq. item liciniam ex purpura, auroq. inſignẽ, argenteis ſquamoſam bracteis, qua ille vti in prælíis ſoleret, vt palàm in Sfortia raræ virtutis ſimul, & clementiæ decus teſtaretur.

De fortitudine eius in dolore tolerando. *Cap. LXXXIII.*

Miram quoque animi fortitudinem, & patientiam in tolerando omni dolore in aduerſis ſemper oſtendit. Neque enim frangi, aut demitti animo, vlloue lachrymarum veſtigio fœdari, virile putabat: vt tum

tum accidit, quum vno ſimul tempore multarum concurſu calamitatum penè obrutus, nulla omnino vel ſubtriſtis, vel perturbati animi ſigna prætuliſſet. Ipſo enim in edito colle ſupra Campanam portam Romano opere vallatis caſtris Neapolim circumſidente, atque oppugnante, prius quàm Ludouicus Tertius claſſe in eam oram adueheretur, Franciſcus filius grauiore veruto maioris Scorpionis per duplicem ferreum thoracem penetrante lethaliter vulneratus, ac item Foſchinus ex ſorore nepos ſimili telo ictus penè deſperata ope iacebant. Ipſe quoque Leonatus gener, tantæ indolis dux ex prouocatione ad oſtentandam equeſtris diſciplinæ peritiam virtutémque, cum Caraſſello Caraffa nobiliſsimo equite, nulla intercedente ſimultate congreſſus, recepta per caſsidem haſtæ cuſpide, lugente toto exercitu ceciderat. Quem mœrorem mirum in modum adauxit, funeſtus ex Brutiis nuntius, qui Polyxenam nurum, ac item eius filiolam ex Franciſco neptem, veneficiis amitæ acerbiſsima morte ſublatas attulerat. Suborta & tum Sergiani arte, dolóque exitialis fama totis diſſeminata caſtris inſolitum pauorem, & magnam conſternationem inuexerat. Ferebatur enim Ludouicus intermiſſo ad Maſsiliam nauali apparatu aduentum ſuum atque eius conflati belli maritimam expeditionem ad prima veris ſigna diſtuliſſe: ita, vt milites iam plane deſperatis auxiliis, & aduentante Alphonſo, quanam belli arte incepto obſiſtere, ſéque incolumi exercitu in pacata loca recipere poſſent, inſigni concepta formidine cogitarent. Sed his tantis priuati luctus, & publici mœroris incommodis conflictatus, ea magnitudine animi, ac patientia compreſsit dolorem, vt neque in tabernaculum ſe abderet, neque vllo, vel tacito gemitu, vel exili ſuſpirio æquabile illud frontis decus immutaret. Eo enim oculorum vigore, eóque eloquentiæ ſpiritu militum animos erigere, ſuſtentaréque exiſtimationem erat ſolitus, vt tum maxime, quum à fortuna victus eſſet, eum proculdubio viciſſe crederes.

De vrbanitate eius. *Cap. LXXXIIII.*

NOn caruit vrbanitate in dictis: Plerunque ſalſus, & apte, ſcitéque remordens, ſiquis prouocando laceſſeret. Vt tum accidit, quum à Sergiano magno Seneſchalcho, ad exprobrandam generis nouitatem, ligonis fabula obiectaretur: In hoc, inquit Sfortia, vti video, ſtirpis origine pares ſumus, quum Adamus mortalium primus, terram & ipſe foderit. Sed ego certe quòd iure diffiteri non potes, illo meo ligone, multo nobilior euaſi, quàm tu tuo pene, & pęna. Quo ſcommate lepide admodum hominem transfixit: quum in eo tanta cum inuidia dignitatem ſtupro quæſitam, & patrem eius ad Prætoris tribunal, ignobilem ſcribam, adulteratoque teſtamento, falſi damnatum, ſcitiſsime notaſſet.

De facete dicto. *Cap. LXXXV.*

QVum transfuga Nolanus eques ingenio infami, vt ſibi gratiam cum Sfortia compararet, Tartaliam omnibus maledictis in conuiuio Sfortiæ famam laceraſſe detuliſſet: déque ea re, vt fides ſibi habe-

retur iureiurando sæpius affirmaret: Non opus est, inquit, sodes, vt multum in persuadendo mecum labores: quum Tartalia nunquam verbum de quoquam sit elocutus, quin maledixerit: & tum multò quidem atrocius, atque liberius, quum locum ad id maxime opportunum nactus, vt dicis, totum maledicentiæ impetum effudisse credendum sit: Peracute delatorem auertens simul, & sua vitia Tartaliæ obiectans, titubantiam scilicet oris, vnde cognomen acceperat, & temulentiam, quum esset omnium, & quidem natura potius quàm ætate, bibacissimus.

De salsissimo dicterio. Cap. LXXXVI.

QVum insidiis, armísque Pauli Vrsini exterritus, excessisset vrbe Roma, & in Algido castra posuisset, ad eum à Pontifice Cardinalis Sancti Angeli legatus venit, vt fidem interponeret, confirmarétque hominem, in vrbemque reduceret. Inter multos autem sermones, Cardinalis quum dixisset: An Sfortia vrsum timebis, quum sis sub columna tutissimus? Extemplò respondit: An non tibi Pater, omnino insanus videbor, si dum frustra à surdo marmore opem imploro, bellua ingens, dente, ac vnguibus ferox, ac humano sæpe gressu incedens, mihi minime sit formidanda? Non illepide remota, & parum expedita Columniorum auxilia designans, & Pauli Vrsini ingenium, præsentesque vires aptissime depingens.

De statura corporis eius. Cap. LXXXVII.

STatura fuit corporis erecta, excelsáque supra mediocrem, macro habitu potius, quàm succoso, præualidis artubus, à firmissimo quodam neruorum nexu: sed cruribus ad suram maxime torosis, & parum teretibus: Manu autem ampla, & prælonga, digitorúmque compage adeò firma, vt distractam in diuersum vtraque manu soleam ferream facile disrumperet, & prælongam equestrem hastam à calce sublatam attolleret. Inerat autem lato pectori, patulísque humeris militare decus: Adeóque restricto, & decenter castigato fuit ventre, vt angustissime cingeretur: quandoquidem in medio ad zonam duobus primis ab vtraque manu expansis, lunatísque digitis facile comprehendi, atque præcingi posset. Erat facie subagresti, parúmque hilari, vti à plumbeo quodam pallore subfusca; quum & oculi colore cæsii minaci specie intra cauos orbes multum recederent, & supercilia maxime pilosa prominere viderentur. Sed nasus à medio elatus, nec aduncus tamen: labra decentia, & candidissimi dentes illud os probum effingebant. Tonso autem capillo, & derasa barba semper incessit: quòd ita conclusa casside ventitibus expediret. Coccineo capitis tegumento semper insignis, quòd duobus gradibus in præaltam, striatámque pyramidem exurgebat. Tanta autem specie ad exprimendum militare decus in hoc homine, dissimilium rerum partes ratione, atque ordine respondebant, vt à rudibus, rusticanísque, qui eum nunquam vidissent, pari inter multos cultu, & sæpe sine comitatu vti omnium princeps, ac imperator nosceretur.

De

De agilitate membrorum eius. Cap. LXXXVIII.

E A erat agilitate, vt nullo adiutante, ac impellente, quum sinistrum pedem hemicyclo ferreo, quem stapedem vocant, induisset, vel omnibus contectus armis, & galeatus in ephippii sellam eleganter insiliret, progredereturque sæpe ad multa passuum millia cataphractus, duratis scilicet membris ad omnes vel iniqui laboris exercitationes, frigusque præsertim. Neque enim in tota vita peregrinis pellibus est vsus, quibus aduersus algoris iniuriam vestes fulcirentur. Torquebatur autem facile siti, quum in magnis æstatis feruoribus equitare, pugnaréque oporteret: Adeò, vt se armatum, siti potius, quàm ferro confici posse diceret: atque id mortis genus maxime vereretur. Qua de causa armigerum puerum instituerat, qui lagenas aquæ, viníque, & alia ex saccaro, sitis subsidia, valido equo præferret, nec à se vnquam vel in extremis pugnæ periculis diuelleretur. Cæterum adeò robusta, ac indomita corporis temperatura semper fuit, vt facile morborum initia exercitatione discuteret: & si quæ febres incidissent, eas incredibili patientia ad ciendum sudorem lodice coopertus, & inedia præsertim, repudiatis pharmacis, felicissime superaret.

De infelicitate mortis eius. Cap. LXXXIX.

A Nno demum ætatis quinquagesimo quinto, quum iam in eo virtutes omnes, quæ summum ducem decerent, penè perfectam matùritatem cepisse viderentur, fortuna insolens, & victoriarum, vitæ cursum pariter abrupit. Braccio enim fatali pertinacia Aquilam vrbem obsidente, & Alphonso demum Rege, qui opem afflictis rebus suis ab eo frustra postularat, in Hispaniam reuerso, Sfortia maximorum in Italia Principum imperator effectus, ex Apulia mouit, vt Martini Pötificis, Reginæque, & Philippi Vicecomitis auspiciis Aquilam obsidione liberaret, atque inde demum spe gerendarum ingentium rerum in Hetruriam proficisceretur. Erant in eius exercitu septem millia equitum, & valida peditum manus. Itaq. Anxano vrbe, & Buccianico, Millionicoque deiectis Braccii præsidiis, Orthonam peruenit. Ibi duodecim diebus ad quietem militi cöcessis, quum insigni religione Natale DEI CHRISTI celebrasset, ad Aternum amnem est profectus; Is hodie à Piscaria oppido nomen habet. Peruenerat in Marucinos Braccius, dimidia parte exercitus ad obsidendam Aquilam relicta, vt Sfortiam transitu prohiberet. Defixis enim in ripa frequentibus, & præacutis arborum ramis, hisque deligato magnis funibus nauigio, impositaque sagittariorum manu, certioris vadi locum tuebatur. Præsidio quoque duarum cohortium, & quadringentorum equitum lapidei pontis propugnacula ad oppidum Piscariam firmata erant. In ea transitus difficultate, Sfortia in dextrâ ad ostii fauces, quibus in mare vadosum amnis effunditur, signa deflecti iubet. Ibi vado pertentato, Michaletus, Sanctoparens, & Franciscus Sfortiæ filius, armati, galeatique cum sexcentis equitibus amnem tranarunt, sub-

ſequente mox Sfortia. Franciſcus cum Braccianis,qui è Piſcaria ad prohibendos ripa hoſtes aduolarant, proſpere conflixit, ita, vt multis cæſis, captiſque, reliquos intra oppidi portam compelleret. Eo ſpectaculo nihil Sfortiæ animo, atque oculis iucundius fuit. Ex admiratione etenim virtutis in filio incredibilem ceperat voluptatem, quòd ſummam ſpem ex matura indole antea conceptam, feliciter adimplere videretur. Interea perflante coro, allidentiſque maris aduerſis fluctibus, intumeſcere flumen cœpit: adeò, vt cunctantium, dubitantiumque equitum turmæ in aduerſa ripa viſerentur, neque vlla ſignificatione adduci poterant, vt præaltum amnem intrarent. Tum vero Sfortia, vrgente fato, in amnem rurſus equum adegit, vt exemplo timentes inuitaret. Ibi dum armigero puero periclitanti, protenſa dextra, opem ferret, cœnoſo ſubſidente vado, eius equus, quanquam inſignis, poſterioribus cruribus defecit: atque ita grauantibus armis eſt ſubmerſus. Bis ſuſtuliſſe fertur armatam dextram, neque tamen quiſquam opem tulit, quum hora fatalis aduenifſet.

De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cæde ipſius. *Cap. XC.*

FErunt, Braccium, qui è Theate ad primum tranſeuntis hoſtis nuntium, maturata profectione, præmiſsiſque impedimentis, iter ſuſceperat, vt magnis itineribus antecedens Aquilam contenderet, alio atque alio renuntiante Sfortiæ interitum, nulla omnino conceptæ lætitiæ ſigna prætuliſſe; ſed contracta fronte, defixiſque oculis, fortiſsimi viri caſum humaniter indoluiſſe: adeò, vt defunctum, poſtquam inuidia deceſſerat, tum primum exquiſitis, veriſsimiſque laudibus proſequeretur. Neque enim vel tanto præſentis belli periculo liberatus, alacriorem vultum militibus oſtendit, vtpotè qui fatalis arcani conſcius ab Aſtrologis didicerat, Sfortiam violenta correptum morte, anteceſſurum quidem, ſed paulò poſt & ipſum, pari veluti ſorte, eandem exitus fortunam ſubiturum. Erat Braccius Sfortia natu maior, octo menſibus tantum, & nouem diebus: ita, vt tum Mathematicorum diſciplinæ ex vtriuſque inſignis viri caſu, magna fides aſtrueretur. Vix enim quintum ſuperuixit menſem, quum ad Aquilam per tredecim menſes fruſtra oppugnatam, obſeſſámque, memorabili tandem prælio, Sfortiani militis gladio ſuperatus, ac interfectus, & ſyderum, & multorum vatum fidem impleuiſſet.

De prodigijs, quæ mortem eius ſignificarunt. *Cap. XCI.*

PRidie quàm ab Orthona diſcederet, quum, ſacris de more confectis, ab omnibus ordinibus ſalutaretur, in corona præfectorum omnium ſomnium enarrauit, quod ei ſub auroram altè quieſcenti contigerat. Somniaſſe enim ſe profunda aquarum mole oppreſſum in extremo vitæ periculo verſari, proſpexiſſéque virum gigantea ſpecie, Diuo Chriſtophoro perſimilem, à quo vel magna, ac iterata voce fruſtra opem imploraſſet. Quo infauſto omine, adeò exterriti ſunt Fran-

ciſcus

ciſcus filius, Michaletus, Sanctoparens, Acatabriga, Mannúſque Bariles, qui poſtea eius rei fidem, & late famam fecerunt, vt deprecantes inſtitutum iter, enixéque orantes, tridui quietem impetrare nequiuerint: quum ille propoſiti ſui tenax, ſpem omnem præuertendi hoſtis, parandæque victoriæ in vna celeritate poſitam docuiſſet. Signiferorum quoque Princeps, qui quadratum vexillum ſupremi militaris imperii deferebat, egreſſus Orthonæ porta, concidente equo, adeó vehementer vexillum ſolo afflixit, vt fœdatis cœno inſignibus haſta frangeretur. Sed nec id eum in fata ſtrenue vadentem retardauit. Quandoquidem ad vitæ exitum ſemper improuidi mortales, tum maxime oſtenta contemnant, quum fata vrgent, dirámque illam, ac omni prouidentia maiorem neceſsitatem incautis pariter, ac reluctantibus imponunt.

FINIS.

EX HOC INDICE
Profitetur Author, per quos profecerit.

EX Blondi Decadibus.
Pogio, qui Florentini populi res geſtas Hetruſco ſermone conſcripſit.
Hiſtoriis Pij Secundi Pontificis. Pontano.
Iacobo Bracellio, qui Alphonſi Regis Bellum Latine conſcripſit.
Leodriſio Cribello, qui Sfortiæ & Franciſci filij hiſtoriam Latine ſcripſit.
Donato Boſſio. M. Antonio Sabellico.
Pandulpho Collenucio, qui Neapolitanorum Regum hiſtoriam Hetruſce ſcripſit.
Leonardo Aretino, qui varias Latine hiſtorias ſcripſit.
Campano Epiſcopo Aprutino, qui de rebus geſtis Braccij Latine ſcripſit.
Auguſtino Iuſtiniano Nebienſi Epiſcopo, qui Genuenſium hiſtorias ſcripſit.
Baptiſta Campofregoſio, qui exempla Latine ſcripſit.
Annotationibus Benedicti Nurſini Medici.
Georgio Merula, qui Vicecomitum hiſtoriam, & Sfortianorum initia conſcripſit.
Renato Sarauallino Piſano, qui patriam hiſtoriam Hetruſce ſcripſit.
Ioanne Simonetta, qui Franciſci Sfortiæ hiſtoriam Latine ſcripſit.
Bernardo Corio, qui ingentem hiſtoriarum codicem vernacule ſcripſit.
Palmerio, qui Annales ſcripſit.
Eremitano Bergomate, qui Chronicarum ſupplementum edidit.
Candido Viglebanenſe, qui ad Philippi Vicecomitis vitam commentarios addidit.
Antonij Panormitæ Rapſodijs. Diurnalibus Minati Tabellionis.
Collectaneis Bectucij Tritij. Annalibus multarum ciuitatum.
Archiuijs Romanis, Martini præſertim temporibus.
Fide ueteranorum militum Sfortianæ domus.
Fama tradita per manus, apud Neapolitanos præſertim ciues.
Platina de vitis Pontificum.

PAVLVS IOVIVS Episc. Nucerinus Consaluo

FERDINANDO CORDVBAE PRINCIPI SVESSANO.

S. D.

VDOVICVS Pater tuus generosi perillustrique ingenio vir, quum ab Hispania à Carolo Cæsare legatus Romam missus apud Hadrianum Clementemque Pontifices in eo grauissimi officij munere versaretur, vsque adeo splendore vitæ munificentiaque liberalis animi, & denique (quod ad promerendam gratiam plurimum intererat) vrbana comitate praecelluit, vt vel à morosis & maximè parcis Principibus, quæ in rem Cæsaris forent, insusitata dona feliciter impetraret, eum vero omnium ordinum ex aula lectissimus, quisque vehementer adamaret, ipsaque præcipue Romana nobilitas studiose percoleret. Is me tum in præclara luce Vaticani condendæ nostrorum temporum historiæ acriter intentum, ex optimisque literarum studijs, si huic ingenuo labori nostro non dubia vita proponitur, non facile interituram laudem & gloriam sperantem, humanissime rogauit & impulit, vt peculiare volumen de vita & rebus gestis MAGNI CONSALVI *eius soceri auique tui, latinè conscribendum susciperem, quòd suppressa eius viri laus, à quibusdam annales angustè scribentibus, & ab ineptis quoque Poëtis defraudata videretur. Itaque beneuolentissimo homini honesta petenti cohortante præsertim Eluira matre tua virilis animi fœmina, alacriter sum obsecutus; ita vt continuis lucubrationibus, id volumen ad vmbilicum ferè nec præcipiti quidem sed accurata quadam celeritate peruenires. Verùm crescente & iam prope consumato opere, exortum repente bellum institutas vigilias interrupit, & pater tuus iussu Cæsaris Urbe excedere coactus est, qui dum apud Columnios Proceres Marini cohortes conscriberet, in supremum incidit morbum. Id quum rescisset Clemens, & ager vt in eo tumultu facile accidit, ab agrestibus medicis misere iactaretur, amicissimo ei homini extra belli causam Pontificiæ humanitatis officium omnium præstandum ratus, me ante alios delegit, qui ad eum inuisendum contenderem. Quoniam intima familiaritate coniunctum professioneque medicum, & veterem Columniæ domus clientem proculdubio ægro tamis animo atque oculis gratissimum fore intelligebat. Itaque id deposcente Pontifice, amicisque probantibus, quòd salutis cura parandi belli studio potior esse censeretur, nec ideo publicæ simultatis nomen priuatæ pietatis officium excluderet, in Urbem lectica delatus est. Verùm morbus ex contumaci febre vitalia carpens, neque insignium medicorum diligentia, neque vllis omnino vel exquisitis remedijs potuit mitigari; quum integris sensibus expirantem hora fatalis eriperet. Nec desue-*

re qui eum mortifera potione sublatum temere prædicarent, quòd sacrosancto Pontifici, Urbique, se infesta arma nisi lacesseretur, illaturum esse, uti vere pium decuit constantissime pernegasset. Sed nullum omnino huiusmodi sceleris vestigium nobis apparuit. Inde tamen paucis admodum diebus, conceptum antea immane facinus, Ugo Moncata, Columnaque Pompeius direpto Uaticano obsessoque in arce Pontifice perpetrarunt. Unde postea tanquam à lugubri initio longe omnium clarissimæ atque miserrimæ vrbis funestissima clades emanauit. In ea autem publico calamitate inchoatum (vt diximus) volumen conturbatis scilicet atque direptis omnium fortunis, magna ex parte perierat, & proculdubio interijsset totum, nisi post viginti annos Franciscus Mendocius Cardinalis doctrinæ atque virtutis nomine mihi plurimum excolendus, imperfectum, & planè sepultum tanquam ab inferis tuo præclaro monitu reuocasset. Quo fit vt eius mirificæ pietati plurimum debeant, cum ipsa parens Hispania patria, & Cordubeæ gentis domus, tum & ipsi præcipue MAGNI CONSALVI *felices manes, qui purissimo in æthere & in fama hominum perpetua gloria perfruuntur. Tu vero Princeps amplissime hoc vnum Iouio debebis, quod ei pro trophæi monumentum erexerit, omni quidem ære cælatoque marmore perennius, quod non Granatæ tantum vbi temperario in loculo satis angustè, longe maximi viri ossa cubant, sed toto terrarum orbe religiosa cum veneratione omnis posteritas admiretur.*

Uale. Romæ Idibus Septembris

M. D. XLUII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI, LIBRI TRES

LIBER PRIMVS.

ELLEM vt afflictæ peneque fubactæ Italiæ fato effet datum, quod certè haud mediocri folatio, iis maxime luctuofis temporibus foret, vt eum virum qui omnium longe optimus atque inuictifsimus noftræ tempeftatis extiterit, in ea nafci contigiffet. Nam poftquam veterem belli gloriam dignitatemque omnem infanis diffenfionibus noftris amifimus, acerbifsimus certe dolor deploratæ libertatis, vel hac vna percepta voluptate leuaretur. Externi namque hominis vitam, ante alios literarum memoriæ commendandam exiftimaui, poftquam diuturno immenfi operis labore fatigatus, aliquam honefta cum voluptate requiem fueram quæfiturus. Sed vel ea potifsimum ratione, vt clarifsima perfectæ virtutis exempla, quæ in Hiftoriis attigiffe non decuit, imitanda pofteris traderentur. Quanquam nec Italiam fortibus viris atque omni ciuili bellicaque laude dignifsimis adeo effœtam arbitramur, vt in ea veterum ducum, qui cæteros quondam omnium ætatum ac gentium haud dubie veræ virtutis gloria fuperarunt, fobolem penitus interiiffe putemus. Nam fi ingentes bellorum clades quæ non modo Italiæ fed toti vel incognito antea orbi terrarum, omnium propè rerum funeftam mutationem attulerunt, memoria repetamus; multos profectò hæc turbulentifsima tempora tuliffe fatebimur, qui infignibus maximarum virtutum ornamentis, vel clarifsimos antiquorum triumphos æquaffe videantur: Quòd fi Romana res ftetiffet incolumis, veterifque militiæ difciplina ad hunc vfque diem incorrupta perueniffet, nec interea diræ factiones quas Barbarus hoftis inuexit, mentem cunctis eripuiffent, nulla profectò collata huic noftræ, vel militum vel ducum feracior ætas extitiffet. Etenim vigentis Reipublicæ, atque ipforum Auguftorum inexhauftæ opes, felixque ille & falutaris Italiæ confenfus, quo cuncta funt domita, mediocribus fæpe viris, qui vel forte Magiftratum iniiffent, admirabiles victorias triumphofque pepererunt. At noftræ tempeftatis imperatoribus aliam rerum faciem infenfifsimi feculi fortuna prorfus oftendit, quibus fæpenumero fuum militem in officio continuiffe aliquanto difficilius fuit, quàm hoftes periculofis ambigui Martis operibus deuiciffe, adeo enim militarem difciplinam vel tenui-

tate opum Italiæ importuna Regulorum multitudine laborantis, vel diuturno exitialis negligẽtiæ morbo affectam prostratámque conspicimus, vt iam ea ab externis gentibus, quibus illam maiores nostri cum multa gloria tradiderunt, imitatione parum decora, postquam fatali desidia concidimus, repetenda videatur. Nam si quo militum obsequio, qua Centurionum Præfectorúmque religione, quáue imperatorum seueritate constiterit, animo reputare velimus, paucos certe verorum militum nomine dignos esse censebimus. Inueterato namque fatiscentis huius sæculi vitio, si qui sunt ingenui vel à mediocri Fortuna non ignobiles, qui vires atque animos militiæ idoneos afferre videantur, ii ante omnia pedibus stipendia merere, quod multo gloriosius maioribus fuit, longe turpissimum ducunt; quo fit vt ex pessimo seruilique genere hominum, legiones conscribantur, temerario potius impetu, quàm certa ratione pugnaturæ, aut ignauia turpíque flagitio prodituræ ducem in cuius manu atque consilio gerendi belli summa constiterit. Nec id mirum videtur quum milites linguarum ac morum varietate dissimiles, nõ vnum omnes militandi finem respiciant, nec sensibus inter se coniungi, nec à ducibus regi possint, nisi vim imperii, quod reuerentia quàm seueritate validius semper fuit, atrocibus exemplis præsentibusque suppliciis, fœdata sæpe nominis maiestate experiantur. Quis enim vel diuinæ virtutis imperator rem bellicam ratione gubernauerit, quum milites accepto stipendio sæpe transfugiant, opus militare detrectent, in agmine prædentur, in castris nec vini, nec obsonii quidem recentis desiderium patienter ferant, atque in acie demum canente classico instantéque hoste, stipendium flagitare non erubescant? Porro quis leuissima sæpe de causa consternatis, quis contumacibus, quis seditiosis desertoribúsque pepercerit? Quis hæc vnquam militum errata, prænuncia calamitatis & cladis, ingenio prudentiaque correxerit? Per has ergo labantis disciplinæ difficultates, nostræ tempestatis ducibus, ærumnoso quodam labore fuit eluctandum, ita vt nulli sit dubium quin innatæ eorum virtuti, & ad summum proculdubio bellicæ laudis fastigium contendenti, eæ plurimum offecerint. Floruere quidem multi æquales, quorum res gestas perpetuo Historiarum cursu late perscripsimus, cum Itali, tum externi duces imperatoria laude cõspicui; sed qui diuersis omnino virtutibus ad amplissimos eius nominis titulos peruenerint, & ante alios Triultius, Pitilianus, Franciscus Gõzaga, Paulus Vitellius, Liuianus, Gasto Foissius, Nauarrus, Prosper Columna, & qui modo immatura morte præreptus est Ferdinandus Daualus. Quis enim Triultio à pueritia vsque ad summam senectutẽ omnibus militiæ muneribus gloriose perfuncto, aut plures, aut meliores artes in administrandis conficiendisque bellis secum tulit? qui quum floreret omni genere virtutis, ea tamẽ incomparabili laude clarissimus fuit, quòd sæpe sine suorum vulnere magnas hostium copias profligarit. Quis Pitiliani cunctatoris atque statarii ducis constan-

tiam iudicium ac vigilantiam æquauerit? Quis autem Gonzaga Mantuano authoritate, splendore, militum studio, equorum atque armorum apparatu, alacritate, ardoreque pugnacis animi superior fuit? Quo non genere laudum Vitellius dignus esse censebitur? qui flagrantissimo bellici decoris studio ductus, tanta ingenii grauitate, tanta arte, ex domestica maxime disciplina, quæ mirifica eius familiæ semper fuit, tantaque demum vi militaris spiritus arma tractauit, vt nisi in medio cursu cecidisset, solus ipse libertatem Italiæ defensurus esse videretur. Liuiani autem acuti, vehementis, exercitatique hominis promptam & paratam in consulendo agendoque industriam nonne omnis posteritas impense laudabit? Porrò quæ nam ætas Foisseium adolescentem non admirabitur? qui pene prius imperator quàm miles, prius victor clarissimus quàm receptus imperator multo plures nobilioresque victorias paucissimis diebus incredibili celeritate est adeptus, quàm quisquam ferè dux vetus toto longissimæ vitæ cursu compararit. Nauarrus quoque, qui omnibus veræ virtutis subsidiis fretus sine vlla maiorum commendatione aduersis pariter atque secundis rebus inclaruit, maximi profecto ducis famam consecutus esse videretur, nisi eum impotens fortuna in has supremi carceris miserias præcipitasset. In Prospero Columna singularis altitudo moderatique animi eximia solidaque prudentia, incredibilis authoritas, ac religiosa potius quàm seuera disciplina, cum perpetuo quodam tenore lautioris vitæ plurimum enituerunt. Verùm vel ob id sempiterna laude fruetur, quòd vti Romani sanguinis imperatorem decuit, tanquam terræ patriæ amantissimus, dira belli incommoda tam pio instituto quàm seuero in externos præsertim milites imperio semper auerterit. Sed Daualum eiusdem belli imperiique & gloriæ successorem, quonam satis decoro meritæ gloriæ præconio dignum existimabimus? quem sicuti inusitatus mirificarum virtutum concursus, omnibus bellis admirabilem fecit, ita eum tot opimæ incomparabilesque victoriæ, vno eius diuino consilio, vnaque prope eius fortissima fatalique dextera comparatæ, supra summos rarissimarum laudum honores extulerunt. Cæterum eorum quos modo præstantissimos fuisse memorauimus, nemo omnes simul militarium virtutum numeros ad bellum attulisse iudicabitur; quum aliis in gerendis rebus expeditus vigor, aliis matura consilia, aliis syncera fidei nitidior fama, plerisque verò fortuna ipsa, quæ iam sibi ex professo rei bellicæ gubernacula vendicauit, omnino defuerint; ita vt plane perfectum imperatorem, quem frustra oculis & cogitatione requirimus, neque nos vidisse, neque vnquam in posterum visuros esse fateamur. Quòd si miscere in vnum singulas omnium virtutes, absolutúmque ducem, detractis ingentibus vitiis effingere animo, & spectandum comparandumque cæteris proponere velimus, ei certe MAGNVS CONSALVVS cum felici meritóque cognomine, tum virtute ingentis animi, linea-

mentisque excelsi corporis, longe omnium nostræ ætatis proximus ad illum accesserit. NATVS est Cordubæ, Bætica vrbe peruetusta, & quod summum dignitatis locum respicit, præcellentium ingeniorum altrice clarissima, vel si à Romani imperii tempestate qua nobilissimi vates Lucanus & duo Senecæ inde prodierunt, fidem repetamus, vel si recentiorem Punicarum rerum memoriam sequamur, quum post eiectos Gothos & Vandalos, Hispania ferè omnis Maurorum armis cesserit, & Cordubæ Gymnasia disciplinarum omnium inuectis literis Arabicis insigni professorum fœcunditate floruerint. Maiores Consalui æque nobiles à præalta stirpe ac strenui bellatores fuisse produntur. Aquilarii siquidem appellati sunt; quod vti credi par est, Aquilam Romanæ legionis illustre signum, spectatæ virtutis prærogatiua deferre consueffent. Ita vt præclari eius officii dignitas, quum in generosa progenie viri fortissimi tanto muneri implendo, pares nunquam deessent, in familiæ nomen transiisse existimetur; vnde & ipsum quod incolerent antiquæ ditionis oppidum appellationem traxerit. Iuuat enim in militari familia prætulisse Martium decus, omnibus Gothorum prosapiis, quando sicuti hodie audimus, quod magnopere dispudeat, non aliunde quàm à Gothorum sanguine, generis claritas, in Hispania petatur. Sed hoc de Romanæ legionis Aquila pro certo non affirmauerim; quanquam magno veritatis argumento sit, quòd Aquilarii antequam Cordubæ nomen susciperent, Aquilam in antiquis eorum gentilitiis insignibus gestarint. Licet tamen scriptoribus vel à fabulis Heroum nobilissimi cuiusque sa n guinis origines cum bona legentium venia repetere. Quo fit vt nostro iure quosdã Poëtas Historiarumque scriptores demiremur, quòd quum rectissime nec vlla quidem mutata litera Consaluum suo certissimo nomine Aquilarium vocare possent, modo Agidarium, modo Agel larium inepte appellare maluerunt, secuti vti reor corruptam vocem Aghilarii oppidi, vnde more gentis sicuti in Hispania, Galliaque videre est, à ditione possessioneque oppidorum, in familiis nouum cognomen obuenire perspicimus. Verùm Consaluus, vt à Ludouico eius genero accepimus, se Corduba familia ducto stemmate ortum enarrabat, quanquam id vrbis familiæque nomen in familiaribus epistolis omitteret, vt à cæteris gentilibus ex oppidi nuncupatione discerneretur. Egregii nanque vlterioris Hispaniæ Proceres, quum ab eis vrbs Corduba diuturna obsidione fatigata, demum capta esset, pro decoro spolio captæ vrbis appellationem prætulerunt, recepto vtique nouo tanquam nobiliore Cordubæ cognomento, vetus familiæ nomen abdicantes. Quanquam familia Corduba ab vno præalto stipite in multos diffusa ramos, alia atque alia ad discernendas cognationum propinquitates cognomenta, vel ab oppidorum possessione, vel à matribus sæpissime ducta recipiat. Cæterùm Petrus Consalui pater ab adolescentia Punicis exercitatus armis priusquam Granata oppugnaretur, quòd grauitate con-

filii,& militari fortitudine inter summos Principes emineret,bellicæ laudis plenus nequaquam senex, apud Toletum lateris morbo consumptus est, reliquitque ex vxore Eluira Erreria nobilissimi sanguinis & formæ incomparabilis fœmina Alfonsum & Consaluum filios adhuc impuberes, magnæ demum fortunæ gloriæq. multis in prælijs ostentatos. Vigebant enim in vrbe Corduba duæ factiones & vtraque ex Corduba familia,quarum altera Capræ comitis dicebatur, altera ab Aquilariis nomen ducebat. Huius acerrimus dux & defensor Petrus extiterat, ita vt eo mortuo Aquilarii in contentionibus & præliis nullum omnino alium ducem quàm fratres orbatos patre,vel adhuc impuberes mallent,eosque in aciem sæpe producerent,quòd nunquam his Ducibus ab hoste vinci posse arbitrarentur. Granatensi autem bello quod ipsis iam planè adultis, & tanquam inter ciuilia arma natis & educatis,prospera virtutis fama florentibus incidit,ab Antichera oppido Granatæ propinquo multa detrimenta Mauris intulerunt. Verùm Alfonsus triennio maior Hispanica lege ferme integram paternæ ditionis hæreditatem adeptus est,ita vt Consaluo res domi angusta, & ea tantum quæ in virtute fortunaque posita forent,speranda relinquerentur. Sic enim nobilis stirpis iuuenturẽ(quum in vnaquaque familia natu ex liberis maximo,tota substantia paternæ facultatis obueniat) egestatis malo impelli ad nouas spes atque ad bellicum laborem vnde præmia proueniant, antiqui patres arbitrati sunt: Quòd generosos adolescentes ab ignobili pinguique ocio,ad expetendum procul à delitiis verum militiæ decus excitari constet. Itaque Consaluus adhuc imberbis munificentia Alfonsi fratris liberaliter instructus ad Alfonsum puerum Regem mittitur , deducente Didaco Chartamo honesto prudentique equite. Is præceptoris atque nutricii officio & munere, adolescentem & ardentis ingenii captu,& toto firmissimi corporis habitu,ad virile decus aspirantem elegantissimis moribus erudiebat. Commendarunt adolescentem Regi ex paternis amicis viri summæ dignitatis atque potentiæ Alfonsus Carillius Archiepiscopus Toletanus & Ioannes Pacecus magnus Compostellani ordinis equitum magister.Sed non multo post Alfonsus in ipso Regni limine morbo surreptus interiit. Nec multis inde mensibus coætaneo Rege dominoque orbatum , Isabella ad se pari condicione Segobiam accersiuit. Hæc erat Ioannis Castellæ Regis filia,pueri Alfonsi atq. Henrici Regis soror & hæres,Aragonio Ferdinando nupta,quæ vlterioris Hispaniæ Regna dotali iure , citerioribus Regnis adiunxit,cum generosi prudentisque animi magnitudine,tum pudicitiæ & pietatis laude antiquis Heroidibus comparanda. In eius aula Consaluus quum spectacula & equestres ludi,vel concurrentium iuuenũ hastatorum,vel arundines more Maurisiaco iaculantium ederentur,vsq. adeo supra æquales summæ nobilitatis adolescentes sese extulit,vt acclamatione spectantis Populi iuuentutis Princeps appellaretur. Superabat enim cunctos eximiis viribus,decora facie,proceritate corporis,& supra

hæc admirabili facundia, quæ (quum cæteræ virtutes aspirant) animis ac ingeniis hominum impotentissime dominatur. Ad hæc accesserat illa auræ popularis captatrix, profusa & nusquam astuta liberalitas; Largitor enim animus nullum omnino modum sumptibus imponebat, quum nobilitate equorum, armorum ornatu, in omnique genere principalis elegantiæ, & perpetuo hospitalis mensæ splendore, maximorum Regulorũ filios anteire contenderet. Erant ii sumptus non modo supra eius censum, qui erat pertenuis, sed supra rationem humanæ spei, quæ nouum prouentum afferre posse videretur, adeo vt quum purpuream vestem Scythicarum Sibillinarum pellibus suffultam, quæ duobus aureorum millibus constiterat, nec solenni quidem festo die induisset, mussaret Chartamus, Alfonsus vero frater per literas seuere quidem admoneret, sed fraternè simul hortaretur, vt insanis sumptibus indulgere desineret, ne vertente anno cum ignominia nominis, æmulorumque risu ambobus esset decoquendum. Ad ea Consaluus his fermè verbis rescripsit. Non eripies mihi profecto Alfonse frater, quam Dii dederunt animi magnitudinem, hoc inani futuræ egestatis timore iniecto; nam præclarè compertum habeo, neque te amantissimo fratri vnquam ex substantia tua defuturum, neque Deum ipsum, qui haud dubia prouidentia ad honestum decus vadentibus semper adesse consueuit, à fide ex arcano syderum data desciturum. Ominabatur enim sibi iam opes ingentes, quibus totius beneficentiæ & liberalitatis vota esset expleturus. Eo modo nobilissimorum atque insignium morum cõmendatione totius aulæ, specimen præferentem, militiæque auidum, exorto cum Lusitanis bello, Isabella ad Alfonsum Cardenem misit. Is tum Regiis in castris ad Trongillum positis erat imperator; impetrauit autem Consaluus, vt fraternæ alæ, quæ ex cẽtum & viginti armatis equitibus constabat, legatus iret: atque ita apud Cardenem primum militiæ rudimentum posuit, vsque adeo prospero successu, vt quum ab Alboheram insigni prælio esset dimicatũ, & victor Cardenes aduocata concione gratias militibus ageret, vnum ante omnes Consaluum ex his qui fortissimè dimicassent, cum multo verborum honore laudarit, vtpóte quem ipse in medio pugnæ ardore armis cristisq. conspicuum acerrime pugnantem conspexisset. Nec multo post quum rex Ferdinandus Isabellaque vxor acre bellum aduersus Mauros suscepissent, summamque vim & longe maximum terrorem Granatæ vrbi ex propinquo admouendum arbitrarentur, expugnata iam Alhama, contra Taiaram castra posuerunt. Id erat magnæ opportunitatis & validæ munitionis oppidum, ita vt Consaluo id magnopere expetenti, aggrediendæ expugnándæque Taiaræ munus imponerent. Nec dubitauit iuuenis impiger, quin muro succederet plurium scilicet ostiorum valuis pluteorum more ante se erectis, quòd extruendæ munitioni locus asper & frequentibus petris verrucosus glebam & cespitem denegaret. Hos autem pluteos multo subere, cuius materiæ copiam hortorum aluearia suppeditabant,

ditabant, ita protexit, vt milites egregie tecti, aduersus sagittas telaque omnis generis in oppugnatione versarentur. ipse vero Consaluus ante omnes pericula intrepide subiret, acreque certamen omnibus in locis nusquam fatigatus instauraret; Adeo vt Mauri nouitate pluteorum, & virtute confidentiaque Consalui magnopere territi colloquium peterent, internuncioque Consaluo de deditione pacifcerentur. Taiara eo modo in potestatem redacta, quum Consaluus acerrimi militis laudem tulisset, industriæ quoque & felicis eloquentiæ in trahendo in condiciones suas Barbarorum duce, nomen adeptus est, atq. inde castra ad Hiloram sunt traducta. Id est oppidum egregiæ munitionis, Granatæ intra centum stadia propinquum, ideoque Mauris ad conuectiones commeatus valde opportunum, Quoniam eo tanquam statione speculaque tutissima ad quotidianas expeditiones vterentur. Rex qui ad Taiaram Consalui promptitudinem & nouæ subitariæq. munitionis industriam vehementer fuerat admiratus, vni ei expugnandæ Hiloræ negocium imposuit, tantaque vi tormentis mœnia quassata sunt, vt murus nonnullis in locis sterneretur, Maurique variis fessi præliis & magna ex parte à Sclopettariis vulnerati animos desponderent, & Halatar præsidii præfectus saluti consulendum ratus, Consaluum ad colloquium euocaret, atque eo totius pactionis arbitro fidenter vteretur: itaq. non abnuente Rege his quas Consaluus dixit legibus oppidum magno postea incommodo Mauris futurum, in potestatem est redactum. Id verò Ferdinandus excellenti iudicio possidendum defendendumque virtutis causa Consaluo attribuit, eique tum primum alæ centum viginti equitum præfectura, vti antea Alfonso fratri obtigerat, ad insignis meriti nomen data est. Regina porrò studiosissime Consaluo fauente, vt is optime instructus ad gerendũ acre. bellum magis ac magis accenderetur, magnam telorum & tormentorũ commeatusq. omnis generis copiam, & delectos subinde pedites & equites præsidii causa impetrauit, idque assignata pecunia ex certo vectigali, vt militibus ad certam diem stipendia præberentur. Ab hac Hilora auspicatus haud dubie Magni cognomentum, vti magnopere cupiebat, indomiti corporis atque ingentis animi vim ad celebritatem nominis ostẽdit, quòd ante omnes hosti proximus quotidianis præliis exerceretur, & in oculis Granatensium circumiecta oppida perpetuis detrimentis afficeret, vsque adeo vt cum Alarcone Muclini oppidi Præfecto consociatis præsidiis, ad Granatæ portam vsque, quam Bibataubim vocant, deferretur, disiectisque molis frumentariis, atque earum custodibus inibi trucidatis, ipsas portæ valuas incenderet, Rege ipso ad id facinus excito, & ciuitate ad tumultum metu consternata, quòd non casu aut militari audacia, sed dolo & tectis perfidiose prodentium insidiis, Consaluum tantam rem aggredi ausum fuisse suspicarentur. Eo enim tempore dissentientes inter se duo Reges Granatæ regnabant. Nam Bulahace Rege mortuo, Baudeles eius frater regium nomen dimidia parte Regni ad sui studium

authoritatemque traducta, haud cunctanter vsurparat. Erat enim re Alzagal, sicut & nomine, quæ vox Punicè audacis & expediti hominis vim exprimit. Alter autem erat eodem nomine Bulahacis filius patre viuo à possessæ vrbis ditione, rex Gaudix appellatus. Hunc Hispani Ciquittum hoc est paruulum, quòd ætate staturaque patruo minor esset, appellabant, Is Albaizina arce se tenebat; Ille autem Alambra potiebatur. Vrbs enim Granata quæ ex antiquæ Illiberis ruina creuit, mali Punici ex maturitate perrupto cortice sese aperientis formam refert. Nam duæ aduerso exurgunt Regiæ oppositis in collibus aliquanto maiore amœnitatis quàm munitionis studio à delicatis Regibus ædificatæ. Odoratis enim Citriorum arborum viridariis, & perennium fontium scaturigine, vermiculatisque passim pauimentis admirabiles existimantur; Ita vt imagine quadam sicuti in naui, hæc vrbis proram, illa vero puppim obtinere videantur. Media namque vallis domorum frequentia celebris vrbem disterminat. Porro Populus regionatim in contraria studia diductus, contentiones primo de iure imperii peracerbas, mox & arma atque intestinum bellum attulerat, ea consuetudine, vt regionum compita ad prohibendos incursus magnis trabibus atque repagulis obserata, armatorum statione firmarentur. Auari namq. seditiosique homines, & supra quàm credibile sit natura suspicaces, atque ideo fluxa fide Regum discordias dum enixe alerent, opimæ prædæ loco habebant, ita vt vtrumq. propter Regni æmulationem ab æquo & bono desciscentes ac deprauatos, atque ob id suorum quisque perfidiam timentes, ad cædes atque rapinas incitarent. Quibus de rebus tumultuosa ciuitate diductaque in factiones inferior opibus rex iuuenis ægre dominatum retinebat, præualente seniore qui maiore astu constantiaque regere ac temperare suorum animos solitus, eo cunctis artibus ferebatur, vt vnus tantum in Bethica rex foret, qui par externo bello rem Punicam ab Hispanorum iniuria defendere tutarique Regni caput & Bethicæ fines integris viribus posset. Augebant quoque metum apud iuuenem Regem importuni auarique milites, qui stipendia labefactatis vectigalibus ægre prouenientia, flagitiosis vocibus postulabant, atq. ideo non obscuro minarum genere ad Alzagalem studiosum multitudinis liberalemque, vti ad legitimum Regem se transituros dictitabant, adeo vt indignatus contumeliam & perfidiam timens, accersendos in auxilium Hispanos potius quàm patruo parendum esse decerneret. Huius iracundiæ consternationisque Regiæ à speculatoribus & captiuis certior factus Consaluus, per idoneos homines Regem perpulit, vt ipse acceptis obsidibus in vrbem accerseretur, contraque inimicum Regem & patruum Hispanorum auxiliis vteretur. Atque ita rebus occulte compositis, quum fratres obsides Rex dedisset, Consaluus cum Martino Alarcone sibi amicissimo atque fortissimo viro (hic enim asperis in rebus fidus ei atque acer adiutor extiterat) Granatam intrauit: valida scilicet sagittariorum & sclopettariorum manu duarum ala-

rum

rum equitibus adiuncta, qua inter angustas regiones & inæquales vrbis anfractus barbari ex occulto peterentur; Attulitque secum pecuniam quam stipendii nomine Mauris militibus diuideret, & supra eam sericæ quoque & laneæ vestis opportuna dona, aulæ Principibus Regis monitu largienda, vt scilicet dubios & nutantes in fide contineret. His fretus auxiliis Rex iuuenis commissa sæpe pugna in mediis plateis & regionib. magna Alzagali patruo detrimenta intulit: oppresitque omni ex parte factionis suæ tumultus. Nam ex liberalitate Consalui Hispanorumque societate Populus in vniuersum ex mœrore diuturno se in lætitiã repente conuerterat, tanquam externo bello subleuatus erectusque ad non dubiam spem summæ commoditatis & lucri: quòd ex eo Consalui fœdere permulta emolumenta mercatoribus obuenirent: quoniam Mauri qui in partibus iuuenis Regis essent, vendendis & coëmendis vndique mercimoniis tutissima facultas daretur, vsqueadeo stabili Hispanorum fide, vt inuiolati benigneque apud Hiloram & passim cæteris in oppidis recepti ad Cordubam & Hispalim vsque penetrarent, Quum in vnos tantum Alzagalis imperio subiectos, Christianorum sæua arma verterentur. Dum hæc Granatæ agitaret Consaluus in id omnem ingenii curam intẽdit, vt Alzagalem extra vrbem eliceret, prouectumque longius ab vrbe interclusumque opprimeret. Erat in proximo Alhendinum magnæ opportunitatis Castellum quod Alzagalis præsidio tenebatur: vt hoc oppugnatum irent, proximos præsidiorum præfectos Consaluus admonuit, diemque constituit gerendæ rei scilicet vt rex Maurus laborantibus suis opem ferre, in aciemque prodire cogeretur. Verum Fortuna cœpti consilii successum ita direxit, vt quum ex condicto Alfonsus Pennauela à Loxa oppido, & Sancius Lopes ab Alhama ad Alhendinum cuncta vastantes excurrissent, idque Alzagal ex fuga suorum cognosceret, ne in oculis luctuosa calamitas acciperetur, contineri nequiuerit, quin auxiliũ suis laturus erumperet. Iamq. in suburbanum Almorauæ (vt aiunt) campum peruenerat, quum Principes Sacerdotum quos Alphaches appellant, & apud Reges præcipuo in honore sunt, quòd vaticinandi disciplinam callere existimantur, ab Alzagale, ne iter intenderet graui obtestatione ac precibus impetrarunt, scilicet ne ab interno hoste interclusus vrbe, ab Hispanis cæderetur. Nec eius rei oborta suspicio ex sacro monitu inanis videri potuit: nam suppressa statim profectione, quum Consaluus & Alarcon propere sub signis erupissent, nec Alzagal vltra Almorauam procederet, tumultuaria pugna conserta est, tanto ardore incumbẽtibus Hispanis, vt Alzagal perturbato agmine multis ex familiaribus amicorumq. intimis in eo tumultu desideratis, intra portam fit compulsus, summo quidem timore concepto, quòd prædicentibus Alphachis, breue campi spatium ad receptum nactus summi periculi casum euasisset. Nec multo post Consaluus, Alarcone ad Moclinum remisso Hiloram regressus, nihil vnquam consilii vel laboris intermisit, quo Mauris

hostibus quàm maxime noceret, ante omnia cum Barbaris vtriusque factionis qui vel Granatæ vel in Castellorum præsidiis essent amicitias iungens, largiendo scilicet & captiuos sæpe donis exornatos sine pretio dimittendo. Ante alios autem exquisitis artibus aggressus Halatarem qui antea Hiloræ præfectus fuerat, & tum præsidio oppidum nomine Mūdaiar tenebat, egit, vt id Castellum sibi traderetur. Quo recepto Hispanoque milite firmato, magnus Granatensibus terror illatus est. Quod Mundaiar Alhendini præsidio vicinum frequentes contentiones & grauia incommoda vrgente Consaluo afferre posse videretur. Eo periculo adductus Mamphoth vir egregie bello fortis qui Alhendino præerat Nihulam (hæc paucis stadiis abest à Mundaiar) cum parte copiarum contendit, vt Hispanorum eruptiones ex opportuno loco intercisis itineribus expedita manu cohiberet. Sed celeritate Consalui euenit, vt ab eo Mamphoth priusquàm se communiret, imparatus opprimeretur, & viuus in eius potestatem perueniret. Is non multis post diebus quum Hiloræ humanissime custodiretur, vti nimis cupidus libertatis, ad eam conditionē deuenit, vt Alhendinum sine pretio dimissus traderet; eo quidem minore cum pudore quàm Halatar, quòd pro libertate id facinus patrasse videretur. Horum quoque exemplum secutus Abemmelech, quod de re Punica dissentientibus regibus desperabat breuique affuturum, id prædicente Consaluo, cum ingentibus copiis Ferdinandum Regem arbitrabatur, saluis rebus Mahalam suæ fidei commissam tradidit. Quo nuncio tantus Granatæ cum luctu mœror exortus est, vt intercurrentibus atque obtestantibus Alphachis, ambo Reges Reipublicæ causa & religionis studio, inter se positis ad tempus odiis, certo fœdere iungerentur, & iunior Baudeles oblitus fratrum obsidum ad oppugnandū Alhendinum priusquàm Hispanorum munitiones perfici possent, ire pergeret: expugnatoq. præsidio, summa id celeritate reciperet: continuo etiam Mahalam vbi Consaluus constiterat obsessurus, pro certo existimans eo oppresso captoque obsides fratres qui penes Alarconem in arce Porchunna erant, facile recepturum. Sed Baudelem ab eo itinere repentinus nuncius auertit, afferens Hispanos ad Salobrennam obsessos, & quoniam eis aqua deficeret, ex siti de oppidi defensione desperantes, si ipsi aduētaret nullam deditioni moram allaturos. Verum Baudele obsessis supplicia comminante & Hispanis extrema pati potius quàm dedecus admittere paratis, quum frustra tempus tereretur, Tendilius atque Cifonsius cum valido equitatu multisque cohortibus superuenerunt, subsequente eos ex propinquo cum reliquis copiis ipso Ferdinando: quorum aduentu cognito perfectoque Baudeles inusitatis tramitibus per Serram quam Niuosam vocant, ad Granatam se proripuit, tanta perturbatione, vt amissis impedimentis multi non ignobiles ex postremo eius agmine cæderentur. Hæc molientem Baudelem & magna vi cuncta aspera tentantem, Fortuna ingrati perfidiosique hominis vltrix, in insidias præcipitauit. Ad Lucennam

cennam enim quum excurrisset commisso tumultuario certamine fusus captusque est à Didaco Corduba Capræ comite gentili & Consalui con sanguineo. Is fuit paternus auus Ludouici Cordubæ, ipsius Consalui ge neri, qui Romæ legatione functus interiit. Baudeles quum se Præfectū non Regem esse mentiretur, à Mauro equite captiuo, qui ad eius pedes osculabundus cum vlulatu se prouoluerat, proditus est, atque ita eum Comes ad Regem Ferdinandum deduxit, promeruitque ad insignem pulcherrimi facti memoriam, vt in gētilitiis insignibus imago cathenati Regis & vexilla barbarica ad XXIIII. quæ ex prælio relata fuerant, perpetuo deferentur. Nec multis post diebus Montem Frigidum Castellum oppugnante Rege, Consaluus muralis coronæ decus promeruit; nam quum frustra redintegratis aliquot præliis fessi milites languidius murum subirent, vulneratorumque & cadentium ex alto exanimata corpora ad pedes iacerent: ipse intrepidus alios ad promerendam laudem accendens, scalam muro appositam conscendit scuto pedestri oblongo in terga reiecto, & murali galea caput munitus, quo deiecta saxa & tela contemneret, comprehensaque muri pinna & confosso propugnatore per coronam deiectis Mauris deferretur. Sed hæc ferè innumera & prorsus strenuis imitanda, quæ Bæthico bello ab ipso vel milite, vel vnius tantum alæ equitum præfecto gesta sunt, tanquam celebrata Hispanorum annalibus omiserim; vel ob id quòd alienis auspiciis ea gessit, quando Rex ipse Ferdinandus præsens, & vxore quidem castrensium laborum virilis animi comite id bellum administraret, aut quum ipse abesset Indicus ante alios Mendocius Tendiliæ comes vir grauissimus in castris cum imperio relinqueretur. Ab hoc duce omnibus cum ciuilis tum bellicæ laudis numeris absoluto non minus quàm ab ipso antea Alfonso Cadene primo solertissimoque Magistro exactæ militiæ documenta præcepta q. quibus postea suo cognomine Magnus euasit, accepisse fatebatur, vsqueadeo gratè studioseq. vt eum non secus ac parentem singulari cum veneratione percoleret. Cæterum Consaluus qui ab initio belli (vti incensum spe laudis decebat) aduersus omnes diuturni laboris asperitates indomitus nunquam castris abscesserat, quum ad finem laborū esset peruentum, perfecti belli supremum decus tulit. Quando vni ei insperato arridentis Fortunæ munere contigit, vt paratæ sed ægre obuenienti victoriæ limen aperiret. Protulerat Rex Ferdinandus castra in conspectum Granatæ vrbis, eaque adeo egregie & sumptuosè muro circūducto munierat, vt in nouæ vrbis formam cum summo hostium terrore consurgerent, eorumq. ambitus religioso sanctæ fidei Ciuitatis nomine vocarentur. Constabat enim Mauris nulla iam alia re quàm insana animorum obstinatione se sustentantib. nunquam inde abscessurum Regem, nisi patrato vltimo belli opere, decem annorū labores deletæ Granatæ ruinis expiaret. Cūcta enim iā Mauri antiquæ ditionis oppida & vrbes vi Hispanorum deiectis trucidatisq. præsidiis amiserāt: Ita vt exigua tantū suburbani

agri parte, eaque quotidianis incursionibus euastata, variis prædurae obsidionis circumuenti malis, potirentur. Non resederant odia interReges Mauros, apparebatque Baudelem iuniorem nequaquam ex animo, sed pudore religionis & optimatum obtestationibus ab Hispanorum amicitia discessisse, consensisseque cum patruo nequaquam syncera fide, quum vtrinque noua occasio ad struendas insidias, & ad facinus maturandæ mutuæ necis, non obscure expectaretur. Dum eo modo ciuitas diuisa in veteres factiones firmi consilii expers, & multarũ rerum inops, tanquam in diuerso æstu extremis periculi fluctibus iactaretur, Baudeles iuuenis merita supplicia timens, neque sibi iterum clementiæ locum apud Regẽ futurum existimans, oblata deditione Ferdinandi animum, an eo munere promereri veniam posset, experiri constituit; meminerat enim se paucis ante annis quum ad Lucẽnam à Regulis Cordubæ familiæ prælio superatus & captus fuisset, insigni cum laude Regiæ clementiæ & liberalitatis à Ferdinando dimissum in tutelamq. aduersus patruum receptum, scilicet vt demũ ingrato animo acceptæ salutis & libertatis obliuisceretur, rursusq. cum patruo cõmuni hoste in amicitiam rediret. Hæ quum essent in Rege anxio nocturnæ diurnæq. cogitationes, neminẽ, qui fidelius tantæ rei consilium explicaret, Consaluo potiorem ratus, ad eum ex fidissimis Mauris hominem idoneũ misit, qui magnis precib. oraret, vt sub fide secretò vrbẽ intrare, & secum de grauissimi negocii deliberatione colloqui vellet, fore vt eius officii benigne præstiti eum nunquam pœniteret, magnamq. ex eo sermone voluptatem animi referret. Consaluus totum id, qua de re colloquium futurum diuinabat, ad Regem defert. Is magnæ spei occasionem probat, sed vt sibi cauere velit prolixe admonet, neu se fidei Punicæ temerè committat. Tum vero Consaluus, ne dubites magnanime Rex inquit, timor enim in hoste summus intrepidũ me facit, & hercle salus mea Deo magno pro quo pugnamus cordi esse debet, & mirifica virtus tua, & hæc ipsa castra quorum fremitum Barbari trepidantes in vrbe exaudiunt, honesta & decora ausum proculdubio defendent. Nec mora, Consaluus remisso nuncio ad constitutã intempestæ noctis horam, vt aduentus eius tegeretur, in vrbem est receptus, amplissima componendæ pacis mandata Baudeli afferens, quorum summa erat, vt si Granata vrbe excedere, eamq. bona fide tradere, quàm supremi periculi casum experiri mallet, fore vt Ferdinandus & fractæ fidei & totius præteritæ immanitatis ac pertinaciæ veniam condonaret; eumque beneficiario iure ad Almeriam in Bæthica regnare suis legibus pateretur; itemq. res incolumes Mauris suas præstaret: Nec ii qui in Bæthica remanere quàm in Aphricam transmigrare mallent, sacra sua deserere cogerentur. Si qui porrò Mahometicam sectam vltro conuersis animis exuerent & Christiano baptismate lauarentur, ea vitæ conditione in tutela clementissimi atque optimi Regis futuros, vt nusquam liberius aut beatius securam vitam possent traducere. Hæc tanta facundia Consaluus explicabat,

vt vel fortisimis terrorem incuteret, quum acerbisimæ cladis discrimẽ oblatæ pacis abnuentibus conditionem, imminere prædicaret, testareturque iurasse Hispanos milites vti exacerbatos longo militiæ labore, & non dubia spe opulentisimæ prædæ excitatos, nisi Granata capta exci saque, nunquam ad vxores & liberos esse redituros. In has supremæ pactionis leges proclinatum Baudelis animum vna ea, ne statim iureiurando confirmaret cura retinebat, ne patruum immani, flagitio præterire, hostibusq. tradere videretur. Etenim generosus pudor vel in aduersa Fortuna Regiis pectoribus insidet, vt omnem periculi timorem plerunq. dedecoris metus exuperet. Quam ob rem Cõsaluus minime cunctandum ratus, vt continuo transigeretur Baudelem tanquam æqua pro se nec indecora Ferdinando postulantem, eo animo esse iusit, vt cuncta quæ ad salutem dignitatemq. Patrui Regis eiusque factionis Maurorum omniũ commoda pertinerent, ex Ferdinandi liberalitate expectanda existimaret. Nec promisso fides defuit, redeunte enim Consaluo ex sententia Baudelis solennes concepti fœderis tabulæ subscribente Rege, impressã que ad ceram Regia gemma cõfectæ sunt. Sed Alzagal natura ingenioq. ferus & peruicax, integro conditionis beneficio vti noluit, ac priusquam Baudeles ad Almeriam non diu regnaturus Granata excederet, impetratis nauigiis in Aphricam transfretauit, aperte abominatus leuitatẽ atq. perfidiam Baudelis tanquàm Regiæ stirpi & Punico nomini pestilẽtem, quum quando ipse ab eo nefarie proditus esset, antiquæ eius existimationis iacturam vel tota Regni possesione pluris æstimandam apud Mauros prædicarent. Per hunc modum Ferdinandus honestisima vitæ conditione cunctis Granatæ ciuibus, qui seruandæ fidei sacramentum dicerent per præcones atq. interpretes benigne proposita, acclamante Populo vt diu felix esset, vrbem triumphans intrauit Quarto nonas Ianuarias anni à partu Virginis Nonagesimi secundi supra Mille & Quadringentos, quum septingẽti ferme anni essent, ex quo Miramolinus Maurorum, qui ad Atlantẽ montem vergunt, bellicosisimus princeps, Hispaniæ fere omnis domitor, id regnum in Bethica condiderat. Non caruit ea victoria memorabili ostento, nam non multo antequam Granata dederetur, ex nocturni luminis candelabro flamma emicans & ventilata auræ flatibus, vela sensim lambens, Reginæ tabernaculum ita corripuit, vt Regia magni ambitus tentoria priusquam allatis hydriis succurri posset, incenderentur, concrematoque toto penitus lectorum instrumento, Regina fere nuda in apertum se proriperet, nec ei quicquam ex muliebri secretiore cultu, linteæ suppellectilis quo se contegeret, omnino relinqueretur; Rege quidem exterrito, sed mox extra metum posito, paratæ victoriæ ex elucente flamma omen accipiente. Tum Consaluus parandæ ab Regina gratiæ occasionem agnoscens, Mauricam vxorem in proximo Hiloræ castello consedentem admonuit, vt Reginæ toto tunicarum & lodicum necessario ornatu exutæ, quicquid ipsa haberet

ex mundo maritali,& domestico multarum ancillarum acu pingentium labore, linteæ vestis copiam largiretur. Non defuere in opulenta domo apud generosam fœminā (si dici fas est) ipso coniuge liberalissimo splendidiorem, quæ supra spem Consalui votumque Reginæ immensæ atque expeditæ liberalitatis munus implerent. Dono enim celerrimè opportuneque transmissa sunt, tot & tanta muliebris vsus ornamenta, vt Regiæ opulentiæ æquari posse censerētur. In his erant pretiosi operis textilisq. materiæ conopæa reticulatis commissuris insutoque passim auro & purpura vndique limbos depingente. nuptialibus Regum thoris dignissima. Sed interularum tunicarum & lodicum sudariorumq. omnis generis scitissime acu pictorum operosas amœnitates vsqueadeo Regina lætis oculis mirata est, vt quum sumptum subtilissimæ pretiosæq. artis inæstimabilem iudicaret, vna maxime diligentiæ & celeritatis admiratione teneretur, vt ea dona tanquàm in eum incendii casum multis ante annis opportune prouisa atq. elaborata crederentur. Superueniente autem Consaluo Regina cum eo his erga eum verbis blandè iocata est, repentinum eius incendii casum sibi magno commodo cessisse, quod ab incenso tentorio suo importunus ignis in ipsius Consalui domum rapaci violentia peruasisset. Ea liberalitas inexpectato munere reginæ animū ita obstrinxit, vt ea omnibus sermonibus vnum Consaluum virtutis atque elegantiæ nomine cunctis præferre effuseq. laudare non dubitaret, vsqueadeo vt nonnulli Consaluum à Regina tenerius adamari crederēt; quanquam ea esset certissimæ atq. inpenetrabilis pudicitiæ, & ipse Consaluus iocos omnes insigni verecundia terminaret. Cæterum Ferdinandus reb. Granatæ compositis vrbeque cum Alambra arce Indici Mendocii Tendilii prudentiæ fideiq. commissa, Consaluum felicis industriæ merito, amplissima domo & certo reddìtu, qui ex serici bombicis vectigalibus exigitur, liberalissime donauit. Post Bæthicum autem bellum Consaluus modica quiete curādo corpori apud Hiloram desumpta, Regem mediterraneas Hispaniæ vrbes adeuntem vxore comite secutus est: tanta autem præcellentium morum temperie in aula illustris atque omnib. gratus versabatur, vt quanquam pleriq. Hispaniæ Reguli eum cum ætatis honore atque opibus, tum speciosis rerum gestarum titulis anteire viderentur, ipse tamen recenti spectatæ virtutis gloria conspicuus, & Regis & Isabellæ in primis Reginæ gratia polleret. Erat enim exquisitis aulicæ vitæ artibus abunde instructus, grauibusq. pariter ac iocundis morib. militares virtutes resperserat: ita vt quum in tranquilla pace molliora iocandi tempora inciderent, vel in mediis fœminarum coronis omnes eius sermonis vrbanitate ducerentur. Deduxerat Isabella Regina ad proximum Cantabriæ portum Ioannā filiam, huius qui modo rerū imperio potitur Caroli Cæsaris matrem, vt inde ad Philippum maritum in Belgicam oram nauibus adueheretur. Ea quum materna charitate ab adamatæ filiæ cōplexu diuelli non posset, vnaq. ad classem lēbo trāsuecta esset, in regressu intumuit

Oceanus,

Oceanus,adeo vt lembus adigi in terram commode non posset. Postulabantur asseres à nautis totoque litore subsidia ad excipiendam Reginam parabantur;quum Consaluus eam ignobilium ministrorum manibus attrectari indignum ratus,vt erat in sago purpura auroque contexto,in mare pectore tenus se haud cunctanter immisit,complexusq. Reginam atq; in humerum attollens, in littus acclamantibus cunctis eam reportauit. Quo inexpectato officii genere tam opportune quàm alacriter Reginæ animum elegantibus obsequiis gaudẽtem mirifice delectauit, adeo vt illa virili ingenio grauissimorũ consiliorũ munia capessens, & cũ Rege coniuge ex æquo imperans, vnum ante alios Consaluũ ad omnia fortiter ac splendide peragenda diuino munere natũ prædicaret & rex æq.grauis ac prudens animo gratissimo vel in maximarum rerum deliberatione Reginæ plerunque obsequeretur, vt qui ab ea vlterioris Hispaniæ regnum accepisset. Ita euenit vt quum paranda classis, in Siciliamque dux bello impiger mittendus foret,ipse Consaluus, tot inclitis Hispaniæ Procerib. commendante Regina præferretur. Eo enim tempore Carolus Galliæ Rex octauus euocante Ludouico Sfortia, qui Mediolanense imperium oppresso fratris filio occuparat,totam Italiæ lõgitudinem inuictis armis percurrens in Alfonsum Regem ferebatur: qua ingentis cursus felicitate perterriti Italiæ Principes;vtpote qui formidolosa arma victoris immodicique iuuenis magnopere suspectarent, animos conuerterant, fœdusque inter se pro communi salute percusserant, authore Alexandro Pontifice. Is subito Gallorum aduentu occupata vrbe Roma,in arcem confugiens,iniquasque amicitiæ leges accipere coactus Cæsarem filium Cardinalem obsidem dederat,vt præsenti periculo sese explicaret. Itaq; Carolus incredibili celeritate Latina via progressus,cũcta sibi armis aperuit, Aragoniis Regibus Neapoli depulsis arceque expugnata.cuncta sine vulnere vsque ad Siciliæ fretum in potestatem redegit, ita vt Messanam quoque traiecturus esse crederetur, quod eius insulæ imperium antiquo hæreditatis iure ad Galliæ Reges spectaret. Quibus de causis Ferdinandus Hispaniæ rex Siciliam firmo præsidio præmuniendam ratus,vnum ante alios Consaluum vt inter maiores ipsos Regulos appetendi eius honoris æmulationem præcideret,classi copiisque præfecit, edicens vt è Carthagine noua primis tempestatibus oram solueret. Nam tametsi Ferdinandus paulò ante Perpennianum vrbem in montibus Pyrenæis à Gallo Rege benigne concedente acceperat, ea conditione vt Aragoniis Neapolitanis Regibus nullam terra mariúe opem ferret,perculsus tamen cum publico,tum suo maxime periculo ad id fœdus accesserat, quod Pontifex & Maximilianus Cæsar Venetusque Senatus,& Ludouicus Sfortia libertatem Italiæ defensuri percusserant. Itaque per Antonium Fonsecam legatum Carolo Regi denunciarat, se amicitia incolumi non passurum vti Pontifex sacrorum Princeps vlla iniuria læderetur. Alfonsus quoq. qui attonito similis Regnum Ferdinando filio relinquẽs

in Siciliam enauigarat, vbi didicit cōmeatus esse principum voluntates, atq.arma parari aduersus Gallos, postulabat opem à Ferdinando Rege, monebatq.sedulo vt Siciliæ rebus caueret, quod ab insita Gallis victoribus repetendæ Siciliæ cupiditate, Carolus obsecundante Fortuna incitatus, cursum non esset remissurus, donec tota Sicilia potiretur. Opportunè itaque Consaluus cum quinq.milibus peditum & sexcentis equitib. Hispanico more armatis, Messanam applicuit, sub id fermè tempus quo Carolus præsidiis per singulas Regni præfecturas distributis cum lectissima parte exercitus è Neapoli Romam profectus fugiente Pontifice, in Galliam iter intendit. In ea rerum commutatione rex Ferdinandus pari desperatione Alfonsum patrem subsecutus, ab Aenaria in Siciliam traiecerat, substiteratque Messanæ, & cum Federico patruo amicisq. ducibus Regiæ calamitatis Fortunam secutis, de renouando bello, repetendaque Neapoli consultabat, veneratque eò è Mazara Rex Alfonsus, vt fratrem filiumque & vnum maxime Consaluum inuiseret. Is quanquam abdicato Regio cultu circūtonsi sacerdotis habitum præferens, humanis curis & voluptatibus renunciasse videbatur, filium tamen & militari consilio, & quanta sibi ex ea extremi casus acerbitate supererat pecunia iuuit. Nec mora conscriptæ sunt aliquot cohortes, nauante in id operam Vgone Cardonio Siculo, cuius erat eximia authoritas apud Siculos & insigne studium erga Regem; & eo quidem præclarius, quòd sororem Alfonso Daualo inter Regios duces gratia virtuteq. præcipuo collocarat. Itaque explicatis consiliis, & multo commeatu repleta classe, cohortibusque miro ordine in naues distributis, Consaluo cohortante omnesq.moras præcidente, è Messanæ portu Rhegium secundo freti æstu traiiciunt. Nec dubitauere Rhegini territis Gallis in conspectu tantæ classis, quin arma caperent, & exoptatum Regem singulari alacritate reciperent. Galli ferme omnes in arcem confugerunt. Hanc Consaluus oppugnare adortus, quū prolatis tormentis vndiq. vim inferret, eò Gallos adegit vt inducias peterent, per quas de deditione tranquillius ageretur. Sed astute & dissimulanter id petebant, vt eo temporis spatio interiorem munitionem extruerent, & socii qui in proximis Brutiarum vrbium præsidiis erant, de suo periculo admonerentur. Sed Consaluus intellecto dolo quum inducias sustulisset, eo magis quòd Galli contra edictum paulò ante quosdam Hispanos incaute obuersatos ante arcem minorum tormentorum glandibus & quidem lethaliter vulnerassent, totum expugnandæ arcis apparatum protulit; accensisque militibus spe prædæ, atque his magno animorum ardore irrumpentibus arce est potitus, multis Gallorum cæsis, reliquis ad vnum qui in tutiorem arcis angulum refugerant, concessa vita, in deditionem acceptis. Recepto Rhegio & Gallis sese in munitiora oppida recipientibus, Bruti magna ex parte ad Aragoniam fidem redierunt. Inde rex profectus ad Sanctæ Agathæ oppidum posuit castra. Nec oppidani cōspecto Rege portas aperire cunctati sunt. Galli per eos

dies

dies qui vt in nullo metu vicatim in æstiuis agebant, ad improuisi hostis famam aduentumque opinione celeriorem, ad signa Obegnini prouinciæ præfecti variis itineribus dissipatoque agmine coibant, Brutiorum prædæ expositi, nam agrestes armati notos saltus angustiasque viarum insederant, & Hispanorum aliquot turmas Consaluus speculandi causa prædatum emiserat, à quibus ala Gallorum quæ Semenariam se recipiebat in caua valle circumuenta interceptaque est, Brutiis infesto clamore edito maiorem periculo metum Gallorum ita augentibus, vt plane sine vulnere ad vnum omnes caperentur. Ab eo successu Consaluus cum vniuerso equitatu, Rege cum pedestribus copiis subsequente ad Semenariæ portam prouectus, oppidanos monuit vt Ferdinandum summæ humanitatis atque virtutis Regem, quem & antea regnante patre benignum liberalemque dominum experti essent, Gallis externis ferisque hominibus anteferre vellent, ipsum adesse instructo exercitu ea spe, vt existimaret Semenarienses nequaquam veteris studii erga Aragonium nomen oblitos, continuo adapertis portis ad fidem redituros. Iam enim appropinquantis exercitus tympana exaudiri, & vexilla conspici cœperant, & à Consaluo Galli equites ostentabantur, qui in supplementum præsidii quod erat infirmum euntes ex itinere oppressi fuerāt. Quibus de rebus Semenarienses quod auerso animo paucos Gallos facile contemnerent, & Aragonia factio clamore edito præualeret, emissis per aduersam portam Gallis Regem exceperunt. Cogebat tum vndique copias ad Terramnouam quam Terinam antiquam vrbem fuisse quibusdam videtur, Ebrardus Stuardus cognomento Obegninus natione Scotus. Is vir egregie fortis & impiger à Carolo Rege Brutiis præfectus cognita Rheginorum defectione, Persiuum Alegriæ frattem cum Heluetiis cohortibus & valido equitatu è Lucania acciuerat, deductisque ex proxima regione præsidiis, exercitum robore quàm numero firmiorem effecerat: Quibus adauctus copiis nullam profectioni moram attulit, & priusquam hostes de Persiui aduentu certiores fierent, ad Semenariam profectus est; eo consilio vt cum Ferdinando quàm primum confligeret, vel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere vel dimicare auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. Quòd ad Populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat, præsertim quum ex Campania Apuliáque, & Pelignis conuentura ad se auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus, qui nondum quidem de Persiui aduentu cognouerat, sed tantum de Obegnini copiis (eæ pertenues erant) à speculatoribus certior erat factus, oppido copias educere, & aduentanti hosti obuiam ire non dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratiæ audendo & Fortunam egregia virtute experiendo paulò ante collegisset, vnà fœdæ obsidionis & conclusionis infamia conceptáque timoris dedecore si oppido se contineret, amissurus esse videbatur. Consaluus cuius

animo ea vis exactæ prudentiæ inerat,qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret; Ea satis decora esse consilia quæ dubiis rebus securitatem promitterent: illa vero longe turpissima atque miserrima, quæ à temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, eadem qua Regnum amisimus ignauia, nobis erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque à præliis in Aemilia & Campania aduersam sensimus Fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur: Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis,nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum atque infelicem exitum non sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquàm deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola, & ea quidem inanis fama terribiles fecit, & strenue nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu hominumque studiis, ipso denique Fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrum fuerit qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem alacer non deposcat atque egregie non obtruncet? Ego certe quem primum in acie armis insignem conspexero, primus eum ante alios intenta hasta princeps inuadam, fortique ausu exemplum vobis præbebo, vt eodem ardore irrumpentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres,qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt. Andreas è pernobili Capuana familia Altauilla, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus & Pennalosa, qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria edito loco posita est pertinentque perpetui colles ab eo oppido ad modicam vallem quæ humili vado flumen emittit, ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit,collocatisque ad leuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, si hostes amnem transirent expectabat. Ex aduerso Obegninus atque Persiuus Heluetios in vnam densatos phalangem hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo subsidiarias collocant, partiunturque inter se equites. Erant

ii cataphracti paulo minus quadringenti, & more Gallico leuis armaturæ bis totidem, quadratóque agmine transgreßi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani, concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribúsque impares, cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos & ad suos per gyrum Hispanico pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragoniis animum fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos ad incumbendum incitauit. Ita Obegninus à dextra & Persiuus à læua ex subsidiis cum ala sua in pedestrem aciem accerrime inuecti, eam totam penè priusquam Heluetii à fronte hastas inclinarent, perturbarunt, & compluribus eorum stratis penitus dißiparunt. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenue in hostes incurrit, in aduersóque insignis Galli pectore lanceam perfregit. Sed quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuum, multi sunt persecuti, sed nemine eius cursum æquante lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedi ac lunatis ephippii cornibus implicito, summoque in vitæ periculo laboranti Ioannes Andreæ Altauillæ frater, eius scilicet qui postea militiæ clarißimus multa decora nobili familiæ suæ intulit, auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicißimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus, vti erat desultoriæ artis peritia mire agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, insiliens è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus interfectus est. Obegninus magna parte peditum cæsa, non longe ab eo loco consedit amissa occasione conficiendi belli, ita vt victoria vti nesciuisse ab omnibus diceretur, quòd nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum Rege variis itineribus incolumes ad classem peruenerunt, & Consaluus, qui acerrime depugnans non vno in loco restituta acie haud dubie multos seruarat, oppidum ingressus impedimenta & pretiosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta secus atque aliis accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd suis alienisque viribus rectè æstimatis nihil temere audendum esse iudicasset. Apparuit namque Hispanos equites cum Gallis cataphractis, Hispanosq. & Siculos pedites cum Heluetiis vel genere armorum, vel ordinum constantia nequaquam esse comparandos. At Ferdinandus tanto accepto incommodo, quanquam à summa spe ad extremam rerum desperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen sese animo demittere, eosdem propè ac si vicisset spiritus gerere, queri tantum se sua opinione deceptum, ac ni-

hil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis maturum in Regnum patriamque reditum despondisset. Inerat eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus, ita vt cuncta quæ amicorum animis obuersabantur pericula despiceret, ac si non modo ciues sibi fauturos, sed & Deos quoque ipsos terra marique præsenti numine adfuturos arbitraretur. Nec spes eum, quanquam temere concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi ausum fefellit; superato namque freto & collectis Messanæ circiter septuaginta nauibus, in queis aliquanto pauciores quàm nautæ milites erant, secundissimis vsus ventis Neapolim peruectus est, penè priusquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Excepere eum ciues incredibili studio multisque demum rebus prospere gestis Gallos vrbe arcibusque expulit, vti diffusius in historiis perscripsimus. Dum vero ea à Rege gererentur; Consaluus qui tota ea æstate è Rhegio extremi Brutiorum anguli oppida aduersus Gallos Obegninumque recenti victoria elatum strenue defenderat, euocatus à Rege in castra ad Atellam in Hirpinos venit. In id oppidum Galli duces multis acceptis detrimentis compulsi obsessique ab Aragoniis ægra spe supremi consilii sui euentum expectabant. Nam Ferdinandus superiore æstate ad Semenariam prælio superatus, nihilo secius ac si victor euasisset inuictos spiritus gerens conscensa classe cum reliquiis fusi exercitus felici ausu Neapolim adnauigarat, vrbeque receptus Gallos in arce circumuallatos ad deditionem fame compulerat, quanquam Persiuus ab Obegnino obsessis auxilio missus, fusis in itinere Aragoniis, ad Ebulum Picentinorum, geminata victoria ferox, in conspectum arcis deuenisset. Datis enim obsidibus ex lege induciarum nihil sese commouere obsessi in arce poterant, nec Persiuus Ecciæ suburbani montis munitiones à Prospero Columna venienti obiectas, perrumpere ausus fuerat, Itaque irrito conatu per Pausilipi montis cryptam agmen auertit, & retro vnde venerat, in Lucaniam reuersus est. Ab eo fœdo rerum exitu Gilbertus Borbonius cognomento Monpenserius, ad quem militaris imperii summa authoritas pertinebat, Neapolitana arce cum reliquis copiis emissus, bellum priore vehementius adiuuante Salernitano Regulo in Apulia reparauit, accessit ei Virginius Vrsinus cum Paulo Vitellio, Pauloque Vrsino & Liuiano tria milia vtriusque armaturæ equitum adducens. Hic indignatus quòd duo Columnii duces Prosper atque Fabritius contrariæ factionis apud Ferdinandum in honore essent, oppidaque sua in Marsis occupassent, Gallicas partes sequebatur, ex agroque Romano profectus in Apuliam ad Monpenserium Persiuumque peruenerat. Ita coniunctis tribus clarissimis ducibus, & magno coacto exercitu cum Aragoniis vtrinque spes alternante Fortuna magnis conatibus certabatur. Nam & rex ipse recentibus fœderatorum Venetorumq. præsertim auxiliis confirmatus, egregie vim hostium sustinebat, aduentu ante alios Francisci

Gonza

Gonzagæ Mantuani, qui Tarrenſi prælio pugnaciſsimi ducis laudem conſecutus poſt receptam Nouariam & Gallos Italia eiectos, Veneti exercitus imperator euaſerat. Cum eo fuere mirificæ Græcorum alæ quæ per patentes Apuliæ campos aduerſus cataphractos Gallorum prouolando atque eludendo æquiore conditione certare videbantur. Fuere ſæpius in conſpectu aciebus inſtructis Galli atque Aragonii, nūquam tamen vniuerſo prælio certatum eſt, quod adeo è re Gallorum erat vt eos exploratæ victoriæ occaſionem ad Frengetum oppidum amiſiſſe omnibus appareret, idque malignitate Perſiui, quod Monpenſerium atque Virginium imminentis calamitatis ignominiæque conſortes quàm victoriæ ſocios habere maluiſſet. Is peruicaci ſuperboque ingenio apud Heluetios egerat vt non prius pugnam inire decerneret, quàm ipſis debita ſtipendia ſoluerentur. Ita exuti vetere exiſtimatione Galli duces, inſtante veſtigiis Rege, & Græcis terga cædentibus in Atellam compulſi ſunt. Igitur Rex in ſpem potiundæ victoriæ adductus, ſtatuebat totis viribus obſidere atque oppugnare hoſtes, qui temere ſeſe in id oppidum conieciſſent, vnde elabi ſine inſigni detrimento non poſſent, modo vndique circumpoſitis caſtris perpetua veluti corona cingerentur. Sed ad eam rem efficiendam augendus nouis copiis exercitus erat, vt ſeperatis caſtris ad diuerſos viarum exitus opponi ex tuto hoſtibus poſſet, quibus ex valido genere veterum militum non contemnendæ vires erant, quibuſque duces diuerſarum gentium ſtrenui præeſſe cenſebantur. Hæc erat cauſa cur Conſaluus è Brutiis accerſendus videretur, eo namque coniuncto in quo tanta vis induſtriæ militaris vigeret, bellum mature atque feliciter confici poſſe iudicabant. Miſſus eſt ad Conſaluum Bernaudus Brutius vir togatus conſilii & fidei nomine, authoritateque apud Regem pollens. Is mandata detulit, docuitque occaſionem ſummæ laudis ſummique prouentus ad victoriam à generoſo fortique duce non eſſe prætermittendam. Hiemarat tum apud Neocaſtrum, & ad famam receptæ Neapolis Rhegio egreſſus variis expeditionibus Brutiorum vrbes pulſis Gallis in poteſtatem redegerat, & in his Scylaceum, Crotonem, Sibarim ad Ionium mare ſpectantes, ipſamque Semenariam, pro qua infeliciter à Rege fuerat dimicatum, Terrámque nouam, & pleraque alia caſtella opulenta, idque tanto ſucceſſu, vt in ora magnæ Græciæ, & ſecundum litora Tyrrheni maris certatim Aragonii Regis vexilla figerentur. Obegninus enim qui dimidiato exercitu infirmus in prouincia remanſerat, munitis locis ſe tenebat, quod Perſiuus Neapolim ire pergens, vt in arce obſeſsis opem ferret, robora Gallicarum copiarum, Heluetias cohortes & veteranum equitatum ſecum abduxiſſet, quorum poſtea inſigni virtute nobilem ad Ebulum victoriam fuerat conſecutus. His de rebus Conſaluus conſilii anceps ſedulo expendebat an ex re eſſet, & ad ſummam totius belli conduceret, in ea Populorum inclinatione Obegninum perſequi, vlciſci obiter infe-

ſtos Andegauenſium partium Proceres, eorum ſpoliis ditare milites; an omnino honeſtius foret atque præclarius, petenti opem Regi non cunctanter obtemperare, atque intereſſe victoriæ & creſcenti virtuti ſuæ, rebus amplioribus gerendis viam aperire. Hæc quum in excelſi viri deliberatione ſententia viciſſet, copiis inſtructis procedit in Conſentinum agrum ſuburbanoſque vicos inuadit & diripit adortuſque Conſentiam vrbem, quæ in Brutiis ſummam obtinet claritatem, fruſtra Gallis ab arce repugnantibus manu capit. Inde profectus eos omnes Populos qui Cratis amnis in Ionium ſinuoſo curſu decurrentis vallem incolunt, in fidem recipit atque item Caſtrumfrancum quod ex antiquæ vrbis Pandoſiæ Alexandri Epirotæ morte nobilis ruina creuiſſe ea coniectura creditur, quòd illac Flumen Acheros præterlabitur, hodie Campanianus ab indigenis appellatus. Promotis deinde caſtris ad Caſtrumuillarum inſigne oppidum ab Aragoniæ factionis exploratoribus didicit, ad Muranum magnam Andegauenſium agreſtium multitudinem occupatis nemoroſis ſaltibus inſidere, vt tranſituros Hiſpanos, quod vnicum & anguſtum iter eſſet, ex inſidiis adorirentur. Itaque ſpeculatus ſyluarum ſitum miro ordine inexpectatus inſidiantes tripartitò inuadit, incluſoſque velut indagine, nec militum vim aut clamorem ferentes, magna ex parte cædit, eo ſucceſſu, vt ipſe nunquam ſe opimius venatum aſſeueraret. Sequenti die trepidi Muranenſes deditionem fecerunt. Ab ea agreſtium ſtrage patefactis itineribus ad Laynum oppidum Lao flumini impoſitum, quod Lucanos à Brutiis diſterminat, contendit. Ibi Sanſeuerinæ familiæ Reguli Andegauenſis nominis partes ſecuti cum aliquot Gallorum turmis, & cohortibus clientium ſuorum caſtra habebant, aliquanto negligentius quàm militaris diſciplina poſtularet, quòd de Conſalui aduentu nihil admodum ſuſpectarent. Itaque Conſaluus noctu incautos & propè ſopitos aggreſſus, oppidum ſine vllo propè ſuorum vulnere cepit, tanta felicitate, vt interfecto Americo Sanſeuerino Principe qui ad tumultum ſemiermis adcurrerat, ſupra viginti nobiles eius familiæ cum Oppidanis Galliſque omnibus caperet, & Hiſpanos ſuos multa præda ditaret. Nec multo poſt eodem impetu Brutios agreſtes qui confragoſi itineris vallibus inſederant, adortus, circumuentos cæcidit: Ita vt ad aduentantis famam, refugientibus vndique præ metu hoſtibus expeditum latè iter pateret. Appropinquantem Regiis caſtris compoſitiſque more militiæ peditum atque equitum agminibus ordines explicantem, Rex ipſe Mantuanuſque & Borgia Pontificis legatus obuiam progreſsi, ſummo cum honore ſingularique lætitia ſuſceperunt. Conſaluus conſpecto procul Atella oppido, ſitum collium in theatri ſpeciem inferiorem planitiem cingentium oculis contemplatus, idoneo in loco caſtra fecit, auiduſque nauandæ Regi operæ, præſidium Gallorum adoriri conſtituit, vt quid valeret auderetque Hiſpanus miles, edito ſtatim inſigni facinore, inſpe-

ctanti

ſtantibus gentium prope omnium ducibus oſtenderet. Erat id præſidium in ſtatione extra oppidum ad frumentarias molas, ad quas exiguus amnis è proximis delabens iugis excurrenſque in Aufidum & molendi tritici, & aquandi, magnam obſeſsis afferebat opportunitatem. Itaque Hiſpanorum cohortes ſcutatas aduerſus Vaſconum ſagittarios, & poſt eas haſtatos decurrere inuadereque hoſtes iubet, ſimul equitatum in duas partes diuidit, eo quidem ordine, vt altera in qua aliquot erant cataphracti ſeſe inter oppidum & molas inſinuaret, erumpentibuſque Gallis ad ferendam opem opponeretur; altera porro prouolans & late ſeſe extendens ex omni parte hoſtes circumueniret. Itaque vtrinque concurritur, attollitur clamor, cruentum certamen editur, Heluetii vix conſiſtunt, Vaſcones necdum iteratis ſagittis in fugam vertuntur, Hiſpani leuis armaturæ circumfuſi, diſsipatos & in oppidum refugientes trucidant. A diuerſa parte ii quos diximus cataphracti erumpentia Gallorum auxilia conſtantiſsime ſuſtinent, quo temporis puncto Conſaluus euerſis ligneis machinis molas perfringit continuoque ſuos reuocat, priuſquam Galli duces maiora præſidia ad ferendam opem expedirent. Tanta re eo ipſo die quo venerat ſtrenue patrata, Conſaluus præclaram promptitudinis atque prudentiæ ſingularis apud omnes laudem tulit, ſimul & Hiſpanis, quorum virtus adhuc erat incognita, bellici vigoris eximium decus peperit. Sed & triduo poſt Ripæ candidæ oppidum Venuſinæ viæ impoſitum admiſti Italis Hiſpani fortiter expugnarunt. At Galli aduentu Conſalui fractis animis de rerum exitu deſperantes, & aquatione prohibiti, ob quam ſæpius infelici contentione pro flumine dimicarant, & duo etiam Pauli, Vrſinus & Vitellius, eruptione facta Venuſiam euadere conati, in itinere fuſi, & retro in oppidum compulſi fuerant, de deditione agere cœperunt, Perſiuuſque demum cum Rege collocutus, ita tranſegit, vt Galli omnes in Galliam ſine iniuria tranſportarentur, Regno excedentes, tormēta & equos Regio ſtigmate notatos relinquerent. Sed gentem vini & pomorum omnis generis, per eos præſertim æſtatis feruores auidiſsimam, hiſq. alieno ſub cælo intemperanter veſcentem, magna ex parte ad Stabias atque Puteolos peſtilens autumnus abſumpſit. Periêre inter alios, ipſe imperator Gilbertus Monpenſerius & Lenoncurtius cognomento Baylinus Vitrius, Heluetiorumque & Germanorum duces quatuor. Virginius Vrſinus contra fidem cuſtodiæ traditus, poſt aliquot menſes in carcere Neapoli interiit. Sed & eadem autumni intemperie Rex ipſe Ferdinandus correptus febre ad Veſeuum, ne deguſtata quidem victoriæ lætitia è vita diſceſsit, Federico patruo Regni hæreditatem relinquens. Hic Conſaluum arctiſsime complexus orauit, vt in Brutios conficiendo bello expeditionem ſuſciperet; nec Conſaluus impoſitum ſibi munus à nouo Rege detrectauit, regreſſuſque in Brutios, adauctus nouis copiis, tria Andegauēſium partium oppida in poteſtatem redegit, verſurus

arma in Obegninum, qui discessu ipsius in nudatas præsidiis vrbes ferebatur. Sed Obegninus de infelicitate Attellanæ obsidionis edoctus, cognitoque Consalui reditu, quem maxime sibi metuendum intelligebat, Atellani fœderis beneficio vti, quàm irrito conatu bis iam damnata fatis arma resumere maluit, atque ita deductis præsidiis vacuam prouinciam reliquit. Nec multo post Consaluus à Federico Rege ad perdomandos Oliuetanos accitus est. Ii enim in finibus Aquinatium & Marsorum, mira pertinacia in fide Gallica permanebant, armaque ipsis inferentem Rodoricum Daualum Monterisium, Alfonsi Piscarii germanum fratrem, eximiæ spei ducem ad Insulam Vicum interfecerant. Verùm audito Consalui nomine, quòd in eius humanitate authoritateque apud Regem veniam sibi repositam existimabant, neque verò vim tanti ducis expectandam censerent, ad Aragoniam fidem facta deditione redierunt. Ita receptis pacatisque Oliuetanis quum Neapolim ad Regem rediret, sequereturque eum deditorum frequens legatio, vt eius commendatione apud iratum Regem pertinaciæ veniam impetrarent, magnis interim precibus ab Alexandro Pontifice Romam vocatur. Eo enim tempore Menaldus Guerra Cantaber pirata immanis, ex arce portuque Ostiensi Tyberinas subuectiones ita intercipiebat, vt Populus Romanus multarum rerum viniquc præsertim inopia premeretur, quòd negociatores Siculi, Brutiique & aduenæ Hispani ac Ligures crudelitatem Barbari timentes aliò cursum dirigerent; nam vt quodque nauigium quis Ostiam adegisset, nisi nautæ sese diripiendos capiendosque continuo demissis velis sublatisque remis ad ripam arci subiectam consisterent, coniectis ex propinquo tormentis demergebatur. Nec adeo multum abfuerat quin Pontificias triremes incaute ad amnis fauces prouectas interciperet, aut certe demergeret. Neque ea truculenti prædonis feritas vlla conditione proposita leniri aut alia vi subigi poterat, nisi in insanum arroganterque pertinacem, & diras imprecationesque sacrosancti Pontificis impie contemnentem iustum bellum inferretur. Nemo autem qui mature atque feliciter perdomare immane monstrum, atque vrbem extremæ inediæ periculo liberare posset, Consaluo efficacior & promptior futurus videbatur. Obtemperauit Pontifici Consaluus cohortante præsertim Federico Rege, continuoque cum suis peculiaribus copiis Romam contendit; paucosque post dies loco idoneo ad Ostiam castrametatus est, postquã Menaldus per superbiam atque obstinationem, neque à maleficiis temperabat, nec de integro motas pacis conditiones vllas admittebat. Triduoq. tantum in apparatu consumpto, speculatus omnes aditus incredibili iudicio Centurionibus conuocatis prædixit locum per quẽ esset irrupturus; prolatis enim ab vna parte tormentis, vt quatiendo murum hostes ei periculo intentos distineret, ab altera scalas parari iussit, quibus auerso nec opinante hoste mœnia superaret. Subiêre ab vtroq. loco Hispani alacriter,

ter, sed ad constrati muri ruinas aliquanto cunctatius, vti erat præceptum: admotis autem scalis ad destinatam partem tanta celeritate coronam mœnium ceperunt, vt paucis defensoribus deiectis, & multo clamore edito, maiorem Gallorum manum quæ perfracti muri hiatum tuebatur, auerteret, & vndique cæsis captisque Gallis Ostia cum arce caperetur. Menaldus perditis rebus confusa animi ferocia vitam tantum petens, sese cum ignominia vinciendum tradidit, vt mox ludibrio cunctis futurus in triumphum duceretur. Ingressus est triduo post vrbem Consaluus Ostiensi porta, ouanti similis, inter acclamationes vrbanæ multitudinis; tanto beneficio accepto plane pares, eaque ouatio iusti triumphi gloria nobilior existimata est, quòd hæc ipsa victoria ineffabili Populi Romani commodo parta, apud omnes ciuium inquilinorumque ordines maximas gratulationes insignemque lætitiam & plausum iucundissimum excitaret. Vehebatur in equo strigoso vinctus Menaldus, cana barba ad horrorem prolixa, incultaque, & trucibus oculis metuendus, fractos quidem, sed non plane domitos spiritus tristiore amaroque intuitu passim ostendens, quum per mediam vrbem gratissimi spectaculi pompa inter tympana & tubarum cantus sequentibus cohortium alarumque vexillis in Vaticanum duceretur. Pontifex autem in amplissimo ornatissimoque conclaui sub vmbella in solio sedens venientem Consaluum, assurgente senatu, & genua ad sacratos pedes flectentem, oblato oris osculo excepit, accurataque oratione laudauit, gratias agens quòd Vrbem inuecta rerum omnium copia maximis incommodis liberasset. Ad ea breui & grauiter modesto sermone respondens Consaluus, nihil demum petiit quàm vt de more Christianæ clementiæ, supplici & ad pedes proiecto veniamque petenti Menaldo parceretur, Ostiensesque acerbissimis detrimentis afflicti, sublatis vectigalibus, decem annorum immunitate fruerentur. Quæ omnia Pontifex sanè benigne Consalui precibus tribuit, Menaldusque in Galliam abire permissus est. Nec multo post Consaluus eximiis muneribus à Pontifice, Romanoque Populo honestatus, Neapolim ad Federicum rediit, sed ex itinere quum Latina via Romanis finibus excessisset, Gulielmæ arcis oppidum inter Venafrum & Fregellas, quòd Gallicum nomen pertinaciter coleret, neque clade Gallorum permoueretur, authoritate sua in potestatem redegit: tantam enim & virtutis & clementiæ opinionem præferebat, vt plura suadendo deterrendoque, quàm vi & armis dimicando conficeret, vt iam nemo rebellantium esset, qui incertam spem æquæ conditionis se dedere, quàm ad non dubium ineuitabilis excidii euentum inuicti ducis vim experiri mallet. Quum vero Neapolim esset reuersus, tāto cum honore lætitiaque Rege obuiam prodeunte, & Neapolitanis vias exornantibus, arcem intrauit, vt vere dignus MAGNI cognomine ab omnibus censeretur. Nec multis post diebus à Rege duabus vrbibus septemq. oppidis virtutis nomine donatus,

in Siciliam nauigauit, quod ibi conquerentibus Siculis multa à Ioanne Nuccia præfecto, auare peruerseque administrari, nec ex fide commodoque Regis frumentariæ negociationis vectigalia locari, exigique cognouerit, eius aduentus sanè toti Siciliæ expectatissimus fuit. Nec multo post quum Siculis omnibus conuentũ Panhormi edixisset, paucis diebus authoritate & moderatione ingenti, & præclara iudiciorum æquitate, Nuccia seuere admonito vt benignius imperare condisceret, cuncta composuit. Rebus Siculis ex Ferdinandi sententia constitutis, à Federico Rege iterum in Italiam euocatus, ad eum vltra Sylarim amnem, quũ Dianum nobile oppidum oppugnaret, in castra venit. Dianenses enim Antonelli Salernitani Reguli & Sanseuerinæ domus clientes, Andegauensibus partibus fauebant, vni prope omnium nihil fracta spe, quòd Gallicas classes ad renouandum bellum ad ea littora venturas rebantur. Itaque confisi loci munitione ingentique copia parati antea commeatus, magnæ sibi gloriæ futurum putabant, si cæteris victori Regi manus dantibus, soli prope omnium in fide permansissent. Conatus est Consaluus per colloquia Dianenses Regi conciliare, sed apud peruicaces animos insanientis multitudinis omnia frustra fuerunt, quum summæ humanitatis conditiones se etiam vade patronoque offerret. Ita res ad vim bellumque conuersa est, Consaluique monitu à duabus partibus tormenta muralia subiecta sunt, vineisque oppugnantes protegentibus, oppugnatio in aliquot dies protensa est. Quæ laborum diuturnitas magis ac magis spe prædæ atque vindictæ milites accendebat, quum contrà oblesi cædis atque supplicii metu, quamquam fessis corporibus in suprema pertinacia ægre animos sustinerent, propugnatores acerrimi redderentur. Sed eum oppugnationis exitum Consalui humanitas Dianensibus dedit, vt vi perdomiti captique, ac supremos cruciatus merito expectantes, eo deprecante misericordiam ab irato Rege impetrarent. Postquam vero Federicus Neapolim est reuersus, Consaluo redditæ sunt literæ, quibus eum rex Ferdinandus, vt de rebus gestis quàm exactissime doceretur, in Hispaniam reuocabat. Igitur cum delecta parte copiarum, atque his maxime Præfectis equitum & Centurionibus, qui digna laude præmioque facinora tot bellis ediderant, conscensa classe in Hispaniam enauigauit. Incredibile dictu est, quanto cum honore eum Rex Isabellaque Regina susceperint, confitente Rege aliquanto plus gloriæ Hispanico nomini fuisse partum, consanguineis & gentilibus suis in auitum Regnum restitutis, quàm ipse nuper capta Illiberi & Mauris Granatæ Regno pulsis peperisset. Eam vero commendationem & laudem non adulatione, sed ex animi iudicio profectam re ipsa præclare testificatus est, magnis in eum beneficiis opima & plane Regia liberalitate collatis. Sed quum ne sic quidem opibus & patrimonii Fortuna maioribus Hispaniæ Regulis æquaretur, quòd Alfonso fratri natu maiori tota paternæ ditionis hæreditas Hispanica lege obuenisset,

ſet,vno certe ſpectatæ virtutis præconio ferè omnes anteibat. Nec dum exacto biennio quum requiem à tantis laboribus atque ocium in terra patria quæſiſſe videretur, Fortuna illa eadem quæ antea nequaquam inſtabilis, ſed fida virtutis comes extulerat, nouam belli materiam nouóſque triumphos non inerti vtique ſed generoſe ſemper ad parandum decus erecto protinus oſtendit. Per id enim conceſſæ quietis tempus tumultuantes Mauri Granatini qui Baudelem regem bello victum amiſſóque Bæthicæ Regno Hiſpania decedentem ſequi noluerant, & in fidem certis legibus recepti fuerant conſternati ad arma ſpeciem noui grauiſſimique belli præbuerunt, quòd ſeſe ad Chriſtiana ſacra vi adigi minime paterentur; iamque ab his repente rebellantibus Regiæ ſtirpis iuuenem ex proxima Mauritania in ſpem Regni accerſiri apparebat, qui maximis Barbarorum auctus auxiliis continuo traiecturus eſſe videretur. Ad eum tumultum excitus rex Ferdinandus quantas pro ſalute dignitatéque Hiſpaniæ copias efficere poſſent omnibus Regulis imperauit, breuíque erectis omnibus & impigre rem nauantibus copiæ peditum ac equitum penè innumerabiles conuenerunt. His autem militari cum imperio Conſaluum præfecit graui hercle indicio, ne ſummæ dignitatis atque potentiæ Regulos ſi ex eorum ordine quis præferretur, cæteris veluti deſpectis offenderet, quum nemo exiſtimatione ſibi æqualem efferri vellet, libenterque extra æmulationem inferiori opibus pareret, qui virtutis opinione peritiáque rei militaris & locorum vtique noticia, in queis egregiæ fortitudinis monumenta reliquiſſet, confeſsione omnium ſingulos anteiret. Per hunc modum accepto imperio quum exercitum per turmas cohortéſque diligenter inſpiceret, & milites tirones à veteranis ſegregandos dimittendóſque domum arbitraretur, Alfonſo fratri alam traducenti, vt cito agmen cogeret & pertranſiret imperauit, adeo graui ſeueraque voce, vt fratris oblitus & ſuæ tantum perſonæ memor eſſe videretur, eumque maximæ potentiæ Reguli exactiſsime parentes, magnopere laudarent, & Mauri vnum eum inter duces maxime timendum arbitrarentur. Nec multo poſt Mauri tranſmarinorum auxiliorum ſpe decepti, territique tantis expeditis productíſque hoſtium copiis animos deſponderunt, quum Conſaluus tot iam colloquiis cum duobus eorum Regibus notus & ſemper pacis benignus arbiter æquiſsimam pacem oſtentaret, ita vt ſine ſanguine ſummæ difficultatis negocium adiuuante procuranteque Mendocio Tendilio Granatinæ arcis præfecto, ignoſcenteque Rege Ferdinando tota Bæthica pacaretur. Tulit autem Conſaluus humanitatis ciuiliſque induſtriæ laudem caſtrenſi gloriæ parem, quod vna tantum eloquentia fretus, tantam rem ſine ſanguine decoram atque vtilem Regio nomini perfeciſſet. Eo quoque tempore Ludouicus Galliæ rex qui Carolo repentina morte ſublato ſucceſſerat, itemque Pontifex Alexāder & Veneti Florentinique aduerſus Ludouicum Sfortiam Federicumque Regem

diro toti Italiæ fœdere coniurarant. iis conditionibus vt Ludouico Regi Mediolanum, Venetis Cremona cederet, Cæsari vero Borgiæ Pontificis filio qui Candiano fratre immaniter interfecto sacri se pilei honore abdicarat, in Galliaque Carlotam Alabretam Cantabriæ Regis filiam vxorem duxerat, auxilia præberentur quibus Flaminiæ, Aemiliæque & Vmbriæ vrbes trucidata aut eiecta omni antiquorum Principum stirpe inuaderet, regnum vero Neapolitanum Reges ipsi Ferdinandus & Ludouicus inter se partirentur: tanta autem calliditate Ferdinandi nomen in fœdere suppressum est, vt Federicus à nemine in ipso summi periculi metu, maiorem opem quàm à Ferdinando consanguineo, vetereque suo defensore certius expectaret. Hac atroci Principum conspiratione Sfortia circumuentus, quum à Maximiliano Cæsare per se pecunia semper indigente, & tum ab Heluetiis Rhetisque arma inferentibus lacessito frustra opem expectaret, ad Baiazetem Turcarum imperatorem legatos misit, qui docerent in vnum id consilium ea coniuratione parari arma, vt postquam ex sententia confectæ in Italia res essent, communia arma terra marique in Græciam transferrentur. Intellexit occasionem atque periculi momentum Barbarus, extemploque mare Ionium magnis classibus compleuit, Schenderbassamque Illyrici præfectum qui omni belli clade Venetos fines popularetur ad intimum vsque sinum Euganei littoris cum expedito equitatu, ita vt Venetæ vrbis turres conspiceret, penetrare iussit. Sed adeo grauiter Gallica arma ab Alpibus in Sfortiam incubuerunt, prementibus etiam à tergo Venetis, vt misere desertus ab omnibus & plane proditus à suis, amisso Mediolano in Germaniam effugere sit coactus, idque paucis ante diebus quàm Turcæ obiecta præalta flumina Liquentiam, Natisonem & Tiliauentum Anaxumque tranantes acerbissima calamitate, nihil tale timentibus agricolis illata, in Taruisinum agrum peruenirent. Aliud quoque Venetus detrimentum cum summo dedecore ad Protum inter Sporades insulas ad Peloponnesi oram accepit, quòd Grimanus classe validior cum Othomanica classe congressurus, aliquot triremes nauesque ingentes duas incendio absumptas, exploratæque demum victoriæ occasionem turpiter amisisset. Sed non toto vertente anno quum Ludouicus Sfortia Heluetiis auxiliis & Burgundionum equitatu instructus, Mediolanum pulsis Gallis recepisset oppugnata etiam captaque Nouaria, is demum belli exitus fuit, vt ab Heluetiis summa perfidia Gallorum duci Tramulio proderetur, Ascanium quoque fratrem eius cardinalem, Veneti in Placentinum agrum fugientem ceperunt, Gallisque deposcentibus tradiderunt. Baiazetes vero per Isthmum cum ingentibus copiis Peloponnesum ingressus Methonem expugnauit. Iuncum quod Nestoris pylus olim fuit, & Crisseum vltra Acritem hodie Galli caput appellatum, Coronémq. in potestatem redegit, quum paulò ante & Naupactum in Aetolio sinu & Dyrrhachium in Epiro Venetis ademisset. His

ſecundis Turcarum ſucceſsibus Veneti perterriti ab omnibus Chriſtianæ Reipublicæ Regibus opem implorabant, primuſque omnium Ferdinandus eorum precibus benigne liberaliterque reſpondit, vtpote qui ſupra recentis gloriæ nomen, nouum decus cumulare contenderet quum nuper eximia virtute & pietate inſigni Mauros Reges Bæthicæ regno expuliſſet: quanquam altioris conſilii cauſa ſuberat, vt ſcilicet diuiſi ex fœdere cum Rege Gallo Neapolitani Regni dimidiam partem paratis copiis occuparet. Itaq. Malacæ amplam claſſem exornauit; maxime enim decorum fore videbatur, ſi Reipublicæ laboranti religionis cauſa expeditam opem attuliſſet, Siculis proſpiceret rebus, priuatiſque ſimul conſiliis quæ tum detegenda non videbantur in tempore deſeruiret. Itaq. Conſaluus publico omnium iudicio & fauore delectus eſt, qui in Siciliam militari cum imperio traiiceret, atque inde aduerſus Turcas contendens cum Veneta claſſe iungeretur. Eoque modo militibus ad claſſem Malacæ conuenire iuſsis Alfonſi fratris opibus liberalitateque adiutus è Malaca Meſſanam atque inde Zacynthum ſecundis tempeſtatibus nauigauit. Recenſebantur in ea claſſe quatuor inſignes Liguſticæ naues, omni bellico apparatu exornatæ, quarum maxima nomine Camilla Prætoria fuit. Præterea minores onerariæ trigintaquinque. Celoces militariter inſtructæ ſeptem, Triremes octo, quatuor Biremes. In his fuere circiter octo milia delectorum peditum, equites mille ducenti, in quibus pleriq. ſummæ nobilitatis iuuenes Conſalui nomen ſecuti, & ante alios corporis atque animi magnitudine præcellens Didacus Mendocius Toletani Cardinalis filius, conſpiciebantur. Ceſſerat Turcis paulò ante Cephalænia, quam poſtea Melchior Triuiſanus, Grimano ob rem male geſtam à ſenatu damnato, relegatoque in Oſſorum Abſirtidum inſulam, ſuccedens fruſtra oppugnarat. Hæc maximam ad maritimas negociationes habebat opportunitatem, verebanturque Veneti, ne Barbari hoſtes pari audacia euentuque proxima Zacyntho potirentur. Tenebat tum maris imperium Benedictus Piſaurius militari conſtantia virtuteque animi inter Venetos maxime inſignis, conſtiteratque cum vniuerſa claſſe ad Zacynthum. Is ſummo cum honore ingentique omnium alacritate appellentem Conſaluum ſuſcepit, & cum eo communicatis conſiliis Cephalæniorum vrbem oppugnare conſtituit. Othomanica tum claſsis ad Helleſpontum inclinante autumno ſe receperat, quum ad Baiazetem, in Hiſpania, Gallia, atq. Italia aduerſum ſe parari claſſes fama perueniſſet. Ipſe Methone capta, & Nauplio in Argolico ſinu ex itinere fruſtra tentato, in Thraciam redierat. Cephalænia inter Zacynthum & Ambracium ſinum Ionio in mari ſita eſt, gemino portu vbertate agri, & dulcis aquæ fontium copia nobilis. Ea magnam in negociatione maritima opportunitatem habitura videbatur, præſertim amiſſa Methone quæ tutiſsimam ſtationem nauigantibus in Syriam antea præbuiſſet. Igitur omnibus quæ ad oppugnationem opus erant vndiq. comparatis, Conſaluus priuſ-

quàm eò traiiceret, Legatos ad Turcas, Pucium Trierarchū & Solisium insignem peditum præfectum transmisit, qui docerent opulentissimi Regis Hispaniæ veteranas copias longa exercitatas militia, quæ ipsorum sectæ Mauros deuicissent, auxilio Venetis aduenisse, propterea si insulam arcemque dederent, incolumes abituros omnes, sin Hispanorum vim experiri, & tormentorum ictus expectare vellent, nullum postea veniæ salutiue locum inuenturos. Ad ea Gisdares natione Epirota præsidii præfectus alacri vultu; gratias inquit vobis agimus viri Christiani, quòd nobis aut viuis, aut egregie defunctis eximiam constantiæ gloriam apud Baiazetem pariturí estis. Nos nullis hominum minis perterremur, quum omnibus media in fronte vitæ exitum Fortuna præscripserit. Itaque duci vestro renunciate singulis militibus meis septenos esse arcus & sagittarum septena milia, quibus interitum nostrum egregie vlciscemur, si fato aut virtuti vestræ succumbemus. His dictis arcum validum cum pharetra inaurata, muneri Consaluo ferendum dedit colloquiumque diremit. At Consaluus atque Pisaurius idoneum nacti ventum à Zacyntho ambobus Cephalæniæ portubus inferuntur, expositisque in terram copiis, hinc Veneti, illinc Hispani castra ponunt, & omnem tormentorum apparatum admouent. Habebat Pisaurius ænea tormenta ingentis magnitudinis, quæ Basilisci nomine vocabantur. Horum tanta vis erat, vt pilæ ferreæ octonum pedum murum transuerberarent, & quæcunque intus muris adhærebant, horribili fragore diruerent. Contra Turcæ supra quàm cuiquam credibile sit, intrepide consistere, fœda suorum strage non commoueri, munimenta interiore in parte ex congestitia gleba materiaque construere, tormentis incessanter vti, tantam denique sagittarū vim emittere, vt his, totis castris tentoria complerentur; eoque res erat atrocior, quòd sagittæ veneno illitæ, vel ictu minimo mortem sauciatis militibus afferebant, sicuti Seruantio Velasco summæ nobilitatis atque virtutis iuueni accidit; qui prius quàm à Venetis medicis certiora ad id remedia peterentur, leui ex plaga celeriter extinctus est. Arx erat saxeo tumulo imposita, propterea aditus in eam per accliuem rupem & ruentium murorum stragem difficilior præbebatur, subibant tamen Hispani impigre, & cruenta omnibus horis contentione præliabantur. Nec Turcæ sibi deerant, missilem namque ignem, sagittas, saxa in confertos iaciebant; aliquos scalis subeuntes, demissis vncis ferreis quos lupos vocant, ab imo thorace baltheisque correptos, in murum extrahere nitebantur. Quibus vncis ante alios cum summo vitæ discrimine pependit Didacus Garcias Paredius, qui postea multis bellis eximiæ fortitudinis laudē adeptus est. Erumpebant per obscuram noctem sæpe Turcæ quod tempus tenebrarum beneficio ab omni tormentorum periculo vacuum esse videbatur, tantamque sagittarum multitudinem totis castris superfundebant, vt sæpe Consalui prætorio cum summo cubantis discrimine figerentur. Quibus malis quum nulla prope ratione occurri posset Consal

uus,remedium admodũ salubre ingenio fretus excogitauit; opere enim militari munitionem angulari fastigio contra portam oppidi obuersam & lateribus vndique septam ædificauit; & in ea ad conspectum portæ atque aditus,quà Turcis erat erumpendum dispositis collibratisque tormentis communiuit; ita vt Turcæ prius tormentorum pilis certo prope ictu directis sternerentur, quàm ad solitum sagittandi spatium peruenirent; ea res Barbarorum audaciam fregit: nanque Pignerius vir fortis, cui tuendæ munitionis cura fuerat demandata,intentis semper ad id excubiis, bis eos de more erumpentes adeo feliciter excepit, vt repentina pilarum procella non exiguus eorum numerus fuerit interfectus. Ex aduerso Turcæ cuniculum perfecerunt, per quem noctu erumperent, & ad Consalui tabernaculum deferrentur, sed ipse Diis præclare tanti viri salutem tuentibus tantum discrimen somnio monitus vitauit: Ita contrario effecto cuniculo, vt cum nece teterrima Barbarorum coniecto in illum incensoque sulphureo puluere obuiam iretur. Interim commeatus penuria Hispanos haud mediocriter afflixerat,partim quorundam mercatorum incuria & tarditate ad alendam tantam militum & nautarum multitudinem,auarè commeatus expedientium, partim nauigandi difficultate,nam hiberni dies erant & mare sæuis aquilonibus agitatum quotidianas ex Corcyra & Zacyntho subuectiones retardabat, vsqueadeo vt plerique incognitis herbis atque fruticibus vesci cogerentur, vnde tormina viscerum incurrerent, recondita tamen erat vtrisque in castris & classibus aliqua frumenti copia; Itaque paruas trusatiles molas, quæ in vna quaque trireme nexorum remigum manibus voluerentur Consaluus instituit,& quum cribra deessent linthea ad excernendos furfures,vela rara scortorum capitibus detraxit, furnosque subitaneos & clibanos paruos in littore ad percoquendos panes extruxit. quum reliqui cacabis contusum triticum quanquàm ventribus inimicum cum larido percoquerent. Quibus rebus non modo leuata est fames, sed vtraque castra noua spe victoriæ sunt completa. Nam per eos dies Petrus Nauarrus, qui postea ad summum imperii militaris honorem euectus est, mirabilium operum inuentor muri partem excinderat, suffossis in subiecta arci rupe cuniculis, atque his tormentario puluere ad excitandam flammam repletis, qua repentini ignis violentia,obstrusis scilicet vndique spiraculis cuncta celeri momento rumpebantur. Iamq. voces indignantiũ militum audire erat, quòd in expugnatione ignobilis oppidi aduersus inermes sagittarios tot dies absumpsissent. Itaque Consaluus singulari ardore militum fretus,communicatis cum Pisaurio cõsiliis, qui alteram oppidi partem oppugnandam susceperat, vniuersas simul vires admouere constituit, magnis in concione propositis præmiis iis,qui primi in oppidum perrupissent. Ergo omnibus rebus ad supremum eius oppugnationis certamen diligenter ac industriè comparatis, tuba signum proponitur, cuncta vno tempore maiora minoraque tormenta emittuntur,tam

to fragore edito, vt tota insula subito veluti quodam terræ motu concussa penitus mergi & fluctibus absorberi crederetur. Non muri, non erectæ intus munitiones, non Barbarorum constantia, Hispanorum cohortes morantur, certatim inferuntur signa, cæduntur in vestigio stationis fortissimi Turcæ, oppidum extemplo capitur. Octuaginta circiter Turcæ viui in potestatem deuenerunt, ex his maximè qui superiorum dierū vulneribus debilitati primas partes defendendi muri sibi desumere nequiuerant. Cæteri omnes circiter trecenti in summa mortis contentione propugnantes cum Præfecto Gisdare ceciderunt. Ita vt qui modò Turcarum arma, & rude militiæ genus despiciebant, illorum vim, si cum magnis eorum copiis certandum foret, maxime timendam esse iudicarent. Cephalænia capta Consaluus multis de causis in Siciliam sibi omnino redeundum existimauit, quanquam Veneti de expugnanda Leucade deliberarent, namque Regiis ex literis paulo ante didicerat Gallorum duces qui Mediolani essent pluribus conductis Heluetiorum cohortibus, & valida classe Genuæ comparata ad prima veris signa terra marique Federico Regi bellum illaturos. Itaque tantas quantas maxime debuit Pisaurius discedenti Veneti senatus nomine gratias egit, in præmiumque nauatæ operæ dono dedit vasa ex auro argentoque cælata, coccineos item laneos pannos, & sericos purpureos, & plures ex his auro intertextos, Equos vero Thraicios decem, & auri argentique signati circiter decem milia aureorum nummum quæ ferè omnia exercitui in vniuersum Regia liberalitate & sigillatim militum amicorumque fortissimis diuisit, quum vix quatuor ingentes scyphos ad exornandum in pace abacum tanquam testes virtutis suæ & Venetæ munificentiæ retinendos censuisset, quum eximia animi magnitudine lauream de capta Cephalænia labore partam omnibus illis muneribus anteferret. Sed Fortuna prædulce illud præclaræ laudis decus, domestici luctus amaritie perfudit. Sub id enim tempus Alfonsus frater familiæ princeps & summæ authoritatis dux ad Syluam Vermegiam à Mauris est interfectus, quum ea gens certa pacis conditione post Granatense bellum in Turdulorum montibus relicta, quòd ab Antistite Toletano Christiana sacra suscipere cogeretur, correptis armis rebellasset. Itaque Alfonsus adoriri eos & bello persequi iussus, quum audacius pugnando progrederetur, & ingruente iam nocte Mauri ex insidiis vndique in eum consurgerent, confosso equo cecidit, Nec Gironius Vroniæ comes eius expeditionis collega circumuento opem ferre ausus est, licet & Petrus Alfonsi filius iuxta patrem grauissimis vulneribus acceptis in eodem periculo versaretur. Sed Franciscus Aluarus à Corduba idē fortissimus & fidissimus cliens, summotis magna vi Barbaris transfixa coxa iacentem erexit, equoque impositum egregia cum laude seruauit. Sed vt eò vnde discessimus reuertamur, postquam Consaluum classe non modo incolumi sed victrici Messanam applicuisse nunciatum est, legationes ei vndique ex omnibus Siciliæ

liæ vrbibus, cum donis victoriam gratulatum venerunt; Verùm eius reditus Federico Regi longe gratissimus fuit, quòd imminêtis Gallici belli cura anxius, omnem reliquam spem in Hispanis Consaluisque virtute ex vetere amicitia collocasset. Veneti enim & Florentini in societate Gallorum erant, Pontifex Alexander aduersus Federicum cum Gallo coniurarat. Quibus de causis Federicus legatos ad eum sæpius in Siciliam misit, ac simul frequentibus literis edocebat, quanti terra marique Gallorum apparatus ad inuadendam Siciliam fierent, si ipsi tantæ moli instantis belli impar destitutusq. ab omnibus antiquis sociis Neapoli Regnoque excedere cogeretur. Consaluus qui Ferdinandum Ludouicumque Reges, occultè animos consociasse, Neapolitanumque Regnum inter se ex æquo diuisisse cognouerat, Federicum spe auxiliorum aliquandiu sustentauit, quanquam id quidem inuitus faceret; namque ingenuis anteactæ vitæ moribus, atque ipso (quo maxime erat laudatus) inuiolato synceri animi candore, penitus indignum arbitrabatur, optimum Regem de se benemeritum, mutuisque beneficiis sibi in amore coniunctissimum fallacibus promissis traducere, vt ille mox deceptus atque elusus, natura sæuis, ac superioris belli clade exacerbatis hostibus proderetur. Sed Ferdinandi Regis iussis erat seruiendum, ne dum priuato decori studeret, Regi suo fidem fallere videretur, cuius animum quibusdam offensionibus alienatum, Federicus aduersum se concitasset. Agitasse enim cum Ludouico de pace perpetuaque concordia ferebatur, quam annua pecunia certisque tributis redimere contendebat. Eam rem perinique tulisse visus est Ferdinandus, quum id Regnum inimicæ gentis tributarium fieri nollet, quod eius patruus Alfonsus maior, singulari virtute belloque difficili ac sæpe ancipiti victoria quæsiuisset, quodque ipse paulò ante Hispaniæ Siciliæque opibus aduersus eosdem Gallos defenderat. Nec multo post quum Galli duces magnis instructi copiis è Cisalpina Gallia in Campaniam delati, per inducias capta Capua crudeliterque direpta Aragonias copias deleuissent, Federicus desperatis rebus cum vxore & liberis in Isclam Aenariæ Insulæ arcem confugit, iratusque Hispano Regi à quo nefaria simulatione se proditum querebatur, cum Namurtio atque Obegnino Gallorum ducibus tradita arce Neapolitana transegit, vt sibi tuto liceret in Galliam nauigare, experirique Ludouici Regis clementiam, quem supplex esset aditurus. Per hunc modum Federici rebus veluti repentino turbine prostratis, Cõsaluus, vti antea constitutum ex occulto fœdere fuerat, è Messana Rhegium transgressus, breui omnes Brutiorum vrbes in potestatem redegit. His enim legibus Reges fœdus inter se percusserant, vt in diuisione Regni tota Campania & Samnium, Populique Marsorum & Pelignorum, cum ipsa Neapoli Gallorum ditionis essent; Brutius autem ager & Lucania, Apuliaque omnis, cum Salentinis ad Hispanos pertinerent. Ante alia autem Consaluus generoso præstantique iudicio priusquam Federi-

co Regi arma inferret, legatum Neapolim ad eum misit cum mandatis, vt vrbes atque oppida in Vestinis ad Garganum montem, quibus superiore bello ob egregie nauatam operam ab eo donatus fuerat, per solennes tabulas resignaret, ne qui hostis ex iussu Ferdinandi Regis sui futurus erat, tanquam abolita veteris accepti beneficii memoria, ingratus videretur. Sed Federicus verecundiam & magnitudinem animi in Consaluo miratus, se agnoscere vel in hoste virtutem respondit, proinde nequaquam pœnitere veteris suæ erga eum liberalitatis, atque ita renouata donatione cum amplissimis codicillis legatum remisit, congestis vtique miris laudibus in Consaluum, qui se Regio imperio coactum arma inferre, liberali testificatione ingrati animi notam diluisset. Post id factum Sanseuerinæ familiæ Regulis, Bernardinoque præsertim Besenniano, oppida ditionemque restituit, quos triennio ante Federicus veluti sibi infensos & Gallicis rebus pertinacissime studentes expulerat. Putabat enim Consaluus ea liberalitate voluntates eorum esse redimendas, vt aliquando Andegauensium partium obliuiscerentur. Quibus Brutios prope omnes superiore bello semper fauisse perspexerat. Columnios quoque Romanos proceres altiore consilio sibi adsciuit, ac eos multo cum honore humanitateque singulis alarum Præfecturis honestauit. Fabritius enim quum Capuæ captus fuisset, è Gallorum manibus pecunia se redemerat. Prosper verò Federicum sæua iam iniquæ Fortunæ tempestate iactatum reliquerat, sæpe eius consilium euentu calamitosum & infelix non obscure detestatus, quum ille Hispani Regis odio & vana spe Gallicæ benignitatis inductus, ad Ludouicum supplex atque miserabilis in Galliam nauigaret. Erat & in Sicilia Ioannes Columna Cardinalis Prosperi frater, qui, quum Alexander Pontifex Vrsinos proceres in clientelam recepisset, liberalique stipendio conductos, Cæsaris filii militiæ adscripsisset, & Columnios vrbe atque oppidis paternis eiecisset, & ipse vrbe profugeret. Enimuero Consaluus, vti erat summa ingenii altitudine, summoque ingenio præditus iam non obscura diuinatione prouidebat Gallos cum natura præferuidos, tum ex victoriis nullo negocio partis insolentes & immodicos, nequaquam statutis imperii finibus contentos fore, & propterea exarsurum aliquando bellū, quo in decus suum pulsis hostibus nobilissimum Regnū Ferdinando Hispaniæ Regi eiusq. posteris vendicaret. Ad eas res quas & spe & magnitudine animi spectabat præmoliendas, plurimum pertinere arbitrabatur, Columnios summæ nobilitatis, spectatæque virtutis militares viros, sibi Hispanique Regis nomini quàm primum adiungere; Quos non modo Pontifici Gallorum socio, ipsisque maximè Gallis infensos esse, verùm secum veteres Italicos milites Aragoniosque omnes & magnum affinium clientiumque suorum numerum in partes tracturos intelligebat. Federicus Regno & Italia excedens Ferdinandum filium adolescentem natu maximū quem ineptæ Calabriæ ducem vocabant, Tarenti reliquerat, vt vrbem totius

Regni

Regni munitissimam atq. opportunissimã præsidio tueretur. Cum Ferdinando erant Ioannes Geuarra Potẽtianus Regulus, & Leonardus Aletius è Rhodia militia vir bellica virtute insignis. Manfredonia quoq. ad Garganum montem vbi vetus Sipontus fuit, Federici præsidio tenebatur; reliquæ vrbes arcesque in Gallorum aut Hispanorum potestatẽ concesserant. Itaq. Consaluus coactis in vnũ copiis & acceptis à Namurtio qui Gallis omnibus præerat, Vasconum sagittariorum cohortib. duabus & totidem equitum alis, ad Tarentiĩ castra posuit. Eò quoq. venere Prosper ac Fabricius, bellumq. geri cœptum, Nam Aragonii plerunq. erumpebant, & in subiectis vrbi campis equestribus præliis admisto pedite cũ Hispanis contendebant. Sed Consaluus quum vrbem vi ac tormentis expugnare se posse desperaret, premendam acri obsidione, ac fame domãdam iudicauit. Nam tametsi munitiones in castelli altitudinem contra portam erexerat, indeque tormentis oppugnaret, tamen erat loci natura vt Aragonii egregie sese defendentes, tormentis contra propugnacula collocatis, ea vi hostiũ minime terrerẽtur. Est eius vrbis admirabilis situs vtpote quæ vndique mari abluitur: Absciderat enim eam à continenti Alfonsus iunior, cui Straboni cognomentum fuit, quum Turcæ Hidrunte capta inter alias Salentinorum vrbes Tarento propter summam eius portus opportunitatem imminerent, vrbsque nunc eo loco est constituta, quo antiquitus Tarentina arx amplissima fuit, tam longa quàm inani Annibalis obsidione nobilitata, vbi vero vetus Tarentum fuit, nunc ingentes sunt ruinæ, passimque admiranda deletæ vrbis vestigia apparent. Igitur Tarentum vrbs noua est, totaque in eam insulam traducta, & circumfluo mari cincta, duobus ligneis pontibus ab ortu & occasu tantum aditur. In capitibus interioribus eorum pontium duæ sunt egregii operis arces ædificatæ, quæ ab vtraque continenti intercurrentibus duobus Euripis, difficilem habent oppugnationem. Ab aperto autem mari nequaquam adigi possunt naues, nam id vrbis latus perpetuis scopulis à natura permunitum est. His difficultatibus deterritus Consaluus, exquisita operum ratione ageres fossasq. iustæ magnitudinis sub vrbe ad tormenti iactum circumduxit, duosque à pontibus egressus adiectis castellis è cespite, tormentisque impositis præsepsit, atque ibi hiemare constituit. Hispanorum autem classes & Siculorum ab aperto mari cuncta latè obtinebant, ambosque aditus eius insulæ quæ portum efficit perpetuis custodiis obseruabant, ne per eos aut exitus aut ingressus in portum, & ad vrbem vllis nauigiis præberetur. Fuit ea obsidio omnium quæ in Italia auditæ sint maxime diuturna, sed quieta admodum & segnis. Nam Aragonii sicuti vrbem per se ex agri proximi fertilitate commoditateque, facillimæ nauigationis rerum omnium copia abundantem, importato etiam ac aduectitio commeatu refersserant, ita quietos hostes lacessere & periclitari vires quæ admodum erant exiguæ, summæ temeritatis esse censebant. Dum Tarentum obsideret Consaluus, dabat

operam vt in omnibus cum bellicis tum priuatis rerum actionibus, aliquo semper illustri virtutum exemplo ab Italis, ipsisque præcipue Gallis admirabilis haberetur. Inter alias quæ ei non minus à natura quàm ab arte eximiæ dotes inerant, liberalitate qua maxime militum animi capiuntur, admodum insignis fuit. Nemo enim eo aut exquisitius aut opportunius, aut deniq. hilarius vnquam erga suos non modò, sed & hostes ipsos magnificentiæ splendorem exercuit. Peruenerat à Lesbo Insula tum forte ad proxima Calabriæ littora sæuissimis eiectus tempestatibus Philippus Rauastenius Belga, Gallicæ classis præfectus, nauibus partim naufragio amissis, partim vi ventorum dissipatis: ipsa vero Prætoria naui adeo quassata, vt quum violenter ad Cytheram insulam scopulis illisa, magnis rimarum hiatibus aquam vndique admisisset, ipse seminudus cum nobilioribus euaserit. Ad eum itaque Consaluus cum nausea confectum, tum recentis periculi imagine, reique male gestæ dolore consternatum, omnique castrensi & domestico exutum apparatu, continuò dona misit, quæ & præsenti rerum fortunæ maxime congruebant, & (si multitudinem pretiumque spectares) Regiam liberalitatem superare videbantur. In his præter omnis generis commeatus vim ingentem, fuere sericæ vestes pretiosis sibellinarum ceruariorumq. luporum pellibus suffultæ. Itemq. lecti serici, stragulæ, tapetes, & vasa argentea in mensarum vsum, nobilesque aliquot equi phalerati, tantusque earum rerum numerus fuit, vt ad eius quoque comites ferè omnes, ea liberalitas perueniret: quibus muneribus adeo sibi Gallorum animos obligauit, vt tantum virum cum omni laude, tum eo ipso quod regebat regno, dignum prædicarent. Aderant cum Rauastenio plerique Gallicæ nobilitatis iuuenes & ante alios Ioannes Stuardus Albaniæ Regulus in Scotia Regiæ stirpis adolescens, quē postea inclyti nominis ducem in Italia vidimus. Iamque ipse Rauastenius minus iniquo animo fortunæ acerbitatem ferebat, quum nulla in re se Consaluo parem esse fateretur. Paulo enim ante æmulatione gloriæ ductus inuitantibus Venetis in Lesbum Insulam nauigarat, aduersus Turcas, vt Consalui decus Cephalæniæ feliciter partum, expugnata Mythilene, tanquam nobiliore vrbe Insulaque superaret. Sed ea oppugnatio alacriorib. aliquāto quàm fortiorib. Gallorū animis tentata, fœdum admodum habuit exitū: nam ab vrbe, cuius mœnia tormētis late prostrauerāt, propugnantib. ingenti animo Turcis, repulsos insulaq. excedentes atrox ac vehemens tēpestas in Aegeo mari adeo dissipauit atq. iactauit, vt nulla ex his quæ superfuere nauibus aliarum cursum tenere potuerit. Cæterùm non deerant Hispani milites, qui quū Gallis ea dona plurimū inuiderent, in cōtuberniis & coronis aperte dictitarent, Consaluū Regia manu opes in alienos profundentem, militum suorum egestati potius prospicere debuisse, vtpote quibus multorum mensiū stipēdia deberentur. Adeoque ea vis iniquioris inuidiæ indignabūdos militū animos inuasit, vt vno cōsensu subita alienatione cōsternatus exercitus, captis armis instructaq.

propemo

propemodum acie, aduersus ducem stipendia flagitaret: iamque eò processerat furor, vt hastas contra inermem inclinarent; neque vlla res eum in tanto discrimine magis tutata est, quàm mira oris constantia, verborumque maiestas. Siquidem militi gregario atrocibus oculis cuspidem intentâti læua hastæ supposita arridens dixit, Attolle miles incaute, attolle cuspidem ne me per ludum transfodias, idque tam familiari vultu ac si miles ille alioqui peracerbe dentibus infrendens iocari videretur. Violatus tamen est contumeliosissimo verborum genere: nam excusanti stipendiorum dilationem & se in extrema pecuniæ inopia constitutum esse iuranti, Hischia Cantaber Centurio superbe respondens, si pecuniam, inquit, non habes filias tuas prostitue. Quod verbum quanquam nullū conceptæ indignationis signum, ab irato in præsens exciuerit, adeo tamen alte in pectus descendit, vt quum seditio sedata certis pecuniæ sponsionibus fuisset, nocte quæ insecuta est Hischiam correptum laqueo strangulari, fenestræque suspensum exercitui spectandum proponi iusserit. Ea seueritate Consaluus pristinam imperii authoritatem, quæ recenti militū consternatione penè amissa conuulsaque fuerat, non modo recepit, verū & in posterum seditiosorum ac petulantium animos, ne se dicto factoúe lædere auderent, eius repentini supplicii atrocitate deterruit. Crebræ tamen voces ab totis cohortibus edebantur, vt extemplo, aut debita sibi stipendia persolueret, aut vniuersi soluti sacramenti religione dimitterentur. Aliam enim sibi milites Fortunam liberalioremq. militiam cupidissimis animis spectabant; namque eo forte tempore Cæsar Borgia Alexandri Pontificis filius, quum omnium Vmbriæ, togatæque Galliæ & Thusciæ Regulorum imperiis & ditionibus inhiaret, magno stipēdio, ingentique præda ex opulentis vrbibus ostentata, veteres milites maximeque Hispanos ad se vocabat. Ita vt iam vniuersi per partes sensim dilapsuri, ac signa deserturi viderentur. Verùm ei Fortuna, quæ ipsum in arduis rebus nunquam destituit, alienato prope exercitu & nullum ex Hispania Siciliaq. aurum expectanti, opportuno præsentiq. numine adfulsit. Siquidem ex mercimoniis admodū pretiosis Ligusticæ nauis, quæ Asiam petens forte in Tarentinum sinum venerat, repente ditatus est, quum eam nihil tale expectantem, atque à triremibus Liscani Hispani circumuentam, iure quodam quòd ferrum ad Turcas deferret per Pucium Trierarchum in prædam vertisset, earum mercium pretium centum milium aureorum nummûm superasse ferebatur. Coactus nimirum est contra naturam suam Consaluus impotenter agere, non quidem auaritia inductus, sed extrema impulsus necessitate: vt scilicet milites in officio contineret; quorum virtuti confisus maxima quæque atque ardua feliciter se confecturum sperabat; si eorum ingenia aliquot iam de caussis deprauata, vehementerque incitata exoluto stipendio pacarentur. Solebat ille dicere quum humana iura violaret, Imperatori æqua vel iniqua ratione omnino esse vincendum, vt parta demū victoria detrimenta

illata miseris cumulata liberalitate farcirentur. Iam aliquot menses in ea lenta obsidione consumpserat, quum multis sensim coniecturis factus est certior Gallos haud quaquam ea Regni diuisione contentos, occulte hostilia moliri, literisque transmissis solicitare Geuarram Ferdinandi Aragonii adolescentis nutricium, & Leonardum præsidii præfectum, vt Gallis potius quàm Hispano Regi, qui ipsius patrem Regem prodidisset Tarentum dederent. Auxerat quoque suspicionem Alegria Gallorum ducum longe promptissimus, qui paulò ante per speciem religionis postularat, vt sibi aditus pateret ad Sancti Cataldi templum, cuius numen tanquam tutelare à Tarentinis religiose colitur, scilicet vt votum pro salute susceptum oblatis donariis præsens exolueret. Per idem quoque tempus Galli Manfredoniæ Præfectum vt ipsis potius quàm Hispanis arcem vrbemque dederet, magnis pollicitationibus inuitarant. Sed Consaluus Gallorum conatus in præoccupanda Manfredonia, miris artibus superauit, & cum Geuarra egit ac Leonardo qui natura Gallis infensi erant, vt ad deditionem maturandam, adolescentem æquis propositis conditionibus hortarentur. Iam ipse admirabili stupendaque ratione Annibalis Pœni exemplo circiter viginti nauigia plaustris imposita ab aperto pelago in internum atque conclusum mare transuexerat. Est id latum miliaria circiter quatuor instar ingentis stagni, in circuitu vero decem & octo milia passuum amplectitur, semperque vel sæuis incidentibus tempestatibus tranquillam & tutam nauibus stationem copiosissimamque piscationem præbet. Ab ea parte Tarentum minime munitum erat, sed domus popularium frontibus inter se coniunctæ pro muro erant, nihil vnquam hostile ab ea parte expectantibus Tarentinis. Nauibus itaque ingenti militum plausu, multisque tympanorum & tubarum cantibus in portum deductis & toto mari vagantibus, magnus Aragoniis terror illatus est, Quanquam ea res specie ipsa quàm vsu & facultate oppugnationis terribilior erat. Nec multo post veluti desperatis rebus Leonardus atque Geuarra Ferdinando adolescenti persuasere vt se incolumen melioribus Fortunæ casibus seruare vellet.
Quia si consenescere obsessa in vrbe perseueraret, certa ei vitæ pericula instarent; infensos enim ipsi imminere longe maximos Reges, cæteros vero Principes eorum esse fœderatos, à quibus auxilia opperiri & opinione stultum & exitu miserum videretur. Tarentinos porro adeo cumulatis diuturnæ obsidionis tædiis & incõmodis afflictos esse, vt iam acerbiora quæq. exoptent, modo obsidione belloque liberati tot ærumnis atque laboribus finem inueniant, Si vrbem arcemq. dederet, à Consaluo facile impetraturum, vt sibi in quas velit terras cum Regia suppellectile & domestico comitatu libere proficisci liceat. Igitur Ferdinandus his adductus consiliis Geuarram emittit, induciæ sex dierum statuuntur, commeãtibusq. in vrbem Aloiso Errera, & Petro Paceo Consalui Præfectis, de Tarẽti deditione trãsigitur: Cuius quidẽ præproperæ deditionis

Leonar

Leonardus & Geuarra Tarentinorumque primores inuidia deflagrarunt. At Ferdinandus summo cum honore, singularique humanitate à Consaluo susceptus, quum ex conditionibus Regno excedere & paterna sequi consilia maturaret, è Bytunto oppido non multò post Tarentũ retrahitur, frustra querens & gemens quòd à suis fallacissime inductus & sub fide Regia nefarie proditus custodiæ traderetur. Nec multis inde mensibus (quod vehementer mœrorem eius auxit) in Hispaniam deuectus est, vbi in libera honestaque custodia paternæ simul fortunæ & iniquæ suæ sortis casum æquo animo ferre condisceret. Verebatur enim Consaluus, ne adolescens Federici patris consilio innixus ad Gallos transiret, Aragoniorumque animos in spem recuperandi Regni erigere & ab Hispanis curaret auertere. Iubenti enim regi & ab se minus honesta postulanti Consaluus vel cum laude suæ dignitatis parendum iudicabat; Quod tametsi sacramento adactus quæ promiserat non præstaret, id totum tamen ad imperantis Regis arbitrium referretur; Qui vti absens, ignarusque earum rerum ex Iureconsultorum responsis nulla Consalui sponsione obligari posse censeretur. Interea oborta est contentio de finibus regionum inter Gallos & Hispanos togatorũ primo hominum & Iureconsultorum, moxque insolentia & libidine militari ad cruentam altercationem deducta, quum vtrinque à Consaluo atque Namurtio publica monumenta descriptarumque regionum tabulæ ex Geographorum atque annalium fide ad iudicii coniecturam proferrentur; Quando iam à multis sæculis immutante vetustate vrbium & regionum antiqua nomina perierint, aut perperam translata corruptaque semibarbaris vocibus, tenebras scribentibus legentibusq. offundunt. Constabat enim Neapolitanum Regnum, quod pari prope æstimatione Reges Gallus & Hispanus inter se diuisissent, in quatuor Præfecturas, ita partientibus antiquis Regibus abiisse. In Campaniam scilicet quæ magna ex parte Leboria terra dicitur, extenditque sese nouo Regni limite à Fundano saltu vltra Sarnum & Sylarim Picentinorum extremos amnes vsque ad Laum, Lucaniam à Brutiis diuidentem: cuius prouinciæ caput est Regia ipsa Neapolis vbertate rerũ omnium incredibili, prospectuq. maris periocundo, & quòd animis vel tristibus perpetua hortorum viriditate semper arridet. Post Campaniam incipit Aprutina regio olim Prætutina: hæc ab Apẽnino per Samnium ad Hadriatici maris orã protenditur: cuius caput est noua vrbs Aquila, ex antiquis Amiterni Forconæq. ruinis ædificata. Reliquas porro duas, à læua Apuli Salentiniq. obtinent, à Gargano scilicet monte, ad Iapygiũ extremum desinentis Italiæ promontoriũ. Quarta autem regio Brutiis attribuitur, quibus hodie perperam Calabriæ nomen est inditum, quum contrà Calabri ii sint, qui circa Brundusium Apuliam ad mare Superũ incolunt. Brutiorum caput est Cosentia. Ita Brutii sub falso Calabriæ nomine à Sylari ad fretum usq. Siculum extenduntur, comprehensa quidem ad Ioniũ Magnæ Græciæ ora

eaque parte Lucaniæ ſimul intercepta, quæ inter Laum hodie Lainum & Sylarim Tyrrheni maris littus attingit Brutii itaque & Apuli Hiſpanis, Campania omnis cum Aprutina regione Gallis obuenerat. Intererant autem duæ exiguæ & nouæ quidem appellationis regiones, Capitanata ſcilicet & Baſilicata, abſciſſæ proculdubio ab Apulia atq. Lucania, quum vetuſti Reges noua ſemper diuiſione gauderent, vt benemeritis Proceribus quorum numerus æquo amplior offerretur, donatiui nomine præfecturas largirentur. Capitanatam complectuntur amnes duo Fronto ſcilicet, qui hodie Fortoris nomen induit, & Aufidus in ſiticuloſa Apulia nobilis. Baſilicatam autem Hirpinorum & Lucaniæ fines includunt. Igitur Tripalda quod eſt oppidum in Hirpinis parato, ſed nondum cœpto bello limen aperuit, quũ Galli ea occupata ſuperuentu Hiſpanorum qui eam tanquam ſuæ ditionis repetebant, commiſſo cruento certamine infeliciter dimicaſſent. Ab hoc enim, quanquam leuis pugnæ proſpero euentu, totius obuenturæ victoriæ non dubium omen acceperunt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI

LIBER SECVNDVS.

QVVM hæc in Hirpinis gesta essent, Galli vlturi iniuriam, tanquam turbata pace, se se in Hispanos, è proximis præsidiis effuderunt, certatumque est per multas cædes de possessione oppidorum, quæ ambigui iuris esse viderentur. Sed Consaluus quod dispersis per hiberna copiis suis, valido paratoque hosti esset inferior, iure & legibus quàm armis disceptare malebat, testabaturque legatis ad Namurtium missis, id fœdus quod inter Reges ictum esset, se nulla ex parte violaturum, nisi ad summam iniuriam sibi vis inferretur, ne temerè sumptis armis, inexpectatum ambobus Regibus bellum excitaret, quod demum nisi luctuoso rerum exitu finiri non posset, seris vtique remediis ad repetendam pacem, quum Fortuna semel alterutræ partis causam vel leui rerum inclinatione fouendam suscepisset. Ad ea Namurtius respondebat, nihil se omnino ex his regionibus appetere, quæ diserte in fœderis tabulis Hispano Regi adscriberentur, arbitrari autem quæ prætermissæ videri possent, Capitanatam scilicet & Basilicatam, ad se potius æquissimo iure pertinere, quàm ad eos qui feraciores frumentariasque Prouincias ex rudi vel astuta diuisione consecuti, Gallis demum præclaro hæreditatis iure, in eo Regno potioribus Pelignorum, & Prætutinorum, steriles atque asperos montes reliquissent. Quum eo modo intentis vtrinque armis de interpretando fœdere, æquitateque diuisi Regni disputaretur, Consaluus atque Namurtius in colloquium deuenerunt, apud templum Diuo Antonio dicatum. Id erat religionis causa percelebre inter Atellam & Melphim. Constitêre igitur ambo duces consecrato in loco, ad aram maximam, vbi solennia sacra peracta sunt, dictisque sententiis in vtramque partem aliquandiu de ratione finium explicationeque fœderis contendêre. Sed is disceptationis exitus fuit, vt oppida, de quorum possessione dubio iure certaretur, interim communis Imperii forent, erectis scilicet amborum Regum vexillis, donec è Gallia pariter & Hispania exploratis Regum voluntatibus, quid illi in perscribendo fœdere sensissent intelligique vellent, interpretatione legitima referretur. Nec multo post milites quibus à certa spe prædæ, bellum maxime vtile & concordia semper inanis & sterilis fuit, ipsique duces ingenio astuto ambitiosoque

Regulus, ingenio optimis literis exculto, exercitatoque militiæ inter alios Andegauensis factionis Proceres facile primus; cuncti enim fere eius sectæ ab Hispanis ad Gallos defecerant. Is nihil potius ac omnino vtilius atque securius ad non dubiam spem incruentæ prope victoriæ demonstrabat, quàm admotis continuo viribus vniuersis, Barium oppugnare, in potestatemque redigere, proximam scilicet amicamque hosti vrbem: nobileque totius Hadriatici maris Emporium: vnde maxima terra marique Consaluo detrimenta inferri possent. Subessetque inde facultas Bytunti copiosæ vrbis potiundæ, expugnandique in ora Iuuenatii, quod olim Iuuentus Egnatia fuit. Obtinebat autem Barium Isabella Aragonia Alfonsi Regis filia, hostili animo in Gallos mulier; quòd euerso Sfortianæ domus Principatu ipsius filium ex Ioanne Galeacio Sforția genitum in Galliam abduxissent, vt ibi adulescentulus sacris cucullatorum initiatus, captiuoque similis, extra paterni imperii spem, sacratis in claustris consenescere cogeretur. Hæc vti generosam decebat, gerentemque paternos spiritus, ferre non poterat Gallos rerum dominos, qui duo, paternæ simul & coniugalis fortunæ suæ imperia deleuissent, propterea mirifice fauebat Hispanis, à quibus ipsa genus duceret, ipsique præsertim Consaluo: à quo vti sæpe Barium adeunte inuisenteque, studiosissime coleretur. Erat id Aquæuiuæ consilium in rem aptissimum: Sed in fatis erat, vt Galli tota Italia pellerentur. Ex aduerso enim duo veteres acerrimique duces inter se sensibus affinitateque coniuncti Alegria atque Palicia id consilium oppugnandæ Fœminæ, tanquàm ignobile fortibusque viris turpissimum improbantes, vniuersas vires Barolo potius admouendas censebant, vbi dux hostium & belli caput, & quicquid floris esset in Hispanicis copiis: præterea Columnii tanti nominis duces Gallico nomini infensi, opprimi posse viderentur, quando Barolitana mœnia per se vetusto ædificandi more debilia, nulloque intus aggere confirmata, nec primos quidem tormentorum ictus ferre possent. Futurum enim esse si egregio nobilique impetu quo Gallicum decus semper creuit, seque super cæteras gentes feliciter extulit, audendum arbitrarentur, vt vrbe capta, deletisque hostibus, bello vix dum cœpto, finem imponerent: aut certe Consaluum priusquam nouis erectis munitionibus, se permuniret, & maioribus augeretur copiis, ad iniquas omnino pactiones compellerent, omnique penitus vetere existimatione spoliarent. Ad ea Namurtius, hæc inquit veluti speciosa, maximeque decora auribus quidem: sed nemo sanus tanquam ardua atque aspera factu ad animum admiserit. Neque enim adduci possum, vt acerrimum credam hostem & pro salute & gloria propugnantem, tormentis nostris continuo cessurum, aut deditionis nomine quicquam admissurum, quod indignum pristina sua dignitate videri possit. Quo fit vt obsidere Barolum quàm oppugnare satius existimem, quòd hostis commeatus inopia laboret, quòd pecunia indigeat, & quòd

maximum ad vniuersi belli victoriam momentum affert, Brutii vltro descíscentes vexilla Gallica singulis in vrbibus extollant. In hanc igitur sententiam continuo iêre Ludouicus Arsius & Castellio cognomine Formantes, ipseque Ciandeius Heluetiæ legioni præpositus. Obegninus enim, cuius post Namurtium in castris summa erat authoritas, cum tertia ferè exercitus parte ex Apulia profectus, in Brutios contenderat: apud quos iampridem nomen eius erat percelebre, quòd superiore bello ex præfectura, moderatè & leniter illis semigræcis gentibus imperasset: & bellica demum virtute inclytus ipso Consaluo cum Rege ad Semenariam memorabili pugna superato, opinione omnium cæteris Gallis ducibus anteferretur. Quibus de causis multas amicitias, multasque in illis regionibus haberet clientelas, ex vetere scilicet Andegauensium partium studio, & tum peropportune Sanseuerini Principes audita Regum discordia ab Hispanis desciuissent. In his erant Bernardinus Besennianus, Robertusque Salernitanus, & Honoratus Myleti comes: quorum maximæ atque expeditæ opes erant ad conflandum bellum, si eò pergere Obegninus, vti erat multorum literis ac nunciis accersitus, & exoptata diu Gallica signa proclinatis ad defectionem Populis ostentare maturaret. Nec properantem opinio de Brutiorum studio non temere concepta vsquam fefellit, nullum enim oppidum fuit, cum ipsa vrbe Cosentia, quæ aduentanti minime portas aperiret. ipseque eo successu depulsis vndique Hispanorum Præsidiis, & Magistratibus, propè sine vulnere victor vsque ad Messanæ fretum deferretur. Interea Namurtius medii atque ideo parum salubris consilii rationem secutus, diuisis per circumiecta oppida copiis, ex longinquo obsidere hostes, qui Baroli constiterant, subuectos commeatus intercipere, excursiones hostium cohibere, infirmiora eorum præsidia tentare, atque expugnare constituit; sic vt plures dies vtrinque milites susceptis ex occasione diurnis nocturnisque expeditionibus exercerentur: leuia tantum prælia fierent; ostentandæque virtutis causa quæsitis frustra congressibus Galli dictitarent, strenuos quidem pedites Hispanos videri, equites vero secus; vt pote qui eludendo & in gyrum flectendo equos, robustas Gallorum hastas formidare, concursionesque vitare ignobili fuga consuessent. Non tulêre elatis animis verborum contumeliam nonnulli Hispani equites, ita vt responderent, si pari numero, & paribus armis quibus cataphracti vterentur, pro gloria decertare vellent, se patentem in campum prodituros, vt qui nam maxime strenui bellatores forent, Galli an Hispani, nobili spectaculo edito, verum ex collata virtute specimen præberetur. Non abnuêre condicionem Galli, dieque constituta, Venetus Tranii præfectus, vti ex professo nemini socius, & vtrisque pari studio amicus atque hospes, locum certamini, Veneto tutum præsidio, ad vrbis mœnia concessit. Ea autem prouocatione Consaluus magnopere lætatus est, quòd studio parandæ laudis milites accendi, exacuique

que eorum virtutem egregia contentione perſpiceret. Vndecim ex condicto prodière Galli, quibus totidem oppoſuit, ex vrna ſorte ductos, quum ſupra centum equites ambitioſo concurſu nomina dediſſent. Concurrère vtrinque tanta vi; vt nunquam ardentioribus animis, vehementioribúſque viribus certatum ſit. Plures haſtarum impetu deturbati, aut ſuffosſis equis deſtituti in pedes, tanta pertinacia decertarunt, vt quum ſex horis continue depugnaſſent, omnes ferè cum ſuo, tum alieno cruore fœdati, nec fatigati quidem ſub tanto armorum pondere in occaſum ſolis certamen extraxerint, certa iam ad Hiſpanos vergente victoria:niſi eam quatuor Galli memorabili caſu penitus eluſiſſent. Septi enim equorum cadaueribus, mira conſtantia felicique virtute, tanquam ex caſtrenſi munitione repugnarunt, fruſtra Hiſpanis equos adigere conantibus, quum eorum equi, aſpectu olfactuque ſtratorum equorum abſterriti, ſeſſores ipſos in diuerſum à limine victoriæ tranſportarent. Ex Gallis longe fortiſsime dimicarunt Torſeius Palicianæ alæ legatus: & Mondraco, qui demum Mediolanenſis arcis cuſtodiæ præpoſitus, prodigioſo ictu fulminis conflagrante turre, cum tota pene cohorte interiit. Ex Hiſpanis autem ſummam laudem tulere Didacus Garcias Paredius, qui perfracta lancea, excuſſoque è manu forte gladio lapidibus iactis, quibus pugnæ ſpatium continuata ſerie tanquam corona deſcriptum erat, pertinaciſsime rem geſsit. Et Didacus Vera, aliquanto poſt ad Algerium in Africa, amiſsi exercitus infelicitate clarus. Spectatores & Iudices ex Tribunali incertam victoriam fuiſſe pronunciarunt, ea quidem teſtificatione, vt apud Hiſpanos expediti roboris nomen, apud Gallos autem inexpectatæ conſtantiæ laus manſiſſe cenſeretur. Non videtur prætermittendum ſalſe & peracute dictum Conſalui. Equitibus enim ex eo certamine reuerſis, quum Alarco (is pugnæ ſpectator affuerat) vnius maxime Garciæ Paredii virtutem miris laudibus attolleret, quòd haſta, enſe, clauaque alio atque alio caſu amiſsis, ſubitum ex ea neceſsitate conſilium arripiens, collectis ac euibratis in hoſtes lapidibus longe omnium pertinaciſsime dimicaſſet. Non eſt inquit, cur tantopere mireris Alarco, quòd Garcias alioqui vir egregie ſtrenuus, ſuis peculiaribus ex natura ingenii fretus armis, ante omnes optime & vehementiſsime rem geſſerit. Ita vt aſtantibus extemplo riſus ſit obortus. Notabatur enim argute facetéque in Garcia vehemens atræ bilis morbus, quo ſæpe ex interuallis vſque ad inſaniam correptus, pugno ferire obuios, ſaxaque in turbam iaculari inſanientium more conſueſſet. Exinde Galli Hiſpanique æmulatione virtutis accenſi, multo quàm antea ardentius atque audacius bellum gerebant. Vſque adeo vt de gloria potius quàm de regno certare viderentur. Quamobrem neceſſe erat ſingulis prope diebus multos capi ac interfici, quòd plerunque diſpoſitis inſidiis, & nonnunquam apertis in campis ex occurſu iuſta pene acie dimicarent. In redimendis autem permutandiſque captiuis,

crebræ contentiones, querelæque, vtrinque ducum & militum animos exagitabant, quum æquo sæpe grauius pretium captiuis imponeretur, neque vllos vnquam pares oblata permutatione, militaris auaritia reperiret. Quibus contentionibus obuiam eundum ratus Consaluus, cum Namurtio egit, perscriptis legibus, vt gregario pediti menstrui stipendii, & trimestris equiti, pretio libertas constaret, cohortium autem præfecti atque signiferi semestris stipendii summa mulctarentur. Annuum porro legatus alæ persolueret. Cæteri ductores ex ordine nobilium, si caperentur, ex summi ducis arbitrio pretium penderent. Edixit autem, seuereque singulos duces admonuit, vt benigne ac liberaliter captiuos custodirent. Hoc enim ad famæ decus requirebat, vt Hispani non virtute tantum Gallos, sed humanitate, & munificentia superare niterentur. Per eos enim dies Baiardus Gallus Hispanum equitem ex nobili Sotomaiore familia, ad singulare certamen prouocarat, quum se Gallus ab Hispano graui affectum contumelia quereretur, quòd durius ac illiberalius quàm deceret, fuisset custoditus. Cognita nâque causa Consaluus seuere hominem increpauit, iussitque certaminis aleam subire, vt animi subagrestis ignominiam Marte iudice dilueret: aut victus, quod gentis atque familiæ decus improbo facto defœdasset, meritas turpi vitæ exitu pœnas daret. In eo itaque certamine fortuna ius dixit, eo euentu vt Hispanum Gallus non obscuro pudore confusum neque se promptissime ad inferendos ictus explicantem, gladii mucrone per summam iuguli loricam coniecto, celerrime confecerit, Hispanis iure cadentem omni contumeliarum genere onerantibus: vtpote qui patriæ nomen turpi antea facto, & mox ignobili morte decorasset. Hic est ille Baiardus, qui postea tanquam longe pugnacissimus opinione omnium existimatus, à Francisco Gallorum Rege promeruit, vt ante alios deligeretur, à quo ipse ad Mediolanum acie victor profligatis Heluetiis, equestris ordinis insignia susciperet, spectatæ quidem virtutis merito vel summis Regibus maxime decora: Quandoquidem nobili in prælio partus honor, vel Regi imperatorique, præter id totum quod in his accurate suspicimus maiestatis decus, nouæ, propriæque laudis dignitatem accumulet. Cæterùm Namurtius peramplo subnixus equitatu aliquanto effusius quàm Hispani per Apuliam euagabatur, tanta quidem licentia, audaciaque, vt pastoribus ediceret, omne pecus in herbidos Cerignolæ campos, pascendi causa deducendum, Quando ipse eius tractus pastiones ab iniuria hostium dispositis præsidiis esset defensurus. Ea res vti erat præconis voce pronunciata, & à speculatoribus delata ad Hispanos, multos eorum ex proximis præsidiis ad prædam exciuit, iêre autem eo agminis ordine, vt tertia pars expeditis armis instructa, pecora simul & pastores inuaderet; reliquæ porro duæ partes in insidiis consisterent: & effusum in prædatores Gallorum præsidium aggrederentur. Nec dolo composito, euentus defuit. Galli enim, vbi primos

primos hostium inuadentes, turbantesque pecoris greges, & pastores in fugam coniectos conspexêre, in eos extemplo impetum fecerunt: tantaque vi eos refugere simulantes persecuti sunt, vt in insidias inciderent & plerique eorum caderent, ac multo plures caperentur. Sed id ex voto maxime lætum facinus, Fortuna dolis libenter illudens, è manibus Hispanorum celeriter eripuit: quum valida Gallorum manus, quæ Canusio ad incertam spem prædæ forte exierat, hostibus fessis, & in abigendo pecore occupatis, occurrisset. Improuiso enim superuentu hostium Hispani nequicquam expedire arma, componereque ordines & repugnare conati, præda omni captiuisque relictis, in fugam se dederunt. In ea commutatione fortunæ, tenente campos equitatu, nonnulli Hispani cæsi, vulneratique sunt. Venêre autem in potestatem Didacus Vera vnus (vt diximus) ex vndecim pugnatoribus, & Theodorus Boccalus Græcæ nobilitatis Spartanus ciuis, qui leuis armaturæ equitibus præerat, & Aloisius cognométo Gordus, quod Hispanice præpinguem significat, cohortis Celtiberorum præfectus. Is est qui postea Rhauennate in prælio Odettum Lotrechium inclyti nominis Gallorum ducem, multis acceptis vulneribus cruentum prostratumque, ne à commilitonibus qui iuxta eum ipsum Gastonem hostium imperatorem confoderant, interficeretur, corpore suo protexit atque seruauit. Hac re ex insperato bene gesta, Galli coactis in vnum copiis; ad Baroli vsque portas sese effuderunt. Sed ostentata tantum acie retro inde ad Cerignolam repente signa conuerterunt. Cerignola antiquitus Gerionis Castellum fuit, Pœni Annibalis id temere oppugnantis irrito conatu pernobile. Ab hoc oppido Galli quum murum subissent, Acunia equitum præfecto, & Zaracte sclopettariorum duce sese acerrime defendentibus cum detrimento ita repulsi sunt, vt non multo post nouis adauctis copiis, conuectoque tormentorum muralium iusto apparatu, ad oppugnandum Canusium conuolarent. Erat Canusii Petrus Nauarrus cum sua Cantabrorum cohorte, cui Collius sclopettarios circiter ducentos addiderat, cum hac delecta manu Namurtium prolatis tormentis sternentem muros, & aliis atque aliis Vasconum Gallorumque cohortibus submissis, prælium magno omnium ardore instaurantem, per triduum incredibili virtute sustinuit: haud dubie in ipsis vel frustra defensi oppidi ruinis honesto interitu nominis sui famæ satisfacturus: nisi per occultos nuncios iubente Consaluo vt sibi consuleret, fortissimosque milites conseruaret, parendum esse censuisset: quando eius salus incolumi cohorte, possessione ignobilis oppidi multo carior haberetur, postquam ipse in eo periculo laboranti, opportune opem ferre nequiret, nisi, quod à belli ratione penitus alienum censeretur, vniuersæ pugnæ aleam periniqua condicione subeundam existimaret. Iam enim pari consilio, ne iterum salutis periculum subirent Acuniã & Zaractem, Gerione excedere iussos in castra receperat: coniectura iudicans hostes

Canufio in poteſtatem redacto, confeſtim illuc, vt acceptum incommodum vindicarent, omnino redituros. Itaque Nauarrus quantis fieri potuit artibus ſumma auerſi animi obſtinatione ſimulata, Gallis non iniquas condiciones offerentibus aures adhibuit; vſqueadeo tamen grauatè, vt truci vultu contumacique ſermone condiciones non niſi honeſtiſſimas admiſſurus eſſe putaretur: quanquam vix tertia pars militum integra ſupereſſet: multis ſcilicet interfectis, & reliquis ferè omnibus ſauciatis. Nec ſibi vllam Namurtius moram attulit, quin extemplo tranſigeret, quod vel iniqua inuſitataque deſperatis hominibus, nec inultè perituris omnino concedenda viderentur. Impetrauit enim ea omnia Nauarrus quæ neceſſariæ deditionis caſum ad non dubium decus honeſtarent, ſcilicet vt ex præſidio decedenti, explicatis vexillis ad tubarum cantum ſonitumque tympanorum, ac incolumi demum omni militum ſubſtantia, Barolum tutò regredi liceret: Gallique item iumenta præberent, quibus ſaucii aueherentur: & Namurtius data fide Canuſinos ab omni iniuria inuiolatos, ſecuroſque præſtaret. Hæc quum pepigiſſet, adeo elatis animis Hiſpani militari incedentes ordine, oppidi porta agmen eduxerunt, vt eos minime victos eſſe, ſed omnino viciſſe crederes: & Galli magnopere mirarentur, tantulas copias maximis ipſorum viribus reſiſtere auſas, tot iniqui Martis incommoda ſuſtinere potuiſſe. At Conſaluus aduentanti Nauarro obuiam egreſſus gratias egit, laudauitque palam, quòd ſeſe & fortiſsimos milites quos breui ſummæ victoriæ participes futuros ſperaret, opportuna vſus prudentia conſeruaſſet. Referebat enim ſingularis tolerantiæ indomitique animi inuſitatam laudem, qua audaciſsimæ gentis ſpiritus fregiſſe videri poterat: poſtquam facto virium, animorumque periculo præclarè conſtaret, vel grauiſsimos Gallorum impetus paucorum veteranorum conſtantia ſuperari. Nec diu poſt Conſaluus Nauarrum exigua quiete recreatis cohortibus Tarentum miſit, ratus eam vrbem ducendo bello parandæque demum victoriæ, graue momentum habituram, cui hoſtis ex propinquo vehementer inhiaret, maxime valido fidelique præſidio muniendam. Auxit quoque pari diligentia Andriæ vetus præſidium ſummiſſa recentium militum cohorte, vt id oppidum à ſeptimo lapide Barolo ſubiectum contra hoſtes certæ opportunitatis munimentum foret. In hoc enim vnum præcipue conſilium intentus erat, vt inſultantem hoſtem patientia ſuſtineret, donec auxilia ſuperuenirent. Ab initio ſiquidem abruptæ pacis à Ferdinando Rege poſtularat, vt nouo delectu in Hiſpania conſcripti pedites & equites in Brutios mitterentur. Expectabat etiam à Maximiliano Cæſare Germanorum quingenarias cohortes ſeptem, quas Heluetiæ phalangi tanquam æqualis diſciplinæ par robur opponeret. Has enim Cæſar petenti Philippo filio facile dederat, quòd Ferdinandi gener vtriuſq. Regni Hiſpaniæ atq. Siciliæ hæreditatem aditurus eſſe videbatur. Efflagitarat quoque frumentum è Sicilia quum eius

inopia

inopia laboraret; mirabaturque non aduehi quando id peracerbis obtestationibus à Nucia præfecto requisisset: & iam Liscanus cum triremibus Salentinorum oram teneret, vt Siculis nauigiis præsidio foret, aduersus Prætianem Gallum Archipyratam, qui ad Iapygium promontorium transituris insidias parasse diceretur. Opperiri quoque se dicebat, vt ad syngraphas nummarias, quæ ex Hispania Venetias essent trāsmissæ, à mensariis ingentes sibi pecuniæ curarentur, quibus stipendia militibus vbertim exolueret. Hisce sermonibus tanta spe magnifice proposita, & multarum rerum tegebat inopiam, & spes hominum mirifice sustentabat: vt milites in summa egestate pecuniæ, quòd alimenta graui etiā empta pretio deficerent, quòd lacera in veste seminudi essent, tot incommoda iniquissimis animis perferentes in officio facile contineret. Nam intrepidæ frontis honor, & facundi oris maiestas, ac in peramplo excelsoque corpore vultus alacer, bonæque spei semper plenus, tantam promissis dictisque eius fidem afferebant, vt vel astutissimi milites, qui plera que tanquam inani voto sperata, vti nimis ardua & difficilia facto, læto successu caritura iudicabant, eum ab occulta vi præstantis ingenii, vel supra rationem futura diuinare crederent. Nam per eos dies nauigium cum multo frumento è Sicilia vel aduersis sæpe ventis applicuit; cumulauitque lætitiam altera nauis, castrensi plena mercimonio, quam Venetus mercator Barolum adduxerat. In ea erant præter thoraces & galeas, aliquot milia ex laneo panno caligarum, interiorumque tunicarum, multaque item saga, & integumenta capitis, & lintheæ tunicæ: præterea calceorum ingens numerus. Quæ omnia Consaluus ita coëmit, vt pecuniam mutuam à familiaribus secretò acciperet, & ditiores præfecti, ducesque minores fidem interponerent: ab Isabellaque Aragonia ad omne officium promptissima, ex numero Barēsium ciuium mercatori vades darentur. His rebus magna omnium lætitia per cohortes turmasque diuisis, exercitum ex diuturna illuuie sordidum nouo cultu vsque ad elegantiam adornauit, vsque adeo expedite ac liberaliter, vt quum auri esset egentissimus, magnam recōditæ pecuniæ vim habere crederetur: quam opinionem inter milites alere erat solitus. Nam eos aliquando stipendia nimio plus quàm ipsi ferre possent differri conquerentes, allocutus, dicere erat solitus, Estote bono animo commilitones, nam obsignata integra que adhuc nobis superest illa ingens arca, ex qua, quum pro matura victoria opus erit, ad explendas omnium cupiditates, immensus signatæ pecuniæ thesaurus effundetur. Cæterùm Namurtius Canusio Gerioneque potitus, alia quoque oppida circumducto exercitu, quòd essent nudata præsidiis, ad deditionem facilè compulit, transgressusque Aufidum Canusino ponte, ad secundum lapidem à Barolo positis castris consedit: præcone ad portas misso, qui Hispanos si viri essent ad iustam pugnam prouocaret, vt vtriusque gentis virtus æquo in campo spectaretur: ac ex ea victoria Marte iudice, bello finis imponeretur. Ad ea Consaluus

feruidi paratique hostis impetum mora eludendum ratus respondit, se nequaquam ad nutum expetentis hostis, verum ex arbitrio rationeque exploratæ occasionis dimicare solitum, nihilosecius Namurtio gratias ingentes se habere dixit, quòd adeo alacriter sese offerret: sed multo maiores habiturum, si tantisper, dum suorum equi calciarentur, & milites exacuerent gladios, armaque detergerent, opperiri minime grauaretur. Fremebant tum Hispani: eoque ferocius pugnam deposcebant, quòd indignarentur hostes, iterum ex propinquo Baroli mœnia spectare ausos, inultosque intra pauca stadia considere. Verum Consaluus ita pugnæ studio incēsos laudabat, vt eorum ardorem graui obtestatione compesceret: hortareturque, vt eosdem animos in alium certioris auspicii diem, quem iam ipse præsentiret, ad conferendum prælium conseruarent. Fore enim, vt breui ex ea cunctatione magnopere lætarentur. Nec dicto fides abfuit. Non multo post enim, quum Namurtium satis se ad laudem ex ea prouocationis ostentatione profecisse existimantem motis castris retro ad Canusium signa vertisse didicisset, emisso repente Didaco Mendocio eximiæ virtutis duce, cum omni equitatu vltimum abeuntis agmen adortus est, eo ordine instructa acie, vt binæ cohortes expansæ in alas ab vtroque latere equitatum irrumpentem cursu adæquarent, & sclopettis maxime rem gererent. His præfuere Centurionum promptissimi Pizarrus, Scaladda, Spessius atque Zaractes. Conuertêre itaque se Galli alacriter, & magno impetu prælium inière: Ita vt Hispani tanquam cataphractorum vim iniquè sustinentes, vti antea edocti fuerant, sese retro explicatis turmis reflecterent: & Galli non iam confertim, sed laxato agmine conuersos non modo perurgerent, sed effusè consectarentur. Tum vero cohortes lunato circuitu ad stadii spatium progressæ vtrunque latus procurrentium hostium inuasere, & cataphractorum ala Columnia, leuis armaturæ equitibus subsidio missa, densato agmine prælium excepit. Dimicatum est aliquandiu vtrinque vehementissime; sed Galli ferè vndique circumuenti vulneratique tantam vim prementis hostis quin se fugæ mandarent, ferre nequiuerunt, quòd Namurtius nihil tale veritus disiunctis agminibus more Gallico iter intenderat, præmisso vtique peditatu cum tormentis & Palicia, Formanteque ex itinere dimissis, qui in hiberna præsidiaque sua, hic Quadratam, ille Rubos redibant. Eo modo victor Mendocius profligatos toto campo persecutus, multos cæcidit & intercepit, penè prius quàm id acceptum incommodum à Namurtio, qui opem ferre posset, ex suorum fuga sentiretur. Itaque cum captiuis & spoliis Barolum reuersus, Consaluo extra portam occurrit. Is enim summo consilio reliquas copias sub signis eduxerat, vt si Mendocio aliquid parum feliciter accideret, ipse producta noua acie in pugnam deferretur. Tum vero ex complexu Mendocium cum sua pristina virtute nobilitateque, tum singulari eo facinore edito illustrem, miris laudibus extulit;
quòd

quòd insolentis hostis ferociam contudisset, idque vnum ante omnia tanquam ad certum omen maturæ victoriæ facto virium periculo præstitisset, vt Hispani Gallorum audaciam, & quo illi maxime valere videri volunt, impetum facile contemnere condiscerent. Centurionum verò fortem operam collaudando ita probauit, vt menstruum stipendium donatiui nomine, eorum cohortibus se continuo daturum polliceretur. Sequenti die Mendocius tempestiui lautique apparatus epulum amicis dedit, eo ordine, vt captiui nobiles Galli honoris causa inter proceres discumberent. Quum vero ad exhilarandum conuiuium poculis certaretur, & de hesternæ pugnæ successu liberi sermones inciderent, Mendocius præclarè testatus est Gallos valde strenuos in omnique periculo egregie fortes fuisse; Sed in ea pugna proculdubio Italicæ virtuti palmam deberi; quòd cataphracti alæ Columniæ collatis equorum pectoribus longe omnium promptissimè se spectante atque admirante dimicassent. Discumbebat iuxta primos Carolus Anoierius, cognomento Motta, suopte ingenio ferox & forsan frequentibus poculis incalescens. Is Dii meliora inquit Mendoci quàm vt æquis auribus Italos virtute bellica nobis anteferri toleremus. Hispanos enim quum nobis pares esse fateamur, non est cur Itali vti semper imperitè, nec omnino fideliter arma tractantes vlla ex parte Gallis comparetur. Quandoquidem si gloriari captiuis licet, sæpe à nobis non vno in loco per Italiam profligati, integram nobis rei bellicæ laudem reliquerint. In hunc modum vociferanti Gallo feruideq. tumenti proximus erat Indicus Lopes Hayala vetustissimæ nobilitatis Hispanus eques. Is admoto cubito Mottam comiter admonuit, vt Italis maledicere desineret, ne illi patrii decoris memores, ac omnis contumeliæ prorsus insolentes, si id rescirent proculdubio defensuri publicam iniuriam, eum ad singulare certamen prouocarent. Tum ille altius sublata voce, prouocent inquit, vt lubet, quando nihil mihi omnino felicius exoptem quàm id forti dextra verum esse testari, quod nequaquam temulento ore protulerim. Hæc vt dicta erant per Hayalam in contubernium Prosperi Columnæ delata sunt, vbi frequentes de more Itali equites aderant, increbuitq. inter eos rumor, proscindi contumelia Italicum nomen ab arrogante Gallo, viderique eam iniuriam ferro vindicandam. At Prosper vbi id didicit, cuncta maturè peragenda ratus in ea præsertim causa, quæ totius Italiæ dignitatem respiceret, duos Ianos Romani sanguinis equites Brachalonium atque Capocciam sciscitatum misit, an vera essent quæ à Motta in conuiuio prolata dicerentur. Id si Gallus ingenuè & extra mensam fateretur, continuo eum stultè mentiri dicerent, & tot quot ipsi Galli vellent, ostendendæ virtutis causa ad certamen ex pari numero prouocarent. Non erubuit Gallus: pertinacique animo conditionem accepit. Hic est ille Motta quem Borbonianæ perfidiæ crimine damnatum, ideo que exulem in ruina cadentis Vrbis vsurpato Prætoris nomine, ex tri-

bunali ius dicentem vidimus, quum inter eos qui sacra humanaque confuderant, aliqua iuris & æqui formula quæreretur. Sed is demum quum in Hispaniam pretiosa præda diues enauigaret, ab auaris vectoribus ex morbo semiuiuus in mare proiectus est. Verùm Gallus pecunia se redimens ad Namurtium reuersus est, qui de omnibus quæ acciderant edoctus, ineundæ pugnæ causam dictaque & promissa Mottæ suorum omnium hortatu comprobauit. Statimque inuenti sunt concitante Motta tredecim insignes Galli equites, qui pro decore gentis ad subeundam eius certaminis aleam sese obtulerunt. His autem pares Prosper delegit. Fuêre ii ex omni ferè Italiæ regione lectissimi, vt speratæ victoriæ laus, nemine conquerente latissime spargeretur. Romani tres erant, vt hoc dignitati omnium victricis vrbis daretur. Ipsi ante alios, vt diximus, Brachalonius atque Capoccia, & Hector cognomento Peracius. Marcum autem Corolarium Neapolis, & Capua Hectorem Feramuscam bellicosa stirpe æditum, dedére. His autem à Theano Sidicino, Ludouicus Benauolus & Marianus Abignentius à Sarno & Meiales Ethruria oriundus succedebant. Binos vt mitteret Sicilia impetrauit, ne Insula impotenter abrumpente mari auulsa à suo, ius Italicæ ciuitatis amisisse videretur: Franciscum scilicet Salamonium multis postea bellis clarum, & Guliermum Albamontem. Ex circumpadanis vero vrbibus numerum suppleuere Parmensis Riccius, & Titus è Laude Pompeia superbo cognomine, quòd bello omne vitæ discrimen contemneret Fanfulla vocatus, & acer è Foroliuio Aemiliæ viæ Romanellus. Gallorum porrò nomina, quanquam ea disertè ab ipso Motta didicerim, hoc loco supprimenda censuimus, ne pro sperata laude, postquam inauspicato certauerunt rei malæ gestæ dedecus cum deformi nobilium familiarum nota transmittatur ad posteros. Prosper suos, quòd ferè omnes ex sua aut Fabritii fratris ala delecti essent, graui sermone, sed vultu maximè læto hortatus est, vt meminissent publicum totius Italiæ decus in ipsorum virtute positum, propterea enixe darent operam, ne ipsius opinionem fallerent, qui eos potissimum tot fortissimis equitibus prætermissis, tanquam optimos Italici nominis defensores delegisset. Nec quisquam fuit qui non dulcedine paratæ gloriæ duceretur, iuraretque se non nisi victorem in castra rediturum. Monuit autem singulos: & instruxit adeo diligenter, vt arma & equos sigillatim inspiceret. Singulis autem robustas hastas Gallicis ferè cubito longiores, gladios item binos: alterum mucrone solido, qui ab ephippio ad læuam dependeret, alterum lateri alligatum, breuiorem & latiorem, quo cæsim punctimque ferirent, tribuit, ad dextram quoque addidit pro claua ferrea rusticam securim graui pondere, sesquipedalique manubrio validam, ab ipsa ephippii fronte cathenulæ ferreæ insertam. Equi autem ferreis splendidisque frontalibus, ceruicalique lorica, & bardiis recocto è corio inauratis, & pictis tegebantur. Has antiqui clibanos vocabant,

cabant,pectora & clunes aptissimè munientes. Addita demùm sunt noui & perutilis apparatus duo venabula, quæ post aciem solo figerentur: vt qui equis deiecti forent,his arreptis rem gererent. Ea sicuti à Prospero & ab his qui depugnarunt accepimus,ad victoriam maxime contulerunt. Nec minore cura Namurtius suos instruxit,decora specie aureos limbos alternante purpura virgatis in sagulis prodeuntes. Hos Palicia ex multis id decus petentibus delegerat: conserendæque pugnæ præcepta singulis tradens ad repræsentandum Gallicæ virtutis specimen vehementer accenderat. Medio itaque in loco inter Quadratam & Andriam vnius ferme stadii spatium sulco descriptum est erecto quidē suggestu,in quo sub vmbella delecti tres iudices considerent. Ii statuerunt, vt delati extra spatium pro victis haberentur. Singulis autem victoribus arma & equi centenique item aurei præmium forent. Quum vero iudices locum ab omni iniuria tutum tanti certaminis spectaculo præstari postularent:ad idque Palicia fidem suam, vt in graui periculosoq.negocio,interponere recusaret: Consaluus se egregie tuta omnia præstaturū est professus, ac vniuersas copias Barolo eduxit, tanto quidem ordine instructa productaque acie,vt pugnaturus esse videretur. Gallorumque animos ambiguo quodam terrore iniecto suspenderet. Accitos demum ad se Italos non aliis verbis hortatus est,quàm eius gentis stirpisque homines generoso constantis animi decreto contemnerent, vtpote quos à maioribus ipsorum subacta Gallia milies cæsos atque perdomitos meminissent:sperarentq.pro optima causa aduersus insolentes,stolideq. superbos pugnantibus certissimum victoriæ numen adfuturum. Tum vero dimissi ad stadium,ex aduerso prodeuntibus Gallis sese in aciem æquata fronte direxerunt.Nec mora ad tertium tubæ cantum indicto silentio concursum est. Itali magno contra se impetu procurrentes Gallos secus ac omnes ex more militiæ crediderant, nihil promotis equis sed inclinatis tantum hastis constanter exceperunt.Eo quidem euentu,vt Galli priusquam ipsorū cuspides ad hostium thoraces peruenirent, longioribus hastis inducerentur, & quidam ab extrema acie stadii spatiū pertransiret. In eo concursu nonnullis vtrinq. ephippii sella deturbatis,hastisq.perfractis magna equorum colluctatio ædita est. Singuli autem clauas aut gladios expediuere. Sed ab Italis mirificè res gesta est securibus:quum graui ictu cassidum bucculas humeraliaq.diffringerent:ensesque item è manibus hostium excuterent: Aequata tamen pugna videbatur, quòd Alba montes & Sidicinus asportantibus equis, vrgenteq. hoste pulsi, intra descriptū limitem se continere nequiuissent. Verùm ingenti animo Brachalonius & post eum Fanfulla,cadentibus eorū equis,in pedes destituti, arreptis extemplo venabulis quum acriter equos virosq.perfoderent victoriam inclinarunt. Vnus omnino ex Gallis nomine Claudius,collisa vementer galea,ita vt per nares cerebri medulla cū multo sanguine diffluerer,interiit,qui quū esset ab Asta Italiæ Colonia oriūdus,merito cecidisse

videri potuit: quòd pro gloria externæ gentis contra patriæ decus parum honesta si non improba arma desumpsisset. Reliqui vulnerati aut ex multis securium ictibus attoniti, quum se victos faterentur, ad terram arma proiecerunt. Quo rerum euentu perspecto Iudices è Tribunali cum multo tubarum clangore Italos victores pronunciarunt, atque ita Galli quòd eorum nemo centenos ex condicto aureos, quibus se redimeret secum attulisset, Barolum sunt perducti. Nihil enim de eius prælii euentu dubitarant, quum arrogantius quàm deceret, vel contra vim victoris Martis tantos ex inani fiducia spiritus desumpsissent. Consaluus hilari fronte susceptos iucunda oratione consolatus admonuit, vt æquo animo perferrent, quicquid diiudicante fortuna contra spē egregie pugnantibus contigisset. In posterum vero linguam moderari condiscerent, strenuos enim honestosque viros, qui equestris dignitatis honore digni existimari volunt, neminem nisi in acie contemnere: & nusquam iactabundos non inani verborum ferocia sed fortibus factis perillustrem famam quærere consueuisse. Exinde curare corpora iussos Prosper atque Fabritius vsque adeo liberali comitate susceperunt, vt Galli quanquam deiectis vultibus perturbati, ferè totam oris tristitiam exuerent: minusque iam quosdam puderet accepti dedecoris, postquam eorum virtuti concessissent, quorum humanitate vincerentur. Nec multo post recepta è castris pecunia, redempti, dimisique sunt. Consaluus vero Italos luculentissime laudatos, equestris ordinis dignitate traditis de manu ornamentis nobilitauit, ita vt ad ipsorum gentilitia insignia argumentum virtutis atque victoriæ, tredecim torques adderentur. Hanc porrò celeberrimi certaminis historiam, vt manaret ad posteros, Hieronymus Vida Cremonensis vetus sodalis meus pernobili heroico carmine decantauit. Per eos quoque dies Consaluus ad subleuandam annonæ penuriam qua maxime laborabat, nouo inexpectatoque prouentu maxime lætatus est, Veneto scilicet nauigio cum magna frumenti copia circa Sipontum à triremibus intercepto, Barolumq. deducto. Alegria enim Gallus Fogia manu capta (hæc olim Ecana fuit) maximam in oppido frumenti vim nactus, id totum tanquam suam prædam venale proponens, Veneto mercatori præsenti pecunia coëmenti adiicere maluerat, quàm Neapolitanis fame laborantibus, qui id sub fide ad diem exoluendi pretii postularent: & iam nonnulli publico vsui ad alendum exercitum in horreis recondendum dicerent, ita vt ex hostis auaritia Consaluus insigne beneficium sit cōsecutus, & nulla quidem cum infamia; quum Veneto amplio res quàm ille Gallo dederat pecunias, numerasset. Exinde quoque accumulata lætitia naualis victoriæ nuncium accepit. Liscanus enim Præianē Gallum ad Iapygium consecutus, ita eum conserta pugna profligarat, vt demersis captisq. aliquot nauigiis, in fugam verteret, potiturus haud dubie prætoria naui, nisi Præianes in Hidruntinum portum sese celeriter intulisset: vbi Venetus præfectus, tanquam amborum Regum socius, tu-

tam vtrisque stationem præstare erat solitus. Ab ea autem Prætianis infelicitate Siculæ naues septem frumento onustæ libera tutaque vsæ nauigatione,& pacatis passim littoribus Barolum peruenerunt. Quarum appulsu tanta annonæ vilitas est consecuta,vt pretia rerum propè omnium, ex dimidio planè decreuerint: his enim nauigiis Consaluus præter triticum & ordeum, vini Mamertini, caseique Siciliensis, & ex Cetariis salsamenti magnam copiam sibi aduehi curarat. Interea Namurtius qui è Canusio, Altamura, Gerione, Quadrata, Rubis, Fogiaque & Siponto,Consaluum circũfusis copiis lenta obsidione premendum susceperat, repentina Castellaneti rebellione excitus,ad vindicandã perfidiam, motis propere castris ire constituit. Superioribus enim diebus Mesapiam, Dauniam Iapygiamque peruagatus, multa in Salentinis oppida in potestatem redegerat,& in his Leccium nobile oppidum, Lupiæ antiquitus dictum,prætereà Calatanam antiquissimã Thessalorum Coloniam,quæ hodie à Sancto Petro nomen ducit, & Nardoum à Leucadia, Neritho condentibus Græcis dictum. Item Rudias Ennii Poëtæ natalibus celebres,quæ Rhodeiæ hodie vocantur, Oriam demum,& Mottulam:conuersisque signis,& Gallipoli ex itinere frustra tentato,Tarento copias ad mouerat,nihilq. se commouente præsidio, & quiescentibus Tarentinis, Conuersanum adortus eius oppidi Regulum fidem mutare coëgerat. Postremo vrbem Castellanetum medio sed obliquo itinere inter Tarentum atque Brundusium sitam,ea conditione in fidem acceperat, vt præsidii causa duas Gallorum turmas imponeret: quibus sese aduersus Hispanos è Tarento sæpius erumpentes tuerentur. Eo modo quum multa terrore præsentis exercitus,& pleraque sine vulnere, colloquiis & pollicitationibus perfecisset,quòd præcellenti studio Andreæ Aqueuiuæ & Fabritii Iesualdi Andegauensium Procerum vteretur: in magnam spem maturæ victoriæ venisse videbatur. Sed forte euenit vt Castellanetani Gallorum iniuriis exagitati coniurarent,quòd nonnulli procacius quàm Apulorum mos ferret, matronarum pudicitiam attentassent:alii hospitũ penuariis copiis prodigè vterentur:& quidam hospites suos ægre iniquis imperiis parentes temere verberassent. Itaque præsidium intempesta nocte sopitum in hospitiis ad datam tesseram est comprehensum,accitisque à Tarento Hispanis vrbs tradita: ea tamen conditione,vt Galli quãquam exuti armis & equis,quoad in tutum peruenirent, inuiolati præstarentur. Id inexpectatæ perfidiæ facinus vsqueadeo Namurtium commouit, vt vel dissuadente Aquauiua Regulo quin motis propere castris eò contenderet,retineri nequiuerit. Ille enim peritus belli, gnarusque hostium Gerioni, aut Rubis, aut deniq. Canusio timendum esse disserebat: ne ipso abscedente longius, Hispani rei bene gerendæ occasionem arriperent. Verum Namurtius se festinanter iturum, vindicataque perfidia celerrime rediturum professus. Castellanetum noctu diuque,continuato itinere peruenit,Oppidani subito aduentu irati repentinique hostis ma-

gnopere perturbati, quòd pauci in præsidio Hispani aderāt, quòd aduersus vim tormentorū imparati essent,& mulierum puerorumque planctus deliberantibus viris, fortia consilia excuteret, ad id consilium decurrerunt, vt admissi sceleris pœnas pecunia redimerent, postquam nihil in corpora desæuissent. Sed dux iracundus, quum triplo maiorem pecuniam postularet: & nisi integram continuo persoluerent, cunctis extrema supplicia minaretur, id omnino importunè effecit, vt oppidani ad desperationem versi extructis introrsus tumultuariis munitionibus aliquot tormentorum ictus constanter sustinerent. Subireque murum scalis ausos prouolutis è corona trabibus saxisque ingentibus deterrerent. Verum in eo conatu hærentem, ambigentemque an vi admota, quod esset periculosum, an accepta quæ offerretur pecunia, quod indecorum videri posset, iniuriam vindicaret, ab eo consilio nuncius auertit. Is attulerat Consaluum Barolo profectum Rubos ad opprimendum Paliciam contendisse. Is enim de Namurtii profectione certior factus ex occasione sumpto consilio, celeriterque expedito, noctu eductis omnibus copiis, tormentisque,ita vt Decuriones Barolitanos non obscurè fidei obsides futuros secum duceret, Rubos aduolauit. Tantaque vi tormentis admotis oppugnare adortus est, vt prostrato ingenti ruina muro, collata veluti acie dimicaretur, & non vno in loco Hispani admotis scalis subire mœnia niterentur. Certatum est per septem horas summa contentione, nam Palicia infracto animo vbi periculum posceret, adhortando pugnandoque suis non deerat, quum pro vallo cataphractos equites pedibus dimicantes irrumpentibus opposuisset, & per sagittarios Vascones idoneis in locis dispositos crebra vulnera subeuntibus inferret. Sed ipso demum Palicia vulnerato, & cataphractis incumbentium hostium impetu pondereque prostratis potius quàm interfectis, Hispani in oppidum irruperunt; quum alii eodem ferè tempore conscensis scalis muri coronam cepissent. Primum,quod illatum est repulsis Gallis vexillum,fuit Francisci Sances, qui Regis Hispaniæ erat dispensator: Muralis verò coronæ decus datum est Traiano Morminio nobili Neapolitano, qui primus muri pinnum apprehendisse conspectus est. Multis igitur primo impetu cæsis, reliqui Galli omnes cum Rubostanis ciuibus capti sunt, eminente inter eos Palicia cum Amideo Allobrogum equitum præfecto & Peralta Hispano, qui ante turbatam pacem sub Gallo Rege stipendia merens, in officio sibi permanendum esse censuerat. Consaluus in tanto strepitu direpti oppidi præcipuam adhibens curam, fœminas coniectas in templum ab omni iniuria inuiolatas conseruauit. Sequentique die non plane toto direpto oppido eadem vsus celeritate Barolum est reuersus, penè priusquam Namurtius qui ex itinere adiunctis sibi Heluetiis & coacto ampliore equitatu festinanter aduentabat, de Paliciæ calamitate doceretur. Nec multo post Rubostanas mulieres Barolum perductas pudore incolumi & sine pre-

tio

tio dimisit; virosque pariter ad vnum omnes: quibus exigua admodum pecunia redemptionis nomine imposita fuerat. Gallos porro equites nequaquam redimi passus in custodia retinendos iudicauit, quòd paulò antè Namurtius præscriptis legibus parum integre paruisse diceretur. Reliquam autem peditum turbam ad Liscani triremes vsque ad belli exitum relegauit, duriore aliquanto pœna quàm Christianæ militiæ mos ferret. Quo instituto dux nonnunquam contra naturam ingenii seuerus & callidus, ob idque aduersos de se rumores ex belli commodo facile contemnens, hostium alas, cohortesque vehementer attenuari præclare intelligebat: Paucisque diebus & equitatu quoque quo maxime valebat hostis, par euaderet; quum supra septingentos militares equos variis expeditionibus Castellanetique præsertim & Rubis captos, lectissimis peditum dedisset. Ita vt pedites ad equum rescripti, ardua quæque & aspera tentare auderent: & eo quidem alacrius, ne tanto beneficio, inexpectatoque honore indigni viderentur. Dum hæc in Apulia geruntur, Hugo Cardonius è Sicilia coactis tribus milibus peditum & trecentis equitibus Rhegium traiecit, Iacobum Sanseuerinum Myleti Regulum Brutios ad defectionem concitantem tumultuario prælio fudit, Didacum Ramirum in arce Terrænouæ obsessum liberauit, oppidumque diripuit & incendit, Conuersusque demum ad oram magnæ Græciæ Martianum Rossani Principem in fugam vertit. Quibus rebus cognitis Sanseuerini duo Reguli Besennianus & Salernitanus qui antea (vt diximus) ab Hispanis ad Gallos defecerant, accitis, vndique copiis armatisque clientibus sese aduentanti Obegnino coniunxerunt. Is parua manu Gallorum Cosentiæ relicta, qua Solitius Gometius in arce obsideretur, ad Hugonem quanta fieri poterat celeritate contendebat, vt quàm primum confligeret. Erant cum eo Grigninius atque Malhærba, hic sagittariis Vasconibus & tribus Heluetiorum vexillis, ille cunctis leuis armaturæ equitibus præerat. Sed præcipuum robur erat in grauis armaturæ equitatu, in quo eminebat veterana Scotorum ala Obegnino familiaris fidaque. Habebat tum castra Cardonius in ea planitie quæ ab oppido Terranoua ad meridiem se extendit. Is de hostium aduentu fractus, rem ad consilium defert, & quanquam nouis copiis esset adauctus, vitandos tamen patentes campos censet, & sese ad Sancti Georgii arcem quæ pertinebat ad Apennini montes recipere constituit. Sed ne decretum fiat, noui duces impediunt, qui ab Hispania nuper aduenerant. In his fuere Emanuel Benauidius, Antonius Læua, qui postea summus dux euasit, & duo Aluaradi pater & filius: qui quadringentos vtriusque armaturæ equites, & quatuor cohortes adduxerant. Indecorum enim & planè turpe esse differebant retro mouere castra pedemque referre, antequam hostis in conspectum se daret, & quales quantæque eius essent copiæ certius exploraretur: vel ob id præsertim quòd ambiguæ fidei Brutius speculator, Gallos nec biduo quidem affuturos

renunciasset. Sed eam hostium opinionem Obegninus dux vetus egregie fefellit, Gallica enim vsus celeritate, per insuetatam viam monstrantibus Brutiis, & noctu confecto itinere, instructam aciem ostendit, & signa canere iubet. A dextero cornu duo Sanseuerini Reguli lunato flexu producebant, in læuo Grigninius erat cunctis vt diximus leuis armaturæ equitibus præpositus, In media porro acie Obegninus ipse constiterat densato cataphractorum ordine Regulis ferè coniunctus. Malherba confertos Heluetios & Vascones ex raris ordinibus commode sagittantes Grigninianis equitibus applicarat. Ex aduerso Hispani conspecto hoste, quanquam pauciores, consilioque decepti, intrepidè ordines instruunt, seseque ad conferendas manus cohortantur, & procurrentium Gallorum impetum constanter excipiunt, committitur atrox pugna, nec displodendis vtrinque tormentis facultas datur. Sed ardente pugna dum Cardonius admirabili constantia ducis & militis munus impleret, Grigninius lato circuitu extensa ala in transuersos hostium pedites inuectus, eos perturbauit & fudit: Quibus extemplo incubuêre Heluetii & Vascones tanto impetu, vt pulsi ab hastatis sagittisque confixi, in fugam verterentur. Ex alia autem parte omnis equitatus Hugonis mo nitu conglobatus, Brutios æquata cæde sustinebat. Verùm Obegnino suam aciem promouente, neque Siculi neque Hispani equites Scotorum cataphractorum vim tulerunt, quin celeriter terga darent, & præcipiti fuga ad montes contenderent: increpante Cardonio, & vt ora conuertere sensimque se recipere vellent, frustra obtestante. Eo modo profligatis equitibus peditatus in medio cæditur atque proteritur. Equites verò magna ex parte ad montium angustias euadunt. In ea hostium perturbatione Grigninius quum abeuntium tergis instans intemperantius proueheretur, quòd subducta a cassidis buccula faciem nudasset, recepta per oculum conuersi hostis cuspide interfectus est. Nec Obegninus parum vitæ periculum adiit, quum Hispani equites vti postea ab Antonio Leua accepimus, circumuento & ferè capto, cassidem detrahere conarentur, haud dubie iugulum petituri, nisi Salernitanæ alæ superuētu, quæ facto cuneo circumfusos dissiparat, seruatus fuisset. Nouissimus porro omnium Hugo quū cæteri proceres per montes euasissent, dimisso equo cui crura præciderat, ne eo potiretur hostis per muosas rupes ad Bubalinam Mottam se proripuit, atque inde collectis paululumque recreatis militib. qui ex prælio superfuerant, in Locrensem agrum ad vrbem Hieracium descendit, Impedimenta diripienti militi agrestibusque cessere, vexillæ autem cum multis nobilibus Hibericis equis ad Obegninum relata sunt, captiuorum numerus quàm cæsorum amplior fuit. Nec ea victoria Obegnino admodum læta videri potuit, quum Grigninii amicissimi atque fortissimi viri morte constitisset. Post id prælium Obegninus quum Bubalinam Mottam in quam hostes ex fuga se receperant profectus sine vulnere cepisset, & in Locrensi Pentadactylos oppidum expugnasset,

gnasset, nemo ferè in Brutiis fuit qui non ad Gallos victores studiũ continuo verterit, Hispanis vtiq. in munitas arces refugientibus: quas Gallus ægre per hyemẽ oppugnaturus esse videbatur. His rebus quæ in Brutiis & Apulia gestæ fuerant Ferdinando Regi in Hispania nunciatis, extemplo alia classis maioris apparatus in portu Nouæ Carthaginis adornatur, quæ Messanã adnauiget, præerat copiis classique cum imperio Portocarerius è Buccanigra familia Genuæ pernobili oriundus, propterea cæteris Hispaniæ Regulis ad id imperii decus aspirãtibus Regis iudicio prælatus, quòd Consaluò arcta affinitate esset coniunctus. Nam is Manricæ Consalui vxoris sororem in matrimonio habebat: Videbaturque coniunctis cum eo sensibus ab omni æmulationis certamine procul abfuturus. Portocarerio parebant Alfonsus Caruaial, Italiæ postea bellis clarus, qui sexcentis equitibus præerat, & Ferdinandus Andrada qui ex Gallecis, Asturibus & Cantabris, ac Oceani littore circiter quinque milia peditum adduxerat. Nauiganti Portocarerio ita aduersi fuere venti, vt ingenti tempestate circa Aeolias Insulas iactatus aliquanto tardius quàm volebat, sed classe incolumi Messanam peruenerit. Verùm traiecto freto, Rhegii exponentem copias supremus inuasit morbus. Is quum fatalem horam sibi adesse cerneret, consulto Nucia Siciliæ Præfecto, ad Andradam ius Imperii transtulit, quanquam Emanuel Benauidius & Alfonsus Caruaial natalibus clari peritique militiæ ipso Andrada potiores viderentur. Exercebãt enim inter se Benauidius & Caruaial veteres simultates ex diuerso factionum studio conceptas, vsqueadeò graues, vt neuter alteri ex professo parêre vellet: sed ambo in Andradam nequaquam ægre Reipub. causa consentirent. Mortuo Portocarerio celebratis exequiis iusta persoluerunt, numeratoq. militi stipendio ex Siciliæ vectigalibus, ac initis cũ Hugone consiliis Andradæ copias omnes Rhegio eduxit, & tribus castris ad Terrænouæ campos est profectus. Eodem quoq. die Obegninus è Bubalina Motta ad occupãdam Terramnouam venit. Sed præoccupante Aluerado, quum leui certamine hostium vires pertentasset, ad Castrũ Sancti Ioannis non procul à Semenaria deflexit, quo in loco septem antè annis Ferdinandum Regem & Consaluum collata acie profligarat. Nec longe aberant campi recenti Hugonis calamitate pernobiles, adeo vt Obegninus gemina victoria ferox quanquam numero copiarũ inferior, fatales hosti campos sibique felices oculis reuisens, læto quodam auspicio duceretur, vt quàm primum tertiæ pugnæ aleam subiret; mitteretùrque ab eo ad hostes Ferracutus Araldus. Is Caduceatoris officio fungebatur, qui superbo ore Hispanos tanquam non valde strenuos, & planè vinci solitos, ad certamen prouocaret. Quibus verbis Hugo per se ad abolendum dedecus ardore quodam indignantis animi concitatus, accipiendam pugnæ conditionem Ferracutumq. propterea argentea pelui scyphoq. donandum censuit. Ioannemq. fratrem qui nõ longe aberat cum pedestribus copiis accersiuit. Sed milites negabant se

progreſſuros,niſi toties promiſſa pecunia ſtipendii nomine debita ſolueretur. Verùm eam animorum contumaciam omni quod habebat auro argentoque præbito,oppignerataque amicorum fide,facile diſſoluit,atq. ita peditatus in caſtra perductus eſt. Obegninus autem aliquot leuibus prælijs factis, ſuperatoque Petrace amne, ad oppidum Gioiam contendit. Abeũtem Andrada & Hugo motis properè caſtris ſubſecuti, eodem vado flumen traiecerunt,eo quidem ordine, vt quiſque eques confeſſorem peditem tranſportaret. Poſtero autẽ die Obegninus inſtructa acie ab oppido Gioia deſcendit. Hiſpani autem conſpectis hoſtium ſignis, continuo aciem direxerunt. In cornibus erant Emanuel & Caruaial, mediam vero aciem tenebant Hugo, Antonius Leua, & Alueradus pater, cum vetere equitatu peditatuque. Hoc agmen ex modico interuallo ſequebatur Andrada cum equitibus ab Hiſpania nuper aduectis, & Gallicorum & Aſturum cohortibus. Hæ gentes antiquo more Romanæ militiæ ſcutis oblongis inflexiſque & tragulis miſsilibus vtebantur. Ipſe porro Obegninus in primo agmine fuit, ciendæ pugnæ auidus. In ſecundo Alfonſus, & in tertio Honoratus Sanſeuerini conſtiterunt, qui Regulorum gentilium ſuorum alas ductabant. Quadrato autem agmini peditũ præerat Malherba, iuxta quem erant tormenta, quibus vtrinque diſploſis ab equitatu procurſum eſt. Obegnino aduerſos Solis radios vitare conanti Hiſpanorum leuis armaturæ ala locum præripuit. Ita vt ſigna verteret,& in Emanuelis cornu vehementer inueheretur. Sed ardente iam prælio & ægrè vim Scotorum Benauidio ſuſtinente, Hugo, Antoniuſq. & Alueradus opem tulerunt, pugnaque tanto animorum vigore contracta eſt,vt Galli Hiſpanique gladiis rem gerentes permiſcerentur:nec eorum quiſquam de victoria dubitaret, quum Caruaial expedito conſilio ſiniſtrum cornu circumduxit: & in terga primi hoſtium agminis prouectus,tantum terrorem ancipiti prælio occupatis intulit, vt Obegninus diſsipato ſuorum agmine in fugam verteretur. Alfonſum verò cum ſecunda acie auxilium ferentem, Andradæ equites profligarent:pariq. forte Honoratus perterrito fuſoque tertiò agmine profugeret:ſemique horæ momento(quod vix credibile eſt)trucidato ferè toto Gallico peditatu,inſignis victoria pararetur. Capti ſunt ambo Sanſeuerini Honoratus & Alfonſus. Obegninum Scotorum globus è manibus hoſtium eripuit. Iſque demum adiuncto Malherba continenti curſu Gioiam contendit. Sed ibi paululum moratus, quòd iam Hiſpani equites hiſdem veſtigiis inſecuti aduentare nunciarentur, citato per obſcuram noctem itinere, in Angitulam arcem confugit. Sæpe Fortunam incuſans, quæ inuictum hactenus, & Britannicis Galliciſque bellis duodecies iuſta acie victorem eluſiſſet. Sequenti vero die ante alios Valentius, Emanuelis frater,& ſecundum eum Caruaial, Alueraduſque filius, & Antonius demum Leua,nihil de celeritate remittentes, Angitulam peruenerunt, Oppidoque potiti Obegninum in arce obſidere ſtatuerũt. Nec multo poſt Andrada

dux

dux ipse cum vniuersis copiis superuenit, erectisque munitionibus, & circumposita cohortium statione, ne dux hostium elaberetur, in conspectu oppidi, sed extra tormenti iactum, castrametatus est. Hisdem quoq. diebus quibus post aduentũ classis & Portocarerii mortem, Andrada nouo duce in Brutiis cum Obegnino conuersa iam plane Fortuna certabatur, Germanorum cohortes, quas Octauianus Columna à Prospero patruo ad Cæsarem missus impetrarat, Carnicis iugis ad Tergestinum portum deductæ impositæq. in naues Barolum peruenerunt. Quarum aduentus tanta lætitia Consaluum affecit, vt spem antea de summa victoria conceptam mirifice confirmaret: nec ideo diutius cunctandum arbitraretur, quin in aciem prodiret. Septimũ enim mensem Baroli angusta vrbe obsessus, quum vicina oppida præter Andriam Namurtius occupasset, cuncta belli incommoda, vna inuicti animi magnitudine superarat. Subleuante quidem Fortuna spes ægras, & sæpissime extremis obsessi casibus arridente, adeo vt nunquam de matura victoria dubitasse crederetur. Hoc inito susceptoq. consilio, quum omnia quæ ad profectionem opportuna forent, præfectos equitum & peditum parare iussisset, Petrum Nauarrũ, & Ludouicum Erreram propinquum suum cum ea manu qua possent, Tarento euocandos iudicauit. Horum enim eximiæ virtuti plurimũ tribuebat, pari quoque consilio Namurtius coniectura iudicans hostem ap pulsis Germanorum auxiliis moliturũ aliquid, & Barolo protinus egressurum, Andreæ Matthæo Aquæuiuæ perscripsit, vt ē Conuersano Altamuram peteret, vbi erat Arsius, atq. inde ambo coniunctis viribus ad se Canusium in castra peruenirent: quòd in eius viri consilio ad res gerendas maximã spem reponeret, nec sine Arsio constanti impigroque duce quicquam sibi audendum arbitraretur. Sed dum inter se Arsius & Aquauiua de profectionis die cõstituunt, Nauarrus circa Tarentum Arsii literas intercepit. Qua re cognita vir acutus Aquæuiuæ trãsituro insidias tẽdit, atq. ita ille improuiso malo circumuentus, dum fortissime repugnat, confosso equo grauiter sauciatus capitur. Ioannes eius frater strenue dimicans cadit: equitatusq. profligatur, & fermè totus in potestatem hostis deuenit. Eo negocio ex itinere feliciter gesto, Nauarrus & Errera Barolum perueniunt, Consaluus geminata lætitia in risum solutus pleno ore Fortunæ obsequenti suscipienda vota pronunciasse fertur, quòd opportunissimo tẽpore capto prudentissimo hostium duce, viros summæ virtutis & fidei magno sibi vsui futuros in castra recepisset. Iam ver florentibus aruis adultaque segete ad Calendas Maias inclinabat, quum forte eo ipso die tanquam rite auspicato maximeq felici, quo ad Gioiam profligatis Gallis victoria parabatur, Cõsaluus copiis omnibus Barolo eductis superatoq. Aufido ad Geryonem castrametatus est, ea mente, vt admotis tormẽtis opportuno oppido potiretur, aut si Galli opem ferrẽt, æquo in cãpo collatis signis confligeret. Peruentũ est ardentissimo Sole, æstuosoq. itinere, & maxime pulueruleto, tanta totius exercitus fatigatione, vt

plerique milites siti,lassitudineque confecti passim interirent:humorisq. desiderio ferulas,quas retorridus præbet ager, tanquam ex rore nocturno madidas exsugere cogerentur. Quibus malis Consaluus circumductis ad singulas acies aquæ vtribus occurrebat, hos enim in eum casum ab Aufido comportari iusserat, edicebatque singulis equitibus, vt singulos pedites,armatosque præsertim in tergo confessores acciperent.Id vero aliquanto benignius & alacrius equites præstabant, quòd humaniore quodam exemplo ab ipso duce receptus in equi clunes signifer Germanus veheretur. Geryo (vt antea diximus) irrito conatu Pœni Annibalis potius quàm ædificiorum frequentia nobile, tumulo insidet,& perpetuis per decliuia vinetis clauditur. Vineta autem fossa modica præcingit, intra quam Prosper atque Fabritius locum speculati, dimensique castra fecerunt; Sic vt tumultuario opere fossa repurgata dilatataq. ac educto ad labrum interius paruo aggere,quantum in ea temporis exiguitate fieri potuit,sese satis egregie aduersus hostium equitatum permunirent. Consaluo ipso recentiores militum ad perficiendum opus cohortante, quum eodem tempore tormenta idoneis locis in fronte collocaret. Interim Namurtius Canusio profectus non procul à Geryone consedit,vt communi ducum omnium vsus consilio de ineũda pugna statueret. Sed intempestiua altercatione factum est, vt deliberando diei maxima pars elaberetur, quum ipse & Formantes atque Arsius grauibus de causis pugnam in posterum diem differendam censerent. Ciandeius autem Heluetiis præpositus & Alegria,nequaquam segni atque indecora cunctatione,sed expedito virilique impetu, vti semper fortia audentibus Gallis feliciter euenisset,victoriam omnino petendam testarentur.Qua sententia vehementer offendi nominis sui famã Namurtius intelligebat,nam paulò ante malignas de se voces ab Alegria editas audierat, quod tanquam dux non plane peritus & strenuus vniuersi certaminis discrimen subire formidaret,& se per partes attenuatiscopiis ab insidiosa gente carpi atq. atteri cum labe Gallicæ dignitatis & magno virium incõmodo pateretur.Nec mora,non obscure contumeliam indignatus,postquàm, inquit, ita videtur, vt hodie dimicando qualemcunq. sors dabit bello finẽ quæramus, ego certe,si non publico Galliæ Regis voto,præclaro saltem priuato decori meo,honesta morte satisfaciam, atq. ita concitante fato pugnæ signum proposuit (quanquàm vix ad sesquihoram diurnæ lucis cadente Sole superesset) triplicique agmine instructo ad hostem perrexit, non æquata quidem fronte, sed obliquo ordine per gradus promotis copiis,vt quum à dextro cornu vbi erat ipse & Arsius procurreretur, Ciandeius à media acie vbi peditatus omnis constiterat,tormẽta disploderet, consequereturq. primos ex interuallo : & simili ratione Alegria tertiam aciem ad læuũ Heluetiæ phalangis latus vbi esset opus cõcitatis equis applicaret:Sic vt ternæ acies suo incessu expãsæ palmæ extremos tres digitos ab inæquali longitudine referre viderẽtur.Ex aduerso autẽ Cõsaluus

sex acies directa fronte hostibus opposuit, duæ equitum in cornibus fuerint, vna in subsidiis post Germanos, cui cohærebant Hispanorũ cohortes, adeò modico disiunctæ interuallo, vt procul vna tantum peditũ acies appareret, & medio equitatui ad erumpendum si oporteret, satis spatii præberetur. Leuem autem armaturam omnem Fabritio Columna & Di daco Mendocio ducibus emisit, quæ aduentantes hostes lacessando retardaret. Tanta autem caligo densi pulueris excitata est, vt prospectus omnis præcursoribus Gallis adimeretur. Auxit demum eam nubem, emissorum tormentorum fumus. Sed eorum altè prouolantes pilæ neutram aciem perturbarunt. Quum vero iterari tormenta Consaluus iuberet, ei trepidanter & anxiè à Leonardo Aleccio nunciatum est, cados omnes sulphurei pulueris, casu an dolo incertum, concepta flamma conflagrasse. At ille tanto nuncio nihil omnino territus, præclarum inquit omen accipio. Quid enim nobis lætius accidere potuit quàm prouenientis victoriæ luminaria spectauisse? Nec vanũ id augurium fuit, inuectus enim in Germanos, & sinistræ alæ equitatum, Namurtius, reperta fossa importunè hæsit, adeo vt repulsus, dum agmen flecteret, vt nouus aditus ad irrumpendũ quæreretur, glande traiectus caderet, pene prius quàm Ciandeius Germanos aggrederetur. Sed is eandem ab obiecta fossa fortunã tulit, quum ab iniquo loco per aggerem peruicaci impetu irrumpere co nantem, Germani prætentis hastis, & ex obliquo Hispani sclopettarii, occisis & perturbatis Heluetiis, in fossa quanquam humili trucidassent. In se enim vnum Ciandeius hostium manus atque oculos conuerterat, Quum à præaltis albentium pennarum cristis ante omnes conspicuus, pedibus depugnaret. Cæterùm cadente Namurtio, Arsius & Alegria quanquam diuersi loco, idem fugæ consilium ceperunt, verum ita casus tulit vt hic in Samnium iter intenderet, ille verò Venusiam continenti cursu deferretur. Hos equitatus Hispanicus aliquandiu persecutus, multis interfectis & pluribus cum Formante captis, in castra rediit. Quum Sol occidens nec in semihoræ quidem spatium certi luminis finiẽdo prælio præbuisset. Quæ res Arsium & Alegriam coniectos in obscuram noctem haud dubie seruauit. Primus omnium Prosper, in castra hostium aduolans ipso Namurtii prætorio potitus est, vbi abacum inaurato argẽto instructum luxuriosæq. diligentiæ & copiæ paratam cœnam inuenit ea sorte vt luculenter epularetur, & in lecto interfecti hostium ducis pernoctaret, quum eum interea Consaluus atque Fabritius totam noctem frustra quæsitum pro mortuo deplorarent. Exorto autẽ Sole Prosper cum multo plausu risuque suorum ad castra rediit, & Namurtius inter cadauera agnoscentehumeri neuos cubiculario puero, repertus est, cui Consaluus celebrato funere summos honores tribuit. Erat enim ex Armeniaca familia inter nobilissimas Galliæ valde celebri, quæ non semel Regio sanguini inserta verã nobilitatem præferebat. Pugnatum est ad Geryonem die Veneris quarto Calendas Maias, quum septimo ante die Obenigoũ

ad Gioiam ab Andrada profligatum Consaluus à captiuis geminata lætitia didicisset. Sic vt nequaquam præcipiti temeritate Namurtius, Sed planè non opportuno consilio inductus in prælium festinasse diceretur. ne scilicet acceptæ cladis fama, si emanaret, Gallorum animi frangerentur: Hostis verò maiorū virium expectatione subnixus omnibus belli artibus pugnæ casum deuitaret. Cæsa sunt ad quatuor milia hostium tanta celeritate felicitateq., vt quum semihoræ momēto res cœpta confectaq. sit, nec centū quidem ex victoribus perierint. Audiui ego Fabritium Columnam dum eius prælii successum enarraret, afferentem eius diei victoriam nullo alio magis vel militaris industriæ vel Imperatoriæ virtutis quàm in vno exigui aggeris & perhumilis fossæ momēto cōstitisse. Quo postea exemplo alios qui successere duces potissimam in muniendis castris curam posuisse videmus, repetita scilicet illa antiquorum tanquam optima castrametandi ratione, quæ Patrum nostrorum tempestate cum tota militiæ disciplina fœde corrupta perierat. Eodem die Consaluus nullum moræ spatium perterritis & fugientibus dandum ratus, Garciam Paredium, qui Arsianos Venusiam pertendentes insequeretur, misit, Petrum vero Paceum & Theodorum Boccalnm Spartanum, Alegriæ vestigiis insistere iubet. Sed Alegria Traiano Caracciolo Melphiæ Regulo fugæ comite quum præuolante cladis fama nullo in oppido reciperetur, & demissa canistris cibaria passim vel grandi pecunia vix impetraret, ad Tripaldam peruenit; atq. inde desumpta vnius diei quiete extentis itineribus, vitataq. Neapoli Auersam se contulit. Ibi certior est factus, tumultu Neapoli exorto, ipsum Regii scrinii magistrum & quæstores timore præpeditos in arcem confugisse: atq. eo modo desperatis rebus præter Capuam & Suessam iter habens, superato Lyri amne, Fundos atq. Traiectum, & demum Caietam peruenit. Altero quoq. die, qui à prælio secundus fuit, Fabritius Columna ad occupandam Aquilam Præcutinorū caput cum Restannio Cantelmo Populi Comite profectus est. Prosper vero & Andreas Capua Regulus Termulanus à Consaluo dimissi, Capuam vrbem, quæ erat Termulano Patria, pulsis Gallorum Magistratibus in fidem recepêre. Aperuit & demum eis portas Suessa, quum eò copias adduxissent. atq. ita pulsis vltra Lyrim Gallis, donec quid fieri vellet Consaluus certius imperaret, in ea vrbe considendum putauêre. Interim ad Hispanos duces, qui in Brutiis Obegninum ad Angitulam obsidebant, literæ Consalui, de parta victoria peruenerunt. Quibus ad arcem præmissis, Obegninus agnoscere se Fortunam supra æquum Gallico nomini infestam respondit, propterea quum iniquæ sorti diutius reluctari insani esse & pertinacis animi iudicaret, se protinus deditionem facturum, si vera essent quæ nunciarentur, spopondit: atque eo modo emisso Malherba, qui datæ fidei obses foret, concessæ sunt duodecim dierum induciæ, Quo spatio Galli tres equites missi ad explorandum rei gestæ exitum reuerterentur. Ii quum non multo post cuncta vti acciderant,

à captiuis

à captiuis edocti, Namurtium cæsum & profligatas eius copias renunciassent, Obegninus aurata in veste & tranquillo quidem ore prodiens, se dedidit, ea conditione, vt reliqui ad vnum omnes liberi essent, ac ipse solus in libera custodia seruaretur. Ferunt Obegninum duos iuuenes propinquos suos, qui postea bello clari euaserunt, seuerißimis castigasse verbis, quòd mollius quàm viros genereque præsertim Scotos, & Regio sanguine editos deceret, aduersum belli exitum complorarent, quasi non meminissent, nunquam animum generosis esse despondendum: sed Fortunam nouo semper conatu rediuiuæ inuictæque virtutis esse redimendam. Interea Consaluus Melphi in ditionem recepta, quum ex itinere cuncta oppida victoribus portas aperirent: & nusquàm tempus terere, sed continuò Gallos persequi vellet; ex Apulia per Samnium & Campaniam iter habens, Acerras venit. Vbi Neapolitani oratores primæ nobilitatis, quum victricem dextram apprehenderent, incruentamque victoriam gratularentur, victorem rogarunt, vt ciuitatem ex antiquorum beneficiorum memoria Aragonio nomini vehemēter obligatam in fidem reciperet: Iuraque eius, & antiquæ immunitatis leges tueretur: studioseque conseruandam ac ex fidei merito nouis honoribus amplificandam susciperet. His itaque tabulis, quas domi ex superiorum Regum formula conceperant, Consaluus liberalißime subscripsit: pollicitus se curaturum, vt cunctis eorum postulatis Rex Ferdinandus de scripto clementer annueret. Nec multo pòst sub vmbella Regio apparatu in vrbem est receptus. Parata ei fuerat solenni cultu Salernitani principis domus, quæ longè omnium magnificentißima censebatur, aduocatæque demum singulæ Tribus Idibus Maiis, in nomen Ferdinandi Regis sacramentum dixerunt. Militibus autem edixit priuato hospitio per vrbem susceptis, capitalem fore pœnam, si quenquam auare aut insolenter vel impudice violassent. Exinde conuectis muralibus tormentis, quæ magna ex parte ad Geryonem ex hostili præda fuerat consecutus, arces expugnare constituit, Nauarro profitente se breui singulas in potestatem redacturum. Prima omnium, paruo admodum scopulo imposita quæ Vincentina turris vocatur (hæc nouam arcem ex obliquo respicit) tormentis expugnata est, dedentibus sese custodibus qui tormentorum procellam ferre nequiuerant. Inde Nauarrus apparatum omnem ad nouam arcem conuertit, ita vt superioris coronæ pinnas, & summa turrium tecta interdiu verberaret, noctu verò tutus in excauandis cuniculis versaretur. Factumque est paucorum dierum labore, vt ex instituta disciplina coniectis ad ima fundamenta sulphurei pulueris cadis, totum id propugnaculum, quod hortos viridariaque despectat, subdito demum igne horribili fragore conuulsum laceratumque concideret: & Hispani per ruinas expeditis armis celeriter irrumperent: exterioreque toto arcis ambitu multis Gallorum interfectis potirentur. Reliquos verò Gallos vti erant inopinato malo per-

territi, per triumphalem portam in interiorem arcis aream refugientes, ita vrgerent, vt occupatum pontem, pondere degrauantes à Gallis custodibus attolli prohiberent. In ea autem perturbatione Galli, æneæ cælatæque portæ valuas inductis pessulis turbæ irrumpentium celeriter opposuerunt, adegereque item colubrinam ad fores, vt ea introrsus displosa consistentium & in ponte & in area Hispanorum strages ederetur. Sed admirabili casu pila ferrea in ipsa valuarum crassitie hæsit, non planè penetrato metallo; quæ hodie pro insigni miraculo peregrinis arcem inuisentibus ostenditur. Consaluus, quum meridianti capi arcem clamore militum edito nunciaretur, neque id planè crederet, arrepto tantum pedestri scuto ad arcem decucurrit, ipsoque admirante, occupata est area arcis interior, admirabili quadam audacia scandente Hispano, & Gallis qui in turres confugerant, trepide se dedentibus. Muralis coronæ decus promeruit adolescens ex armigeris Consalui pueris Ioannes Pelaës Berrius qui pinnæ pluteum Gallo ei manum detruncante audacter apprehenderat. Milites cuncta ferè quæ erant in arce diripuerunt, vsque adeo insolenter, vt nec annonam quidem se relicturos pernegarent, ipso duce Consaluo arrogantibus verbis penè violato, si militaris inuerecundia cum tanti viri maiestate conferatur. Sed in summo omnium gaudio militibus tanta re patrata indulgendum esse iudicabat. Adeò vt singula horrea & singulas annonæ cellas à militibus parum liberaliter ea vendentibus coëmere cogeretur. Dictitabant enim superbo ore ea omnia summis periculis quæsita, optimo iure sibi deberi, postquam ægerrime debita stipendia soluerentur. Earum rerum opimam publica æstimatione fuisse prædam constat, quum in arcem tanquam tutissimæ munitionis locum, Andegauensium partium ciues, mercatores, atque mensarii, obsignatas pretiosarum rerum arcas detulissent. Non defuere tamen multi ex gregariis, qui nihil sibi omnino ex pretiosa ea præda peruenisse iurarent, & diris maledicendo de iniqua sorte sua improbè quererentur. Ad quos conuersus Consaluus, Ite inquit vt ex mea liberalitate Fortunam vestram superetis, & domum meam diripite. Quo oblato munere alacres ad eam illico conuolarunt, tanta intermixtæ plebis rapacitate, vt nudatis omni ornamento parietibus nec cellæ quidem vinariæ parceretur. At Consaluus repurgata cadaueribus area, eductisque captiuis, atque omni præda militibus exportata, arcis custodiæ præfecturam Nonio Campeio, quod esset vir impiger, & sibi admodum familiaris, detulit, Nauarro ad Oui arcem tormenta conuertere iusso. Ea est in Insula de nomine vnius Sirenum Megaris antiquitus vocata, quæ Ecciæ montem spectat, & continenti ponte longo coniungitur. Successit rupi Nauarrus, perfossisque cautibus altero atque vigesimo die quàm nouam arcem ad tertium Idus Iunias ceperat, ignes subdidit, qui vbi ex incensis sensim funiculis ad tormentarii pulueris vasa peruenerunt, tota illa extremæ partis arcis præ-

alta rupes, inter horribiles eructantis flammæ crepitus, latè diffracta concidit, & tum forte quum arcis custos vocatis in consilium militum primoribus in delubro consedisset, Nihil eius loci numine à miseris auertente cladem, quum subita cadentis arcis ruina ferè omnes oppressisset. Custode itaque miserabili tumulo cum centurionibus consepulto, qui superérant tantæ cladis euentu terrefacti, quin statim arcem dederent, nullam deliberationi moram attulerunt. Per eos quoque dies seram his arcibus opem ferens Gallica classis, quum in conspectum Neapoli se dedisset, deiecta consilio, ad AEnariam vela flexit, vt vrbem Pythacusas, quæ hodie Isela dicitur tentaret. Ibique Hispanorum triremes tutam sub arce stationem habentes opprimeret. Sed Constantia Dauala summæ virtutis & fidei fœmina, quam Rex Federicus in arce reliquerat, ab excelsa munitione displosis tormentis Hispanos vsque adeò egregie defendit, vt vexillum Aragonium explicaret, & se cum arce vrbeque & tota denique Insula, quæ septem pagis constat, in fide Hispaniæ regis futuram profiteretur. Hæc est Constantia Dauala quæ pietatis & gloriæ nomine inter paucas memorabilis duorum fratrum filios Piscarium & Vastium, bellica laude maximis antiqui sæculi ducibus æquatos, feliciter educauit, quum ab infantia clarissimis orbatos parentibus vti generosa præcellentis vitæ magistra, in eam viam qua ex vera virtute in cælum itur, rectissime deduxisset. Porrò Consaluus incredibili felicitate tribus arcibus potitus Andradæ scripsit, vt iustis confectis itineribus Neapolim cum exercitu Obegnino secure humaniterque perducto venire maturaret, Quòd sibi omnino oppugnanda Caieta videretur, in quam reliquiæ Gallorum confugissent, & spe maritimorum auxiliorum subnixi duce Ludouico Salasso, ad quem ius imperii reciderat de renouando bello cogitarent. Sed Andrada iam receptis Brutiorum arcibus, & nouis passim vti opus erat præsidiis impositis, præteruectus Pestum, Veliam, & Buxentum quæ hodie Capaccium, Bucca, & Polycastrum vocantur, per Picentinos aduentabat. Scripsit quoque ad Didacum Arellianum, quem recepta Melphi in præsidio reliquerat, vt Arsium Venusia sæpe erumpentem à sociorum populatione reprimeret. Prosperum verò Columnam & Andream Thermulanum cum primo copiarum agmine à Suessa ad Pontem curuum qui est ad Fregellas, progredi iussit, ipseque ad Sanctum Germanum, quod olim Casinum theatro nobile oppidum fuit, per Calenum agrum est profectus. Inde Gulielmæ arcis oppidum eiectis Gallis in fidem recepit, Solutoque apud Fregellas militibus stipendio in Fundanum agrum descendens ad Caietam prolatis tormentis consedit. Iam eò Nauarrus tria milia peditum apparatumque oppugnandæ vrbis adduxerat, conabaturque eodem artificio quo Neapoli felicissimè vsus fuerat, pluteos facere, effodere cuniculos, mœnium pinnas detergere. Verùm Salassius & Alegria Gallorum & Vasconum freti præsidio, Nauarrum ini-

quo loco talia molientem aſsidue coniectis colubrinarum & falconum pilis perturbabant, vſque adeo violenter, vt non ſolum qui circa tormenta atque aggeres in opere verſarentur, verùm & qui procul in caſtris eſſent, vitæ periculum adirent. Nam multis ad certos pariter atque fortuitos ictus diſcerptis, Galli peritiſsimè iaculabantur. Augebant quoque ea detrimenta apud Hiſpanos apertis in locis periculosè confidentes, Gallorum triremes, quæ ab Aenaria, Prochitaque repulſæ inter Molam & Caietam ſeſe intulerant, & tormentis quò vellent emiſsis, cum multorum exitio periculoque per Formiana litora vagabantur, Quibus diſcurſibus fiebat vt propter locorum iniquitates multi ex Hiſpanis interficerentur: admonereturque propterea Conſaluus vt parceret militi inultè pereunti: tormentiſque retractis ad Formianum oppidulum Ciceronis olim delitias, quod hodie Caſtellonem vocant, caſtra reduceret. Id verò aliquanto maturiùs quàm volebat, facere eſt coactus, quoniam præter fortiſsimos milites amplius trecentos, Rodoricus Manricus Nagerci Reguli frater, Manricæque vxoris propinquus & clari cohortium præfecti Ioannes Speſsius & Alfonſus Lopes, & qui è Neapoli relicta claſſe cum ſociis naualibus euocatus fuerat Sancius Armentales Cantaber, cum ſigniferis quatuor tormentis icti cecidiſſent, & nouiſsime Antio Liteſtanio Germanorum duce falconis pila diſcerpto, ipſe quoque Hugo Cardonius ſummæ virtutis dux, qui è Brutiis victoriæ nuncius nuper aduenerat, reſiliente ad tormenti pilam muri fragmine genu ictus interiſſet. In eo prægraui dolore Conſaluus, & publico militum luctu ad Formianum caſtra fecit, vt incluſos & ſæpe repulſos hoſtes ſterili in vrbe tutius & latius obſideret, id verò percommode fiebat, quòd nouis copiis eſſet adauctus. iam enim cum Brutianæ victoriæ ducibus Andrada ad Caietam in caſtra peruenerat, quum paulò ante Obegninum reliquoſque inſignes captiuos Nonio Campeio arcis præfecto, cuſtodiendos tradidiſſet. Dum in eo ſalubri loco & nobilium fontium ſcaturigine percelebri, caſtra haberet: Fabritii Columnæ & Reſtanii Cantelmi literis factus eſt certior Theatæ in Marrucinis & in Veſtinis ad Garganum montem aliquot oppida nequaquam vi ſed præclara voluntate in fidem conceſsiſſe. Horum exemplum ſecutos Sulmonenſes, Hadrianos, Interamnates, Pinnenſes, & qui ſunt circa Fucinum lacum Cælanenſes, & cuncta denique Præcutinæ regionis oppida, in primiſque Tallacotium, & Marſorum Albam, ipſamque Aquilam, quæ ex Amiterni ruinis creuit, totius prouinciæ caput, in ditionem veniſſe: pulſo armis Hieronymo Galeoſio (is apud Aquilanos Gallicæ factionis princeps euaſerat) reiectiſque obiter Vrſinis qui duce Fabio Pauli filio, oppida Columnæ familiæ Proceribus attributa, ademptaque olim Virginio Vrſino occupare conati fuerant. Fruſtra etiam Aquilanis inhiante Fracaſſa Sanſeuerino, qui eo cum ala equitum à Pontifice miſſus, oppidanorum animos pertentarat. Interea Conſaluus certior

fiebat Ludouicum Galliæ Regem nequaquam demisso animo Fortunæ cedendum existimantem, vti erat indomiti & constantis ingenii, bellum renouare, conductis scilicet duabus Heluetiorum legionibus, ac exornata ad Genuam noua classe, impetratisque equitum auxiliis à Mantuano Ferrariensique Regulis, & à Bentiuolo Bononiensium Tyranno, Florentinisque, & ab ipso quoque Cæsare Borgia Alexandri Pontificis filio. His copiis Ludouicum Tramulium summæ authoritatis & gloriæ ducem præfecerat, addideratque ei collegam Franciscum Gonzagam principem Mantuanum, quo nemo gerendo eo bello aptior videri potuit, cum propter insitum pugnacis animi vigorem, tum propter regionum ferè omnium Apuliæ Regni singularem noticiam, quum fama rerum his in terris feliciter gestarum clarissimus haberetur. His accedebat Antonius Basseius Heduus qui Heluetiis præerat, propter linguæ peritiam vetus dux eius gentis & moderator eximius. Iam Gallorum copiæ per Ethruriam aduentare dicebantur, quum ab Roma ex Regii legati literis Consaluo nunciatum est Alexandrum Pontificem circiter Idus Augustas lethali correptum morbo post quartum diem decessisse, Cæsare Borgia filio eadem rapida valetudine grauiter tentato, ita vt Populus pro comperto haberet, & patrem & filium ex eadem lagena venenum quod conuiuis parassent ebibisse: fatali scilicet errore ministri, qui lagenas improuide commutasset, in ea cœna quæ ad fontem in aduerso Vaticani dorso ambobus maximè hilaris, sed exitu admodum lugubris fuit. Medici quum senem vim eius veneni minime sustinentem seruare nequiuissent, Cæsarem filium, vti erat ætatis vigore præualidus, multis antidotis conseruarunt. Accepi ego ab Hadriano Cardinale Cornetano, in cuius villa cœnabatur, se eodem mortifero poculo petitum, ita exarsisse ex subito viscerum feruore, vt obortæ caligines oppressis sensibus sibi rationem excuterent, & sese in solium frigida plenum mergere cogeretur, neque prius perustis interaneis ad vitam rediisse, quàm ei extrema cutis in exuuias abiens toto corpore decideret. Id verò tanquam execrabile totique Italiæ maximè funestum caput, si religionis causam amoueas, auidis oculis populus spectauit, sanie lurida deformatum, ita vt plerique inimicique præsertim Vrsini, sæuitiam diri hominis merita talionis pœna vindicasse Superos crederent: quòd aliquot opulentos Senatores eodem veneno sustulisset. Audita morte Pontificis Prosper atque Fabritius à Consaluo dimissi ad Vrbem conuolarunt: vti oppida quibus iniquo iure expulsi fuerant, armis recuperarent, nec ea Cæsar atroci morbo vehementique inuidia circumuentus grauate restituit, ne oppugnatus ab Vrsinis, Columnios quoque ex iusto odio infestos hostes experiretur. Fuit ea liberalitas quanquam extorta necessitate Columniis admodum grata, quòd Neptunum in Antiate & Genatianum in Latio, & Papeam arcem ad Algidum sumptuosis ædificiis & turribus à Pontifice permunitas, nullo labore recepissent. Tenebat se Va-

ticano Cæsar valido fideliqueseptus exercitu:ita vt præ metu Senatores de comitiis acturi ad Mineruam conuenirent. Res erat infamis plenaque recentis inuidiæ,quum supra vetus odium sacrosancto templo,& Vaticana sede Senatus arceretur. Quamobrem Romani Magistratus in Capitolio suæ dignitatis esse statuentes, liberum tutumque locum comitiis, atque omni armorum metu securam Vrbem peregrinis & ciuibus præstare,seueris obtestationibus impetrarunt; vt eductis Vrbe copiis ad Nepe secederet. Nam per eos dies Vrsini Liuiano duce Vrbem intrarant interfectisque nonnullis Hispanis, Turrionis portam crematis valuis in Vaticanum irrumpere conati,magnum tumultum excitarant. Itaque pacata Vrbe Pius tertius Pontifex est renunciatus. Sed eo intra paucos dies defuncto, Cæsar iam ex morbo firmior, in Vrbem est reuersus, vt secundis comitiis interesset, Gallis enim aduentantibus fauere decreuerat, ita vt eis auxilia polliceretur, & Georgio Ambosio Rothomagensi Cardinale candidato suffragatores ex amicis, Borgiæque domus senatoribus pararet. In ea rerum occasione Consaluus satagendum ratus, cum Hispanis ducibus qui Borgiæ militabant opportune transegit, vt postulato commeatu,cum suis alis atque cohortibus ad se transirent, Ferdinandoque Regi fortem, & Hispanico nomini iure gentium, debitam aduersus Gallos operam præstarent, vel ob id præsertim quod improuisa arma ad Salsulas Hispaniæ finibus intulissent. Transiuere itaque vel in speciem non inuito Cæsare, ipsa hercle publici decoris cura supra pudorem priuatæ necessitudinis eminente, Hugo Moncata ante alios, Hieronymusque Olorius, & Ludouicus item Hiscet Petrusque Castrius, & secũdum eos Didacus Chignones nobili loco nati, clarique militiæ. Hos Consaluus certis collatis honoribus liberalique stipendio prosecutus est. Tentauitque demum Vrsinos Proceres peramplis propositis conditionibus vti Ferdinandi Regis vexilla sequerentur, nec consilio quanquam mire arduo, felix euentus defuit. Quis enim credidisset Vrsinos & Columnios ex vetere factionum odio dissidẽtes in vna castra coituros? Dederat occasionem Vrsinis vt alienatis armis, nouam à vetereque instituto penitus diuersam rebus suis Fortunam quæritarent, Georgius Ambosius, quum Cæsari Borgiæ comitiorum causa vehementissime faueret, adducto enim secum è Gallico carcere Ascanio Sfortia Cardinale, in eam spem venerat, vt quum candidatus prodiret,pontificatum adsequeretur, adiutore præsertim Borgia, cuius caput tanquam nefarii cruentique hominis Vrsini petere videbantur, vt propinquorum necem vindicarent: quum paulò ante Tyrannus ille tot familiæ proceres immani crudelitate prostrauisset, ob id quoque se contemni existimantes facile indignabantur, quòd Trantius Galliæ Regis legatus cui operam, copias, & opes obtulerant, aliquanto perplexius responderet, quàm instantis belli pericula flagitarent. Gallus enim astuta sed fallaci ratione, Vrsinos vel sine præmio stipendioque sibi affuturos putabat, quando à vetere par

re partium studio discessuri minime crederentur: Liuiano ante alios Trantii vanitatem atque superbiam non obscura auaritia inclusam minime tolerante, quòd tanquam explorata victoria nequaquam sibi opus esse Vrsinorum auxiliis existimaret. Igitur expedita deliberatione Vrsini omnes præter vnum Iordanem Virginii filium Consaluo sese ea conditione celeriter applicarunt, vt ad eum opima stipendia merituri, cum duobus milibus vtriusque armaturæ galeatorum equitum, & quatuor peditum vexillis per Sabinorum fines transirent, tempestiue quoque in id consilium proclinatos Prosper atque Fabritius amicissimis cohortationibus accenderant, vt optime de matura victoria sentire vellent: eaque demum præmia se adepturos sperarent, quæ à summæ virtutis & fidei duce, ipsoque Rege gratissimo expectari possent. In his pollicitationibus sese Columnii vades præbebant, spondente pro omnibus Didaco Mendocio, qui præsens egregiam promissis authoritatem afferebat. Iere ante alios Liuianus & Ludouicus Pitiliani filius, Fabius item summæ spei iuuenis Pauli à Borgia necati filius, præterea Franciottus qui postea Cardinalis fuit, & Rentius Ceres Anguillarius, Iuliusque Vitellius Tiphernas. Interea Gallicus exercitus Gonzaga duce quòd Tramulius in grauem morbum incidisset, Vrbem secundum mœnia præteruectus, Latina via ad Regni fines sine maleficio peruenit: quòd Gallis se hostem futurum si secus facerent Iulius dudum creatus Pontifex edixisset. At Consaluus cognito hostium aduentu à Formiis Casinum venit, recepta iterum ex itinere Rocha Gulielma, quum oppidani leuitate populari Tristanum Acunium satis incaute sacrorum causa ab arce ad templum descendentem intercepissent: & Gallis euocatis sese defensuri viderentur. Exterruit enim eos Nauarrus: & depulso Gallorum præsidio leuitatis atque perfidiæ pœnas dare coëgit. Supra Casinum, templum est, in edito monte diuo Benedicto consecratum, degentibus ibi multis sanctioris vitæ sacerdotibus. Id tanquam tutissimam arcem Galli tenebant, qui paulò ante se præsidio excessuros datis obsidibus pepigerant, nisi intra certos dies auxilia superuenissent. Aduenerat præfixa dies, sed Galli ex fama aduentantis noui exercitus spe subnixi, deditionem extrahebant. Id minime ferendum ratus Consaluus, copias admouit, spe prædæ milites accendens, tantaque fuit eorum vis atque celeritas in conscendenda rupe, proferendisque tormentis, vt quum post initum acre certamen duo fortissimi Centuriones Ochea & Iordanes Artiaca alter per appēsum funem in muri coronam euasisset, alter per angustum perfracti muri hiatū audacter ingrederetur, consequentibus manipulariis, trucidatoque Gallorum præsidio, tota ea Cœnobii arce potirentur. Verùm ea fuit in quærenda præda militum auiditas, vt nec à Sacrario refractis armariis abstinerent, quin sacrata vasa, vestesque altaribus dicatas diriperent: ac nisi Garcias Lisonius qui pietate insigni ad Rubos captiuarum fœminarum pudorem conseruarat, intētato gladio prædan-

tes coercuiſſet, venerabiles etiam ſanctorum patrum reliquiæ, loculis ſcilicet argenteis conditæ, profectò auaritiæ militum ceſsiſſent. Eodem quoque tempore Gonzaga ad Rochaſiccam, quod eſt oppidum Daualorum, Pontificiis finibus propinquum caſtra fecit, miſſo præcone qui præſidio cædem denunciaret, ni ſe dederet priuſquam admota tormenta murum ferirent. Præerat præſidio Villalba ingenio ferox. Is præconem liberius loquentem arripuit, & laqueo è mœnibus ſuſpenſum hoſtibus oſtendit, qua ſæuitia offenſi Galli tormenta protulerunt. Verùm bis tentato certamine acerrime ſeſe tuentibus Hiſpanis, noctu caſtra mouerunt, quòd aduentare hoſtes nunciarentur: rectoque itinere Aquinum profecti ſunt. Conſaluus enim Proſperum Columnam & Didacum Mendocium, & cum peditatus parte Nauarrum Rochæſiccæ opem ferre iuſſerat, ſcripſeratque Villalbæ, vt his educto præſidio iungeretur. Ipſe verò cum Germanis totoque reliquo exercitu eadem via iter intenderat, vt cum hoſte confligeret. Verùm nocturno diſceſſu hoſtium facile accidit, vt eo die minime pugnaretur. Subinde quoque per aliquot dies vtrinque ceſſatum eſt, propter continuos imbres Gallis maxime aduerſos, qui nunquam ſe durius hyemaſſe fatebantur: quòd ægrè ad expediẽdos commeatus ſubuectiones fierent, quòd lutulenta itinera educendo equitatu, quo plurimum valebant, peruehendiſque tormentis, periniqua eſſent. Quibus rerum difficultatibus impeditos Conſaluus aggrediẽdos ratus, Fabritium Columnam, & cum eo Vrſinos duces qui dudum in caſtra peruenerant, ad Aquinum miſit vt qui nam hoſtium motus eſſent certius explorarent. Incidit Fabritius caſtra mouentibus contraxitque acre certamen cum poſtremo Gallorum agmine, vbi erat Alegria. Quo vehementer incumbente res eo deducta eſt, vt Fabritius impar hoſti ſe ſe recipere cogeretur, & Cõſaluus de motu hoſtium certior factus acies promoueret; vt creſcente prælio, ſi quid Galli audendum putarent, adductis omnibus copiis intereſſet. Sed nox admodum propinqua vtrunque ducem ex propinquo oſtentantem vires, facile diremit. Galli ad Fregellanum pontem conceſſerunt & Conſaluus ad Aquinum vnde hoſtis exierat, poſuit caſtra, pluresque ibi Gallos & Heluetios ex morbo fame & frigore tabeſcentes in templo hoſpitali repertos inſigni pietate conſeruauit, ſecus ac Preiannes Gallus effecerat, quum paulò ante nauigium quo Hiſpani aliquot, ex numero ſauciorum & ægrorũ è Formiano Neapolim aduehebantur, ſupra Cumas pyratica feritate demerſiſſet. Nec multo poſt Conſaluus ab Aquino inopi deſertoque oppido Caſinum eſt reuerſus. Galli interim circa Fregellas ſeptem integros dies explicandis conſiliis conſumpſerunt: nihil enim primis eorum conatibus Fortuna reſponderat: vtpote qui ſecus ac ab initio crediderãt, à primo hoſtili oppido contumelioſe reiecti per Caſinatis ſaltus fauces in Calenum agrũ & Leborios campos peruadere nequiuiſſent: Vetantib. ſcilicet fœdis tẽpeſtatib. ac obſtante hoſtiũ duce, qui æquiſsimo in loco pugnaturus in acie

conſtite

constiterat. Nec deerant ex Gallis proceribus qui infirma spe de belli euentu iudicantes ad non inane omen aduersi successus verterent, quòd in ipso vix dum cœpti belli limine Alexander Pontifex non obscure socius futurus repente concidisset. Tramulium verò in cuius spectata virtute authoritateque Galli milites summam spem reponerent, grauis admodum atque difficilis premeret morbus: ac Vrsini Principes qui fortem fidelemque operam obtulerant, pœnitendo Trantii errore, tanquam spreti ad hostes concessissent. Cæterùm Mantuanus, Salasso, Alegria, Basseio, cæterisque Ducibus in consilium adhibitis, nihil ad rem gerendam commodius ac opportunius esse disseruit, quàm ad Minturnas deflectere, Lyrique amne ponte constrato, per campos qui ad Sinuessanas aquas pertinent penetrare, ad oppidũ Montis Draconis, quod antiquitus Petrinum fuit: atque inde per Stellates campos, qui hodie Mazzonii dicuntur, Capuam proficisci, aut si aptius forte iter ex motu hostium ostenderetur, superato amne, ac eo ad læuam relicto, per Cascanum oppidum, Massici montis angustiis superatis, rectà per Phalernum & Calenum agrum ad amnem Vulturnum descendere. At Consaluus ex profectione hostium, id quod illi decreuerant; vti peracutus bellicarum rerum coniectator, facile diuinans, cum leui armatura Petrum Paceum secundum Lyrim misit, qui discurrendo obseruandoque aduersam hosti ripam tueretur, ipseque demum subsecutus, idoneo in loco castra fecit, & sua in ripa vbi vada statuendo ponti idonea hostibus videri poterant, oblongam munitionem perduxit, ad quam cohortes excubarent, molientesque pontem Gallos missilibus infestarent. Hæc ab vtraque fluminis ripa intentè speculantibus ac vtrinque sclopettis & balistis rem gerentibus Gallis & Hispanis, Fabius Vrsinus à Vascone, adacta inter oculos per apertam galeam crasiiore sagitta, magno cum dolore gentilium suorum est interfectus. Interim Fabritius Columna Euandriam arcem Lyri imminentem adortus, vsque adeò grauem subito aduentu præsidiariis terrorem intulit, vt Federicus Monfortius filium obsidem daret, paciscereturque se dediturum arcem, nisi Galli intra quintum diem adducto exercitu opem tulissent. Sed Mantuanus in parando ponte vehementer occupatus, leuem eius arcis iacturam putauit, atque ita Monfortius portas aperire coactus est. Eo quoq, tempore Galli admotis tormentis Turrem ad mare Lyris faucibus impositam in potestatem redegerũt, ea conditione vt pauci pedites Hispani, saluis rebus & vita incolumi præsidio decederent. Ea deditio vti infamis vsque adeò indecora Hispanico nomini in castris visa est, vt qui metu mortis vitam seruarant, concursu iratorum militum veluti publico iudicio damnati trucidatique miserabilem atque teterrimam mortem subirent. Nihil vtique vel supra æquum atrox id facinus vindicãte Consaluo, vt cæteri scilicet qui in præsidiis forent, eo maxime crudeli exemplo ducerentur, ideoq. salutem & decus in vna tantum animi fortitudine positam existimarẽt. Erat enim Cõsaluus,

eo ſtabili decreto à natura ad decus conformatus, vt quum dignitatem tueretur ſeuerus, & planè ſæuus exiſtimari minime recuſaret. Iam aliquot dies tranſierant, quum inter bina caſtra profluente Lyri Mantuani iuſſu conuectis ad ripam idoneis lintribus hiſque per tranſuerſas trabes nota ratione connexis, fluuius ponte iungi cœptus eſt, Hiſpanis qui ad munitionem erant fruſtra prohibentibus, tantaque diligentia & celeritate perficiendo operi Mantuanus cum cæteris ducibus incubuit, vt quum pons egregie latus & ſtabilis eſſet conſtitutus, Galli extemplo producta acie equites ſimul & pedites conferti, facto impetu pertranſirent, trucidatiſque primis Hiſpanorum in ſtatione pugnantibus, cæteri tormentorum metu funderentur. Iam ſupra mille, in vlteriorem ripam audacter proſpereque tranſierant, quum exorto fremitu militum ad arma conclamantium recipientiumque ſe ad proxima caſtra, Conſaluo tranſire hoſtes, potitoſque iam ripa, atque inde pulſa ſtatione aduentare nunciatur. Is vti erat omni periculo impauidus & alacer, pugnæ ſignum tuba dari iubet, cæteri duces ſeſe expediunt, Nauarrus & Andrada cohortes promouent, vexilla explicantur, proditque ipſe Iberico conſcenſo equo, expeditis tectus armis, Fabritiumque ante alios nihil cunctandum eſſe proclamantem, & pugnæ auidum hortatur, vt tranſeuntes hoſtes inuadat. Ille celeriter iuſſa facit & procurrit, & quanquam tormenta hoſtium à ſuperiore inferioreque ripa ad pontem inceſſanter emiſſa prouolantibus pilis, multos proſternerent, audacter tamen inuehitur. Porro Galli quòd tumultuaria feſtinatione tranſierant nondum in ordines conglobati incumbentium impetum ægrè ſuſtinent, Fabritiana verò ala, vti permiſta Gallis minore tormẽtorum periculo rem gerit, cæduntur que Galli, & plerique eorum in profluentem deturbantur, tanto concepto metu, vt quum in fugam per pontem verſi ſocios in auxilium adcurrentes, retro auerterent, multi è margine pontis decidentes prealto amne mergerentur. In ea perturbatione Galli duces qui inſtructi ad tranſeundum primis ſuccedebãt, profligatis opem ferre nequiuerunt, quòd productis ab hoſte tormentis pari diligentia peterentur, & iam Fabritio alii atque alii duces cum turmis & cohortibus acceſsiſſent. Fabritius tanto facinore edito, quo dimidia pars Gallorum ex his qui tranſiſſent aut trucidata aut merſa amne perierat, præcellentis inuſitatæque virtutis laudem confeſsione omnium tulit: laudatus quoque eſt publico præconio Ferdinandus Hileſca ſignifer Hiſpanus, qui rapiente ei dextram tormenti pila, imperterritus, vexillum læua manu ſuſtulit, & in hoſtem ire perrexit. Hunc poſtea Conſaluus eiuſque liberos virtutis cauſa ex Regio vectigali annuis aureis quingentis donauit. Accepi ego ab Vgone Moncata qui huic multiſque aliis terra marique præliis interfuit, in nullum vnquam ſe terribilius conſertæ pugnæ diſcrimen incidiſſe, quòd equis paſsim viriſque diſcerptis aduerſus tormenta ad non dubiam mortem procurrere minime dubitarent, & Fabritium parce de

ſua

sua laude mecum loqui solitum, intrepidi & vere ingentis animi ducem tam necessaria quàm felici audacia repræsentasse fateretur. Galli consilio depulsi, & tanto in oculis affecti detrimento, nihilo secius vt generosos veteresque duces decuit, hisdem in castris constiterunt, ea mente vt alterum quoq. pontem subuectis à mari onerariarum nauium scaphis instituendum curarent. Scilicet vt vno simul tempore impermisti, ordinatique pedites & equites separatim suo proprio ac expedito ponte, in vlteriorem ripam deferrentur, lunatamque munitionem lato ambitu ad pontium caput contra hostes perducerent, in qua validi roboris agmina, expectato subsequentium transitu, sese tuto colligere confirmareque ad erumpendum defendentibus tormetis possent, quorum apud eos tanta erat copia, vt superioris, inferiorisque ripæ margines, ipsaque vlterior instituta munitio facile munirentur. Dum hæc Diis inuitis pararent, Mantuanus Gallis odio & mox contemptui esse cœpit, quòd singula à malis initiis cœpta, secus ac putarant, tractatu dura euentuque aspera prouenissent, erratorumque omnium culpam in Ducis vel enixe fortis & strenui cunctationem referrent. Plerumque enim bello accidit, vt quum tentatæ res prospero successu caruerint, vel felicium antea ducum existimationem facile comminuant, adeo vt Galli natura pugnæ auidi, omnisque moræ & longi laboris intolerantes, vel iniqua conditione prælium exoptarent, cuius vel aduerso exitu, bello pariter & tot incommodis, aliquis omnino finis afferretur. Propterea nonnulli sparsis per contubernia sermonibus, Tramulium ex graui morbo nondum receptis viribus, Romæ decumbentem, cogitatione atque oculis requirebant, cuius felici ductu, si affuisset iam partam victoriam, & confecto bello receptam Neapolim crederent, illum enim prompto nobilique iudicio discussurum fuisse nebulas intempestiuæ cunctationis, rectamque & expeditam viam, vti antea insigni cum gloria semper fecisset, victoriis aperturum. Erat inter duces qui cum Tramulio è Gallia venerant, Sandricurtus, bello quidem egregie fortis, sed quoniam esset spurius, ab insolenti sermone, ingenioque valde turbulentus. Is in corona militum immodice loquens; Iure optimo (inquit) viri Galli multamur à Fortuna postquam eò deuentum est, vt bugroni Italo parendum existimemus, quasi non multi sint ex nostra gente, nostroque ordine potiores, qui bellica virtute præditi, his difficultatibus nos explicent & continuo vbicunque sint hostes, ad certam omnino victoriam vincendos quærant. Ea verba vtpote quæ plures audissent, extemplo ad Mantuanum delata in eius pectus altissime descenderunt, quanquam obiecti probri contumeliam, omnino inanem duceret. Erat enim mos apud milites (quòd minime prætermittendum videtur) vt ioco serioque sese mutuis contumeliis ex propria vulgarique gentium nota, prouocarent & incesserent, quum essent acies in cōspectu & leuibus præliis certaretur. Nam Gallos Hispani Borraccios id est ebrios, & ex temulentia vinum meientes vocabant: Galli

u iii

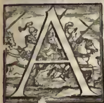
autem Hispanos à furaci manu latrones laqueo suspensos appellabant: sicuti Heluetios Germani ad exprimendam gentis ignobilitatem Couamelos, hoc est vaccas in stabulis mulgentes vocare erant soliti: Germanos verò Heluetii Smocharos: quæ vox Germanice spurcos nebulones indicat, Itali verò ab aliis Bugrones, hoc est puerarii vocarentur. Cæterùm Mantuanus qui vim Imperii cuius læsa & planè conuulsa erat maiestas in Gallos minime exercendam rebatur, eò animum iniuriæ indignitate percitum flexit, vt sese imperio protinus abdicaret, vel ob id præcipue quòd ab initio in Apuliam eundum esse grauissimis rationibus frustra censuisset: quòd pauci eius imperiis obedirent: quòd plerique cohortium præfecti falsum militum numerum referre, ipsique demum rei frumentariæ curatores, auertere pecuniam crederentur. Itaque ne imminenti calamitati cum iactura dignitatis interesset, excedere infelicibus castris & domum redire constituit, præscriptis vtique tabulis, ac his multorum fideli testimonio confirmatis, quæ consiliorum actionumque omnium rationes continerent, & Ludouico Regi mitterentur, atque ita imperio ad Salassum ætatis honore vsuque militiæ potiorem delato, Mantuam est reuersus.

FINIS SECVNDI LIBRI

DE VITA

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI

LIBER TERTIVS.

ABEVNTE Gonzaga, quum cæteri Gallorum duces neque ægri animis, neque corporibus fessi de geminando ponte & proferenda munitione diligenter agitarent, eaque omnia per brumales dies omnium breuissimos tardius & difficilius molirentur, tota hyems oborto graui austro in prædensas iugesque pluuias sese exoluit; tanta quidem iniquitate infesti cæli vt quum inter bina castra intumescens Lyris ab vtraque ripa campos inundaret, nec vim decidentis aquæ linthea tentoria sustinerent; viri iumentaque cœnoso in solo extrema incommoda paterētur. Sed iniquiore in id commune malum Hispanorum conditione, quòd tota ea planities quæ ad Sinuessana balnea porrigitur, hyemalibus aquis obsessa fœdaque, in perpetuam paludem abitura crederetur. Quibus rebus adductus Consaluus suorum omnium hortatu castra subducere ad Montes & Suessæ hyemare constituit: quanquam id ægrè esset impetratum, quòd ad montis Draconis arcem nauigia ad conficiendum pontem occulte construi iusserat, vt pari ausu & superiore quidem loco traiiceret, aut traiecturi ad terrendos distinendosque hostes speciem præberet. Per eos quoque dies aut perfringere hostium pontem, aut iniecta flamma incendere fuerat conatus: irrito, vti casus tulit, vtroque incepto, quum ex superioribus locis deiecta materia, quæ violenti fluminis impetu raptata ponti incideret, partim hæsisset ripis, partim ab hoste intercepta longuriis, ad pontem minime peruenisset. Nauigium porro onustum arida materia, variis sulphurei pulueris, & resinæ picisque fomentis intermistis, ad corripiendam flammam, quum dimitteretur, ignis aliquanto celerius quàm ex mensura temporis putassent excitatus, ita absumpsit, vt priusquam ad pontem accederet ad carinam vsque cremaretur. Eo quoque Consaluus maiore securitate, & quod plurimū intererat, incolumi dignitate castra mouit, quòd hostes paribus incommodis conflictatos, neque transire amnem, neque si transissent humentibus campis progredi aut omnino consistere posse intelligebat. Suberant etiam Natalitiæ feriæ, quæ militem varia perpessum incommoda, ex tabernaculis ad tecta proxima reuocarent. Volebat enim, vti pium deceret, nequaquam in campestri tērorio, sed in sacrato templo religiosius & apparatius Dei Christi natalem diem celebrare, quod & facturos quoque hostes rebatur, qui solennia sacra facere & per

eos festos hilarius tanquam Saturnales, ideoque geniales dies, ex induciis quodam sacro iure conceptis, conquiescere à bellicis operibus, remittereque animos,& corpora curare consueuissent. Verùm Consaluus biduo tantum sacris solennibus concesso, ad easdem conficiendi belli cogitationes redierat: agitabatque interdiu noctuque in vnam intentus curam, quibus modis transgredi amnem, hostesque propter continuos imbres ad tecta relictis castris confugientes, opprimere posset. Galli enim mouente castra Consaluo, illum pluuias fracto animo ferre nequiuisse, relictaque amnis ripa retro sese vt pugnam deuitaret à conspectu ipsorum imminentium ponti auertisse dictitabant, quum ipsi vel iniquo in loco egregie tuentes pontem, paratique semper ad pugnam perseuerantia militari superiores euasissent. Verùm ea verborum iactantia vsq. adeo ipsa hybernæ tempestatis asperitate frangebatur, vt quum ex conscientia in præduram coniecti hyemem miserè algentes cum præsentia, tum ea quæ imminebant incommoda, nequaquam læta cogitatione prospicerent, tot pluuias tanquam exitio futuras, fato dari existimarent, plerique enim veteres milites & cuncti ferè duces memoria repetebant, quale cælum summa fideliqùe serenitate Carolum regem paucis ante annis excepisset, florentibus passim & vernantibus campis per totam Italiæ longitudinē eadem Regna repetentem, à quibus demum ipsi rerum omnium commutata Fortuna,& Diis procul dubio iratis arcerētur. Placuit Salasso & cæteris, vt manentibus castris magna pars equitatus, ne equi nobiles iam planè horrida macie deformes conceptis morbis interirent, in oppida proxima & vicos Minturnensis Fundaniq. agri duceretur. Heluetii porrò & reliqui pedites, sub traiecto partiti inter se stationes, castra frequentarent. Sed iam multi ad producendam vitam pecunia egentes & secundum perpetuos imbres consumpta veste qua frigus arceretur, confecti tetra illuuie, in male sartis tuguriis expirabant: quum præfecti annonæ & quæstores, nec commeatus ea fide & diligentia, nec pecuniam in stipendium (vti opus erat) expedirent, vel abunde etiam suppetente publica pecunia, quæ summa prudentia Ludouici Regis curata transmissaque in omnes belli casus in classe seruabatur. Corcutus enim Quæstor,& Bailiuus Cadomius, quorum erat in eo negocio singularis authoritas, quod stipendiorum rationes interuertere; ac annonam maligne flagellare accusarentur, auaritia infames euaserant, nec ferebat miles, vt priuato eorum scelere publica salus turpissime proderetur. Hæc omnia explorante Liuiano, suadenteque, Consaluus construendi noui pontis consilium cepit, non dubiam ex disperso torpenteque hoste victoriā ominatus, postquam Liuianus peritus belli, ardentique ingenio fortia aggredi solitus, se ante alios transiturum polliceretur. Itaque Liuianus quæ animo agitaret parare atque exequi iussus, supra Gallicum pōtem in spatio quinquaginta stadiorum conuectis noctu consertisq. nauiculis, quibus vinaria vasa, interposuerat, pontem constituit: traductisque copiis, alam equitum Normano

manorumque cohortes ad Sugium oppidum hybernantes improuisus adoritur. Liuiano succedit Nauarrus: hunc Prosper, atque Mendocius cum graui armatura subsequuntur, ipseque demum Consaluus reliquum equitatum & Germanorum legionem adducit, Andrada qui terga tueretur subsequi iusso, equites Galli Normaniq. pedites inopinato hostium superuentu cæsi fugatiq. dispalantur, ad Gallica castra defertur clamor, duces arma expediunt, & dispersas vndique suorum turmas accersunt: nulla tamen certa manus cogitur, quæ aduentantes sustineat. In ea rerum iniquitate Salassus, tormenta maiora, quòd his conuehendis iumenta deessent, lintribus imposuit, summum enim admitti scelus Galli existimant si tormenta deserantur, & præcipiti cursu fugientibus omnibus, ad Caietam iter intendit. Nec multo post leuis armaturæ equites, & secundum eos Nauarrinæ cohortes in deserta castra perruperunt. Ibi quum nemo ferè armatus occurreret, multi capti, direptisque tentoriis, aliqui semianimes & rigentes gelu immani Cantabrorum sæuitia, trucidati sunt. Nulla vnquam ab hominum memoria fœdior & miserabilior fugæ facies fuit, permisti enim pedites & equites, sese cursu atque impetu proculcantes, quum nec signa nec imperia cuiusquam àgnoscerent, nec in persequentem hostem ora conuerterent, per Appiam viam ad Scauros atque inde Formias ferebantur. Nec prius sisti fuga potuit, quàm non amplius centum viri fortes cohortante Bernardo Adurnio Ligure summæ virtutis equitum præfecto conglobata turma in ipso Formianæ aquæ lapideo ponte constiterunt, propulsantes inde hostem acerrime: & sociis addentes animos, qui vndique in id oppidum ex proximis vicis confluebant. Itaque crescentibus vtrinque auxiliis commissa est tumultuaria pugna initio aduersa Hispanis, quod in ea Bernardinus Tortesilla Consalui cubiculo præpositus, atque ideo fide & gratia insignis, cecidisset, prostrato vulneratoque etiam Consaluo Daualo leuis armaturæ equitum præfecto. Sed quum retro renunciaretur Gallos duces Molæ constitisse: retentataque suorum fugam, sese oppido ponteque tueri: propugnareq. inde statuisse: proclamante Consaluo, vt quisque eò contra hostem festinaret, tanta vis peditum & equitum ad pontem incubuit, vt Adurnius qui forrisime aliquandiu pontem defenderat, extemplo deiectus sit, & à Germanis interfectus. quo cadente nemo fuit qui nō terga daret, & Caietam versus cursum intenderet. Hos Petrus Pacæus & Nauarrus persecuti per montes Formianos viæ breuioris vsi compendio vt iter præciderent, celerrime peruenerunt ad biuium, eius viæ stratæ, quæ ab Appia Caietam ducit, sic vt multi ex Gallis interciperentur, & quædam turmæ equitum ab oppido, cui iter in Appia via nomen est, & è Fundanis pagis descendentes tanquam vrbe exclusæ, hæsitantesque præ metu sese sponte dederent. Ea nocte Consaluus Formiis castra fecit, deditque operam, vt sub lucem & suburbanis tectis Nauarrini & Orlandio item monte potirentur. Is Caietæ imminet, marmoreo Munacii Planci sepulchro insignis.

Eum Nauarrus secus ac putarat incustoditum ab hoste, penitusq. desertum facile cepit. In eiusque cacumine minora aliquot tormenta militum manibus prouecta constituit. Tum verò Salassus tanta obrutus calamitate conuertens se ad Duces, Deus inquit maximus, Diuique omnes, tum præclare viros fortes adiuuant, quum ii vel serò sapiunt. In aduersis siqui dem neque animos despondent, neque suprema sæuientis Fortunæ vulnera pertinacius expectanda existimant. Mihi propterea in animo situm est nihil vltra audendo sperandoque, vltimam belli sortem experiri nolle. Sed ex tanta clade seruare quamplurimos, quod ex maturata pactione nobis obuenturum sperauerim. Extremæ nanque dementiæ fuerit, toties damnata fatis arma resumpsisse, vt demum necessitate quæ fractis opibus nobis imminet, misere subacti, ab irato victore tanquam hostiæ mactemur, scilicet vt iustæ inferiæ persoluantur Cardonio & Manrico, cæterisq. eorum Ducibus, qui nuper à nobis tormentis interfecti, ante hæc mœnia ceciderunt. Nos hercle strenue si non feliciter pugnando nostrã operam Regi probare sæpius conati sumus. Sed sicuti in proferendis malis Fortuna peruicax, cuncta consilia funditus euertit, ita hoc reliquum quod est in nostra potestate eripere non potest, quin liberrime de salute nostra statuamus. Placet itaque si vobis vtile videatur victoris hostis animum experiri, qui si moderata victoria contentus esse velit, vt hinc terrà marique in Galliam proficiscamur, Caieta dedita facile concedet. Salasso peroranti nemo adeò ferox & pertinax fuit, vt tanquam omnium parenti agendas gratias non putaret, quòd saluberrimo omnium inducto consilio id vnum respiceret, vt salute incolumi finis cladibus imponeretur, nam eos quoque noui infortunii nuncius magnopere terruerat, quòd nauigia tormentis onusta, absorbente procelloso mari, in ipsis Ostii faucibus cum tota militum & nautarum multitudine periissent. In his fuit Petrus Medices, Magni Laurentii filius, decennio antea Florentiæ domi natu pulsus, ea quidem ignobili morte indignus, nisi Petrum Leonium summæ doctrinæ & claritatis Medicum qui infelici euentu Laurentium patrem fatis se erepturum promiserat, in Caregianæ villæ puteum deiecisset. Emissus itaque est Alegrianæ alæ præfectus, cui Sancta Columba nomen erat. Is Consaluum inter duo templa quæ sunt in suburbanis ædificiis castra habentem adiit, paratosque esse Gallos Duces Caietam tradere professus, facile impetrauit, vt cum grauissimis Ducibus, de condicione coram ageretur, sequentique die in castra venerunt, Alegria pro Gallis, pro Heluetiis Antonius Basseius, & pro Italis Theodorus Triuultius. Ii non multis disputationibus re extracta, transegerunt, vt Galli tradita Caieta, quæ publicæ munitionis essent, tormenta, & commeatus in arce relinquerent, ipsi terra marique, vti luberet in Galliam proficiscerentur, ea conditione, vt equites suis vecti equis abirent, pedites verò, nihil armorum præter gladios & exarmatas hastas ferrent, & captiui vtrinque dimitterentur. Sed à Consaluo impetrari non potuit, vt Neapolitani

Proceres

Proceres qui bello capti in custodia erant cōfectæ pacis beneficium sentirent. Obegnino enim Palicia & Formante Tornonioque & reliquis bona fide liberatis, Andreas Matthæus Aquauiua, indignus ea calamitate, & Honoratus, ac Alfonsus Sāseuerini teterrimo in carcere qui appellatur Fossamiliaria ad imam turrem nouæ arcis seruati sunt. Gallorum autem pars multo maxima classem conscendit, reliqui pedibus Romam profecti vsque adeo duræ hyemis sæuitiam & cunctas Fortunæ acerbitates senserunt, vt hospitales sacræ domus quæ in Vrbe miseris gentium omnium patent, ægrorum & inopum multitudine complerētur. multiq. ignobiles circa stabula senatorū frigore rigentes interirent: Quanquam Iulius Pontifex insigni cura pietateque oblatos & conquisitos, conuestiri alique, & demum nauigiis imponi iuberet. Duces quoque parem ferè ab infensa Fortuna contumeliam tulerunt. Salassus enim inter nauigandum concepta ex dolore rei male gestæ tabifica febre Genuæ decessit, magnificeque funeratus est. Sandricurtus autem superbi animi pœnam veritus, adeo vitam contempsit, vt quum circa alpes ex morbo decubuisset, vltro in fata festinasse diceretur. Corcutus verò Bailiuusque Cadomius maiore inuidia deflagrantes, ita gradu pulsi ignominiaque notati sunt, vt à capitali supplicio non procul abfuerint. Basseius autem, quum ei alæ equitum præfecturam Rex ademisset, quanquam ea Gruerio fratri traderetur, adeo grauiter id tulit, vt exundante atra bile ad insaniam verteretur: frustraque deposcens vt sibi dicturo causam Regiæ aures paterent, nec aditum impetrans, inter delyria deficeret. Cæterùm Consaluus & summæ prudentiæ & moderationis eximiæ laudem ex ea pactione consecutus est, vtpote qui vel in multa spe opulentioris victoriæ militum suorum sanguine abuti noluerit, ratus omnino parcendum esse deditis, qui virtutis & clementiæ suæ testes Consalui nomen in Prouinciis celebrarent, tantam verò, vt inuiolati benigneque habiti dimitterentur, curam diligentiamque adhibuit, vt quum Heluetio prætereunti Hispanus miles torquem rapaci manu detrahere conaretur, re cognita Hispanum vel in mare fugientem persecutus adacto equo suaque manu grauissime vulneraret. Consaluus Caieta potitus Ludouico Erreræ propinquo suo, arcis vrbisque custodiam ita attribuit, vt in eius locum Tarenti Petrus Nicossa succederet: Liuianum verò Petrumque Pacæum in Apuliam misit, vt Arsio bellum inferrent. Is valido firmatas præsidio Venusiam, Atellam, & Altamuram tuebatur. Didicum Arellianum, Melfiæ obsederat, expugnatisque aliquot oppidis expectabat earum rerum euentum, quæ à Mantuano Salassoque ad Casinum & ad Lyrim traducto bello gerebantur: vt copiis adauctis, excitisque ad rebellandum Andegauensibus, bellum priore grauius in Apulia renouaret. Sed virtute Liuiani intra paucos menses Arsius multis affectus detrimentis quanquam Caietanæ pactionis conditiones abnueret, eo deductus est, vt desperatis auxiliis vrbes tradere, Regnoque excedere cogeretur. Pari quoq. vsus diligentia Pacæus,

quicquid Gallorum aut Andegauensium nomini fauentium supererat, ex Salentino agro expulit. Indicus quoque Daualus, qui cum Constantia sorore (vt diximus) ab Iscla classem Gallorum repulerat, Salernitana arce admotis tormentis est potitus. Sed non diu ea re bene gesta lætari potuit quum intra paucos dies pestilenti correptus febre, in ipso iuuentæ flore decesserit, relicto infante filio Alfonso Vastio, quo nemo Ducum ætatis suæ aut formæ dignitate, aut magnitudine liberalis animi, aut deniq. bellica virtute superior euasit. At Consaluus vbi ex Caieta ad paratum meritumque triumphum Neapolim est reuersus, longo vti credi par est militiæ labore in grauissimum incidit morbum, vsque adeo à vehementi impetu periculosum, vt nisi supplicationes per omnia delubra à sanctissimis sacerdotibus, sacratisque virginibus, rite susceptis votis factæ, maturam opem attulissent, humanæ facultatis remedia ad salutē omnino sera crederentur. Vbi verò receptis viribus incolumis ex Capuana arce vbi decubuerat prodiit, vt in nouam arcem tanquam salubriorem digrederetur, vix salutantium & gratulantium turbæ per septem dies dispensata humanitate satisfecit. Venerabantur enim eum omnis Nobilitas & populus vniuersus, quum quisque pro ingenio sicuti studium ferebat, aut excelsæ staturæ & probi oris decus, aut imperatoriam grauitatem vrbana conditam comitate laudarent, alii porro iustitiam admirabili seueritatis & clementiæ temperamento præcellentem suspicerent: omnes verò liberalitatem non modo potentiæ, sed superbiæ Regiæ æquandam mirarentur. Ducibus enim vrbes & oppida dono dederat, equitum verò præfectis & centurionibus, domos, villas, fundos, arciumque præfecturas diuiserat, & quum militi commune donatiuum dedisset, singulos item qui spectatæ virtutis nomine insignes euasissent, annuis præmiis fuerat prosecutus, tanta quidē in recensendis meritis memoria, tantoque in dispensandis muneribus iudicio, vt æstimatione rectissima, neminem vel gregarium militem præteriisse, neminemque nisi larga manu donasse vel inuidi testarentur. Didaco ante alios Mendocio Miletum, Liuiano Sancti Marci vrbem in Brutiis, & Nauarro Oliuetum in Præcutinis, Ioanni Cardonio Vgonis defuncti germano fratri Auellinum in Samnio, præterea Andradæ, Caruaiali, Alberado, Emanuelique ac Antonio Leuæ & Andreæ Capuæ Termulano insignia oppida tribuerat, quum duo Columnii Prosper atque Fabritius receptis his oppidis, quæ Gallico bello amiserant, amplissima præmia retulissent. In eo enim homine exquisitis virtutibus exaggerato, ita iudicium ratioque vigebant, vt mirum esset: quum ei vel mediocres Latinæ literæ deessent, quòd ea tempestate in Hispania proceribus ad arma natis, damnarentur. Earum tamen laude celebres vsque adeo admirabatur, vt ab his non inepte perennem gloriam affectaret, prosequereturque peramplis muneribus Poëtas, qui ipsius res gestas Heroico carmine celebrandas suscepissent. In his fuere Cantalitius & Carmelita Mantuanus sacrati viri, qui quū alacri animo sed subagresti

Musa

Musa aliquot poëmata delicatis ingeniis insulsa, publicarent, Petrũ Grauinam Neapoli summæ dignitatis vatẽ perpulerunt, vt nobiliora, ideoq. digno tanto Heroe carmina factitaret. Pontanus enim paulò ante, ipso Caietam oppugnante, valde senex è vita decesserat, quum Actius Syncerus eiectum Regno Federicum Regem in Galliam secutus, ob idque dolore Aragoniæ domus funditus euersæ, & odio in externos factus amarior, aliquanto condendæ Satyræ quàm pangendis Heroicis aptior haberetur. Excelso nanque ingenio quantum decoris ad non interiturã laudem scriptores benigne cõciliati afferre possent, facile intelligebat, Quũ alioqui ex ipsa liberalitate, qua vna vel maxime vitiorum labes obscurantur, gloriam peteret. Eam vero ob id certius atque liquidius assequebatur, quòd in vita eius nihil absurdum aut impium quod Imperatoriæ virtutis aciem hebetaret, ab austero vel maligno censore notari posset; nullam enim vnquam Neapoli matronarum pudicitiæ ex vero maculam inspersit, Quanquam summa comitate apud clarißimas fœminas sæpißimè iocaretur. Stultum enim esse dicebat viro Principi ex parua fugacique voluptate sempiternum & prægraue odium parare, quum nec plane casto Principatus ipse sine iniuria cuiusquam varia in eam voluptatem instrumenta suppeditaret. Non procul enim ab immani perfidia scelus esse iudicabat amicorum vt plerunque fit, vxores attrectare; ne scilicet integris familiis & propinquitatibus nihil reticente fama dedecus afferretur. Sed in ipso supra reliquarum virtutum admirabilem concentum, veræ pietatis specimen eminebat. Nihil enim ei erat antiquius quàm in omni bellica ciuilique actione religionis decus omnibus commodis anteferre, templorum iura tueri, punire impios: & denique enixe dare operam, vt milites suo exemplo rerum omnium prouentus atque victorias ex disciplina Christiana expectandas existimarent. Neque enim dubium videri debet quin eum his moribus arma tractantem Diui, Diuæque omnes qui cum Deo Max. cœlesti aura perfruuntur subleuandum, prouehendumque susceperint, Nullo quidem certiore miraculo quàm quòd in multis & penè innumerabilibus prælijs atque periculis versatum, nemo eum vnquam ceperit aut vulnerarit. Sed ne integra rerum omnium felicitate potiretur, ineuitabile malum vrgentis inuidiæ vitare non potuit, quanquam id incredibili magnitudine constantiaq. animi superaret. Confecto enim bello partaque pace hilaritatis ac opulentiæ plena, multi quum in Hispaniam redirent, famã eius variis calumniis oneratam apud Regem (vt mox dicemus) lacerandam susceperunt. quanquam ea omnia quæ Consaluus militibus dedisset, Rex ipse liberaliter approbaret. diplomatibus scilicet ex formula beneficiarii iuris ab Hispania sicuti Consaluus præscripserat, transmißis, vt benefici gratique Regis oppinionem attestatione celeri tueretur. Sed in arcano aliquid residere credi poterat, quod animum occulte perstringeret, ad largitiones extendendas nequaquam procliuem, postquam totius benigni-

tatis penè integra laus ex alieni iudicii decreto præaepta, aut certe deflorata ſpectaretur, ob idque Regi pudendum videri poſſet, ei vni ab omnibus haberi gratias, qui cuncta pro libidine tanquam ex alieno facile prodigus præoccupato domino vel ignotis donanda cenſuiſſet, propterea ferunt Regem aliquando ad quoſdam libellos ſupplices pro adipiſcendis præmiis porrigentes, reſpondiſſe. Cur mihi ex tanti Regni acceſsione magnopere lætandum ſit, non video; vt maiores quàm ſim ſolitus ſumptus facere poſsim, quando ille qui Regnum nomini meo quæſiuiſſe videtur, nequaquam mihi ſed ſibi atque aliis id pepererit, poſtquam inſigni virtute parta ab inconſulta demum & præcipiti liberalitate dilabuntur. Hiſdem ferè diebus quibus Galli bello victi Neapolitani Regni finibus exceſſerunt, Cæſar Borgia cognomento Valentinus Alexandri Pontificis filius, ſub fide Conſalui Neapolim venit, pauloque poſt cuſtodiæ eſt traditus, vt in Hiſpaniam ſicuti paulò antea Ferdinando Aragonio Federici Regis filio ad Tarentum euenerat triremibus adueheretur. Sed quoniam Magni Conſalui decus quod ad fractæ fidei famam aliqua ex parte læſum videri potuit, quibuſdam omnino defendendum videtur, operæpretium exiſtimaui pauca tranſcurſim de Borgiæ conſiliis factiſque ſicuti ab his qui interfuerunt accepimus, enarrare; quanquam ea diffuſius in hiſtoriis noſtris referantur. Igitur Cæſar ex Vanoctia Romana alioqui proba muliere quam nouimus, genitus, vbi adoleuit, patris ampliſsimi ſenatoris diligentia, ad capiendum ingenii cultum Piſas ſe contulit, vbi tum optimarum artium Gymnaſium florebat, adeoque profecit, vt flagranti ingenio, præpoſitis in vtroque iure quæſtionibus erudite diſputaret, qua iuuenis indole lætatus pater, vbi demum arridente Fortuna Pontificatum eſt conſecutus, Cæſarem legit in ſenatum, natu enim maiorem Franciſcum Candianū Principem propagandæ ſtirpi & magnis imperiis amplificandiſq. familiæ opibus deſtinabat. Verùm Cæſar quòd purpurei galeri honos ingenti animo ſuo, ſpeq. ſua inferior videretur, Candianum fratrem quo cum hilariter cœnarat, noctu iugulari iuſsit: ita vt ad obeliſcum campi Martii in Tiberim deiiceretur: eumque biduo quæſitum piſcatores extraherent. Nec multo poſt Cæſar abdicata purpura, deſumptoque militari ſago, Princeps & dux copiarum creatus eſt: patre quidem ex atrocitate tanti ſceleris vehementer attonito; Sed poſtquam Candianus ab inferis excitari non poterat, cuncta indulgentiſsime concedente. Nec multum inde Cæſar Pontifice cum Ludouico Galliæ Rege in exitium totius Italiæ conſpirante, cum Carlota Alabreta, Ioannis Nauarræ Regis propinqua authore Ludouico Rege ſponſalia fecit. Ex eo fœdere Cæſar ſpes ſuas enudare, immoderato ſæuoque animo magnæ partis Italiæ dominatum affectare cœpit, vſque adeo dira cupiditate, vt in vexillis hunc titulum præferret, AVT CAESAR AVT NIHIL, Quaſi nihil animo mediocre, ſed immoderata & longe maxima cupere videri vellet. Antè omnia proceres

Romanos

Romanos Columnios & Vrſinos tollere conſtituit: poſtquàm inter eos bellum aliquandiu fruſtra aluiſſet, vt vtraque pars mutuo ferro concideretur. Nam illi poſt id ciuile bellum, Borgiæ artibus intellectis, ſeſe pace facta conciliarant. Columnii nihil ſibi fuga exilioque potius rati, paterna oppida Borgiæ reliquerunt, Vrſini ſtipendiis allecti & in fide Tyrãni hæſitantes, ad vnũ ferè omnes teterrimo ſupplicio necati ſunt, Baptiſta Cardinali in mole Hadriani, gentilium ſuorum necem præeunte: quũ Vitellocius Tiphernas, & Liberottus Firmanus ad Senogalliam, in agro autẽ Peruſino Paulus Vrſinus, Latini Cardinalis filius, & Franciſcus Vrſinus Grauinæ Princeps, eandem necis ſortẽ tuliſſent. Caietanæ quoq. familiæ Proceres qui Sermoneiã oppidum in Latio iuxta Priuernũ obtinebant, Iacobus Nicolaus, & Bernardinus, alio atq. alio modo interfecti, arces & opes Borgiæ cõceſſerunt. Camertes quoq. Reguli antiquæ nobilitatis, Iulius Cæſar, Veuantius, Annibal & Pyrrhus Principatu exuti ſtrãgulatiq. ſunt. Aſtorẽ Manfredum Fauentiæ Principẽ ſub fide deditũ, necatumq. immaniter Tybris excepit. Catherina Sfortia quæ Foroliuii & Forocornelii vrbibus imperabat, expugnata tormẽtis, captaq. Romã tanquam ad Triumphum perducta eſt. Pandulphus porro Malateſta, Ioanneſq. Sfortia, & Guido Vbaldus Feltrius ipſorũ ditionis vrbes Ariminũ, Piſaurum & Vrbinũ, inuadenti relinquere, quàm interfici, arrepta fuga maluerunt. Ceſsit & impotenti Tyranno Iacobus Appianus oppidum Populonium in Ethruria. Sed dum hac cruenta via in alienos principatus graſſatetur, etiam Aragonium adoleſcentẽ Biſelii principẽ ac Alfonſi Regis filium, & (quod referre pudeat) Lucretiæ ſororis ſuæ maritũ, in atrio Vaticani templi vulneratũ, & quoniam ſpes eſſet curari poſſe, in ipſo cubiculo, lectoq. nuptiali ſororis mactari iuſsit. Borgiam quoq. iuniorẽ Cardinalem quod Candiano faueret, veneno ſuſtulerat. Ioannem denium Cerbellionem virum domi militiæq. nobilem, quòd pudorem in fœmina Borgiæ domus ſeuerius cuſtodiret, noctu à cœna redeuntem crudeliter interfecit. Ab eo quoq. capitali ſupplicio affectus eſt, Iacob. Sanctacrucius præclaræ nobilitatis Romanus ciuis, quo nemo ipſi Cæſari amicior & familiarior fuit; nec aliam ob cauſam quàm quòd validam promptiſsimorum hominum manum ex factione Vrſina ſubito cogere, & ad omne audendum facinus impellere poſſet. Cæterũ ex tanta propagandi imperii dira libidine ſitiq. quũ venenũ (vt diximus) cum patre bibiſſet, eiq. demum ex Nepe in vrbẽ reuerſo, ſecus ac ipſe crediderat ex comitiis res euenîſſent, à Iulio Pontifice cuſtodiæ traditus eſt. Is enim ab eo Togatæ Galliæ arces repetebat, eoq. vehementius, quòd Veneti Ariminum & Fauentiam tam cæca quàm pernitioſa inducti cupiditate, productis à Rhauenna copiis occupaſſent. Dabat Pontifici verba Cæſar ac indies deditionem extrahere conabatur, quum ſe in Galliam togatam proripere cogitaret. Ibi enim non defutura ſibi hominum ſtudia exiſtimabat, ea præſertim ſpe, quòd vtriuſq. factionis Duces Ioannes Saxatellus & Guido Vainius

liberalibus ſtipendiis & beneficiis præoccupati, apud eum in honore eſſent: Ideoque ſimulatas & inanes ad præfectos literas ſcriberet. Quamobrem accidit, vt Petrus Ouedius cum his literis à Pontifice Ceſennam miſſus à Didaco Chignone de muro præcipitaretur, eoque atroci facto vehementer commotus Pontifex Cæſari acerbiora minaretur, niſi continuo Hiſpani præfecti repetitas arces dedidiſſent. Ab hac Pontificis iracundia territi Borgia & Remolinus Cardinales propinqui Cæſaris & Borgiæ familiæ inſerti, Neapolim perfugerunt. Verùm in id demũ vtrinque conuentum eſt, vt Cæſar ſi dimitteretur, ſecretiores teſſeras dedendis arcibus ad præfectum miſſurum promitteret. Eius autẽ rei præſtandæ conficiendæque vas fuit Bernardinus Caruaial Cardinalis, ea conditione, vt interim Cæſar in arce Oſtienſi ſibi cuſtodiendus traderetur, donec promiſsi fidem impleret. Interim duo Cardinales qui erant Neapoli, id expetente Cæſare à Conſaluo impetrarunt, vt Cæſari ſub fide Neapolim venire, atque inde proficiſci ex arbitrio liceret. Id Conſaluus ſummæ dignitatis viris nequaquam grauate tribuit, diplomaque manu ſua ſubnotatum, peculiarique obſignatum gemma, Oſtiam tranſmittit. Nec diu poſt quum Didacus Chignones & Conſaluus Mirafontes conſpectis teſſeris Ceſennæ & Foroliuii arces Pontificiis Præſidiis dedidiſſent, Cæſar à Caruaiale Cardinale ſtatim dimiſſus, conducta repente nauicula, Neapolim peruenit, lætus admodum, quòd præter ſpem antiqui hoſtis manus effugiſſe videretur. Tum verò Neapoli cum Cardinalibus & veteribus amicis ſuis Hiſpanis Ducibus nouãdarum rerum conſilia agitare cœpit, nequaquam enim animo ſe demiſerat, quin antiquæ ſpei totus inniteretur, & centuriones militeſq. ſibi notos & ignotos vndiq. conquireret, nauigiaq. pararet quibus Piſas adueheretur. Erat enim fama edita in vulgus eum Piſanis auxilio profecturum, qui libertatẽ ſuam aduerſus Florentinos iam nonũ annum conſtantiſsime defendebant, verum in arcano erat à Piſano littore per Lucenſium agrũ & Calphurnianos ſaltus tranſcendere Apenninũ, & per Mutinenſium fines recta ad Aemiliæ vrbes penetrare: auctus ſcilicet copiis ſtudio Alfonſi Ateſtini Ferrariæ Principis cui Lucretia ſoror nupſerat, ſperabat beniuolos ſuos vetereſq. clientes affuturos ſibi, vt paſsim propenſiſsima omnium voluntate reciperetur. Hæc vbi eum moliri Iulius didicit, nihil ſibi cunctandũ ratus, quin cæptis obuiam iret, ad Conſaluum perſcriberet, ſeuere admonens, ne hominẽ cruentum, audacem, maximoq. Italiæ malo natũ, & ſæuã tyrannidem ditionis ſuæ populis importantẽ, furere & craſſari iterum pateretur. Hæc eadem quũ per legatos Regios qui Romæ erãt, & per ſuos, qui in Hiſpania Regẽ ſequebantur, cum Ferdinãdo grauiſsime & vehemẽtiſsime ſæpius egiſſet, literæ Regiæ ab Hiſpania Conſaluo allatæ ſunt, quibus Cæſarem comprehendere iubebatur, quòd graui Principum omnium incommodo ſuſpicioneq. res nouas moliri, impiaque arma aduerſus Pontificẽ parare diceretur. atque ita Cæſar quum in exornanda claſſe ſcribendiſque

militibus occupatus, vti necesse erat, alloquendi causa sæpe in arcem ad Consaluum iret, à Nonio Campeio dum egredi vellet, humaniter retentus, & custodiæ traditus est, nec quisquam suorum, edito ingenti suspirio, fortunam incusanti, frustraque se sub fide proditum querenti, opem ferre potuit. Nec multo post iubente Rege in Hispaniam à Liscano deuectus est. Sic vt aliquandiu Conciliæ, & demum ad Medinam vrbem in arce cui Motta nomen est, duos ferè annos custodiretur: ea tamen sorte vt deceptis custodibus, fune demissus, suppeditante equos Pigmentellio Beneuentano Principe ad Ioannem Nauarræ Regem perfugeret. Is tum cum Alarino Regulo qui à fide defecerat, bellum gerebat. In eo armorum motu quum egregiam operam Regi nauaret, conserta ad Mendauiam pugna victor occubuit, eo euentu vt nequaquam agnitus detractis armis nudus relinqueretur. Sed scutifer eius cadauer equi ceruicibus impositum Pompelonem retulit: haud dubie rapiente fato, ad eam vrbem, cuius antistes antea fuerat, neque enim quisquam ferè repertus est, qui, quum sese susceptis semel sacris abdicarit, tranquillum vitæ exitum tulisse censeatur. Sed quis Consaluum vt id faceret Regis Imperio coactum non excuset? quum & paruisse iubenti Regi, & æqua postulanti Pontifici necesse fuerit obedisse? ne scilicet graui scelere Regi parum fidelis, & grauiore piaculo, erga sacrosanctum Pontificem inimicus & impius euaderet. In ea re præsertim quæ superioris Regii sacramenti fidem respiceret, ac humani demum atque diuini iuris religionem includere censeretur. Verùm ob id quoque honestiore de causa maioreque ratione à fide data discessisse videri potuit, ne Italiam dudum sublatis bellis tranquilla pace fruituram, vnius nefarii impotentisq. tyranni immanis audacia perturbaret: proinde etiam gratum facturus Vrsinis pariter atque Columniis de se optime meritis, qui à pestilentissimo homine summas auaritiæ & crudelitatis iniurias retulissent. Sed id pro tuenda Consalui dignitate minime tacuerim, quod à clarissimis ducibus Didaco Mendocio Antonioq. Leua me accepisse profiteor, quum enim apud eos amanter inuitatus Bononiæ cœnarem, quo tempore Carolus Cæsar à Clemente Pontifice coronatus est, multosq. sermones fereremus de virtute Magni Consalui, qui amborum Imperator, & militaris disciplinæ magister fuerat, præclare testabantur, neminem eo viro pace belloque meliorem extitisse; Sed ei maximorum ducum exemplo prorsus euenisse, vt in extremo vitæ actu tanquam semiexul non plane felix moreretur: quanquam sæpissime diceret, se nullius improbe facti pœnitentia offensum lætissime ex hac vita fuisse migraturum, nisi Ferdinando Federici Regis filio, & Cæsari Borgiæ Valentino, fidem suam improuide dedisset, vt ea demum à Rege cum sui nominis sugillatione violaretur. Subiungebat ad hæc duo Consaluus se tertii quoque grauioris facti maxime pœnitere, quod tamen prodere nollet. Id autem Leua atq. Mendocius non inani forte coniectura interpretantes esse putabant

quòd Regiis pollicitationibus è Neapoli Italiaq. se abduci in Hispaniam permisisset, in qua multi rerum nouarum cupidi, eum in spem noui principatus, maximarumque rerum bello gerendarum retinere conarentur. Sub id tempus quo Borgia Cæsar captiuus in Hispaniam est perductus, Isabella Regina, desperata salute decumbebat, enatum enim erat in pudendis vlcus sæua serpigine mortiferum, ita vt tantæ victoriæ gaudio exhilarari nequiuerit. Prosperum tamen Columnā vel occupata supremo morbo humanissime suscepit. Is cum aliquot nauigiis militariter instructus Liscanianæ classi cohortante Consaluo sese adiunxerat, vt triremibus præsidio foret, ne Borgia, vti in longa nauigatione accidere posset, à Gallis vel à prædonibus eriperetur, eum tamen Romana grauitate, neq. alloqui neque oculis spectare sustinuit, ne scilicet atrocissimi hostis calamitate lætari videretur. Nec multis inde diebus Regina fato concessit, incredibili cum dolore atq. luctura Consalui, nam ab ea tanquā alumnus ac in eius Regia educatus, cuncta quæ exoptari possent virtutis & dignitatis incrementa adeptum fuisse fatebatur, Rege ipso quanquam minus benigno parumque liberali nunquam Reginæ voluntati reluctari auso. Id verò præclare tanquam verissimum apparuit, quum Rex elata statim Regina, aures minus æquas, & supra alieni meriti pondus proclinatas, obtrectationibus præbere cœperit. Non defuere enim qui hominē multo gloriæ fulgore inuidorū oculos perstringentē, grauissimis calumniis onerarent. Multi enim quanquam Regnum insigni eius virtute quæsitum faterentur: id tamen profusa & planè astuta largitione diuisum, atque distractum ab eo fuisse prædicabant: vt prærepta occasione Regiæ benignitatis, nisi præscriptis annuisset, Regi demùm ingrati illiberalisque animi contumelia conflaretur. Ipse porro nihilo secius à suis quos maturæ beneficentiæ destinasset, tanquam non ab se, sed à Rege prætermissis, beneuolentiam cum Regis inuidia vindicaret. Nec deerant qui dicerent eum victoria superbum, magnisque Regni prouentibus opulentum, delegisse sibi ac amicis atque beniuolis clariora ditioraq. oppida, Regi porro nihil opimum & integrū præter gestandæ coronæ decus, & inane noui tituli nomen reliquisse. Verùm alii diuersa incessentes via, omnē eius authoritatem conuellendam susceperunt, ex Hispanis Ioannes Nuccia Siciliæ Præfectus, Valentius Benauidius, Franciscus Sancius, qui erat Regis dispensator: sed multo omnium malignius ac atrocius Nonius Campeius, qui ab ea delatione ingratissimi nomen tulit. Hunc enim parum nobili loco eductum prætoriæ cohorti præfecerat: ac demū ei magno beneficio honoreq. nouæ arcis custodiam attribuerat. Ferunt etiam Prosperū Columnam sciscitante Rege quum de Aragoniorum Regum ingenio disciplinaque, & publicis ac priuatis institutis dissereret, vtpote qui eorum omniū auspiciis post Alfonsum primū ab adolescētia militasset, de Consaluo sermones intulisse, vsq. adeo aculeatos & graues, vt Regis animum nequaquam vanis iniectis suspicionibus perstringerent, Quandoquidem

ingenue

ingenue nisi maligne ex vero Consaluum illis omnibus authoritate prudentiæ, splendore vitæ, militum studio, & populari gratia præstare fateretur, adeo vt nihil iam in eo qui cuncta nutu fastuque Regio iuberet & regeret, præter titulum deesse videri posset, ad quem si aspirare vellet, tot eius beneficiarii, qui diadema capiti imponerent minime defuturi crederentur. Hæc maiestatem respiciebant: admonebantque Regem, vt mature caueret, ne omnia indulgendo confirmandoque, ex duce Præsideque Regni consortem efficeret. Verùm Nonius adiuuante Ioanne Baptista Spinello Neapolitano, aliquanto criminosius in Consaluum inuehebatur: vtpote qui sagacissime sumptuum & vectigalium omnium rationes excuteret, docuitque eum nihil ærario, nihil fisco reliqui fecisse, vt incondite largiendo, maxime liberalis famam aucuparet. Qua demum ostentatione priuatæ opes tegerentur, illæque præsertim diuitiæ tot spoliorum totq. munerum, cum signati auri, argentique cælati, tum nobilium gemmarum & sericorum aulæorum, quæ essent supra Regii census æstimationem, sedulo congestæ, astuteque repositæ à nemine viderentur, ne scilicet inuidorum curiosorumque oculis conspecta, non ab re iam natam inuidiam concitarent. Hæc verò singulari malignitate delata, tametsi aut falsa magna ex parte, aut minora vero putarentur, eius tamen animum moderatione & parsimonia gaudentem magnopere permouebant: eo quidem altius atque vehementius, quòd in Rege non multum pecunioso, nec vnquam in apparatu & conuictu sumptuoso, tanti auri & tantarum rerum non iniqua cupiditas accenderetur, ita tamen, vt eam facile restingueret summa æquitas, summaque prudentia, quæ in Rege nunquam præcipiti, nec vnquam temere ingrato, præclare vigebant. Multa enim & perampla vel supra modum exæquatæ rationis concedenda iudicabat: cum eximiæ virtuti, tum naturæ liberali, eius viri, qui tot rebus feliciter gestis Regnum cum magna laude cepisset, maioreque defendisset, & tantum denique bellici decoris & gloriæ Hispanico nomini peperisse censeretur. Ea tamen omnia in profundum demissa pectus, tanta dissimulatione conseruabat, vt Consaluo nullam conceptæ offensionis speciem præberet, delatoribusque tantum secreto ageret gratias, palam verò de Consalui actionibus honestissime loqueretur. Cæterùm Prosper cum multis nobilibus equis, quos Petrus Corduba Plegoi oppidi Marchio suopte ingenio liberalis, ipsius Consalui patrui monitu, dono dederat, Neapolim reuersus, nequaquam priorem amicitiæ locum reperit. Nonius vero Campeius, quum ab Hispania rediens in Italiam peruenisset, veneno vt fertur à quodam satellite cui grauem antea iniuriam intulerat sublatus est, merita hercle pœna si diuini iudicii vim spectemus, postquam alio turpissimo ingrati animi scelere, in optimum virum, Ducemque suum, ac authorem omnis eius dignitatis, venenum effudisset. Interim Consaluo gratia incolumi, existimationeque amplificata, Nea-

poli gubernacula moderante, Rex Ferdinandus cum Ludouico Galliæ Rege pacem fecit, fœdusque percusit: multis hercle de causis, quas hoc loco commemorare non est necesse, quum in Historiis nostris accuratissime referantur. Affinitas quoque superinducta est, vt concordia quæ ex tantis odiis ægre sperari potuit, validiore vinculo firmaretur. Ferdinandus enim quanquam esset in flexu ætatis, Germanam ex sorore Ludouici Regis genitam vxorem duxit. Paternum ei genus præclarum erat in Aquitania ex domo antiquissima Fusiorum Comitum: quos Foisseios Galli corrupta voce appellant. Huius Germanæ Reginæ frater erat Gasto, qui auunculi indolem præferens aliquanto post maximis rebus breui curriculo gestis, ad Rhauennam memorabili acie victor interiit. In ea conficienda pace Ludouicus Regno cedens id impetrauit, vt Proceribus Gallicum nomen secutis, quæ ante bellum possedissent, vrbes & oppida redderentur. In his erant Besennianus & Salernitanus Reguli; Traianusque Caracciolus & Honoratus Caietanus: & ii ante alios, qui carcere educti & libertatem & patrimonia & honores cum cæteris recuperarunt. Verùm post celebratas Regales nuptias non defuere præpotentes vlterioris Hispaniæ Reguli, qui Philippum Maximiliani Cæsaris filium Belgis imperantem ad capessendum Regnum in Hispaniam euocarent, existimantes sub florentissimo iuuene Rege aliquanto liberius atque licentius ipsorum potentia fruituros, quàm sub austero & parum liberali, vt aiebant, sene Catelano, Citerioris enim Hispaniæ Tarraconenses Reges tanquam opibus tenues & precario ferè in liberis ciuitatibus regnantes, vlteriores Hispani, quorum erant amplissima Regna, aut oderant, aut contemnebant. Nec diu Philippus amicorum suorum studia votaque frustratus, vt sua Regna ex arbitrio administranda susciperet in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum qui vocatur ad Columnas; fortasse quod ibi quoque alteræ Herculis columnæ, sicuti Gadibus positæ fuerint, quum eo extremo litore terræ Hispaniæ finis, Oceani fluctibus terminetur. Ferdinandus vt generum exciperet ad Columnas est profectus: quo fere omnes Reguli conuenerant. Ab his Philippus summos honores, suaque spe augustiores tulit, ita vt ineundi administrandique Regni, inusitata cupiditate deflagraret, nec omnino iniquum aut parum honestum arbitraretur, si excluso socero Rege, ea Regna perciperet, quæ ab omni nobilitate vltro deferrentur, & ad se optimo iure maternæ hæreditatis pertinerent. Itaque vno ante alios Ioanne Manuele qui diu in Belgis legationem obiuerat, Philippi ingenium deprauante, res eo deducta est, vt Gener in conspectum nequaquam familiariter socero se daret: amboque ex equis ad paruum spatium prodeuntes hic Gallico, ille Hispanico sermone, & paucis admodum verbis, nec mutuo quidem intellectis, sese salutarent, colloquio propere ab ipso Manuele dirempto: ne Rex iuuenis rerum imperitus, callidissimi senis artibus caperetur. Nec mora (quòd

vix credi par est) Proceres Regulique ferè omnes, Ferdinandum nullo pudore deseruerunt, quisque enim in spes suas pronus & expeditus commodo seruiendum, & orientem Solem potius quàm occidentem adorandum esse dictitabat. Vnus omnium Federicus Toletanus Albæ Regulus in vetere suo studio constantissime permansit, nec vllis omnino pollicitationibus permoueri, adducique potuit, qui in summa fide præcellentique obsequio excolendum sibi Regem susciperet. At Ferdinandus vti profunda prudentia hominem decuit, eius turbulentæ tempestatis procellam artificio dissimulationis vitandam ratus, graui opportunoque consilio excedere Hispania & Neapolim nauigare constituit: ne scilicet alienati generi dicta factaque oculis ac auribus exciperet: quæ statim vbi maiestatis nomen offendissent, tanquam demisse tolerata in contumeliam verterentur, postquam ab ipso tot proceres noui Regis studia secuti aut odio, aut vanitate iudicii defecissent. Igitur Federico Albano viro summæ grauitatis atque prudentiæ, quòd paulò antè integerrimæ fidei præclarum specimen dedisset, in tutela Regni constituto, ductaque secum Regina, cum viginti triremibus è Barchinone soluit. Aderat ei nauigationis comes, honoris causa adscitus antiquæ nobilitatis Bernardus Roscius Deniæ Regulus. Sed illustres honestique citerioris Hispaniæ equites regium comitatum exornabant. Paucis autem diebus quum Gallici, Ligusticique maris littora legendo, Delphini portum tenuisset, certum de Philippi generi morte nuncium accepit. Id quanquam intimos sensus non obscuro aut leui gaudio perfundere posse videretur, nihil tamen indignum ea necessitudine quæ filiæ dolorem, totque nepotum orbitatem respiceret, in grauissimo Rege expressit, atque ita abiectis ornamentis, sed nequaquam pullata Prætoria Neapolim initio hiemis est peruentum. Arserat paulo ante circiter idus Septembres luridus cometes, in ea cæli plaga quæ vertitur ad Corum ventum: ita vt Belgis imminere diceretur. Philippum enim nondum expleto vigesimoquinto ætatis anno, Belgico more epulantem, importunisq. exercitationibus deditum, diuerso sub cœlo atrox inuasit morbus, & eripuit, quum præter reliquam sobolem septennem ferè filium reliquisset nomine Carolum, quem hodie imperatorem virtute animi & felicitate rerum gestarum Augusti cognomine dignissimum veneramur. At Consaluus vbi Regem Miseni promontorium superasse, aduentareque nunciatum est, obuiam bireme profectus, in Regiam triremem prorepsit, tanta quidem ex animi conscientia frontis hilaritate, vt eum nihil vnquam de optima Regis erga se voluntate dubitasse appareret: nonnulli enim ex inuidorum numero paulò antè dixerant, eum nequaquam esse commissurum, vt conscensa Regia triremi incertæ Regis fidei se crederet, quum ille simulator & dissimulator eximius decreta animi ad occasionem depromenda egregie tegere didicisset. Nec vllum ei maius omnino periculum quàm in triremi imminere dicerent, quum terra tan-

tis stipato satellitibus nihil omnino quod vim afferre posset, foret timendum. Rex itaque ligneo ponte ad molem constructo exornatoque solenni cærimonia à Neapolitanis susceptus, multa in adulationem parata, vti noui Regis aduentus appetebat, singulari modestia renuit: celebrauitque Generi exequias atratus, vt mox ad legatos Principum Regnique proceres Regio cultu prodiret, & iuxta eum Consaluus in honore semper & conspicuo quidem loco spectaretur. Eo enim præcipuo teste monstratoreque virtutis & fidei, quisque vel infimi ordinis miles & ciuis produci ad Regem agnoscique magnopere cupiebat, quando ipse nemini deesset: nihil enim ei erat iocundius quàm officio benigne præstito quamplurimorum voluntates promereri, idque eo splendidius & ad gratiam parandam cumulatius fiebat, quòd sæpissime non rogatus, quos conspexisset pudore cunctabundos, vel ægre quicquam sperantes, vltro nominatim appellaret, commendatosque mirifice ad osculandam Regis dextram producere consuesset, vsqueadeo vt accepti demum beneficii gratia, vnum Consaluum respiceret, quo auspice mora omnis in Rege nequaquam expedite munifico citissime tolleretur. Rex enim ab æquitate atque iusticia famam quærebat, Ille verò anhelabat ad gloriam ingenti virtute partam, quæ diu stare, manareque ad posteros non facile posset, nisi præaltis grati & liberalis animi radicibus niteretur. Quamobrem Rex æquo animo secum reputans, quale quantumque Regnum Consalui virtute captum atque defensum sibi obuenisset, facile tolerabat, vt non frustra quicquam Consaluus peteret: quanquam Regni recenti bello attriti facultates, tot cõcessis immunitatibus & præmiis eneruari & penè conuelli prouideret. Nolebat enim existimari omnium ingratissimus, nam ea quæ admisisset Consaluus, aut de affectatione Regni cogitasset, in arcano erant: quum eius merita ex tot victoriis toto orbi notissima, in ipsa hominum fama spectarentur. Eluserat & per eos dies Quæstorum & inuidorum diligentiam, sibi admodum grauem, & Regio nomini parum decoram: nam quum ad Quæstorum mensam tanquam ad tribunal vocaretur, vt sumptuum bellicorum & vectigalium rationes in aduersariis codicibus ærarii & fisci annotatas agnosceret, quoniam expensi acceptique summæ inter se comparatæ, magno excessu dispares, supputationi minime congruissent: tam seuere quàm lepide responderat, se priuatas tabulas publicis fideliores continuo prolaturum: quibus multo plus impendisse, quàm accepisse præclare ostenderet: testareturque se id totum quod ex iusta ratione superesset, tanquam iure debitum ab ærario Regio, vel si pertinaci lite opus foret omnino repetiturum. Protulit autem sequenti die libellum grauissimo titulo, ita vt Quæstoribus silentium, pudorem Regi, cunctis verò qui non essent impudentes, multum risum exprimeret. Ante omnia Deo maximo, Diuis Deabusque omnibus ad parandam victoriam propitiandis, erogata scilicet in egentes, cucullatos, piosque sacerdotes, & sa-

cratas

cratas virgines, qui perpetuis ſupplicationibus vacarent, aureorum nummûm ducenta milia ſupra ſeptingentos & triginta ſex, & Regales argenteos nouem, expenſa ad Indicis caput appoſuit. Secundo autem loco ſubiecit, ſexcenta milia, ſupra quadringentos & nonaginta quatuor ſecreta manu ſpeculatoribus data, quorum beneficio exploratis hoſtium conſiliis, multas victorias, & denique liberam tanti Regni poſſeſsionem eſſet conſecutus. Intellexit argutiam Ferdinandus, infamique negocio ſilentium impoſuit. Quis enim occulta manu expenſæ pecuniæ numerum, requiſitis nominibus, niſi maxime ingratus, & plane ſordidus, à tanto imperatore poſtulaſſet? Præterita ſiquidem omnia Conſaluo condonare, & quæ ille dediſſet tanquam optimo collata iudicio, rata habere ſtatuerat, atque item obliuiſci totius ſuſpicionis de affectato Regno, quæ à delatoribus iniecta videretur, vt eum benigne admodum, ſed callide magnis inuitatum pollicitationibus ſecum in Hiſpaniam abduceret: conſtitutoque nouo Præſide, toto noui Regni fructu atque integra poſſeſsione potiretur, poſtquam Philippi generi diſſentientis æmulatione liberatus, ad eadem totius Hiſpaniæ Regna, maturè ſibi redeundum eſſe iudicaret. Itaque conſtitutis rebus, & Andegauenſium partium regulis, qui confectæ pacis beneficio carcere educti fuerant, reſtitutis oppidis quæ bello amiſiſſet: ac his omnibus in gratiam receptis: Ribacurſioque præſide conſtituto, quintum poſt menſem ex quo Neapolim venerat cum Regina claſſem conſcendit, Conſaluum ea ſpe inductum ſecum aduehens, vt quum in Hiſpaniam perueniſſent, Compoſtellani ordinis equitum Magiſter crearetur. Is eſt honos primus à Rege cum ſumma potentia coniunctus, vtriuſque enim Hiſpaniæ nobilitas ferè omnis, honeſtata equeſtri dignitate, ditataque peramplis perpetuiſque redditibus, vni Magiſtro paret. Signantur autem equites bello paceque purpurea cruce, quæ ante pectus militaris ſpathæ capulum exprimit. Id inſigne religioſo ritu ſuſpicitur, in honoreque eſt: nec niſi præclaro merito à Magiſtro aut Rege impetratur, ſcilicet vt militibus pro Chriſti nomine aduerſus Mauros operam nauantibus, ſacrati redditus præmia perſoluant. Cæterùm Magiſtri nomen authoritatem que ab aliquot annis Ferdinandus & Iſabella Hiſpaniæ Reges, indulgente Romano Pontifice ſuſtulerunt: quòd tanti ordinis Magiſtri, Regio nomini potentia atque opibus æquarentur: ob idque formidabiles euaſiſſent, vti ſuperioribus annis Aluaro Lunæ accidiſſet, qui immodicæ potentiæ ſuæ ſuperbiæque reus Maieſtatis factus, capite pœnas dederat. atque ita euenit, vt quum tantus honos nemine ſuffecto penitus vacaret, ſummæ dignitatis prouentus omnis, & libera creandorum equitum facultas Regis arbitrio ſeruaretur: ſicuti & reliqua duo eiuſdem opulentiæ magiſteria: Colatranæ ſcilicet, & Alchantaræ ordinum, vſurpatione perſimili paulò antè conceſſerant. Erat igitur is honos ſponte præſertim oblatus omnium qui concedi poſſent amplisſimus: Sic vt eum

Ludouico virum graui proceri corporis gestu, excelsoque ore, antiqui Herois decus præferentem, vt iure optimo postquam tanta staturæ atque animi dignitate præstaret, Magni cognomento, quod ex rebus gestis retulisset, vere dignum esse fateretur. Cæterum eo colloquio constat ambos Reges multum de Venetorum cupiditate inter se conquestos, statuisse ea armis repetere, quæ sibi adempta, aut nequaquam sponte concessa viderentur: nec deerat Iulii Pontificis Legatus Antonius Pallauicinus Ligur, qui in id consilium per se inflammatis Regibus opportunas faces admoueret. Iulius enim æquo animo ferre non poterat Ariminum Fauentiamque vrbes Pontificiæ ditionis per interregnum à Venetis occupatas, quum Gallus Cremonam, Bergomum, & Cremam, Brixiamque Mediolanensi imperio detractas, Hispanus porro Apulorum & Salentinorum vrbes, Veneto parêre vehementer indignaretur. Diremptum autem est colloquium circiter Calendas Iulias. abeunteque ad Alpes Ludouico, vt in Galliam rediret, Ferdinandus secundissima nauigatione Barchinonem peruenit. Tum vero vtriusque Hispaniæ Reguli certatim ad mare descendere, Regem modicis itineribus progredientem excipere, ei maturum & felicem reditum gratulari, notareque eius oculos irati aut pacati animi indices. At ille præalta dissimulatione offensionum omnium se penitus oblitum ostendere, singulos hilariter complecti, certissimamque apud omnes clementis animi speciem præferre: idque tanta arte, vt multos se ad pœnam reseruari arbitrantes, suspicione & metu liberaret, eoque certius atque sincerius, quòd occurrenti Antonio Cueuæ illustri genere orto, & si aulæ mores respiceres, viro prorsus eleganti, facete in eum iocatus dixerat, Et tu quoque Antoni ad Columnas me dereliquisti? Is enim ante alios ad Philippum adulatione præpropera se contulerat. ad quod ille ad promerendam veniam repente disertus, Ita est inquit, Rex domine, nec inficior. Quis enim iuuenem xxiiii. natum annos firmissima membrorum compage & roseo viuidi oris colore florentem, triduo moriturum credidisset? Tum vero iocunde arridens tanquam responso libero delectatus Rex subdidit, non te falsum vtique, si non æquo leuiorem ciuem intempestiui consilii euentus fefellisset, si clementem legitimumque Regem diu viuere, & feliciter regnare posse putauisses. Ea verba perurbane prolata exceptaque à circumfusis cum voluptate, & mox recitata aliis, apud omnes pudorem & metum facile dissoluerunt. Rex enim in vtraque Fortuna semper grauis, temperatoque ingenio flectere & moderari suorum animos assuetus, lenissime cunctis pepercit: Sic vt Ioannem Manuelem quem maxime atrocem inimicum fuerat expertus, Manrico Hagereo Regulo condonaret. Cæterum ferme omnes à Rege statim ad Consaluum salutandum ferebantur. Is aliquanto post Regem molesta febricula retardante Valentiam appulerat: exceptusque fuerat ab vniuersa ciui-

tate singulari cum plausu: quum omnis ætatis sexusque ordines spectandi studio ad mare sese effudissent. Seraphinus autem Centellia Oliuæ Comes Valentinorum equitum Princeps, eius hospes, tanto ornatu, tantaque omnis lauticiæ magnificentia suscepisset, vt Rex ipse neque apparatius neque luculentius excipi potuerit: mitterenturque ad classem tot insignes equi, mulæque phaleratæ, vt nemo ferè ex tanta militum turba, pedibus vrbem intraret. Paucis diebus ad quietem datis, quibus se ex nausea, totoque nauigationis incommodo comitatus omnis sese reficere atque exornare posset, ad vrbem Burgos quo Rex peruenerat contendit: tanta quidem frequentia, vt nequaquam vnum iter omnibus pateret. innumerabilis enim multitudo exercitui penè parem spectantibus speciem præbebat: tot scilicet veteranis ab Italia deportatis, totque clientibus ac amicis qui officii causa vndique ad contingendam victricem dextram confluebant. Ita vt neque hospitia tectaue, neque commeatus vel ante prouisus, tot agminibus sufficerent. Mirabantur autem Incolæ noui splendidique cultus, coccinea saga, sericas interiores vestes, capitum porro integumenta aureo emblemate & variis cristis exornata, fortiumque Centurionum ceruices aureis torquibus honestatas. Præterea mire proceros & acres equos grauibus frenis & protectis ferro ephippiis Italorum & Gallorum more instructos. Quibus de rebus fiebat, vt quorundam oculos liuore occupatos offenderet. mereretur autem multum plausum & veram laudem à popularibus, qui eum non Magni modo, sed Maximi cognomento dignum carmine edito decantabant. Propterea Gironem Oronium Regulum ad ea omnia stupentem vti erat vir acuto & hac in re diuino iudicio præditus, dixisse ferunt sibi Consaluum ingenti onerariæ naui persimilem videri, quæ præalto mari indigeat vt æquora sulcet: aliter necesse sit, vt humilibus in vadis hæreat. quasi diceret, tanti moli ferendæ Hispaniam Ferdinando regnante minime suffecturam. Nec multo post vsu euenit, vt Consaluus non modo hæreret in cursu, sed sæuissimis inuidiæ fluctibus allisus scopulis penè mergeretur. Aduentanti Burgos Rex ipse honoris causa obuiam egressus, quum antecedentes milites vario luculentoque habitu excultos miraretur, ipseque Consaluus omnium postremus, ad appetendam Regis dextram ex modico interuallo sequens accederet, his Rex inquit (longam militum seriem digito ostendens) vt video Consalue, quòd debebas optima fide persoluisti, quum toties bello te præeuntem secuti sint: nunc demum parta pace commutato vtique ordine, vt te antecedant æquissimo iure concedis. Perurbane quidem nec obscure eum laudans, quòd ante suorum aciem Dux intrepidus prima pugnæ pericula sæpissime subiisset. At Consaluus aliquot dies frequentandæ aulæ & priuatis officiis impartitus, quum à Rege, vt Compostellanus equitum magister crearetur, frustra per multos dies expectasset, idque tanquam ex fide

ex fide & syngrapha promissum instantius flagitaret, senescente sensim gratia à Rege pro amplissimo munere grauissimum odium retulit. Is enim verba dare, & inanes moræ causas nectere solitus ita se ab ea liberalitate auersum ostendebat, vt Consaluus apud amicorum præcipuos, contumeliæ dolorem ægritudinemque animi generose detegeret: & se deceptum traductumque vehementissime quereretur: apud vnum præcipue Bernardinum Velascum (is erat totius Hispaniæ equitum Magister) qui eo quòd Regi assideat, Comestabilis hodie vocatur, in vrbeque Burgos authoritate atque opibus potens, & Consaluo ex hisdem factionis studiis iureque hospitii amicissimus, tanta ob id libertate inter se consilia communicabant, & mutua fide intimisque sensibus iungebantur, vsque adeo vt Consaluus fide accepta dataque Heluiram filiam Velasco desponderet, is enim vxorem paulo ante amiserat quæ erat filia Regis ex damnato coitu suscepta, refrixeratque obiter generi amor erga socerum, quòd Velascus clientis & familiaris sui capitali supplicio damnati vitam à Rege socero impetrare nequiuisset. Eam autem connubii sponsionem ægerrime Rex tulit, Heluiram enim nepoti suo qui erat Cæsareæ Augustæ Antistitis filius vxorem destinabat, vt Consalui opes substantiaque omnis hæreditate certissima in Regiam domum conferrentur. Ob id quoque Regina Germana subaustero oculo Velascum compellans, dixerat, an tu qui non es insulsus & degener non dedecori fore existimas, si tibi cum filia Consalui nuptias omnino faciendas putes, quum Regis filiam in matrimonio dudum habueris? Ad id vero Velascus quum se præclarum in ea re exemplum quod sequeretur habere respondisset, vt eius suscepti consilii minime dispuderet, non obscure Reginæ animum pupugit, quæ nequaquam Regis filia, magni tamen Regis coniugium meruisse videretur. Ex eo mordaci sermone Regem cum Regina, vsque adeo offensum ferunt, vt Consaluus qui dignitatis & præcellentiæ causa, prodeuntem in publicum Reginam subiecta ad lacertum dextra subleuare, equitantemque lateri adhærens comprehensis mulæ habenis, deducere erat solitus, praeoccupante Federico Toletano Albano Regulo ab eo officio & munere penitus arceretur: & Velascus Regiæ affinitatis gratiam prægrauante odio proculdubio totam amitteret: Nec multo post vti erat turbido liberioreque ingenio, à nimiisque opibus suspectus & inuisus, properante Fato moreretur. Paulò etiam ante, secus ac volebat Ferdinandus Francisci Xymenis Archiepiscopi Toletani patrocinium susceperant. Is opinione religionis ex humili cucullato pannosoque, vt pote qui ligneis socculis calciatus nodoso fune cingeretur, ad opulentissimum totius Hispaniæ sacerdotium Isabellæ Reginæ studio peruenerat: Ita vt tantas opes ex arbitrio ad Christianæ pietatis disciplinam dispensaret, inuidente quidem Rege, depóscenteque, vt

id sacerdotium cum eius filio Cæsareæ Augustæ antistite permutaret. Quam rem tanquam impotenter à Rege tentatam ac infamem. Velascus & Consaluus deprecante iniuriam Xymene, vehementer improbarant, quòd ea permutatio summæ iniquitatis Isabellæ Reginæ iudicium synceræ innixum pietati offensura videretur. Ipseque Xymenes robusto constantique ingenio diceret, si paululum vrgeretur, sese statim abdicata mitra cum lituo pastorali ad veterem cucullam esse rediturum. Eò enim Regis consilia tendebant, vt filio summæ diuitiæ pararentur: ipseque vbi necesse foret in bellicos sumptus sacris prouentibus vteretur, sicuti de tribus sacrati ordinis Calatranæ, Alcantaræque & Compostellæ equitum Magisteriis Regiæ personæ contributis effecisset. Itaque Rex negocium cum magna inuidia inchoatum statim omisit, aliquanto iratior factus Velasco & Consaluo, qui rem impediissent, quàm Xymeni, qui pro sua dignitate ac amplitudine contendisset. Sub id quoque tempus Fortuna, quæ vbi obortæ inuidiæ ianuam pandit, impendentis mali causas accumulat, grauiore offensione Consaluum perculit. Petrus enim Alfonsi fratris filius è Corduba Burgos venerat, vt tum primum ab Italia redeuntem patruum inuiseret. Hic quum eum animo ægro reperisset, quoniam ab Rege promissi honoris fides minime præstaretur, vti erat ingenio libero & ad perferendam contumeliam insolenti, indignatus ingratum Regem Cordubam se recepit, vbi perpetua quadam authoritate ab auo patreque tradita Princeps ciuitatis vel inuito Rege colebatur. Erat Petrus ab eo insigni Cordubensium studio, ab eaque illustri potentia Regi grauis & inuisus, vsqueadeo, vt eum Cordubæ regnare nollet, mitteretque ad senatum Cordubensem, Lucerum inquisitorem, id est officialis nomen, qui prælata virga, lictoris Regii & fascium supremæ potestatis ac imperii nomen refert. Hunc qui violet, Maiestatis reus efficitur. Hic senatui denunciabat non placere Regi, vt Petrus in vrbe Corduba diutius esset. Sed iret ad paterna oppida, sicuti reliqui Cordubeæ gentis Reguli, & multo quidem ipsorum commodo facere consueuissent. Ea res ab amicis senatoribus ad Petrum defertur: continuoque superbum eius ingenium vehementer exagitat. nec mora, præcipiti ira concitus Lucerum à satellitibus suis comprehendi iubet: impositumque equo, & vinctum Mondelliam ducendum equitibus suis tradit. Id erat oppidum ab auo Petro validis mœnibus cinctum, auctumque arce munitissima, quæ marmoreis ornamentis erat insignis, ac omnium inter Bethicas longe pulcherrima. Tantum vero admissum facinus Ferdinandus grauissime ferens, quòd suæ dignitatis intererat, armis vindicandum statuit, postquam Petrus non obscuræ rebellionis nomine damnatus, lege publica censeretur. Sed parantem arma Regem Consaluus & Velascus deprecando, ea conditione exorarunt, vt iuuenem feruidiore ingenio in id scelus prolapsum suppli

ſupplicem ſe ad pedes perducturos pollicerentur. Nec multo poſt Petrus patrui atque Velaſci authoritate perductus ad Regiam venit. Sed eum Rex veniam petentem non admiſit, ita vt eum relegaret extra aulam ad decem miliaria, neque ei fas eſſet longius abeſſe, quàm vt itinere vnius diei, acciri reuertique poſſet. Addidit quoque grauiore decreto, vt Mondellia funditus euerteretur: vt æquata ſolo, apud turbulentos Proceres Regiæ ſeueritatis teſtis foret. Nec Conſaluus vel maximis precibus impetrare potuit, quin paternæ virtutis monumentum tantis ſumptibus ædificatum, quòd eſſet ipſius natale ſolum, & totius Bethicæ maxime decorum & celebre, deleretur. Quanquam Galliæ Regis legatos molliendo Regi deprecatores adhibuiſſet, qui æquum eſſe cenſebant, vt qui centum vrbes infinitaque oppida pro Rege cepiſſet, is mutuo munere, paternum oppidum impetraret. Sed Rex obſtinate manſit in decreto, ea tamen moderatione, vt pro Mondellia totius Bethicæ concurſu intra paucos dies funditus euerſa, Loxam vrbem Conſaluo poſsidendam dono daret, ſcilicet vt iniuriæ atrocitas eo munere leniretur. Ea vrbs à Granata decem milibus paſſuum diſtat, peramœna in valle poſita, quæ præaltis montibus includitur. Addidit quoque Rex tanto muneri benignioris animi ſpem, quòd Loxa ad hæredes eſſet peruentura, ſi Conſaluus Compoſtellanæ ſyngraphæ renunciaret. Verùm ad id generoſo dicterio reſpondit, ſe adeo inſulſum videri nolle, vt de iure Regiæ promiſsionis temere decederet, quum iuſtiſsimæ querelæ titulum præferre: quàm iniqua compenſatione accepta creditum diffiteri mallet, eminebat ſiquidem in ſermone eius reſponſiſque præſertim grauitas excellens, vrbana iocunditate condita, quum improuiſus & peracutus lepor in eludendo perſtringendoque eruditi ſalis acrimoniam referret. Sed Hiſpanicæ elocutionis argutias ex amphibologia facile naſcentes, Latinæ linguæ ſimplicitas non aſſequitur. Quo fit vt multa maxime feſtiua Scommata omittere cogamur, quæ quum in experrectis ſalſiſsimæ gentis ingeniis riſum ac admirationem excitare poſsint, tranſlata demum tanquam exuta dignitate, vti languida vel obtuſa Latinis auribus non arrident. Hæc tamen minime prætermittenda videntur, vt illud Garciæ Paredio fortiſsimo equiti, quum ad Lyrim Gallis per pontem tranſire conantibus pilæ vndique hoſtilium tormentorum cum ſtrage equorum & hominum peruolarent, & Conſaluus imperterrito animo hortabundus in diſcrimine verſaretur, accurrenti, ſollicitéque monenti, vt è periculoſo loco ſe ſubduceret: Non ne tu (inquit) vir improbus & ineptus hodie mecum es Paredi? quum in omni vitæ diſcrimine nullus vnquam te metus occupet, vt ego pauorem admittam importunè ſuadere contendis. Quum oppidum Montilia (vt diximus) iuſſu Regis dirueretur, fruſtra deprecantibus Gallorum legatis, vt ei oppido parceret, quòd eſſet Magni

Consalui natale solum, qui ad ducentas Vrbes, & septingenta oppida Hispaniæ Regnis adiecisset, nunciareturque homines ad opus coactos ex agrestibus incolis supra centum in subruti & repente procidentis muri ruina oppressos, miserabiliter interiisse: Hinc præclare liquet Consaluus inquit, quàm fortiter viua & incolumis Montilia sese defensura fuerit, quando damnata planeque mortua, tot editis contra se molientium funeribus suum decus pertinacissime tuetur. Eo die quo Galli in Formiano littore longa variaque pugna victi intra portam Caietæ compulsi sunt, quum Cerbellio è citeriore Hispania nobilis eques ad nauandam operam serius quàm oporteret se expedisset, confectoque iam prælio, partaque victoria armatus in nauicula concitatis remis ad victores socios appropinquaret, & multis è littore spectantibus quisnam esset qui thoracatus aduentaret Didacus Mendocius sciscitaretur, repente ad eum Consaluus, respondens inquit: An adeo tibi hebes est oculus vt Sanctum Hermum non agnoscas? Sancti enim Hermi sydus Christiani nautæ vocant, quod ex turbulenta tempestate tranquillitatem pronunciat quum in antennis apparet, non secus ac antiqui de Castoris & Pollucis ignibus crediderunt. Agnouere astantes lepidissime dictum, quum tarditatem Cerbellioni salsus imperator exprobraret, qui confecto prælio & pacatis rebus armatus aduentasset, tanto omnibus exorto risu vt Cerbellionem è nauicula descendentem sancti Hermi nomine salutarent. Idque ei postea cognomentum inter milites æternum fuit, Quum Galli Caieta debita Regno excederent, & à Consaluo multis terrestri itinere abeuntibus equi darentur, Obegninus eorum imperator alacri ore renidens, Consalue (inquit) te obsecro vt validos nobis & robustos equos dari cures: vt abeuntibus & cito redituris nobis sufficiant, quasi se renouaturum bellum non obscure promitteret. Agnouit Consaluus vafre dictum: statimque respondit, reditote vt lubet, nam hæc eadem quæ vobis lubens præsto vestes, equos, diplomata, quum reuertemini ex clementia liberalitateque mea facile impetrabitis: aperte denuncians eos si redirent eandem omnino belli Fortunam subituros. Bernardinus Velascus qui fuit equitum Magister, vir apprime nobilis & elegans, puellam ex Reginæ aula vehementer adamabat: & more Hispanico studiosissime percolebat. In ea Velascus quum venustatem impense laudaret, nihil ad absolutæ formæ dignitatem deesse prædicabat, præter plenioris succi habitum: erat enim gracilitate virginali. Hæc vti fit in aula amanter ad bonæ spei significationem virili colore argumentum amatori Velasco dederat, quo is in cultu familiæ vteretur. Prodeunti itaque Velasco, & pueros seruosque à pedibus viridi colore indutos ostentanti: Consaluus occurrit: laudataq. eius cultus nouitate, Rectissime sapis (inquit) Velasce, cum hoc enim viridi proculdubio pinguescet. Iocatus scilicet in strigosam eius amicam, translato dicterii sale à pastione mularum. nam Hispani recentis graminis & herbæ medicæ

farraginem viridis nomine appellant, qua adulto vere mulas enutriunt, vt vberrime pinguefcant. Quo fcommate nihil lepidius viri eius aulæ elegantes exiftimarunt. Quum ad Tarentum è caftris maleficum feditiofumque militem ad fupplicium duci iufsiffet, illeque multum reluctatus fe iniquifsime damnari vociferaretur, & proinde Confaluum ad dicendam caufam ad Dei Max. tribunal magna voce citaret, vade inquit Confaluus: feftinaque, confifus optimo iudici, & caufam inftrue, nam ibi pro me aderit qui opportune refpondeat Alfonfus frater, qui nuper è Serra vermegia in cælum contendit. Tum enim Confaluo nunciatum fuerat fratrem à Mauris circumuentum dignam forti pioque Duce mortē oppetiffe. Cæterum Confaluus (vt vnde difcefsimus reuertamur) in vrbem Loxam indignabundus fe recepit ex tot repulfis ac offenfionibus trāquillum ocium quærens, donec inuidia decederet, & Ferdinādi animus iam plane auerfus, dum ipfe abeffet veterum beneficiorum recordatione ad æquiora confilia verteretur. Itaque Confaluus veluti iuftam vacationem nactus, biennium Loxæ Granatæque tranfegit, fuis hercle opibus, quæ erant multo maximæ, & fua denique gloria contentus, nifi ea, vtplerunq. accidit, æmulorum immodico liuore premeretur. In ea vitæ tranquillitate modice corpus exercebat, alebat autem animum fufceptis multorum patrociniis, collatifque officiis, fic vt omnes qui egeftate oppreſsi, aut implicit litibus, aut aliquo periculo circumuenti effent, opemque implorarent, enixifsime fubleuaret. His actionibus exiftimationem tuebatur, & fingularem tota Prouincia gratiam ab omni genere hominum comparabat: à Maranis præfertim & à Mauris. Maranos Hifpani eos vocant, qui Iudaica ftirpe nati, quum femel ad Chriftiana facra tranfierint, rurfus ad antiquæ legis ritus relabuntur. Id autem quum capitale fit, fpeculatores eis fubmittere folent, qui dicta factaque eorum, & arcana religionis diligenter explorent: fufpectofque Præfidibus accufent, expoliandos quidē primo opibus: ac igne demum concremandos. In id genus hominum quanquam ii extrema fupplicia mereantur fecretis & fæpe malignis indiciis delatum facrati iudices vt præclarius pietatis ftudium oftendant, per acerba quæftione defæuiunt. Id vero Confaluus quantum incolumi religionis iure poterat pro æquitate humanæ lenitatis defendebat, ne mifere circumuenti, præ metu folum vertere cogerentur: defertaque Hifpania ad Turcas confugerent: apud quos transfugientium Iudæorum tutifsimus erat receptus, quòd homines ingeniofi mireque induftri fabrilium operum & lanificii præfertim artifices, & quod mirum in modum Reipublicæ Chriftianæ nocuit, æneorū tormentorum magiftros attuliffent. eadem, fed alia via, Mauri qui in Bethica remanferant, tanquam opportuni iniuriæ patiebantur: quibus cum clementifsime agendum effe multis de caufis exiftimabat negens repentina, fæuique Imperii infolens ac animis ad refumenda arma paratifsimis, erecta, vbi reliquum conceffæ libertatis eriperetur, demigraret in Africam, aut inde auxilia aduerfus no-

mentis tenore metiretur. Percunctanti enim Girone Oronio à quodam qui à Consaluo ad Regiam venisset, quàm alte oneraria illa ingens nauis Consalui magnitudini vt supra diximus comparata, in Loxæ vadis subsideret: idque Consaluo referretur, Oronio dic inquit nauem firmis lateribus æstum maris expectare, vt attollatur, & vela det ventis, qui non semper aduersissimi perflare consueuerunt. Nec perurbano responso euentus defuit. non toto enim vertente anno, quum Rhauennatis cladis nuncius Regẽ magnopere perculisset, vnus ante alios omnes Consaluus qui res perditas restitueret, non secus ac alter dictator Furius Camillus à Romanis contra victores Gallos ab exilio reuocatus est. Ea siquidem funesta acie magna pars Veteranarum legionum quas ab Africa Nauarrus antea transuexisset, interierat, supraque triginta sex aut illustres aut noti Duces ceciderant. Raimondoque Cardonio Imperatore fuga elapso, captoque Ioanne Medice legato Cardinale, Fabritius Columna ipseq. Nauarrus in potestatem hostium deuenerant. Qua calamitate obrutus Iulius Pontifex multorum perfidia in Vrbe circumuentus de fuga cogitabat. Fœderatique omnes Principes vnum maxime Consaluum quem superandis Gallis fatalem Ducem crederent, postulabant. Itaque Rex ingenti cura anxius, misso in Cantabriam Federico Albano qui pulsum Regno Nauarræ Regem reprimeret, Consaluum Imperatorem delegit, qui primo quoque tempore in Italiam proficisceretur: Pontifici opem ferret: daretque operam ne quid detrimenti res Neapolitana pateretur. Parabatur classis ad Malacam, eò innumeri equites & pedites confluebant, tantusque erat equorum & armorum apparatus, vt homines minime dubitarent, quin Consaluus Gallos ab eo vinci solitos Italia depulsurus esset: & nouum de ea gente triumphum in Hispaniam relaturus. Iam multæ omnis generis naues vndique ab Oceano Gadibusque præsertim Malacæ conuenerant, paratusque erat commeatus, delectiq. milites & equites nominatim in maiora nauigia distributi, vt conscenderent, idoneam tempestatem expectabant, quum ad repentinum inexpectatæ victoriæ nuncium ex Regiis literis cuncta refrixerunt, sic vt consternati dolore milites, qui præmia & decus ex ea profectione concepissent, de Fortuna magnopere quererentur: & Consaluus ipse tanquam inauspicato creatus Imperator, quòd donando, profundendoque priuatas opes exhausisset, ad tantæ illusæ spei incommodum plurimum angeretur. Sed quomodo eam laudis atque victoriæ spem Italici belli euentus interpellarit, operæpretium est paucis enarrare, vt quæ fortuita videri possunt, ad diuinæ mentis iudicium referantur. Non toto vertente biennio ex quo Reges ad Sauonam colloquutos inter se memorauimus, funesto Italiæ icto fœdere in Venetos conspirarunt, vt conuulso eorũ dominatu quæ sibi erepta putabant, veteribus ipsorum Imperiis redderentur. atque ita factum est, vt quum à Gallis ad Abduam duce Rege ipso vna victi acie, profligatique cunctas vrbes amisissent, intra Paludes Vrbemque Venetias cõ-

pulsi à Iulio Pontifice veniam supplices impetrarent. Is enim Heluetio milite non modo Fauentiam Ariminumque, sed Rhauennã & Ceruiam multis antè annis à Venetis occupatas receperat. Ex Abduana porro victoria Ludouicus Cremona, Crema, Bergomo, Brixiaque fuerat potitus, quum eodem cursu Veronenses, Vicentini, Patauini, Feltrenses, & qui ad Carnicas alpes vergunt Populi, Maximiliano Cæsari deditionem fecissent. Apuliæ autem vrbes sine vulnere Ferdinandus receperat, Atestinusque Alfonsus in Rodigina peninsula fuerat receptus. Cæterùm ab Alfonso Iulius tanquàm à beneficiario Pontifici Imperii salinarum iura quæ sunt in Padusis ad Comaclum repetebat. Eius salis vectigal Alfonsus quod sibi magno esset emolumento, armis defendẽdum existimauit, fretusque Gallorum auxiliis non vno in loco Pontificis copias cæcidit. Qua iniuria permotus Pontifex Alfonsum diris interdictoque persequitur. Ludouico Regi denunciat, nisi auxilia reuocet, eum pro hòste habiturum, additque nequaquam sibi defuturos Reges qui Pontificiæ dignitatis iniurias defendant. Illudens Ludouicus contempsit anathematis diras tanquam inanes metus: promotisque copiis Pontificem Bononia expulit, Conciliumque Pisis indixit, ex cuius censura excussis Iulii moribus Pontificatu pelleretur. Ea res acerbius ac arrogantius quàm deceret à Ludouico suscepta reliquos Reges permouit, Henricumque ànte alios Britanniæ Regem tuendæ religionis maxime studiosum, ita vt magnis clasibus Armoricas vrbes inuaderet. Nec Henrico genero religionis causa, iusta Gallis arma inferenti Ferdinandus defuit: postulante præsertim opem Pontifice, cui deesse non poterat: eoque libentius, quòd accita in Cantabriam Britannica classe Ioannem Nauarræ Regem Gallorum socium, ideoque hisdem Pontificis diris execratum Regno depellebat. Iulius quoque adiunctis iam sibi Venetis, Ferdinandoque in societatem facile ascito (quòd huic ex iure Pontificio Neapolitanum Regnum adiudicasset) conductisque Heluetiis, graue bellum Gallis vndique concitarat. Cuius belli is demum exitus fuit, vt commisso ad Rhauennam cruentissimo prælio, Galli quidem victores euaderent: sed tanto accepto detrimento, vt incumbentibus Heluetiorum Venetorumq. copiis, intra septuagesimum diem Italia pellerentur, Quòd dux ipse Gasto Foisseius cum Alegria vetere nobilique duce, præfectisque alarum & cohortium ferè omnibus interfectis, in ipso victoriæ limine cecidisset. Neque enim Palicia Gastoni suffectus quanquam id nouorum hostium aduentus flagitaret, reparare copias potuit, pernegante Quæstore Normandio, se in ipsa victoria Regiis pecuniis abusurum. Itaque desperata pecunia, secundi cõsilii rationem secutus, equitatum incolumem in Galliam perduxerat, vt terræ patriæ opem ferret, quæ maritimo bello à Britannis, terra vero ab Heluetiis, qui in Heduos penetrassent grauissime premeretur. His rebus in Hispania nunciatis, quum per omnia templa supplicationes agendis gratiis haberentur, belloq. finem impositum

ex

ex ea celeri victoria Ferdinandus existimaret, ad Consaluum continuo perscripsit vt institutum cohortium turmarumque delectum intermitteret: classeque dimissa, nobiles equites quos euocasset, aut qui sponte nomina dedissent, domum remitteret, gratiasque publice Deo maximo & Diuis omnibus tota Bethica agendas arbitraretur, qui Italia metu liberata, maturiorem opinione hominum admirabilemque victoriam Sacrosancto Pontifici aduersus execrabiles dirisque implicitos hostes tribuissent. Nullo vnquam acerbiore nuncio Consaluum mente perculsum ferunt, nulloque milites, vel aduersi casus vel acceptæ cladis perturbatione magis consternatos dux quisquam vidit, vt profecto mirum videri posset, eum virum quem nulla vnquam pericula, nullique aduersæ Fortunæ impetus ex arce consilii deiecissent, priuatum animi dolorẽ publica lætitia lenire nequiuisse. Id enim expectabat vt occasione tanti belli quo haud dubie supremo virtutis conatu e dito præstantissimam operam esset nauaturus, æmulorum animi subacta inuidia frangerentur. Constat enim inter primos sermones suspenso ore dixisse ad astantes, Ergo secus ac ipse putarã Gironius Oronius præclarus vates euadet? Quando vti perurbane figurabat meam Nauem secundo æstu mirifice sublevatam, obortus opportune ventus, qui iam vela inflabat repente concidens, sulcantem mare destituat. Nec multo post ad Anticheram quod est oppidum medio ferè itinere inter Granatam & Malacam ad milites euocatosque omnes concionem habuit summæ grauitatis, eos magnifice consolatus, vt æquo animo perferrent, si elusi à Fortuna, ostendendæ virtutis & parandæ gloriæ concepta spe decidissent. æquum enim esse vt publica vota priuatis anteponerent, & vti fas esset communi victoria lætarentur, se vero daturum operam, vt ipsos neque studii sui erga Regem quòd præclarissimum extitisset, neque damnorum & itinerum quæ amore sui nominis & spe laudis suscepissent omnino pœniteret. Reliqua autem sperarent ex Regia liberalitate, vnum enim quenque se per literas mirifice commendaturum apud Regem, nec dubitare, quod esset æquissimus, quin munera viritim daret, quibus suscepti emensique itineris & rerum omnium sumptus benigna manu sarcirentur. Dimissa autem concione vbi ex foro domum est reuersus, pronunciauit se cunctis donatiuum triduo daturum. Id constabat partim signata pecunia quæ gregario præsertim militi præberetur, tum vero argento elaborato, auro textili purpuraque & sericæ telæ omnis generis colorisque in vestes copia ingenti, equis item nobilibus, pictisque tentoriis, inauratis armis, & castrensibus lectis: quæ tot tantaque fuerant, quod ea omnia mercatores lucri causa tanquam ad nundinas Corduba, Hispali, Medina, Valentia, Granataque attulissent, vt centum milium aureorum nummum summam superasse credantur. Ea vero tanta liberalitate diuisit, vt nec domesticæ supellectili parceret: ipseque iam multorum fœneratorum malum nomen fore putaretur, quum oppigneratis aliquot oppidorum reditibus ex

graui vſura plane decoqueret, ridentibus æmulis quòd inani ſumptu, vt regiæ opulentiæ odioſum ſpecimen præberetur, domum ſuam rebus omnibus exhauriendam ſuperbè temereque ſuſcepiſſet. Ferunt regem ab occulta malignitate Conſaluum eneruatis opibus, exiſtimatione ſpoliare cupiuiſſe. propterea inieciſſe ſpem, vt primo vere inſequentis anni, eodem apparatu in Italiam enauigandũ foret: ſcilicet vt diſcedentium militum voluntates munere ingenti redimere cogeretur. Sed quanquã id à clariſsimis Hiſpaniæ regulis acceperim, nequaquam tamen adduci poſſum, vt id ex omni parte verum putem, ne prudentis & maxime compoſiti regis fama, temere ſugilletur. Quid enim niſi temere de Conſalui animo atque opibus ei timendum fuit, qui pacatiſsimis Hiſpaniæ imperiis nouum Nauarræ regnum adieciſſet, victorque in Italia pacis & belli arbiter crederetur? Verum non multo poſt Conſaluus ex ſuprema liberalitate incomparabilem gratiam meritus in Loxam ſe condidit, ex eo hercle ſeipſo beatior, quòd nemini ſuo nomini fidem fefelliſſet: rectèq. & fortiter factorum conſcientia lætus obuenientem vltro gloriam adſequeretur. In eo itaque ocio quod ad biennii ſpatium ſeſe extendit, tanquam occupatus in præcellenti erectæ mentis negocio verſabatur. animum enim magna ſemper & excelſa petentem, maximarum rerum cogitatione recreabat. Inſigni nempe cura ſumptuque inſtitutum habebat in omnibus vrbibus quæ Principatus nomen præferrent, non in Europa modo, ſed in Aſia atque Africa, vt per certos idoneosque homines, quæ bello paceque geſta eſſent, ad ſe accurata fide perſcriberentur; ſic vt facile ſingulis prope diebus accideret, vt de grauiſsimis admirandiſque rebus certior factus, cuncta vti accidiſſent, præſentibus amicis recenſeret, & his qui longe aberant officioſe communicaret. In eo duorum annorũ curriculo quo eius vita finita eſt, ſtupendæ rerum omnium commutationes inciderant, quum ſecus ac multis antea ſæculis accidiſſet, totus plane terrarum orbis, ingenti armorum motu quateretur. Audierat Iulio pontifici vita functo, quo nemo in tuenda augendaque pontificii imperii dignitate, vel maior vel conſtantior fuit, Leonem X. qui ingeniis faueret, aureæque pacis mores inueheret, ſucceſsiſſe. deſumptaque triplici corona, eodem die redeuntis anni eodemque in equo quo ad Rhauennam in acie captus fuerat ſub vmbella triumphaſſe. Paucos quoque poſt dies didicerat Tramulium atque Triuultium ſummos Gallorum duces ad Nouariam à paucis Heluetiis eruptione profligatos. Tranſiſſe autem in Morinos cum ingentibus copiis Henricum Britanniæ regem qui cum Maximiliano cæſare coniunctus, intra paucos dies fuſo fugatoque totius Galliæ equitatu Terouanam Morinorum, & Tornacum in Neruiis inſignes vrbes in poteſtatem redegiſſet. Hiſdemq. diebus Iacobum Quartum Scotorum regem ab Hauardo Surreio ad Tuedum deleto Scotorũ exercitu acie victum ac interfectum. indeque nec tranſacto quidem menſe Venetos ad Vincentiam à Cardonio, Proſperoque Columna luctuo-

so prælio superatos. Sed his quæ partium studiis Ferdinandi regis voto secundisſima euenerant, externa quoque nostrorum & Barbarorum regum prælia ampliore cum voluptate miscebantur. Nam confecta pace inter Gallos atque Britãnos, Ludouicus rex ducta in matrimonium Henrici sorore, imbecillus senex, in ipsis nuptiis, fato concesserat. Franciscusque gener rex fuerat declaratus. Vladislaus porro Pannoniæ rex consternatis ad arma viris agrestibus periculoso circumuentus bello Borna missa duce, rebelles acie victos meritis suppliciis affecerat. Constantinus item Ruthenus Sigismundi Sarmatiæ regis auspiciis, innumerabiles Moscouitarum copias ad Smolẽchum supra Borysthenem memorabili acie superarat. Ipsi vero ad orientem Selymus Turcarum, & Sophus Hisinaël Persarum, maximi reges, inter se armis contendebant. eoque deducta res fuit, vt ad Artaxata Armeniæ vrbem Calderanis in campis cruentissimo prælio certaretur: victore quidem Selymo, quum vulneratus Hismaël ex prima acie ad interiora Mediæ se recepisset. Sed honestiora iocundioraque videri poterant quæ interim de Lusitanorũ victoriis scribebantur, eos enim extremum Aethiopiæ promontorium ad antarcticum magnis clasſibus transcendisse, subactisque totius ferè Indiæ regibus, præter Arabicum & Persicum ingentes sinus ad Melaceam aureæ Chersonesi, ipsamque demum insulam Taprobanam peruenisse; aromatumque omnis generis natale solum reperisse constabat, conterritis pasſim earũ gentium innumerabilibus copiis & clasſibus, quum tormẽta ænea displosissent. Pari quoque cum voluptate, & maiore quoque Castellanorum gloria incogniti orbis efferæ gentes, & Anthropophagi dirum genus narrabant, quum Ferdinandi regis classes alterũ & prope immensum terrarum orbẽ pernauigato ad occidẽtem Oceano reperissent, vnde tantũ fossitii auri & margaritarum gemmarumque in Hispaniam augendis publicis priuatisq. opibus referretur. Dum in istis oblectationib. nequaquam ingenita sed accersita iocũditate vitam traduceret, in duplicis quartanæ morbum, non quidem natura difficilem, sed seni præcipueque ex euentu rerũ minime læto planè mortiferũ incidit. traductusq. à Loxa Granatã climacterico ætatis anno, in complexu vxoris Heluiræque filiæ susceptis Christianæ disciplinæ sacramentis expirauit, postridie Kal. Decembres, anno à partu Virginis supra milesimũ & quingentesimum decimoquinto, quum vixisset annos lxii. mẽses iii. & dies xi. Tumulatus est circumpositis ad sepulchrum supra centum vexillis in æde diui Francisci. parentaruntq. ei iustis exequiarum honorib. adhibitis, Indicus ipse Mendocius, Tindillius Granatæ præfectus, & reliqui Cordubeæ gentis Proceres. Mãricam porrò vxorẽ quæ ex testamento in tutela rerum omniũ remanserat, Rex Ferdinandus humaniore epistola congestis in defunctũ innumeris laudibus est consolatus, Ita quidem vt ipse paucos post dies Magnum cælestis itineris ducem cõsequeretur. Intra enim quadragesimum diem rex ipse apud Madrigaletium vicum excesſit è vita. Interiit autem

Consaluus hisdem diebus quib. Franciscus Rex Galliæ Heluetiis ad Mediolanum ingenti prælio superatis, vt cum Leone Pontifice de Republica consultaret, Bononiam peruenit. Ferunt nonnulli quibus integram fidem minime tribuerim, Consaluum paulò ante quàm moreretur cum præpotentibus suæ factionis Regulis conspirasse, eo animorum decreto, vt Ferdinandus vlterioris Hispaniæ Regno repētina ipsorum manu extrusus, ad Tarraconenses suos redire cogeretur, restituta quidem eius filia quam pater astuto consilio vti mente commotam in ignobile oppidū curandæ valetudini coniecisset: Carolumque subinde eius ex Philippo Rege filium è Belgis euocarent, qui iam quindecimannorum adolescens præclaram administrandi imperii indolem præferret, cuius auspiciis, quod paternos amicos de nomine iam pridem agnouisset, vindicare iniurias & aduersæ factionis opes deprimere cogitarent. Supra vero id conceptum facinus Consaluus multo maiora moliretur, Ferdinando scilicet Aragonio Federici Regis filio ex Setabæ arcis custodia erepto, vt præstita fide quam adolescenti temere dederat, animum iusiurandi religione exolueret: ac ei paternum Regnum redderetur, ea conditione, vt penso annuo tributo Hispaniæ Regum beneficiarius esset: Heluiaramq. ipsius filiam vxorem duceret: dotisque nomine ea oppida atq. vrbes, quas ipse possideret, ad antiqua Regni iura reuerterentur. Tantum enim poterat odium ex repulsa Compostellanæ dignitatis conceptum, vt hæc quanquam supra æquum peracerba alienaque ab eius ingenio videantur, non omnino temere credi possint. Fit enim plerunq. apud summos Principes, vt ingentis beneficii merita, vbi modum excesserint, quòd iustis præmiis exæquari nequeant, insigni demum iniuria persoluantur. Tum hercle liuor & odium pro gratia maxime vigent quum non planè generosi Principes alieni meriti magnitudine obruuntur. Isq. falsæ rationis viam inuenit, vt turpissimo nomine ingratus euadat. Sed hoc clarissimis ducibus fatale videtur, vt in vltimo vitæ actu circumuenti inuidia imminutaque dignitate in ipso contumeliæ dolore moriantur. Quid enim aliud (vt antiqua exempla Coriolani Alcibiadis & Narsetis omittamus) quàm hic dolor Borbonium atq. Nauarrum præcipites egit, vt hic contra gentis suæ nomen damnata arma ferens in carcere eius arcis, quam manu ceperat, miser interiret, ille vero & suæ patriæ proditor scelestus, & communis impius euersor in limine diri facinoris pœnas daret? Sic vt Consaluum quanquam prealte à Rege alienatum nequaquam crediderim, eò progredi ausurum fuisse, vnde nullus sine inexpiabili dedecore receptus foret. Quòd si animo ex quartanæ febris atra bile commoto id omnino scelus patrare concupiuit, hoc vno, quòd nihil extra cogitationem vetere sua fide atque prudentia indignum admiserit se ipso beatiorem excessisse vita fatendum est. Quid enim veræ gloriæ trophæis onusto optatius atque felicius accidere potuit, quàm vt integra nominis fama sublimis ille animus in cœlum, vnde venerat, euolaret.

FINIS.

Epitaphium Consalui Ferdinandi Magni Ducis per Phaërnum Cremonensem.

Parta ducum tumulis aliorum ex hoste trophæa
Quæsitique inscribantur virtute triumphi.
Nos Consalue tuo nec fortia facta sepulchro
Nec magna Imperia, aut actos scalpemus honores,
Non Gaditana exactos trans æquora Mauros
Atque asserta tuo Regna olim Bæthica Regi,
Nec duce te adiutos ab eo felicibus armis
In Turcam Venetos, Cephalenum gente recepta,
Nec Calabros motus, aut Parthenopeia bella,
Atque redundantem Gallorum sanguine Lyrim.
Quippe etenim hos titulos, atque hæc monumenta, tibi olim
Virtutes posuere tuæ, quæ sparsa per orbem,
Perque aures, perque ora virum mentesque reposta
Nomine cuncta tuo, vtque æterna laude replerunt.
Quare hæc sufficiat memorando inscribere busto.
Consalui, Magnique ducis, qui nomina gessit
Hic iacet, illud ei pater, hoc dedit inclyta virtus.

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS EPISCOPVS NVCERINVS IOAN. BAPTISTAE CASTALIO APVD CAROLVM CAESAREM CASTRORVM MAGISTRO

S. P. D.

IRCVMSPECTANTI *mihi cui nam libros de vita & rebus gestis Ferdinandi Piscarii, in publicum prodeuntes commendarem tu solus ante omnes occurristi, qui dignus eorum patrocinio viderere. Opus enim vt facile prospicio multorum obtrectationi expositum, aduersus liuidos malignè pleraque interpretantes, luculentißimo indiget defensore; Nec quisquam hodie superest è tot ducibus, qui te ipso consiliorum omnium rerumque gestarum, locupletior atque viuidior testis esse poßit; quum ab ineunte ætate in eius præstantißimi ducis contubernio perpetuaque amicitia clarus, quòd alæ equitum præesses, omnibus bellis & singulis prope expeditionibus interfueris; scilicet vt mirificæ eius virtutis sedulus & felix æmulator euaderes, vnde tibi postea & insignes tituli, & decora probatæ virtutis ornamenta ad perennem laudem obuenerunt, quæ modo vel per se satis speciosa, inuictißimi Cæsaris iudicio castrorum Magister effectus, perdomita latè Germania, partis nouis insignibus cumulasti. Debes itaque hoc supremum defensionis munus memoriæ tanti viri, à quo tot documenta exactæ disciplinæ te didicisse profiteris. Quod enim aliud Piscarii manes vsu nobilius officium expostulant, quàm vt eius gloriæ obtrectatores, si fortè existant, ea fidei constantia refutentur, qua viuum & meriti triumphi laude florentem coluisti? Liquet enim apud omnes quum in manibus tuis expiraret, suprema voce nihil tibi potius delegasse, quàm vt pro virili totius Daualæ domus decus tuerere, hoc idem quoque à te exigit Victoria Columna æquatis virtutibus eo coniuge dignißima, quæ à te omni tempore studiosè culta nuper æternæ lucis auida ex his terræ tenebris ad superos euolauit. Neque tu propterea huius officij operam remiseris, quod ea gloriam contemnere Christiana pietate videretur; quum eam sponte venientem dissimulare potius quàm spernere non inepte existimari posset; secus ac de ipso Alfonso Vastio suspicari fas erat, qui modo cũ multis nostris lachrymis immatura morte ereptus, vti Piscarij patruelem, & tantarum opum Imperijque militaris successorem decuit, veræ laudis erat cupidißimus, quum excelso ingenio cunctas belli & pacis actiones ad decus reuocaret. Sed vtrunque nostrum ex mærore approperati eius obitus aßidue lugentes, mirifice consolari potest, hic ipse Vastij filius summæ spei adolescens, ab illustri indole dignus hoc bene auspicato Piscarii cognomento, qui dudum officij cau-*

ſa ad Philippum Hiſpaniæ Regem deſignatum, nauigauit; Nihil enim in eo plus optauerim, quàm vt te militarium & ciuilium morum lectiſsimo formatore atque Magiſtro, id quod facile ſperamus cum patris, tum patrui abſolutæ virtutis ſpecimen referat. Quantum verò ad me attinet, ita huius ingenui laboris famam improbè ſugillantes deſpiciam, vt meorum rectè integreq́ scriptorum conſcientia fretus, & in vita, & poſt mortem eos omnino contemnendos putem; præclara enim veritas ſupra calumniæ nebulas facile emicat; & qui fide integra bonos mortuos colit, viuos conciliat.

Vale.

Pauli Iouii Nouocomensis Episcopi Nvcerini in libros de vita et rebvs gestis Ferdinandi Davali cognomento Piscarii

PRAEFATIO

AD VICTORIAM COLVMNAM EIVS VXOREM.

I Quid est Victoria Columna in præcipuis honestissimæ vitæ tuæ votis, quod ad summam felicitatem, vel Dii maxime propitii vel mortales longe gratissimi, cumulate tribuere possint; id vnum esse arbitror, vt Piscarii viri tui memoria fidelibus nec ineptis literarum monumentis ad posteros transmittatur; vt quæ tua est virilis atque eximia pietas non inanibus lachrymis, sed æternis honoribus inusitatæ admirabiliq. virtuti illius inuictissimi ducis debita præmia persoluantur; habeatque interim posteritas tuo maxime munere, ad solidæ veræque laudis exemplum, quod domi militiæque feliciter imitetur, & discat; vt nequaquam ambitioso rerum inanium titulo, verum factis illustribus non adumbratæ, sed certissimæ gloriæ fructus quæratur. Nam sicuti sepulchra marmorea, & æneas equestres statuas, quæ ad summum liberalitatis & pietatis nomen magnifice paras, condidisse, nimis operosum videtur, & nequaquam pro merita laude diuturnum: quando ea ignauis etiam & imbellibus contigerunt; ita hæc ad veram perpetuò victuri nominis effigiem scripta & expressa diligenter, vti extra temporis vel hominum iniuriam posita, omnem prorsus vel maxime sumptuosorum operum nobilitatem antecedent. Id nos si non felici (vt speramus) alacri certe fidelique labore præstare sumus adnixi, quum eorum hominum, qui simul & egregie possent, & vehementer vellent, in hoc difficili munere operam collocare, magna penuria esse censeretur. Scripsimus

pſimus hæc ea fide qua vniuerſam horum temporum hiſtoriam condidimus, admiratione ingenii & virtutis tuæ ducti; cui ſicuti in hoc funeſto ſeculo, cum priuato tum publico literatorum nomine plurimum debemus; ita Piſcario vlla in re peculiari beneficio nos obligatos eſſe diffitemur: Quã quam ille nos bello & pace non iniucunda ſæpe familiaritate coniunctos habuerit, vti nunc hæreditario quodam iure, in amicitia Alfonſi Vaſtii patruelis imperatoris optimi, lætiſsime floremus. Probauere nonnulli erudito iudicio inſignes, vt hæc dum ætate integra, ac in hac præclara Romana luce præcellentium hominum cenſura frueremur, vel præcipiti iudicii libertate, in publicum æderentur, ſcilicet vt cum aliqua pudoris labe exiſtimationi ſeruirem meæ, quum integritatis & diligentiæ famam cunctis eloquentiæ laudibus anteponam, idque vnum tanquam in hiſtoria præcipuum, magnopere ſpectem, vt inconcuſſa ſcriptis fides adſtruatur; hæc enim fortaſſe me mortuo ab imperitis vel inuidis, veluti certiſsimo teſte ſublato, improbe refelli poſſet. Itaque ſi hæc eo animo quo ſcripta ſunt, accipies; iam tota ingenui laboris merces vel ſperata impudenter, vel benigne debita, cumulate referetur. Quum enim virili ingenio vſque eo excellas, vt præter ſolutæ orationis laudem, poeticis etiam numeris cum præcellentibus vatibus contendes, gratiaque Regum & Fortunæ amplitudine plurimũ præſtes, ſi de his recte vel potius indulgenter (quòd maxime cupio) iudicaueris; etiam ſola vel mediocris laudis commendatione, cuncta perſolues.

vale.

LIBER PRIMVS

I præclaras corporis atque animi virtutes cum perpetua rerum gestarum felicitate conferamus, procul dubio Ferdinandus Piscarius non æquales modo suos bellica laude, sed superiores etiam duces anteibit. Nam si eos qui manus cum ipso contulerunt, enumerare velimus, liquido constabit ferme omnes aut cæsos & captos ab eo, aut insigni accepta clade fuisse profligatos. Porro si quis eorum famam excusserit, qui secum in Cæsarianis partibus arma tractarint, aduersam profecto Fortunam aliquando subiisse reperiet; Quum ipse omnibus bellis semper inuictus nullam ab iniquo Marte iniuriam acceperit, nisi quum ad Rhauennam primis statim stipendiis dux pariter & miles, cruenta illa acie dimicauit, tum enim Fortuna quæ mox benigno vultu se conuertit, visa est omne id totum quod fuerat fatalis odii reliquum, egregia fide consumpsisse. Ortus est Ferdinandus ex familia Dauala in vlteriore Hispania prope Toletum vetusta potius quàm illustri, sed cui Rodoricus proauus magnam claritatem attulerit. Is enim ingenio excelso, & vi ingenti corporis, quum iuuenis adhuc prouocantem Lusitanum equitem spectante vtroque exercitu, singulari certamine confecisset, tantum sibi studium ab omnibus militum ordinibus, tantamque apud Regem beniuolentiam illo clarissimo facto comparauit, vt non multo post Magister Equitum sit effectus, qui honos militiæ summus vnis antiquæ nobilitatis Regulis demandari erat solitus. Ex hoc Rodorico natus est Indicus, qui auspicia Alfonsi Regis Aragonum secutus, in Italiam venit, prælioque nauali ad Pontias cum ipso Rege eadem in naui à Liguribus captus est. Is ex armigeris pueris intimus erat Alfonso ob indolem ab omni virtutum concursu gratissimam. Nec multo pòst quum Philippus Viceccomes præclara ingentis animi liberalitate, Alfonsum libertate donauisset, magnisque auctum muneribus ad recuperandum Neapolitanum Regnum dimisisset, ab Rege impetrauit, vt Indicus apud se Mediolani relinqueretur; namque is adolescens eruditis moribus & suauitate oris Philippi animum ita oblectabat & ceperat, vt inter carissimos emineret. Mortuo autem Philippo ad Aragonios rediit, optimarum literarum & disciplinæ militaris ornamentis vehementer excultus, vnde mox cunctis, & Regi in primis carus, vxorem promeruit longe omnium nobilissimam atque ditissimam ex antiqua Aquinatum Regulorum familia, è qua Diuum Thomam natum esse constat, inter Christianos professores pietate ac sacrarum literarum scientia præcellentem. Huius vxoris præsenti dote, ac demum insigni multorum oppidorum hæreditate

Indicus

Indicus fortunas ſuas opportune ſtabiliuit, præfectura etiam ærarii & totius cenſuræ rationum regiarum, atque item perampla domo in qua ſeptemuirale iudicium exercetur, à Ferdinando Rege liberaliter honeſtatus. Vixit multos annos in perpetuo quodam Regalis vitæ ſplendore, & ob id in ſumma ſemper familiaritate Ferdinandi Regis, qui in vtraque belli Andegauenſis Fortuna fortem eius fidelemque operam fuerat expertus. Vltima verò ſtipendia (vti pium decuit) in publica Chriſtianorum cauſa aduerſus Turcas iam ſenex apud Hydruntem exoluit, Alfonſo ſecundo militiæ comes datus. Nec multo poſt confectum bellum Neapoli moritur, tres ante alios relinquens impuberes filios maternæ pariter ſubſtantiæ & paternæ virtutis hæredes, Alfonſum ſcilicet, Rodoricum & Indicum. Alfonſus natu maximus ab Aterno Apuliæ oppido amneque fatali caſu Magni Sfortiæ claro, quod hodie Piſcaria dicitur Marchionis Piſcarii cognomen adeptus, huius Ferdinandi pater fuit, vir omnibus Fortunæ naturæque muneribus inſignis. Etenim cum Ferdinando iuniore à teneris annis educatus, corpus atque animum armorum & literarum ſtudiis pariter exercendo excolendoque facile Neapolitanorum procerum præſtantiſsimus euaſerat. In hoc ſiquidem iuuene omnia ſumma inerant, ſcilicet ſupra viuidum atque habile corporis robur, incredibilis animi vigor, literæ, prudentia, diſciplina; quibus fretus in adminiſtratione Gallici belli quod in Aemilia via geſtum eſt facile Triuultio & Petiliano eximiis ducibus æquabatur. Neapoli verò quum Galli Alegria duce ab arce in portum erupiſſent, diſiectiſque munitionibus cuncta cædibus atque terrore compleuiſſent, vnus ante omnes Alfonſus incredibili virtute pedeſtri protectus ſcuto, repreſſa ſuorum fuga, per interiores ſcalas in molem euolauit: contemptoque omni tormentorum periculo, Gallos ita repulit, vt multis cæſis aut ex fuga in ſubiectum mare præcipitatis, Pharique turre ſubinde recepta, Populus Neapolitanus eum illo die Seruatorem patriæ appellarit. Verùm non multo poſt per hunc modum cunctis in locis Ferdinando ſtrenue operam nauantem & ſummo omnium ſtudio ad militarem gloriam prouectum immitis Fortuna deſeruit. Dum enim circumuallatis in arce Gallis cum ſeruo natione Mauro incendendæ claſsis conſilium agitaret, & ex condicto pretium perfidiæ deferens noctu ad ſummum hortorum parietem ſcala perueniſſet, perfidia ſerui ad acta per guttur lunata ſagitta crudeliter eſt interfectus. Nunquam ab vlla hominum memoria aut Rex vllus amicum & propinquum, aut vllus exercitus ducem, aut vlla ciuitas ciuem ſuum morte ſublatum vel grauiore mœſtitia, vel vberioribus lachrymis honeſtauit. Eandem quoque Fortunam tulit Rodoricus frater vir impiger & fraternæ virtutis æmulus, qui ſecundo bello Gallico, quum pedeſtribus copiis præeſſet, apud Inſulam Arpinatis agri vicum, Sclopetto caput ictus interiit. Neque eadem vis fati plus iuſto Daualis proceribus infenſa, Indico diu.

pepercit, iam bellica laude insigni & iuuenum omnium longe pulcherrimo. Is post exactum Regno Federicum Aragonium, quum de finibus Lucaniæ Galli atque Hispani inter se decertarent, perosus Gallorum nomen vti Daualæ familiæ funestum, Hispanis adhæserat, Aenariæque insulæ præfectus cum Gallis terra marique contenderat; ad extremum Salerni arce cum singulari Magni Consalui commendatione fortiter expugnata, dum ad id bellum properat, quod ad Lyrim amnem Hispanus victor confecit, pestifera febre paucis diebus absumptus est; eo acerbiore omnium dolore, quòd illustrem familiam summæ spei, summæque laudis Ducibus orbatam videbant; Quorum nemo ad trigesimum ætatis annum incredibili Fatorum iniuria peruenisset. Moriens Indicus Alfonsum filium, quem hodie omni bellica laude florentem Cæsarianis in castris imperatorem videmus, in cunis reliquit. Cæterùm ab Alfonso qui Punica seruilique perfidia cecidit, hic ipse Ferdinandus paterno cognomine Piscarius admodum puer est relictus, qui intermortuum familiæ nomen, maximis rebus gestis (vti mox dicemus) ad nunquam interituram Daualorum memoriam egregie reparauit. Natus est Neapoli Ferdinandus matre Cardonia apud Siculos illustri, quæ quatuor insignium bello Ducum soror fuit. Infans quum primum materno vtero editus in lucem prodibat, ex tenui membrana vestem amplissimam secum extulit; veluti militare quoddam paludamentum ex paterno maternoque semine haud obscuro iure hæreditatis tantæ indoli destinatum. Habuit in genesi circa cœli verticem Sydus Martis directo cursu sua in sede constitutum, & quo felicius victoriæ pararentur, salutaribus Iouis radiis delinitum; vnde Pontanus supra eloquentiæ laudem, etiam Syderalis scientiæ peritissimus, inspecto themate victorias & lætissimos Triumphos puero fit pollicitus; Itidem etiam monens vt faciem aduersus vulnera diligentissime præmuniret, quasi ex ferro Mars alioqui benignus, honesto ori deformitatem, vti postea euenit, manifeste minaretur. Puer vt primum ingredi firmiter & loqui distinctè cœpit adeo multus & assiduus fuit in ludis & simulachris rerum bellicarum, vt iam nequaquam obscura eius inusitatæ virtutis indicia præberentur. Puerili etenim cupiditate parua curulia tormenta effingendo & grauiter concionando, præferendoque vexilla sequentibus pueris, & multiplices pugnas committendo, cuncta munia imperatoris implere videbatur, obsecrante sæpe Musephilo præceptore, vt ingenium ab his inanibus ludis ad literarum Latinarum studia reuocaret; sed ille quum esset literis studendum, historiis potius & fabulosis carminibus vernacula & præsertim Hispanica lingua conscriptis oblectabatur, quibus heroum & fortissimorum equitum admiranda facinora celebrantur. Erigebat enim animum ad gloriam anhelantem in spem consequendæ laudis; Agebat autem sextumdecimum ætatis annum, quum Ferdinandus Rex Hispaniarum Neapolim venit, vt Magnum

Magnum Consalnum affectati Regni suspicionibus obnoxiam, in Hispaniam secum adueheret. Eius aduentus summo studio Neapolitanorum est celebratus, & in primis matronæ omnes quæ forma & dignitate cæteras anteibant, in amplissimo conuiuio Regiis oculis ostentatæ. Ministrabat fœminis ornatissima iuuentus, quæ mox remotis mensis choreas duxit; Quo in ludo Piscarius ante alios, tanta arte, tantaque numerosi incessus grauitate, omnes saltationis modos adimpleuit, vt Rex ipse prudentia & iudicio maxime insignis, quum oculos in vnum Piscarium coniecisset, palam diceret ad proximos proceres digito Piscarium indicans. Ille adolescens ex gestu certaque oris indole supra hos omnes, magnus quidam imperator esse videtur; & si me opinio nequaquam fallit omnium euadet longe præstantissimus. Hoc de se tanti Regis iudicium nequaquam elatis auribus accepit, præfatus Regem qui se adolescentem immatura laude honestare voluisset, grauissimum pondus teneris humeris imposuisse; quando sibi magnopere bello & pace foret desudandum, si promereri eam laudem vellet, quam sibi Rex iusto propensior adeo benigne obuenturam esse prædiceret. At Piscarius Rege in Hispaniam reuerso in paterna oppida concessit, quæ sunt partim in Frentanis & Samnio, partim in Campania & Picentinis: vbi auditis Populorum controuersiis, ac inspectis Quæstorum, & Prætorum rationibus, summa æquitate & moderatione singulas rerum difficultates solertissime dissoluit. Quibus actionibus apud omnes qui in ditione eius erant singularem grauitatis, & munificentiæ laudem est consecutus. Nec multo post Regio apparatu nuptias cum Victoria Columna celebrauit; ea enim vixdum trima Ferdinandi iunioris Aragonii Regis auspiciis, ipsi Piscario ætate ferme pari fuerat desponsata; quum Fabritius Victoriæ pater, vigente Gallico bello ad Aragonias partes transiuisset, initæque cum Alfonso Daualo amicitiæ in gratiam Regis etiam vinculum affinitatis addendum esse censuisset. Quasi tum Piscario in cunis adhuc vagienti; quando vnicus ætatis suæ fauentibus astris futurus esset imperator, eam vxorem Fortuna desponderet, quæ fatale Victoriæ nomen, vti dotale munus, in mariti domum ferret, & ipsa vna omnium pietate, forma, literis, nobilitateque lectissima, viro inuictissimo rara quadam mutuæ sortis felicitate iungeretur. Nec multum inde Piscarius quum aliquandiu frustra suscipiendis liberis operam dedisset, ad nobile illud Gallici belli clasicum excitatur; incredibili namque armorum cupiditate semper incensus, nihil magis quàm bellum quo virtus enitescere posset, exoptabat. Erat tum Iulii Pontificis dignitas, maximis Gallorum iniuriis deformata, & penè conuulsa radicitus; Eam Ferdinandus Hispaniæ Rex, vti pium & vere catholicum decebat, tuendam amplificandamque susceperat; diruptoque demum fœdere Cameracensi, Henricus Britanniæ Rex & Heluetii bellica virtute metuendi in partes trahebantur. Nam cunctis ferme totius Europæ prin-

cipibus Gallorum vires ſecundis ſucceſsibus in immenſum adauctæ, formidini eſſe cœperant, ceu Ludouicus Rex Gallus immoderata cupiditate, Italiæ imperium affectaret, vtpote qui opulentiſsimo Mediolanenſium imperio in poteſtatem redacto, ſubactis Liguribus, Venetis ingenti prælio ſuperatis, nihil demum ſacroſancti Pontificis maieſtate permotus, dum Alfonſum Ateſtinum Pontificis beneficiarium pertinacius defenderet, Bononiam Pontificiæ ditionis occupaſſet, & Bentiuolis veteribus tyrannis poſsidendam tradidiſſet. Igitur quum Bononiam armis repetere ſtatuiſſent, Nauarrus vir ſine vlla familiæ commendatione propter ſingularem belli peritiam, ſummos militiæ honores promeritus, legiones ex Africa tranſuexit & Iulius Pontifex exercitum magna celeritate reparauit. Certatim quoque Neapolitani Reguli ſeſe militaribus equis, & ſpecioſis armorum inſignibus exornarunt. Ante alios vero Piſcarius ſagula, criſtas, equorumque tegumenta Phrygiis & acu pictis operibus, ex auro & purpura ad ſingularem elegantiam maxime ſumptuoſa parauerat. Is quanquam ferè imberbis propter mirificam indolem & patris patruorumque memoriam totius leuis armaturæ equitum, præfectura dignus omnium iudicio exiſtimatus eſt. Nam Fabritius Columna ſocer & duo auunculi é gente Cardonia Ioannes Auellinus & Antonius Padulius, quorum in exercitu ſingularis erat authoritas, efferre iuuenem, & perpetuis duriſsimi eius muneris laboribus implicare cupiebant; Quando ad parandum nomen Ducis ſtrenui, prompti, vigilantis, nulla certior aut rectior via famæ cupidis oſtenditur, quàm leuem armaturam cum imperio ductaſſe, quoniam per eam cuncta aſpera & tumultuaria conficiantur, & nocturnis atque diurnis expeditionibus ductores exerceantur. Lætus hoc honore Piſcarius vexillum prætulit, in quo ſcutum Laconicum erat depictum, cum titulo ſeueræ matris Spartanæ, tironi filio, aut cum hoc, aut in hoc redire iubentis; quaſi idem animi decretum exprimeret, quo teſtaretur ſe domum niſi victorem non eſſe rediturum. Neque hominum opinionem fefellit, nam vbi coniunctis exercitibus Pontificii ac Hiſpani Duces ad oppugnandam Bononiam peruenerunt, & magna vi tormentorum effoſsis etiam cuniculis mœnia quaterentur, Piſcarius totum id munus quod leuis armaturæ equitibus imponitur, adeo diligenter obibat, vt in ſtationibus atque vigiliis & in quotidianis frumentariis expeditionibus, vnum eius vexillum conſpiceretur, quod turmarum præfecti peculiaria ſigna aliâs explicare ſoliti ad præclaram honoris conceſsionem obſeruabant. Cæterum Gaſto Foiſſeius admirandæ virtutis adoleſcens imperator repreſsis ſemel apud Comum atque iterum ad Mediolanum Heluetiis, quos Iulius in auxilium euocarat, incredibili celeritate Bononiam cum expeditis Gallorum copiis aduolauit, ſolutaque obſidione & Hiſpanis metu cedere coactis, in Venetos vim omnem ac impetum conuertit. Nec multo poſt Fortuna feruidi iuuenis auſibus intemperanter

ranter aspirante, auxilia Veneta in Veronensi ex itinere profligantur. Brixia per arcem capitur, cæsoque præsidio, & ciuibus insigni clade affectis, summa Gallorum & Germanorum crudelitate diripitur. Vertuntur inde Gallorum signa trans Padum & recta per viam Aemiliam ad Rhauennæ mœnia deferuntur. Ibi Foisseium conatu ingēti sed valde funesto mœnia quatientem, Fortuna destituit, quæ leuis & infida lubrico vestigio illuc vsque subsecuta, eum ad fatalis pugnæ locum pertrahere videbatur. Commisso igitur illo ex omnibus quæ in Italia à multis annis acciderint, prælio valde memorabili, Piscarius nulla in parte vel præfecti vel equitis officio defuit. Sed afflictis & penè perditis rebus, eo vrgente Fortuna perductus est, vnde aut mature fuga saluti esset consulēdum, quorundam etiam insignium Ducum exemplo, qui pugna se non sensim explicabant; aut (vt dignum erat Dauala familia) inter armatos & planè victores hostes: omnino concidendum. Nauarrus enim insana quadam elati animi obstinatione inductus, nō modo totum penè Gallicum equitatum, sed ipsas quoque Germanorum cohortes absq. vllo impedimento, amnem transire permiserat; veluti certissimam atque plenissimam ea die de hoste victoriam concepisset, confisus scilicet peditum virtuti, quos depresiore in loco pronis corporibus humi stratos, vt præteruolantes pilas euitarent, magis ac magis continebat, Frustra reclamante Fabritio, & dirum pugnæ exitum denunciante. Itaque Nauarrus dum funesto consilio cunctatius rem gerit, decora illa Hispanorum & Pontificiorum equitum agmina tormentis Gallicis consternuntur, & miserabili accepta clade toto campo dissipantur. Raimundus imperator & plerique alii Duces effugiunt: Fabritius verò ad non dubiam mortem inuectus in confertissimam hostium aciem vulneratur & capitur. Eo modo dū Mars violentus horribili cruentoque tumultu cuncta permiscet, Padulius qui medio agmini præerat, priusquam vniuersæ copiæ perpetua tormentorum procella delerentur conandū sibi aliquid confertis manibus esse iudicauit, monuitque Piscariū conglobatam suorū aciem in proximo continētem, vt in latus hostiū cum omni leui armatura illatis signis audacter incurreret: sicuti ipse cum cataphractis recta fronte aduersam aciem esset inuasurus. Nec mora Piscarius auunculo paret, suos in vnum coactos alacri animo cohortatur, vt meminerint eos esse hostes quos superioribus bellis in fugā sæpissime coniecissent. Erant attributi Piscario veluti nutritii militares, Paulus Romanus ciuis, Fabritii soceri veteranus, vir fortis & apprime bello sagax, & Theodorus Boccalus nobilis Lacedæmonius cum ala Græcorū patriis artibus ad eludendos hostium conatus maxime insignis: itemque Albaradus Hispanus cum turma cataphractorum, vt validiore eo præsidio leuis equitatus ad sustinendam Gallorum vim in prima acie firmaretur. Sed Padulius quum per iniquum locum fossis & vepribus impeditum suos induceret, & ob id vix cum tertia equitum parte ad mediam Gallorum aciem peruenisset, pūcto temporis

A

est repulsus, & dissipatis turmis in fugam coniectus. Ipse quoque Piscarius eandem subiit Fortunam, nam Galli cataphracti nihil temere ordines excedendo, sed modica tantum equorum conuersione in proruentes inclinando hastas, totum eum leuis armaturæ impetum facile sustinuerunt: opportune etiam à tergo Gallici agminis magna vis leuis armaturæ equitatus protinus erupit, qui in peramplam alam curuatus, vniuersos fere cum Piscarianos tum Padulianos equites à tergo circumuenit: ita in medio conclusi vndique propelluntur atque cæduntur. Padulius gladio per oculum recepto capitur: Ambrosius vir impiger Fabritianæ turmæ præfectus, Albaradusque & Guliermus Sacca Siculus, vir spectatæ virtutis ante Piscarium cadūt. Nomicicio nobili signifero multis grauato vulneribus Piscarii vexillum eripitur: solus Boccalus Græco astu feliciter euadit. Interea Piscarium insignibus armisque fulgentem vndique circumuentum, promptissimi Gallorum certatim petebant, Ille generosum agilemque equum huc & illuc incitabat, gladioque impigre rē gerendo, obuios ita propellebat, vt bis coronam circumfusorum prementiumque hostium multis acceptis illatisque vulneribus perrumperet. Hærebat eius lateri Placidius Sangrius, nobilitate virtuteque eques insignis. Is pauloante animaduerso imminentis cladis periculo conuersus ad Piscarium non virilis (inquit) est animi macte virtute iuuenis, sed penitus insani, tam diu cum infesta Fortuna colluctari, quin potius dum integer equus viresque sufficiunt, te morti eripis? & melioribus fatis reseruas? Ad hæc ille: parerem inquit, fidissime Sangri salutari consilio, si tam decora quàm tuta suaderes, lugeāt me potius amici honesta morte defunctum quàm ego ex turpi & ancipiti fuga, tot funera magnorum Ducum domi cum ignominia defleam. Hæc dicentem Placidius reliquit, eluctatusque per medios hostes sese certamine explicuit. Sed in eo tumultu multis clauarū ictibus collisa galea, post aliquot dies interiit. Interea Piscario equus per ilia gladiis lanceisque confoditur: ipse corruit extemplo que veste aurea picta & auratis armis exutus, pro mortuo inter tot super ingesta cadauera relinquitur. Erat ora & totum sinum cruore puluereq. fœdatus & penè quidem exanimis, quum eum attollentem manus & nomen profitentem Galli duo gregarii equites erexerunt, & ad prætorium Federici Sanseuerini Cardinalis, vt ibi quæsito medico curaretur, deduxerunt: à quo nequaquam humaniter est receptus, quoniam in Bononiensi agro quadā in villa ex itinere diuertenti, Piscarium cum equitibus insidias sibi tetendisse cognouerat, & certe ea victoria plena funeribus multorum animos ab humanitate & misericordia penitus auertebat. Sed eū mirifice recreauit socer Fabritius incolumis ab Alfonso Ferrariæ Principe conseruatus, atque item Auellinus auunculus, & Homicicius vexillifer, quanquam grauissime vulnerati, quos in acie cecidisse crediderat. Nec multo post quum Gastonis imperatoris cadauer, is enim parta victoria ceciderat, excipientibus id passim populis, triūphali verius quàm

funebri

funebri pompa in speciem perpetui funeris Mediolanum deferretur, eò etiam Piscarius cum multis nobilibus captiuis est perductus. Inter eos fuêre Ioannes Medices Cardinalis legatus, qui postea non toto vertente anno Pontifex est creatus, & Nauarrus tanti nominis dux, qui ad cohonestandas victoris exequias inter capta vexilla Hispaniæ Regis atque Pontificis, Feretri lecticam præcedebant. Cæterum Piscarius in interiorem arcem portæ Iouis coniectus, satis honesta custodia seruabatur, nam cum Triuultius Hippolytæ Daualæ amitæ maritus, Gallis vehementissime commendabat, à quo & ab vxore eius certatim vti calamitas ferebat rebus omnibus accurate & liberaliter iuuabatur. Ipse vero ante omnia prudenti consilio in pretium redemptionis exemplo sex milia aureorum nummûm equitibus Gallis quibus ad Rhauennam sese dederat est pollicitus. Verebatur enim, ne Ludouicus Rex Daualæ familiæ nomine offensus, quæ omnibus bellis aduersus Gallos acerrime dimicasset, se arctius & diuturno quidem in carcere, in vlteriore Gallia custodiendum iuberet. Sed Triuultius qui vel apud iratũ Regem summa erat authoritate, facile impetrauit, vt persoluto equitibus pretio libere dimitteretur, tanquam tiro imberbis, & ne iterum temere arma resumeret, à Fortuna tot acceptis vulneribus egregie castigatus. Lege etenim Regia cautum erat, ne quis Dux, præfectus aut miles, vllum paulo clarioris nominis captiuum inconsulto Rege dimitteret, vt ædito nomine integrum Regi arbitrium relinqueretur, quem vellet persoluta militi certa pecunia, publico in carcere reseruandi: Ita Piscarius singulari Triuultii beneficio carcere est eductus. Dum esset in arce, vulneraque curaret, nec exercendi corporis vlla daretur facultas, ingenium literis amœnioribus ex doctrina Musephili præceptoris haud mediocriter imbutum, ita exercuit, vt paucis diebus summæ iucunditatis Dialogum de Amore ad Victoriam vxorem conscripserit: qui libellus adhuc extat, cum grauibus tum exquisitis salibus atque sententiis, ad admirationem eius ingenii refertus. Iam enim animum per se constantem & inuictum cum metu, tum grauibus curis exoluerat, & se ipsum frequentibus propinquorum nunciis in spem gerendarũ rerum erigebat. Nam Fabritium socerum, Alfonsi Atestini liberalitate dimissum fuisse, & Paduliũ auunculum corrupto gregario equite Gallo, è custodia feliciter effugisse audiebat: simulque ferebatur Iulins Pontifex ingentes Heluetiorum copias in auxilium euocare, quorum aduentum & impetum Galli minime laturi dicerentur, Nec multis inde diebus Heluetiæ legiones, adiunctis sibi Venetorum copiis Duce Paulo Baleono, à Verona per patẽtes campos, in torrentis morẽ effusæ, Paliciam Gallorum Ducem à ponte Mincii depulerunt, receptaque ex itinere Cremona, ad oppugnandum Ticinum conuolarũt, quo Palicia cum omnibus copiis properanti agmine se receperat. Verũ ille peditatu impar, quum ab hoste qui traiecto Ticino amne Insulam occupare contendebat, præcludi sibi exitum animaduer-

teret, ponte lapideo sese effudit, & continenti agmine desertis Germanorum auxiliis incolumi equitatu in Galliam se proripuit. Eiectis eo modo Gallis, Mediolanenses in verba Maximiliani Sfortiæ continuo iurant, idem faciunt cæteræ vrbes, summaque omnium alacritate Sfortiani recipiuntur. Erat tum Piscarius Mediolani & in Triuultianis ædibus habitabat, incredibilique affectus voluptate mirum in modum lætabatur, quod quicquid Rhauennate in pugna amissum fuerat, insperata demum ea victoria egregie restitutum esse videretur. Iulius enim Pontifex præmisso cum exercitu Francisco Maria Vrbinate, Bononiam cum vniuersis vrbibus Galliæ togatæ receperat, Raimundusque Cardonius reparato exercitu in Etruriã missus, pulso Florentia Petro Soderino, qui Gallicas partes tuebatur, Mediceos in patriam reduxerat: nanque Ioannes Cardinalis Legatus quum in Galliam traheretur, ad Padum amnem generoso ausu Raynaldi Tactii Ticinensis è manibus Gallorum fuerat ereptus. Constitutis Etruriæ rebus Prosper Columna cum valido equitatu ab Vrbe profectus Cardonio se coniunxit, atque ambo ad oppugnandam Brixiam contenderunt. Erat Brixiæ præsidio relictus Obegninus cum ala mirifica Gallorum equitum, oppugnabaturque magna vi à Baleono, qui eò ingentem tormentorum apparatum conuexerat: Sed Obegninus vt discordias inter fœderatos hostes fereret, extrema necessitate compulsus, vrbem non Venetis, sed Hispanis Germanisque Cæsaris Ducibus dedidit, ea contumelia accensus Venetus animum ad Gallos repente conuertit, vnde mox nouum id exarsit bellum quo Italia penè omnis assiduis calamitatibus attrita vastataque est. Erat tum sine Duce peditatus Hispanicus, vt pote Nauarro capto, & in vlteriorem Galliam perducto, regebaturque à Solisio viro equidem forti & strenuo, sed non ea generis nobilitate, vt ei plerique cohortium præfecti, qui neque vsu militiæ, neque natalium origine, inferiores videri poterant, æquis animis obedirent. Itaque vni ante alios Padulio imperium est demandatum: natus erat in Sicilia, sed è Celtiberia Cardoniæ familiæ nomen trahebat, vir cum sua in primis virtute clarus, tum fortissimorum etiam fratrum egregia morte commendatus: Nam Vgo quondam in Brutiis, nobili de Gallis parta victoria, ad Caietam demum tormenti ictu fuerat extinctus, & Ioannes Auellinus ex vulnere Rhauennate in pugna suscepto, Ferrariæ perierat: Quum & ipsum dispari sorte amisso tamen oculo elapsum Fortuna seruauisset. Vexabatur per eos dies apud Mediolanum Cisabduanus ager, assiduis Gallorum incursionibus, qui pulso Palicia in Tritianam arcem se contulerant. Ea est in peninsula circumagentis sese pulcherrimo flexu amnis Abduæ constituta, carcere & nece magni quondã Barnabæ Vicecomitis, potius quàm ædificii munitione memorabilis. Præerat Gallis Baro Biarneus Vasco, viribus ac ingenio ferox Gastonianæ alæ legatus. Hunc omnibus cohortantibus expugnandum Padulius suscepit, nã Hispani ex Nauarri ducis disciplina in magna

erant

erant opinione singularis scientiæ & mirabilis artificii arcibus expugnandis, Itaque conuectis ad Tritium maioribus tormentis, actisque vineis, tanta vi quassari arx est cœpta, vt Biarneus quum aliquandiu fortissime repugnasset, multis acceptis ac illatis detrimentis, Padulio deditionem fecerit. Erat tum assiduus Padulio auunculo Piscarius incredibili gerendarum rerum cupiditate incensus, quam modestis verecundisque sermonibus ita contegebat, vt multo maiores militiæ honores promereri quàm expectare vel cupere posse censeretur. Eminebat enim in eo iuuene supra familiæ Daualæ præclarum genus, certa indoles acuti, grauis, & excelsi Ducis. Ipse corpus habile potius quàm procerum nactus, valida neruorum compage absque vllo segni succo firmissimum cunctis equestris atque pedestris disciplinæ muneribus accommodarat: ætatis florem apprime commendabant barba erumpēs colore subrutila, aduncus nasus, & quum vi opus esset, ignei vehemētesque oculi. Cæterum, mirum dictu, in ioco paceque suaues, & à modesta quadam illecebra periucundi; ita tamen vt à gestu corporis minus familiari, & à toto sermone, parum hilari & in responsis seuera breuitate circumciso, elatior esse diceretur. Composuerat enim se totum cunctis moribus ad Hispanorum habitum, quorum lingua eo vsque semper est delectatus, vt etiam cum Italis hominibus, vxoreque Victoria, Hispanice loqueretur: Quibus artibus iam militi carus, aditum sibi ad militare imperiū facile parabat. Nec multo pòst Padulio Florentiam ad Mediceos proficiscente, qui eum magno cum stipendio copiis præfecerant, Piscarius vniuersi exercitus curam suscepit, inclinatis quidem præfectorum & cēturionum animis, pro pensissimáque Ferdinandi Regis voluntate; Nanque eum duo Columnii Prosper atque Fabritius, ipsique Cardonii Raimundus atque Padulius, & præterea minorum Ducum quisque fortissimus, suffragiis & præclara testificatione plurimum adiuuerant. Interea Ludouicus Gallorum Rex cum Ferdinando Hispaniæ Rege factis induciis, Tramulium atque Triuultium, duos bello longe clarissimos Duces, in Italiam misit. Erant Veneti cum Gallo noua societate coniuncti, vt recentem iniuriam vindicarent, quam ab infidis fœderatis Hispanis atque Germanis, inique exclusi Brixia, nuper accepissent. Itaque Andreas Grittus & Liuianus qui in Gallia custodiebantur, ex fœdere sunt emissi. Liuiano supremi militaris imperii vexilla sceptraque, quòd Petilianus decessisset, ex senatus consulto sunt tradita, Gritto autem est iniunctum vt legati nomine Tramulium atque Triuultium sequeretur. Iam Liuianus cum Baleono coniunctis viribus iustum exercitum effecerat, progressusque ad Cremonā eam vrbem dedentibus sese ciuibus occuparat. In Liguria Adurnii Gallorum socii, Fregosios Genua expulerant, Sacramorus Vicecomes equitum præfectus, nobilitate quidem clarus, sed maleficiis & ingenii sæuitia insignis, à Maximiliano Sfortia ad Gallos defecerat, conuersisque signis Mediolanum ingressus, populum in verba Ludouici Regis iurare coēgerat.

Habebant tum castra Cardonius atque Piscarius ad Trebiam amnem, monitique à Ferdinando Rege de induciis, neque animos, neque copias, vel obsecrantibus Sfortianis explicabant; Pudore tamen victus Piscarius, subter Clastidium ad Vicum Iriæ copias promouit, emisitque leuem armaturam equestrem, quæ præter Derthonam in Alexandrinum agrum excurreret. Erant omnia plena cæco metu tot circumstrepentibus armis, quum singula oppida vel in fide persistere, vel dubia adhuc belli Fortuna, fidem mutare dubitarent. His de rebus Vicoirienses, siue quòd ad Gallos inclinabant, siue quòd vererentur Hispanos recipere vti rapaces sæuosque hospites; portas clauserunt, professi se liberaliter commeatu atque omnibus oppidi copiis, exercitum adiuturos, si à vi ac omni maleficio abstinerēt. Piscarius indignum ratus arceri eo oppido quòd sine vllo militari præsidio agrestes in muro dispositi tuerentur, efflagitantibus militibus vi facta irrumpere constituit, vt eo quanquam iniquo facinore, & ipse dignitatem suam egregie cōseruaret, & milites quodam donatiui nomine, opulenti eius oppidi præda replerentur. Qua vna re militares animos deuinciri maxime intelligebat. Nec mora magno tumultu succedentibus ad murum cohortibus, admotis scalis, refractaque porta, & discusso subductili ligneo ponte, oppidum capitur, multisque qui arma tenebant cæsis, cæteris ferme omnibus captis, late diripitur. Ea Vicoiriensium calamitas vehementer animos pupugit, cum Maximiliani Sfortiæ, tum Matthæi Sedunensis Cardinalis qui Heluetiorum erat princeps, & multum Placentiæ dum Romam peteret, Cardonium fuerat obtestatus, vt occultata induciarum fama, ad terrendos Gallos, castra promouere, & speciem saltem hostilis animi præbere vellet. Vix enim ferebant quicunque Gallorum erant hostes, ab Hispanis incertæ fidei sociis & transire Padum recusantibus, ea crudeliter oppida diripi, quæ passim ab ipsis etiam hostibus conseruari viderentur. Interea Tramulius atque Triuultius ad Nouariam delati, qua in vrbe Maximilianus cum decem Heluetiorum cohortibus se tenebat magno cum apparatu tormentorum, mœnia quatere cœperunt, & læto quidem auspicio, quòd ad eam vrbem ipsi duo duces ante tredecim annos Ludouicum Maximiliani patrem, hisdem Heluetiorum auxiliis confisum, prodentibus illis cepisse, & maximum bellum, parto Mediolanensi imperio prope sine vulnere confecisse meminerant. Cuncta iam prospera cedebant Gallis, nulla Sfortiæ reliqua spes nisi in fide & dextris Heluetiorum relinquebatur. Nam Sacramorus Mediolanum occuparat, Liuianus Cremonam erat ingressus, Adurnii Fregosios Genua expulerant, Hispani nequaquam vtiles bello socii citra Padum subsistebant, Leo Pontifex veluti neque harum neque illarum partium nihil ostētatis armis, Maximilianū pecunia tantū iuuabat; Gallica vero castra, equitatu, tormentis, Germanorū auxiliis & rerum omnium copia, sub tantis Ducibus abundabant. Cæterum Fortuna sua libidine, has tātas spes Gallorum celeriter elusit. Nāque

Heluetii vix antiquam ignominiam animo sustinentes, vno inusitatæ virtutis facinore omnem eius perfidiæ memoriam abolere constituunt, nihil expectatis suæ gentis auxiliis, quæ intra duodecimum lapidem aduentabant: vrbe, triplici instructo agmine erumpunt, sine equite, sine tormentis hostium castra adoriuntur, veraque virtute consertis dextris, mirum dictu peditatum cædunt, tormenta occupant, equitatum fundunt, ac semihoræ momento incredibili victoria potiuntur. Gallis eo modo superatis Piscarius reducendi Octauiani Fregosii negocium suscepit, huic enim Leo Pontifex mirifice fauebat, expetebantque eum vnum maxime Genuenses, qui Ianum pauloante ab Adurniis pulsum valde oderant, quoniam eius maxime cohortatione à fratribus ipsius sanguinariis hominibus, Hieronymum Fliscum summæ nobilitatis virum, dum senatu exiret, crudeliter interfectum fuisse existimabant: nam Ligures quanquam inter se magnopere factiosi, non cædibus, sed ciuili contentione inter se certare de principatu erant soliti. Erat enim Octauianus bellica virtute ac honestissimis item moribus illustris, Piscario etiam affinitate coniunctus propter Victoriam vxorem, quæ pariter vti Fregosius maternum genus, ad Feltriam Vrbinatium Principum familiam referebat. Itaque tametsi Adurnios clientibus abundare, copias parare, classe item Gallica, & toto eo præsidio atque apparatu Gallorum qui in arce erat, egregie iuuari ab exploratoribus audiebat; nihilominus eundum esse iudicauit. Videbatur enim ea expeditio propter itinerum & rerum omniū difficultates, cum laboris, tum decoris esse plenissima. Erat exercitus per conualles Scriuiæ (hunc Ratum antiquitus fuisse arbitramur) impediti & maxime verticosi amnis, & per abrupta Apennini latera angustis & præcisis callibus traducendus. Montani Ligures feri, bellicosique homines, iuga montium & notissimos saltus insederant; modo à fronte, modo in latere & tergo repentinis decursibus sese ostentabant; ita tamen vt truci clamore potius terrere, quàm adoriri agmina viderentur; namque Piscarius expeditis delectis militibus in primo nouissimoq. agmine constitutis, qui ferme omnes erant sclopettarii, receptisque in medium impedimentis, quæ perpauca erant, tanta disciplina agmen ducebat, vt ne vnum quidem militem ordine excedere pateretur; & equites cuncta lustrare oculis præcurrendo, & passim referre quæ vidissent, non temere consertis manibus redire præciperet. Siquidem per notos calles & per compendia viarum noctu confectis itineribus Ligures vbi illuxisset continuo aderant, & ad occasum vsque Solis, in conspectu sæpe eminus, raro autem cominus præliabantur. In his periculis facile vitandis, maxime ea, quam diximus, adiumento erat disciplina; seuere & pene crudeliter ab ipso Piscario, qui ex minimo quoque delicto grauem pœnam exigebat obseruata. Accidit enim, quod minime prætermittendum videtur, vt quum Hispanus miles ad eum esset perductus, qui in proximam casam non minus auide quàm arroganter, aut commeatus, aut ignobilis prædæ

petendæ causa diuerterat, ipse ei pœnæ loco auriculam abscindi iuberet. Quum vero Hispanus reclamaret, se non eam ignominiā esse laturū, sed potius ipsa morte satisfacturū, Piscarius obsequamur, inquit, huic militi tam egregie decoris auido, eumque statim frustra reluctantem laqueo ad arborem suspendi iussit. Iam ad decimum Pontem superato iugo peruenerat, quum Adurnii & Flisci, siue terrore imminētis exercitus adducti, siue ciuium diffisi studiis, qui cogitationes suas non ad factionis insaniam sed ad publicam salutem reuocabant, consilium inierunt plenum æquitatis atq. modestiæ ciuilis; Vrbe scilicet excedendi, ne in dubia armorum contentione, si pertinacius obsistere vellent, fortunas ciuitatis in periculum summæ calamitatis adducerent; cuius consilii autorem fuisse constat Hieronymum Adurnium iuuenem singulari animi virtute præcellentem. Othobonus etiam Fliscus vir sacratus & Sinibaldus qui paulo ante, cædem Hieronymi fratris præclare vindicarant, Ludouico & Zacharia Fregosii fratribus in tumultu occupatæ Vrbis occisis atque discerptis, vti pacati iuuenes & ex priuata causa potius quàm publica factiosi; non existimarunt sine iusto præsidio cum Hispanis atque Fregosiis esse dimicandum. Ita sine vulnere confecto bello Octauianus Fregosius est introductus. Is cum ciuibus & in senatu egit, vt Piscario octuaginta milia aureorum nummûm stipendii nomine præberentur. Ipse vt Ianum Fregosium Principatu exclusum, aliquo munere leniret, Sauonæ eum cum prætoriis insignibus præfecit. Inde conuersus ad obsidendam arcem, quæ tormentis nauigia portumque vexabat, post aliquot menses fame perdomitam recepit, & singulari animi magnitudine in signum recuperatæ libertatis, funditus euertit. At Piscarius rebus Genuæ ex animi sententia constitutis, retro agmen vertit, & ad bellum Venetum est profectus. Iam Liuianus & Baleonus Gallorum sociorum infelicitate permoti, qui ad Nouariam victi, continuo in Galliam profugissent desperatis rebus relicta Cremona, trans Ollium amnem se receperant, tentataque ex itinere Verona egregie defendentibus eam Germanis in Patauinum & Taruisinum agrum concesserant. Decretū enim erat fœderatorum omnium consensu, Venetos bello persequi, qui commutata voluntate, ob acceptas iniurias Gallicum nomen cæteris ferme omnibus Europæ Principibus inuisum sequebantur. Susceperat paulo ante causam oppugnandi Pontificis Ludouicus, vt ambitiosis & turbidis aliquot Cardinalibus indicto concilio deseruiret, & subinde totius Italiæ imperium arriperet, depresso vtique sublatoque Iulio Pontifice, qui vnus ingenio ferox, & diuino profanoque iure inexhaustis viribus potens, libertatem ecclesiæ tuebantur. Ob eas causas Leo Pontifex Iuliana secutus consilia aduersus Venetos auxilia mittebat, sensibusque omnibus cum Hispano Rege ipsoque Cæsare ac Heluetiis & Henrico Rege Britanniæ erat coniunctus. Ii omnes vno tempore Gallo & Veneto terra mariq. bellum inferebant, nobilissimorum Regnorum opes,

funesta

funeſta quadam inſania lacerantes, quando ea arma à leuibus diſcordiarum initiis temere ſumpta, iuſte deponi, aut certe glorioſius in Turcas verti potuiſſent; Nam tum forte Othomannorum domus Selymi ſcelere & parricidio, tota fere conuulſa radicitus, Chriſtianos Reges ad longe omnium pulcherrimam ſuſcipiendi ſacri belli occaſionem, non dubiamque victoriam inuitare videbatur. Igitur Cardonio Proſperoque Columna & Piſcario ducibus, exercitus in Venetiam ductus, adiunctis Germanorum cohortibus & Pontificiis alis. Ex itinere Piſcariam oppidum quod eſt ad exitum Mincii amnis ex Benaco lacu, Piſcarius expugnauit. Liuianus interea deſerta Vicentia, Patauio ſe tenebat; Taruiſium tuebatur Baleonus, & per leuis tantum armaturæ equites bellum gerebāt. Contra hoſtes agrum nobiliſsimæ fertilitatis effuſe populati, vſque ad Patauina mœnia ferebantur. In his equeſtribus præliis Venetus ſæpius ſuperior euadebat; interceptuſque eſt à Mercurio Epirotarum præfecto Carvaial nobilis dux Hiſpanus, qui ad Rhauennam poſtremæ aciei præfuerat. Cæterùm quum neque Patauium vrbs egregie munita facile oppugnari neque hoſtes ad prælium elici poſſe iudicarent, & iam ſubeſſet autumnus, Medoacum amnem qui hodie Brenta dicitur tranſire ſtatuerunt rati vt poſtea euenit, Liuianum impigrum ducem, feruido audacique ingenio pugnæ auidum, copias in aciem confeſtim educturum; vbi primũ exuri tecta, cædi, capique agricolas & armenta abduci conſpiceret. Itaq. Medoaco ponte ſuperato, Germani Hiſpanique effuſi per agrum, Barbara crudelitate cuncta vaſtant. Villas regio ſumptu, longa in pace à Venetis patritiis ædificatas incendunt, vſqueadeo audacter impuneque progredientes, vt è præaltis ſacris turribus à Veneto populo ea ſæua incendia ſpectarentur, Hiſpanus præda ſeſe ad ſatietatem repleuit, Germanus vero feritate animi crudelior, ferro & flammis vſque quaque eſt debacchatus. Prominet in mare apud Margarium vicum agger in linguæ ſimilitudinem exporrectus; in eum locum tormenta ſunt conuecta, diſploſaque ſic, vt pilæ ferreæ præter illum maris tractum ad ipſas vſque Venetias peruenirent. Non tulit eam ignominiam fortis ſenatus, ſtatimq. Liuiano id maximis precibus impetrante perſcribit, vt confeſtim copias educeret, Baleonum à Taruiſio accitum ſibi adiungeret, daretque operam vt iniurias à Barbaris acceptas, ſi ſe offerret rei bene gerendæ facultas, pari crudelitate vindicaret. Hoc accepto Senatuſconſulto Liuianus aduocata concione milites eſt cohortatus vt fortibus animis ſecum aduerſus hoſtes præda onuſtos, interclusos fluminibus & in viis admodũ lutulentis & lubricis implicitos proficiſcerētur, dignamq. Italico nomine operam præſtarent, nec prædones Barbaros qui immani ſæuitia feras anteirent, inultos elabi paterentur; acclamantibus vniuerſis & ſe deuotis animis atque corporibus ſecuturos eſſe pollicentibus ſigna ſuſtulit & ad Medoacum in vlteriorem ripam ſumma celeritate contendit, eo conſilio vt redeuntes amnis tranſitu prohiberet, incluſos fluminibus circumſiſten

do enecaret fame; aut cum his si vim facerent, & erumpere in pacatum vellent, æquissima cõditione decertaret. Erant in Liuianis castris septingenti ferme cataphracti, paulo minus duo mile leuis armaturæ equites, peditum septem milia, magnusque curulium tormentorum apparatus. Itemque accedebat ad eum numerum Sacramorus Vicecomes, qui superatis ad Nouariam Gallis, Ticino exclusus, in Venetiam circiter septingentos equites, equis & armis egregie instructos adduxerat. Præterea exciti erant agrestes ad quos Paulus Manfronus vir militaris erat præmissus; qui inconditam multitudinem ratione consilioque regeret, nullamque prætermitteret occasionem à tergo inuadẽdi hostis, quum eum saltibus & fluminibus impeditum, vel inito prælio occupatum esse conspiceret. Hæc administrante Liuiano, Cæsariani incendiis finem imponunt, pretiosiorem tantum prædam conuectant, & ad Medoacum coacto agmine reuertuntur, vbi Liuianus in vlteriore amnis ripa castra posuerat. Proponebatur maxima difficultas statuendi pontis in conspectu præsertim hostis, qui tormentis idoneo in loco collocatis, exitium, transire conantibus è proxima, minabatur. Itaque Cesariani intempesta nocte silentio copiis eductis, & relicta leui tantum armatura equestri, quæ frequentes excitaret ignes & speciem præsentis exercitus redderet; ad superiora fluminis vada contendunt; ludificatique Liuianum flumen transmittunt. Equitatus omnis in vnum agmen conglobatus superiore loco in amnem se coniecit, vt profluentis impetus ea obice frangeretur; leniorque aquarum vis & humiliora vada transeuntes cohortes exciperet. Ibi Piscarius dimisso equo armatus ante primos ordines cohortando & alacriter dubitantes inuitando, in alteram ripam euasit, ita tamen vt milites humeris atque pectoribus tantum eminerent. At vbi dies illuxit, discessumque hostium detexit, Liuianus primo consilio depulsus, ad præoccupãdas proximorum collium angustias est profectus, per quas vnum omnino iter Cæsarianis relinquebatur; si rectà Veronam Vicentina via redeundum esse iudicarent. Distat is locus ab vrbe Vicentia tertio miliari, prope eum vicum, cui à patula & diffusis ramis late opaca arbore Vlmo nomen est. Ibi Liuianus præciso transitu, subitarioque opere perductis fossis tormenta constituit, atq. ita vti erat rerum bellicarum egregie peritus & vehemens transitum præsepsit, vt nemo esset adeo rei militaris ignarus, qui non putaret insanos fore hostes si illac omnino transire conarentur; Porro si euadendum, reflexo itinere, per montana atque aspera Basiani saltus existimarent; apparebat eos iter fugæ simillimum arrepturos, amissisque impedimentis, vti plane victos & pristina exutos dignitate, persequentibus agrestibus, Fortunam pene vel aduerso prælio duriorem esse subituros. Iam in conspectum hostium Cæsariani peruenerant, constitutisque tentoriis adeo Venetis propinquo loco consederant, vt hinnitus equorum hostilium, & castrorum fremitum audirẽt, & à Liuiano frequentibus tormentis, & superiori loco facile peterentur.

Tum

Tum vero in ea rerum aſperitate equites depreſsiora loca, aut ingentes arborum ſtipites, quibus ſeſe protegerent quæritare; pedites autem prona corpora humi ſternere, vt præteruolantes pilas euitarent; omnes ferè gregarii animo conſternari; & dirum omnino exitum expectare. At ingruente nocte vno edicto ignes totis caſtris extinguuntur, ne quid hoſtis, quo certius tormenta dirigere poſſet in perobſcura nocte conſpiceret. Inuaſerat militum animos quidam nec ab inani quidem metu horror inſolitus, omneſque vnius maxime Proſperi conſilium, & Piſcarii operam requirebant: quaſi ille vnus qui ea pericula denunciando profectionem improbarat, eas quæ immineret difficultates, ſalutari prudentia. hic vero qui eas contemneret, forti auſu feliciter eſſet ſuperaturus. Proſper enim tametſi nomen imperii penes Cardonium eſſet, cum ætatis honore, tum inueterata quadam authoritate cunctos anteibat. Itaque quum ad eum Ducum & centurionum omniũ fieret concurſus, carros prædamque omnem deponi & concremari iuſſit, teſtatus fore vt poſtero die inſigni victoria potirentur, ſi retrocedentibus ipſis Liuianus inſiſteret, & præpropero ardentique ingenio, vti aliis bellis conſueuiſſet, vrgendo & prouocando perículoſam prælii aleam ſubiret. Cæterùm Piſcarius cum ſarcinæ cremarentur, adeo elato ſermone eius tanquam ignobilis facti conſilium vituperare eſt viſus, vt diceret nequaquam tales eſſe milites, vt vel pretioſiſsimam prædam decori & veræ laudi anteponendam exiſtimarent, quando ea eſſet omnium virtus, vt duplo maiores etiam hoſtium copiæ facile contemni & ſuperari poſſe viderentur: Quibus alacribus verbis, quaſi felicem futuri prælii euentum prouideret, non modo certa ſpe ſalutis, ſed præceptæ exploratæq. victoriæ, lætitia militum omnium animos implebat. Eam noctem dies excepit à craſsiore caligine, vt ferme ſemper depreſsis & aquoſis accidit in locis, maxime nebuloſus: tanta aëris denſitate, vt quum motis caſtris Cæſariani conuerſis ordinatim agminibus retro ad Baſsianam viam reuerterentur, id Liuianus neque ex ſuperiore cliuo ſpeculari, neque per emiſſos ad ipſa vſque hoſtium principia equites, quicquàm de eorum diſceſſu præſentire potuerit. Erat ei reconditum in intimis animis receſsibus ſummæ prudentiæ decretum, nolle hoſtem, niſi ex æquiſsimo loco prouocare; quoniam Hiſpanos pedites veteranos & Germanos maxime conferta phalange pugnare ſolitos, quibus Itali diſciplina & viribus eſſent inferiores, magnopere formidaret: quanquàm eos palam elatis verbis iactabundus, vt ſuorum animos magis accenderet, deſpicere videretur. Erat enim ſe ipſo cautior & conſideratior factus, pluribus ſcilicet ictus vulneribus, quum ſui ſæpius periculum improſpere feciſſet. Supra enim omne numen in bello Fortuna, inconſulti impetus & temeritatis præclara caſtigatrix eſſe conſpicitur. Sed fato prudentia minor ea die nequicquàm Liuiani animum ratione præſepſit. Is enim natura repentinus duorum temeritate, veteri ſuo propoſito depulſus, ſecus ac ipſe

Cæsariani ignes in castris extinguunt ut hostes [illegible] tormenta [illegible]

Sarcinis [illegible] in Cesarianis [illegible]

Liuiani prudentia propria experientia percepta

ſtatuerat, in prælium deſcendit. Duobus agminibus Cæſariani abibant, Cardonius antecedebat, Proſper in poſtremo agmine vbi erat pugnandum, alloquendo, & componendo acies verſabatur; ſed frontē cum Hiſpanis Germanoque pedite Piſcarius hoſti & periculo proximus obtinebat, tanto ordine pedem referens, vt modico flexu arma oraque militum, nihil diſſoluta acie, in hoſtem, ſi laceſſeret celeriter eſſet obuerſurus. Præmiſerat Liuianus cum leui armatura equeſtri duobuſque minoribus tormentis Bernardinum Antiniolam ſororis filium, iuuenem impigrum. qui nouiſsimos carpendo, iterque explorando perſequeretur. Iam enim nebula ſenſim euaneſcente, & ſatis claro vndiq. proſpectu, Cæſariani retro abire nunciabantur: nec propterea quicquam Liuianus, vt ab anguſtiis munitoque loco in plana copias deduceret, omnino commouebatur: ratus non iuſta acie ſed tumultuariis & minutis præliis ex tuto hoſtem per aſpera euadentem loca, eſſe retardandum, vt inedia laboreque & vigiliis fatigatus, agreſtium circunfuſorum multitudini delendus præberetur. Sed Antiniola ardentius in poſtremos prouectus, cum Germanis equitibus vehementem pugnam excitauit; in qua quum repulſus tormenta deſeruiſſet, euocatis in auxilium aliis atque aliis turmis, redintegrata contentione recuperatiſque tormentis ita Germanos propulit atque cæcidit, vt Proſper equitatum conſiſtere, & Germanis in fugam coniectis, per medias turmas tranſitum dari iuberet, ne integram aciem tumultuoſius miſcerent, & Piſcarius ſumma animi alacritate directa acie cohortes in hoſtem conuerteret. Erat apud Liuianum Andreas Lauredanus Venetus legatus, vir vehemens, nec minus vindictæ quàm gloriæ auidus; ſed rei bellicæ prorſus imperitus. Is quum proſpera vndique de antecurſoribus nunciarentur, ad prætorium contendens, vti erat acribus ſpei & doloris affectibus magnopere concitatus. Quid cunctaris, inquit, imperator, hoſtes effugiunt? victoria certa & inſignis è manibus elabitur, perfidia potius hæc erit quàm ignauia ſi diutius cuncteris; nec opinio tolli poterit, niſi extemplo ſigna canere iubeas & fugientem perturbatumque hoſtem cum vniuerſis copiis conſecteris. Ad ea Liuianus ſiue falſa paratæ victoriæ ſpecie deceptus, & propterea ad naturam pugnacis ingenii facile reuerſus, ſiue vti poſtea prædicabat, iam veluti parata accuſatione, niſi confligeret, iudicium Senatus veritus, Pareamus, inquit famæ & legato, vel contra rationem, ne nobis vti nimis ſapientib. imperitorum ſuffragiis ſit concidendum, atque ita exercitum eduxit, inſtructaque triplici acie præproperus & ferox ad hoſtes contendit. Erat Antonius Pius ad læuam, ad dexteram vero Baleonus cum Gritto legato quibus priore conſilio perſequendi & laceſſendi hoſtis ab vtroque latere, munus erat iniunctum. Ipſe Liuianus via lata vtrinque conſitis arboribus ad lineam directa, grauis armaturæ equitum & ante alias nobiliorum alam induxit; pari fronte peditatu hinc & inde producto. Pugnatū eſt ab equitatu Veneto vehementiſsime pari conſtantia ſuſtinentibus

Cæſarianis,

Cæſarianis, in queis erat ante alios Troilus Sabellus: ſed peditatus Venetus vix primum Hiſpanorum & Germanorum impetum ferre potuit, ita vt fœdiſsime proiectis haſtis priuſquam ad hoſtem perueniret in fugam ſit effuſus. Initio trepidationis & fugæ facto à Balionanis cohortibus quæ erant ex Anemonis valle, reliquæ ferme omnes turpiſsime terga verterunt, quanquam ſummæ virtutis Centuriones deterrendo & caſtigando, ne tantum dedecus admitterent, conuerſos in fugam retentare conarentur, & incredibili conſtantia in prima acie depugnarẽt. Ii erãt ante alios Alfonſus Mutus Piſanus, Bernardinus Aleccius, Seraphinus Callia, & Baptiſta Doctus Patauinus, qui inuadente prementeque Piſcario cum fortiſsimorum militum manu, quam ex ſingulis cẽturis delectã prætoriæ veluti cohortis loco ſibi adiunxerat, ad vnum omnes ſunt interfecti. Quum in hos vehementius repugnantes Piſcarius ante alios dimiſſo equo prætenta longiore haſta impetũ faceret, reſpectans, cauete commilitones inquit, ne me peruadentem in aduerſam aciem, & ſi id fatũ dederit, honeſte concidentem, hoſtium potius pedib. quàm veſtris proculcandũ relinquatis. Ad ea milites alacriter ſucclamarunt, vt bono animo ire pergeret, ſe enim vel ipſi duci egregie parendo, vel commilitoni fortia audendo ſummæ virtutis laudem eſſe quæſituros. Nec eorum mutuas ſpes euentus fefellit, nam ea præſertim impreſsione, initium non dubiæ victoriæ, vel ipſi hoſtes ortum eſſe fatebantur. Fuſo peditatu Hiſpani Germaniq. vtrinque equitatum acerrime dimicantem inuadunt atque proſternunt. Funditur etiam & capitur Baleonus in paluſtrem campnm imprudenter delatus, dum viæ compendio properantis Liuiani curſum æquare contenderet. Antonius quoque Pius, tota ſua acie turbata, & cæco metu coniecta in fugam quum honeſte cadere poſſet, aufugiens dum Bacchilionem amnem quem Togiſonum antiqui vocarunt, tranat, armorum pondere preſſus, ignobili morte ſummergitur. Porro Sacramorus vicecomes, Hermes Bentiuolus, & Conſtantius Pius Antonii filius, Meleagerq. item à Foroliuio, Caroluſque Montonius, & Franciſcus Saxatellus alarum præfecti in acie cadũt. Ipſe Lauredanus legatus funeſtus committendi prælii author, dum ingens auri pondus diſtrahentibus Hiſpanis promittit, ab inermi lixa iugulatur, Grittum vero pernici equo tumultu elapſum, Vicentini quum demiſſa portæ cataracta niſi magno molimine ſubduci poſſet, in murum extraxerunt. At Liuianus perditis rebus fruſtra aciem reparare conatus, ſuperato Eretano amne, Deos vti Italico nomini nimium infeſtos ſæpe incuſans, Patauium contendit. Qui vero ad Bacchilionem vado & ripis impeditum nec plane tamen aquis tumentem ex fuga peruenerunt, aut profluentis gurgitibus ſunt abſorpti, aut in ipſa cunctatione tranandi amnis, dum alieno periculo moniti humiliora vada quæritant, perſequente hoſte perierunt. Cecidere ex Venetis circiter ſeptem milia prope ſine vllo vulnere Cæſarianorum; nam duo tãtum viri inſignes ex ala Columnia ſunt deſiderati, Eberardus ſcili-

B

alendum exercitum valde opportuna. Sequenti annọ ad prima veris ſigna Liuianus, qui exercitum inuicto ad omnes calamitates Veneto ſenatu, repararat, in Foroiulienſes cum expeditis copiis eſt profectus; Nã Cæſariani qui ſupra Iulias Alpes & Carnorum montes incolunt, duce Chriſtophoro Francapane, prouinciam incurſionibus euaſtabant, oppida pleraque ceperant, & barbaro prorſus more cædibus ac incendiis bellum gerebant. Erat cum ala equitum in Portonono oppido Ricianus Germanus, hunc Liuianus præmiſſo, qui ad portam excurreret, Malateſta Baleono Pauli filio, facile elicit, cum eo Malateſta congreditur, vulneratum equo deturbat & capit, cæteri profligantur. Superuenit Liuianus, admotiſque repente ad murum tormẽtis, oppidum atque arcem biduo redigit in poteſtatem Inde minima quiete militibus conceſſa Tiliauentum tráſgreſſus ad Oſophium Hieronymi Sauorgnani oppidum, quod à Frácapane magnis viribus oppugnabatur, ſumma celeritate contendit. Funditur Francapanis acceptoque vulnere tormentis & copiis magna ex parte amiſsis, ad ſuperiores alpes profugit. Quibus rebus feliciter geſtis Liuianus prouinciam per ſe Venetis fidam, ſponte ſeſe dedentibus populis, recuperauit. Dum hæc gereret, Antiniola cum trecentis equitibus, qui Patauino & Vicentino agro præſidio fore, ne quid incommodi in tergo reciperetur, ab ipſo fuerat relictus, totam eam regionem ab Hiſpanorum incurſionibus egregie tuebatur; tria oppidá maxime complexus Cittadellam ſcilicet, Baſsianum atque Maroſticam; ea ratione vt nihil diuiſis turmis & commutatis itineribus circumequitando, regionem interdiu percurreret, noctu autem in vno è tribus oppido moraretur, hac diligentia & repentinis excurſionibus Hiſpanos deterrebat, quo pauciore numero minoreque fiducia in proximis vicis prædarentur. In hanc curam Piſcarius oculis atque animo ſemper intentus per idoneos homines magnis præmiis inductos, itinera conſuetudinemque eius & momenta omnia diligenter explorabat, vt dignam egregio facto occaſionem poſſet adipiſci, qua detrimentum ad Portononum & ad Oſophium nuper acceptum glorianti nimium de ea re Liuiano exæquata clade redderetur. Nec vigilanti Fortuna defuit; nam quum Piſcarius circuentem de more agrum Antiniolam Cittadellæ per noctaturum eſſe didiciſſet, cum noctu aggredi conſtituit. Nec mora conſilio ad Cardonium delato atque id ipſo comprobante, ex ſtatiuis caſtris delectas cohortes educit, & confecto per noctem itinere, inopinantibus hoſtibus Cittadellam peruenit, ſubſequente Cardonio vt rem gerẽtibus præſidio foret. Habebat ſecum Piſcarius equites circiter trecẽtos, qui hiſdem equis receptos totidem ſclopettarios pedites ſecum adduxerant. In hos Antiniola vir acer & intrepidus repente erumpit; prælium committitur vtrinque magna vi, magnoque tumultu. Pugnãte ante alios Piſcario equus interficitur; ipſe deſilit in pedes, arreptaque pedeſtri lancea, adiuuantibus maxime ſclopettariis, hoſtes intra portam compellit,

Tormenta interim & reliquus peditatus ſuperueniunt; his murus portaque concutitur; nihil tamen animo ſe demittit Antiniola, fortiter periculoſo in loco repugnat. Ingredientes Hiſpanos ſemel atque iterum egregie repellit; ex his interficitur Ferdinandus cogonomento Niger, eximiæ virtutis centurio. At Piſcarius vbi nihil eo in loco profici videt, edicit, vt vehementi pugna & magno concurſu, vbi perfractus tormentis murus aditum oſtendebat, hoſtes deſtineant; cæterum ad diuerſam oppidi partem comportatis ſcalis nouum prælium accendit; milites ſumma alacritate ſcalas conſcendunt; ipſe in murum ingenti auſu poſt primũ ſigniferum euadit. Erat introrſus tanta mœnium altitudo quanta ferè exterioribus ſcalis aſcendebatur. Cunctantibus cũctis & Piſcario dum ſubeuntes præ ſe vrget vltro in genu gladii cuſpide vulnerato, Romerius ſingularis audaciæ vexillifer, quin ſe præcipiti ſaltu in oppidum dimitteret, minime dubitauit; Eum crura ex tam ingenti ſaltu ſibi confringentem, Mancius eſt ſubſecutus; cæteri demiſsis lanceis per eas delapſi, in oppidum ſeſe coniecerunt: Tum vero perterritis fuſiſque hoſtibus Antiniola ſauciato & capto, oppidum multis equis, multaque rerum omnium opima præda repletum diripitur. Tanta re proſpere atque celeriter confecta Piſcarius eximiam abſoluti iudicii & vehemẽtiæ militaris laudem eſt conſecutus. Quibus duobus maximè naturæ ſubſidiis perfecti ducis authoritas egregie ſuſtinetur. Nec multo poſt exercitus in Patauinum agrum ſeſe effudit, populando atq. vaſtando voluptarias præſertim poſſeſsiones, quas ſuperiore bello intactas reliquiſſent. Ea agrorum vaſtitas Liuianum, Gradiſcam oppugnare cogitantem ab incepto reuocauit. Is coacto exercitu ad Brentellas prope Patauium opportuno loco poſuit caſtra; Cæſariani verò inter ſe diuiſis copiis in oppida commeatu plena conceſſere. Piſcarius cum peditatu Lendenariæ conſtitit, Ita compoſitus & communitus, vt etiam in proximo Baſtiam præſidio impoſito teneret. Equitatus Hiſpanicus ferme omnis à Garcia Manrico Rodigium eſt deductus; Cardonius autem & Proſper itemque Germani omnes Veronam abierant, vt cum Cæſarianis legatis de bello conſultarent. Interea Liuianus quo nemo tum ducum vigilantior & promptior habebatur, noctes dieſque ſumma cura intentus in omnes gerendi belli occaſiones, equitatum Hiſpanicum adoriri conſtituit; crebro enim fiebat certior Hiſpanos magna cum ſecuritate atque licentia cum Rodiginis agere, ac nihil minus timere quàm hoſtium aduentum quos toties ſine vulnere profligaſſent. Itaque intempeſta nocte ſilentio caſtris egreſſus, Malateſtam cum expeditis equitibus præmittit: imperat vt quos in itinere vel in agris viderit, propere comprehendat, ne nuncius quiſquam de ipſius aduentu ad hoſtes perueniat, Erat tum forte ea dies Rodigii mercatu celebris: ob id felici auſu Malateſta adapertis & neglectis portis irrumpit; cum inermibus & ſe tãtum diſtrictis gladiis, & ſagis ad læuas intortis defendentibus, prælium committitur. Succedunt mox cataphracti & expe

& expeditæ cohortes, quorum ſuperuentu Hiſpani omnes cum Garcia duce comprehenduntur. Tanta re feliciter confecta Liuianus ratus eadem celeritate Piſcarium ad Lendenariam opprimi poſſe, ſi rei geſtæ famam præcurreret, in eum equites conuertit. Verùm Piſcarius qui nunquam vllas vigilias & ſtationes, quieto vel remoto hoſte ſuperfluas exiſtimare erat ſolitus, & tum maxime à Liuiano callido & vehementi duce cauendum eſſe prædicabat, hoſtes facile ſuſtinuit & auertit, præmiſſo cum cohorte & duobus curulibus tormentis Ioanne Mancio, qui media militari in via explicatis ſignis & diſploſis tormentis in antecurſores Venetos parati inſtructique exercitus ſpeciem præbuerat. Ita Liuianus fruſtra petito Piſcario vna contentus victoria in caſtra ſe recepit. Id facinus non minus conſilio quàm euentu felix Liuiano nomen dignitatemque reſtituit, & exercitum equis ſupra mille eximiis prædaque omnis generis & armis repleuit. At Piſcarius, ne peditatum omni equitum præſidio penitus exutum diutius in his locis ad inſidias opportunis contineret, quadrato agmine Veronam celeriter eſt profectus. Sub id tempus Rencius Ceres qui Cremæ eruptione facta noctu Syluii Sabelli caſtra illatis facibus incenderat, Bergomum pulſis inde Hiſpanis occupauit. Quibus de cauſis Cardonius & Proſper ad Bergomum cum parte copiarum conuolarunt, vt ibi Rencium mœnia munientem, imperantem pecunias, & ſacro campano ære conflato tormenta parantem, opprimerent. Erat iam Rencius ad extremas neceſsitates compulſus, adactiſque tormentis & murus erat perfractus, & munitiones adeo diiectæ, vt parum abeſſet quin vrbs omnino caperetur. Sed Proſper, qui nequaquam vrbium excidiis & militum cæde gaudebat, atque ita gerendum bellum iudicabat, vt demum ſublatis hoſtibus lætiſsima pace frueretur, Bergomatibus Rencioque pepercit, ipſoque cum præſidio Cremam dimiſſo Bergomates pecunia mulctauit. Porro Liuianus de Cardonii & Proſperi profectione certior factus, Veronam verſus & ſiniſtrorſus ad Alieniacum Atheſis pontem caſtra promouerat, ſic vt Piſcario in vnam intentus occaſionem opprimēdi peditatus imminere videretur. Verùm Piſcarius Alarcone cum equitibus ſibi adiuncto & cohortibus omnibus Verona eductis, ad Montem Silicem eſt profectus; eo conſilio vt Liuianum vltra Atheſim infeſto exercitu arma circumferentem Patauio & veteribus caſtris excluderet. Interim Liuianus quum multorum literis Rencium amiſſo Bergomo pulſum fuiſſe & ſubinde Cardonium, Proſperumque Columnam per Mantuanorum fines aduentare didiciſſet: inſtitutam belli rationem incredibili conſilio commutauit, eluſo plane Piſcario qui fluminibus incluſum opprimere, aut omnino tormentis exuere ſe poſſe crediderat. Impoſitis ſiquidem in naues tormentis & magna parte militum per continentes ac inuſitatas paludes ad caput aggeris ſecundo Atheſi in Hadriaticum euaſit; Euadenti tamen ea inopinata nauigatione, haud mediocre detrimentum facile potuit inferri, ſi Corberia

Hispanus equitum præfectus, vti Piscarius subtili admodum coniectura adductus præceperat, locum in ripa amnis maxime opportunum celeriter occupasset. Nec multo post, vt neglgentiæ vel ignauiæ delictum, si non atroci, insigni tamẽ ad exemplum pœna puniretur, Corberiam ignominia notauit, atque ei turmam equitum ademit. Dum hæc in Venetia geruntur Ludouicus Rex Gallorum rebus cum Henrico Britanniæ Rege compositis, atque eius sorore in matrimonium ducta, dum nouis nuptiis iam senex intemperanter indulget, febricula consumptus exstinguitur, statimque Franciscus eius gener florentis ætatis ac ingentis spiritus iuuenis imperium cepit. Is gloriæ bellique auidus cohortante Triuultio atque iter insolitum ad Cottias alpes commonstrante, in Italiam transgressus incredibili celeritate, & Heluetios iuga & transitus Alpium frustra obseruantes decepit, & Prosperum Columnam cum toto ferme equitatu oppresit. Venerant auxilio Sfortianis Heluetiæ legiones ob disciplinam atque insitam feritatem insuperabiles, si animorum consensus accessisset; Plerique etenim vel suopte ingenio inducti, vel Regia corrupti pecunia, ita Gallis fauebant, vt pagorum trium duces aperte recusarent, se contra Regem prælio dimicaturos. Quibus de causis fiebat, vt Cardonius atque Piscarius qui in Placentinum agrum vniuersas copias adduxerant, Padum transire vererentur. Quid enim erat stultius, vt Piscarius apertè prædicabat, quàm incertas infidæ & semi corruptæ gentis sequi voluntates? copiasque omnes & Regnum denique Neapolitanum, si aliquod ab hoste tam propinquo vulnus eo præcipiti consilio acciperetur, in summum discrimen adducere? Erat quoque Placentiæ Laurentius Medices cum Pontificio Florentinoque exercitu, impellentibus quibusdam ex numero amicorum & Florentinis maxime legatis, in partes Gallicas proclinatus, Quanquam Gorius Placentiæ Præfectus, fide & vsu rerum insignis, honestiora & decora præclare suaderet. Eo modo dum cunctantur, & Pado ponte constrato, qui nam primi transire amnem deberent, ignobili & fœda contentione decertarent, secus ac ipse Leo Pontifex iubebat, pulcherrimæ occasioni defuerunt; Siquidem Heluetii concitãte turbam militum Sedunense Cardinale, quanquam ab Hispanis & Pontificiis desererentur, Mediolano repente eductis signis, castra Regia ad quintum lapidem Laudensi via sunt adorti; tantaque irarum & virium mole concursum est, vt continuato per noctem & sequentem diem valde cruento ac ancipiti prælio dimicarint. Ad extremum Heluetii vecordi impetu & Barbara temeritate in aduersa tormenta peruadentes à circumfuso vndique numerosissimo equitatu, cæsi fusique sunt. In eo tumultu admodum repentino Rex ipse manu promptus & armis insignis, quum in mediam hostium phalangem equum adegisset, parem summo periculo laudem, omnium consensu promeruit. Liuianus quoque trans Abduam amnem raptato exercitu Veneto, Gallis haud serum auxilium tulit. Heluetiis ingenti prælio superatis,

peratis, & continuo Comensi via domum redeuntibus, omnes Galliæ Cisalpinæ ciuitates Francisco deditionem fecerunt. Leo autem Pontifex ea pactione pacem redemit, vt Parmam atque Placentiam relinqueret, quæ vrbes Iulius Pontificio imperio adiecisset. Quibus de rebus Cardonius atque Piscarius retro conuersis signis ad tutandum Neapolitanum Regnum cum vniuersis copiis in Campaniam & Apuliam concesserunt. Conuenêre demum Bononiæ Leo Pontifex & Rex Franciscus, qui inter se occulta fœdera pepigêre. Nec multis inde diebus Ferdinandus Hispaniæ Rex moritur relicto hærede tot Regnorum Carolo ex filia nepote, qui postea suffragiis Germaniæ procerum imperator est appellatus. Is admodum adolescens Caroli Ceurii Belgæ nutricii consilia secutus cum Gallo pacem necessariam potius quàm honestam ad Nouiodunum, legatorum conuentu habito confecit, in quam & ipse Maximilianus Cæsar auus facile consenserat, quum Brixiam & Veronam vrbes, à Gallis & Venetis oppugnatas, accepta pecunia eductisque præsidiis Venetis reliquisset. Ex eo fœdere Neapoli manauit in vulgus fama Carolum vti multis circumuentum difficultatibus & præsertim adeundæ Hispaniæ necessitate compulsum, postulante Gallo Rege concessisse, vt Regni proceribus qui Andegauensium partium fuissent, & iure belli oppidorum possessiones amisissent, liceret nouos dominos in iudicium vocare, suscitatis antiquis litibus, quibus Ferdinandus Rex Hispaniæ æquissimo salutarique decreto finem imposuisset: Cauerat enim summi iudicii Rex, vt rata esset liberalitas Aragoniorum Regum, qui fidelibus & de se benemeritis præmia ob nauatam strenuæ operam gratissimo animo tribuissent. Ea fama Andegauensium Regulorum animos in spem erexerat, amissa quondam aduerso bello oppida beneficio noui fœderis iure & legibus recuperandi, quum nemo diffideret, de litis euentu, agendo & largiendo si ciuili iure disceptaretur. Ex aduerso Aragonii proceres quorum fortunas ea res penitus euertebat, consternatis ad arma animis, eius iniuriæ indignitatem vix ferebant. Quid enim videri poterat iniquius, quàm eos qui toties pro imperio Aragoniorum cōtra Gallos in dubia rerum Fortuna dimicassent, nouis & periculosis litibus inuoluisse? in eorum præsertim gratiam & insigne commodum, qui veteri studio ac aperta voluntate, se Gallico nomini haud obscure fauere profiterentur. Eo modo perturbatis & suspensis decreuêre vtrinque proceres, vt vnus pro Ciuitate legatus ad Carolum mitteretur. Nec dubium erat quin ipse Piscarius propter eximiam ingenii grauitatem atque solertiam, & dicendi facultatem, ante alios omnes maxime esset idoneus. Sed Andegauenses vsque adeo eius vim atque facundiam metuebant, vt quemlibet alium mittere quàm illum mallent, nec improbare tamen auderent. Verùm Piscario collegam dandum esse censebant, rati illum qui adeo ingentes & elatos spiritus ferret, adiuncti collegæ indignitate commotum, extemplo repudiaturum id munus;

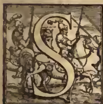
atque ita alios, vel remissioris ingenii vel propensioris animi legatos esse creaturos. Quum magna altercatione in publico concilio orationibus habitis, vtriusque factionis Proceres vehementissime contendissent, Piscarius tanta vi grauitateque locutus est, vt Fabritius & Prosper Columnæ, qui antea pro Aragoniis dixerant, militari subagrestique eloquentia fuisse prorsus ostenderet, & contra Andreas Matthæus Aquauiuius & Traianus Caracciolus Andegauensium principes, ætate prouecti prudentiaque & literis insignes, eius iuuenis flagranti oratione obruerentur; quum vnum tantum legatum mittendum esse viuidis ac illustribus argumentis efficacissime demonstrasset. Itaque consensu totius concionis peruicit, vt quando vnus esset mittendus, ipse ante alios mitteretur. Vix enim credibile erat eum qui in militaribus negociis adolescentiam contriuisset, tantum eloquentia profecisse, vt vel offensorum animos quò vellet feliciter promoueret: quasi non in morum studiis, sed in Rhetorum præceptis omnem ætatis operam consumpsisse videretur. Igitur suscepta legatione ad Carolum in Belgarum fines ad Oceanum peruenit. Res acta est in concilio Regio tanta grauitate, vt facile persuaserit Ferdinandi Regis decreta nequaquam antiquari posse, nisi cum nefario ingrati impiique animi scelere, & fœda totius Regni conturbatione. Ea re feliciter impetrata, quum ex legatione in Italiam rediret, Carolus ob res quas fortiter gesserat, ei imperium totius peditatus, quòd auus Ferdinandus antea tribuerat, amplissimis codicillis confirmauit. Quum Neapolim esset reuersus, ciuitatem vniuersam in se vnum militari simul & ciuili gloria florentem ita conuertit, vt populari studio, & Procerum eum obnixe colentium ambitione, Cardonio Proregi, existimatione atque potentia æquaretur. Nec multo post iubente Carolo ad Soram expugnandam copias duxit, quæ tum erat Francisci Mariæ Rouerei Vrbinatum Principis in Feltriam familiam adoptati. Is quoniam Hispanos ad Rhauennam profligatos, minus pacato vel benigno animo in Vmbriæ finibus accepisset, & Soranos Neapolitano attributos Regno, iura Regalis imperii & salis vectigalia subire vetuisset; à Ferdinando Rege hostis fuerat iudicatus. Sorani extemplo deditionem fecère, sed arx loci natura & turrium munitione inexpugnabilis studium eius magnopere tardabat; suadebatque Antonellus Traniensis tormẽtorum magister, eam obsidendam potius quàm oppugnandam, quoniam summæ difficultatis, & extremæ prope dementiæ foret, si in præaltum & arci parem oppositum montem, tormenta perducere conaretur; quum mons arduus vndique præruptos aditus vel minorum etiam tormentorum curribus præberet. Hæc dicenti Piscarius respondit, arcem omnino esse capiendam, ne frustra venisse diceretur; quòd si res omnino esset ardua & perdifficilis, à fortibus tamen viris, locorum iniquitatem virtute ac industria debere superari; quando ea essent militiæ cum decora tum plena laudis, quæ inusitata & maxime aspera vel peritissimis

haberen

haberentur. Nec mora paratis rebus omnibus & trocleis in monte constitutis, tormenta ductariis alligata funibus, Ergatarum beneficio in opportunum locum stupentibus cunctis euexit; quo inopinato malo territi defensores haud multis tormentorum ictibus expectatis, quum sese tueri posse desperarent, quòd alimenta etiam defecissent, impetrata salute deditionem fecerunt. Inde Neapolim reuersus in morbum incidit, longe grauissimum, quum pacis ocia minime pateretur; vir corporis ac animi viribus exardens, & quieti semper infestus; Venationi etenim & falconum aucupiis magno apparatu & incredibili patientia deditum, nec grauia sæpe & palustria loca vitantem, febricula ita lentis inuasit accessibus, vt corpus per se gracile, & à naturali ignea vi facile exustum, corrupto iam oris habitu & tabefactis membris vix ambiguam spem salutis retineret. Sed conuersa demum tota victus & medicinæ ratione, repudiatisque remediis calidis, saluberrima epoti lactis & lactucæ refrigeratione sanatus est.

Finis primi Libri.

LIBER SECVNDVS

VB id ferè tempus quo Piscarius confirmandis viribus operam dabat, Leo Pontifex Cæsari coniunctus, aduersus Franciscum Galliæ Regem, bellum suscepit. Angebant enim Pontificem ingentis spiritus virum Parma & Placentia ignobili pactione turpiter amissæ, quas vrbes Iulius Pontifex Sacrosancto imperio immortali cum laude nuper adiecisset. Sed ea quoque infamia laborantem, Galliæ Cisalpinæ Regii præfecti & ante alios Lotrechius & Tarbellius antistes vehementer exagitabant, quum superbè ac impotenter contempta dignitate Pontificis sacerdotia ad profani imperii libidinem reuocarent. Galli eo tempore consternatis ad arma Hispaniæ populis aduersus Caroli Ceurii Belgæ nomen, cæterosque Regios præsides ex occasione transgresi Pyreneos saltus Henricum Regem Nauarræ pulsis Hispanis, in paternum agrum reduxerant, & ad Hiberum amnem arma promouerant. In Eburionibus quoque, Gallo res nouas moliente, & contra excitis ad arma Germanis & Belgis, bellum exarserat. Erat propterea Carolus Cæsar adolescens grauissimis rerum difficultatibus circumuentus, conuentumque habebat Germaniæ procerum apud Vormatiam vrbem ad Rheni ripam; in quo quum egregia pietate Lutherum insanæ hæresis Principem Christiano iudicio damnauisset, à Leo

ne promeruit, vt inito fœdere bellum in Italia Gallis inferretur. Itaque his conditionibus bellum est susceptum, vt coniunctis copiis Gallos Italia pellerent: Mediolanense imperium Francisco Sforciæ redderetur; Parma Placentiaque vti antea fuerant, Pontificiæ ditionis essent; Duces bello delecti Prosper atque Piscarius, ea ratione diuiso imperio, vt hic peditibus, ille cunctis equestribus copiis præessent; Federicus autem Gonzaga Mantuanus Princeps Pontificii exercitus esset imperator. His initis consiliis neque tamen planè euulgatis in Gallia Cisalpina insidiæ Gallis tenduntur, ab iis qui iniurias acceperant, & ob id Sfortianis rebus plurimum studebant: Nam Lotrechius & Lescutus Regis gratia prræpotentes, Triuultios & Pallauicinos qui Gallico nomini amicissimi semper extitissent, ingrato hostilique animo persequebantur, vt eorum oppidis potirentur. Hieronymus quoque Adurnus, præcipuus apud Leonem propter singularem ingenii præstantiam, eius belli concitator, cum triremibus Neapolitanis Genuæ in conspectum se dedit, sed patefactis insidiis, & nusquam contra Gallos Fortuna cœptis aspirante, coactis demum vndique copiis ad oppugnandam Parmam est peruentum. Erat in vrbe Lescutus Lotrechii frater vir impiger cum tribus equitum alis, eoque Federicum Bozolum cum cohortibus euocarat hominem strenuum militariumque operum & munitionum defendendis vrbibus maxime peritum. Igitur ad Parmam pluribus minutis equestribus prœliis ad portas factis, dum auxilia Germanorum aduenirent, & à Bononia tormenta conueherentur, Piscarius à Placentina porta vineas erexit, & magna vi turrem portæ impositam & murum ad dextram quatere cœpit. Iam haud mediocri ruina edita murus ad ingressum erat patefactus, quum Itali Hispanique certatim, nequaquam accepto pugnæ signo, singulari audacia in fossam se demittunt & per ruinas arduo & iniquo loco in summum conituntur. Sed dum prospiciunt, vt in vrbem desiliant ab instructis interiore munitione Gallorum cohortibus emissisque in eos vndique minoribus tormentis, in fossam detruduntur, & multis interfectis Guicciardino imprimis Etrusco centurioni, pila caput abripitur. At Piscarius qui aliqua factu aspera vltro aggredienda esse militi, nec ea tamen à Duce palam imperanda vti eximie cautus & fortis, existimabat, milites ad signa reuocauit adhibitisque demum captiuis & Parmensibus per quos diligentius munitionum mœniumque naturam cognosceret, omnem apparatum in alium locum traduxit, vt expugnato ad inferiorem muri angulum propugnaculo, quod erat extrinsecus cum tormentariis fenestellis ad eradenda mœnium latera satis exporrectum, certus aditus minore militum periculo præberetur. Ad hunc modum multis ictibus pertuso & penè disrupto propugnaculo, Lescutus & Bozolus, desperata loci defensione, salutare consilium sibi desumunt, magnoque silentio remotis tormentis, trans amnem, copias omnes reducunt, vt minore circuitu frequentioreque milite,

lite, vlteriorem tantum vrbis partem, concisis & obstructis pontibus tuerentur. Siquidem Parma amnis ita mediam distinguit vrbem, vt lato & prealtis muris vtrinque munito alueo decurrat. Nec mora Parmenses qui citeriorem vrbis partem incolebant, animaduerso Gallorum discessu, id de muro Pontificiis & Cæsarianis excussa lacinia significant, porrectisque manibus primos scandentes subleuant, aliique alio in loco introducuntur, quòd vbi totis castris est euulgatum exemplo integræ sub signis cohortes agminatim irrumpunt; incredibilique prædæ auiditate discurrentes sacra profanaque diripiunt, tanta conturbatione totius exercitus, vt neque Piscarius increpando cædendoque, nec ipse Prosper & Mantuanus per præcones ad signa reuocando, opportunam indigna calamitate, oppresis ciuibus opem ferre potuerint. Constat eo momento Lescutum & Bozolum, pulcherrimam occasionem amisisse delendi hostis, si patefactis pontibus occupatos & dispersos, conglobatis cohortibus & turmis inuasissent. At Piscarius cohibitis quantum minis authoritateque fieri potuit militum rapinis, conuehi tormenta iubet, ea contra hostes dirigit, qui tota fluminis ripa, in summo muro dispositi, amnis alueum egregie defendebant, quanquam multi caderent, & oppositis ligneis doliis terra cespiteque repletis, in genua depresi, contra incidentes pilas ægerrime tegerentur. ante alios Montacutus alæ Lescuti vexillifer interiit. Sed Scoti maxime equites vel Lucatio Duce pila discerpto, dimisis equis, in munitionibus intrepide persistebant. Dum Galli duces vix milites retinent, quin ab iniquo loco diffugiant, & sese cum equitatu, extremis demum rebus, proripere per aduersam portam decernunt, Lotrechius vt fratri opem ferret, cum Heluetiis mercede conductis, & Venetis auxiliaribus, vniuersoque Gallico equitatu, Pado ad Cremonam ponte constrato, ad Tarrum peruenit. Alfonsusque item Ferrariæ princeps opportune equitatum suum in Mutinensium fines ita introduxit, vt inuasurus vrbem & commeatus interclusurus esse nunciaretur, trepido ad hæc præsertim Iacobo Guicciardino Mutinæ præfecto: qui de suo periculo impense solicitus ea cuncta augendo ad Franciscum fratrem Pōtificis legatum in castra perscribebat. Quibus rebus cognitis, Duces tacito iudicio potius quàm libero ore recedendum à semicapta vrbe censebant. Quoniam neque satis pilarum & tormentarii pulueris ad defringendas hostium munitiones superesset, nec tam propinquo hoste Lotrechio, Duce peracuto atque impigro, dubio euentu opera hostium adoriri, è disciplina videretur. Sed contrà quid turpius esse poterat & ad conuellendas vniuersæ victoriæ spes omnes, fœdius & erumnosius? quàm dimidia vrbe pulsos hostes, extremoque demum timore consternatos è manibus emisisse? dum in consilio disceptarent, & Mantuanus vti noui decoris auidus non modo persistendum, uerum cum expedito exercitu aduersus Lotrechium contendendum esse diceret vt vna acie de vniuersa victoria certaretur: cæ-

que pedites seditio valde atrox & cruenta, à leui contumeliæ initio repente exorta, vniuersum exercitum in summæ cladis discrimen adduxit; nam quum iusto prope prælio certaretur, & iniquiore Italorum sorte, qui iam in tabernaculis arma posuerant, & instructis Hispanorum cohortibus occurrebant; in proximo productis copiis Lotrechius consederat, ita vicinus, vt penè castrorum fremitus audiretur. Quum Iulius legatus in sacra purpura prætenta cruce deprecabundus adcurreret, summum vitæ periculum adiit, solenneque votum Deiparæ virgini nuncupauit, si ea seditio non multa cum cæde sedaretur. Affuit voto numen; nam ira militum extemplo repressa est, ipsius maxime Piscarii authoritate, qui sese inter ancipitia tela, medium furentibus Hispanis opposuit; quum vndique pilarum procella cum strage multorum effunderetur, sic, vt nunquam præsentiore animo maioreue periculo vel in maximis præliis, quibus postea interfuit, se miscuisse testaretur. Periere tamen circiter ducenti, & in his Stephanus Facinius Romanus & Antonius Martellius nobilis Florentinus, atque inde secundum Ollii ripam promota castra ad Rebeccum, qui est vicus in aduersa amnis ripa positus, contra Ponteuicum Venetæ ditionis castellum. Videri volebant Veneti eo bello se medios gerere, Alexanderque Donatus Castelli atque alæ equitum præfectus fidem dederat, nihil Venetos in ipsorum ditione Cæsarianis & Pontificiis esse nocituros. Erant castra tutissimo loco posita, si Venetus in fide data persisteret: quòd si hostilia moliretur, nullus ad instruendam aciem locus patebat, qui non Castelli tormentis obiectus, & vndique expositus, vel imperitorum iudicio videretur. Hac re forte perspecta dum hostilium castrorum situm, & idoneum pugnæ locum explorarent Franciscus Maria Feltrius Vrbinas & M. Antonius Columna ad Lotrechium adcurrunt; quanto in discrimine hostes versentur, demonstrant: posse eos facile deleri, si ipse à fronte promoto exercitu, vti prælio certaturus appropinquaret, & hostes in tergo tormentis è Ponteuici arce peterentur; Fore etenim vt pedestres, & equestres præsertim copias priusquàm ex coire in ordines & conserere manus possent, fœdissime sterni profligarique summa cum voluptate conspicerent. Tantæ rei patrandæ certa spe concepta extemplo mittitur à Lotrechio Sardonus Gallus ipsius familiaris, vt locum inspiceret, & si ita videretur, aliquot tormenta traduceret. Aduentu Sardoni cuncta factu facilia offeruntur. Nec mora dum ille in tanta occasione inani gaudio præoccupatus effusè hostibus excidium minatur, Venetus præfectus datæ fidei penitus obliuiscitur, & cuncta Gallorum arbitrio permittit, vtpote qui nihil de Cæsarianorum clade dubitaret; id vnum rogat vt non Venetis, sed Gallicis tantum tormentis, & copiis res geratur, vt excusationi locus aliquis relinquatur. At Sardonus moræ impatiens & Gallica alacritate praeproperus, quum rem paratam, & exploratam contegere,

& occidente iam Sole in craſtinum diem differre omnibus artibus de-beret, auidi ingenii vim, quin Falconem emitteret, ſuſtinere non potuit. Forte pila in domum legati Cardinalis adigitur. Ea re inopinata terrentur omnes; in conſilium extemplo Duces coëunt, de Veneto fruſtra conqueruntur, & ſilentio ſumma cum celeritate, mutanda caſtra ad Gablonettam vicum cenſent. Itaque cunctis ducibus rem adminiſtrantibus impedimenta totius exercitus carris, & iumentis imponũtur; egregiaque ſimulatione Piſcarius præfectis cohortium, & centurionibus ad ſe vocatis, vultu maxime hilari, & veluti magnæ alicuius ſpei longe pleniſsimo eos cohortatur, vt arma, corpora, animos ad breue iter expediant, quoniam cognitis hoſtium rebus, ea nocte occaſio longe pulcherrima ad patrandum inſigne facinus offerretur. Ita de ſecunda vigilia præmiſsis impedimentis penè priuſquàm conſilium ſumma expreſſum neceſsitate, militum turbæ, nedum hoſtibus proderetur, ſine tumultu ad locum quem ſtatuerant peruenere. At Lotrechius inalbeſcente cœlo ad conſpectum caſtrorum inſtructa acie prouectus, hoſtes è manibus elapſos cognoſcit; Fruſtra tantam rei bene gerendæ occaſionem fuiſſe corruptam Sardoni temeritate conqueritur: mittit tamen leuis, & grauis armaturæ peramplum equitatum Duce Leſcuto fratre, cum quo M. Antonius Columna, & Bonaualles, & Vandeneſius erant, qui nouiſsimos laceſſant, iter eorum explorent, & premendo inſtandoque abeuntes demorentur. Cogebat extremum agmen ipſe Piſcarius cum delecta ſclopettariorum cohorte, non agili equo, ſed ſtrigoſa vectus mula, vt quiſque vel timidus, quum ſingulari Ducis fiducia exæquatum eſſe periculum videret, ſummæ ſecuritatis alacritate compleretur. Iam aliquot milia paſſuum erat emenſus, adeo compoſito gradu, vt nihil de inſtante hoſte ſolicitus, nequaquam neceſsitate aut metu, ſed certo iudicio perpulchri edendi facinoris, caſtra mouiſſe videretur. Itaque conuerſus ad Nicolaum Valentinum, & Volagnem Cantabrum Duces ſclopettariorum, admirabili virtute homines, vultis inquit, vt ſine noſtro periculo, & ſingulari cum voluptate Gallorum horum equitum, qui adeo vehementibus equis atque animis nos conſectantur audaciam ac inſolentiam retundamus? quum illi nihil ſe magis cupere reſponderent, imperat vt delecti circiter centum inter virgulta, & foſſas quæ vtrinque militarem caſtigant viam, ac ſimul in ſacello agreſti ſemidiruto, ſeſe recondant, & quum Galli eò peruenerint, nihil tale dubitantes diſploſis repente ſclopettis adoriantur: ad confirmandos vero animos ampliſsimè pollicetur ſe de ipſorum ſalute, ſingularem habiturum curam, & quum opus foret binas cohortes, & totidem equitum turmas ſubſidio ſubmiſſurum. Re conſtituta ipſe ad extremum recedit agmen; nec mora Galli citatis equis adueniunt. Nicolaus & Volagnes hinc atque illinc ex inſidiis conſurgunt,

magno clamore edito pilarum procella in conferios effunditur; Galli pluribus simul viris, & equis cadentibus inopinata clade perturbantur, nullusque angusta in via relinquitur ostendendæ virtuti locus; succedunt tamen aliæ atque aliæ turmæ, & à diffusis equitibus prælium miscetur, nec Piscarius suis deest, summittit alam equitum Duce Ioanne Medice, ac eius cohortem expeditam; atque ita scloppetarii incolumes, magno hostibus illato detrimento recipiuntur. Ea res insequendi finem Gallis attulit. Lotrechius sequenti die ad Binam vicum castra in conspectum hostium produxit. Is vicus binis Romanis cladibus Othonis atque Vitellii ciuili bello insignis, antiquitus Bebriacum fuit. Prosper, Piscarius, & Mantuanus æquissimo in loco consederant, aquationi, & accipiendis commeatibus opportuno; carris latera muniuerant, tormenta fronde contexerant, cunctisque rebus aptissime præparatis, & exploratis hostium consiliis id expectabant, vt Galli ac in primis Heluetii qui natura concitati, & alacri impetu vehementes esse consueuissent, castris succederent, & temere ad conserendas manus progrederentur. Iam promouerat aciem Lotrechius, haud dubie funesto prælio certaturus, nisi ab Heluetio transfuga Heluetii, qui in partibus Gallorum erant, de forma & munitione castrorum certiores facti, Lotrechium vt pugna abstineret, opportune monuisset. Siquidem nulla vnquam acies vel Ducum peritia, vel ardore militum aptius, aut alacrius fuit instructa. Hinc etenim Piscario, atque illinc Mantuano & Prospero cohortantibus Hispani atque Itali, qui ab recenti seditione minime pacatos animos ostendebant, depositis syncera fide odiis, porrectis dextris, & collatis vexillis, pacem fecerant. Ea res Germanis, qui propter sociorum discordiam victoriæ diffidebant, ita animos adauxit, vt manantibus præ gaudio lachrymis centuriones atque signiferi & gregatim denique milites omnium nationum, ad Iulium Legatum adcurrerent, & pia precatione obnixe peterent, vt Pontificia potestate ab omni anteactæ vitæ scelere lustrarentur. Erat enim in sacra purpura & argenteam crucem hastæ præfixam de more præferebat, concionabundusque cunctos ordines, manu dextra cruce sæpius designata solenniter expiabat. Sed nequaquam procedente Lotrechio, reductæ demum legiones amplius tamen quatuor horis equestri prælio est dimicatum, quo Ioannes Medices excellentis virtutis atque iudicii militaris laudem est consecutus, emissaque sunt aliquot tormenta ab altiore castrorum loco in Gallorum turmas, quorum pilis nonnulli clari equites, & in his Conaus Vasco Lotrechii familiæ magister sunt discerpti. Nec multo post ad Ostianum castra reducta, vt Heluetias legiones expectarent, quæ in Bergomatem agrum iam descenderant, pulsoque Pontiremio Gallo, & Vgone Pepulo, qui claustra Sebini lacus & montium angustias præsidiis tenebant, recta in Mantuanum agrum peruenerant; quum eis iam sexcenti ferme equites ex Cæsa-

rianis & Pontificiis, Succaro Heduo, & Astore Vicecomite, Matthæoque Beccharia summæ audaciæ ducibus occurrissent. Gens enim sæpe venalis & infida, quum in hostico magna tormentorum & equitum præsidia postularet, ita varias moræ causas nectebat, vt eos facile appareret cum Pontificiis stipendiis dicatos, tum Gallica largitione corruptos, nequaquam conspecto hoste, nisi eos Cæsariani, & Pontificii equites excepissent, domum esse redituros. Tantis in vnum coactis copiis, maiore iterum virium mole ad Ollium reuertuntur. In trãsitu autem amnis Paulus Luzascus Mediceis equitibus præfectus vir egregie fortis, ab ala Veneta ex insidiis est interceptus. Quod vbi Dux eius Ioannes didicit, ira & dolore concitatus, nihil moratur, & cum paucis familiaribus, ala confestim subsequi iussa, ad abeuntium hostium agmen, ingenti cursu peruolat, clamoreque edito penè solus in postremos inuehitur; claua ferrea obuios pertundit sternitque & totum agmen perturbat. Agnoscitur statim ab hostibus ex terribili voce atque equo maxime insigni laciniarumque coloribus; nec territæ ad eius nomen Venetæ turmæ, conspecto præsertim non procul eius vexillo consistere audent, moxque vehemẽter vrgenti ac acerrime rem gerenti, suorumque accursu opportune confirmato terga obuertunt, atque diffugiunt. Itaque paucis interfectis, & multis captis Luzascus eripitur, duoque turmarum præfecti, & in his Hercules cognomento Poëta cum duobus vexillis, & multis equis in potestatem deueniunt: admirabilique hac re gesta Medices cum insigni omnium gratulatione ostentato passim Luzasco in castra reuertitur.

Interea Galli cognito Heluetiorum aduentu, quum eam leuis armaturæ manum, quæ à Sebino lacu descendentes exceperat, ex itinere ad Caruagium fudissent., ad Abduam retrocedunt, vt hostes transitu prohibeant, secundum ripam perpetuas extruunt munitiones, & eas idoneis in locis omni genere tormentorum complent, & præsertim contra Ripaltam vicum, vbi paucis ante annis Maximilianus Cæsar summa felicitate transiuerat. Dum pontes parantur, & ab aduersa ripa Lotrechius, ne iungi contabularique nauigia possint, tormentis adactis prohibere contendit. Italicæ cohortes loco superiore septem milibus passuum à castris pontisque opere distante, noctu piscatorium lintrem nactæ, in Bremba amne, qui in Abduam influit, Duce Francisco Marono Insubre viro forti Abduam traiicere incipiunt, & Vaprio in oppido domum ripæ imminentem penè prius occupant, quàm ab Vgone Pepulo sentiantur; qui cum ala Gallica loci præsidio erat præpositus. Tantus erat militum ardor, vt summo contentionis studio qui nam primi commeantem continue lintrem conscenderent, inter se decertarent. At Vgo vigilum incuria sero excitatus, tumultuarium in ripa per tenebras certamen cum primis contrahit. Sed quum equites ex alta profluentis ripa, pedibus rem gerere cogerentur, essentq. animis & numero, ipsoque armorum genere impares, facile repellitur;

repellitur; nuncios tamen ad Lotrechium extemplo mittit; rogat vt in summi momenti negocio valida subsidia propere transmittantur. Sed primi nuncij ad cubantem imperatorem, à ianitoribus eius quieti blandientibus non admittuntur. Ita inalbescente cœlo iam supra quatuordecim Italorum vexilla in hostili ripa constiterant, Prosper, quo authore id facinus tentatum fuerat continue transeuntibus celeritatem adhibebat, & alias atque alias copias à castris euocabat; Piscarius autem in opere pontis cum tota mole exercitus contra Lotrechium versabatur. Re cognita Lotrechius, qui id antea ad se distinendum auertendumque ab hoste tentari crediderat, Lescutum fratrem & Vandenesium Paliciæ fratrem cum equitatu pluribusque peditum vexillis, & tormentis Vgoni subsidio mittit. Euolat impiger Lescutus cum subitario apparatu, ita vt properantia Gallorum agmina à Prospero Julioque Legato de Italorum salute magnopere solicitis, ad tormenti iactum intercedente Abdua spectarentur. Res autem omnium iudicio in vna celeritate posita videbatur: nam si Lescutus paucas & infirmas adhuc cohortes, & in vnius tantum angusti nauigii beneficio, sine spe celeritatis auxilia desperantes, opprimeret, nulli dubium erat, quin demum tota ripa, transitu hostes esset prohibiturus. Eo animaduerso periculo Piscarius cohortem Hispanorum, & pernicissimum quenque Sclopettarium extra ordinem summittit. Eo etiam proficiscitur Techenus Grisonorum Dux, cum duobus vexillis. Porro Lescutus quum tanta summitti auxilia conspiceret, ob id magis sibi festinandum ratus, adeò citato agmine Vaprium contendit, vt tormenta atque item cohortes paucis tantum Sclopettariis in clunes equorum maturandi causa susceptis, omnino relinqueret. Eius aduentu atrox prælium exoritur, Primo equestre, ac demum quum equis parum proficerent res & pedibus à cataphractis geri cœpta, qui hoc, imperante agenteque Lescuto dimissis equis & decisis ab vmbilico sagulis, vt expeditiores essent, sese peditum more conglobarant; multis vtrinque interfectis Galli latiore vici platea potiuntur, domos audacter oppugnant, & ædificium quo Hispanorum cohors se tenebat iniectis facibus succendunt, cuncta clamoribus & fremitu auxilia implorantium fumo ignibus & perpetuis sclopettorum bombis complentur. Dimicatur acerrime tribus amplius horis; quum iam in summo discrimine Itali versarentur, Ioannes Medices ingentis animi iuuenis dolore ne dedecus acciperetur, simul & ferendi auxilii cupiditate vehementer incitatus, quòd aliter non poterat, cum paucis periculoso ausu flumen tranauit, famaque sui, & Italos spe compleuit, & Gallos haud mediocriter conterruit, admirantes & impense dubitantes, ne in tumido amne repertis vadis cum ala integra transiuisset. Ad extremum crescentibus vndique auxiliis Italorum virtute, Hispanorum constantia & Grisonorum impetu, Galli area depelluntur; quo in tumultu ipse Techenus ingenti corpore, oreque hirsuto, & supra thoracem & galeam

ferina pelle in horrendum habitum protectus, Lescutum sibi congressum hasta prosternit. Eripitur tamen periculo Lescutus & à suis seruatur incolumis; Vandenesio pugnanti equus confoditur; cohortes autem Vasconum quæ serius aduenerant cadente Gratiano Luscio, & vulnerato Sardono, qui mox interiit, amissisque duobus vexillis, in fugam vertuntur. Non videtur prætermittendum Aretini militis cui Stoncinio cognomen fuit egregium facinus. Is spectatæ proceritatis Gallum, qui in ea dimicatione ingenti gladio quem ambabus manibus regebat Caponium & Serralium Florentinos viros fortes obtruncarat, decoris & vindictæ cupidine accensus petiuit, feliciqueagilitate, elato in caput scuto succedens, sub inguine incumbentem gladio transfixit, & repetito ictu protinus confecit. Nusquam maiore cum laude pedites ætate nostra, militiæ munus impleuêre; nemo vnquam Lescuto vel Dux vel miles, ardentius aut constantius dimicauit; essetque haud dubie insigni victoria potitus, si tormenta in itinere minime reliquisset. At Lotrechius qui in eam vnam, ne Piscarius pontem construeret, curam incubuerat, cognito fratris successu, & abiectis tuendæ ripæ consiliis, Mediolanum vt se mœnibus tueretur retrocessit. Eius aduentu ad terrendos Insubrum animos Christophorus Pallauicinus summæ nobilitatis & pacati animi Regulus, publicè securi percutitur, quem antea nequaquam capitalibus quæ maiestatem respicerent delatum criminibus, & nihil tale verentem, Lescutus violatis hospitalis mensæ iuribus, direptaque eius opulentissima domo, apud Buxetum ceperat. Interea Piscarius perfecto ponte copias traduxit. Lentoque itinere, propter incredibiles conuehendis tormentis viarum difficultates, ad Mediolanum est peruentum, eo ducũ consilio, vt si difficilis oppugnatio nequaquàm territis Gallis videretur; in læuam ad Ticinum vrbem deflecterent, vt propinqua & copiosa vrbe ad gerendum bellum potirentur. Iam enim eo Marius Montanus Ticinensis episcopus cum ala equitum aduolarat, & singulari Ticinensium studio, vrbe atque arce dudum deserta à Gallis, fuerat receptus. At Lotrechius vbi multos ex Heluetiis quibus iam minus fidebat, quod apud hostes maior eius gentis multitudo militaret; passim dilabi, & se peditatu inferiorem esse conspicit, vt minore circuitu vrbem defenderet, suburbana ædificia ignobili & plane barbaro consilio succendit, Gritto Veneto Legato id maxime comprobante, qui superiore Maximiliani Cæsaris bello, quum Triuultius atque Borbonius copiis Gallicis præessent, opportune factum fuisse meminerat. Erat res summæ plena crudelitatis lugente populo ea ædificia sponte concremare, quæ pulchritudine insignique frequentia, vel ingentis vrbis speciem æquarent. A singulis enim ferè vrbis portis longe lateque inrercedentibus hortorum delitiis exporrecta lateritiis propugnaculis, & magnis vndique fossis atque munitionibus cingebantur. Quum à Laudensi via modico flexu ad Ticinensis portæ suburbana exercitus duceretur,

nemo

nemoque prodiret, fumantibus iam tectis ignotus, nec postea vsquam visus vir agresti vestitu Iulio Legato apparuit, nuncians Gallos timore & desperatione præperditos, iniecisse domibus ignes & fugam parare. intentosque esse ciues vt iniuriam vindicarent; proinde læto animo pergere maturarent, quando omnes indigenæ cuncta Gallis aduersa, ipsis vero tanquam patriæ liberatoribus secunda & prospera precarentur. Itaque Prosper & Piscarius Iuliusque legatus & Cardinalis Sedunensis Heluetiorum adhortator, cæterique Duces circumductis in coronam equis coëunt; eiusque sententiæ sunt omnes, vt quid ad munitiones hostium agatur per equites exploretur. Præmissi equites referunt in itinere neminem occurrisse, segnemque admodum, quod pluuium esset cœlum, sibi videri hostium stationem. Erat iam serum diei, & lenta in pluuia, lutulentoque maxime itinere, nulla solita alacritas in exercitu cernebatur, quod tormenta impactis cœno curribus, ægre perduci ad munitiones expugnandas, & nisi expugnassent, sub diuo, & palustri in solo frigida & longissima brumali nocte, foret quiescendum. Eo modo lenta spe deliberantibus. Quid opus est verbis? Piscarius inquit, explorabo ego certius quid animi, & virium in defendenda munitione hostibus supersit, vt in eorum cubilibus omnino pernoctemus. Vos date operam, vt Germani quibus tum primum agmen contigerat, per quàm mature subsequantur; Hispani iuxta Italique succedant, Heluetii vero tormentorum custodiæ relinquantur, leuis armatura equestris quæ pedites primos subleuet & cuncta exploret, mecum antecedat. Hoc dicto cum Nicolao Valentino & Volagne desumptis sibi non amplius octnaginta sclopettariis summæ agilitatis atque virtutis, ad munitiones contendit; mirum dictu Hispani per lubricos aggeres in summum munitionis enituntur: sclopettos repente displodunt, lentamque & raram stationem improuiso impetu perturbant; resistunt tamen Heluetii tumultuario adcursu, sed minime densatos in aciem Hispani facile propellunt; desilit intra munitionem ipse Piscarius, prælioque miscetur, suaque manu confosso Duce Heluetio, cæteris in fugam coniectis Veneta etiam castra capiuntur. Iam magnus omnis generis militum numerus, audito redditoque clamore sese munitionibus intulerat. Germani ad turrem veterem quæ imperatoris dicitur subter fornices aquæ ductus, quum Heluetiorum & Gallorum globus ibi aliquandiu impigre restitisset, multis acceptis vulneribus irruperant. Theodorus Triuultius Venetarum copiarum Dux, qui inermis & penulatus, vt fugam suorum sisteret, mula prouectus adcurrerat, & iam vulnus in latere sustulerat, à Piscario capitur, ipse Grittus è mediis hostibus elapsus, cum ala Epirotarum, Laudem transuersis itineribus profugit. Capitur & in fuga Mercurius, sed mox dimitttur; adeoque res fuit improuisa, vt Veneti quæstores qui forte in stipendium pecuniam militi numerabant, aureæ argenteæque monetæ cumulos in mensis, rapientibus Hispanis

reliquerint. Nusquam vllæ copiæ fœdiore euentu memoria nostra fuere profligatæ. Gallicus interim equitatus magno capto circuitu, ad arcem se proripuit, reliqui per mediam vrbem quadrato agmine ad aream arcis nihil se ad arma populo commouente, contendêre. Parua profecto cædes pro tumultu est edita. Cæterum ingens captiuorum & equorum impedimentorumque præda parta. Iam totus ferme exercitus munitiones erat ingressus, Prosperque secundissimo successu lætus, quòd suburbanis tectis ad statuenda castra potiretur, contentus esse videbatur; vt pote qui ea die, nocte præsertim ingruente munitiones manu capi posse, tacita cogitatione desperasset; quum multorum nunciis affertur Piscarium Romana porta ingressum, proximam portæ & Triultianis ædibus regionem, cohortium præsidiis firmauisse, Gallos effugisse ad arcem, & Mediolanenses expositis vndique luminibus, nihil magis optare quàm vt pacato, victor exercitus amicam vrbem ingrederetur. Eodem quoque tempore Astor Vicecomes & Pusterlius nonnullique alii exules, vrbem ingressi; propinquos & Gibellinæ factionis principes excitarant, vt portas aperirent, victoresque reciperent. Itaque de secunda vigilia Prosper, Iuliusque legatus, & Mantuanus, Ticinensi portæ succedentes lætissimis Mediolanensium animis recipiuntur, coëuntque omnes in Cribelliana domo quæ est contra nobile Diocletiani templum, à Christianis diuo Laurentio dicatum; summa quidem securitate, sed magno tamen periculo, si Galli de sua tantum salute cogitantes, re cognita ad eos comprehendendos facillimo ausu conuolassent. Sed res aduersæ sicuti animos cæco metu perterrent, ita consilia vel summæ facilitatis & rationis eripiunt, Venit in eam domum etiam Piscarius, qui quum alios salutaret, Iulii legati dextram exosculans & per blande arridens; non ne mihi, inquit, legate, pro his quæ hodie gessi, aliquando gratiam es relaturus? Id verbum, quasi ipse vnus totam victoriæ laudem vsurparet, Prosperi animum adeo alte pupugit, vt iracundiam vix sustinens, extenta ceruice, ac ore admodum agresti interrogaret, quid nam id esset quod solus omnino gessisset. Ad id feruida bile concepta Piscarius valde commotus, gladii capulo dextra comprehenso contumaci vultu ironice, nihil se gessisse respondit; haud dubiè atrox facinus editurus, nisi iracundia puncto temporis inducta ratione resedisset, & legatus interposita dextra, pacificatoris habitu, ambos congesta vtrinque laude pacauisset. Ab ea die nunquam postea inter eos quanquam militari officio coniunctos, adeo syncera fide amicitia constitit, quin alter alterius gloriæ & dignitati haud obscuris inuidiæ stimulis obtrectaret. Eadem nocte Lotrechius qui nihil earum rerum contempto hoste, accidere posse putauerat, & tot magnis circum se ducibus cum Italis tum Gallis, salutaria sæpe monentibus, se cuncta vt res in tuto essent, egregie prouidisse responderat, animo fractus Comum profugit: tanta omnium mœstitia, tantaque itineris atque agminis deformitate,

per

per angustos munitionis exitus educto equitatu, vt per tenebras fœdæ fugæ iter simile, nihil etiam persequente hoste videretur. Id ad summam Cæsarianorum victoriam defuit, quod non statim fessi equites, qui perpetuam noctem in equis velut in acie stetissent, ad persequendos Gallos educi potuere; ea quidem sorte, vt tot Gallorum alæ in summum adductæ discrimen, non ducis consilio, sed torpentium hostium secordia seruatæ viderentur. Nec deerant Galli insignes qui Lotrechium in ea calamitate intemperanter accusarent, quasi nimia superbia in suos, & in Insubres crudelitate cuncta penitus euertisset. Erant hercle in ipso Lotrechio multæ virtutes egregiæ vel antiquorum ducum moribus pares, vtpote qui in extrema Aquitania ad Pyreneos saltus summo loco natus, exultantem illum Gallicæ naturæ vigorem solerti Hispanorum grauitate condiuerat; verum ingenio & spiritu adeo erat elatus, vel longo successu arridentis Fortunæ, vel amicorum adulatione, cui magna pars hominum immodicis capta votis facile deseruit: vt in re bellica spretis aliorũ consiliis, errare quàm doceri malle censeretur. Cæterum Comi biduo tantum moratus, ne tantus equitatus Lario lacu & perpetuis montibus inclusus, inutili mora, paucis diebus pabuli inopia conficeretur, Heluetiis domum redeuntibus Leucum contendit, quod est oppidum ad exitũ Abduæ amnis, vbi lapideo ponte antiqui operis vniuersas copias in Bergomatem agrum Venetæ ditionis, incolumes traduxit. Comi autẽ præsidio est relictus cum ala equitum & quatuor peditum vexillis Vandenesius vir exiguo corpore, sed singulari animi promptitudine inter Gallos admodum illustris. Dum essent in Bergomati Gallorum copiæ afflictæ omnibus malis, & à Fortuna desertæ, Lotrechio oblata est occasio recuperandæ Cremonæ, Nam Cremonenses qui dudum victoriæ cesserant, sibi satis virium ad reprimendas Gallorum eruptiones, quæ ex arce fiebant, esse putarent, nulla externæ gentis præsidia recipere voluerant, Ingruente inopinato aduentu Lotrechio, frustraque petitis è Placentia Heluetiorum cohortibus, portas aperuerunt; Quum paulò ante Varolius & Palauicinus Gibellinæ factionis principes, supplicii metu profugissent. Lotrechius opulenta recepta vrbe recreatus, dum Cremonensiũ leuitatem imperata ingenti pecunia, vlciscitur, puncto temporis illudente Fortuna, Parmam amisit, eodem enim ipso die, Federicus Boxolus desperatis rebus cum præsidio vrbe excesserat. relicto ibi Roberto Sanseuerino sororis filio, vt iuuenis Mediceæ familiæ affinitate coniunctus, præclaram deditione vrbis gratiam apud Leonem mereretur. Sed Robertus successu Lotrechii cognito, ancipiti cura anxius, cui nam Gallo an Pontifici retenta aut addita vrbe deseruiret, vehementer hæsitabat. Iam enim Parmenses ad Iulium legatum oratores miserant; & ipse auunculi fidei, veluti deposito accepto, iure quodam illigatus esse videbatur. Euicisset tamen omnem alium pudorem vnus auunculi respectus in eo iuuene, cuius Pater & Patrui Gallicæ factionis semper extitissent, nisi

Vitellius valde timens ne Parmam, Galli è Cremona Pado ponte iuncto peruolarent, è Placentia celeriter adcurrisset. Successere ad portam Alexander Vitellius & Hieronymus Columna promptissimi iuuenes cum singulis equitum vexillis ipso seniore Vitellio ad tertium lapidem cum cataphractorum ala subsequente, ambiguis adhuc portæ custodibus nec eos tamen admittentibus, Sed duces vt opportuit consilio repente capto, duos equites maxime strenuos loris equos trahentes perspeciem soleæ ferreæ discalciatis equis reponédæ, intra portam simulanter insinuant, illi repente gladios distringunt, custodes obtruncant, succedunt alii, porta occupatur, inferuntur signa, singularique demum totius ciuitatis studio, pontificis maximi Leonis nomen inclamatur. Dum hæc geruntur, Piscarius ad oppugnandum Comum est profectus; positisque à meridie ad Pentagoniam turrim maioribus tormentis, mœnia præalto intus aggere munita ita attriuit & perrupit, vt effractis silicibus ingens ruina muri corruentis per decliue in fossam ederetur, qua haud difficilis præberi poterat ascensus. sed fossa quæ intercedebat profundis plena aquis, & tormenta quæ propugnaculo turritæ portæ in dextrū latus emittebantur, milites ne alacriter & minore cum periculo subirent, magnopere retardabant. Iam enim Nicolaus Valentinus inusitatæ fortitudinis sclopettariorum præfectus, & Peralta Centurio tormentis discerpti, quū audacius ante mœnia versarētur cum maximo Piscarii dolore perierāt. Vandenesius quoque vti erat intrepidus, in summis effracti muri ruinis vinaria vasa, plena cespite collocarat, extruebatq. aggerē introrsus, vt dispositi in munitione milites ab hostiū sclopettariis tegerentur. Erat ante fossam contra Gallicas munitiones, vbi maxime certabatur, sacrata ædes Hospitalis, cuius fastigium Gallorū aggerib. æquabatur. Itaque Piscarius sublatis aliquot tegulis, culmen adaperit, & introrsus conscendere sclopettarios iubet, præcipit vt quum signū dederit, procellam pilarum in hostes effundant, imperat etiam tormentorum magistris, vt libratis ictibus munitionis dolia diuerberent. Tum vero dato signo, cuncta, vti in terræ motu accidit, cum fragore concuti, Gallos & Heluetios superfusa pilarū grandine perturbari: multi cadere, alii saucii locum sine pudore deserere. Aderat suis Vandenesius adhortator & propugnator egregius, Hispani tamen fossam minime transcendebant, quamobrē locus ea die haud paruo accepto incōmodo, à Gallis præsertim cataphractis est defensus, qui quanto doliis propriores erant, tanto tutiores ceu posteriore acie magis detecta, in opere & loci defensione versabantur. Erat adhuc integra spe Vandenesius, quum nauigia à Leuco, vti Lotrechius se transmissurum promiserat, sulfureo puluere, pilis, tormentis, & milite completa singulis momentis expectaret. Sed Piscarius vbi ea didicit aduentare, Gusmanum virum fortem & rei naualis non ignarum, cum classicula Gallicis nauigiis obuiam mittit, ita medio Lario in lacu commissa nauali pugna, Galli superantur. Verum Gusmanus iam planè victor, dum in ho

stilem

ſtilem nauem tranſcendit, & pede labitur, lacu eſt ſummerſus. Hæc vbi Comi nunciata ſunt Vandeneſius conſumpto omni puluere, & deſperatis auxiliis Piſcario deditionem facit, iis legibus vt ipſe incolumis cum equitatu totoq. reliquo præſidio, impedimentiſq. & vexillis ad Lotrechii caſtra deducatur, & nulla Comenſib. inferatur iniuria. Accipit læto animo conditionẽ Piſcarius, ſolennes tabulæ conficiuntur, ipſe Vandeneſius armatus ex muro deſcendit, & claues portarũ vrbis, de manu, ſpectante exercitu, Piſcario tradit. Eo modo compoſitis rebus, Ioannes Dorbinus caſtrorum magiſter perrupti muri cuſtodiæ imponitur, vt Hiſpanos ab ingreſſu vrbis arceat. Comenſes ſoluti metu ſpectatũ in caſtra exeunt, iurant in verba Piſcarii, & fœderatorum nomine ſacramento adiguntur. Erant deniq. omnia quòd Gallos externos graueſq. dominos expuliſſent, plena gratulationis atq. lætitiæ, ſed dum Galli collectis ſarcinis profectioni ſeſe accingunt, paſsim totis caſtris Hiſpani prædæ auidi in coronis & contuberniis ſeditioſis ſermonib. conqueruntur, quòd minime neceſſaria & prorſus inutili compoſitione, Galli & Comenſes in deditionem eſſent recepti, qui facile expugnari, iureq. diripi poſtquam tot tormentorum ictus expectaſſent, omnino potuerint, ſi eo modo bellum geratur, ex victoriis præmia & decus ſolis ducibus, porro labores & vulnera militib. obuenire, quod iam ſupereſſe oppidum ex hoſte, quod virtute expugnẽt, vt aliquando ditentur, & non ſperatam modo ſed promiſſam laborum mercedem ferant, ſi iam ad extremos Italiæ fines fruſtra vincendo egeſtate & fame ſemienectis in tanta tenuitate ſtipendii abſque vllo prædæ commodo ſit peruentum? Has voces Piſcarius & commouentis ſe multitudinis fremitum aurib. accipiebat, nec credebat tamen milites tantum ſcelus auſuros, quum repente arma capiunt, eo ſpectante pertranſuerſum murum qui intercedebat, vſque adeo anguſtum, vt ſinguli tantum tranſirent, foſſam ſuperant, & per ruinas enituntur. Ioannes Dorbinus & Vargas ſignifer, qui erant cum cohorte in ſummo muro cuſtodiæ præpoſiti, non modo reptantes & ſcandentes non arcent, haſtiſue retrudũt, ſed eos porrectis dextris excipiunt & alacriter introducunt: ita incredibili celeritate, ſi loci difficultatem reputemus, Hiſpani omnes ac demum ipſi Germani in vrbem irruperunt. Vrbs tota miſerabili conditione eſt direpta, Patritii plerique ætate prægrandes vt maiore pecunia ſalutem redimerent, vulnerati, alii occiſi; Lucia etiam Capellia nobilis & forma ætateque florenti matrona, ſclopetto crudeliſsime traiecta eſt, non templi maximi Sacrario, quin vaſa altaribus dicata raperet, non Veſtalium virginum ſacris ædibus quin cuncta pollueret, Hiſpanus miles pepercit: tanta auiditate vt nunquam impudentius vel atrocius, ſi violatam fidem publicam ſpectes, vrbs vlla direpta fuiſſe videatur. Vnum Piſcarius qui cum Vaſtio fratre ſatis mature irruperat, diligenter cauit, vt Vandeneſium & Gallos ſeruaret inuiolatos, quibus equos, arma, veſtem vti potuit ſeuera facta conquiſitione reſtituit. tanti etenim

Regis ducem, summæque nobilitatis & excelsi animi virum iratum & frementem cui fidem fefellisse vel aliena culpa inexpiabile sibi dedecus futurum esse intelligebat, omnibus humanitatis officiis lenire conabatur. Sed Vandenesius vbi ad castra Gallica fuit deductus eam contumeliam iracundo ingenio minime ferens, per præconem missis & euulgatis epistolis Piscarium ad singulare certamen prouocauit, tanquam priuatæ publicæque fidei violatorem, quòd se & Gallos omnibus vexatos iniuriis fœde violari & vrbem solemni deditam pactione, nõ militũ sed latronum more, impune diripi permisisset. Enimuero hæc prorsus indigna Piscario censebantur, qui adeo religiose, vti decoris cupidus in præclaro grauitatis & iustitiæ nomine famam quærebat, nam certe hoc admissum scelus, nec vlla doloris testificatione, demum impunitum, ingenti eum inuidia onerabat, hærebam ego eius lateri comes in Iulii Legati comitatu castra secutus, & in eo lugubri spectaculo tantaque rerum acerbitate pereuntis patriæ interitum deprecabar, postulando vt ad abolendam ignominiam, saltem in eos militari more animaduerteretur, qui vel primi nefario ausu, captis armis ad murũ adcurrissent, vel qui in statione positi locum, illis scandentib. flagitiose consociata perfidia prodidissent. Sed Piscarius quod tanta sibi, scelerata militum licentia, ad grauissimam notam inuidia conflaretur, præ dolore se mortem optare, neque tum aliud posse præstare respondebat, quàm vt eos quos indicabã & ipse probe notauisset sceleris authores ad merita supplicia reseruaret. Audiui ego postea Prosperum in corona prædicantem Piscarium famæ suæ iure optimo fuisse consulturum, si totum exercitum, vel saltem stationis cohortẽ seuera lege decumasset. Sic vt multi postea crediderint eum præaltis innixum consiliis in spem ingentis imperii ea vel inique militib. indulsisse, vt singulorum redimeret voluntates, & ob id eos maxime sibi obstrictos, & ad omnia audenda paratos efficeret, vti postea rebus maximis incredibili eorum virtute feliciter gestis eum nõ inani iudicio sperasse manifeste apparuit. Dicere etiam sæpius solebat, nihil iis qui in bello versarentur, esse difficilius quàm Martem simul & Christum pari disciplina coluisse, quando mos bellicus in hac corruptela militiæ, à iustitia & religione penitus auersus esse videretur. Cæterùm Vandenesii literis rescripsit non debere eum, dolore animi vehementius quàm æquum esset incitatũ magis de ipso conqueri quàm de militibus, à quibus inopinata seditione fuerit circumuentus, ne fidem, quam syncera voluntate deditis dedisset, exactissime seruaret, quando in ea turbulenta consternatione defectioneq, militum, præclaris operibus ostenderit, quãtæ sibi curæ esset, vt Galli ante omnia inuiolati seruarentur. Proinde non esse alienum ab humanis casibus quos plerunq. vis fatalis importaret, vt rectam conscientiam & egregiam voluntatem, æquissimi homines loco veniæ vel excusationis æstimarent. quod vero vllã omnino ab æquitate, vti iracũdia præpeditus excusationẽ recipere nollet, neque Fortunæ vim reputaret, quæ cuncta

remedia improuiso turbine rapuisset, se id certamen, quod offerretur, minime detrectare, oblaturumque se præstituto in loco arma & tela quum perfecto bello, in quo ad alienum arbitrium militaret, Cæsaris sacramento & publico munere foret exolutus. Dum hæc Comi fiunt, Leo Pontifex leui in speciem sed atroci intus atque pestifero morbo non sine veneni coniectura, paucissimis diebus extinguitur, in cuius morte non modo bonæ artes & literæ, sed copia rerum, & publica salus, & denique læta omnia perierunt. Eo nuntio accepto Iulius legatus, & cum eo Sedunensis cardinalis magnis itineribus ad comitia Romam contendit, Lotrechius vero in spem erigitur belli prospere renouandi, Veneti quoque rei Gallicæ multo propensius fauent, nec tamen Cæsarianis animus concidit. Parantur vtrinque noui exercitus. Franciscus Gallorum rex qui Heluetiis mercede conductis Belgicæ Galliæ fines vastabundus irruperat, nullaque re memorabili gesta, quum copias Cæsaris ad Valentianum oppidum opprimere potuisset, domum redierat, omnes vires ad Italicum bellum intendebat. Pari quoque Cæsaris studio ex Germania pedituum auxilia mittebantur. Interim Lotrechius mortuo Leone pontifice, nec adhuc in locum eius alio suffecto, Parmam capi posse facile ratus, eo magnam copiarum partem, Federico Bozolo, Marco Antonio Columna, & Bonaualle Ducibus transmisit, Ii quòd in celebritate inopinatoque aduentu summam spem reponebant, nequaquam tormentis adductis, tantummodo scalas tulerunt; ea re cognita Parmenses audacter præconibus Gallis respondent, se vrbem quoad vires ferrent, Romano futuro Pontifici fideli constantia, seruaturos. Itaque tribus in locis, diuisis trifariam copiis, Galli vno tempore, appositis scalis murum inuadunt, sed tribus pontificiis cohortibus, administrante & propugnante Salamonio Siculo, & Parmenses alacriter arma capientes, Guicciardino vrbis præside vehementer adhortante, mœnia defenduntur, Gallique omnibus in locis, vario genere telorum obruti detruduntur, quo accepto detrimento, insequenti nocte Galli discedunt, adeo mœsto trepidantique agmine: vt quum falso rumore exorto Prosper atque Piscarius ad iter concidendum Padum transisse dicerentur, se se in nocturno frigore via maxime lutulenta, obscuroque admodum cœlo, omnem facile fœdi metus pudorem exoluente tremendo errandoque conficerent, quibus malis opportuno inuento Marcus Antonius, infixis cœno passim per viæ margines cereis luminibus fæliciter occurrebat. Tum vero manifestę verum esse apparuit, quòd Fabritius Columna militari proloquio dicere solebat, tormenta maiora pro Vrbium & Castellorum hostilium clauibus haberi, nihilque tutum vel egregium militiæ posse geri, nisi vel in paruis expeditionibus ipsa tormenta quæ cuncta protinus aperiant, conuehantur. Nec multo post Renatus Bastardus Sabaudius Francisci Regis auunculus cum Palicia & delecta Gallorum iuuentute Heluetiorumque legionibus tribus à Verbano lacu in Italiam descendit, occurrere eis negligenti dis-

fipatoque agmine Mediolanum iter habentibus Cæfariani equites Caſtriotto & Caſtalio ducibus, quos Piſcarius exploratum miſerat, qui Helvetios improuiſo adorti circiter ex his ducentos in Carbonario vico cæcidere, inde caſtigata licentia euagandi nequaquam ſimili temeritate, verum è diſciplina confertis ordinibus Modoëtiam eſt peruentum. Ibi Lotrechius cum ſuo, Venetoque exercitu, ſuperata Abdua cum ſumma omnium lætitia & gratulatione ſe coniunxit. Erant enim ii duces & tales tantæque copiæ, tribus in vnum coniunctis exercitibus, vt Mediolanum imperii caput, Gallis præſertim arcem tenentibus in diſcrimine poſitum eſſe videretur. Neque enim tantulis Cæſarianorum copiis vrbs ampliſſima facile poterat defendi, niſi, è Germania Hieronymus Adurnus duce Georgio Franiſpergio incredibili celeritate per niuoſas Rhætiæ & Vulturenæ vallis Alpes quinque milia delectorum peditum adduxiſſet. Interea Proſper, atque Piſcarius de hoſtium conſilio haud ambigua coniectura iudicantes, nobili inuſitatoque opere arcem circumuallare ſtatuerunt, ratione ducta ex Cõmentariis C. Cæſaris qui ad Alexiam binis auerſis munitionibus extructis, obſeſſorum, exteriorumque hoſtium conatus fæliciter eluſiſſet. Nemini enim erat dubium, quin Galli, vt ſuis opem ferrent, ad arcem eſſent inſtructo exercitu peruenturi, atque ita intromiſſo commeatu renouatoque præſidio Cæſarianis non modo de retinenda vrbe, ſed de tota victoria foret deſperandum. Eo opere nullum vel noſtra vel patrum memoria, militiæ maius aut mirabilius fuit. A Vercellenſi enim via, incluſis priuatis ſacriſque ædibus ad Comenſis portæ extrema ſuburbia binæ perpetuæ munitiones lunato ambitu ſunt perductæ, ita vt inter eas ſingulis concluſas foſsis, latiſsima via relinqueretur, qua equites armatæque acies & tormenta currulia facile commearent, vtrinque ad capita munitionis ingentia erant propugnacula, totoque opere alia minora forinſecus eminebant, cum idoneis feneſtellis vt tormentis, ſuccedentium latera peterentur. Arx ipſa ab opere diſtabat ſtadiorum trium interuallo, ſic demum, vt partim à ſuburbanis tectis, atque his, quos diximus perpetuis aggeribus, partim qua vrbem deſpectabat, præſepto regionum exitu, vndique concluſa teneretur. Interim Galli duces producto exercitu, in pratis & viridariis quæ ab arce late extenduntur, non longe ab hoſtium munitionibus conſederunt, qui in arce erant ſingulari affecti lætitia & ſummis turribus ſuorum caſtra deſpectantes, id vnũ, poſtquàm erumpendi facultatem amiſiſſent, intenti expectabant, vt ab iis magno impetu, Cæſarianorum munitiones perrumperentur, gerebatur res omnibus horis nunquam ferè ceſſantibus magnis tormentis, multique interibant, ſed plures ex agreſtium foſſorum quàm militum numero, ipſeque Alfonſus Vaſtius pene interiit, quum pilæ ictu defracto quodam pariete cementi fruſtulis reſilientibus, minuta plura vulnera ſiniſtro crure ſuſcepiſſet. Erat apud Gallos Nauarrus, is more ingenii ſui cuniculos inſtituerat, quibus in medias hoſtium munitiones erumperet, cauabantur

bantur passim fossæ obliquæ, ferratis gyris ad euitanda torme͞ta concisæ, quibus ad Cæsarianorum opera penetrarent: certabatur etiã quotidie extra ordinem ab equitibus, leuisque armaturæ peditibus apud castra Gallorum. Non videtur prætermittendum Luponi Hispani militis facinus. Is cursu & viribus tantum valebat, vt ariete etiam humeris imposito velocissimi cuiusque cursum adæquaret. Hunc Piscarius quum certiora de hostium consiliis eorumque præsertim operibus cognoscere maxime cu peret, præposito præmio impulit, vt ad munitiones Gallorum excurrere, & aliquid ipsius ingenio & solertia dignum referre vellet, quando pernicitati pedum confisus id tuto aggredi posse videretur. annuit Luponus assumptoque secum fideli sclopettario pedite diluculo ad hostium munitiones est profectus, perspectoque situ, semi sopitum vigilem corripuit, procerum sane Gallum eumque sublato clamore frustra reluctantem, comite in excitos & persequentes scopettum displodente, ad Piscarium humeris deportauit, vt cuncta sigillatim eo referente proderentur; excepit id facinus cum multo risu vterque exercitus, Verum Piscario haud vanum illius indicium fuit, horaque maxime opportuna cum delectis cohortibus, hostes in opere occupatos est adortus, tanto Hispanorum impetu & perturbatione Gallorum, vt multis in fossa oppressis & cæteris qui in statione erant cum cæde profligatis, tota Gallica castra ad eum tumultum, vt in subita armorum conclamatione, timore & strepitu complerentur. Biduo post quum Marcus Antonius Columna medius inter Pontiremium Gallum & Camillum Triuultii filium adequitans circumfusis pluribus Heluetiis ducibus paulò editiore munitionum in parte versaretur, maioris colubrinæ ictu cum Camillo miserabiliter est discerptus. Vir inter Italos, si ingenii ad omnia grauis & eruditi, & corporis ingentis, virilisque maxime oris dotes cum fortunæ donis computentur, militari laude dignissimus. Prosper vti fratris filium & tantæ indolis Romanum ducem decuit, verissimis luxit lachrymis, ab hostibusque receptum adhibito funeris honore tumulauit. Ferunt Prosperum conspecto illo hostium globo, armis & cristis maxime cõspicuo, ignarum prorsus cui nam exitium pararet, eam colubrinam diu suis libratam manibus, vt emitteretur præcepisse, quo casu, reputatione tam iniquæ sortis iusto grauior mœstissimo Patruo dolor inciderit. Nec multo post, Galli duces nequicquàm institutis & perfectis operibus quum munitiones hostium se posse perrumpure desperarent, ad Binascum Ticinensi via castra mouerunt, occupatisque propinquis vicis, partem copiarum cum Memorantio & Federico Bozolo trans Ticinum amnem miserunt, vt ad oppugnandam Nouariam debili firmatam præsidio, conuolaret: At Mantuanus & Antonius Leua, qui Ticini erant, cognita Gallorum profectione eis ad Gambalottam vicum productis copiis occurrunt, sed quanquàm ad tormenti iactum, collata signa essent, prælio tamen non decertant. Ita Memorantius suo innixus consilio Nouariam proficiscitur, adductisque tormentis

& signo prælii militibus dato frustra propugnante & defendente Philippo Torniello, vrbem capit & diripit: in ea irruptione Bocalius Gallus dux equitum est interfectus. Interea Franciscus Sfortia qui paternum in regnum reducebatur, è Germania Ticinum venit, cum Mediolanenses incredibili cum lætitia, cunctantem expectabant, testabanturque apud Prosperum atque Piscarium se nequaquàm in posterum tantam vim pecuniarum in stipendium esse collaturos, nisi Principem suum Cæsaris & Leonis studio restitutum, paterna in sede conspicerent. Deerat enim Cæsarianis pecunia, quum sublato Leone Pontifice & Hadriano qui erat suffectus in extremis Hispaniæ finibus agente, ipsoque Iulio Medice Florentiæ inimicorum armis & domesticis insidiis petito, cuncta propè ad alendos exercitus defecissent. Cupiebat equidem Franciscus Sfortia Mediolanum proficisci, sed alienum videbatur à belli causa, salutem in discrimen deuocare, & circumfusos hostes fallere conari, quando aut euolandum cum paucis; aut si cum valido præsidio ire pergeret, in itinere, nocturno prælio foret dimicandum, augebant has rerum difficultates Germani, qui Ticini erant, pecuniam in stipendium vsque adeo acerbe ac insolenter flagitantes, vt Mantuanus & Leua magnopere timerent, ne turbidi & sæpe venales animi, occulta forte Gallorum largitione corrupti, ad perfidiam verterentur. His rebus Mediolani cognitis, Piscarius, Castallium familiarem suum equitum præfectum cum pecunia & mandatis Ticinum mittit; Is euitata militari via haud magno ad læuam captu circuitu, nullo hoste obuio peruenit, prolataque pecunia & pacatis subinde Germanis Sfortiam alloquitur. Docet exploratam esse victoriam, si Mediolanum ire maturaret, si verò inani præpeditus metu, diutius cunctaretur, cuncta perdita & conclamata videri, tutissimum esse id iter, quo ipse venisset incolumis, Piscarium præmisso vniuerso equitatu cum legionibus constituta nocte ad se primum lapidem egressurum, exeunti equites, qui Ticini essent, & Germanos latera simul & terga clausuros. Dubitantem adhuc Sfortiam & paterni carceris ærumnas, si caperetur, anxio animo reputantem, Hieronymus Audurnus vehementi oratione, qua non modo ignobilem sed funestam fore moram ostendebat, incendit; atque ita Franciscus salutis ac imperii iura superis commendans insignem equum conscendit, felicique temeritate nocte confecto itinere flexuosis tamen tramitibus ad Piscarium peruenit. Tum vero ab armatis legionibus displosis certo numerosoque ordine minoribus tormentis, ad lætitiæ signum Dux & Princeps est salutatus. Is fragor crepitantium tot tormentorum Gallos excitauit & Venetos qui mutuis criminationibus publicam omnium incuriam frustra prosequêtes vniuersi belli facile conficiendi, exoptatam totiesq. exploratam occasionem amisisse querebantur. At Lotrechius qui in tantæ rei momento defuerat, vt incuriæ vel imprudentiæ infamiam nobiliore ausu resarciret, ad oppugnandum Ticinum summa celeritate contendit, ratus magnam præsidii

partem

partem in comitatu Francisci Sfortiæ Mediolanum tetendisse: nec ob id modicis copiis vrbem defendi posse murorum ambitu ingentem; neque nouis operibus ab Antonio Leua satis egregie permunitam. Succedente ad mœnia Lotrechio atque eam muri partem, quæ à Noua porta ad arcem pertinet, maioribus tormentis quatiente, ipse Federicus Gonzaga Mantuanus Princeps iuuenis noui decoris auidus, nequaquam animo deficit; introrsus munitiones parat, adiuuantibus præclare Ticinensibus strenue & fortiter repugnãdo, singularem tuendæ vrbis fiduciam suis pariter atq. hostibus ostendit. Cæterum per literas orat Prosperum atq. Piscarium, vt subsidiarias cohortes propere transmittant, ipsique promotis castris ad ferendum auxilium appropinquent. Id ni fecerint se nequaquam impetum hostium diu posse sustinere; proinde nisi mature subueniant, idque protinus se præstaturos significent, se non serum & extremæ necessitatis consilium sibi desumpturum, ne diu frustra repugnans, in mediis captæ vrbis ruinis opprimatur. Erat iam propè omnis spes vndique præcisa introducendi auxilii: nam Gallica & Veneta castra circa vrbem ingenti diffusa latitudine itinera omnia claudebant, non defuere tamen Prospero & Piscario cohortantibus & præsenti pecunia Centuriones inuitantibus, Italicæ duæ & totidem Hispanicæ cohortes, quæ se omnino peruasuras esse profiterentur. Præfecti fuere ante alios insignes Cullius Florentinus & Corberia Hispanus. Ii non minore nocturni itineris felicitate quàm animi constantia, deceptis vigilibus per media hostium castra transiuerunt, quum Galli eos Italica loquentes lingua, Venetos esse putarent, & à Venetis Gallice respondentes, Vasconum cohortes crederentur. Verum vbi Ticino magis ac magis appropinquarunt in interiores vigilum stationes demum incidere. Ibi quum ad falsum tesseræ nomen proderentur, cunctis in eos irruentibus, vix præbita est euadendi facultas; Tumultu tamen totis castris exorto Galli equites tergis instando nonnullos cecidere. Biberactus Lotrechii propinquus alæque vexillifer feruidiore ingenio iuuenis, dum euadentes intemperantius persequeretur, intra portam quæ Ticino amni coniungitur, signum intulit, atque ibi priusquàm nosceretur, est interfectus. Interea Lotrechius non vno in loco mœnia quassabat, Cæsariani nouarum cohortium subsidio adiuti, impigre resistebant; quotidie equestribus prœliis eruptione facta certabatur, In his longe omnium erat acerrimus Ioannes Medices, qui mortuo Leone liberalius stipendiis inuitatus ad Gallos transierat. At Mantuanus quanquam egregie vim hostium sustineret, multarum tamen rerum inopia premebatur, postulabatque frequentibus literis à Ducibus, vt ad soluendam oppugnationem Mediolano copias educerent: quod quum in summa pecuniæ difficultate, ægre cunctanterque fieret, dum cætera parantur, Piscarius ad confirmandum Mantuanum cum delectis cohortibus & expedito equitatu ad Carthusiæ templum vsque profectus est. Antecedebat cum ala Castalius.

Is quum hoſtibus occurriſſet, & primis pulſis vlterius proceſsiſſet, creſcentibus vndique Gallorum auxiliis intercipitur. Tum vero Piſcarius quin opem vel cum periculo ferret minime dubitauit; vt qui illum magnopere diligebat, atque ita equite ſimul & pedite ad curſum vehementer incitatis hoſtes eſt conſecutus. Eius aduentu & conclamatione Piſcarii nominis facta Galli perturbantur, Caſtalius eripitur, commutataque Fortuna, qui alios ceperant vndique profligati capiuntur. Tantus eius prælii tumultus fuit, vt quum in caſtris Piſcarium adeſſe nuntiaretur, Lotrechius intermiſſa oppugnatione & reductis ab opere tormentis, & inſtructo denique exercitu, tanquam prælio foret dimicandum, in hoſtes aciem conuerterit. Triduo poſt Caſtalius non longè à Binaſco tres turmas cataphractorum equitum impedito in loco deprehenſas fudit. Galeaciique Sanſeuerini, & Theodori Triuultii, itemque Boccalii Galli vexilla retulit. Non abſcedebat tamen incœpto Lotrechius, & ſumma vi, ſumma cura, quod in oppugnatione opus erat, adminiſtrabat. Res erant in magnum adductæ diſcrimen: nam tantum tormentis Galli profecerãt vt iuſto certamine indicto, vniuerſiſque admiſsis copiis, perrupta mœnia adoriri poſſe viderentur. Nec Mantuano eadem vel ſui fiducia, vel auxilii opportune venturi ſpes aderat, quanquàm cohortium, & equitum præcellenti virtute, omnibus in locis feliciter vteretur: quamobrem à Ducibus vt mature opem ferrent, vehementiſsime poſtulabat. Erant enim nõ nulli ex numero familiarium, qui periculi metu occupati, vt ſe Placentiã ponte lapideo cum equitatu proriperet, nullo cum pudore ſuadebant. Hæc Mediolani ſingulis propè horis nuntiabantur. In idque omnium animi erant intenti, vt ad liberandum obſidione Mantuanum, cum omnibus copiis egrederentur. Sed Proſpero pro natura ſua cõſideratius, & apparatius cuncta agente, Piſcarius milites cohortatus primus ſigna eduxit, & alteris caſtris ad Cartuſiæ templum quadratis agminibus eſt peruentum: ſuo quiſque præcipuo munere fungebatur, cataphractis equitibus. Proſper, pedeſtribus copiis ipſe Piſcarius præerant. Leuis armaturæ equitum cura Hieronymo Adurnio demandata. Is vt idoneum caſtris locum occuparet, ad Cartuſiæ templum progredi iuſſus, Gallos, & Epirotas equites, quos reperit, impigre præcurrens fudit, deiectóque hoſtium præſidio loco potitur. Proſper atque Piſcarius adueniunt, collaudatóque Adurnio, intra ſepta ampliſsimi templi caſtrametantur. Ea re cognita Lotrechius ne ancipiti prælio dimicare cogatur, nota & rectiſsima ratione ab oppugnatione diſcedit, nec tamen iniquitate loci deterritus Cæſarianos adoritur. Sed modico viæ flexu ad Landrianum iter intendit, vt Mediolanum veluti præſidio vacuum præcurrat, vel ſi id facere nequeat, aliqua, non iniquo loco dimicandi facultas, mutandis ſæpe caſtris, & faciundis itineribus quæratur. Verum Proſper atque Piſcarius, quanquàm iter magna adhibita celeritate vehementer extendentem, conuerſis ſignis eodem directo regreſsi itinere, multis horis antecedunt. Ita Lotrechius præ

occupandi Mediolani consilio depulsus, Modoëtiam contendit, multis de causis, & Gritto præsertim suadente, vt Transabduanis commeatibus maiore itinerum commoditate iuuaretur, id etiam Heluetii postulabant domum repetere cupientes, vtpote qui iam improspera militia fessi, nihil cœptis aspirante Fortuna, corporibus pariter atque animis elanguerant, & subinde insolenti atque nefaria voce missionem petebant. Sed Bastardus atque Palicia & Galeacius Sanseuerinus cohortibus eorum immixti, obtestabantur ne se desererent, & infami discessu certam spem partæ victoriæ penitus euertere properarent, quando non modo ipsis, verũ vxoribus etiam & liberis, Franciscus Regum liberalissimus, singulari beneficii gratiam esset relaturus. Erat certe præclarum studium, ac eximia fides in ducibus atque signiferis, sed vulgus militum vti nullis peculiaribus donis obstrictum, flagitiose admodum nutabat, ita tamen vt vniuersi si propere ducerentur in aciem, strenue operam nauaturi viderentur. Cognito hostium consilio Prosper, atque Piscarius nihil ferè Mediolani cõmorãtes copias omnibus rebus instructas educunt, eo animo, vt si detur non iniqua occasio, collatis signis cum hoste confligant, ad Bicocam vicũ castra ponunt, loco admodum tuto atque opportuno, nam ad dextram perpetua fossa viæ militaris, ad læuã autem, & in tergo duobus emissariis amniculis cingebatur, in fronte transuersam habebat viam plaustris contrariis permeabilem, atque ita vtrinque depressam, vt agrorum margines ad vmbelicum eminerent. Hac via, quòd erat valde caua, Piscarius pro fossa est vsus, & ante eam tormenta, & peditatum constituit, in tergo equites cum Prospero tendebant, viam militarem occupauit Franciscus Sfortia, qui Vrbanas cohortes, & totam Insubrum Nobilitatem, vt prælio interesset, adduxerat. At Heluetii centuriones rei Gallicæ singulari studio addicti, & ante alios Albertus Petra tot bellis dux insignis, qui summam apud Legiones obtinebat auctoritatem, vbi renuntiatur ab equitibus, Cæsarianos medio inter Mediolanum, & Modoëtiam itinere castra posuisse, nec eos plus quàm quinque milibus passuum, loco plano distare, ad Gallos duces adcurrunt, loquitur Albertus, docet, nullo pacto milites quin domum abeant, posse contineri, nisi in aciem educantur, sibi in animo situm esse, vt Regi de se benemerito, & Heluetiæ item dignitati satisfaciat, prælio decertare, neque dubitare de victoria si Galli vti deberent, Heluetios ad hostium tormenta peruadentes alacribus animis sequerentur. Si qui essent qui fœde cunctari potius quàm egregie pugnare vellent, eos nequaquàm Regi fideles, aut Reipublicæ vtiles debere existimari. Proinde, se vt fidem, & studium erga Regem ostendat, vel cum solis Heluetiis aduersus hostes esse progressurũ. Is Alberti vigor nequaquàm animo Lotrechii fuit ingratus, vtpote qui vel dubio euentu, & iniqua loci conditione dimicare, quàm ab Heluetiis deseri malebat. Eius enim erat sententiæ vt eorum impetu, postquàm adeo flagrantibus animis præliũ deposcerent, protinus esset vtendum, quando neque pedite, neque equi-

te,vel numero videretur inferior. Ducebat etiam tacitus ignominiæ loco,si tum,vti superiore anno acciderat,nullo iusto contracto certamine, iterum Cisalpina Gallia pelleretur,quando id vnum semper cum Heluetii tum maxime Galli equites,vt virtutem ostenderent,frustra multis precibus poposcissent, quod ei vt in aduersis rebus sæpe accidit, magnam apud Gallos inuidiam conflauisset. At Palicia cum Alberti temeritate atque arrogantia maxime offensus,tum ipsa etiam parum opportuna Lotrechii proclinatione commotus,Heluetiorum quidem studium prolixe laudabat: sed consilium de oppugnandis castris,vt summæ insaniæ, funestæque audaciæ plenum,æquis auribus ferre non poterat, sæpe dictitans se qui in Italia bellando consenuisset,probe agnoscere,& Piscarii iuuenis vim,qui strenue pugnare esset solitus,& Prosperi senis artes,qui perite castrametari, cum alieno incommodo,& præcipua sua cum laude didicisset. Non videri sibi rem Gallicam eò desperationis esse perductam,vt tāquam in extrema necessitate confligere,& superari malint,quàm cūctando animi impetum optima ratione moderari. Proinde quid tutius,& melius quàm loco medio inter Mediolanum,& castra hostium se insinuare? Ibique positis castris eos vrbe,& cōmeatibus interclusos ad id cogere,vt iniqua conditione dimicent, aut si castra inuadere audeant, aut certe si Mediolanum redire velint,æquo loco pugnandi faciant potestatem. Posse equidem Lotrechium, qui ius imperii habeat,& tum,& alias quum velit,male pugnare, cæterum sani Imperatoris munus esse,nunquam prouocare hostem nisi ante explorato euentu,non dubiam sibi victoriam firma ratione promiserit. Tum vero Lotrechius non segni inquit, cunctatione sedendo,sed viuida virtute pugnando opus est, vt amissum decus, & Imperium,omnino recuperetur,quod hercle fieri non potest,si Heluetios iam abeuntes nullo edito virtutis opere domum abire permittimus. Igitur parate arma,vt hodie bellum alterutro pugnæ exitu finiamus. Ad id Palicia, Dii inquit insanis, & audacibus adsint,ego certe,ne periculo defugisse videar,in prima legione pedes pugnabo. Vos Galli equites fortiter operam nauate, vt Fortuna vobis potius in re aspera,quàm animus defuisse videatur. Itaque ante Solis exortum Albertus Legiones Heluetias,erant enim circiter quindecim milia hominum,cum tormentis educit,adeo vecordi vel certe fatali superbia inflatus,vt neque Lotrechio neque Paliciæ tantis Ducibus vlla in re penitus obtemperaret. Sed barbaro fastu polliceretur se recta fronte in Cæsarianos impetum esse facturum. Nec mora Lotrechius Nauarro atque Baiardo,qui locum ad castra hostium explorarent præmissis,ex omni Gallico equitatu duas acies facit,primam Lescuto fratri attribuit in terga hostium magno circuitu deducendam,ipse cum altera subsequitur. Venetis qui ad læuam erant, fuit iniunctum,vt præeuntibus Heluetiis terga omnium ex tuto,aut certe remotiore cum periculo clauderent. Ioannes porro Medices cum equitatu suo, qui erat ex vtraque armatura valde mirificus,expeditisque cohorti-

bus

bus Italicis, quæ nomen eius sequebantur, cuncta agmina præcedere iubetur, vt huc & illuc concursando, hostibus prospectum adimat, & nullū hostium antecursoribus explorandi locum relinquat. Ita legiones abscōdente Medicis equitatu, nequaquam ab hostibus conspectæ, magnis passibus appropinquant. Primi tamen Lescuti equites à Cæsarianis ad læuam inter arbores micantib us armis conspiciuntur. Sed adeo lato viæ flexu, iter habentes, vt castra prætergredi, & Mediolanum petere viderentur. Interea Piscarius, quo nemo constantius in repentinis casibus animi iudicium conseruauit, Castalium cum ala præcurrere iubet, eo prouecto, cum Mediceis equitibus prælium exoritur, modo ii, modo illi pellūtur, interueniunt sclopettarii extra ordinem, seseque adeo permiscent, vt neque his de Heluetiorum aduentu, neque illis de situ, atque ordine castrorum quicquam certius cognoscendi vlla facultas daretur. Erant, vt diximus, ante fossam tormenta opportune collocata, peditatus in quatuor acies, æqua tamen fronte ita distributus, vt alternis spaciis Hispani, & Germani miscerentur. Præerat Germanis Georgius Franispergus ingenti corporis, & virium mole conspicuus, sclopetarii ante hastatorum producti ordines totam in longitudine frontem obtinebant, quibus Piscarius tam nouo, & solerti, quàm postea felici instituto præcepit, vt non prius ignem sclopettis immitterent, quàm Volagnem ad ipsius imperiū primo displodentem conspexissent. Primis autem ordinibus imperat, vt quum sclopetos emiserint, statim in genua se proclinent, ac eos rursus adimpleant, vt secundo ordini sine anteriorum periculo protinus displodendi facultas detur. Idem vt faciant secundis imperat, atque item tertiis & quartis, scilicet, vt quum vltimi emiserint, rursus primi, & secundi ad emittenda, quæ repleuerint, celeriter, expediteque consurgant. Atque ita incessanter mirabili repetito ordine, veluti perpetua pilarum grandine, vt priusquàm manus conseratur, hostium legiones consternantur. Non defuit Piscarii consilio euentus, Heluetii namque emissis prius maioribus tormentis quum appropinquarent, incitati vehementi cursu nihil de iniquitate loci suspicantes ad fossam peruenerunt, vbi opportune à Piscario cuncta quietè simul atque celeriter administrante, emissa repente sclopettorum procella, adeo fœda strage edita, momento temporis afflicti oppresique sunt, vt non modo signa, sed integræ cohortes vno impetu conciderent, ipse tamen Albertus ante alios intrepide per aggerem connixus Franispergum sibi cognitum, & probroso nomine compellatum petit, adactaque in coxam hastæ cuspide, illum vehementi ictu sauciat, sed ipse ibi protinus telis vndique petitus opprimitur. Ea quoque audacium manus, quæ insano impetu successerat, à Germanis pariter, & ab Hispanis ex superiore loco ingruentibus facile conciditur, quo incursu vulneratur in brachio Alfonsus Vastius, qui quum primo cum hastatis in humi stratus, præteruolantes pilas euitasset, non procul à Franispergo hostes demum erecta acie procurrerat. Cæteri Heluetii per cumulos oc-

ſorum,& interpoſitas haſtarum ſtrues,diu conflictati terga vertunt. Eodem quoq. tempore Leſcutus circunducto equitatu in tergo hoſtes adoritur, ſuperatis duabus foſsis caſtra irrumpit. Ambroſius Landrianus Sfortianæ alæ præfectus funditur, & capitur,tabernacula ſternuntur,Antonii Leuæ,& Terminei reguli,tentoria,vaſaque argentea lixis & calonibus cedunt. Fit longe maximus tumultus totis caſtris, pauor non modo milites, ſed ipſos etiam occupat Duces,recipit tamen celeriter ſe ipſum ex rei repentinæ metu Proſper,& equites inſtructos Adurnio, & Coliſano impigre adiuuantibus, adcurrenteque ante alios Antonio Leua, turmatim Gallis opponit,iam in ponte Leſcutus ſingulari virtute pugnabat, quo ſi eſſet potitus,haud dubie ad latiſsimâ Cæſarianorum ſtragem edendam Gallicus equitatus irrupiſſet, quum Sfortiani equites à militari via promotis ſignis prælium exceperunt, adcurrit etiam propere ſubſidio ſclopettariorũ Italica cohors,itemque Inſubres, qui loco tutiſsimo trans emiſſarium minora tormenta cantariis ligneis impoſita in tranſuerſos hoſtes emittebant,aderat eis aſsiduus cohortator Franciſcus Sfortia, variũ & atrox erat prælium,vti in loco,non modo foſsis, & præaltis riuis, ſed tabernaculorum funibus,& multis longuriis ad alligandos equos præfixis,vndique præpedito.Pugnabatur tamen acerrime in ponte, ibi enim ipſe Leſcutus, phaleris, & plumea criſta inſignis,magna vi perrumpere contendebat.Nec deerant æmulatione decoris Memorantius atque Baiardus & Pontiremius Ducum promptiſsimi,itemque Federicus Bozolus,qui in militarem viam penetrarat, ſed obſtabat Gallorum equitum virtuti loci iniquitas. Nam neque denſatis turmis perrumpere neque ſeſe tueri poterant,quum nullum pedeſtre ſubſidium adduxiſſent. Itaque Galli qui in ponte pugnabant,pluribus vtrinque in profluentem fœda hominum,& equorum ſtrage præcipitatis deturbantur, confoditur Leſcuto equus, & mox quum alium ſumpſiſſet, gladio in os per caſsidis bucculam conie&o vulneratur. Cadit & Baccalaurea Brionii ſignifer, Vgoni Pepulo crus pila traiicitur,vexilla Gallica rapiuntur,ſclopettarii qui vltra foſſam erant,in latus hoſtium verſi, frequentibus ſclopettis magnum cataphractis,& eorum præſertim equis inferunt detrimentum.Interim deleta primum Heluetiorum acie,ê peditatu victoria conclamatur,Is lætiſſimus clamor per manus defertur ad poſtremos,Gallis illico animus cõcidit,Cæſarianis augetur,explicat ſe pugna Leſcutus,& ſingulari conſtantia,quanquàm multis amiſsis equitibus ſe recipit ad Lotrechium fratrẽ, qui conſpecta Heluetiorum cæde,& fuga,conſtanter in acie ſubſtiterat. At Piſcarius vbi ſtratis primis ordinibus perturbatas,& in fugam verſas legiones hoſtium vidit, quantis maxime valuit precibus, & obteſtationibus Franiſpergum, & Germanos eſt cohortatus, vt ſigna protinus inferendo,fuſorum terga cæderent, de gente Germanico nomini inimiciſsima vindictam ſumerent, & denique abſque vllo periculo ſumma victoria potirentur, id quum ab eis qui inſolenti contumacia dicto audientes

esse nolebant.& triplex stipendiũ incondito fremitu flagitabant,nequam impetraret,vt exemplo accenderentur, Hispanorum tres cohortes emisit, eæ quòd effusæ præcurrerent,nec Germani sequerentur,amisso Guinea Centurione prope sunt circumuentæ,cum ab Heluetiis,qui tormenta retrahebant,tum à Ioanne Medice,qui ex transuerso illatus cum peditum atque equitum valida manu, abeuntium Heluetiorum terga protegebat. Cæsariani tamen equites Prospero imperante,& Piscario vt maturarent,vultu iracundo,flagitante,vestigiis institerunt, atque ita Medice audacter in eos vexilla conuertente,equestri prælio duabus amplius horis decertatum. Nam & Galli, & Veneti leuis armaturæ equites,ad Mediceum vexillum vndique confluebant. Cæterum ab initio prælii stratis Heluetiis Venetæ copiæ ferme omnes, Theodoro Triuultio Duce nec tentato quidẽ certamine se receperunt.In primo congressu,aut postea ex vulneribus circiter tria milia Heluetiorum periere, & in his quatuordecim noti Duces,in queis secundum Albertum Petram Arnoldus Vnderualdius strabo,authoritate & virtute animi plurimum eminebat.è Gallis vero desiderati sunt Miolantius & Ghiscia, duoque nobilissimi iuuenes Monfortius atque Tornonius.Ex Cæsarianis autem Petrus Colisanus regulus ex gente Cardonia Piscarii auũculus,qui quum galeæ bucculã subduceret,scorpionis sagitta per oculum traiectus interiit,ita vt fatali Cardoniæ familiæ potius, in qua tot Duces Mars immitis abstulerat,quàm sua peculiari sorte extinctus esse videretur,quando vnus tantũ toto exercitu,scorpio sit repertus, quo ignobilis eques eam sagittam in incertum ad illius egregii viri necem emiserit. At Piscarius quanquam omnium voce, & gratulatione,cum singularis industriæ,tum eximiæ virtutis parta laude fruebatur,vix vllam tamen animo & vultu lætitiam præferebat: nam frendens,& gemens incomparabilis gloriæ victoriam,fœda Germanorum contumacia & consternatione,sibi è manibus ereptam fuisse querebatur. Postero autem die,quum fusis,atque perterritis instandum esse censeret,Gallicæ copiæ omnes dissoluuntur, Heluetii amissis Ducibus domum continuo per Bergomatem agrum contendunt, ad Tritium Abdua traiicitur,Veneti in Brixianorum fines recedunt,Lescutus, & Ioannes Medices Cremonam,Bozolus cum reliquo equitatu Laudem Põpeiam proficiscuntur. Lotrechius, Palicia, & Bastardus trans Alpes in Galliam abeunt, vt coràm de statu rerum & de infelicitate eius prælii Franciscum regem doceant. Quibus rebus cognitis Cæsariani Mediolanum reuertuntur.Interea Franciscus Sfortia pecuniam sedulo conquirit adiuuantibus præclare ciuibus,militi stipendia persoluit, plures donatiui nomine vestibus laneis,& sericis liberaliter exornat, atque ita exercitus omnibus rebus instructus,septima die,postquam ad Bicocam tertio Calendas Maias est pugnatum, ad oppugnandam Laudem sub signis educitur. Antecedebat Piscarius more suo cum Hispanis, & expedito equitatu. Prosper cum Germanis,& graui armatura, maioribusque tormentis

sequebatur. quum præcurrerent equites, & in portis tumultuarium prælium cierent. Baro Castellarius cohortis præfectus, vir Gallico ingenio, Hispanorum audaciam minime ferens, se, quin erumperet, continere nõ potuit, eum etiam nonnulli equites sequuntur, illico miscetur pugna, superuenit Ioannes Dorbinus cum sclopettariis. Galli cedunt, ipse Barotã fortiter repugnans, quam temere fuerat egressus, vulneratur, & capitur: ita Hispani compulsis intra portam Gallis, suburbanis tectis potiuntur. Fit magnus tumultus ad portam, quum quisque metu incitatus, per semi adapertas fores ingredi conaretur. Aduolat eò Piscarius Baronem vulnus obligantem, bono animo esse iubet quum ridendo percunctaretur, an magnis munitionibus atq. præsidiis mœnia firmassent, ab eo cum dolore vulnerum, tum eruptionis infelicitate vehementer perturbato, didicit, nihil intus è disciplina fuisse præparatum. Tum vero nihil cunctandum ratus, vndiq. copias admouet, tumultuosissimo pugnæ genere, pro pugnacula, murumque subeunt, sclopettarii mœnium coronam defensoribus nudant, scalæ apponũtur, nonnullis intra portam per rimas interfectis, portulæ fores reuulsis vectibus impelluntur, irrumpunt cohortes, & vrbs vndique capitur. Alfonsus Vastius inter primos murum conscendit, tum vero Hispani in forum conglobati peruadunt, vndique Galli capiuntur. Bonaualles, & Bozolus, qui cum mille amplius equitibus, eadem hora per aduersam portam aduenerãt, inermes, & discincti vltra Abduã profugiunt. Eos Castalius in primis, & Epirotæ equites Duce Constantino effusi ponte ligneo persequũtur. Sed Duces ab ignobili habitu facile neglecti, quum ornatiores tantum equites caperentur. Cremam incolumes fœda fuga perueniunt. Captæ sunt quatuor alæ equitum cum vexillis, paucis admodum interfectis, Sed magna equorum, & armorum præda Hispanis cessit, multi quoque Laudensium, qui Gallico nomini impensius fauebãt, pecunia sunt mulctati. Eo incommodo recepto, reliquæ spes omnes Gallis sunt accisæ, nam ætate nostra nunquam simul ex Gallica gente tot equites vllo in bello captos fuisse constat. At Prosper qui graui agmine sensim appropinquabat, vtpote, qui vrbem nisi magnis operibus, admotisque tormentis, expugnari minime posse iudicabat, vbi mœnia manu capta, & tot equites oppressos, incredibili celeritate virtuteque Piscarii didicit, animo haud mediocriter est commotus vsqueadeo aperte, vt publicam lætitiam cæco, & ignobili quodam liuore perfunderet, quasi iam Piscarius qui tricesimum annum vix attigisset, ipsius veterani Ducis gloriæ maximis operibus æquaretur.

LIBER

LIBER TERTIVS.

APTA Laude Pompeia Piſcarius ad Pisleonem eſt profectus,id erat oppidum Cremonenſi via in Abduæ ripa poſitum, nouo præſidio, & antiqua munitione firmiſsimum; eò quum veniſſet inſpecto ſitu, & tentatis præſidii viribus reperiebat non facile poſſe capi, niſi magno aduecto tormentorum apparatu, neque item obſideri niſi longiſſimo labore, quoniam præfectus trium menſium cibariis arcem abundè repleuiſſet. Relinquebatur, vt quantis maxime poſſet artibus, & machinationibus hoſtes terreret, & vineas agendo, & ſtatuendis maioribus tormentis ſubiecta loco repurgando,egregie ſimularet, ſe id oppidum vi capturum ac protinus euerſurum,niſi priuſquam ingentia tormenta conueherentur deditionem feciſſent. Igitur ad eam conſilii ſpeciem,vt vndique terrorem incuteret, circuibat oppidum;aditus omnes ſuccedentibus expeditis ſclopettariis pertentabat, iubebatq. eos, vt ex protectis locis diligenter obſeruarent, ſi qui inter murorum pinnas verſarentur, atque eos deſtinatis ictibus ferirent. Sed dum ipſe medius inter Buſtium & Mercadum Centuriones, ponticulum tranſiret, ſuæque prudentiæ, & agilitati confiſus, vt qui pericula incerti euentus, ingenti animo ſemper contempſiſſet, pari hoſtium diligentia penè eſt interfectus. Tres enim ſclopettarii defenſorum longe peritiſsimi, ab occulto muri loco intenti obſeruabant, an aliqui ex Hiſpanis apparerent in quos certis ictibus tormenta minora coniicerent; atque ita accidit,vt quum Buſtius & Mercadus extemplo grauiter icti cecidiſſent; iam tertius in Piſcarium ſedulo collimans,ignem immitteret, quum repente Ticinenſis centurio,cognomento Fraterculus iniecta manu acceſum funiculum auertit,alta voce inclamans Dii prohibeant, vt hodie Ducum fortiſsimus,atque idem militum parens, & qui nos vel hoſtes alit, noſtra ſæuitia concidat;quin potius eum ſeruemus,vt ſuperſit qui bella ex bellis ferat,ne nobis qui ſtipendia ſequimur,ſegni in pace fame ſit pereundum. Erat enim adeo propinquus arci, vt ab toto corporis habitu, & à rutila præſertim barba facile noſceretur. Nec multo poſt hic ipſe Centurio quum certam muri partem nequaquam à Præfecto, vti oporteret munitam eſſe quereretur,territuſque imminentis periculi denunciatione colloquium poſtularet, Caſtalius arcem ingreſſus,tantum minarum Piſcarii nomine ſimulanter effudit, vt præfectus magnopere conterritus,deditionis tabellas obſignarit. Ita oppidum,quod neque vi,neque obſidione niſi admodū diuturna capi poſſe videbatur, verbis ac vna tantum oppūgnantis authoritate,hoſti celeriter eſt ereptū. Nemo enim Piſcario omnis generis hominib.vel alliciendis ſermonū benignitate, vel præſenti atrociū

verborum fulgure perterrendis efficacior atq. vehementior fuit. Pisleone amisso, Lescutus, qui Cremonæ erat, quanquam singulari dolore erat affectus, nihilominus operā assidue dabat, vt mœnia munirētur; pecuniā quoque vel summa acerbitate à ciuibus exigebat, vt copias aleret, & sese quàm diutissime tueretur. Cæterum Piscarius tam læto rerum successu ad summā victoriam vtendum ratus, Cremonæ mœnibus copias admouit. Venit & eò Prosper cum reliquis copiis, & magnus rerum omnium apparatus Francisco Sfortia subministrante in castra Mediolano conuehitur. Erumpebat sæpe Ioannes Medices, itemque equites Galli & expeditæ cohortes, mutuisque acceptis & illatis detrimentis quotidie certabatur. Iam proferri tormenta cœperant quum Lescutus suadentibus Gallis de dedenda vrbe cogitauit. Erat enim omnibus rebus impar, & aduerso rerum successu potius quàm animo fractus, postquam à Fortuna deserebatur, nullum honestiorē afflictis rebus exitum videbat, quàm vt tot viros fortes, qui secum toties egregie pugnassent, non iniqua condicione conseruaret. Hæc dum agit, missisque ad Prosperum atque Piscarium nunciis, se daturum obsides impetratis induciis pollicetur; eius rei haud vanus rumor ad Ioannem Medicem defertur. Is vt erat ingenio ferox, & plerunque violentus, eam contumeliam vix ferens, quòd non esset in eius rei consilium admissus, adeo ira protinus exarsit, vt palam ferocibus verbis se contemni quereretur, iuraretq. sumpturum sibi consilium, vt iniuriam vindicaret, & stipendia debita militibus suis soluerentur; merebant enim iam tertium mensem sine pecunia cohortes & equites; hoc enim Lescutus vna tantū propinqua spe eius pecuniæ, quæ è Gallia mitteretur, & peramplis item pollicitationib. sustentabat. Itaque milites vbi Ducem iratum vident, & clam à Gallis agi de compositione, & se deseri audiunt, quum meritis stipendiis fraudari magnopere timerent, vti consternatis mos est, stipendia turbidis clamoribus editis efflagitant. Signa conuellunt, & tormenta quæ in hostes erant conuersa à mœnibus reducunt, tanquam inuasuri Gallos vti hostes, direpturique vrbem, aut portam quam præsidio tenerent hostib. prodituri. Tumultu exorto prodit in publicum Lescutus, nec dubitat quin ad seditiosos milites contendat, confisus ingenio Medicis, quem vti facile irasci solitum, ita cito placabilē nouerat, eum comiter appellando, & apprehensa dextra deprecando, lenissimis orabat verbis, vt milites sedaret, sibique ignoscere vellet, si quid ipso ignaro cum hostib. tractasset, quādo nihil adhuc rebus integris esset confectū. Debere eum qui eo sanguine, eaque familia esset genitus, quæ nihil dedecoris admittere consuesset; ante omnia beneuolentissimi Regis causam spectare, cuius liberalitate, non modo stipendia sed priuata strenui cuiusque militis merita cumulatè persolui possent, si vel modici temporis expectatione patienter vterentur. Ad ea Medices se quidem iure iratum esse respondit; sed in honorem Regis eam iniuriam facile remitteret, modo militibus stipendia soluerentur. Rem enim esse summæ

iniquitatis occultis pactionibus bellum finire, vt extemplo dimiſsi milites debitis ſtipendiis fraudentur; ſibi in animo eſſe, quoad uita ſuperſit, militũ ſuorum cauſam tueri, neq. eos laceros, egentes, vulneribus debilitatos decipi à quoquam & proiici, velle pati, quando in eo verum decus, veramq. laudem reponeret, ſi fortiſsimos milites ſuum ſecutos nomẽ ab iniuria defendiſſet. Enimuero ſe Gallorũ morem agnoſcere (vti ſatis eſſet euulgatum) qui Italos vel fortes & fideles in ſumma felicitate deſpiciant, & in dubiis belli rebus, quum forti eorũ opera ſtudioq. egeant, humaniter & liberaliter obſeruent; quum vero Fortuna vltimos calamitatis caſus attulerit, vti trepidi & ſibi ipſis tantum conſulentes, turpiſsima quadã obliuione deſtituant. Hæc quum tumido ore altius proferret, interuentu multorũ ducum, arridenteque Leſcuto colloquium dirimitur; ad leniendas vero cohortes Leſcutus quantum potuit à quæſtore pecuniarum ſumpſit, itemq. aliquot argentea vaſa ab amicis mutuo accepta in partem ſtipendii Mediceis cohortibus diuiſit: atque ita pacatis militibus facile Medices ad officium eſt reuerſus. Sed Leſcutus ſecum ipſe reputans quo in periculo verſaretur, & cohortes ſeditioſe ſemel agitatas, iterum ſimilia comminari, flagitioſeq. deficere poſſe conſpiceret, perquàm mature de dedenda vrbe cum hoſte tranſegit: quando deſperatis auxiliis in ſumma rei nummariæ difficultate conſtitutus, neque nouas parare copias, neque veteres alere, facile poſſet. Ita datis obſidibus conditionum tabulas obſignat, quoad è Gallia literis Regiis comprobentur. Nec multo poſt cuncta rata habuit Rex Franciſcus, Cremonaq. dedita eſt. Leſcutum cum tot Gallorum agmine in Galliam tranſeũtem, Proſper atq. Piſcarius ſumma comitate liberalitateq. Ticini ſuſceperunt; vbi per conuiuia & ſaltationũ ludos apud nobiliores matronas aliquot diebus ſubſtitit, atque inde in Galliam ad Regem eſt profectus. Vnus omnium Gallorũ Cauſentius Vaſco, Leuci oppidi ad Larium lacum præfectus, quũ ex condicionibus id reddere iuberetur, Leſcuto nõ paruit; haud digna tamẽ viſa eſt cauſa Cæſarianis eo tum victrices copias conuertendi, quando iam duces poſt tot partas de hoſte victorias maius atque præclarius bellum aduerſus Ligures vehementibus conſiliis atq. animis agitarent. Cremona in poteſtatem redacta, extemplo copiis omnibus Padum traductis, bellum aduerſus Ligures ſuſceptum. Nam Octauianus Fregoſius ex profeſſo Gallicũ nomen tuebatur. Is ab initio belli, hoſtis fuerat indicatus, quoniam ſuperioribus annis inopinata defectione Franciſcum Regem in Italiam euocaſſet, quo iniquo vel ingrato conſilio ſibiq. imprimis & patriæ exitiali, inexpiabile odium Cæſaris & Leonis maxime pontificis ſibi cõcitarat. Piſcarius quoque qui pulſis Adurniis Octauianum in patriam reduxerat, & principem conſtituerat in ciuitate, Hieronymo Adurnio vehementiſsime fauebat, is tum in caſtris aderat, hortabaturque Cæſarianos duces, vt mature Genuã contenderent, vt oppreſsis vel eiectis Fregoſiis nemo demũ qui Gallicis partib. ſtuderet, in Italia relinqueretur. Erãt

persistendum. Proinde Gallicum iugum excuterent, quod semel fortiter atque fœliciter excussum, Fregosii cum summa accepti beneficii obliuione, in miseras ciuium ceruices iniquissime reposuissent. Si Fregosii, vti antea Adurnii præclara animi moderatione cessissent, principatu vrbe q. cederent, & cum Cæsare fœdus percuterent, ipsos suis vsuros legibus in libertateq. futuros. Quod si paucorum libidini vel amplitudini seruire vellent, nec vllo periculo perituræ patriæ permouerentur, se daturum operam vt Genuenses insanæ peruicaciæ pœniteret. Similibus quoque literis Hieronymus Adurnius priuatim, & qui ipsius factionis ciues erant in castris, amicos & propinquos admonebant, ne labantem Gallicarum partium fortunam, cæca animorum obstinatione sustentare ac erigere conarentur, vt demum impares viribus, pro aliena salute conciderent, posse Octauianum vti optimum ciuem deceret, præsenti periculo sese ac patriam eripere, vt alio demum tempore melioreque fortuna commutatis rebus redeundo incolumi patria potiretur. Verum fatali quodam morbo, adeo potentium aures, erant obstructæ; vt qui in consilio vigebant & diram patriæ calamitatē haud vanis coniecturis ominabantur, libere sententias dicere non auderent. mittuntur nihilominus in speciem legati, ipsius tamen Fregosii familiares, vt interposita pacis mentióne, apparatum expugnandæ vrbis aliqua ex parte retardarent. Sed Piscarius cognitis eorum consiliis adeo intentus & omnis periculi oblitus collocandis tormentis idoneum locum quærebat, vt se bis in vallem demitteret, quæ pro fossa muro iungebatur, & telis tormentisque hostium erat subiecta. Ab hac valle quum per accliuem & præruptum locum euadendo, scuto gladioque contentus eniteretur; ita in eum muri defensores accensis subito minoribus tormentis grandinis modo pilarum procellam effuderunt, vt Centuriones duos ex paucissimis quos secum adduxerat, lethaliter vulnerarent. Eo modo cum summa animi ac vultus securitate sese recipientem, præfecti cohortiū & centuriones circumsistere atq. suppliciter orare cœperūt, vt quæ militū munia potius quàm Ducum essent, militi relinquere vellet, nec se coniicere in id discrimen, quod non modo ipsius sed totius exercitus salutem respiceret, quando ipso pereunte, constaret, & præsentes atque præteritas victorias omnino perituras, ad quos subblando risu conuersus, quasi eorum ignauiam notaret qui timore id munus defugissent, An uos inquit, in vrbem crastina die peruadetis? nisi quæ vsui esse possunt, meis oculis explorē, agite igitur fortiter, & nostris humeris in hunc collem maiora tormenta comportemus, postquam inaccessa rupes in accliui, boum vel equorum iuga non admittit. Tum vero tanta alacritate milites ipso adnitente cohortanteque tormenta sustulerunt, vt in aduersum montem momento temporis euolasse viderentur, ea in loco edito, qui Faba Græca dicitur, ab occidente, sunt constituta; contra portulam, Petræ minutæ cognomine nuncupatam, quæ ab angulo propugnaculi ex muro prominentis in proximos hortos perducit. Dum

hæc parantur, Gallicæ triremes in portum ab alto, Nauarrũ intulerunt, cum exiguo tamen præsidio. cuius aduentu, Recasentius Cæsarianæ classis præfectus tam cautus quàm imbellis, qui tormẽtarias pilas sulfureumque puluerem à Delphini portu comportare debuerat, in eo portu, timore occupatus, sese conclusit. Quæ res magnum attulisset incommodum, nisi Piscarius ea omnia sarcinariis iumentis per asperos & concisis callibus vndique præruptos montes, summa celeritate, contra omnes naturæ iniquitates comportanda præcepisset, Egregio studio & singulari diligentia & tum & alias semper vsus Othoboni Flisci viri sacrati & Sinibaldi fratris, qui Fregosiorum hostes erant & magnis opibus impigre Cæsarianos adiuuabant. Quum omnia ad expugnandam vrbem abunde essent præparata, Octauianus legatos emisit, ne in tanto rerum omniũ discrimine à pacis conditionibus abhorrere, & ciuium salutẽ omnino negligere videretur: cæterum vti ferunt per occultam syngrapham Paulum Bulgarum è legatis alterum monuerat, vt egregia simulatione rem extraheret, nec pacis tabulis, à collega Thoma Cataneo, si forte cum hoste de condicionibus conuenirent, subscribi pateretur, vt ea mora ac interpellatione, munitiones introrsus adaugeri atque erigi possent, quas Nauarrus animaduerso periculo, propere perficiendas esse curauerat. Hæc omnia eodem pertinere Piscarius intelligebat, vt simulatione pacis interposita, in muro ad defensionem maiora præsidia pararentur, prædicabatque se male opinari de ingenio Octauiani, qui tanquam Philosophiæ præceptis imbutus, vir egregie moderatus existimari vellet, nec tamen insana libidine vllam omnino curam remitteret, vt dominatum quo nihil in tota rerum fortuna esset dulcius, cum alieno periculo tueretur. propterea Piscarius abiecta omni spe compositionis vi agendum ac omnino maturandum esse iudicabat, vt illius peruicaciam alienã prorsus ab eo discrimine, quod immineret, & veterem ingrati perfidiosique animi noxam comprobante fortuna, vindicaret. Verum Hieronymi precibus ab instituta oppugnatione tardabatur. ille enim de patriæ salute sollicitus, alias atque alias moras supplex cum lachrymis impetrabat, vt eo temporis spacio exirent legati, & nouæ condiciones de pace referrentur. Sed Piscarius quum legatos semper inanibus verbis illudentes non ad se sed ad Prosperum contendisse, veluti ad æquissimum & maximum ducem audiret, iusto contumeliæ dolore exacerbatus, extemplo prælii signum proposuit, quanquam fama esset legatos è Portu ad Piscariana castra, circumuehi cupiuisse, sed mari tum maximè commoto ac procelloso nauigationem tentare nequiuisse. atque ita ad Prosperũ nihil ab ea parte oppugnantem esse profectos. Igitur Corberiæ viro peracuto tormentorum cura demandata, cæteris vero præfectis atque centurionibus opportuno in loco constitutis, ipse è monte digressus, ad eam quam diximus Portulam contendit, eamque pice tædaque oblitam propriis manibus ex aperto periculosoque loco coniectis facibus succendit, versabatur

anguſtiſsimo in calle, inter mœnia hortorumq. macerias, ita vt ex tranſuerſo è ſuperioribus propugnaculis, & in tergo, frequentibus ſclopettorum pilis, ſummo cum diſcrimine peteretur, multique circa eum viri fortes conciderent, & ab ea parte qua tormentis quati murus cœperat, conſcendentium cohortium latera, minore colubrina ferirentur, cuius vno ictu Hieronymus Segouia, & Marra Salernitanus clari centuriones miſere diſcerpti periiſſent. Qua rerum iniquitate plerique permoti, Duce Ioanne Dorbino, qui inter præfectos ſummam apud omnes authoritatem obtinebat, ad Piſcarium adcurrerunt, ſuppliciter deprecando ne diutius eo in loco moraretur: ſed ſeſe ſenſim ſubduceret, imperandoq. potius quàm prœliando, & ſuum ex tutiore loco, impleret munus, & milites ſinguli cohortibus officia præſcribendo, ad ſubeundum hortaretur. Tum vero ille oculis igneis atque minacibus conuerſus, aut hic inquit egregie cadendum eſt, aut omnino per hanc portulam ad victoriam irrumpendum: quando in receptu, dedecoris ac ignominia pleno, nulla ſalus oſtenditur. Ad id Ioannem Dorbinum ferunt, qui Hiſpanorum ducum longe fortiſsimus omnibus in prœliis extitiſſet, receſsiſſe paululũ, & trans maceriam ſe ſe tuto in loco à tormentis protexiſſe, neque prius quàm vrbe vndique capta prodiiſſe. Iam fores adeo vehementem flammam conceperant, vt militaribus ſecuribus & gladiis concrematæ tabulæ ad magnum hiatum facile foderentur. erat is locus vt diximus, peranguſtus, ita, vt multis cadentibus ipſa cadauera calcarentur. nam in tergo ab his propugnaculis, quæ in ſuperiore mœnium parte, in accliues erecta colles, defenſoribus erat plena, & introrſus per portulam quam duæ prætoriæ cohortes defendebãt, Hiſpani Italique milites denſati in vnum portæ veſtibulum, inſigne detrimentũ accipiebant, quum Piſcarius, Corberiam monuit, vt tormenta librari, & cum ſignum ipſe dediſſet, emitti ſupra mœnia iuberet vt Genuenſium ordines in ipſo prœlii committendi momento turbarentur, aliudque item tormentum, ex obliquo introrſus in portulam dirigeret, ac ſimul in inferiore propugnaculo, quod eſt haud multo ſpatio ſupra ſancti Thomæ portam, defenſores duobus falconibus crebro peterentur, ne ea colubrina niſi cum exitio, vti poſſent, qua duos, vti diximus, centuriones, ante alios occidiſſent. Erant enim tormenta in prœalto loco adeo librate collocata, vt mœninm altitudinem ſuperarent. Perfregerat etiam murum Corberia maioribus tormentis, lato quidem aditu, infra portulam ad teli iactum. his omnibus rebus incredibili conſilio, & ſingulari celeritate conſtitutis, Piſcarius vndiq. ad irrũpendum milites clara voce concitauit. Quum promptiſsimus quiſque non plane perfractis foribus, anguſto & difficili ingreſſu in vrbem perua dere conaretur, Genuenſes in eum locum decurrunt, conglobati vehementiſsime reſiſtunt. Recuperus Aretinus, & Surillia Hiſpanus inuſitatæ virtutis ſigniferi, dum decora contentione, quis nam primus ſignum inferret, enitendo decertarent, traiecti tormentariis glandibus interfi-

procidit: sed eo periculo quod natare nesciret ita eripitur, vt multa ore hausta marina aqua, pedibus suspensus, vt humorem euomeret, diu in trireme pependerit. Petrus vero Nauarrus dum scapham in portu quæreret, ab Hispanis capitur deductusque ad Piscarium propter veterem toties spectatæ virtutis gloriam, singulari humanitate nequaquam vt hostis excipitur. Eodem tempore à Bisamnis porta Prosper, & Franciscus Sfortia introducti, Germanorum cohortes intulerant, omniaque plena erant fœminarum eiulatu, & horribili strepitu militum effringentium fores, & domos opulentas, truculento impetu immaniq. auaritia diripientium: & erant qui omissa præda, in oblatas fœminas, sæua libidine grassarētur. Sed Piscarius in equum sublatus fœminarū pudorem atroci, sed præclare ad modum facto, peregregie defendit, quum enim vir Genuensis aspectu nobilis ab ipso transeunte tanquam à milite insigni, auxilium postularet, quod vxori à duobus Hispanis inter lachrymas, vis inferretur, extemplo ad eum solus ingressus alterum passis crinibus matronam attractantem gladio transfixit, alteri vero per scalas euadere conanti, immani ictu tempora discidit. His interfectis & in publicū è fenestra præcipitatis, & præcone circum emisso, nemò demum vllam ingenuam violauit. Opportune quoque eius adcursu òrante obstanteque Hieronymo Adurnio Crater ille ex ingenti ac admirabili smaragdo, qui in sacrario templi maximi custoditur, depulsis inde militibus est conseruatus. Sed biduo opulentissima ciuitas auaritiæ militum cessit, eo minore tamen incommodo, quòd Adurnius antea cum ab ipso maxime Piscario, & Prospero, tum à singulis quoque centurionibus impetrarat, vt nemo ciuis captiui sortem subiret. Nec se pretio redimere cogeretur, & templa, totiusque orbis negociatorum mercimonia, quæ in publicis vectigalium essent officinis, inuiolata seruarētur: ciues itaque in vniuersum domorum suarum suppellectilem à militibus vti quisque limen occuparat, certa pecunia redemerunt: excruciati tamen nonnulli barbara crudelitate aliquotque patritii senes ab Hispanis interfecti, & in his Andreas Cicereius, Thomas Pallauicinus, & Antonius Grimaldus; brachium quoque sclopetti glande traiectū est Augustino Iustiniano Antistiti Nebiensi variæ doctrinæ laude clarissimo, inde edictum est, vt nemo in alienam domum per vim irrumperet, qui dicto audiens non fuisset laqueo puniretur, atque ita his, qui auidius prædæ hæserant supplicio protinus affectis, prædantiū feritas est repressa, sed singularem afflictæ ac plane ruenti vrbi opem attulit, ne funditus euerteretur, haud ex toto inanis fama de aduentu Gallorum, qui transisse Alpes et iam prope adesse nunciabantur, quem rumorem Hieronymus excitarat, vt miseris ciuibus celerrime parceretur, & eum Piscarius, & Prosper & Franciscus Sfortia simulato metu vehementer augebant. His artibus quarto die exercitus cum pretiosiore tantum præda cohortante cogenteque Piscario vrbe est eductus: quod prope difficilius fuit, siquis licētiam ac auaritiam in victoria militarem æstimare velit, quàm vrbem

cepisse. tanta enim in Piscario authoritas eminebat quam sibi seueritate, solertia, & vna præsertim quæ præclare militum animos ducit, rerum gestarũ fœlicitate parauerat, vt nemo parere eius imperiis, vel oblata præda recusaret. Nauarrus demum iussu Cæsaris Neapoli in carcerem est coniectus. Fregosium in Aenariam Piscarius misit, vbi quum de redemptione summaque pecuniæ repræsentandæ contentiosius ageretur, primo emissus, sed mox ab Auersa vrbe in Aenariam retractus, peracri bile corpus podagra tabefactum occupante, haud quaquam senex interiit. Vir profecto præcellenti liberoque ingenio, ac inter eius ætatis viros insignes maxime laudando, si nunquam desertis veteribus amicis & sociis vt sibi ac Italiæ exitium pararet, ad Gallos adeo propere defecisset. At Genuæ constitutis magistratibus, lectoq. senatu, Antoniotus Adurnius Hieronymi frater, vir ingenio parum illustri, corporeque podagris, & intempestiuis voluptatibus eneruato, quòd esset ætate maior, Dux creatur, ita tamen vt Hieronymus, qui arcem summa cum laude tormentis expugnarat, animi sui magnitudine virtuteque fraternam dignitatem sustinere videretur. Eo modo Genua cum tota Liguria, in Adurniorum fidem sub nomine Cæsaris redacta, Piscarius ad Subalpina oppida, quæ ad Cottias Alpes Padumque pertinent, exercitum duxit; vt Gallis si forte proximis Alpibus transire vellent, quàm maximum ex propinquo timorem incuteret, ac simul in aliena incertæ fidei regione, milites paratis oppidatim rerum omnium copiis alerentur. Quum esset Carinianò in oppido seueritatem exercuit non modo sibi ac exercitui vtilem, sed postea ad exemplum cæteris ducibus profuturam. Erat in exercitu onusto præda, & propterea scortis, & lixis vndequaque plenissimo, equorum incredibilis numerus, & iumentorum, quæ diram vastitatem afferebant agris & oppidis, & ignauum nimioque luxu diffluentem militem reddebant, tanta licentia corruptelaque, vt pene totus exercitus in agmine, equestris esse censeretur. Quibus de causis permotus, per præcones edixit, vt singulæ cohortes quaternos tantum equos alerent, pro præfecto signiferoq. duos, cæteros pro ægris, qui tamen à medicis inspecti equos per syngrapham gemma Ducis obsignatam, ad iter impetrarent. Id quũ totis castris pronunciaretur, Vega Bethicus insolentia militari ore sermoneque turbido in corona militum pene concionare cœpit, professus, si sibi animo iudicioque similes reperiret, se daturum operam, vt milites ea syngrapha non egerent, qui tot bellis atque victoriis effuso sanguine debilitati, non equis modo, sed curribus vehi, virtutis honore mererentur. Id quum resciuisset Piscarius, qui seditiosos milites, etiam vel leuissimæ consternationis authores, supra omne criminosum nomen vehemẽter oderat, initiaque semper seditionis fortiter opprimenda esse, inter præcipua disciplinæ præcepta didicerat; ad proximum oppidum ipse antecedens castra mutauit: quum itaque armatus exercitus constitisset in foro expectans, vt à magistro castrorum singulis centuriis contubernia præbe

præberentur, ipse ante prætoriam domum perblando vultu mollique sermone, vt iram biduo ante conceptam dissimularet, præfectos appellans, Ioannem imprimis Dorbinum, Salsedumque & Corberiam interrogauit, an Vega ille, qui petulantibus verbis cohortes ad seditionẽ pene concitasset, videretur esse castigandus. Nec mora ii pari consensu pœnam illum iure mereri fatentur: sed differendam in aliud tempus censent, quòd veteranum insignem, improbis ac audacibus maxime carum, & centurionum prope omnium familiarem, spectante armatoque exercitu, comprehendere nequaquam oporteret, ne perturbatis omnibus tumultus oriretur. Hæc quanquam verisimilia viderentur, in consilio tamen perseuerauit, vt maiestatis ac imperii nomen, nulli esse obnoxium periculo, & seditiosis etiam terribile prorsus ostenderet. igitur Vegam ad se vocari imperat, aduentantem, cum globo militum, quibus siquid durius accideret, salutem suam commendarat, percunctatur, an in corona seditiose perorasset, inanique verborum circuitu sese excusantem, dato lictori signo, transfodi iubet, ipse eodem momento in alios gladium distringit, tanto impetu eos adortus, vt non modo Vegæ satellites cæsi fugatique sint, verum vniuersæ cohortes incredibili metu perculsæ, celeri silentique agmine toto excedentes foro, ad hospitia nondum designata defugerint. Id factum sicuti plerisque inopinatum, vehemens, & maxime seuerum apparuit, ita Piscario authoritatẽ mirum in modum accumulauit, quum eum milites vti in ipsa seueritate iustissimum extra odii nomen omnino metuerent, & contrà vti facilem, sine contemptione plurimum adamarent, quum in summa etiam benigni, & clementis animi tranquillitate grauissimus haberetur. Tantis rebus gestis Piscarius, quum in ore omniũ præclara nominis fama frueretur, & aliqua spectatæ virtuti præmia tacitus expectaret, comperit Vincentium Cossam Prosperi familiarem castrorumque magistrum, ex Hispania Codicillos in amplissimis membranis retulisse, quibus Prosper cum summa rerum gestarum commendatione, Imperator à Cæsare fuerat appellatus. Ea res animũ eius ab recenti præsertim gloria ad honores amplissimos anhelantem, vehementer perculit, & iusta quadam ira succendit. Sperabat enim sicuti pari semper potestate, diuisum ex æquo imperium in castris exercuisset, vt nunquam sibi Prosper anteferretur: quando suis, & peditum præsertim spectatis operibus strenne pugnando parandoq. insignes victorias, non æquare modo eum authoritate, & florenti laude, sed illo inuicti, & pugnacis animi vigore, plurimum anteire videretur. Propterea existimabat obtrectatorum verbis ac literis, rerum ab se gestarum famam maligne eleuari ac imminui apud Cæsarem, qui vti plane iuuenis neq. vllis adhuc interfuisset bellis, neque vnquam Italiam vidisset: in qua propter varias, & inexplicabiles principum voluntates, & factiones ciuitatum, non modo magnis opibus, sed summis etiam artibus ciuilis, & militaris prudentiæ, singulariq. animi magnitudine fuerat bellandum. Quibus de rebus in Hispaniam

patruelis in hæreditate oppidorum ipsi succederet, quando nulla ex vxore Victoria proles susciperetur: Ipsumque Vastium Cæsar alæ cataphractorum equitum quæ M. Serdanii fuerat præfecit: prosecutus est etiam abeuntem decem milium aureorum donatiuo, quanquam Hispania atq. id totũ iter ei amplius viginti milibus stetisset. Piscario felici nauigatione Neapolim reuerso, Franciscus Rex Galliæ, renouato vetere equitatu, Heluetiisque & Germanis mercede conductis, habitisque tota Gallia pedi tum delectibus, ingentes copias comparauit, vt adulta æstate, succisis statim frumentis in Italiam transiret, ratus ducibus suis aut peritiam, aut fortunã omnino defuisse, quum ipse vel solo regio nomine, summas opes summamq. authoritatem eo bello ad non dubiam victoriam esset allaturus. Sed eum à proposito, cœptoque itinere inopinata defectio Caroli Borbonii deterruit: de quo homine qui Galliæ ac Italiæ dirus & funestus extitit, operæpretium est, vt strictim aliqua referamus. Is erat Galliæ Regulorum opulentissimus, sanguine coniunctus regiæ domui, Magisterque equitum à Francisco fuerat appellatus: qui honos sicuti militiæ in Gallia summus habebatur; ita illum vti nimiæ suspectæque potentiæ formidandum, tacita lege superiores Reges aboleuerant. Fuit ei pater Gilbertus Monpenserius, qui Gallorũ imperator victus ab Aragoniis, apud Baias interiit. Duxerat vxorem ex sorore Caroli Regis genitam, vnde ei dotali nomine Borbonii principatus accesserat: ea morte sublata, & ob id cum socru contracta simultate, ad Heleonoram Cæsaris sororem oculos adiecit. Interim Ludouica Francisci Regis mater, quòd ex eadem Borboniana domo maternum genus duceret, non ambiguo iure ea oppida quibus Carolus Borbonius hæreditate creuisset, contestata lite repetebat. Tum verò Borbonius tantam iniuriam deprecari, obsecrare Franciscum, vt matrem oppidorũ suorũ iniqua cupiditate deflagrantem compesceret, quando sibi nihil magis esset absurdũ, quàm in iudiciis cum ambitiosa, & longe potẽtissima muliere, atq. eadẽ Regis matre, ad nõ dubium litis euẽtum colluctari. Rex eum vt bono animo esset hortabatur: nec de summa eius litis omnino dubitaret; in eo tamẽ perseuerabat, vt cõtrouersia senatus iudicio finiretur, ne maternũ animum vlla prorsus offensione perstringeret; quandoquidẽ inchoata iudicia quæ libera & incorrupta esse vellet impedire nefas arbitraretur. Cæterũ si oppida matri essent adiudicata ingenti liberalitate se ostensurũ pollicebatur, quantũ virtuti ipsius ac dignitati, egregia animi propensione tribueret; veluti qui eadẽ aut certe multo opulẽtiora oppida post diiudicatã atq. æstimatã litem, benignã cõpensatione esset redditurus. Sed Borbonii animo semel alienato, & cũcta æquo grauius æstimanti, alia cõtumelia accessit, nã ea die qua in finib. Neruiorum ad Valentianũ oppidum, Francisco Regi cum exiguis Cæsaris copiis ad certissimã spem victoriæ fuit confligendum, primæ aciei cura quæ Magistro equitum debebatur, Alanconio Regis sororis marito fuerat attributa: quod adeo iniquo animo Borbonius tulit, vt iã instructa

honoribus prædito, fortunis atque ſtipendiis cumulate adaucto perfidiæ ſcelus & proditoris nomen poſſe reperiri. Quo ſi eum exiſtimaret tam nefario ſcelere contaminatum, non dubitaturum quin protinus in eius căput more maiorum animaduerteret. Tum verò Borbonius perfidiæ conſcientia commotus, voce tremula Regiam manum ſæpe exoſculans apprehendit; ſupplex orat, vt nihil temere de ſua fide iudicet, quando obtrectatorum malignitate eſſet circumuentus: Agit demum gratias Diis immortalibus, quod talem ſibi Regem dederint, qui vel in magnis de ſalute ſuſpicionibus, nihil de naturæ ſuæ lenitate penitus remittat. Parceret tum ſibi ſi maieſtatem Regii nominis; aſperioribus aliquando ſermonibus offendiſſet; ſe enim in officio & fide perpetuo manſurum, neque Regiæ humanitatis & clementiæ magnitudinem, vllo vnquam tempore memoria deleturum. Diſcedens ambiguo vultu Franciſcus imperat vt ſe in Italiam euntem ſubſequatur; ſed Borbonius aliquandiu ſimulato morbo, & mora itidem interiecta, noctu profugit, auiiſque tramitibus calonis habitu, comite Pomperano cui vitam antea ſeruarat, in Sequanos & Cæſaris fines peruenit: atque inde in Italiam eſt profectus. Igitur Franciſcus in Gallia ſibi permanendū exiſtimās, ne ſe abſente aut nouæ, aut non adhuc planè detectæ coniurationes erumperent, opportune ſubſtitit; nam nonnulli illuſtres, conſcii ſociique Borboniani ſceleris prodebantur; & ante alios Vraldus Heduorum epiſcopus, & Pictauius à Santo Valerio oppidi Regulus, qui nobilium Regiæ cuſtodiæ equitum alam ductabat, & Hemarus Prieus vetus equitum præfectus, qui comprehenſi ſunt. quùm minores Lorſinius, Aleria, Piſcinus, Peluſius, & Motta Anoierius variis itineribus Borbonium ſecuti, feliciter effugiſſent. Gulielmum Goſſerium cognomento Boniuettum ſubtili ingenio, ſumma facundia, pacis & belli artibus abunde inſtructū in Italiam mittit; eum à Præfecturæ maritimæ nomine quam obtinebat Ammirantem vocabant. Fuere in eius exercitu triginta milia peditum, equitatus ingens, magnuſque tormentorum numerus. Enimuero Veneti totius Italiæ precibus expugnati à Gallorum amicitia diſceſſerant, inierantque fœdus cum Cæſare, quo Ciſalpinā Galliam ab iniuria Gallorum defendere tenebantur. Siquidem Iulius Medices qui Florentinorum Rempublicam regebat, ipſeque Hadrianus Pontifex firmiſsimo ſtudio Cæſari fauebant, Federicumq. Gonzagā Principem Mantuanū Pontificiis & Florentinis copiis præfecerant. videbaturque omnib. defeſſæ tot bellis Italiæ pax reddi, ſi Franciſco Sfortia Mediolani conſtituto, Galli qui toties bellū intuliſſent, ab Italia penitus arcerentur. At Boniuettus ab Alpib. deſcēdens adeo graui celeriq. impetu Nouarienſium fines inuaſit, vt tormenta nauib. impoſita, quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detraxerant, ab antecurſorib. raperentur, & Galli ponte, ratib. pluribuſq. ſimul vadis amnē tranſirēt, pellerentq. Germanos ac Hiſpanos qui aduerſam ripā perpetua cuſtodia ſe tueri poſſe crediderant. Proſper enim graui atque mortifero cōcepto morbo, lectica vectus, eò vſq. caſtra

promouerat, ita vt mox consilio locoque depulsus dum signa conuertit tardeque gestatur, instantibus Gallis, haud mediocre periculum subiret. Constat Ioannem Medicem qui Iulii cardinalis precibus expugnatus ad Sfortianos superiore anno redierat, cum duabus tantũ alis equitum prima Gallorum agmina sustinuisse, pugnandoq. incredibili virtute, & vehementi impetu sæpe hac & illac intercurrendo, spatium Prospero pedestribusq. copiis quo se reciperent, summa cum laude præbuisse. Prospero intra vrbem Mediolanum coniecto, eoque magnis munitionibus mœnia præcingẽte, Boniuettus ad Ticinensem & Romanam portam castra promouit. Interim & eo forte die, quo Galli Ticinum traiecerant, Hadrianus pontifex moritur, grata eius mors Boniuetto extitit, quoniã summæ authoritatis socius & fautor amplissimus Cæsari morte subtractus esse videbatur. Iamque ipse Prosper adeo pertinaci valitudine vexatus extabescebat, vt iudicio sensuque deficeret, & per Termineum Regulum & Alarconem bellum administrare cogeretur. Cardinales quoque in factiones diuisi, quum Iulium Medicem, qui candidatus ante alios illustris pontificatum petebat, tanquam Cæsarianum repudiarent, seditiose comitia in multos dies extrahebant. Cunctabanturq. subinde Veneti, neque auxilia suppeditabant, quum expectarent cui nam Cæsarianæ an Gallicæ factionis, cardinali, Pontificatus fortuna deferretur. Quibus de causis, Carolus Lanoius Belga, qui erat Neapoli Prorex cum reliquo omni exercitu, Mediolanum euocatur. Is Piscarium obsecrat, vt secum proficisci velit, causaq. Cæsaris, contumeliarum & contentionũ omnium obliuiscendum putet cum ipso iura imperii se liberali animo diuisurũ: effecturumq. apud Cæsarem, vt perquam mature nouis honorib. potiretur. Piscarius qui nequaquam alienum ab ipsius existimatione fore iudicabat, si Proregi pareret, facile Lanoio id obnixe petenti atq. imperanti est obsecutus, ob id maxime quòd Didacus Figarola ab Hispania missus id vt faceret nomine Cæsaris postulabat. Sed nihil animo belli & gloriæ maximè cupido, grauius accidere poterat, quàm si id bellum tantis vndiq. opib. excitatum, ociosus in segni militiæ vacatione despectaret. rebatur etiam virtuti suæ militariq. prudentiæ confisus cum imperito externoque homine se non modo consortem imperii, sed rerum bellicarum consiliorumque omnium moderatorem futurum, Prosperoque demum, quem sensim ex morbo deficere didicerat cum vita excessisset, militari arrepto imperio successurum, quando sibi omnino is honos cum suopte merito, tum iudicio Cæsaris Lanoiique præsentis grauissimo suffragio deberetur. Interea Boniuettus qui Mediolanum obsidebat, diuiso exercitu Baiardum & Bozolum ad oppugnandam Cremonã misit. Ii quum arcem introrsus egregie circumuallatam fuisse reperissent, maiora tormenta mœnibus admouerunt, ab ea parte quæ arcis turribus erat subiecta: Sed Cremonenses administrante & repugnante Salamonio Siculo, qui Parmam superiore anno defenderat, subitariam munitionẽ contra arcem nocturnis operib.

extru

extruxerunt,tanta altitudine vt facile tormenta Gallica vitarentur,intro miserat alam equitum & cohortes Mantuanus, duce Ludouico Firmano,quibus auxiliis confirmati adeo profecerunt,vt Galli desperata prius quàm tentata oppugnatione discesserint. Iam Boniuettus circiter duos menses in obsidione, lutulentissimis in locis hæserat, sicque omnia frustra tentauerat,vt iam planè spe concepta decideret.nam is erat amplissimæ vrbis circuitus, vt non facile vno atque altero exercitu posset obsideri. Nec intra vrbem mirificus deerat equitatus,qui sæpius diuersis portis erumperet, frumentatores exciperet, & late ad recipiendos commeatus itinera tueretur,vniusque ante alios opera Ioannis Medicis eminebat,qui sæpe Gallorum alas frumentatoribus præsidio longius à castris prouectas ex insidiis fuderat. Hispani quoque pedites, quibus tum Piscarii loco præerat Alarco,sæpe interdiu noctuque Gallorum castra inuadebāt. Adulta demum hyeme,supra assiduos imbres cœnosaque itinera, tanta vis densissimæ niuis castra operuit, vt non modo iumenta, sed homines fœda illuuie deformati,frigore & rerum omnium inopia conficerentur. Quibus de causis adductus Boniuettus silētio castris egressus ab obsidione discessit,tanta festinatione,vt tabernacula & magna pars castrensis apparatus ægreq. multi calones & pedites in lubricis viis linquerētur.Summotis hostibus,Prosper Columna vti supremo affectus gaudio migrauit è vita,vir ab innata cunctatione firmitateque iudicii & perpetua semper authoritate grauissimi ducis nomen assecutus: eo autem quòd terræ Patriæ fuisset amantissimus celeberrimis exequiis & multis Insubrū lachrymis funerato,Carolus Lanoius atque Piscarius qui expirantē nec adeuntes hebetatis sensibus agnoscentem viderant,exercitū accipiunt,de bello gerendo in consiliis deliberatur. Veneti etiam qui cunctatius Cæsarianos adiuuabant,Franciscum Feltrium Vrbinatem cum iusto exercitu,vt Gallos bello persequatur,in Mediolanensem agrū mittunt,hisdem enim diebus, Iulius Medices Clementis Septimi nomine assumpto, Pontifex fuerat creatus,qui Cæsari magnopere fauebat, neq. tum à fœdere,quod Hadrianus inierat multis de causis discedendum arbitrabatur. omnibus igitur aduersus Gallos intentis Piscarius non multos dies per brumale frigus in rerum ac tempestatum obseruatione versatus,memorabile facinus aggreditur.Erat in Rabecca Vico iuxta emissarium ex Ticino amne Baiardus,inter Gallos duces pugnacissimus cum equitibus vtriusque armaturæ circiter mille,& tribus peditum vexillis,quatuor ferè miliarium interuallo, à maioribus disiunctus castris; nam Boniuettus Abiato in oppido consederat. Qua fretus propinquitate castrorum Baiardus per se vir impiger & clarus validoque innixus præsidio, vt plerunque strenuis accidit, negligentius excubabat. Hunc cum opprimere statuisset,tria millia Hispanorum delecta Mediolano de prima vigilia educit. iis imperat, vt tunicas linteas thoracibus superinduant, vt eo candore per tenebras, ab hostibus,dignoscantur.Ioannē Medicem virtuti hominis confisus sibi

adiungit. Porro Carolum Lanoium monet, vt instructa acie cum reliquis copiis ad sextum vsque lapidem diluculo subsequatur, vt si Boniuettus Baiardo auxilium ferre velit, Hispanis ad integram aciem detur receptus, & iusto demum prælio cum summa spe victoriæ dimicetur. Itaque Piscarius noctu confecto itinere, paulò ante lucem Rabeccam peruenit, Ioannem Medicem cum equitatu vias egressusque omnes ita obsidere iubet, vt silentio equites ad Abiatum excurrant, ne Boniuettus si quid fortasse senserit, ad ferendam opem improuisus adueniat. Ipse ante alios scuto gladioque contentus stationem adoritur, Galli semisomnes arma capiunt, ad portam tumultuariæ munitionis, Egidius Cortonensis cum vexillo Corsorum impigre resistit. Sed dum frenantur equi, dum è stratis tuba exciti sese equites eiiciunt, & in omnes vici partes discurrunt, irrumpente Piscario Egidius interficitur, cæduntur Corsi, Galli inermes fœda fuga vndique dilabentes capiuntur. Baiardus vti erat discinctus relictis signis militaribus euasit, reliqui ferme omnes equites, aut in vico capti sunt, aut in Medices turmas dum profugerent, inciderunt, nunquam tantum equitum ex alis veteranis minore contentione vel cæde vllo in bello ætate nostra fuit oppressum, tanta re, sine suorum vulnere patrata, Piscarius ingenti captiuorum agmine perducto, Mediolanum triumphanti similis est inuectus. Per eos quoque dies Ioannes Medices circiter trecentos Heluetios, cum vina cadis exportarent, in villa deprehensos & nequicquam salutem deprecantes, quoniam treis insignes ipsius equites interfecissent, feruidiore occupatus ira trucidauit. Oppugnata est etiam infelici euentu, magna cum impensa & cæde multorum & inter cæteros Pomeroi tormentorum præfecti Arona oppidum, quod est ad angustias Verbani lacus. Quum eo missus esset Rentius Ceres, & contra à Michaele Corso impigre defenderetur. Quibus acceptis detrimentis Boniuettus noua auxilia, vt bellum maiore vi renouaret à Francisco postulauit. Iamque aliæ atque aliæ cum Heluetiorum tum Rhetorum legiones, in Italiam regia pecunia conductæ ab Eporedia atque item à Sebino lacu descendebant, quum Cæsariani suadente Piscario Ticinum amnem transire statuerunt. Disserebat enim in consilio Piscarius, cunctis adscitis ducibus, eam esse expeditam atque rectissimam conficiendi belli rationem, quando hostis tot attritus incommodis, spe atque animo debilitatus aut prælio confligere aut omni exutus dignitate relictis impedimentis sese ad Alpes recipere cogeretur. Quòd si Abiato in oppido operiri auxilia vellet, ipsos traducto exercitu, Nouariam atque Viglebanum & amissa quæque oppida recuperaturos, Neque debere existimari Gallis adeo fœde repulsis tantum animi superesse, vt Cæsarianis Ticinum transeuntibus, Mediolanum, vti præsidio nudatum regredi velint. Quid enim stultius aut miserius illis futurum quàm protinus premi in tergis, & demum intercipi si ad portas populosissimæ ac infensis

fensissimæ vrbis redirent? Erant in consilio duo Caroli Lanoius atque Borbonius, ad quos imperii summa respiciebat. Sed Francisco Feltrio Vrbinati, Venetorum Duci propter eximiam rei bellicæ peritiam singularis consilii exactæque prudentiæ authoritas inerat. Is quum Piscarii sententiam omni cum verborum honore laudasset, Mediolani relicto præsidio, ad Ticinum amnem est peruentum, loco quinque milibus passuum à Gallorum ponte distante firmissimis nauibus biduo pontem efficiunt, eius capita, lunatis præalto aggere propugnaculis cingunt, præsidioque militum & tormentis dispositis egregie communiunt. Id vbi Boniuettus certius cognoscit, Abiatum & ipse cohortium quatuor præsidio firmat, trangressusque amnem in Nouariensem agrum copias reducit, commeatus in munitiora oppida conuehi iubet, eaque præsidiis impositis egregie communit, omnique ratione bellum extrahere & Heluetiorum auxilia expectare constituit. Enimuero fama erat Heluetios vt propinquis & ciuibus suis, quos difficili implicitos bello audiebant, opem celeriter afferrent, magnis itineribus aduentare, quibus receptis auxiliis, Galli prælio demum confligere minime dubitarent. At Cæsariani vbi sese in hostilem agrum effudere, contraria ratione bellum gerere cœperunt, equestribus etiam præliis sæpe lacessendo, auertendo commeatus, infesta populatione longe lateque euagando magna detrimenta Gallis inferebant. Accidit enim vt Piscarius turmas duas cataphractorum equitum, fortissima Ioannis Medicis Paulique Luzaschi opera vsus, mirabili arte compulsas iniquum in locum funderet, & ex his supra quadraginta nobiles equites caperet. Nec multo post, ea oppida quæ Gallorum præsidiis tenebantur, diuisis copiis sunt adorti. Piscarius Viglebanum manu cepit, quo oppido antea in præmium virtutis à Francisco Sfortia fuerat donatus. Sartiranam quoque Ioannes Dorbinus expugnauit, Garlascum vero profunda fossa & valido præcinctum muro Corsorum cohortibus Duce Baptista Leca inter Corsos nobili regulo Hieronymoque Matthæo Romano egregie se tuentibus, quod maioris molis erat ipse Feltrius cum Veneto exercitu sumpsit oppugnandum, accessit & in partem laboris & laudis Ioannes Medices, summaque vi & tormentis oppugnatum est, & singulari militum audacia captum, maiore tamen cum laude Veneti Ducis, quàm lætitia. Nam ibi supra Ducentos milites, & in his aliquot nobiles, qui equis descenderant, amisit. Quum enim Feltrius concionabundus vnum quenque nominatim, vt strenue subiret propositis præmiis accenderet, cunctis certatim adnitentibus postremæ cohortes adeo primos ordines in tergo irrumpendi studio premebant, vt promptiores qui in fronte erant, desperato receptu, vehementer impulsi & præcipitati in fossas inæqualibus & profundis gurgitibus mergerentur, in his fuere Scipio Pallauicinus, Balthasar Signorellus è Perusia & Hieronymus Angelius à Patauio alæ Mediceæ vexillifer, & qui

Feltrianis cohortibus præerant Carolus Eugubins & Sebaſtus à Narnia honoribus militiæ inſignes. Ea res Gallorum animos contudit: nam neque circumſeſsis oppugnatiſque ab hoſte præſidiis ſuis opem ferre, niſi quod erat maxime deuitandum, prælio decertarent, neque tot amiſsis oppidis re frumentaria, quæ indies erat anguſtior, ſatis abundare poterant, vt tantam alerent multitudinem, quæ vel tum erat in caſtris vel ab Alpibus ſtatim aduentura nuntiaretur. Igitur Boniuettus iam plane non modo viribus ſed Fortuna etiam inferior, Nouariam ſe recepit, vt milites vrbanis copiis recrearet, donec Heluetiæ legiones aduentarent: nam vulgus militum calones lixaſque præſertim morbus adeo ſeuus, & peſtilentiæ ſimilis, à fœda corporum illuuie, contagioſus inuaſerat, vt nihil iam Duces, ſolitæ alacritatis in milite conſpicerent. Publicæ quoque & priuatæ pecuniæ magna erat inopia, deerant commeatus, & vt ſæpe accidit, dum Fortuna belli vertitur, Guelforum etiam ſtudia refrixerant, quorum fideli fortique opera Galli ab initio lætis belli ſucceſsibus vtebantur. Gallis intra Nouariæ mœnia compulſis, Piſcarius cum eſſet in concilio, tenemus inquit Duces, vt ſæpe eis euenit, in cauea Gallos, ſed nobis mature cauendum eſt, ne protinus euolent. quod certe ab his commode fieri non poterit, ſi inter Nouariam & Vercellas poſitis caſtris, fugienti hoſti frontem, & terga Alpibus obuertamus. Nec mora omnium ſuffragiis probato conſilio, Piſcarius ad Arcum Marianum medio inter duas vrbes itinere contendit. Is eſt locus in lata planitie C. Marii victoria de Cimbris parta, ſeruato adhuc vetuſto nomine inſignis. ita ex opportuno loco quicquid frumenti & reliqui commeatus ad ſubleuandam inopiam ex agro Vercellenſi importari poterat, perpetuis equitum ſtationibus obſeſsis viis eſt interceptum. Interea Heluetii auxiliares ab Alpibus delapſi trans Seſithem amnem in Gattinaria vico conſederunt, eo tamen conſilio, vt amnem nequaquam tranſirent, vtpote qui ſuos tantum ciues excipere, & toto eius belli periculo liberare vellent; neque ſibi tutum fore putarent, ad Boniuettum proficiſci, ſine equitatu & ſine maioribus tormentis. Quibus de cauſis poſtulabant, vt Boniuettus propius accederet. quod ſi faceret, tum demum coniunctis copiis, omnes in vnum de belli ratione conſulturos. Galli auxiliorum aduentu cognito, qui iam inopia commeatus, & plane vulgatis morbis peſtilentia laborabant, eundum ad Heluetios cenſent. paret Boniuettus neceſsitati, quæ mortalibus leges imponit: quantis tamen poteſt ingenii artibus, conſilium & tempus profectionis tegit, ne in itinere præoccupante hoſte, ſibi ſit neceſſe, iniquiſsimo tempore dimicare. Nam recentes Gallorum equitum alas, quæ Duce Rotelino nobili Regulo per Alpes iam ad Sebuſium oppidum peruenerant, expectandas eſſe cenſebat. Sperabatque ſimul Rentium Ceritem, quem ad Griſonos cum pecunia miſerat, eius gentis auxilia per Bergomatem agrum Laudem Pompeiam eſſe perducturum. coniunctiſq.

iunctisque viribus cum Federico Bozzolo, Mediolanensibus terrorem adeo latum incussurum, vt Cæsariani à tergo imperii caput respicere, & Sfortiæ opem ferre cogerentur. Sed tarditate equitum Alpinam glaciem, & præaltas niues ægre superantium, & Grisonorum longiore mora, factum est, vt Boniuettus sua deiectus spe, secus ac putarat, hostium celeritate vinceretur. Itaque præmissa impedimentorum parte, diuersis Subalpinis itineribus, noctu silentio egreditur, vt Romagnanum pergat, quod est oppidum in citeriori Sesithis amnis ripa, contra Gattinariam, vbi pontem faciundum curauerat, quo Heluetii mature reciperentur, aut si id ab his minime impetraret, ad eos ipse continuo traiiceret. Vix dum egreßis Gallis primus omnium Piscarius per speculatorem, quem diu in hostium castris aluerat, de eorum profectione cognoscit. Duces statim in consilium aduocantur, docet eos, tametsi hostes abeant vrbemque deserant, nihil ad victoriam omnino profecisse, nisi illos celerrime persequantur: vt priusquam nouis auxiliis coniungi poßint, dignum eius diei occasione euadentibus inferant detrimentum; quando nihil magis esset alienum à negocio conficiendi belli, quàm peruulgatæ insistere rationi, quæ vetere ignobilique proloquio suaderet, fugienti hosti, pontes argento atque auro consternendos. Non deerant enim, qui nequaquam totis viribus hostes lacessendos putarent, verum eos iniquitati Fortunæ tantum permittendos, postquam tot aduersis minutis attriti præliis & rerum omnium inopia subacti, vel sola itinerum asperitate conficerentur. Sed consensu militari Piscarii sententia probabatur. Itaque per Brioniam vicum, primum exercitus agmen eduxit, vt rectiore itinere Romagnanum, quo se tenebat hostis, perueniret. Boniuettus enim maiore viæ flexu ad dextram Fontanettum perrexerat. Sed oppido atque arce exclusus & dum ientaret, tormento petitus, inde propere discedens, altiore via Romagnanum contenderat. Fontanettani etenim Vicecomites amicitia Piscario coniuncti, paucorum Hispanorum præsidium facile receperant. Hæc autem illata Gallis iniuria, vt casu accidere sæpe videmus, summi beneficii locum impleuit. Nam Boniuettus, qui reficiendo militi, & recreandis equis aliquot horis conquiescere statuerat, imposita demum festinandi neceßitate, Romagnanum prius peruenit, quàm Piscarius ad Ghemium accederet, quod erat oppidulum Romagnano tribus ferme passuum milibus propinquum. Alfonsus quoque Vastius Piscarii iussu cum duobus expeditis peditum milibus, & trecentis equitibus cataphractis, Fontanettana via abeuntes hostes subsecutus, vt nouißimos inuaderet, & inito cum postremis acri certamine, tormentis eorum potiretur; reperit eos paulò ante discesisse. Ita nequicquam emenso itinere, alia via, incolis ducibus, ad castra reuertitur. Eo forte tempore, quum iam aduesperasceret, & castra ponerentur, Piscarius Mercadum cum expeditis cohortibus trans colles exploratum misit, pertinentii arbori-

bus, & vinetis consiti perpetuo dorso, à Nouaria ad Sisithem vsque amnem, eamque planiciem ita interscindunt, vt quum hinc Cæsariani, illinc vero Galli iter haberent, vtraque agmina ab iis, qui in summis erant collibus, spectarentur. Igitur transcenso colle, Cæsariani Gallos lacessunt, tumultuarium prælium exoritur. Boniuettus peditum atque equitum subsidia summittit. Pelluntur Hispani. Ioannes Dorbinus cum septem vexillis Mercado fert opem magna vndique concursatione pedites atque equites miscentur, Galli impigre tamen resistunt, Dorbino vtrunque femur glande traiicitur: eo vulnerato Piscarius in primam aciem ita processit, vt gregarij militis habitu suis tamen omnibus noto, quàm acerrime dimicaret. Superuenit & Vastius cum ea manu quam diximus, à Fontanetto rediens, cuius aduentu adeo certamen exarsit, vt tum, si grauis armatura velitibus & expeditis peditibus accessisset, vniuerso prælio dimicari facile posse videretur. Sed Boniuettus non prius Hispanorum impetum reprimere potuit, quàm productis tormentis ex superiore colle eos impetere cœperit, eo modo pari euentu nec magno vtrinque accepto incommodo, dirempta pugna Galli Romagnanum concessere, & Piscarius suos ad Ghemium in castra reduxit. Erant ea adeo collibus, quos diximus subiecta, vt si Galli receptis auxiliis, productisque tormentis eos occuparent, Cæsarianos facile ex prærupto loco tormenta dirigendo, magnis detrimentis afficere posse viderentur. Erat enim opinio edita in vulgus, Boniuettum coniunctis sibi nouis Heluetiis, vt collatis signis dimicaret, protinus esse regressurum. Quamobrem Piscarius statim animaduerso vicio castrorum eos colles præmissis viginti peditum vexillis occupauit; iniunxitque Mercado, vt si Galli pugnandi consilio ad occupandos colles retro verterentur, tam diu eorum sustineret impetum, donec ipse & cæteri Duces cum omnibus copiis instructa acie subuenirent. Ea res Vrbinati mire placuit: qui vti erat castrametandi peritissimus, eum locum ab eminenti collium supercilio, tormentorum iniuriæ valde opportunum, nequaquam probabat, admirabaturque Piscarium, qui non modo sublato periculo castra summa securitate compleuisset, sed contraria etiam consilii ratione, præoccupatis collib. hosti æquissimam ad confligendum, si accideret, conditionem præripuisse censeretur. Cæterum Boniuettus frustra precatus Heluetios, qui erant ad Gattinariam, vt ad se transirent, secumque postquam esset explorata victoria, bellum vno prælio conficere vellent, ad eos ipse transire constituit, præmissisque aliquot tormentis, & toto ferme equitatu, à media nocte peditatum transmittere cœpit, Tanta adhibita festinandi diligentia, vt cum semisomnes Heluetii dicto non parerent, tectis subici faces, & late flammam excitari iuberet. Ea re per exploratores equites nunciata, qui tota nocte per vices, ad Romagnanum excurrebant, Piscarius quin ad pontem contenderet, minime dubitauit, ratus postrema hostium agmina, citra amnem, vt accidit, se deprehensurum: disiunctaque

à suis medio amne facile deleturum. Itaque cum tribus circiter milibus delectorum peditum, assumpto secum Vastio cum trecentis equitibus, profectus, quum secunda diei hora perueniſſet, quanquam serius quàm optarat, nequaquam tamen omnes transiſſe reperit: eius aduentu tantus illico timor hostibus est illatus, vt quum cæſi fugatique ad primum equitum & sclopettariorum incursum terga vertiſſent, amentibus ſimiles abiectis armis ſeſe in amnem cõiicerent, & vorticibus abſorpti, fœdiſsimo mortis genere mergerentur: alii tormenta deſererent, quæ per amnis alueum funibus in aduerſam ripam extrahebant. Cæſariani enim mirum dictu non modo flumen præaltis aquæ gurgitibus, ſed inæquali etiam alueo ac ingentibus petris, quas torrentis impetus pronoluit, impeditum, vt euadentes ſectarentur, minime formidabant: ad augendum quoque Gallorum cladem, fugientium & ſeſe prementium iniusto pondere fatiſcentibus nauigiis, pons eſt interruptus, quo perfracto tanta iumẽtorum, & militum in præceps effuſa eſt multitudo, vt totus fluminis alueus pereuntium ac enatantium, turba compleretur. Interim Cæſariani equites repertis vadis, acceptiſque in equorum terga conſeſſoribus ſclopettariis tranſibant, ipſeq. Piſcarius & Vaſtius in alteram ripam euaſerant, quum alii atque alii equites, extraordinariique pedites, é caſtris ſuperuenerunt, adeo vt iam firmis plane viribus, & aſpirante Fortuna, pauidos ac in fugam verſos, ex toto perſequi, & cominus adoriri minime dubitarent. Direxerat in margine ſecundum fluminis ripam aliquot tormenta Boniuettus, hiſque præſidio impoſuerat Corſorum & Gallorũ cohortes; vt dum ipſe agmina componeret, ab his crebro pilas emittendo hoſtes ab ingreſſu amnis terrerentur. Sed Corſi rebus inclinatis, & plane perditis, enatantium, & vndique incumbentium Cæſarianorum impetum non tulerunt, cadenteque Triſtano Duce deſertis tormentis refugere cœperũt. Tum vero Boniuettus ne tantum dedecus in oculis totius exercitus admitteretur, cõuerſus ad Duces Gallos, ſequimini me inquit, mei equites, qui ſemper egregie dimicaſtis, & mecum irrumpite, ne tormentis Gallicis pauci hoſtium cum ſummo noſtro dedecore potiantur: ad id Vandeneſius Paliciæ frater, qui erat inter alarum præfectos longe promptiſsimus. Emoriar ego potius reſpondit, cum alariis meis, quàm ea hodie ab hoſte capi conſpiciam. atque ita denſatis alis extemplo procurrerunt; occiſiſque & protritis nonnullis ad tormenta peruenerunt. Sed expediti equites leuis armaturæ, Hiſpanique agiles, ſicuti repente cedendo, & ſeſe retro diffundendo, grauiſsimi equitatus impetum euitabant, ita demum redeuntes in prælium aduentante cohortanteque Piſcario ſeſe turmis hoſtium circumfuderunt: Sclopettiſque rem gerendo adeo profecerunt, vt Galli plurib. equis cadentibus, quum à proximis Heluetiis opem impetrare nequiuiſſent, ſigna retro conuerterent. Eo congreſſu ipſe Boniuettus imperator, dum præclare tormenta defendit, læuo brachio pila traiecto grauiſsimũ accepit vulnus. Similiter & Vandeneſius paulo infra humerum craſsio-

dit: & castra antequam Sol occidat ad amnem moueamus, vt inalbescente cœlo traiectis copiis, mature tergis hostium incumbere posśimus. Ita cum summa alacritate militum conclamatis vasis, quinque inde passuum milibus ad amnem castra proferuntur, vt æquioribus ripis, & certiore quodam vado pertransirent. Sed Piscarius coniectura iudicans, hostes maxime extentis itineribus ad Eporediam esse progressuros vt magis ac magis eos distineret, & lacessendo iter moraretur, eadem nocte persequi constituit. Erat enim in præcipienda victoria, ad quam flagranti cupiditate semper anhelabat, adeo occupatus, vt vix exiguum cibum, & modicam quietem vel fesso corpori concederet, & militum corpora ipsa tantum certa spe victoriæ egregie sustentari posse arbitraretur, eo modo alacribus verbis singulos ad prædam cohortando, coactis in vnum circiter ducentis equitibus tertio flumen transit, & hisdem vestigiis hostes persequitur. Dum iter faceret, multi equites atque item leuis armaturæ pedites, qui dispersi in varias manus, hostium impedimentis imminendo atque aberrando vltra amnem remanserant modicas ab initio Piscarii vires plurimum auxerunt. Media autem nocte nouisśimum hostium agmen est consecutus. Heluetii in duo tantum agmina diuisi, equitatum Gallicum, & tormenta in medium receperant, Veterani erant in tergo, noui auxiliares antecedebant, tanto ordine tantoque silentio ac disciplina, vt nihil præter equorum hinnitus, & aurigarum flagella vel in proximo sentiretur. Nec quisquam omnino ordine pedem efferret, aut se plus æquo ad iter incitaret: Quanquam Piscarius admotis equitibus, qui carperent, magnoque edito clamore, & in tergo & à lateribus incursarent eos perturbare niteretur. Tympana etenim ac tubas, præter vnam, omnes compresserant, vt equites vniuersi vnius tantum tubæ cantu, Heluetii vero, ingenti buccina regerentur. Quum frustra lacescenti Piscario in herbida valle circiter duas horas conquieuissent, diluculo demum iter intendere cœperunt. Nec deerat Piscarius, qui continuo instaret & premeret, iam tum nouorum militum accesśione firmior factus, atque ob id etiam audacior, quoniam in Heluetiis legionibus rari erant sclopettarii, & ii quidem inepti & rudes: equites vero Galli, adeo fatigatis & macie consumptis equis vehebantur, vt neque procurrere alacriter, neque dignum more gentis impetum facere penitus auderent. Interea Borbonius à Piscario de itinere atque ordine hostium certior factus, sub auroram totum exercitum traduxit. Sed non eam celeritatem quam optabat requirebatq. Piscarius, Duces adhibebant. Videbantur enim hostes elabi è manibus, nimia subsequentis exercitus tarditate, adeoque ipse intentus ardenti ingenio subitarum rerum consilia celeriter agitabat, vt ea vel incredibili momento temporis expediri & perfici posse existimaret, vtpote qui naturæ difficultates diligentia, & celeritate sæpisśime superasset. Per hunc modum, quum Cæsariani Heluetiis, & Gallis insultarēt, & irrequieto quodam lacessendi

genere, vndique circumfusi abeuntes probrosis nominibus compellarent; res eo erat perducta, vt Galli pene subsistere, & tueri tormenta co gerentur. Tum vero Boniuettus, quoniam ex dolore vulneris lectica vectus, munia ducis implere non poterat; Baiardo summam imperii tradit. eumque supremis precibus per Gallici nominis decus vehementer obtestatur, vt tormenta signaque eius fidei, & virtuti commendata tueri vellet, postquam toto exercitu, nemo eo vel manu vel consilio melior haberetur. Ad id ille, vellem inquit Imperator, vt hunc honorem in æquiore nostra Fortuna tribuisses: vtcunque tamen casus feret, ea hercle nauiter tuebor: nec me viuo in hostium venient potestatem. Nec multo post, eius promissi fidem fortiter impleuit. Nam cum insultantium insolentiam repentina eruptione reprimendam arbitraretur, vt longe summotis hostibus sese demum pugna explicaret, & pedestribus copiis antecedenti spatium præberet, conglobatis turmis in aduersos vehementer est inuectus. Sed Hispani consuetudine sua, retro celeriter se diffuderunt, & mox imperante dirigenteque Piscario, qui cum paucis huc, & illuc discurrendo volitabat, in hostem redierunt, ita vt non plusquam ad sclopetti ictum equitibus appropinquarent. In eo recursu Baiardus dum alas, vt sensim redeat, in gyrum circumflectit, sub latere pila traiicitur. cadit etiam Beobosius alæ cataphractorum præfectus, & plures equi consternuntur. Labentem ex equo Baiardum proximi equites excepere, vt in mediam peditum aciem referrent. Sed ille vbi vitæ finem adesse disruptis præcordiis intellexit, eos est obtestatus, vt se in eo quo pugnasset cãpo relinquerent, vt sicuti militari viro dignum foret atque antea semper optauisset, armatus occumberet, nec eos, pio certe sed inutili tamen occupatos officio, dum cunctis esset properandum, diutius moraretur, atq. ita præmisso tubicine Piscario se dedidit: admirantibus cunctis eius viri iudiciũ, qui quum suprema militaris imperii iura praeclarè sciret esse penes Lanoium atq. Borbonium, Piscario potius quàm illis se dedere voluerit, quasi militiæ nomẽ, vera virtute, & factis illustribus quæsitum, multo nobilius atq. præclarius esset, quàm id quod arridentis Fortunæ ludo, vel superba Regum cõmendatione pararetur. Porro Piscarius Baiardo, recepto, attributisque ei custodibus, qui expiranti sedulo ministrarent, darentq. operam, ne à quoquam auaro aut ignaro milite violaretur: nec momentum quidem temporis intermittebat, quin hostes persequeretur, nũtiisque pluribus ad Duces missis eos ad maturandum vehementer accenderet. Iam Gallicus equitatus sensim pugna excedendo, in medias acies se receperat, & Cæsariani per cateruas rarosque manipulos vndiq. circumfusi, Heluetios insolenti & crebra procursatione fatigabant, quum postrema eorum cohors quòd neque iter facere, neque repugnare facile poterat, abrupta omni disciplinæ patientia, vti furore percita à nouissimo agmine se proripuit, & magno impetu sclopettarios simul & equites inuasit. In eo concursu Piscarium acerrime dimicãtem insignis & ferox

Heluetius ex transuerso ante alios procurrens elata in caput alabarda pe ne mactauit, sed lorica qua iugulum tantum atque humeros muniret in tumultuariis expeditionibus vtebatur, nec sine ea somnum capere erat solitus, tantæ molis ictum in humero facile sustinuit. Isque Heluetius adcurrente in auxilium Vastio, valida prægrauiq. eius dextra, protinus est interfectus; ea sorte vt Vastius vno tam felici ictu hostili rabie vindicata, non ciuis modo, sed fratris & ducis seruati, decus meruerit. At Heluetii primis facile pulsis, dum neque animi vim, neque cursus impetum remittunt, & hostes ad multum spatium temere persequuntur, adeo longe a suis pleno gradu euadentibus se disiungunt, vt tribus amplius stadiis à postremo eorum agmine distarent, id conspicati Piscarius & Vastius qui se retro ab eo tumultu celeriter explicarant, paucis & his quidem ex familia, strenuis equitibus in vnam aciem densatis, tanto impetu in Heluetios irruerunt, vt dissipatos & perturbatos admirabili virtute dimicando ad vnum omnes semihoræ spatio trucidarint: adeo vt ex quadringentis nemo superesset, nec spectante eam cædē ex propinquo ipsorum postrema acie, quisquam vel Gallus eques vel pedes Heluetius opem ferre auderet, sed quisque plenis passibus omnino festinandū arbitraretur. Accidit enim sæpissime in aduersis rebus, & in fuga præsertim vt inusitatus pauor omnem misericordiā ex hominum animis penitus reuellat, nemo fere tamen fuit ex equitibus, qui non grauiter vulneratus in ea contentione discesserit. Constat Heluetios si mature ad ferendam opem accurrere voluissent, facile eam cohortem fortissimorum hominum seruare potuisse, quum amplius duodecim stadiorum spacio Lanoius atque Borbonius cum reliquis statariis copiis abessent. Eius etenim prælii mora exercitu etiam propter grauitatem tormentorum, quæ nemo sanus Imperator post se vnquā relinquit, serius quàm oportebat appropinquante, Gallis ad Eporediam euadendi spatium dedit. Porro Heluetii Grais alpibus in Veragros contendentes tormenta circiter viginti ænea in oppido Celandio propter asperitates itinerū reliquerūt, quæ omnia Alarco per valles Augustæ prætoriæ cum expedita manu abeuntes subsecutus eo in oppido cepit, & in castra exornatis festa fronde curribus reduxit. Hunc exitum habuit id bellū quod ante septē menses Boniuettus Amiras dux infelix tantis opib. intulerat, nulla hercle iusta pugna, sed tumultuariis tātum leuis armaturæ præliis cū præcipua Piscarii laude confectū. In his enim ipse ante alios semper enituit, quum ardua & aspera quæque facinora, nō ingenio tantum admirabili, sed fortissima etiam dextra omnium opinione peregisset. Hisdem quoque diebus Grisonorum auxilia, quæ Duce Techano adducenteque Rentio Cerite in Bergomatem agrum descenderant, Ioannes Medices ad Caprinum vicum improuisò adortus, non nullis cæsis, reliquis perturbatis in patriam ita repressit, vt Grisoni Rentium captiuum tanquam pecuniæ debitæ vadem intra eorum fines retraherent. Nec diu quoque post Medices cum iuuētute Insubrum & vetera

nis suis cohortibus admotis tormentis Abiatum valido defensum præsidio, magna vi, memorabilique celeritate interfectis defensoribus expugnauit, vno fere hostium duce Federico Carafa propter generis nobilitatem conseruato. Quibus rebus adductus Federicus Bozolus qui cum præsidio Laude Pompeiæ se tenebat, & Grisonorum auxilia operiebatur, certis conditionibus deditionem fecit. Piscario demum Alexandriæ oppugnandæ munus est iniunctum. Sed Galli sub Boisseio adolescente, cui Boniuettus erat patruus, nihil expectatis auxiliis, nec tentata quidem defensione, vt integri milites seruatis priuatim rebus in Galliam abirent, validam vrbem pari Cæsarianorum felicitate dedide runt.

LIBER

LIBER QVARTVS

RIBVS bellis, nec vlla quidem iusta acie deuictis Gallis Cæsariani tantos sibi spiritus desumpserunt, vt victricia arma superatis Alpibus, Galliæ veluti metu subactæ inferenda protinus existimarent. Addebat animos ipse Borbonius, præcipuus noui belli concitator, tam cæca libidine impotenter exardens, quàm inani spe vehementer inflatus, inuadendi eius regni, quo antea scelesta temeritate semel affectato, non modo patriam & natale solum, sed regalis etiam opulentiæ patrimonium amisisset. Is perse natura præproperus & more exulum, omnis cunctationis impatiens, Cæsarem & Henricum Britanniæ Regem frequentibus nuntiis sollicitabat, vt vndique commotis armis bellum ostentarent, cum à Pyrenæis, tū ab Oceano Belgico, & à Sequanis atque Burgundis. Se enim ab Italia, terra marique Prouinciam inuasurum. aduentante vero exercitu toties victore, non modo Prouinciam, sed vlteriorem quoque Galliam audito Borbonii nomine defecturam: orare demum Reges atque obtestari per fidem datam & acceptam, per consilia toties inita, perque eam occasionem, quam Fortuna secundior longe pulcherrimam offerret, ne se ingenti ipsorum beneficio factum extorrem, & atroci edicto hostem iudicatū, desererent; tantis præsertim innixum studiis & clientelis, desideratum à nobilissimo quoque equitum, & in spem regni, totius fere Galliæ votis & precibus euocatum. Non magna vi non cædibus, non vrbium expugnationibus opus fore, si repentino transitu prima præsidia pellerentur, quæ essent exigua, aut ex tironum equitum alis, aut ex veteranis toties in Italia omni prope bellico apparatu spoliatis & victis. Igitur Cæsar & Henricus aduenisse tempus rati, quo facile Francisci Regis spiritus contunderent, bellum decernunt. Videbant enim propter amplitudinem opum, Regem à rediuiua potentia semper indomitum, & recuperandæ Cisalpinæ Galliæ cupiditate deflagrantem, singulis annis bellum renouare: neque tantis acceptis detrimentis, pacem petere, vtpote qui speraret continenter bella gerendo, & hostium atterendo facultates, non modo præterita incommoda facile resarcire, sed vna demum victoria vindicatis iniuriis cum sua recipere, tum alienis etiam imperiis late potiri. Ante omnia Cæsar æquo animo ferre non poterat, quòd Galli consternatis ad arma Hispaniæ populis ipso procul in Belgis agente, ad Hiberum vsque amnē arma promouissent. Decreto bello, exercitui Piscarius præficitur, Vgo Moncata parandæ classis negocium suscipit. Ita tamen vt ambo cū cta ad Borbonii nutū ac imperium administrent. Cæsar & Henricus Borbonio, quum in prouincia bellum secundo euentu gerere cœperit, vndiq.

se Gallis illaturos arma pollicentur. At Piscarius quanquam Borbonio cuncta fore facilia pollicenti, multis in rebus minime credendum esse iu dicabat, quoniam probe sciret, eam esse exulum naturam, vt vel exigua spe inuitati difficultates omnes facile subeant, nec in ipsis rerum initiis, vlla pericula ratione metiantur: tamen virtuti militum confisus & bellum & iter, summa sua spe & alacritate militum suscepit. Fuere in exercitu septem milia Germanorum, Hispanorum sex: Itemque Italicæ tricenna riæ cohortes septem, leuis armaturæ equites sexcenti. Sed Lanoius qui in Italia remanserat mille equites catafractos continuo se modicis itineribus summissurũ promittebat. Vgo Moncata, quas adducere onerarias naues putarat, obtinere non potuit, quam ob rem aliquanto minore cum numero nauium quàm oportebat, cum sexdecim tamen rostratis trire mibus, quibus omnem tormentorum apparatum imposuerat, è Genua est profectus, eumque tenuit cursum vt terrestes copias maritimis Alpibus transeuntes, comitante classe, & nusquam ea temere à littoribus abscedente intenta cura sequeretur. Non deerant plerique principes vsu rerum periti, qui nequaquam eius belli causam probarent, summæque audaciæ consilium, quod insaniæ vel temeritati proximũ videretur, damnã rent vel irriderent. Quid enim stultius videri, quàm exiguis cum copiis, duce exule, atque eo qui perfidiæ nomine, publico iudicio esset damnatus, opulentissimum Regnum inuadere? in quo Galli homines regio nomini non amore modo naturali, sed seruili prope obsequio dediti, non modo fideles esse; sed regia ora tanquam ab occulto numine augustiora venerari & prorsus adorare consueuissent? Proditoris nomen maxime horrerẽt, nec à legitimis Regibus vnquam ab vlla memoria defecissent? Quid demum esse periculosius, quàm Regem ingentis spiritus & maximarum opum ætateque florentem domi exagitare, qui nec foris procul à domo pacem pati quiuerit? Non enim defuturam suo Regi Galliam, non iam pro Insubrum imperio, sed pro aris & focis, pro vxoribus & liberis sit dimicandum: quando nihil acerbius atque funestius foret quàm ferocium Germanorum & Hispanorum auaritiam atque libidinem experiri. Ob eas res Clemens Pontifex & Veneti & Franciscus Sfortia, quanquam Gallos vti nimis infestos hostes oderant, & arctissimo fœdere Cæsari erant coniuncti, vereri tamen ne bellum temere intempestiueque susceptum, aliquam Italiæ cladem importaret, verum Borbonii tran situ tacite omnes lætari, quòd Italia superior, discessu exercitus grauissi mo legionum onere leuaretur. Quando non tantum ab hoste Gallo, quàm ab Hispanis gente imperii auida amœnitateque & copiis Cisalpinæ Galliæ iampridem capta, timendum esse iudicarent: vti postea rerum docuit euentus. nam id bellum fatali quodam consilio, potius quàm bellica ratione susceptum, sicuti maximis Hispanos periculis inuoluit, ita eos demum cuncta vertente Fortuna, inusitatæ victoriæ compotes fecit. At Cæsariani postquam ad Varum flumen qui Prouinciam ab Italia diuidit,

diuidit,terra,mariq.pari cursu peruenere. Andreas Auria Gallicæ præfectus clasſis,ab alto in conſpectum ſe dedit;ſecundoque vſus vento,cum valida claſſe, Vgonem tormenta in terram exponere properantem eſt adortus.quo ille animaduerſo diſcrimine,quanta potuit celeritate, retro iter auertit. nam onerariis vti diximus multo erat inferior, tres tamen eius triremes, quæ retardante euro promontorium ſuperare nequiuerant, vltro in littus ſeſe intulerunt. Nec dubitauit Auria eas perſequi, iamque occupatas ſuo milite & rudentib.iniectis alligatas ſpectante exercitu, remulco in altum captiuas pertrahebat:quum id elato perturbatoque animo minime ferens Piſcarius,aduocato promptiſsimo quoque militum in mare ſe coniecit, ita vt vmbilico tenus per mare peruaderet, contempta omni tormentorũ procella,quæ è Gallicis triremibus effundebatur: atque ita fœlici auſu interfectis & eiectis Gallis; præciſiſque funibus,vnam atque alteram triremem ſeruauit,quas demum vacuas omni militari inſtrumento vti iam dehiſcentes, ne hoſtis earum materia poti-retur, concremauit. Audiui ego à pluribus qui interfuerunt, nunquam Piſcarium vehemẽtiore impetu,vel maiore cum periculo, vti in re quanquam exigua,valde tamen aſpera,improuiſa,atque ancipiti dimicaſſe.Accesſit & aliud incommodum quanquam leue,in ipſis tamen rerum gerendarum initiis importunum. Filibertus enim Aurantius natione Sequanus, qui ad id bellum in Prouinciam ab Hiſpania nauigabat, quum à Cæſarianis late maria,conſpecta claſſe teneri crederet, imprudenter in Aurianas incidit triremes: & ab his circumuento myoparone, eſt interceptus. Hic eſt ille Aurantius qui Borbonio ad Romana mœnia tormenti ictu occiſo in vaſtanda vrbe capiendoque Pontifice Cæſarianis copiis præfuit.& nuper commiſſo cum Florentinis ad Piſtorium prælio, dum militis potius,quàm ducis munus implere contenderet, pene corrupta victoria, fuit interfectus. Nec multo poſt, decidentibus aduerſis ventis,Vgo triremes totis litoribus admouit, & tormenta magnamque armorum & commeatus vim,vti oportebat in terram expoſuit.atque inde duplici itinere, diuiſo exercitu ad aquas Sextias eſt peruentum. Quum ſatis lætis Sextienſium animis Borbonius eſſet receptus, multaque caſtella aut leuitate aut metu,quod præſidiis eſſent nudata,deditionẽ facerent, nonnullique equites & veteres Borbonii clientes in caſtra venirent;cupido inceſsit introrſus ad Auinionem atq. Lugdunum penetrandi: vt priuſquam Franciſcus ex Germano Heluetioque pedite iuſtas vires compararet,aliqua opulenta & ad ducendum bellum opportuna vrbe potirentur. Sed Borbonii conſiliis vnus omnium obſtabat Piſcarius diuina quadam prudentia inductus.qui nequaquam à mari temere diſcedendũ eſſe diſſerebat;quãdo nihil magis à ratione belli cenſeretur alienũ,quàm claſsis vſu ſponte priuari:quæ in vtroque rerum ſucceſſu ad omnes caſus terreſtribus copiis ſingulari adiumento futura videretur,proinde tentandam atque oppugnandam omnino eſſe Maſsiliam, & Rhodanus ſtatim

ea occupata, superandus, vt Cæsar summa facultate vti posset ad suppeditanda terra marique auxilia, vti à Perpenniano, & Salsulis per agrum Narbonensem se missurũ ad prima cœpti belli initia promisisset. Non esse periti Imperatoris, summi momenti consilia quæ victoriam, vel exercitus salutem respicerent, in dubiis & sæpe inanibus populorum studiis collocare, relictaque in tergo maritima vrbe atque ea portu insigni; in mediterraneas Galliæ regiones penetrare; cum exiguo præsertim equitatu, qua parte virium Galli domi & foris maxime valere consueuissent. Proinde tum alacriter esse procedendum, quum Cæsar à Pyrenæis incumberet, quum Britanni cum exercitu in Morinos traiecissent, quum equitatus, cuius opera plurimum indigerent, à Lanoio Carolo mitteretur. Quòd si in interiora Galliæ peruaderent, & forte studia Gallorum vti incertæ ferũt hominum voluntates, spe sua minora aut lentiora reperirent; & instante Rege qui totius regni vires exciuerit tantulis copiis aliquis durior casus incideret; Quod demum ipsos mari atque alpibus interclusos consilium pro salute capturos? Quod porro maius aut optatius Gallo Regi beneficium posse conferri, quàm illum toties de Gallis victorem exercitum in manifesta pericula hac plane exitiali consilii temeritate deuocare? vt quod Dii auertant inquit, eo circumuento de tot iniuriis, & cladibus acceptis grauissimam Gallorum omnium oculis Rex superbus vindictam sumat: & subinde tota Italia, vti nudata præsidiis, sine vulnere potiatur? Nihil harum rerum Borbonium magis permouit, quàm ea quæ de Lanoii voluntate nunciabantur. Is enim siue quòd Borbonii Piscariique gloriæ obtrectando malignitate quadam inuidebat, siue quòd Italiæ præsidio maioribus cum viribus omnino sibi remanendum arbitrabatur, nequaquam cataphractos vti fuerat pollicitus, summittebat. continuisque literis id obnixe flagitantes Duces adeo parum prolixe vel impudenter frustrabatur, vt Ricardus Pacæus Britanni Regis Legatus, qui erat in castris pecuniamq. attulerat, acerbissimis epistolis eum apud Regem suum & Cæsarem proditionis nomine postularet. Igitur relicto ad Aquas Sextias equitum & paucarum cohortium præsidio, quæ rem frumentariam expedirent, ad oppugnandam Massiliam est peruentum. Ex itinere ad Taurentium portum, Tolonæ, arx parua, quæ turrem habet insignem, terra marique expugnata est, in qua aliquot ingentis magnitudinis tormenta fuere capta, & in his eximiæ temperaturæ mirabilisque, violentiæ colubrina, Pisano bello celebrata, cui lacertæ cognomen fuit. Hanc iure belli partam Piscarius, in arce Iselana postea constituit, vt hostium nauigia ab accessu vel in triginta stadiorum distantia deterreret. Cingitur Massilia ferè vndique mari, & præaltis montibus, ab ea parte qua mare per angustas fauces se insinuat, portumque efficit: is duabus vtrinque turribus interiecta cathena permunitur: intrantibus occurrunt naualia, quæ mœnibus cohærent. pari modo supra ea, vrbis murus extenditur, sine fossa vetusto opere fabricatus. Imminet vrbi mons editus diui Victoris templo insignis: quem Galli præsidio imposito propter

aditus asperitatem facile defendebant. ab occidente vero mœnia aliquā to minore diligentia munita videbantur: ad eam præsertim portam, quæ ad sancti Lazari fanum perducit. ab eo loco quum Piscarius murū quatere statuisset, & in ponēdis castris milites essent occupati, paruoq. propterea cum præsidio tormenta equorū & boum iugis ad sanctū Lazarū traherentur; id conspicati milites Itali & Galli, qui in muro erant, repente è portu conscensis triremibus in eam partem litoris descenderunt, facileque fuso & dissipato præsidio, præcisis funibus, interceptisque iumentis tormēta occuparūt. Res erat subiti pauoris, & inconditi tumultus plena; vtpote quæ non minore cum ignominia, quàm incommodo Cæsarianorum audacissime à Gallis edebatur. eius fugæ deformitate conspecta Piscarius, cum tribus cohortibus ad litus descendit, commissaque vehementissima pugna, recuperatisq. tormentis, hostes ad mare vsque tanto impetu est persecutus, vt quum ad triremes se reciperent, & illæ suborta forte tempestate, quod iniquissima forte illis accidit, in portum refugere essent coactæ, desperata fuga trepidi in mare sese demergerēt; adeo vt nemo fere, præter ducem Leonatum genere Neapolitanum, qui erat transfuga, & ad supplicium seruatus fuerat, ex quadringentis circiter Italis & Gallis euaserit. Erat in præsidio Massiliæ Philippus Brionius virtute bellica, & gratia Regis maxime insignis: adueneratque secundo amne Rhodano Rencius Ceres cum Italorum & Corsorum cohortibus, magnoque apparatu tormentorum, nec deerant alæ equitum, & magna vis commeatus. mareque & Stecades insulas, quæ sunt contra portum valida classe certis stationibus obtinebant. Andreæque Auriæ in rę nauali singulari diligentia, & promptitudine expediendis omnibus reb. impugnandisque hostibus vtebantur. nam vbi milites per litus in conspectum se dabant, aut aliqua in castris eminebant tentoria, tum ab alto circunducta per litus classe maioribus tormentis petebantur. Exurgebat etiā ab ipsa media vrbe præaltus collis, vnde erat apertissimus in omnes partes prospectus, quem ingentibus colubrinis instruxerant; nullaque erat pars, vel propugnaculorum, vel mœnium, quæ nouis operibus non esset refecta, ac abunde munita omni genere tormentorum, & telorum. ob id interdiu noctuque, vel ad incertos ictus, quum nullis vel inanibus pilarum, & sulfurei pulueris impendiis parcendum putarent, castra ab omnibus fere partibus infestabant, tanta quidem pilarum frequentia, vt in tabernaculis noctu, ne conspici notarique possent, lumina passim extinguerentur: Piscarius tamen vnus omnium vel deprecantibus amicis, incredibili constantia, contemptioneque periculi, in mensis lumina semper retinuit, quanquàm non semel crassiores pilæ cum exitio metuque familiæ, tentorii lintea detersissent. Existimabat enim non esse viri fortis ea sollicite pertimere, quæ ab incertis casibus omnem vel exactæ prudentiæ diligentiam anteirent. neque eum ducem vel præfectum recte situs castrorum posse speculari, & motus hostium diligenter explorare, qui

ad fortuitos tormentorum ictus & strepitus meticulosa capitis declinatione terreretur. Quum obliquas fossas concidi excauariq. præciperet, per quas subuectis tormētis sensim mœnibus appropinquaret, qui in opere versabantur, soli malignitate maxime laborabant. Lapidosus enim, & fere sine gleba saxeus ager omnem vim fodientium militum, singulari contumacia respuebat neque vimineæ caueæ, quæ collocatis tormentis anteponuntur, vti disciplina requirebat, simplici terreno, vel cespite repleri poterant, quæ res multis & præsertim libratoribus exitium afferebat: quoniam ad magnos tormentorum hostilium ictus caueis sæpe disruptis frequentia vndique lapidum frusta in obiectos spargebantur. Dum hæc ægre fierent, Masilienses occulta militari portula repente egressi, Hispanos in opere occupatos inuaserunt. paucisque occisis & multis vulneratis, priusquam à proximis subueniri posset, fossa protinus expulerunt, vsqueadeo audacter, vt Gallis non modo ferramenta, sed vestes & arma, vti erant sine cura metuque deposita, deserere cogerentur. erant ii milites ex cohorte Philippi Cerbellionis, quos Piscarius asperioribus verbis castigauit, quòd non tántum sibi ipsis, sed præfecto summæ virtutis, insigne dedecus attulissent: verum aliquanto vehementius in Rodoricum Corium Ioannis Dorbini signiferum est inuectus, qui veluti metu præpeditus è proxima statione nequaquam mature adferendam opem accurrisset. Tum Rodoricus, qui elato animo ignominiam sustinere non poterat, faciam, inquit imperator, si hostes iterum eruperint vt me viuum, aut certe nobili fato functum magnopere commendes. neq. promissi fidem fefellit. Nam Piscarius quum hostes, vtpote secũdo eius diei successu inuitatos eadem porta erupturos iudicaret, Alfonsum Vastium cum delecta veteranorum manu abdito, & opportuno in sinu, circa ædificia collocauit: vt si hostes erumperent, præciso itinere interclusos in tergo cæderet. Nec multo post, Masilienses duce Vincentio Tibaldo Romano iuuene longe promptissimo audacter eruperũt. progressique audacius ad munitiones peruenerunt. Tum vero à fronte, & in tergo Hispani consurgunt, Rodoricus ante alios fortissime pugnat, resistit impigre Vincentius, sed eo cadente cæteri in fugam vertuntur. Fit magna cædes pro numero pugnantium. nonnulli tamen erumpunt, & ad mœnia cursum intendunt. hos quum Rodoricus intemperanter persequeretur, in ipsa porta traiectus concidit. Vastius autem suos protinus recepit, vt tormenta quæ è muro displodebantur, euitaret. Nec multo post Rentius Vincentii cadauer per præconem ad exequias requisiuit. pariq. pietate receptus est à Piscario Rodoricus, oculis & toto oris habitu, exoluti promissi, non sine lætitia ferociam adhuc spirans, quasi honestissima morte, totam hesterni flagitii ignominiam egregie consumpsisset. At Piscarius, vt hostium eruptiones reprimeret, perpetuam munitionem ad mare vsque perduxit. Et altiore propugnaculo in quo præsidium posue

rat,

rat, communiuit. Tum vero tanta vi murus tormentis quati cœptus, vt duo ante alia tormenta maiora ad irrequietam displosionem, hebetato metallo frangerentur: quibus disruptis, ea quæ ad Tolonem ceperant, in supplementum sunt perducta. Dum hæc ad Massiliam geruntur, Frãciscus ingenti cura anxius, coacta vndique pecunia, ab Heluetiis atque Germanis auxilia conduxit, equitum octo milia instruxit, partim ex veteribus equitibus, partim ex euocatis & beneficiariis. tormenta item currulia ex arcibus, & totius Galliæ armamentariis educta, subiectis innumerabilibus equorum iugis ad Auenionem conuenire iussit: quo Paliciam cum parte copiarum paulo antè præmiserat. Nemo erat è tota Gallia, qui non libens pecuniam, arma, equos, commeatus, contra Borbonium conferret. Quoniam ad dignitatem Galliæ pertinere videbatur in præclara fide persistere, antiquam inexhaustarum opum & copiarum opinionem tueri: & Regis iniurias defendere, quæ non tam ab hoste, quàm à proditore, & transfuga inferri dicerentur. Iam enim illa vetus inuidia magna ex parte decesserat, qua Franciscus acerbissima pecuniæ conquisitione cum quotannis bella renouaret, nec sacris etiam parceret, antea flagrauisset. Nam quisque procerum, & eorum qui sacerdotiis, & opibus valebant, quo nobilior erat & ditior, eo præclarius erga Regem studium ostendebat, vt nihil de Borbonii consiliis sibi communicatum fuisse declararet: Quanquam summa clementia Franciscus neminem ex coniuratis percussisset, & ante alios Pictauium à sancto Valerio regulum alæ nobilium regiæ custodiæ præfectum, ingratitudinis atque perfidiæ crimine conuictum, & iam à triumuiris rerum capitalium, ad locum supplicii perductum, eius filiæ & liberorum lachrymis condonasset. Tantis copiis Rhodanum traiectis, Galli Cæsarianis qui erant ad Aquas Sextias negocium facere, castella quæ defecissent, recipere, ex opportunis locis intercipere commeatus, studia hominum, si qui rerum nouarũ cupidi Borbonio fauebant, restinguere, & iis qui frustra in oppugnatione Massiliæ diutius hærerent, supplicia & compedes comminari. At Piscarius, quum muri partem multis ictibus ad satis latum aditum diruisset, reperit introrsus præalto aggere, ad altitudinem septem cubitorum mœnia antiquo opere permunita, nouasque tum ab hoste additas munitiones: vt non peruadere in vrbem nisi ingenti saltu, & incredibili cum periculo milites posse viderentur. Præterea tanta vis tormentorũ erat in vrbe, vt vix tutum fore putaret, cogere in vnum milites, & eas acies instruere, quas ad murum esset producturus: multos enim insignes viros tormenta discerpserant, & in his clari nominis Franciscum Cantelmum Italum, atque item Gusmanum & Aloisium Calecum Hispanos: præterea milites omnis generis strenuos circiter ducentos, ob quorum interitum, tametsi viris fortibus nihil erat timendum, respectabant tamen omnes Italiam, & veterani ante alios, qui aduentante Rege, nisi inde sese nihil vlterius lacessita Fortuna, integri celeriter explicarent,

fame & ferro cunctis pereundum esse iudicabant. Sed vrgebat Borbonius, & vehementer à Piscario postulabat, vt postquam satis muri tormentis esset dirutum, aggredi locum vellet, & vires atque animos hostium periclitari. Quid enim esse fœdius, quàm ausos oppugnare, quum demum summo labore murum aperuerint, cunctari vlterius, nec paratæ victoriæ fructum velle percipere? Non debere eum, qui primis, & certissimis consiliis inniti noluerit, in secundis demum, quæ ipse susceppisset, adeo caute subdubitare, vt quum nihil agendum, sed turpi fugá consulendum putet, reliqua consilia Cæsaris & Henrici, penitus euertat, se quidem eo esse animo vt honeste cadere quàm turpiter effugere malit. Tum vero reliqui Galli exules, idem vociferari, ipseque Ricardus Paceus Britannus, & Hadrianus Beurenus Belga quem Cæsar miserat, vti rei bellicæ parum gnari, contumeliosis prope vocibus petebant, vt pugnæ signum daretur. Erat in magno æstu consilii Piscarius, sed cuncta quæ illi loquerentur, summa iudicii patientia perferenda existimabat, ne salus exercitus imperitorum aut desperatorum hominum temeritate proderetur. Dicebat enim non sine ingenti militum clade in vrbem posse perrumpi. quòd si præsidium atque vrbem expugnarent, vti inusitato casu potius quàm certa ratione esset sperandum, non ne extemplo aduenturum Regem cum ingentibus copiis, ac hærentes prædæ milites in vrbe capta protinus obsessurum. Postquam Cæsar & Henricus secus ac ipsi sperauissent non modo arma non inferrent ad distinendum Regem Gallum, & eum diuersis implicandum bellis: sed nec vlla quidem in finibus præsidia parauissent. quòd si vti valde æquum esset temere subeuntes milites cum insigni detrimento pellerentur: Quis demum sauciatis & victis, atque ipsa denique tota spe deiectis, amissa parte virium, animus futurus ad receptum? cum Rex vindictæ auidus tota mole exercitus incumberet, qui iam Rhodanum transisse nuntiaretur. proinde omnem spem salutis in celeri receptu esse reponendam. Daturum enim se operam, vt non modo tuto expeditoque itinere, sed summa etiam cum laude, postquam vana spe auxiliorum essent decepti, in Italiam regrederentur. Quum Borbonius in sententia perseueraret cui erat parendum, Piscarius vt periculum, quod erat valde manifestum, etiam clarius Gallorum exulum oculis repræsentaret, omnes præfectos, & insignes centuriones è Germanis ac Hispanis & Italis, itemque Gallos qui Borbonii authoritatem sequebantur, aduocauit, præsenteque Borbonio, si repudiatis inquit cæteris consiliis nobis omnino tentanda est Fortuna expugnandæ Massiliæ vti Borbonio videtur, necesse est vt aliquos ex numero velocium atque audacium militum, ad mœnia præmittamus, qui in munitionem per effracti muri ruinas euolent, quid parauerint hostes, quæ natura mœnium sit introrsus celeriter speculentur: & quà impetum facere nos oporteat certissime doceant. Id quum Borbonius & reliqui omnes probarent, propositis præ

miis

miis, septem Hispani prodiere, qui se alacriter ituros profiterentur. Erat id summæ temeritatis, & certi prope exitii munus; Sed exigua erat iactura, quum totius exercitus salus paucorum periculo vel interitu redimi posse videretur. Sed Hispani dum incitati sinuoso cursu ad murum se proripiunt, & opera hostium despectant, excitata tormentorum procella protinus obruuntur, Quatuor interfectis, reliqui fœliciter sed icti tamen euadunt. renunciant Gallos pedites, & equites in acie post munitiones consistere, in eum locum tormenta conuertisse; aditum perrupti muri validissimis trabibus esse præseptum. cæcasque ibidem subesse fossas, quas sulfureo puluere, & leui materia ad corripiendam flammam multo oleo delibuta diligentissime repleuerint. tantamque demum esse eius loci iniquitatem, vt prius prima inuadentium acies torm̄etis, ferro, & flammis sit peritura, quàm ad manus, hastasque hostium perueniat. Tum vero Piscarius, vidistis inquit, & audistis commilitones, quas nobis Massilienses tam belle inuitatis epulas appararint, proinde si qui sunt quibus vita sit oneri, & obiter apud inferos cœnare velint, sine signo, sineq. tympano murum inuadant. qui vero salui esse cupiunt, & Cæsari fortem operam præstare tuerique Italiam volunt, me sequantur. Quo dicto cuncti ferme milites mouenda castra, & signa in Italiam referenda censent. Borbonius quanquam vltimam eius consilii necessitatem agnosceret, vehementi tamen dolore percitus discedit, nec aperto ingenio rerum suarum desperationē probe dissimulat. sæpe gemens, se deceptū & proditū queritur. nihil propterea animo se dimittit. Sed qui cunctis antea imperabat, sponte Piscario paret. Prospera siquidem Fortuna sicuti mortales sæpe facit insolentes, ita aduersa subactis æquitatemmoderationemq. restituit. Tanta enim Piscarii consiliis & dictis fides inerat, vt nemo vel militum vel minorum Ducum, eo auspice, & Duce, quicquam incommodi recipi posse existimaret. Diuinus etenim semper vates extiterit, quū ea quæ euenerant de Cæsaris diligentia, Henriciq. Regis volūtate, & de Lanoii fide, constanti omnium opinione eum ab initio prædixisse perspicerent. ante alios autem Piscario magnopere fauebant Germanorū Duces Azornius atq. Lodronius. Igitur quū quadraginta dies in oppugnatione frustra cōsumpsissent, circa finem Septembris quū esset meridies castra mouet. Tormenta aliquot maiora onerario nauigio imponuntur, atq. eadē via Niceam versus iter intendit. Quoniā Vgo Moncata, nauib. impar, Gallicæ classis metu, Monœci portu se tenebat. Is erat agminis ordo, vt leuis armaturæ equitatus cū Italicis cohortib. anteiret: Deinde tormēta ac impedimenta & demum Germani sequerētur, postremi omnium Hispani atq. Itali vti magis expediti atque agiles in tergo essent. Discedentes Cæsarianos Aurianæ triremes obuersis ad litus proris ac emissis identidē tormentis subsequebantur. Nec Massilienses erumpere ac instare postremis audebant, quamuis ad septem milia externorum militum in præsidio

essent. Et itinere autem receptæ sunt in castra eæ copiæ, quæ ad Aquas Sextias in præsidiis substitissent. Iam Franciscus ad Auenionem peruenerat, & proximi quique equites ita sese ad iter effuderant, vt Cæsariani magis ac magis propter inopiam commeatus atq. hostium aduentantiũ propinquitatẽ properare cogerentur, quum grauiora tormenta festinantes maxime retardarent & rotæ curruum sæpissime frangerentur. Piscarius in agro maximũ tormentum, ne eo potiretur hostis, apud sancti Maximini oppidum, defodit, eiusque rotas aliis curribus supposuit. Vbi vero ad Lucum oppidulum peruenit, Ogulius Gallus cum trecentis leuis armaturæ equitibus, nouissimos est adortus. accessit & Sala Vasco cum duab. cohortibus, atq. ita lacessendo premendoq. magnum tumultũ in postremo agmine miscebant, adeo vt Beurenus qui leuis armaturæ equitib. præerat, ægre sustineret, & ab Alfonso Vastio qui non longe aberat, opem postularet. Erat in ea planicie tumultus terrenus, quem iam cuncta Cæsarianorũ agmina transiuerant. Vastius in insidiis duas turmas & cohortes quatuor collocat, monetq. Beurenum, vt se cum simulatione timoris citra collem recipiat, se porro si intemperantius Galli persequantur, erupturum repente ex insidiis, & impetum in interclusos vndiq. facturũ. Nec consilio defuit euentus. Ogulius enim & Sala Gallorum more alacriter & cupide fugientes persecuti, in insidias inciderunt. Itaq. Vastius præteruectos adoritur, conuertit sese Beurenus consurgentibus vndique Hispanis, Galli equites Ogulio duce metu territi magna ex parte profugiunt. Pedites vero deserti ab equitatu ac in medio circumuenti, capto Sala, ad vnum omnes conciduntur. Dum hæc fierent, Memorantius cui Rex persequendi hostis curam attribuerat cum ingenti equitatu in conspectum se dedit, veluti Ogulio dimicanti auxilio futurus. Is biduo ante Cæsarianos consequi potuerat, atque eorum agmen perpetua vexatione demorari, si præsenti opera earum alarũ quæ Longauillæ Reguli erãt & iam in Sextiensem agrum peruenerant, vti voluisset. Sed turmas proprias & sibi notas lõgius à Cabillono euocare expectareq. maluerat, qua mora opportune interiecta, Cæsariani expeditius iter nacti, præter patentiora loca nullis affecti incõmodis euaserunt. Erant cum Memorantio clarissimi duces Obegninus, Federicus Bozolus, Clietta, Floranges, quos vbi Borbonius est conspicatus, inferri signa, & retro peditũ agmina conuerti iussit: tantus enim ei viro ad conferendas manus ardor inerat, vt vel temere, modo ad manus perueniret, ad multum spatium esset secuturus, iamque Gallis modico passu, reflexo agmine abeuntibus, aliquantum temporis ad inanem spem consequendi esset insumptum, nisi Piscarius seuerissime reclamasset. Conuersus enim ad Borbonium, quid à nobis inquit, magis hostes deposcunt & exoptant, quàm vt peditum agmina ab instituto itinere conuertamus? & in ipsos summa stoliditate deferamur? an non ipsi equites, omnem peditum nostrorum celeritatem, vel modicis passibus eludent? scilicet vt paululum distinendo, nostrum iter

demoren

demorentur, & craſtina die adductis regiis copiis, quàs obliquis itineribus, vt ſaltus præoccupent, appropinquare audiſtis, nos demum interclusos & obſeſſos delcât: aut quod morte ipſa durius foret, exutos armis, ingenti ludibrio, ſub iugum tranſmittant. Hæc vbi palam eſt prolocutus, ſigno dato, cunctos qui acie exceſſerant & contra hoſtes ire pergebant, ad agmina reuocauit, tanta feſtinandi adhibita celeritate. vt tormenta quæ deferre non poterant, multo ſubiecto igne conflaret atque perrumperet, & metalli fruſta ſarcinariis iumentis imponeret. Quum ad Loſarcum eſſet peruentum, Piſcarius fit certior Germanorum manum in villa ſubſediſſe, neque coactoribus agminum monentibus, vt cæteros aſſequerentur, parere velle, idcirco ad eos regreditur, hortatur vt ſe celeriter ad iter expediant, at quum illi oſcitantes ſe viæ labore ac æſtu fatigatos ſimularent, nec dicto audientes eſſe vellent, eorum ſegnitiem ſeuere caſtigandam exiſtimauit: multi enim ad Gallos tranſire, certiore cum præmio & minore cum labore cupiebant; ad quos iam magnus Germanorum numerus cofluxerat. itaque ædificiis ignes ſubiecit, repente que multis combuſtis, reliquis iter capientibus, vel ignauiam eorum vel perfidiam opportune vindicauit. Eo modo paucis diebus ad Nicæã eſt peruentum, neque quiſquam Gallorum Cæſariani agminis terga laceſsiuit. à Nicæa Piſcarius vt itinera expedirent, commeatus pararent, alpinos tramites temporariis operibus ſedulo munirent, Mercadũ præmiſit, & cum eo Villaturellum cum ſclopettariis. tantaque diligentia & patientia militum iter eſt factum, vt cum omnibus fere calcei deeſſent, ex recentibus iumentorum coriis atritos pedes communirent. Interea Franciſcus ad Aquas vſque Sextias promotis caſtris Cæſarianos, itinera infeſta atque aſpera incredibili celeritate emetientes minime perſequendos ratus, in Italiam magnis itineribus per Cottias & Pœninas alpes tranſire conſtituit, ſcilicet vt eos difficultate itinerum per conciſos calles, nullo præſertim inſtante hoſte, retardatos, præcurrendo celeritate ſuperaret: præoccupataque Ciſalpina Gallia, quæ eſſet nudata præſidiis, feſſos demum è Liguria redeuntes Padi tranſitu prohiberet. Ferunt Frãciſcum, quum id conſilium ſibi & toti Galliæ fatale ſuſciperet, nequaquam vti conſueſſet de re præſertim tanta ſingulos duces conſuluiſſe: Sed decreto ſtatim in animum inducto, tantum rogaſſe, vt expeditioni ſuſceptæ, impigre fauerent; cunctiſque induſtriæ militaris cogitationib. & adiumentis darent operam, vt propoſitas difficultates nauiter enitendo ſuperarent: quando pulcherrima omnium victoria, non multis opib. non valida vi armorũ, ſed vna tantum celeritate peteretur. Edicta profectione tantus fuit Gallorum ardor in apparandis ac expediẽdis ad iter rebus omnibus vt inſigni ſtudio incitati Regis cupiditatem adæquarent. Primaq. agmina pene prius in Italiam tranſirent, quàm quicquam de Regis conſilio motuq. vel à magnis principib. omnino ſentiretur. Primus omniũ Nicolaus Campanus antiſtes, qui componẽdæ controuerſiæ cauſa

ad Reges missus, à Cæsare redibat, in Gallia fuerat retentus, pernici tabellario de Francisci transitu Clementem monuit. Cæterum Piscarius qui eadem de Regis profectione petendæque Italiæ consilio fuerat suspicatus, die noctuque per aspera saxa nihil intermissis itineribus in Albingaunos Ligures peruenit: atque inde per Finarium & Carnissarium saltum, diuiso exercitu, ad aquas Statiellas est peruentum. Inde ipse vt de bello consultaret, mutatis ad celeritatem iumentis, ad Lanoium, is enim ab Asta, Alexandriam atque inde mox Ticinum se receperat, contendit. Alfonsus vero Vastius, qui Massiliensi bello peditatus Imperium Cæsaris voluntate iudicioque ceperat, cum exercitu à Statiellis profectus, tantam peditibus vel perpetuo viginti triũ dierum itinere defessis, maturãdi necessitatem imposuit, vt fluminibus vado superatis & sublatis fere omnibus naturæ desideriis, quæ vel exiguam quietem requirerent, eodẽ die superato Pado in spatio quadraginta quinque miliarium ad vrbem Ticinum peruenerit, singulari hercle totius exercitus felicitate: vt cum supra duodecim milia sarcinariorũ iumentorũ traheret, nullum omnino militis impedimentum in tam longo infestoque itinere reliquerit. Hic est ille receptus nequaquam fugæ persimilis, supra omnem militarium operum laudem, maximorum ducum iudicio celebratus, quo vno facinore vti summæ admirationis, Piscarium gloriari solitum ferunt, quum alioquin de se loquendi parcissimus, quæ laudem adferrent, singulari modestia reticeret: quasi eo tantum gloriæ fructu foret contentus, qui præclare conscientiæ esset insitus, nec in propriis, sed alienis in labris feliciter efflor eret.

LIBER QVINTVS

FRANCISCVS àb Alpibus Taurinoque digressus ad Ticinum amnem tanta celeritate contendit, vt tormenta quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detracta nauigiis imposuerant, à Gallis in amne deprehensa raperentur; misitq. caduceatorem antiquorum fecialium more cum liliata prætexta, qui Mediolanenses ad deditionem hortaretur, & cum eo Michaëlem Salassum Regulum cum ala equitum, itemque Ludouicum Balbianum cum Insubrum exulum manu, qui vrbis portas occuparent. Iam enim Franciscus Sfortia Cæsarianorum diligentiæ diffisus, communita arce, relictoque Mediolano trans Abduam ad Pisleonẽ se receperat. Hieronymusque Moronus qui consiliorum omniũ erat arbiter ad Populũ cõcionatus, sacramẽto ciues exoluerat, & vt

perquàm

perquam mature se dederent Gallo Regi, ne frustra cunctando patriam in discrimen adducerent, veluti desperata defensione suadebat. Insubres enim ad paucos redacti erant, quod nuper vastante vrbem atroci pestilentia, per agrum in villas ex summo vitæ periculo cõfugissent: nam paucissimis mensibus ad centum milia hominum ea lue absumpta ferebantur. Propterea neque possessionum fructus, vinaque præsertim non vno in loco, etiam tum pendente vindemia, in vrbem conuehi, neque agricolæ dissipati ac sibi vndique timentes ad opus muniendæ vrbis cogi poterant; & quòd maxime intererat, imperandæ exigendæque pecuniæ facultatem, inopinatus tanti hostis aduentus celeritate præripere videbatur. Erant ob id multorum animi metu consternati. Sed vigebant tamen præclara studia quorundam optimatium pariter ac infimæ plebis, erga Sfortianum nomen, vociferarique iam cœperant noti ignotique homines non esse desperandum; sed Cæsarianos ad vrbis præsidium Ticino protinus euocandos: ne Galli sæui regnatores vrbe reciperentur: qui toties victi & à mœnibus repulsi, tum demum, nequaquàm ab iniusta ira cunctis, & Gibellinis præsertim extrema supplicia denunciarent. Itaque duces quum Ticini essent in consilio frequentibus nunciis Mediolanum accersuntur; ob eamque rem, ne populi studio & tantis optimatiũ obtestationibus deesse videantur, eundum esse decernunt. Euocat etiam Franciscum Sfortiam Piscarius, oratque vehementer, vt neque suæ neque publicæ causæ deesse velit, res fore incolumes demonstrat, si se Mediolanensibus ostentet. Sed is quum facile obtemperaret & Mediolanum esset profecturus, in itinere didicit supra Binascum Gallicas turmas ex Casæ Auratæ vico excurrentes militarem viam occupasse, quo periculo admonitus substitit: & mox adeo propere nauigio Cremonã est deuectus, vt Cæsariani Lanoiusq. præsertim non metu, sed occulto nutantis in fide animi consilio secessisse suspicarentur. Cæterum relinquitur Ticini præsidio Antonius Leua, vir egregie fortis & impiger. Is quum Hispanos secum quàm Germanos mallet: & contra Piscarius differeret Hispanorum cohortes per præsidia nequaquam esse diducendas, sed cõiunctas in vnũ inuictæ legionis corpus, ad incertos belli exitus omnino retinendas, Antonius facile assensit: Germanosq. omnes cum quingentis Hispanis, duabusque equitum alis Garcia Manrico duce retinuit. Præmittitur Mediolanum cum expedita manu equitũ Alarco, qui ciuium animos cõfirmet. Ipsi demum duo Caroli Lanoius atque Borbonius cum Piscario subsequuntur. Quorum aduentu nunciato Araldi atque tubicines Galli vrbe profugiunt. Salassus quoque cum suo atque exulum equitatu ab vrbe retro conuertitur. Quibus de causis Franciscus de Salassi atque exulum salute sollicitus Paliciam quem Heluetiis præfecerat cum viginti cohortibus; atq. item Ioannem Stuardum Albaniæ Regulũ cum trecentis equitibus cataphractis subsidio mittit. Sed ii cum diuersa via noctu iter facerẽt ad lucem vsque pererrando nec se coniungere, nec mature Mediolanum

petere potuerunt. Albanius tamen ad portam peruenit. At Cæsariani duces qui singulari ciuium voluntate fuerant recepti quum signa tantum tulissent; eaque rari milites tantis fatigati laboribus sequerētur, adessetq. hostis cum ingenti exercitu, ad Laudem Pompeiam se recipere statuerunt. Quum Romana porta exirent, per Ticinensem & Vercellensem deiectis custodibus prima Gallorum agmina in vrbem se intulerunt. Tū vero milites rubra cruce signati, cum Gallis qui candida notabantur, me dia in vrbe contendere, deferri per regiones, ipsi Mediolanenses suspensi, nihil se commouere. porro Cæsariani recipere sese iussi ad Romanā portam verti: Piscarius omnium postremus in tergo versari; temere inuectos Gallos sæpe reprimere: eoque modo frustra persequentibus Gallis, Laudem Pompeiam est peruentum. Ibi Piscarius reliquos milites quos pridie monuerat, vt à Ticino atque ea militari via quæ Binascum perducit, Laudem maturè deflecterent, incolumes recepit: quanquam eos Galli à Rosato vico progressi multis iumentis vetere præda onustis exuissent. Mediolano in potestatem redacto, & ciuibus benigne in fidem receptis, Franciscus ad Casinum quinto ab vrbe lapide castra ponit, Mediolanensibus per literas magnam spem certæ clementiæ atque humanitatis præbet: duces in consilium aduocat, omnium sententias exquirit, an præstet Ticinum oppugnare, quàm Laudem. Disputatur in vtranque partem, sed Franciscus ad Ticinum vrgente fato defertur, Boniuetti & quorundam opinionem secutus, qui Germanos longæ & inutilis militiæ tædio affectos, oblata pecunia corrumpi facile posse dictitabant; aut certe si obstinatè persisterent, eos demum grauissimi belli necessitate imposita, vti in summa auxiliorum & rerum omnium desperatione, deditionem esse facturos. Quibus Cæsari detractis, Hispanum leui armaturæ assuetum, suo certo statarii militis robore nudatum iri. proinde eum libenter accepta conditione, Neapolim esse rediturum. Quòd si Laudem oppugnent, non esse dubitandum, quin vrbs exigua, bis à Francisco Sfortia Bozoloque munita, egregie atque fortissime ab acerrimis ac ingeniosissimis veteranis defendatur. Sed in eo Boniuettus & cæteri vehementer erant decepti: Nam Piscarius Laudem repererat adeo inepte munitam & commeatu apparatuq. rerum omniū egentem, vt cōfecto statim ponte pedites noctu Abduam transirent, & Castriottum tātum cum ala equitūm in speciem præsidii, qui motus hostium exploraret, relinquēdum arbitraretur. Itaque Franciscus Albanium, omnino hostiū duces & Hispanos præsertim ad Laudem persequendos & tota mole exercitus oppugnandos esse prædicantem, misso Memorantio qui decreta deferret, ad se in castra Mediolano reuocat. At vbi Piscarius didicit Regem ad Ticinum oppugnandum conuolasse, vtpote qui cuncta diuino iudicio longissime prouidebat, Vicimus, inquit, milites, qui victi eramus, postquam hostis præpostero innixus consilio, nos omittit, & Germanos oppugnat, Galli hercle quo maxime valent, impetum amittent, & in longa
atque

atque hyberna obſidione vires hebetabunt, dum cum fortiſsima & peruicaciſsima gente nequicquam luctantur. porro è Germania nobis interim noui auxiliares aduenient. nec erit dubitandum, quin ſi bellum trahatur, illud mox cum ſumma ſpe nobiliſsimæ victoriæ finiamus. hæc ab ipſo tanquam vero vate dicta ſæpius fuiſſe, ab iis qui conſiliis interfuerant, cum ſumma fide didicimus. Nec multo poſt Lanoio trans Abduam ad Soncinum cum equitatu concedente, Borbonius in Germaniam vt à Ferdinando Cæſaris fratre auxilia peteret, profectus eſt. Ipſe Piſcarius Laudi Pompeiæ cum peditatu ſubſtitit, intentus in omnes occaſiones, quibus Antonio Leuæ obſeſſo adeſſe poſſet, & Gallo Regi Tramulioque item, qui Mediolano præerat, maxime noceret. Poſita eſt vrbs Papia, ita à Longobardis Regibus tanquam admirabilis appellata, quum Ticinum de nomine profluentis antiquitus vocaretur, in decliui ripa Ticini amnis, qui à meridie mœnia alluit, diductuſque paulò ſupra vrbem, ne tota aquarum mole mœnibus incumbat, & mox haud magno circuitu ad alueum reductus, inſulam efficit, hortorum fertilitate pernobilem; hanc vrbi coniungit pons lapideus eximii operis perpetua contignatione aduerſus omnes cœli iniurias elegantiſsime protectus: à Septentrionibus arcem habet inſigni ſtructura, & picturæ iucunditate celeberrimam, quæ ſepta ferarum & regiæ voluptatis viridaria late proſpicit; ea in ſpacio ſexdecim miliarium ingentes ſyluas continent, opacaque nemora, & campos multis amniculis irriguos ad omnem culturæ varietatem, & ferarum paſtiones pulcherrime diſtinctos. Ab occidente ſunt templa Saluatoris & diui Lanfranchi, inter quæ Franciſcus caſtra poſuit. Ad eam vero partem quæ orientem Solem excipit perpetuus tumulus iuxta ſeptorum murum extenditur, in quo tria eminent templa, ſub læuã eſt via militaris ad cauæ vallis ſimilitudinem depreſſa, quæ Laudem per ducit. hoc in loco Palicia caſtrametatus eſt. In inſulam vero Memorantius traiecit, vt egreſſus à ponte præcideret. primo die in eum munitiones ad caput pontis promouentem Antonius Leua repentinus erupit. Sed commiſſa acriter tumultuaria pugna, & cadente eius ſignifero dum regrederetur, conſilium ſumpſit abrumpendi pontis, atque ita extremo fornice præciſo, hinc Antoniani atque illinc Galli, ad teli coniectum oppoſitas munitiones extraxerunt; & perpetuis ſtationibus confirmarunt. Memorantius amnem molas frumentarias, quæ erant ſecundum amnem robuſtioribus nauigiis impoſitæ, & tota vlteriore ripa cathenis ferreis alligatæ, directis tormentis perfregit atque demerſit; turremq. lateritiã in ſua ripa in qua Hiſpani excubabant poſitam contra naualia cum exitio defenſorum expugnauit. quo incommodo accepto, Antonius molas truſatiles vicatim parare, & in nobiliſsimo Gymnaſio ſapientiæ ſtudiis dicato piſtrina inſtituere coactus eſt. Memorantius quoque paulo infra eam quam diximus turrem extra tormenti iactum alterum Ticino pontem impoſuit, vt ad mutuas ferendæ opis opportunitates Palicianus ca-

ſtris iungeretur; ſicuti ſupra vrbē à boccaſu priore ponte Galli milites ad Regia caſtra pari commoditate permeabant. At Franciſcus vbi cuncta late proſpexit & diligenter explorauit vndique terrorem Ticinenſibus propius admouendum ratus, producto tormentorum apparatu, & à ſuis & à Paliciæ caſtris murum quatere cœpit. Antonius vti erat ingenio peracri, diligenti, inuicto, militibus non deerat, vt omnibus laboris & patientiæ exemplis ad vrbis defenſionem accenderentur, neq; Antonio deerant Papienſes, per ſe Sfortiano nomini maxime deditis, & priuatis de cauſis, etiam Gallis infenſi. Vniuſque omnium Matthæi Beccariæ excellens ſtudium eminebat, is regnantibus Gallis vti Gibellinæ factionis princeps, per aliquot annos exul fuerat; ob id publicis priuatiſq; opibus non parcebat; hortabatur ciues, vt cætera omnia contemnerent, modo ſeſe & coniuges ac liberos à ſupplicijs & contumeliis tuerentur, Quando nulla ſalus victis eſſet ſperanda, & nulla deditis ſpes ſalutis relinqueretur apud ſæuiſsimam gentem, quæ vel data fide ſuis commilitonibus tot prœliis, & caſibus in Italia cæſis, vno maxime Papienſium ſanguine parentare percuperet. Quibus de cauſis non modo quiſque hoſpites ſuos Germanos pecunia egentes, liberaliter alebat, ſed alacriter in muri defenſione atque opere verſabatur. Ita Antonius ſingulari Papienſium ſtudio vſus, Germanis incredibili perſeuerantia, die noctuque in opere & ſtatione verſantibus, tantas introrſus munitiones erexit, vt Galli quanquam proſtrata ingenti mœnium parte, totis copiis murum inuadere non auderent. Sed tentata tantum propugnaculi expugnatione, quod erat infra Perticariam portam cum cæde multorum, & in primis Amabilii Centurionis reiecti pellerentur. A caſtris vero Regiis eodem puncto temporis vehementiſsime quaſſata eſt quadrata turris, cui Mediæ barbæ nomen erat. ea vtrinque adactis tormentis ſumma vi ab ima parte quaſſata, & ad lineam excıſa eſt. Sed dum corruit, incredibili caſu adeo apte in frontem prolapſa decubuit, vt quæ ingenti ruina patefacto aditu ingreſſuris Gallis nudare locum debebat, tanta opportunitate præſepſerit, vt cuncti nouam ac inſperatam munitionem non ſine tutelarium numinum præſenti ope repente enatam, & appoſitam mirarētur. Ita Franciſcus vbi vno atque altero conatu nihil ſe tormentis proficere poſſe animaduertit, & forte Longauilla Regulus regii ſanguinis adoleſcens, dum incaute ad vineas verſaretur, minore tormento eſſet interfectus, aliud magnæ molis & perdifficile conſiliū deſumpſit, Ticini amnis ſcilicet à mœnibus auertendi, vt eo, ſupra inſulæ caput, vbi veluti roſtro diffinditur, in Graualonem deriuato, per ſiccatum demum alueum, promotis tormentis & copiis vrbem aggrederetur. Erat enim ab ea parte murus ad ingentem tractum per ſe debilis & ſimplex vetuſti operis, & ob id etiam maxime neglectus, quòd vrbs ipſa præterfluente amne, nullo alio quàm eo loco munitior eſſe videbatur. Sed magna ad opus conducta hominum multitudine, quum ſublicis & phalangis in vado defixis,

atque

atque his perpetua cratium ſerie intertextis, non aduerſa ſed obliqua fronte aquam à Ticino ſenſim intercipere, & directis linteis telis, quas ab imo inſutum plumbum diſtendebat, in depreſsiorem Graualonis alueum deriuare contenderent, amnis autumnalibus pluuiis inflatus facile diſiectis operibus hominum ingenia ſuperauit: Ita vt Libratores & Aquileges, dum mirificæ artis inſtrumenta picturis & modulis oſtentando, ingenioſi Regis animum oblectant, omnem ſpem conſilii militaris eluſerint. Fuere qui exiſtimarent Franciſcum nequaquam operis difficultate deterritum, quàm magnis hercle opibus, & pertinaci conſilio planè peruiciſſet, ſed euidenti periculo adductum ab incœpto deſtitiſſe, ne Antoniani vbi ſiccatum alueũ ſtatim vidiſſent, totis copiis eruptione facta ad opprimendas Memorantii copias peruolarent, quibus difficillima ratione nec mature quidem ſuccurri poterat, quum à Regiis & à Palicianis caſtris, ſingulis tantum in multa diſtantia pontibus, inſula peteretur. Interea Clemens pontifex & Veneti cum Franciſco, certo fœdere coniunguntur. ſiquidem magnopere metuebant, ne ingentis animi Rex tantis innixus opibus, ſi Ticino potiretur, infeſto demum exercitu veteres iniurias opportunè vindicaret. Ex aduerſo etiam in Cæſarem multorum ſtudia refrixerant. cunctatius enim Cæſar quàm oportere, ad promerendas omnium voluntates, cum Franciſco Sfortia agere videbatur; quippe qui nondum codicillos, tot legationibus efflagitatos, ei tradiderat, quibus auguſtali poteſtate, adiudicati Mediolanenſis imperii iura petebantur. Quamobrem in ſuſpicioſorum animos cæca, nec aliena ab vſu rerum opinio, non inanibus coniecturis irrepſiſſe videbatur, Cæſarem, quum vndique victor foret, eiecto Sfortia, Ciſalpinæ Galliæ principatum protinus arrepturum, vt inde duorum demum Regnorum opibus fretus, totius Italiæ imperio potiretur: Id etiam Itali principes iniquo animo maxime ferebãt, quòd Cæſariani Duces poſt exactos Gallos pace parta, impotenti demum cupiditate, & planè ſuperba inſolentique audacia inducti, tantulis copiis Galliæ regnum inuadere auſi fuiſſent, vt exagitatis domi Gallis, atque his pro ſalute ad arma excitis, & in Italiam pertractis, conſtitutæ pacis ocium perturbarent, Non enim eos pro ſociis, & fœderatis haberi colique debere dictitabant, qui bella ex bellis ſererent, pacem pati non poſſent, nec vlla conditione quieti eſſe vellent: vt prætextu belli, prouinciarum populationibus alerentur. Si externos dominos fatali Inſubrum miſeria pati neceſſe foret, præſtare Gallos recipi quàm Hiſpanos, quando illi Ciſalpinam Galliam vti ſuam regionem, ac alteram veluti patriam tueri, & fœcundam maximeque florentem efficere conſueuiſſent, ſecus ac Hiſpani, qui tanquam alienam terram, quam eſſent relicturi, omnibus auaritiæ & crudelitatis exemplis vexarent, atque diriperent. Poſtulabat Rex Gallus à Pontifice Venetoque Senatu, vt neutri parti adeſſe vellent: ſpectatores tantum eſſent: nec tamen commeatus impedirent, ipſum per ſe daturum operam vt nul

lius ope ad ſuperandos hoſtes indigeret, ſi illi pariter à nemine vlla in re iuuarentur. quæ conditio ſicuti in præſens pulcherrima tanquàm ſpecie maxime vtilis & tuta, Pontifici & Venetis mire placebat, ita demum diiudicata belli Fortuna, in eo triſti rerum exitu, damnoſa & exitialis fuit. Miſerat Clemens ad Franciſcum, & ad Cæſarianos duces, Gibertum Veronenſem Antiſtitem, qui ſummorum conſiliorum erat arbiter, atque item Nicolaum Antiſtitem Campanum, qui ab Hiſpania Galliaq. redierat, ille Gallis impenſe fauere, hic Cæſarianis operam præſtare dicebantur, quanquam ambo ſummæ fidei ſummæque virtutis homines, nihil magis quàm Clementis nutus, rectiſsima voluntate ſequerentur. Exiſtimabat enim Clemens pacem cum vtraq. parte per idoneos ac amiciſsimos oratores eſſe pertractandam, vt ipſe tanquam ex æquo arbiter, quæ petebat, mollius atque facilius impetraret. Inſtabat itaque vt induciæ fierent, interim eas vrbes vterque teneret, quas ab initio belli cepiſſet, aut antea poſſediſſet. Id Franciſcus Sfortia minime probabat. Nec etiam de Ticino vrbe conuenire poterant, quum Cæſariani, qui auxilia propediem expectabant, nihil concedendum arbitrarentur, Nec Franciſcus ſuæ dignitatis eſſe putaret, ab ea vrbe diſcedere, qua ſe omnino potiturum ſperaret. Ita abrupta ſpe concordiæ Gibertus Romam redit. Franciſcus vero poſtquam aperta vis minime proceſſerat, & inopia tormentarii pulueris pilarumque maxime laborabat, ad obſidendam vrbem conuertitur, ratus Germanos rerum omnium, in dies, creſcente penuria, quin honeſta accèpta conditione domum diſcederent, nequaquam diutius obſidionem eſſe toleraturos. neque enim deerant, qui occulte Gallis fauendo Centuriones pecunia corrumpere conarentur. duoſque milites Hiſpanum alterum, & alterum Germanum, qui perfidiæ ſcelus de prodenda loci cuſtodia conceperant, deprehenſos Antonius Leua ſupplicio affecerat, & pœna proditorum in fruſta diſcerpſerat. Fuere etiã qui dicerẽt Azornium Regulum Germanorum Ducem prodendæ vrbis conſilium animo agitaſſe, pellectum ſcilicet magnis muneribus à Rege vt id perficeret. Sed eum ab Antonio fuiſſe præuentum, qui quum nõ obſcuris indiciis eius rei veſtigia deprehendiſſet, hominem ſummæ authoritatis ad epulas inuitatum veneno ſuſtulerit. Azornio certe vel inſonti ea Antonii cœna omnium fuit ſuprema: verum de ea re, vti falſa vel turpi, Antonius nullam vnquam poſtea laudem quæſiuit; ſed repentinæ mortis cauſam in vinum liberalius hauſtum reiecit. Erat Antonius ad magnas rei numariæ difficultates redactus. & quoniam ſubueniendum erat egeno militi, poſtquam ciues ferme omnes, tantis etiam affectos detrimentis pecunia penitus exhauſiſſet, ex templis donaria detraxerat, ampliora que ex vſu victoriæ Diis pollicitus, ea conflata, monetæ rudis demum nota percuſſerat. emiſsisque crebro nuntiis pecuniam à Piſcario vehementiſsime flagitabat. Intromittendæ vero pecuniæ quum nulla omnino via, portis ab hoſtium cuſtodia præſeptis, oſtenderetur, modum

Piſcarius inuenit, quo militum animos Antonius vel inclinatos ad deditionem, opportune confirmaret. Transfugerant ad Regem veterani duo milites Hiſpani Ciſnerius atque Romerius, ſupplicium veriti, quoniam inimicum notum militem, in caſtris interfeciſſent. hos Piſcarius per idoneos homines perpulit, vt eius homicidii noxam, inſigni facinore ad certum nauatæ operæ præmium expiarent; credebat transfugis Rex Gallus quos liberaliter ſuſceperat, quum ex captiuis eos perpetrata cæde ſupplicium effugiſſe didiciſſet. ergo illi accepta fide, Piſcario operam pollicentur: & ex nocturna excurſione ad præſtitutum locum à Piſcarianis aurum accipiunt; id tunicis inſutum occultant: & poſtridie, quum à Ticinenſibus porta egreſsis cotidiana exercitatione certaretur, ad pugnæ locum procurrunt, ſeſe ſigno dato Ticinenſibus permiſcent, & intra portam cum mutua lætitia recipiuntur. Horum beneficio Antonius ſingulos aureos numos ſingulis Germanis militibus diuiſit. addiditque peramplis promiſsis, auxilia breui ex Germania in Italiam peruẽtura, quibus nuntiis quum falſa veris abunde permiſceret, milites ſolito alacriores ad ferenda obſidionis incommoda reddebantur. Per eos dies Piſcarius, quum adeſſet Gibertus, qui de induciis mandato detulerat, didicit per exploratores Hieronymum Triuultium cum ala Gallica, qui ex Circumabduanis locis rem frumentariam expediret, Meltio in oppido conſidere: confiſumque loci munitioni, & ſtudio oppidanorum nihil ab hoſte vereri, itaque occaſione vtendum ratus, vt præſente Legato Hiſpanis militibus, neque manus neque animos obtorpuiſſe ad præclare audendum oſtenderet, vrbis portas concludi, & intenta cuſtodia ne quis omnino rem efferre poſsit, obſeruari iubet, communicatoque cum paucis conſilio de prima vigilia linteatas cohortes vti noctu conſueuerat, educit. brumalique nocte confecto quindecim milium itinere, ante auroram ad oppidi foſſas peruenit. Vigiles qui in muro erant, quum crebros igniculos ex ſclopettariorum funiculis ſcintillantes à longe conſpicerent, primo rati eſſe volantia inſecta quæ cicindelæ vocantur, Hieronymo rem ſerius ſignificant. Verum vbi continens agmen apparuit, id renunciant, & toto muro ad arma conclamatur. Tum vero Piſcarius ad Vaſtium conuerſus, poſtquam aduenimus (inquit) omnino nobis vel reſiſtente hoſte in oppidum eſt euolandum. Superate foſſam, & per ſcalas haſtaſque conſcendite. ego ab aduerſa porta, ne vnus quidem effugiat, vias obſidebo. Nec mora, in foſſas præalta plenas aqua ſe dimittunt: ſclopettarii muri coronam crebris ictibus infeſtam reddunt, ne defenſores in ea conſiſtant. Quum Vaſtius ipſe corpore ingens vix ſummo pectore ab aquis extaret, confertæ cohortes certatim ſe demittunt & enatant. pauci ſcalis, plures fraxineis innixi haſtis, & ſubleuati ſuccedentium humeris in murum euadunt. quum vigilibus deiectis in forum eſſet peruentum, Hieronymus cum paucis è porticu ſine galea erumpit, cum eo Vaſtius vti erat ante primos ſingulari certamine congreditur adactaque in frontem lancea, ab equo deturbat. in eoque tumultu ſerò

nomen profitenti dextra manus deciditur, quibus affectus vulnerib. paulo post interiit. cæteri equites paucis vulneratis capiuntur, oppidumque singulari festinatione diripitur. Nec plusquam sesquihorã Piscarius quietis & moræ militi concedit. atque ita quum à propinquis Gallis, qui erãt in præsidiis oppidorum, cauendum putaret, adhibita celeritate Laudem reuertitur, ea res tam breui spatio brumalis diei, per lutulenta itinera à pedite confecta, Gallos vti in pari discrimine per vicina oppida dispersos, vt vigilantius agerent admonuit vehementerque conterruit. At Franciscus vbi Cæsarianos duces ab induciis atque concordia penitus abhorrere, & è Germania legiones expectare comperisset, simulque in dies certior fieret, obsessos non modo frumento vinoque abundare, sed sæpe ad omnem vel profundæ pacis, ciborum copiam atque luxuriem epulari; cum valida exercitus parte Albanio Duce Neapolitanum Regnum inuadere constituit, ratus Hispanos ad defendendum Italici imperii caput, vbi plerique eorum liberos, vxores, domos, prædiaq. haberent, continuo relicta Gallia Cisalpina Neapolim esse reuersuros. Placebat hoc Pontifici & Venetis, vt eo timore iniecto Cæsarianos ad inducias compellerent. Sed nequaquam is erat Italis animus, vt Gallus Neapolitano Regno potiretur, vtpote qui opes Italiæ libramento quodam exæquare percuperent, summam in vno Rege potentiam magnopere formidãtes. nam sicuti Hispanis Mediolanense imperium arripientibus, totius Italiæ libertas omnium iudicio conclamata videbatur, ita si Galli nudatum omni præsidio Regnum, Andegauensibus regulis id maxime optantibus, intrarent; nemini dubium erat, quin mox, vti paucis ante annis acciderat, immodicæ, & superbæ genti foret seruiendum. Itaque Pontifex hisdem de pace consiliis incumbens, Albanium, qui cum Gallico exercitu per Calphurnianos saltus à Rhegio Lepidi in Etruriam descenderat, Lucensibusque & Senensibus pecuniam, commeatus, tormentaque & eorũ vecturas passim imperarat, Romæ recepit, ita tamen vt eius impetum quantis maxime posset in Cæsarem officiis nequaquam offensa Galli Regis amicitia, retardaret. scilicet vt Cæsariani imminenti periculo adducti ad eas quas antea repudiassent, induciarum & pacis condiciones recurrere cogerentur. Interea Borbonius quem in Germaniam profectum diximus, paucis diebus magni roboris auxilia coëgit. Neque enim liberæ ciuitates, quæ Augusto nomini parent, Cæsari deerant, neque quisquam Regulorum Ferdinando Cæsaris fratre in delectibus habendis ornandisque militibus alacrior & sumptuosior erat. à liberis autem fœderatisque populis missus est Georgius Franispergus cum viginti cohortibus. Ferdinandi vero copiis præfuit Marcus Sithius clari nominis dux & Italiæ præsertim bellis assuetus. Nicolaus quoque Salma è Norico excellenti virtute regulus, duorum ferè milium equitum alas adduxit, non robore modo virorum, sed equorum & armorum specie insignes. Veneti qui iis legibus cum Gallo Rege in amicitiam redierant, vt Cæsari nihil nocerent,

rent, Germanis transeuntibus expedita itinera, & commeatus abunde præbuerunt, atque ita Borbonius media hyeme, maxima omnium cum lætitia Laudem Pompeiam peruenit. Nec segniter à Francisco postquam desperatis induciis rem ad vim spectare prouidebat, maiora in dies præsidia parabantur, partim ex Heluetiis atque Grisonis, partim ex Sedunis atque Valesiis, qui ad Graias Alpes pertinent, suppleri etiam Italicas cohortes atque alas refici iubebat, conduxeratque item Ludouicum Palauicinum, qui Circumpadanos commeatus interciperet, qui à Francisco Sfortia ad Cæsarianos mittebantur. Sed eum temere transgressum amnem, ad Casale oppidum Sfortiani duce Alexandro Bentiuolo, fusis eius copiis viuum ceperunt. contrà vero bellicis casibus illudente Fortuna par vulnus, & nobilitate ducis aliquanto grauius in Liguria Cæsarianis est inflictum. Gerebant Galli bellum duce Salassio regulo aduersus Genuenses Sauonamque valida classe & firmis præsidiis obtinebant, præfecti classium Vgo Moncata & Andreas Auria intenti in omnes occasiones aderant. forte per exploratores ad Vgonem defertur Gallicas cohortes in Varagio oppido soluta statione desidere, id est oppidum citra Sauonam ad mare positum debili cinctum muro, eas cohortes Vgo se facile opprimere posse existimans, vt erat consilio repentinus noctu triremes Hispanicis cohortibus silentio complet, è Genuæ portu de secunda vigilia educit, & ad Varagium adhibita celeritate oriente Sole peruenit. Sed dum milites in terram exponuntur, & arduo ascensu oppidum circumëunt, Varagiani ad arma conclamant. Interim aduersus suboritur ventus, trierarchi triremes expediunt, Vgo cum cohortibus in littore deseritur. erant in præsidio Simon Tibaldus Romanus & Gigantes Corsus eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, ii capto repente consilio, haud longa oratione milites cohortati, adaperta porta sub signis erumpunt, nec Cæsariani eorum impetum sustinent, vtpote quibus abrepta in altum classe, & erepta spe fugæ, animi repente conciderant. Ita Vgo inops consilii dum fusis dissipatisque militib. frustra repugnare contendit, sine vulnere capitur. Superuenere etiam Aurianæ triremes quæ fortuna terra marique feliciter aspirante, Cæsarianam classem in fugam dederunt. Ea victoria Franciscus singulari lætitia est affectus, quoniam in spem veniebat Ligustici belli maturè conficiendi, vt inde mox Salassum cum delectis cohortibus ad se Ticinum in castra reuocaret. Germanorum etenim aduentus fama ingens dispersa per Italiam, de obtinenda vrbe, spes atque animos Gallis sensim minuebat, quum ex aduerso, Cæsarianis vehementer augeret. Per eos quoq. dies, Antonius Leua, Sedunos, qui ab occidente in suburbanis ædificiis nequaquā militari diligentia statione habebant, eruptione facta fuerat adortus. multisq. cæsis & captis, cæteris fugatis, Paulum Syluam eorū ducem inde pepulerat. Quib. de causis Clemēs pontifex de belli euentu maxime timere cogebatur. existimabatque me-

tum Cæsarianis propius admouendum, vt de induciis impetraret, quod antea postulasset. Ad ipsius etenim dignitatem, qui ad æquitatis & pietatis nomen Sacrosanctæ authoritati innitebatur, maxime pertinebat, vt vtriq. ab armis discederent, ipso disceptatore atq. arbitrio controuersiã componerent, vt ea arma quibus adeo funeste inter se deseuirent, aduersus Christiani nominis hostes verteretur. Sed ante omnia pulchrum erat atque magnificum solo consilio nulla impensa, Italorũ omnium libertati præcauisse: ne si bellum Marte iudice victoria finiretur, qui superior euaderet victricib. innixus copiis, victoria & fortuna vtendum arbitraretur ad perdomandos reliquos hostes, subigendamq. Italiam; quæ affecta viribus, & dissociatis principum animis, haud dubie in præmium laboris atque periculi victoribus cessura videretur. Sed Clemens alioqui ab inueterata prudentia circumspectus, dum fatali quodam errore inductus, neutri parti nocere velle vult videri, vtrunque tacito sensu vehementer offendens, sibi ac toti Italiæ graue & plane funestum bellum peperit. Erant plerique ex amicorum & familiarium numero qui recta quadam ingenii libertate suadebant, vt Placentiæ iustum exercitum pararet, consilia & vires cum Veneto ad id maxime parato, opportune commisceret, vt qui inermis, dum pacis conditiones armatis proponit, esset despectus, vim demum haberet ad compellendum, si Cæsariani vel Rex ipse ab induciis atque concordia pertinacius atq. insolentius abhorrerent. Quid enim Italo Principe, atque eo præsertim qui summæ pietatis atq. prudentiæ personã sustineret, tutius ac honestius esse poterat, quàm parato exercitu firmissima vti authoritate? & denunciato vtriq. periculo, in eum qui pacem abnueret, diuinis ac humanis armis deferri? atq. inde præclarissimo facto, in Italia pacem atq. ocium parare? sed fata obstabant, ne Pontifex ea cõsilia plena securitatis & laudis protinus expediret, vt ab his mox peccatis ac erroribus nostro merito diuina humanaq. omnia perderentur. bellici namque sumptus qui exhausto ærario impenderent, à conscribendis copiis Pontificem maxime deterrebant natura tenacem, & pecuniæ nunquam profusum, temperantia & cunctatione gaudentem, & ex alienis rerum successib. consilia sua expendere solitum. Quæ artes sicuti dignæ erant sancto moderatoq. pontifice, qui peculiari studio veterũ more sacra procuraret, ita ei importunæ ac exitiales esse videbantur, qui generoso fortiq. consilio ad salutem omniũ excubare vellet, vt Italia validissimarũ gentium pertinacibus armis vexata, ab imminenti interitu incolumis & libera seruaretur. Igitur Clemens, quum pro Cæsare animus esset in officio, & Francisci, Gallorumque item res saluas & florentes esse cuperet, vt medium se gerere videretur, Albanium monuit, vt ex Romano agro per Sabinos in Regni fines maturaret, scilicet vt eo metu territi Neapolitani, qui omni militari præsidio nudati erant, ad defendendam omnium salutem, è castris copiarum partem euocarent. Iam Albanius ad Eretum, exercitu Tiberim ponte traducto, sese in Aquilanorum fines

insinuare

insinuare cœperat, & Rentius Ceres ex his oppidis, quæ Gallis fauebant cohortes conscripserat, totiusque Vrsinæ factionis clientelas ad arma ex Spoletinis agris commouebat. Quo timore adductus senatus Neapolitanus ducib. & Carolo Lanoio imprimis, in castra perscripsit, Albanium cum iusto exercitu Regni finib. appropinquare: excitari passim in prouincia Præcutina, Aquilæque præsertim, vetera Andegauensium studia: defecturos esse populos, ipsamq. Neapolim hosti cessuram, ni mature subueniant: quando omnia hosti aperta & exposita videantur. Non esse cur præpostera belli ratione vti velint, & prius aliena quærere, quàm propria tueri contendant; quid enim peruersius & stultius, quàm procul à domo, contra totius Italiæ cõsensum de alieno imperio dimicare? vt interim ab insana animorum obstinatione id regnum quod vere ipsorum sit, & Cæsaris proprium, celeriter amittatur? falli ipsos, aperteque decipi, si sperarent post partam de Gallo Rege victoriam, quæ esset incerta & in lubrica Fortunæ manu posita in tempore perditis prope rebus opem ferre. proinde desinerent cunctari; vnumque succurrendi, maturandique consiliũ susciperent si saluam Cæsari Neapolim esse vellent. His literis Lanoius magnopere commotus sibi in Regnum omnino properandũ esse censebat, cum equitatu præsertim Neapolitano & expeditis Hispanorũ Germanorumq. cohortibus, Erat enim de salute Regni, quod eius curæ à Cæsare peculiari munere fuerat demandatum, magnopere sollicitus. Porro Piscarius veluti iam explorata victoria elatæ grauitatis & diuinæ prudentiæ plenus, hominis tanquam importuni, & nimium de belli summa diffidentis consilium vehementissime reprehẽdere; contestariq. res fore perditas, & magnis rationib. in consilio demonstrare, nihil esse periculosius ac alienius à tota belli ratione, quàm si bipartito exercitu, diuisis viribus, dimidiataq. spe iam conceptæ victoriæ, duobus simul grauissimis bellis occurrant. Quod maius inquit beneficiũ Rex Gallus, à nobis tanquam insanis ducib. poterit expectare, quàm vt, dũ tu Lanoie Carole decerpto omni flore militum, & veterano equitatu abducto, Albaniũ media hyeme per totam Italiæ longitudinem cõsecταris, nos hic inter ambiguas veterum sociorũ voluntates equestri præsidio nudati, & quod me plurimũ angit, dempto robore hominum cum infirmis ac eneruatis legionibus relinquamur? Vincet hercle vbique Rex Gallus, si semel hic vicerit. nam eò rem, vt video, fortuna deduxit, vt vno mox prælio decernatur, vtrum Cæsar, an Gallus Italiæ leges sit daturus. proinde totis animis ac viribus in vnam conserendæ pugnæ occasionem incumbendum esse arbitror: vt tot superiores victorias, quas de hac gente semper tulimus, vno veluti extremo virtutis opere edito, confirmemus. Nec dubito postquam non modo numero pares hostibus videmur, sed disciplina recentique hoc & planè inuicto militum robore superiores sumus, quin audendo & sicuti hactenus semper fecimus, fortiter pugnando, aut de cæso Rege superba spolia, aut quod malim, de eo vi capto, nobilem triumphum

Cæsari referamus. Irrumpat interim, dum nos hic vincimus, vt lubet Albanius in Aquilanũ agrum, & Interamnates ac Pelignos percurrat, quem pontifex suspenso studio tantum abest, vt progredi & regno potiri velit, vt eum iniectis moræ causis passim retentet, scilicet ne spem pacis corrũpat, si à Gallis celeri fælicique successu Neapolis occupetur. Ergo si sapimus omnium iudicii decretum esse debet, vt hinc castra moueamus, & contra Regem coactis in vnum copiis signa proferantur. Ille ædepol, aut metu cedet, & cum infamia Ticinum vltro obsidione liberabit, aut certe si obsidere perseueret, iniquissima conditione ancipiti distractus cura cũ duplici hoste summum dignitatis atque salutis periculum subibit. hanc Piscarii sententiam ipse ante omnes Borbonius maxime probauit, nec cõtra à Lanoio disputatum est, vtpote qui dempta omni solicitudine, metuque depulso ea Piscarii oratione, alacrior factus esse videbatur. Hærebat tamen Lanoius ac dicebat se de militum voluntate magnopere dubitare: quoniam rumor enatus esset in castris præfectos cohortium signa ex hybernis non prius moturos quàm militibus vna atque altera stipendia soluerētur. Erat enim apud duces summa pecuniæ inopia, quod eam Sfortia tot incommodis circumuentus suppeditare nequiret & milites quum gratuito Cremonensis & Laudensis agri copiis alerentur, si propius hostes accenderent, cõmeatus sibi defuturos putabant. Quem enim adeo stultum mercatorem & calonem erant inuenturi necessaria cibaria deferentem ad eos milites, qui rapto viuere magna ex parte essent assueti, nec alicũde pecuniã expectarent? per eos etiam dies acciderat, vt quũ Pontifex, qui Cæsari ex animo deesse non poterat, pecuniam ad Lanoiũ mitteret, eam Federici Bozoli equites, re per speculatores cognita ad Fidentiolam Placentini agri interciperent, & iam Germani stipendiũ quod domo discedentes acceperant, consumpsisse dicebantur, equitatus etiã veteranus adeo insigni contumacia sibi debita non mensium modo sed annorum stipendia flagitabat, vt dicto audiens nequaquam futurus esse videretur. Quibus rerum difficultatibus, quum Piscarius, cum Lanoii tũ quorundam togatorum qui consiliis intererant animos vehementer angi perspiceret, Desinite inquit timere: & hoc totum negocium de redimenda militum voluntate, mihi vni relinquite. Spero enim milites vti veri decoris & laudis auidos decet, qui mihi semper fidelem promptamq. operam tot asperis præliis præstiterunt, hoc bello, in paranda insigni victoria neq. mihi, neque Cæsari omnino defuturos. Atque ita dimisso cõsilio ad Hispanos contendit, eosque aduocata cõcione hortatus est, vt eo animo esse vellent, quo antea semper fuissent, hoc est egregio, ingenti, inuicto. Auditas etenim esse voces quorundam lixarum potius quàm militum, qui dicerent Hispanos nisi accepto duplici stipendio, non esse vexilla promoturos. eam rem fortissimorum hominũ nomine indignã, ita se vti falsam, in consilio diluisse, vt præclare etiam receperit, cohortes optima spe ad paratam victoriã anhelantes non modo mãsuras in officio, sed

cũcta vel iniquiſsima ad nutum militaris imperii,alacri animo ſubituras. hoc ſe de ipſis facile eſſe pollicitum,quoniam planè ſciret, Hiſpanos non mercenariorum militum more,vti operarios, ſtipendia facere : ſed pro gloria,pro imperio,pro triumphis,pro dignitate pugnare ſolitos. Quid enim inanius & importunius quàm à ducibus obæratis & egentibus, ſtipendia poſtulare? Quaſi ærario præſint,& non eis multo plura ac amplio ra quàm militi Cæſar debeat? qui tametſi procul abſit ab Italia, animos ſuorum tamen intueatur,quibus ex merito, non multo poſt cumulatam gratiã ſit relaturus.Poſtremo quid flagitioſius ac inſolẽtius videri, quàm conſternatis fœda opinione animis,ſtipendia in ipſo ſperatæ victoriæ limine flagitare? debere ipſos meminiſſe,qua ſpe animi, quo corporis cul tu,ab Hiſpaniis aduenerint. In quam demum,& opũ,& honorum,& nominis amplitudinem ante omnia,inopiam fortiter ferendo, ac impigre parendo peruenerint,non enim petulantia,alienatione, ſtultitiaque eſſe prouectos:neque tantas victorias corporis virtute potius quàm animi pa tientia fuiſſe conſecutos. Proinde ſecum intenti in ipſum illud priſtinæ virtutis decus ad capeſcendam victoriam animos confirmarent. inuidiã enim,quæ ex fœlici rerum ſucceſſu creuerit, omnino eſſe noua quæſita laude ſuperandam. An etiam ipſos ignorare?quod non in Italia modo, verùm & in Africa,illaque penitus ad occaſum repoſta India pugnaciſsi marum gentiũ victores euaſerint,tantum odiorum vndiq.eſſe contractũ, vt non plus ſoli ad ſalutem libertatemq. teneant, quàm quantum armati veſtigiis calcarent,adeo infenſos eſſe omnium animos? Propterea vt ſibi tutum atq.præpingue ocium pararent,extremo conatu adniteretur.fore etenim vt ſuperiorũ bellorũ decora,vnius clariſsimi prælii opima victoria penitus obſcurarent.non enim ſiue decus, ſiue prædam reſpicerẽt, omnium Europæ Regum longe opulentiſsimũ cum obſcuris aut certe parum illuſtrib.ducibus,quos antea deuicerint,eſſe comparandum. Quum hunc in modum ſumma grauitate peroraret, alacri inter milites fremitu exorto, à tota concione conclamatum eſt, ne de ipſorum voluntate quicquam dubitaret: ſed extemplo quò vellet, ſigna verteret, ſe enim continuo ſecuturos: quando ipſo duce,nihil ſibi vel in ſumma rerum dif ficultate defuturum ſperarent, agere ſe demum gratias quod tale de ſingulis iudicium feciſſet.& ſuſcepta cauſa, vti ducem parentemque decuit, vniuerſos interpoſita fide,turpiſsimi flagitii calumnia liberaſſet. Tum verò Piſcarius Hiſpanis præclare fauentibus, cohortium præfectos centu riones atque ſigniferos ad Germanicas legiones adduxit, vt ſurdæ feræque eorum mentes exemplo vincerentur: dictitabant enim Hiſpani, ſe æquo animo ſtipendii dilationem eſſe paſſuros, vt commilitones Germanos qui Ticini eſſent,perquam mature teterrima obſidione liberarent,proinde exiſtimare, legiones non pari modo alacritate,ſed ardentiore etiam ſtudio ſecum venturas, vt conſanguineis & fratribus ſummo periculo implicitis opem ferant, & concordibus animis pugnando,

pulcherrima victoria potiantur. Ea comitas Hispanorum cum singulari studio belli gerendi coniuncta Georgio imprimis Franispergo mire placuit. habebat enim Ticini filium nomine Gasparem, Azornio mortuo inter paucos duces non minus sua excelléti virtute, quàm paterna gloria florentem, huius de salute vehementer sollicitus, alios minores duces & signiferos interrogabat, an fide studio & alacritate pugnandi ab Hispanis vinci vellent, qui vnam prope quærendæ bellicæ laudis causam sequerentur. quum ipsi Germani præter decus necessitatis etiam & pudoris stimulis incitari deberét: ne tot milia fratrum & commilitonum, cum infamia Germanicæ gentis, inedia absumerentur. illos non esse fallendos, qui in fortib. ipsorum aduentantium dextris summã spem reposuerint; & in posterum singulos qui opem afferrent vti salutis & vitæ seruatores in cœlũ laudib. essent elaturi. Concionanté Franispergum plerique insignes Centuriones variis & amicitiæ & sanguinis necessitudinib. cum obsessis coniuncti, elata manu vt insigne studium significarent, alacriter adiuuabant. Piscarius per interpretes ex victoria, summa præmia pollicendo, integras legiones accendebat, Italicæ quoq. cohortes, tametsi ipsis multo plura stipendia debebantur, se Piscarii nutum sequi paratas esse, neq. animi liberalitate à quoquam vinci velle profitebantur. Ita contra spem omniũ cum summa laude Piscarii non sedatis modo, sed vehementissime incensis militum animis ad equites est discursum. Hispanicus equitatus quin fidei & laudi satisfaceret, durior est inuentus. Nam quum cataphractorum equitum segnis & stataria opera superioribus bellis extitisset, Iamque Piscarius antiquæ more militiæ, cuncta aspera, per pedites aggredi, & equitum leuis armaturæ opera uti esset solitus, vix senescentis cataphractorũ nominis famam in agmine sustinebant, Ita vt pedites cum his sæpe iocarentur aculeatis verbis interrogando, num feriæ essent, quod adeo compti quietique incederent, conspectoq. aliquo strigosiore vel annoso equo illum ab obesis clunibus bellum pullum, & qui nondum molares dentes emisisset cum risu passim laudabant, quæ contumeliæ equitibus erant deuorandæ, quum in accensis sclopettariorum funiculis iura belli posita viderentur. His de causis Piscarius vt eos pertinaci duratos obstinatione ad officium inflecteret, non modo eloquentia, quæ in ipso expedita erat & admirabilis, sed pecunia etiam opus fuit, qua eorum subleuaret inopiã, pudoremq. discuteret, quem tacita & tristi conscientia ab inertiæ nomine concepissent, Eam autem ab opulentis Centurionibus mutuo sumptam, ipsiusque priuato nomini prompte concreditam, quanquam erat exigua, adeo comiter diuisit, vt equites non paucorum dierum, sed totius anni stipendia recepisse viderentur. Pacato lustratoque exercitu castra ad Melennianum Piscarii iudicio sunt promota, nam tametsi id iter à proposito diuersum erat, id tamen ea de causa faciendũ censebat, vt Tramulio, qui Mediolani in præsidio erat, haud dubius de amittenda vrbe metus incuteretur, non enim Galli, arcem ab exteriore parte circumuallarant,

larant, vti antea ipse & Prosper ad impedienda auertendaq. externa auxilia, Lotrechii bello, paucis diebus perfecissent. ac simul Regem existimabat, de profectione ipsorum nuntiis acceptis, vti variis implicitum coniecturis, aliquid de loco, aut de vetere consilio mutaturum; quæ omnia cum ad perturbandos Gallorum animos, minuendamque regii nominis existimationē, tum maxime ad obsessos spe mirifica recreandos pertinebant. His cognitis Franciscus à diui Lanfranchi templo totaq. ea occidētali regione discessit, & vt propior hosti esset, in Paliciana castra ita se contulit, vt septa illarum ferarum, & viridaria tendentium equitum tabernaculis, lato ambitu, complerentur. Permansitque in vetere proposito, vt si hostes Mediolanum rectà contenderent, ipse continuo cum delectis expeditisque copiis Tramulio opem ferret: Si ad Ticinum verterētur, eos munitissimis inclusus castris aduentantes exciperet, vt bellum nihil intermissa obsidione, cum exteriore ac interiore hoste æquissima condicione gereretur. At Cæsariani vti instituerant à Melenniano, ad læuam deflectunt, & secundum Lambrum amnem, Ticinum versus reuertuntur. Erat ad læuam sancti Angeli oppidum rerum omnium copiis abundans, & frequenti mercatu celebre, cui præerat Pyrrhus Gonzaga Federici Bozoli frater cum equitibus armatis circiter ducentis, & quatuor peditum vexillis. id Piscarius omnino censuit expugnandum, ne Galli in tergo relicti itinera obsidendo frumentatoribus infesti essent, deterritisque circumuicinis populis, commeatus intercluderent. At Lanoio Borbonioque & item Germanis ducibus, magis placebat aduersus Regem rectà proficisci, neque vllum mora iniecta tempus terere, ne Antoniani diuturna obsidione fatigati animos despondērent, si tantorum auxiliorum famam, in difficili & ob id incerta oppugnatione oppidorum, consenescere conspexissent. quando eo capto oppido, & alterum etiam, quod esset in proximo nomine Sancto columbanum simili ratione videretur oppugnandum. Præstare raptim proficisci, & subitum terrorem regiis copiis incutere, vt recentissimis viribus, dum milites essent in officio, obsidionem soluerent, aut commisso prælio, nobili celeritate bellū finirent. Ad hæc quum Piscarius dixisset, quasi ab admirabili iudicio cæterorum ingeniis imperaret, duces statim in eius sententiam concesserunt. Nec mora opportuno in loco castra perquam egregie muniūtur, ipseque retro ad sanctum Angelum duobus inde millibus passuum contendit. De prima vigilia vimineæ caueæ proferuntur, ipse situ oppidi diligenter explorato, tormenta constituit contra quadratam turrim, eamque inalbescente statim cœlo, à fronte & à lateribus qua muro committitur, quassari iubet. In his rebus administrandis Antonius à Capua vir nobilis & Piscario carus tormento est interfectus: Quum turris multis tormentorum ictibus à fronte perrupta, & ad magnum hiatum patefacta conspiceretur, Piscarius extemplo virgultorum fascibus fossam compleri iubet: cohortatur milites, vt secum contēpto hoste in murum euadant. Tum vero Hispani Italique certatim æmulatione laudis murum aggrediuntur.

repugnatur egregie à Pyrrhi sclopettariis. multi vulnerantur, nonnulli cadunt, M. Antonio Capecio imprimis nobili ac impigro iuueni Neapolitano, aduersum pectus plumbea glande traiicitur. Quum prælium magis ac magis nouo successu militum augeretur, & Piscarius singulos nominatim accenderet, eum Dii immortales prope temere ab aperto loco subeuntem haud dubie protexerunt. nam plumbea glans infra costas adacta, miraculo quodam interiore in tunica segnis hæsit, & altera pila crassior ita caligam detersit, vt in crure liuorem tantum cum graui nota relinqueret. sed nihil eo periculo territus instaurata pugna, deiectisque defensoribus, turrim capit. Quæ vti erat vi tormentorum extrinsecus adaperta, eos qui cum Piscario ascenderant, ita interiore pariete incolumi protegebat, vt qui in oppido erant, & iam muro depulsi, in secunda munitione constiterant, è caua turre per fenestellas emissis sclopettis peterentur, nec ipsis vlla tam iniquo quàm inopinato casu contra feriēdi, vel omnino hostis conspiciendi daretur facultas. Eo modo quum Pyrrhi milites ex occulto frequenti pilarum procella sternerētur, & nemo vel strenuus in munitione consistere auderet, timore concepto, non modo animis sed corporibus fluctuare, & quod erat pauoris signum, respectare itidem cœperunt. Id Piscarius è turre conspicatus, Casadam sclopettariorum præfectum singularis audaciæ hominem perpulit, vt per fenestram in subiectum murum prosiliret. imperio Casada impigre paret, saltuque sese eiicientem, ipse Piscarius ausu prope insano omnium primus subsequitur. Tum vero clamore vndique sublato, cunctis enitentibus murus occupatur. tantus fuit accurrentium, & certatim incumbentium impetus, vt parum abfuerit, quin Vastium pondere armorum inter fasces depressum dum tumultuarie transcendunt, in fossa milites opprimerent. At Pyrrhus suis repentino metu territis, & fœde locum deserentibus, quum nequicquam increpando proficeret, in arcem profugit. Interfectis paulo minus cētum, & cæteris in fugam compulsis, quum ad prædam quisq. discurreret, Piscarius ad arcem Vastium misit, qui Pyrrhum ad deditionem hortaretur: ac simul denuntiaret, si vim experiri vellet, nullum postea iratis militibus clementiæ locum futurum: Si beneficio salutari haud cunctanter vteretur, omnes ad vnum incolumes abituros: quando nihil sibi vel antiquius, vel iucundius foret, quàm Italorum sanguini pepercisse, & eos liberos seruauisse, qui secū affinitatis necessitudine essent coniuncti. Soror enim Pyrrhi Colisano Cardonio, is qui prælio ad Bicocam cecidit Piscarii auunculo nupta fuerat quum, Pyrrhus prodeunte loquenteque Vastio, ab arce aliquanto grauius quàm oporteret, respondendo, aliquot more militiæ dierum inducias postularet, obstrepentibus ac irridentibus Hispanis, Vastius eum amice monuit, vt opem expectare desineret. Tum vero Pyrrhus eius suasu permotus, Piscarii arbitrio deditionem fecit. Ita Vastius in arcem receptus, Pyrrho & Caninio fratris filio spectatæ indolis adolescente, atque item Aemilio Cabria-

næ, & nonnullis equitum, & peditum præfectis, ne violarentur, in retractiore cubiculo reclusis, arcem adaperta porta militi diripiendam dedit. Pyrrhi loculus cum mille aureis repertus Casadæ in præmium occupati muri datus est. ipse Vastius Iberico equo, cui caballæ nomẽ erat, & quo postea vti longe præstantissimo in præliis vsus est, contentus fuit. Milites equis omnibus, qui fuere circiter septingẽti, & armis exuti, ea lege sunt dimissi, ne ante confectum id bellum, sub Gallo Rege militarent. Ipsosque duces, qui vt libertatem auro redimerent, iure belli cogi poterant, perhumano liberalique iudicio missos fecit. Franciscus postquam oppidum ab hoste captum didicit, quum iam alacri animo de ferenda ope deliberaret, vehemẽter in Pyrrhum est iniectus, quod ille ad minus triduo, se hostis impetum omnino laturum esse prolixe recepisset. Inde veteri innixus consilio, totum se contulit ad perficiendas munitiones, quæ ab ipso septorum muro ad Ticinum amnem pertinebant. Eo ambitu quinque cœnobia vt diximus ita cum latis hortis includebantur, vt Cæsarianis nisi perruptis his munitionibus ad obsessam vrbem peruadendi facultas omnium iudicio præcisa videretur: Ex his castris intra munitiones exteriores, quæ ad orientem vergebant, tribus in locis perfracto muro tres aditus in Parcum patebant, septa enim ferarumque viuaria vulgari nomine, quod principis edicto parcendum sit feris, Parcum appellant; hos aditus veluti ingentes portas ob id Rex effici curarat, vt equitatus qui ferme omnis in Parco ad læuam iuxta nemora tendebat, & magno circuitu his copiis, quæ ad occidentem citra sancti Lanfranchi templum in statione remansissent, propter loci propinquitatem præsidio erat, cum legionibus iungeretur. Ita Regia castra hinc Parci mœnibus, illinc Ticino amne inter duas munitiones adeo munita erant, vt multitudine tentoriorum & ignium frequentia ingentis vrbis speciem præberent. At Cæsariani recepto in castra Piscario, qui non modo celeris ac opimæ victoriæ gloria, sed quod in Duce rarissimum semper fuit, muralis etiam coronæ laude conspicuus aduenerat, extemplo castra mouent, & ad Lardiragum oppidum quinto à Regiis castris miliari instructa acie procedunt, iam enim ab antecursorib. tumultuarie pugnabatur. Ipseque ante omnes Gallos Ioannes Medices cum expeditis turmis, quibus pernicissimos pedites admiscebat audacter prouectus, adeo magnum in primo agmine tumultum excitarat, vt plerisque ea die, quin vniuerso prælio certaretur, explicari acies minime posse censeretur: tormenta quoque vno tempore à Cæsarianis sunt displosa: vt obsessi, auditis bombis, ipsorum aduentus certissima spe complerentur. Interim Germani pugnandum esse rati, quum eos Franispergus & Sithius hortarentur, in genua procubuerunt, & truci murmure, quodam carmine enuntiato, caua manu, collectum solo puluerem in terga spargebant, qui mos erat antiquissimus eorum qui se pro Principe victoriaque deuouerent, ac iurarent, se nisi victores domum non esse redituros. Cæterum dirempto equestri prælio, Rex suos in castra reduxit: Cæsariani vero iuxta Parci muros, ad Pratam &

Trelibrerium vicos ignobiles deflexerunt. adeoque in intimum eius angusti agri sinum, promota sunt castra, vt minus sex stadiis Gallorum munitiones inde distarent: & tabernacula certis tormentorum ictibus peterentur, adactaque est ferrea pila ingens in Borbonii prætorium, quum dudum benigna sorte dimisso consilio, cæteri ferme omnes Duces exiuissent. Erat durissimum anni tempus, pluuiis, & frigore fœda hyems, itinera lutulenta, ager omnis pabulo exhaustus, arboribus glaber, quum Galli in trium amplius mensium obsidione, nec pomiferis quidem arbusculis, & vitibus pepercissent. hæc omnia Cæsariani fortiter ferebant, & cuncta extrema æquo animo se laturos, vt Gallorum munitiones perrumperent, Antonianis quotidie significabant. porro Galli maiore rerũ omnium commoditate & cópia vtebantur; vtpote qui duobus diuersis pontibus Ticinum iunxissent, & late frumentarentur: magnaque ex parte sub tectis, & in amplissimis templorum porticibus hybernarent. Porro alii quum militum industria ex rerum necessitate magis ac magis acueretur, in linteis & contabulatis tabernaculis, focos cum vaporariis tubis ad excludendum fumum, elegantissime fabricarant. Id enim erat Regii animi decretum, vt non prius ab obsidione discederet, quàm vrbe foret potitus. Propterea additis nouis operibus munitiones augebat, propugnacula, fossæ, aggeres, castrorum portæ, tormentis instruebantur: vt facile posset repugnare, si Cæsariani ad oppugnãdum accederent, quos nõ diu sine stipendio contineri posse sperabat: ac simul Venetos, ac Pontificios proximarum vrbium prætores, arbitrabatur in dies angustius, & lentius commeatus Cæsarianis esse præbituros. Interea omnibus fere horis, & diuersis in locis certabatur. Antoniani frequenter erumpebant. Ipse Piscarius incredibili vigilantia, assiduitate, interdiu noctuque pererrans & circumiens, hostium munitiones, dabat operam, vt distincte cognosceret, quæ forma aggerum, qui mos vigiliarum, & stationum tenor, quis propius custodiæ locus, Gallo an Italo, Heluetio an Germano militi esset attributus. Nihil enim his quæ milites referrent temere credendum arbitrabatur, quum per se cuncta oculis spectare, & propius contueri vellet, ne à quoquam imprudenter deciperetur: ita accurate, vt prope solus sæpe in ea loca hosti subiecta procederet, ad quæ vel intrepidi gregarii milites penetrare recusarent. Erant casæ humiles inter bina castra paulum extra Gallorum munitiones Parco ita coniunctæ, vt ab his qui introrsus erant, per exigua muri foramina sclopettis appositis, facile defendi possent. In his stationem habebant duæ Germanorum cohortes, ex earum numero quæ à Gallis Nigræ appellantur. has Piscarius cũ delecta manu sclopettariorum inopinantes adortus ita perturbauit, vt aliquot interfectis, pluribus vulneratis, quanquam acerrime resistentes, & à legione per muri foramina adiutos, inde cum ignominia spectantium Gallorum depulerit, in eas tamen haud multo post, Germani adiecta noua munitione redierunt. quæ res minutis præliis materiam præbebat,

quum

quum Germanis vario euentu defendentibus, Hiſpani audaces, importuni, omnibus prope horis, de eius ædificii poſſeſsione dimicarent. Nec multo poſt à noua contentione, paruus ab initio tumultus in pugnam ingentem, & cruentam exarſit. Quum enim grex pecoris paulo extra Gallorum vallum herbido in ſolo vagaretur, & Hiſpani præda inuitati audacius ſuccederent, multiſque in hoſtem ſclopettis repente emiſsis, pecora raperentur, clamore vtrinque ſublato, adeo prælium ſæpe renouatum, & protractum accurrentibus vtrinque auxiliis creuit, vt tumultuoſiſsime, & acerrime certaretur. Vaſtius inclinatis primis auxilium tulit; eò etiam cum delecta manu Piſcarius accurrit: equites turmatim vtrinque pediti miſcebantur, tormenta reboabant: ſed res ſclopettis maxime gerebatur, erant in parte Gallorum ante omnes, Antonii Auriæ & M. Antonii Cuſanii Italicæ cohortes, quæ neque armorum vſu neque corporum agilitate, neque audacia aut pugnandi perſeuerantia Hiſpanis multum cedebant. acceſſerant Heluetii, Vaſcones, ipſique Galli cataphracti equites, & Medicea leuis armatura. Boniuettus in primam aciem prouectus ſuis aderat, alii quoque duces in pugnæ locum ferebantur. poſtremo etiam Rex ipſe vt prælio intereſſet, eò cum globo nobilium equitum accurrit. Ex aduerſo Lanoius atque Borbonius, inſtructis legionibus intenti, in æquum locum proceſſerant. Nec in tanto armorum ſtrepitu, tantoque tumultu commotis caſtris, Antonius in muro conquieuit, ſed continuo cohortes atque equites emiſit, qui munitiones adorirentur, & occupatos cum diuerſis hoſtibus timore iniecto quàm maxime diſtinerent. Sed prælium hunc habuit exitum, vt pari prope illato ac accepto incommodo vtrique ſuos labore & vulneribus defatigatos in caſtra reducerent. Alfonſus Caruaial nobilis Hiſpanus qui alæ præerat interiit. abrepta eſt & dextra manus Guſmano cohortis præfecto: & Piſcarius aliquot viros fortes ſibi maxime fidos amiſit. Eo prælio quanquam ambiguo euentu certatum eſſe videbatur, Franciſcum maxime lætatum ferunt, quoniam vti fuerat omnium virtutis ac ignauiæ ſpectator, ſi non plane victam, egregie tamen repreſſam Hiſpanorum audaciam pertinaci & iuſto certamine conſpexiſſet. At Piſcarius vbi interdiu minus quàm volebat hoſtibus noceri poſſe animaduertit. propter tormentorum omnis generis multitudinem, quæ perite à Gallis tota paſſim munitione fuerant collocata: nec ob id quicquam tutum, quod modo conſpici poſſet, medio & communi in ſpacio inter bina caſtra relinquebant: noctu adoriri, & munitiones tentare conſtituit. Perduxerant Galli, vt diximus perpetuum aggerem cum foſſa, ad Ticinum vſque amnem eo ſucceſſu operis, vt extra infimam munitionis partem verſus ſancti Lazari templum modicæ domus relinquerentur: in quibus adiecta foſſa Cuſanii cohortes ſtationem habebant. eas facile opprimi poſſe arbitrabatur, quòd longius ab ipſa caſtrorũ frequẽtia diſtarent; & à cæteris, Heluetiiſque præſertim, pene abiunctæ viderentur. Itaque vti

consueuerat in nocturnis prælijs, linteas interulas armis superindui iubet. Imperat quatuor Centurionibus, vt dispersi quatuor simul in locis Gallorum vigiles lacessant: maximo tumultu clamoreque edito hostes excitent: sic vt totis castris ad arma conclametur, vt quum ad superiores castrorum partes Galli quid nam potissimnm defendant, incerti per tenebras suspensis distractisque animis ferantur, ipse silentio cum delectis cohortibus, diuerso in loco hostem protinus inuadat, his rebus singulari ordine constitutis, quum Borbonium atque Lanoium orasset, vt intenti armatiqne in castrorum custodia consistere vellent; adiuncto sibi Vastio cohortes educit. & quum Centuriones quos antea emiserat, suum munus strenue implere, exaudito clamore perspiceret, Cusanianos adoritur. tantus vndique circumfusorum Hispanorum impetus fuit, atque adeo continens sclopettorum procella, vt quum aliquandiu impigre repugnassent, nec alicunde, qui opem ferrent, opportune superuenirent, frustra imploratis, & mox desperatis auxiliis, expugnata domo, cæsi fugatique sint. quum trepidi in propinqua castra perfugerent, Piscarius intra munitiones perrupit, tanta hostium perturbatione, vt quum vndique fœda fuga pellerentur, capto tormentorum præfecto, cui Caderosio cognomen fuit, ipsa tormenta occuparet. ea neque auehi, neque ferreis clauis de more configi potuerunt: quoniam ex insperato victoriæ successu omnibus rebus ad id necessariis, imparatus aduenerat, vtpote qui expugnata ea domo profligatisque cohortibus decreuisset speculari tantum, & propius considerare hostium munimenta, vt ampliore manu ac apparatu ea demum adoriretur: nec se in castra adeo facile penetrare posse credidisset. Verum appropinquante Heluetia legione, & Gallis adcursu ducum vndiqne sese conglobantibus, receptui cecinit, adeo lætus & alacer, vt summam ex eo casu victoriam præsagiret: quando ab arridente Fortuna, supra spem bellica ratione conceptam, strenue audenti auctiora, & cumulatiora omnia redderentur. Nemini enim erat dubium, quin ea nocte, oblata esset occasio debellandi Regis, & tota Gallica castra facile delendi, si paucis & iam plane victoribus, equitatus omnis ac instructæ legiones accessissent. Ea nox incerti metus, periculi ingentis, & cæci tumultus plena. Gallorum animos vehementer perculit. Nam Antoniani exaudito prælii tumultu pariter eruperant & longe ad incertos ictus, vt terrorem augerent è turribus maiores colubrinas emiserant. Corpora quoque Heluetiorum & Gallorum hyemali frigore, & longa illuuie sic affecta erant, vt quum vigiliis & crebris nocturnis prælijs sæpe frustra captis armis fatigarentur, iam demum irrequieto labori minime sufficerent; ac nihil magis optarent, quàm expedito prælio bellum finire: vt alterutro euentu, corpora atq. animos à tot malis ac erumnis celerrime liberarent. Vna enim hac via Piscarius, tum maxime, & sæpe alias, Gallorum vim ac Heluetiorum impetum, quum alacritate recentique robore valerent, prudenter euitarat: vt mox per partes carpendo & sen

& sensim atterendo quæ vehementi conatu vinci non poterant, assidua & pertinaci concussione frangerentur. Accesit & aliud Gallis incommodum; tres cohortes Ioannis Medicis, quum Rex à Sancto Lanfranco, vt diximus, copias in Paliciana castra reduxisset, ad occidentem, vbi villa erat, remanserant, vt iis frumentatoribus qui à superiore Ticini ponte, & à Mediolano in castra venirent, præsidio essent: ac simul ex opportuno loco, Antonianorum egressus obseruarent: & significatione facta, oppositisque interim viribus, quantum possent, eruptiones cohiberent. Eas Antonius quod veluti desertæ ab aliis & ab equitatu multo spacio disiunctæ erant, adoriri constituit, duobusque eductis maioribus tormentis, cum valida manu imparatas & diuersi itineris simulatione deceptas, ita oppugnauit, vt quanquam fortiter resistentes prius deleuerit, quàm Galli in propinquiore Parci loco tendentes, ad alienæ præsertim gentis periculum in ferenda ope admodum segnes, se commouerent: nec quid nam is tumultus esset, nisi à dilabentibus & sauciis omnino cognoscerent. Adiuuit Antonii victoriam absentia ducis Medicis qui tum forte longius à castris, cum alis suis ad diuersos hostes excurrerat. Is vbi rediit ira & dolore concitatus omnibus contumeliis Gallorum equitum (hi erant ex Alanconianis turmis) ignauiam proscidit, quòd vti fuissent polliciti, nihil omnino opis in tanta propinquitate, desertis & circumuentis cohortibus attulissent. Fuerat enim ab initio locum detestatus, ita vt nisi Rex, & Alanconius loco proximus de ferenda ope egregie recepissent, eas inde vtique extra periculum, omnino esset deducturus. Cæterum iurauit non prius animo conquieturum, quàm cæsis cohortibus suis, Germanorum & Hispanorum sanguine parentaret. Nec multo post quum vir ille vehementi acutoque ingenio & in extraordinariis præliis maxime exercitato, quando nemo eo melius hostem allicere, improuiso adoriri, insidias tendere, frustrari, loco cedere, opportuneque pugnare didicisset, Antonianos elicuit, simulataque fuga ad locum, vbi pedites equitesque condiderat, sensim pertraxit. Tum vero conuersa turma, terribilis & ferox instando, cædendoque adeo effuse est persecutus, vt multis interfectis, cæteros pauidos intra portam compelleret. Sed dum præclare, quanquam non pari reddita clade, cohortes vltus, in castra reuertitur, ei in itinere Boniuettus fit obuius: æstuantem & hostili cruore oblitum, quod nam forti felicique dextra facinus ediderit, percunctatur. narrantem cuncta ordine, orat, vt redire & prælii locum ostendere velit; nec grauate Medices Boniuetto obtemperat. eo modo dum recentis cædis cadauera contemplantur & enumerant, ab occulta humili casa plumbea glande dextro in crure grauissime vulneratur. Delatum in castra, & vix impotenti animo sustinentem, quod vulnere impeditus à toto militari opere subtraheretur, Franciscus vti erat comitate singulari sæpius inuisit, ac hortatus est, ne sese intemperanter afflictaret; sed ad plagam recte atque celeriter

obducendam postquam adeo fortis esset animum importuna ac inutili molestia liberare vellet, vt magnitudinis animi famam, patientiæ laude cumularet. Nec multo post vt commodius coualesceret à Piscario impetrauit, vt Placentiam secundo Pado deueheretur. Id vulnus temere susceptum haud dubiè longe omnium acerrimo & vigilantissimo propugnatore Gallica castra nudauit; nemo enim adeo ignauus vel imbellis erat, qui eius signa non libenter sequeretur, & cum eo in acie conspici nō cuperet: quando illinc certissima vel aduerso etiam euentu veræ virtutis gloria peteretur. Vir enim ille constantis animi & indefessi vigoris, se Tirones milites non multis annorum stipendiis vti cæteri duces solerēt, sed paucis tumultuariis prælijs decora ac vtili disciplina veteranos effice re prædicabat. Hisdem etiam diebus, quasi à Fortuna supra æquum Gallis infesta, in vnum diem cuncta incommoda conferrentur, Grisonorū cohortes domestico reuocatæ bello, domum sublatis repente vexillis abi re cœperunt; Ioannes Iacobus enim Mediceus Insuber, qui sibi postea Lario in lacu vi ac armis latum imperiū parauit, iubente Francisco Sfortia efflagitanteque Piscario improuisum bellum Rhætis intulerat, occupataque Clauenna oppido & arce in potestatem redacta, proximos Rhætorum populos qui ad Curiam claustraq. Alpium pertinent terrore compleuerat. Quo periculo per Magistratus ciuibus in castra nunciato, cohortes vllis obtestationibus, vel oblato duplici stipendio retineri nequiuerunt, & quod incommodum auxit, nonnulla etiam Heluetiorum signa ex his qui Grisonis erant fœderati abeuntes sunt subsecuta; quanquam Lescutus contra obniteretur, & Techanum gentis ducem in profectionis studio obstinate perseuerantem, vti omnibus auaritiæ atque perfidiæ notis infamem, superbo ore palam ad singulare certamen prouocaret. Sed ille corruptus pecunia, vt postea compertum est, quasi neque corpore neque animo vastus, & insolenter ferus esset tanquam publicæ ciuiū causæ deseruiret; nec regias preces, nec Lescuti contumelias, astutis & barbaris auribus admisit.

LIBER

LIBER SEXTVS

RANSIERANT iam plures dies quum castra castris, quod nunquam, ætate nostra contigerat, adeo propinqua fronte cōtulerant, vt mirum esset quòd milites tam diu vel perpetui laboris vel durissimæ hyemis incommoda perferrent, continuisque vigiliis & præliis corpora exercerent; nec tamen (quod esset inusitatum) quum omnia vndique tormentis quaterentur, nihil inclinante fortuna, vniuerso prælio certaretur. Sed spes præmiorum & laudis præclara animorum excitatrix vtrinque in æquo posita, & dedecoris metus, qui vel ignauis acerrimus est stimulus, quasi non vi, sed tolerantia vincendum foret paribus viribus certātes mirifice sustentabāt. Quippe Rex Gallus animo excelsus suæ dignitatis esse iudicabat, omnia potius aspera, perpeti quàm non egregiæ constantiæ famam tueri, quæ aliena à Gallorū ingeniis esse videretur; vtpote qui sicuti feruido vigore potius & celeri impetu quàm longa perseuerantia, superiorum temporum victorias essent consecuti, ita demum diuturna Cæsarianorū Ducum cunctatione fatigati, fractiq. longioris militiæ tædio, veteris gloriæ nomen amisissent. Sciebat etiam obsessos cum omnium prope rerum, tum vini præsertim, quo Germanorum corpora more gentis erecta & alacria tenerentur, incredibili penuria laborare. Eos vero qui è Germania nuper aduenissent, itemque Hispanos, ac Italos non diu sine stipendiis posse contineri: quando iam prope mensis esset exactus, quo sine pecunia se militaturos exorante Piscario promisissent. Postremo tantis aggeribus tantisq. præsidiis vndiq. munitis castris, nequaquam eos vsqueadeo timēdos putabat, vt ab incœpto cum ignominia discederet, quando ii qui tanto impetu tantaque iactantia elatis animis ad oppugnanda castra successissent, per viginti dies irrito conatu, non modo commeatus atque stipendia, sed illam etiam terribilem ferociæ famam ignobili mora consumpsisse viderentur. Nihilo secius tamen haud ignarus quantum sibi virium decessisset, enixe dabat operam, vt copias nouis accitis supplementis, magis ac magis augeret. Ante omnia cum Genuensibus inducias pepigit, vt à Sauona per Salassum Regulum, quatuor milia peditum Italici generis in castra protinus adducerentur: sed has copias Burmiam amnem in agro Statiellensi transeuntes Gaspar Maynus Insuber cum Sfortianis cohortibus improuiso adortus, ita profligauit, vt duces captiuos & cuncta ferè vexilla Alexandriam retulerit. Hac itaque Sauonensium auxiliorum spe deiectus Tramulium ad se Mediolano accersiuit, cum ala equitum & multo maxima earum cohortium parte quæ in arce Sfortianos aliquot iam mēses obsidebant. Imperauit etiam Memorantio quē in Insula tertiis castris

præesse diximus, vt castra contraheret: ibique Claramontio Regulo in custodia relicto, lectissimum quemque equitum & peditum in maiora castra ponte traduceret. Summaque totius Regii consilii hæc erat, vt partem equitatus ad Sanctum Columbanum emitteret, quo volitante, & tergis hostium inhærente, frumentandi & libere pabulandi facultas eriperetur, ipse interim munitionibus se teneret, obsideretque iugiter; & quonam euentu Albanius Neapolitanum Regnum ingrederetur, quidue Pontifex Venetique pararent, intentus & erectus expectaret. Non deerant tamen viri longo vsu militiæ insignes, qui ea consilia summi plena periculi, libera voce non probarent, fatalisque sententiæ decretum ex Regio animo conuellere niterentur: Et ante alios Tramulius, Galeacius Sanseuerinus, Palicia, & Theodorus Triuultius. dicebant enim decora pariter atque dedecora militiæ, nulla alia æstimatione quàm summa victoria diffiniri; ad quam prudens & grauis Imperator cogitationes omnes reuocaret. Quid enim stultius fœdiusque videri rei bellicæ peritis, quàm nulla necessitate imposita Regium caput in id discrimen deuocare, in quo Gallia omnis dignitatis pariter ac salutis periculum subiret? Postremo quid esset alienius à ratione, quàm minore cum numero militum, minoreque victoriæ præmio, cum pugnacissimis & desperatis hostibus, ancipiti pugna dimicare? summã enim hostium spem in festinatione celeritateque versari; vt priusquam ab omnium rerũ difficultatib. superentur, dũ magnis atque recentib. viribus valent, æquiore condicione cõfligant. An non acutissimi hostes, Palicia inquit, maxime perspiciunt nostras copias spacio moraq. valescere: contra, suas vehementer attenuari, consilia porro senescere ac in incertũ verti, quum propediẽ stipendia, cõmeatus, hominum studia, illis penitus sint defutura? omnia profecto si sapimus nobis secunda, illis aduersa mature euenient; explicemus modo nos ex hac indagine, & ad Binascum amplissima castra faciamus, vt euitato prælio, ad non dubiã victoriam, harum ferarũ rabiem atq. impetum, tota cunctatione frustremur. Germani enim nisi fallor, Ticino exeuntes vti sunt fame enecti, & rerũ omnium inopes, quàm primũ merita stipendia ab egentib. ducibus postulabunt. nec iam amplius dicendi arte & peramplis pollicitationib. sed præsenti multoq. auro opus erit ad pacandos militũ animos, quos supra innatam ferociã, nauata fortiter opera, haud iniquo iure etiã insolentes effecerit, atq. ita frandati delusiq. aut seditionem aliquam miscebunt, aut domũ constantiæ gloria contenti protinus reuertentur; adeo vt non desperem cæteros vti iam consanguineis obsidione liberatis, postquam nulla præsens pecunia numeretur, in Germaniam esse redituros. Nobis interea & amici Principes apertiore studio & proxima item Gallia, cuncta quæ bellum requiret commode ac abundè suppeditabunt. Vicisti profecto si animum inani perseuerantiæ laude inductum noua & salubri ratione peruinces. Non enim sani & probi Imperatoris esse videtur à peruicacia, quæ dedecus & certam penè pestem afferre possit, falso

quo

quodam vel adumbrato constantiæ nomine gloriam quæsiuisse. Erant vera hæc: & Paliciæ dictis tanto maior authoritas inerat, quanto ipse cæteris ducibus pugnacior atque feruidior habebatur. Apparebat enim eum non ambigua & leui, sed certissima ratione adductum à vetere consuetudine, naturæque iudicio discessisse: quum efficacis & strenui potius quàm cunctatoris & cauti ducis nomen antea meruisset. In hanc quoque sententiam quæ ex ore Clementis mitti videbatur Albertus Pius Regis legatus ab Vrbe perscribebat; seduloque monebat vt retro ad Binascum motis castris vniuersæ pugnæ casum deuitaret; quod recentisque ferique Germani hostis impetus nequaquam vi, sed opportuna cũctatione frangendus esse videretur. Hæc quoque Renato Sabaudio Regis auunculo magnopere placebant, vtpote qui de Regis salute solicitus, omnem prælii aleam damnaret. Verum vnus ante omnes Boniuettus qui sibi à solerti ingenio, multaque arte & vigilantia apud Regem firmissimum gratiæ locum pararat, modeste palam, cæterum retractiore colloquio eos vehementer incessebat, qui suaderent ab obsidione discedendum. Num inquit ad hanc dedecoris ac infamiæ notam tanti animi Rex eximiis disciplinæ præceptis ac experimentis instructus, Tramulio exactæ ætatis seni aut Galeacio parebit? quibus septuaginta anni omnem expediti vigoris sensum hebetarint. An in Palicia ille pernobilis pugnandi ardor, quo maxime nuper valebat, ingrauescente ætate penitus non refrixit? Ita est profecto vt mihi hodie videatur ineptus, quum id quod in ipso nunquam præclare viguerit, more senum, consilium afferat: nec qua hodie nos indigemus, fortis dextræ operam præstet, qua vti consueuit, & inter multos fortes eminere facile possit. De Theodoro autem æquum est vt ætatis ac ingenii sui nutum sequatur, quum temota quæque incidant, anxie suspectando & consultando, caute sese & Regium exercitum seruare, quàm agendo fortiter, & belli casus ad non certum euentum subeundo, vel exploratam victoriam petere malit. Quid ergo impedit cur non opponam his tepidis senibus sexcentos alios virtute animi & rebus gestis imperatoriam laudem sæpe meritos? quorum generosa pectora nullus vnquam metus intrauit; Gallorum enim mos est præclare vincere quum Rex ipsorum adsit, prælii signum proponat, cohortetur, depugnet: vti Carolo duce ad Tarrum, Ludouico ad Abduam, & te ipso tanta tua cum laude ad Mediolanum fortiter atque feliciter dimicare didicimus. Profecto non ii sumus, qui semper fuimus; hoc est fortes & decoris auidi, si timendum arbitremur, ne hi prætalti aggeres quibus includimur, & hæc vallata castra noctu tanquam à furibus atque latronibus expugnentur. Sed per Deos non hæc inanis & fœda consternatio paucorum exanguium ignominiæ loco cedet. Heluetiis legionibus & Germanis, qui nobiscum militant, & veteranis equitibus: qui quum vel æquo campo has temporarias & ex subitariis delectib. angustà mercede conductas hostiũ copias omnino despiciant, etiã in Regiæ personæ felici

nomine, quum vel deposita maiestate ante alios sis pugnaturus, certissimæ victoriæ momentum reponunt. At Franciscus quanquàm acri suspẽsus cura, suorum Ducum dicta, ex æquo diligenter expenderet, ea tamen inclinante Fortuna, consilia sequebatur, quæ magis decora, & celsissimo animo digna videbantur. Is vero apud Cæsarianos animorum erat habitus, vt quisque non modo dux sed gregarius miles existimaret victoriam omnino esse in manibus, si priusquam inde se Rex hostis explicaret, non iniqua ratione prælio certaretur: in quam vnam pugnæ occasionem inter alios Piscarius vsqueadeo vehementer erat intentus, vt incredibili patientia cupiditateque, dum interdiu noctuque cuncta speculatur, cum graui valitudinis incommodo; cibi somnique desideria naturæ detraxisse diceretur. Quum vero regiæ munitiones nisi dubio euentu & certa militum iactura expugnari minime posse constaret, intra Parcum effracto muro penetrare constituit, vt modico flexu ad Mirabellum perueniret: Id est ædificium medio fere in Parco summæ amœnitatis aucupiis & venationibus opportunum. Eo in loco Franciscus digressus à prioribus castris (vti diximus) equites collocarat magnamque ibi turbam mercatorum & togatorum hominum reliquerat. Duabus enim de causis Piscarius, in eum maxime locum cogitatione ferebatur: Quoniam si nihil prohibente hoste Mirabello potiretur; quod erat primum ea expeditione propositum: summa sua cum laude & Gallorum infamia, Antonium obsidione liberari, hostesq. simul Mediolano penitus intercludi manifeste conspiciebat. quòd si Rex id iter prohibere vellet, & pugnandi causa munitione castrorum signa efferre minime dubitaret; tum vero opportunè conserendis manibus facultatem præberi, quam tantopere ardẽtibus animis desiderarent, & optare quærereque necesse esset, postquam stipendia deficerent. & iam veterum sociorum voluntates ad Gallũ haud dubie verterentur. Hæc omnia vti erant solerti ingenio excogitata Piscarius ad Duces detulit, tanta vi & alacritate singula describendo, vt non explorata, sed parta victoria lætari videretur: Ipsi vero Lanoius atque Borbonius auctiore concepta fiducia se vicisse iam crederent. Si quidem grauissimis argumentis atque proloquiis cuncta comprobãti, tanta fides, tantaque authoritas penè ad immensum crescebat, vt obtrectatione ac inuidia, quæ viuidæ virtuti semper officit, penitus vacaret: adeo vt Duces vltro ei præclara concessione ad rem gerendam militaris imperii iura tribuerent; quod ei prope gloriosius fuit quàm postea vicisse: vtpote qui hostibus sæpe alias domitis; id vnum ei operum reliquum omnino supererat, vt inuidiam inusitata gloria superaret, & hercle mirum esse videbatur, quòd Lanoius qui vel ambitiose honoris ac Imperii appetens esset, & Borbonius penes quem summa vigebat bellicarum rerum potestas, eum sibi ipsis vti bello meliorem non tacito modò, sed liberali aperteque iudicio prætulissent. Erat enim tum Piscarius potestatis ac honoris vacuus, quando iam Massiliensi bello, peditatus curam Vastio pa-

trueli

trueli reliquisset. Sed ita peculiari munere erat solutus, vt cuncta prope vnus administraret: incredibilique corporis atque animi labore suscepto, cum pediti & equiti, tum commeatibus & tormentis semper adesset, & perpetua inspectione, ne quid properè aut negligenter vel imperite fieret, adhibendam iugem operam arbitraretur. Dicebat enim strenuum & cautum Imperatorem non alienis sed propriis oculis vti debere, eumque sæpius bello victorem euadere, qui suorum diligentiæ diffisus, vel quæ exigua & minuta viderentur, præsenti manu tractare minime recusaret. Hæc tanta etiam officia quanquam summa erant facile tamen implebat. nam excellenti memoria diuinoque iudicio fretus, milites, Hispanosque præsertim, non modò de nomine facieque nouerat, sed quantum quisque ingenio industriaque valeret, connotatis etiam animi vitiis luculenter explorarat: ita per idoneos homines officiis raptim atque celeriter distributis, cogitata ab se imperataque cuncti facile exequebantur, nec semel inchoatis deerat exitus, quum ipse præsenti remedio cunctis vel inopinatis rebus occurreret, ac eo etiam faciliore industria: quoniam in omnibus prope suscipiendis consiliis & gerendis rebus diuersorum speculatorum quos occulta largitione apud hostes alebat, diligenti opera fruebatur. Affirmabat enim nusquam à sano duce vtilius & melius poni sumptum, quàm quo certi speculatores pace & bello pararētur. Igitur decreto ab omnibus minoribus ducibus comprobato & suscepto negocio, Piscarius Arrium equitum præfectum propositis præmiis ad Antonium Leuam mittit, vt doceat tum ab vrbe protinus erumpendum, quum duobus ingentium tormentorum sclopis editis, statuto tempore moneretur. Nec Arrio Fortuna defuit, nam concubia nocte profectus magno circuitu ad auersam vrbis portam incolumis cum turma peruenit, Gallis qui in statione erant felici mendacio deceptis. tesseram namque petentibus, se ex Mediceis alis esse simulans, vti erat etiam habitum candida cruce mentitus, excusauit, se ideo signum more militiæ accipere nequiuisse, quod in excursione per biduū à Regiis castris abfuisset. Postquàm Arrium prospere peruenisse ex ignibus summa in turre excitatis, didicit, Salsedo dat negocium perrumpendi muri, eique trabes more veterum arietum valido præfixas ferro, atque item vectes & dolabras attribuit. Aloisio autem Viacampo, ac item Herreræ & Gaiosio imperat, vt distinctis in locis contra hostium munitiones cum singulis cohortibus consistant: tota nocte armis ac tympanis perstrepant: terrendoque & lacessendo, hostes quàm maxime distineant, cæterum quum se intra Parcum penetrasse per nuncios acceperint, sublatis repente vexillis reliquas copias consequantur. Non longe etiam à muro Parci Honofrium Montanum in edito aggere contra Nigram Germanorum legionem excubare iubet: atque ita sese commouere, vt totis castris instrui cohortes superiorum noctium consuetudine videantur. Impedimenta quoq. totius exercitus cum præsidio alæ læuis armaturæ equitum Laudensi via

ac item altera quæ eſt ad læuam progredi imperat, vt ſi qui eſſent in caſtris ſpeculatores, tot diuerſis profectionibus,& tam vario rerum omnium apparatu diſtracti, deceptique,nihil Gallis pro comperto renunciarent. At Salſedus qui ad præſcriptum antea locum intempeſta nocte peruenerat, quum diu fruſtra pulſando noctem conſumpſiſſet, aliquanto ſerius quàm Piſcarius volebat, murum prima luce tribus in locis aperuit; is enim è latere coctili veteri ſtructura firmiſsimus ipſos arietes quanquam integrarum cohortium lacertis adigerentur, ſingulari contumacia reſpuebat. Primus omnium Alfonſus Vaſtius cum promptiſsimis Hiſpanorum & Germanorum peditum & tribus equitum alis à Piſcario immittitur. Statimque pellitur loco Græcus Iuſtinianus Ligur, qui in ſtatione irrumpentibus proximus excubabat. Erant circiter quinquemilia hominum quibus iniunctum eſt, vt recto itinere ad Mirabellum pergerent,& locum abſque vlla ſpe reditus occuparent. Intranti Vaſtio Piſcarius ſeuero ſed alacri tamen vultu; macte, inquit, virtute frater hodie tibi fortiter eſt enitendum vt locum occupes; quòd ſi dextræ (quod Dii nolint) contra toties victos hoſtes minime ſuffecerint, age vt corpora, quod fortibus animis debent, honeſtiſsime cadendo, non inutilis hoſtib. egregie perſoluant. Erat id munus manifeſto & ſingulari plenum periculo quod fratri Piſcarius iniungebat. adeo vt familiares de Vaſtii ſalúte ſoliciti alium potius præficiendum, obliquis demiſsiſque ſermonibus cenſerent, & magnopere mirarentur, quòd eum cui ſæpe alias eius nimiæ alacritati ac audaciæ ſuccenſendo, eximia pietate pepercifſet, tum demum tam diræ aleæ caſibus obiectaret. Valde enim timere erat ſolitus, quum iam ipſe iampridem de ſuſcipienda prole deſperaſſet, ne Vaſtius, ſi grauioribus belli periculis offerretur, aliquo infelici caſu Daualæ familiæ nomen extingueret. Sed tanta erat in eo decoris cura,& victoriæ cupiditas, vt in ipſa agitatione conſilii & rerum adminiſtratione nihil omnino aliud quàm victoriam intentiſsima ratione reſpectaret, omnem umque rerum quæ ab intempeſtiua vel ignobili prudentia viuidæ virtutis neruos elidere poſſent, obliuiſci debere virum fortem arbitraeetur. Tum enim maxime fratris virtutem vti in celeberrimo rei bellicæ theatro ſpectari oportere iudicabat. vt quum ille ſibi in imperium pedeſtrium copiarum eſſet ſuffectus, tum demum ex fraterna diſciplina ad implendam ſpem certiſsimæ indolis quantum vi ingentis corporis ac efficacis animi iudicio valeret, in eo toties exoptato & nobiliſsimo certami ne proferretur. Cæterum Vaſtius exultanti ore, dabo inquit frater ſtrenue operam, vt hodie me viuo aut mortuo familiæ noſtræ decora nouo ac illuſtri virtutis opere cumulentur; atque ita quadrato agmine irrumpens, nemine hoſtium obuio ad Vernaculam amniculum cōtendit: eoq. ſuperato ad Mirabellum prouehitur. Ibi propter amplitudinem ædificii mercatorum & calonum, ægrorumque militum & togatorum hominū ingens multitudo conſederat; magnaque vis commeatus, & regiæ ſuppellectilis

pelle&ilis erat depoſita. aderatque ante alios vt ibi quietius atque ſalubri us pernoctaret, Clemētis Pontificis apud Regem Legatus Hieronymus Aleander vir vndequaque doctiſsimus, & admirabili præcipue memoria inſignis. Itaque quum improuiſi hoſtes aduolaſſent, omnis ea turba ſtatim opprimitur. cuncta dicto ocius vertuntur in prædam: cogentiq. in vnum cohortes Vaſtio, vti Piſcarius faciundum præceperat, intra foſſam ædificii ſigna ſtatuuntur. Interim Piſcarius reliqua legionum agmina continenter inducit; Lanoius atque Borbonius equitatum immittūt: tormenta boum & equorum iugis intra Parcum quanquam ægrè vno tamen tempore prouehuntur. Linteatis agminib. complentur campi. nam Cæſariani omnes edicto Piſcarii tunicas interulas ſuperinduerant, & qui his carebant, Germanique præſertim, albicanti papyro pectora ita contexerant, vt eo inuſitato candore interfulgentibus armis amplioris & terribilioris exercitus ſpecies ſtupētium Gallorum oculis præberetur. Iam enim aurora haud ambiguam lucem inuexerat, craſsiorque nebula ſuper fuſa campis ſenſim euaneſcebat. Sed Franciſcus perpetuo vigil & intentus ea rei nouitate nihil terretur. ac ſimul vti dignum erat vel excelſi animi Rege, vel perito & forti imperatore, iuba dat ſignum, vt quiſque captis armis ad vexilla conſiſtat, tormenta ſubditis equis efferri iubet. cunctaque celeriter, nec tamen cum tumultu, vti opus erat per duces adminiſtrat. multo enim antea quid hoſtes crebro Parci murum pulſando molirentur, Græco Iuſtiniano nunciante didicerat, auditiſque tormentorū hoſtilium bombis, ad quorum numerum ex compoſito Antonius Leua reſpondiſſet, id proculdubio vel ineundi prælii, vel magnæ alicuius rei audendæ ſignum fore coniectura iudicarat. Quin etiam nōnullos acrius verbis caſtigaſſe dicitur, qui per vanitatem adulando Cæſarianos omniū rerum penuria & neceſsitate adductos Laudem Pompeiam refugere dictitabant. Itaque vbi liquido contemplatus eſt hoſtium agmina plenis paſsibus non ad ſe, ſed ad Mirabellum proficiſci, non cunctandum ratus, Heluetiorum & Germanorum legiones munitionibus educit. Gallos pedites cum Buſsiuio Amboſio in caſtris ſubſiſtere iubet, Italicas cohortes ſub arce contra eruptiones Antonianorum idoneis in locis relinquit: & inſtructa acie ad hoſtes prouehitur, ita vt Heluetios hinc tormenta, hinc equitum alæ paribus & directis frontibus exæquarent, & Nigri Germani non procul aliis equitibus atque aliis tormentis conferta acie eſſent cōiuncti. Ferunt Regem quum legiones caſtris educeret, vultu maxime lætum, nec quicquam de Fortunæ malignitate metuentem, ad circumſtantes duces dixiſſe ſe nequaquam temere vel inconſulta ratione: ſed recto, illuſtrique iudicio ad prælium proficiſci, quando nihil æquiſsima forte commodius ad victoriam exoptare potuerit, quàm nanciſci hoſtes non intra foſſas & munitiones vti ſæpe alias accidiſſet; ſed patentibus in campis, in agmine ac itinere, vbi quid Heluetiorum ac Germanorum ſtatariæ phalanges poſſent, quid validiſsimus equitatus valeret, quid ex-

peditis curribus volitantia tormenta proficerent, spectari posset: vt tandem ad non inanem spem optimi euentus de Italiæ possessione certaretur, recte siquidem Germanis, qui vni omnium maxime metuendi videbătur, Heluetios sicuti disciplina armis ac animis pares, ita naturali odio semper infensos opponebat. Hispanos vero ne primam quidem impressionē Nigræ legionis ferre posse, si conferta acie ordines seruare vellent, neque si dissipati & procursantes pugnarent, quin ab equitatu protererentur, euadere posse, existimabat. Erant hæc optima quidem prouisa ratione ad parandam victoriam, nisi vt plerunque accidit insolens Fortuna præclaris infesta consiliis, cuncta confuso ordine præuertisset. Concursum enim est tanta variis in locis equitum mixtim & peditum concursatione, vt nunquam confusius & dissipatius vllæ copiæ dimicarint. Sors namque in locum militaris prudentiæ statim successit, casuque inopinato victa est sæpe virtus, quum ipsa temeritas à felici euentu, consilii & rationis nomen vsurpare videretur. Erant in postremo Cæsarianorū agmine Italicæ cohortes septem, cum tribus Hispanicis custodiæ quinq. tormentorum muralium præpositæ. eæ quum vix ingressæ Parcum: reliqua antecedentium agmina ægre sequerentur, quòd aquoso in loco devoratis rotis tormenta subsedissent: factum est vt qui nouissimi erant cōtra spem, primi omnium Gallis hostibus occurrerint. eas namque Franciscus longe à reliquis copiis disiunctas conspicatus eò confestim mittit Philippum Brionium & Federicum Bozolum cum valida cataphractorum equitum manu; expeditisque aliquot tormentis: aggregantibus etiā sese extraordinariis peditum manipulis. Ii, celeriter parent, & hostes sub leuandis tormentis occupatos adoriuntur. Fit prælium atrox sed cohortes quanquam singulari promptitudine dimicarent, neque tormentorum procellam, neque vim equitatus sustinentes in proximam syluam se recipiunt, vt obiectis arboribus insultantium equitum impetum euitarent. Ita Galli succisis repente iumentorum cruribus, tormentis potiuntur, eodemque impetu peruadunt in syluam: ibi inusitati certaminis iniquitate oppressus Sebastianus Squarcia vir eximiæ virtutis cadit, & cum eo strenui aliquot Centuriones atque signiferi, & cohortes quatuor integræ conciduntur. Ea res in oculis omnium prosperè gesta sicuti Regis & Gallorum animos vehementer extulit, ita Piscarium qui opem adferre nequiuerat, incredibili dolore affecit. Sed contra vir pugnæ auidus cō specto Regio exercitu quem nequaquam in aciem è castris proditurum sperabat, veluti concepta victoria maxime est lætatus. Nec mora, Falcium notum equitem ad Lanoium mittit, qui admoneat in itinere subsistendum, rebusq. omnibus postpositis, & conuersis in hostem signis protinus esse confligendum, hoc item Borbonio & Nicolao Salmæ significat: seseque ad accersendum Vastium citato equo proripit: Sed iam ille extemplo conspectis hostibus relicto Mirabello ad Vernaculam regressus, densatis copiis in hostes signa conuerterat; quum in eo temporis momento

mento nequaquam prioribus mandatis parendum, sed nouo consilio quod casus offerret, mature vtendum esse iudicasset. Itaque Piscarius recte inquit frater quod volebam effecisti. idcirco ab læua ad hostes plenis paßibus contende: & enitere audacter, vt ab tuo maxime cornu victoria feliciter oriatur. His dictis ad legiones Germanorum conuolauit, in quarum virtute ac robore summæ rei gerendæ & totius victoriæ momentum constare prouidebat. Interim Cæsarianorum leuis armaturæ equitum manus audacter ad nigram vsque legionem prouecta, à Germanis facile summouetur; & in subiectam Vernaculæ vallem fœda perturbatione detruditur, tormentaque item Gallica citatis equis admirabili solertia & celeritate in omnes partes opportune raptata ita hostes petebant, vt Hispani demißis etiam humi pectoribus vix depreßioris loci beneficio pilas euitarent: & Lanoius & Alarco pauentes alas rusticanæ casæ quæ obiectu ipso forte protegebat, applicare cogerentur. Tum verò Frãciscus his veluti non dubiæ victoriæ initiis suopte ingenio & suorum hortatu vehementer incitatus, quin dato pugnæ signo procurreret minime dubitauit. Idem cæteri faciunt: & ante alios Palicia, primi agminis ductor à dextro cornu, Cæsarianos equites iam impigre conuersos adoritur. Is Gallorum impetus sicuti Lanoio grauis atque terribilis fuit, ita postea multorum opinione visus est victoriam è manibus Regis haud dubie rapuisse. nam præcipiti eo discessu non modo Heluetii Nigrique Germani nequaquam pari passu subsequentes equitum præsidio sunt nudati: verum etiam tormentorum vsus magna ex parte sublatus; quum libratores cessare cogerentur, ne Regii agminis effusè prætervecti, directis ictibus terga simul & latera verberarent. Cæterum ætate nostra ab equitatu nusquam alacrius atque validius est concursum, quum veterani vtrinque duces & equites flagrantibus animis, non de gloria modo, quæ vna maxime veræ virtutis aciem exacuit, sed de Italiæ imperio dimicarent. Galli vindictæ auidi vnum ante alios Borbonium vii Regis & gentis cum ignominia perfidiæ desertorẽ, omnibus pugnæ locis frustra requirebant, quum ille ad tutiorem promptitudinem Pomperano familiari traditis insignibus, tunicati & priuati equitis habitu depugnaret. At Rex ipse argentea in trabea cristis & sua maxime proceritate conspicuus, cohortantis ducis & strenui bellatoris munus implere, hostilem aciem concitato equo perrumpere, aggredi obuios, & purpura auroque præcipue insignes. In eo tumultu Ferdinandus Castriotus, qui originem à Macedoniæ Regibus ducebat, dux illustris, Regia manu confossus cadit. sternitur & Vgo Cardonius alæ Piscarianæ legatus. vexilla duo discerpuntur, & Noricus equitatus quem Ferdinandus Cæsaris frater auxilio miserat, dum impigre pugnam subit & constantißime repugnat, graui accepta clade profligatur, ita vt iam penè Lanoii atque Borbonii signa & agmina nutarent. nam Gallus vel ea re numero & viribus superabat, quod Cæsariani cataphracti leuis armaturæ equitum subsidiis carebant; si quidem

ex tribus agminibus primi cum Vastio ad Mirabellum processerant: Secunda ala (vt diximus) à Nigris Germanis fœde repulsa refugerat: Tertia autem relicta extra Parcum duce Guidone Guaino totius exercitus impedimenta tuebatur. Ala quoque illa mirifica nobilium Italorum & Hispanorum ipsi Proregi peculiaris, vt quæ prælio non interfuit nullo erat adiumento. nam Lanoius Vererium Belgam adolescentem consanguineum suum eius alæ præfectum extra Parci murum subsidere, nec se vllo modo commouere præceperat, donec ab ipso per certos nuncios consurgendi & pugnandi signum acciperet. Sed commissa & statim exardente pugna, quum Lanoius in re præsenti atque terribili cunctis sensib. atque memoria vehementer occupatus, neminem qui accerseret omnino mitteret, adolescens patrui ducis iussis & disciplinæ præceptis omnino parendum existimans vsque ad pugnæ exitum immotus constitit: nec vlla equitum obtestatione vel increpatione potuit adduci, vt in aciē prodiret. His de causis laboranti Lanoio & vix regii agminis impetum sustinenti, Piscarius qui admirabili præsentique prudentia ac intentis maxime oculis cuncta lustrando, huc & illuc singulis difficultatibus occurrebat; Hispanos sclopettarios circiter octingentos subsidio mittit, qui repente circumfusi à tergo & à lateribus edita terribili pilarum procella, ingētem equorum atque hominum numerum prosternunt. his etiam appropinquat hastatorum grauis armatura. atque ita certo præsidio tuti audacius plumbeis glandibus incessanter rem gerunt. Quo accepto incommodo Regii dum consistere conferti nequeunt, & expansis alis minore cum periculo repugnare se posse existimant, dissoluta acie dissipantur. Sed dum huic consilio Fortuna infestior occurrit, ira & pudore conglobati rursus in sclopettarios deferuntur. At Hispani natura agiles, & leuibus protecti armis, retro sese celeriter explicant: equorumque impetum tortuosis discursibus eludunt, auctique numero, vti erant cum longo vsu, tum nouis Piscarii præceptis edocti, manipulatim toto campo sine ordine diffunduntur. Erat id pugnæ genus per se nouum & inusitatū: sed in primis sæuum & miserabile. quod magna rerum iniquitate præoccupantibus sclopettariis, præclaræ virtutis vsus in equite penitus interiret, nec vllæ vel fortissimæ dextræ diu proficerent, quin conferti à raris & paucis plures & clarissimi sæpe duces & equites inulta cæde passim ab ignobili & gregario pedite sternerentur. Ab alia quoque parte iam Vastius promotis à dextro cornu cohortibus & inducta ala equitum cū Anneo Memorantio prospere conflixerat: profligatoque per sclopettarios eius equitatu ipse ante alios interfectis libratoribus, tormentis hostium fuerat potitus. Accidit autem in eo concursu (quod non videtur prætermittendum) vt Vastius & Memorantius qui postea summi duces euaserunt, sicuti ab vtroque accepimus, peracri singularique certamine aliquandiu dimicarint, eo quidem euentu, vt non multo post Memorantii equus Castalii manu vulneratus concideret, atque ipse demum ab Er-

tera centurione caperetur. Eo rerum ſucceſſu Vaſtius factus alacrior, minorem Heluetiorum aciem tormentorum amiſsione & fuga equitum abſterritam,& ob id hæſitantibus animis pugnam capeſſentem adoritur. Tum verò incredibile dictu videre licuit gentem paulo ante ab excellenti probataque virtute campeſtri præſertim in acie formidandam, cum decoris & diſciplinæ, tum innatæ ferociæ penitus oblitam, vix inclinatis haſtis pugnam detrectare; & metu mortis egregiæ,ab infami fuga turpiſſimum interitũ præalto in flumine quæritare,fruſtra eos retentare, confirmareque magnis obteſtationibus conante Florantio Sedanio, qui genti familiaris & dignitate equitum Maraſcalchus cum peculiari ala cataphractorum dimiſsis omnium equis in prima acie ſe pugnaturum profitebatur; adeo vt priſtinum illum immanium corporum ac animorum vigorem celeſte aliquod infeſtum numen, aut certe fatalis is Regi dies eripere videretur. Nec minori deformitate eundem fugæ exitum tulit altera Heluetiorum acies, quæ vti numero cohortium plenior aliquandiu immota conſtiterat.Sed quum circumfuſis vndique ſclopettariis perpetuo quodam pilarum imbre eminus obrueretur, & promptiſsimi Cẽturionum vt plerunque accidit, in ipſo primo ordine cecidiſſent,conſpecta demũ ſtrage Regii equitatus,abiectis haſtis terga vertit. Ferunt Ioannẽ Dieſpachium qui ſummam inter Heluetios duces authoritatem obtinebat,quum cohortes ne tentato quidẽ certamine turpiter fugientes intueretur,& obuerſus ac iratus ſigniferos increpando cædendoque ſiſtere nequiret,grauiſsimo compulſum dolore tantæ acceptæ cladi ac ignominiæ ſupereſſe noluiſſe; in eoque præſentis animi decreto peruadentem in cõfertos hoſtes honeſtiſsime cecidiſſe. Hanc tamen cladem Heluetii qui ſuperfuere Alanconio Regis ſororio acceptam referebant, quòd ille vti parum ſtrenuus & diu inclinantis prælii ſpectator, dum ardente adhuc pugna cum integro totius poſtremi agminis equitatu in fugam ſe proriperet,Heluetiam aciem egregie denſatis ordinibus prælium ſubeuntem, tranſuerſa & præcipiti impulſione perrupiſſet. Cæterum à dextro Gallorum cornu vni omnium peditum Nigri Germani,vti in ipſa ſalutis atq. victoriæ deſperatione,cum Germanis acerrime & cõſtantiſsime depugnarunt:eoque maiorib.prope odiis quàm viribus, quæ ſummæ erant, ſunt cõgreſsi,quo efferatis diuturna diſſenſione animis, neutris qui paululum loco pulſi pedem referrent, vlla omnino ſpes veniæ aut militaris miſericordiæ relinqui videretur. Indignabantur Cæſariani,quòd Nigri cõtempta & irriſa Cæſaris maieſtate, ſpretaq. authoritate Germanici nominis pro Gallo vetere hoſte mercenariis armis fratres & conſanguineos obſeſſum atque oppugnatum veniſſent. Ex aduerſo Nigri maxime decorum exiſtimabant,pro eo Rege qui multis annis ipſos liberalib. ſtipẽdiis aluiſſet,fortiſsimam operã præſtare:tueri ſacramenti fidẽ: & nihil omnino admittere, quod veteranis militib. indignum foret. Nec herclẽ ex his quiſquam erat in eo haud dubie ſupremo vitæ actu, conatuque bellici

craſsiore ſclopetto crudeliter interficit. traiicitur duplici vulnere & ipſe Tramulius multarum palmarum vetus Imperator. Galeacius item Sanſeuerinus, dum ſingulari peritia huc & illuc adacto equo hoſtes ſummouet,& præclare decertat, in conſpectu Regis cadendo, quod Regiæ gratiæ & famæ inclyti nominis debebat honeſto vitæ exitu perſoluit: quum procumbente equo laberetur, proximum ſibi Guliermum Langeum illuſtrem equitem in ſupremo caſu opem ferre cupientem appellans, ſine me inquit fili fato meo fungi: & quam celerrime potes hinc ad protegendum Regem recurre, nominiſque mei & honeſti exitus memoriam, ſi euades pie amiceque colito. Erat pugna omnium maxime funeſta,& magnopere iniqua Gallis equitibus: nam à circumfuſis & expeditis Hiſpanis in omnem partem ad lethales ictus pilæ plumbeæ ſpargebantur, quæ non iam tenuioribus (vti paulò ante erat ſolitum) ſed grauioribus ſclopettis quos vocant arcabuſios, emiſſæ non cataphractorum modo, ſed duos ſæpe milites & binos equos trãſuerberabant;ſic vt miſerabili nobilium equitum ſtrage, & morientium equorum cumulis conſtrati campi, & alarum virtuti ſimul officerent, ſi denſato ordine irrumpere conarentur,& paſsim veluti obiectis aggeribus, ſi cui decore vita potior foret, minime expeditum ad fugam iter præberent. In tanta rerum iniquitate Villermus Boniuettus Amiras aliquandiu diſcurrendo & cohortando Heluetios & equites in fugam inclinatos confirmare conatus,quũ haud dubie aduerſam eius prælii Fortunam agnoſcerent, nec tantæ cladi, cuius ipſe præcipuus author fuiſſe diceretur, ad pœnam vel ignominiam ſuperſtes eſſe vellet, graui & obſtinato pudore in medios hoſtes incurrit, atque ibi,quod aperta galea diſcurrentium & imperantium Ducum more vteretur,iugulum mucronibus obiectans eſt interfectus. At Franciſcum nudatum omni ferè præſidio alarum cuſtodiæ corporis tot circum interfectis & cæteris circumquaque palantibus ſeſe eripientem, mixti ex variis turmis aliquot equites vti habitu inſignem perſequuntur. Nec Rex impiger ſe ipſum deſerit,quanquam ab equo & à Fortuna deſerebatur; paſsim inflexo equo cum inſultantibus gladio rem gerit, illatiſque aliquot & acceptis vulneribus ſtrenue repugnat. Sed dum ad proximum riui pontem contendit, confoſſo & corruente equo, ſternitur. Primi omnium Didacus Abila & Ioannes Vrbieta Cantaber,ſupergrauante equo iacentem circumſiſtunt; nec adhuc planè cognitum intentatis gladiis, vt ſe dedat ni perire malit cohortantur. Interim ſuperuentu Mottæ Anoierii Galli, qui erat Borbonii equitum præfectus,de facie noſcitur, quanquam erat ex vulnere totum os manante ſanguine fœdatus. Sed dum Motta vt ſe Borbonio dederet qui non procul abeſſet hortaretur, Rex ad proditoris nomen indignabundus ac imperanti ſimilis, accerſito te inquit Lanoium.iſque dum Motta ad Borbonium peruolaret, vndiq.voce & diſcurſu militum quæſitus, opportune ſuperuenit,ſummotaq.incumbentiũ turba ſubtractum equo exporrecta dextra ſubleuauit,

præoccupanti Abilæ chirotheca ferrea traditur, proximi paludamentũ in frusta discerptum abripiunt; alii baltheo & calcaribus potiuntur: quum quisque aliquid ex Regiis exuuiis rapere properaret, quod mox ad decus, petendaque præmia non obscura fide posset ostentari. Capto Rege vndique à Cæsarianis victoria conclamatur. Gallis animus concidit. Fit fœda fuga in omnes partes, Heluetii pecorum modo pauentes, dum cæduntur, Ticino flumini se committunt, natandique prorsus imperiti fœda & miserabili colluuione connexi impeditique agminatim gurgitibus rapiuntur. alii supplices proiectis ad terram armis salutem petunt. Sed rara eo die nisi in multa cæde fatigatis, humanitatis & misericordiæ laus refulsit. superbos enim & immanes ea ingens victoria milites reddebat, & Antoniani qui ab arce & à Noua porta cunctatius & serius eruperant, ante alios auidissime & crudelissime grassabantur; vtpote qui, quum prælio minime interfuissent, post partam demum victoriam opportune effusi, intercepta spe fugæ, consternatis & sauciis occurrerent. Itali quoque & Galli pedites quos circa arcem & castra relictos diximus, quum Rex eos summæ victoriæ diffidens in subsidium euocasset & Bussinius Ambosius ad prælium contendens secum adduceret, in Germanos qui tum Nigrorum legionem deleuerant, inciderunt: & ab his interfecto Ambosio cæsi fugatique sunt. multis tamen elabendi spatium, castrorum propinquitas præbuit. neque enim vllos Germani extra ordinem sunt persequuti: qui ad extremum pugnæ exitum immoti & erecti in omnem casum, in acie perstiterunt; quando senera & maxime nobili disciplinæ lege, donec debellatum foret, extra aciem progredi, hostem capere, & quæ alii auide raperent, spolia legere vetarentur. Ob id constat neminem ferè illustrem captiuum, & exiguam admodum prædam ad Germanos peruenisse, quum Hispani sicuti audaci præstantique opera fuso equitatu & pulsis Heluetiis haud dubie victoriam peperissent, optimo velut iure in præmium virtutis pretiosiore præda & nobilioribus captiuis potirentur. Capti sunt Henricus Rex Nauarræ, & Renatus Bastardus Sabaudius Regis auunculus, Regiæ domus magister; qui non multo post dum se multo auro redimere cogeretur, ex vulnere exorta febre apud hostes interiit; itemque Memorantius, Brionius, & Bozolus, ipseque item Obegninus, & Florantius qui Heluetiæ legioni erat præpositus. Franciscum è Borbonia familia Sancti Pauli comitem grauiter sauciatum inter cadauera iacentem, dum ei veluti iam mortuo Hispanus digitum abscinderet, vt annulo potiretur. Fortuna seruauit. Contraria sorte Lescutus coxam crassiore pila traiectus, quo nemo Gallorum Procerum, corporis atque animi virtute superior fuit, nono die apud hostes Ticini extinguitur. Ferunt eum dum lethali vulnere grauatus iaceret, & Cæsariani duces inprimisque Vastius eum sæpe inuiserent, multas diras Boninetti manibus fuisse imprecatum, plurimumq. execrando pestilentis eius hominis ingenium subiunxisse, ea infelici acie ab se illum fuisse

fuisse quæsitum, vt publicum scelus infesto gladio vindicaret: quando is tantam cladem Gallico nomini, & immerenti præsertim Regi peruersis consiliis intulisset. Periit etiam Toneræus vir illustris; desideratusque est nusquam reperto cadauere Tornonius qui cum Asparosio Lescuti fratre Nauarrico bello dux fuerat, quum tumultuantibus Hispanis, Galli arma ad Hiberum vsque amnem promouissent. Solus Alanconius, vt tantæ cladis nuncium in Gallias deferret cum ingenti cataphractorum agmine intactus effugit. Qui fortasse singulari prudentiæ laude dignus foret, si non potius, vt se incruentum & iure imperii equites secum trahentem periculo eripere, quàm ad subsidium orbatæ Galliæ fortium virorum alam seruare voluisse crederetur. Sed Alanconio intra paucos dies ex dolore animi defuncto, eius receptus famam, Humenius Rocha legatus alæ, præclaro testimonio defendit, quum vir impiger & belli peritia spectatus desperata victoria, vel inuito retinenteque duce, necessitati parendum esse censuisset. Porro Claramontius qui in Insula Memorantianis in castris præsidio erat relictus, vbi perditis rebus frustra auxilium se ferre posse animaduertit, cohortatus suos vt nihil ea rerum asperitate perturbari vellent, sed confirmato virilique animo ad salutem non dubiamque laudem constanti receptu signa sequi properarent, militari more copias eduxit, & Graualone superato, concisisque pontibus ad Mortariam primo oppidum, & nullo demum accepto incommodo in Galliam contendit. Idem fecere Mediolani qui arcem obsidebant; suppressa etenim acceptæ cladis fama, & vulgato interim falso victoriæ nomine cum omnibus impedimentis duce Theodoro Triuultio, ad Verbanum lacum incolumes euaserunt. Cæsa autem eo prælio ad decem milia referuntur. At Rex armatus, vti erat in equo humili asturcone, quum à Lanoio in castra duceretur. Alfonso Vastio fit obuius. Is tum forte à persequendis Heluetiis redibat, vt de Piscario quem falso cecidisse ferebant certius agnosceret. Nec mora Vastius ab equo propere desilit, & Regiam dextrâ apprehendens custodientium & aggregantium sese vltro militum coronam late summouet; ita vt his pudorem iniiceret, qui nullo prope respectu maiestatis, adeo arcte iam captum Regem custodirent. Tum vero Franciscus haud parum eius conspectu recreatus silentium exoluit. Eum enim cum iuuentæ flore & specie corporis, tum virtutis & omnis militaris elegantiæ laude insignem, vti præclarus vel in hoste excelsæ virtutis æstimator vehementer adamabat. Consolanti Vastio magnitudinemq. animi & humanitatẽ in Carolo Cæsare plurimũ attollẽti, statueram, Rex inquit, non indecoro casu inter armatos concidendo animum ab hac tanta rerum mearum acerbitate vendicare, ne tot clarissimorum meorum Ducum funerib. superessem. Sed Fortuna iampridem nomini nostro inique & peracerbe infensa, vt vitam inuisò ad illudentis Fortunæ spectaculum reseruaret, honestissimam mihi mortem inuidit, hoc vno tamen me me in tantæ cladis memoria consolabor, quod nulla

mihi in posterum Fortunæ vis erit pertimenda. Quandoquidem illa sæuissime semper furens, nec tot cumulatis cladibus vnquam abunde saturata, nunc tandem reliquas supremi odii faces in hoc publico totius Galliæ luctu, & summa mea ex tanti infortunii casu iactura, restinxerit. His verbis non modò ipsis victoribus singulari affectis lætitia lachrymas propemodum exciuit; sed circumfusorum etiam omnis generis militum animos tantæ victoriæ reputatione vsqueadeo confudit, vt facile à cædibus & ab ipsa etiam præda ad tanti Regis capti spectaculum vndique verterentur. Ductus est in Gallica castra ipso imperante, ne à Ticinensibus quos summis affecerat detrimentis & à ferociente præsidiario milite, tanquam diuturnæ obsidionis incommodis vehementer afflicto, ad ludibrium in ea Fortuna conspiceretur. Ibi ea vulnera quæ in auersa parte femoris & in dextra, summaque gena, leuia tamen acceperat, facile curauit: aliquot etiam pilarum ictus duplici thorace adeo egregie sustinuerat, vt quum Christi crucis frustulum aurea conclusum bulla collo gestaret, quòd plane foret seruatus, in miraculum à piis hominibus referretur. Ferunt Regem Borbonio ad genua prouoluto & dextram appetenti, nequaquam sese irati sed cuncta æquissimo animo ferentis habitu præbuisse. Ipsum verò Borbonium demisso vultu haud dubia dedisse pudori & pœnitentiæ signa, vtpote qui non omnium modò tacita cogitatione, sed liberis etiam sermonibus sese inuidia plurimum onerari & defectionis suæ nomen latissimæ famæ pandi manifeste perspiceret. Cœnauere cum Rege magnis precibus inuitati Lanoius & Vastius; lauanti autem Borbonius honoris causa linteum dedit. Sed Rex ingressus in sermones de prælii euentu tam graui & tam facundo ore consiliorum suorum rationes explicauit, periti Imperatoris more singula recensendo, quæ apud se vel ipsos hostes vii potiora prouideri potuerint, vt si res in integrum restitui possent, se iterum ea tanquam optima conditione dimicaturum dicere minime dubitaret. Sed se deceptum ab Heluetiis qui non modo suam sed omnium etiam opinionem turpissime fefellissent: & auare ab Italis fraudatum qui in recensendis cohortibus falsum militum numerum referre essent soliti; desertumque demum nimis propere à tertio equitum agmine, semel inclinatam aciem vlla arte bellicæ virtutis, vlloque præsentis animi conatu reparare nequiuisse. Atque ita quum omnia ferè in vnum coniurarint vt fortunæ Cæsaris seruirent, fatali sorte potius quàm errore hominum cuncta ipsis prospera, sibi verò aduersa omnia contigisse. Non videtur silentio prætereundum quod ad historiæ pariter ac diligentiæ meæ fidem pertinere arbitror; ea me omnia quæ hoc peculiari volumine continentur, ex sermone maximorum Principum & Ducum accepisse, quorum ferè omnium & si externæ linguæ duriorisque naturæ fuerint, veritatis explicandæ causa, amicitiam meruisse profitemur; tanta curiosi ingenii perseuerantia felicitateque, vt non modo mores, consilia, factaque eorum

 scriptis

ſcriptis expreſſa; ſed ſingulorum quoque ex veris formarum lineamentis depicta ora ad delectationem ſpectantium in Muſæo noſtro repræſentemus. Verum in hoc longo atque difficili honeſti laboris ſtudio, nemo certe nobis vel liberalius vel diſertius Franciſco Rege fauit; admirabili enim fretus memoria, ingenueq. arcana animi nudare ſolitus, cuncta miro ordine atque integra fide de ſucceſſu præſertim huius pugnæ nobis enarrauit, primo ad Maſsiliam, & aliquot poſt annos ad Nicæam; tanta quidem cum admiratione noſtra, vt quæ incerta & obſcura erant, collato hoſtium teſtimonio liquidiſsime deprehendiſſe fateamur, & tantum Regem immaturo prorſus fato nuper ereptum, tanquam longiore vita dignum, merito celebrandum exiſtimemus. Nec multo poſt ad Pisleonem in cuſtodiam eſt deductus. Eò tum demum ipſe Piſcarius venit, non planè obducta oris cicatrice, Regemque inuiſit non in purpurea aureaque veſte, vt cæteri qui ab ea victoria in pompæ morem ſeſe Gallicis ſpoliis exornarant; ſed ad ſingularem animi modeſtiam, laneo & nigro in ſagulo, quaſi non victoris ſed victi habitum præferret: & miſerari Regiæ conditionis ſortem, nequaquam ficto dolore videretur. Eum venientem ac inſignium Ducum turba, veluti prætoria cohorte circumſeptum, Franciſcus adeo humaniter & auide complexus eſt, vt aliquandiu animum atque oculos in eius viri admiratione defixos teneret: & cœptis demum grauioribus ſermonibus in hæc verba, non triſti, verũ ſubblanda geſtus & oris grauitate prorumperet. Nunquam inquit, inuicte Piſcari natura fieri poſſe putaueram, vt eum plenis affectibus amare atque ſuſpicere poſſem, qui vnus omnium hoſtium Gallico nomini maxime fuerit infeſtus: & mihi demum victo captoque longe grauiſsimum cladis vulnus intulerit. Sed profecto eam eſſe vim præſtantiſsimæ virtutis, vel hoc meo æque nobili ac triſti rerum experimento conſtanter agnoſcimus, vt in ſe ipſam admirabili fulgore late radiantem omnium oculos, tanquam ad præclarum lumen ab obſcuro facile conuertat: ac ipſis demum animis impotentiſsime dominetur. Sed tu Piſcari dignum illuſtri fama tua feceris ſi eo tenore veræ virtutis, quo me & meos ſæpe duces feliciter viciſti, enixe dederis operam, vt hoc totum ſingularis victoriæ decus quod veſtra virtus & fortuna Cæſari peperit, ab altitudine eius animi excelſaque virtute longe clariſsimum reddatur, dum mihi plane victo captoque non iniquis legibus impoſitis libertatem maximorum Regum exemplo reſtituit. Neque enim vel in hac mea calamitate Cæſari veſtro regna ac imperia, aut tam præclarè votis eius arridentem fortunam inuideo: quum hunc potius diuini muneris locum inuideam, quem ei benigna ſors ad deferendum in cœlum nomen ruina mea patefecit, parari quidem lata Imperia vi atque opibus poſſunt, & fortuna plerunque quum eam maxime conuerſam credas, ſua libidine dat terga; & leui momento dilapſa peruertitur. At certe in Cæſaris arbitrio rara felicitate poſitum eſt ſummæ humanitatis & clementiæ immortali gloria

se potiri:& secura manu velle decerpere nobilissimæ laudis fructũ,quem
hercle nulla vis eripiet, nec ipsa quidem fata vllo vnquam tempore de-
lebunt. Quandoquidem post partam victoriam, cuius nomen & decus
minores sæpe duces & milites sibi vendicant,nullus in Regia fortuna cla
rior est triumphus,quàm ad eximium propriæ virtutis specimen,ab ipsa
maxime generosi animi magnitudine celebrari. Ad ea Piscarius pauca
præfatus quæ ad declarandam Cæsaris moderationem & lenitatem per-
tinebant,grauiter & apposite respondit,addendo quantũ ille in omni con
trouersia & disceptatione lenis & æquus esse consueuisset: & quàm pro-
cul ab inhumana duritie, omnique sæuitia sensus omnes auerteret: vtpo-
te qui ab ineunte ætate propter facilem mitemque naturam, nunquam
ab immoderatis atque superbis,sed ab honestis decorisque consiliis, vir-
tutis & pacis amore duceretur. Non tulisse eum ab initio bellum:sed gra
uissimis lacessitum iniuriis ita repulisse,vt post multas victorias locum pa
ci & concordiæ non iniquis conditionibus relinquere videretur. Propte
rea se sperare Cæsarem tanta animi moderatione vsurum ea victoria, vt
nihil minus æquum à victo postularet,quàm quod integris rebus repete-
re esset solitus: futurumque esse, vt ipse non multo post, solicitæ matri
& carissimis liberis insigni Cæsaris liberalitate redderetur. Quibus ser-
monibus Franciscus ægrum animum in spem haud dubiam maturæ li-
bertatis erexit; ratus Cæsarem sola victoriæ felicitate contentum fore:
nec in ea quicquam impotenter,sed solum lenitatis & clementiæ nomen
esse quæsiturum. cuius animi nequaquam atrocis & superbi præclara si-
gna dudum ostendisse cognouerat, quum Cæsar qui tum erat Barchino-
næ nuncios tantæ victoriæ quæ ipso etiam natali eius die parta fuerat,nul
la cum hilaritate suscepisset: sed singulari pietate indictis tantum
trium dierum supplicationibus, vt is secundus belli euentus
Reipublicæ Christianæ commodo verteretur, publi-
cam lætitiam festis ignibus & tormento-
rum bombis celebrari
vetuisset.

LIBER SEPTIMVS.

DELETIS ad Ticinum Gallorum copiis atque ipso Francisco tanti modo nominis Rege capto, nemo totius Europæ Regum vel Principum fuit, qui non summo metu,aut certe grauissimo dolore commoueretur. Nam qui finibus atque periculo proximi erant,non modo opes,tot coactis in vnum regnis,inimmensum auctas,sed ipsam quoque Cæsaris fortunā horrebant. Apparebat enim eius exercitum è prouincia per Liguſticas cautes fuga elapsum, egentem pecunia,Mediolano exclusum,destitutumque sociorum auxiliis, incredibili potius aspirantis Fortunæ munere, quàm vlla consilii ratione,incolumem, ac demum victorem euasisse. Nec iam vllas bello rationes Cæsarianis tantam insusitatæ fortitudinis, tantamque felicis disciplinæ opinionem adsecutis in posterum conferendas videri; quum ingenti audacia, patenti campo, procul insidiis,veteranum ac ornatissimum totius Galliæ equitatum tot clarissimis ducib. interfectis & captis,vnius horæ momento deleuerint. Ipsaque Sicambrorum robora cæteris infesta Germanis, ac Heluetias legiones inuictas antea & frequentibus victoriis nobilitatas, aut in acie trucidarint, aut inulto fœdoque interitu perire coëgerint. Cæterum Rex ipse in arcem ignobilis oppidi coniectus,ac salutantium turbæ frequenter ostentatus omnium animos in sui miserationē conuerterat. Fortunaque tum maxime vt impotens & sæua & instabilis accusabatur,quæ florentem belli gloria, ætate atque opibus Regem, è summo amplissimi regni,potentiæq. fastigio, puncto temporis præcipitem dedisset. Quippe eius ori atque oculis, tanta vis tantusque honos inerat, ad promerendos omnium animos,vt non modo ii quibus neque beneficio neque iniuria fuisset cognitus;sed etiam hostes ac inimici ea calamitate indignum existimarent,militarem enim cum inuicti animi,tum eximii corporis habitum,omnibus regiis atque ciuilibusvirtutibus exornarat. Quum pedes siue eques tractando arma, artem ac robur ostendere,aut de optimis artibus acliberalib.studiis disceptare vellet,omnem in id totius ætatis operam contulisse crederes. Accedebat præalto illustrique ingenio, bellorum rerumque omnium memoria incredibilis, ac inexhausta quædam in his explicandis nitidi sermōnis eloquentia, qua primis ferè congressibus abdita suorum sensuum liberaliter expromendo,omnes miro sibi amore deuinciebat. Sed quum per ocia pacis alacri semper comitate,more gentis, ac erudito luxu, iocis munditiisque præstaret, vna maxime liberalitate, quæ in Principe optimo præcipua virtus existit, apud omnes longe clarissimus erat. Iis de causis neque in ea

arce,totaue Gallia Cisalpina recte custodiri, neque alio terra mariue tuto traduci posse videbatur. Nam Veneti in tergo erant iam plane quòd à fœdere defecissent, pro hostibus habiti, & Alfonsus Atestinus Gallorum socius, Pontifexq. ipse, & Florentini, qui non modo auxilia nō misisse, sed fœdus cum Gallo percussisse, repertis ad Ticinum super ea re tabulis, arguebantur; cuncta cis Padum ad vltimos Ligurum fines certis præsidiis obtinebant. Milites quoque Cæsariani quanquam præda diuites merita stipendia flagitare, ducibus ni pecuniam expedirent seditiose vincula & cædem comminari, alióque subinde atque aliò ad deponendam prædam absque commeatu discedere, eo insolentior atque ferocior, quòd gratuita opera ad retinendam pristinæ virtutis dignitatem, se maximam victoriam ingrato Cæsari peperisse prædicabant. & in eos sæpe de industria Franciscus veluti per lusum aureos nummos dispergere erat solitus, tanta præsentis fortunæ contemptione, vt Hispani milites ap plaudendo, petulanter Deos incusarent, quod ad subigendum terrarum orbem Franciscus ipsis non imperaret, aut ipsi omnes sub eo soluti Cæsaris sacramento, militarēt, Adeo vt duces, & ante alios Alarco custodiæ præfectus, & largitiones regias cohibere, & familiaritatem militum nonnunquam abrumpere cogeretur. Interea Clemens qui ad tuendam Pontificiæ maiestatis æquitatem moderato quidem, sed periculoso & parum illustri consilio, ab omni contentione abesse & sese inter certantes, pacis sequestrum profiteri voluerat, diuersis suorum consultationibus agitabatur. Plerique enim suadebant, vt Gallicarum partium obliuisci vellet, & Cæsarianis ducibus quibuscum præclare atque feliciter bella gererecon sueuisset, sensus omnes facultatesq. coniungeret. recentes iniurias haud multa expiari pecunia facile posse, & antiquum subinde fœdus renouari, si salutaris ocii quàm exitialis belli cupidus esse mallet: & sacrosanctæ potestatis iure, longe lateque sibi vtendum arbitraretur. Alii degeneris abiectique animi ea esse consilia dicere: si pacem male fidam auro mercaretur, eam propediem Galliæ atque Italiæ seruitutem esse parituram, nec ideo Regem in tanta calamitate ac rerum desperatione deserendum, quem ipse imprimis, Venetique perniciosa cunctatione in eas carceris miserias præcipitassent. non ampliore pecunia opus fore, si Regem inuicti gratissimique animi custodia eripere vellent, quàm ea, qua pax seruili consilio emi posse videatur. Neque meditato facinori dubiū proponi euentum, si fortiter rem gerere, euocare Heluetiorum expeditam manum, & subitarias per Italiam cohortes cogere maturarēt. Tum enim Pontificem, Rege libertati restituto, de vniuersæ pacis nomine communique concordia tempestiue consilia initurum, imperiisque Italiæ legitimis possessoribus adiudicatis, non simulatam ac instabilem, sed veram ac diuturnam pacem obstinatis ab Regibus expressurum: vt ipso authore ac duce, vti semper exoptasset, impie tum commota arma, à Christianis in Turcas verterentur. Sed quantum priori sententiæ securitatis

in po

in posterum ac dignitatis deerat, tantum huic immoderati & impudentis animi superesse videbatur. Propterea, hæc vti aliena nimisque atrocia Clementi quietis auido & incertos belli exitus maxime timenti, mire displicebant, quòd Cæsarem perpetuis maximisque amicitiæ officiis sibi coniunctum, adeo insigni iniuria affici, & ab se propterea Germaniæ Hispaniæque populos, & Henricum Britanniæ Regem alienari nolebat. Itaque cum Carolo Lanoio qui pro Cæsare summæ rei in Italia præerat, amicitia repetita, solemne fœdus percutit: his ferme conditionibus, vt ipse centum & triginta milia aureorum nummum Cæsarianis in stipendium numeraret. Contra vero Pontifex ab iis in recuperando Regio Lepidi iuuaretur, quod Alfonsus Atestinus vti suæ ditionis, Hadriano vita functo, per interregnum cum Ruberia oppido antea recepisset, Venetis autem intra certum tempus, fœderi atque amicitiæ locus foret, si centum & ipsi milia nummum aureorum subsidii nomine persoluissent. At Alfonsus cui Clementis consilia admodum erant suspecta, & quòd Gallicarum partium semper fuisset, Cæsarianis se merito inuisum esse meminerat, cum Lanoio pecunia perquã mature transegit, vt sibi parceretur. Ita Lanoius repetente Regium Pontifice, atque auxilia ad id deposcente, alias atque alias moras nectere;& quoniã ea loca antiquius Cæsaris imperium communi Italiæ iure respexissent, præiudicare inconsulto Cæsare nolle dicere, ac demum polliceri se medium atque adiutorem fore, vt ex æquo ea controuersia componeretur. Cæsar enim rata habere noluerat, quæ Lanoius solemni fœdere pepigisset. quæ res in Pontificis Italorumque omnium pectus alte descendit, quum præbita & frustra demum repetita pecunia, mire elusus esse diceretur. Interim Cæsarianus exercitus fermè totus in Placentinum & Parmensem agrum in æstiua sese effudit, tanta rapiendi oblatas atque reconditas fruges & obuia quæque vexandi licentia; vt ex villis vicisque afflictorum agrestiũ querelis vrbes complerentur: & mox frequentes earum ac oppidorum legationes ad deprecandam agrorum vastitatem, Romam vsque peruolarent. Quibus de rebus deceptus Pontifex grauissimo animi dolore premebatur. at tum maxime castigabatur à Venetis, qui dudum vllam cum Cæsarianis amicitiam, quæ auro coëmeretur se inituros constantissime pernegassent, contra multo ampliorem pecuniæ summam Cæsari pollicendo, si ad certam rerum tranquillitatem, communi Regum & ciuitatum omnium libertati & paci consuleretur. Eò enim Cæsarianorum consilia spectare videbantur, vt quum in Italia cunctis sibi fœdere obstrictis, pacem atque ocium peperissent, totius mox Italiæ innixi opibus in Galliam rursus penetrarent. Nec deerant Borbonius atque Piscarius eius belli cupidine deflagrantes, qui irritos ad Massiliam conatus, atque ea festinati reditus detrimenta resarcire nobiliore victoria cupiebãt: qui Galliam Rege, ducibus, equitatu penitus orbatam, eamque exhaustam pecunia, inopem consilii, & cunctis inusitata clade perterritis de salute

dubitantem, in prædam vertere, atque subigere, neque magni neque diuturni laboris esse iudicarent. Qua demum sub acta, nemo erat qui non eadem mox cladium & seruitutis incommoda deceptæ circumuentæque Italiæ parari dubitaret. Nec multo post Franciscus impatientia carceris & præsentium rerum necessitate compulsus, incredibile aliis & sibi anceps consilium sumpsit, vt in Hispaniam traditis Gallicis triremibus ad Cæsarem perduceretur. Is ab initio cladis acceptæ Pontificem ac Venetos nihil de pristina erga se voluntate remissuros, retentoque in Italia cum copiis Albanio Regulo moturos arma crediderat; quod magni interesse ad salutem libertatemque omnium arbitraretur, si illi tandem & concepta consilia, & paratas vires explicassent: suiq. liberandi speciosum imprimis neq. omnino difficile negocium fortiter suscepissent. Ea enim est ægrorum natura mortalium, vt quæ sibi remedia salutaria fore prouiderint, non modo factu facilia esse, sed alienis etiam rationibus magnopere conducere credant. Itaque Franciscus inani persuasione deceptus quum Albanium cum exercitu ad Grauiscas nauibus impositum, & Romæ demum cum Cæsare fœdus publice ictum esse cognouisset, cogitationes de Italicis auxiliis abiecit, & reliquam spem omnem in Cæsaris clementia ac humanitate collocauit. Miserat enim paulò ante ad eum Cæsar Hadrianum Beurenum Belgam ipsius gratia maxime florentem, cum lenissimis literis, nec omnino prægrauibus de pace mandatis, ita vt Cæsarem sua spe mitiorem inuenturus esse videretur. Erat tum Franciscus in potestate Lanoii hominis occulto astu contectaq. prudentia valde insignis: quanquam summa militaris imperii penes Borbonium esset: qui id munus liberali & generosa quadam simplicitate Gallico more sensim vsurpari permiserat. Magnis igitur pollicitationibus cum Lanoio Rex egit, vt in consilio primorum Ducum ac militum doceret Regem in securiorem custodiam Neapolim esse perducendum. Cæterum ea re facile impetrata, quum ad mare peruenisset, aliis omnibus deceptis in Hispaniam cursum direxit. Timebat enim Lanoius nisi tantæ rei consilium egregia simulatione tegeretur, ne Borbonius atque Piscarius, quorum apud milites summa erat authoritas, institutam profectionem impedirent, adeo vt nullam ex turpi consilio inuidiam vereretur, ac illorū offensiones omnino negligeret, modo sibi amplior gratiæ locus apud Cæsarem, eo facinore pararetur: & Francisci animum in spem ingentium præmiorum singulari beneficio deuinciret; Quando nihil Cæsaris animo atque oculis optatius, nihil gratius aut speciosius cunctis Hispaniæ populis fore crederet, quàm si clarissimum Europæ Regem eius maxime gentis virtute captum in Hispaniam ad triumphum ac sempiternam incomparabilis victoriæ memoriam transportaret. Ipse quoque Franciscus, altitudine liberalis animi sui, alienæ naturæ spiritus metiri solitus, si in conspectum Cæsaris deueniret, cuncta sibi protinus secunda atque felicia despondebat. In hanc spem & Vgo Moncata quem in Liguria apud

apud Varagium ab Andrea Auria captum diximus sine pretio in Hispaniam per Gallias paulò ante fuerat dimissus, vt amice atque solerter regiam causam tueretur; summæque laudis & gloriæ in perpetuum parandæ facultatem Cæsari diuinitus oblatã esse prædicaret. Is enim vir subtili iudicio ad amicitiam Lanoii se receperat, cæteris ferme omnibus Hispaniæ Regulis eam liuore atque odio refutantibus. Quoniam Lanoius non illustri natalium splendore, nullaq. paulo insigni virtute, sed vna tantum assidua fidelis obsequii perseuerantia, vti peritus & elegans equorum domitor, ludorumque magister, totum alienæ gratiæ locum, ambitiosius quàm deceret, apud Cæsarem occupare videbatur. Interea quum fama esset, Regem in custodiam Neapolim classe perduci, & iam pars ædium Regiarum in Arce noua, validioribus clatris atque repagulis Lanoii iussu firmaretur, Franciscus nobili comitatu Genuam, & mox in proximum Delphini portum deducitur, quo iam Gallicæ triremes solis remigibus instructæ, Regis accitu peruenerant. Andreas quoque Auria cunctis prædonibus, & tum maxime Hispanis nauali virtute terribilis, quum suas ipsius triremes in alienam potestatem, id postulante Rege se traditurum negasset, fidem obsidesque dederat, se nequaquam Lanoio clasique eius ea nauigatione nociturum. Itaque fortissimorum militum manu, quam ex suis cohortibus Salsedus, Corberia, & Sanctacrucius Centurionesque alii delegerant, Cæsarianæ & Gallicæ triremes complentur, nec multo post idoneum nacti ventum sublatis velis in Hispaniam cunctis inopinantibus prouehuntur. Ea re cognita Borbonius atque Piscarius ira ac dolore simul angi, singularem contumeliam iniquissime ferre, neque linguam moderari, quin palam omnibus illum probris ac maledictis lacerarent, quòd iura summi imperii, quæ penes Borbonium erant, incredibili arrogantia eludere non dubitasset, & Piscarii existimationem lædere minime fuisset veritus, cuius maxime ductu virtuteque Regem prælio superatum, omnium opinione constitisset. Porro aliis de causis ea profectio Clementis Venetorumque animos commouit. nam quum retento in Italia Rege, de communi pace minime desperarẽt, tum demum verebantur, ne qui nimis celeri desperatione sese vltro traditis triremib. ad pedes hostium proiecisset, nouas periculosi consilii rationes insana libertatis cupidine sequeretur, malignitateq. & superbia inductus propter veteres & recentes offensiones, cum Cæsare ad exitium Italiæ conspiraret. At Franciscus remigio & lenibus ventis in Hispaniam delatus Barchinonæ Regali apparatu excipitur, atque inde, Alicanteram, qui Valentinorum est portus, legendo oram prouectus est: vt maiore demum compendio terrestris itineris, ad Cæsarem ire pergeret, qui tum apud Toletum vrbem omnium Hispaniæ maxime mediterraneam erat in æstiuis. Ibi Franciscus sinistro omine accepto, summum adiit vitæ periculum, quum milites, qui præsidio triremibus aduenerant, promissa stipendia flagitarent; consternatique ad arma Lanoium omnes infestis hastis peterent. Emisso namq. per tumultum maiore sclopetto, pila in marmoream

columellam fenestræ coniecta est, cui forte Rex auersus humeris innitebatur. Lanoius autem in proximos hortos se deiiciens celeri fuga & latebris iracundiam militum vitauit. Nec multo post conquisita pecunia, sedatoque tumultu ad Madrittum quod Mantuam Carpentanorum antiquitus fuisse putamus, non longe à Toleto terrestri itinere paucis diebus est peruentum. Erat in eo tractu Didacus Mendocius Infantasiorum Regulus splendore vitæ ac liberalitate magnis Regibus æquatus. Is Regem intra fines ditionis iter habentem incredibili apparatu, exornatis passim hospitiis, perpetuis sumptibus excepit & aluit. Ea subinde Regali munificentia dona offerens, quæ neque Franciscus à Cæsare expectanda censeret; neque ipse, si in Gallia incolumi regni fortuna esset, aduenæ Regi daturus esse videretur. In iis enim erant complures equi militares longe omnium Hispaniæ generosissimi argenteis phaleris, ac sericis instructi ephippiis. mulæ item nobiles purpura constratæ. Præterea falconum insignium canumque omnis generis venaticorum cum toto venatorio apparatu, ipsisq. aucupibus peritisque venatorib. delecta multitudo. Lectorum vero tantum, pictarumque stragularum & auleorum: itemque vasorum cælato argento in mensarum vsum, ornatumque amplioris abaci; quantum vel non captiuo Regi satis esse crederent. Addidit Mendocius ad eam excelsi animi liberalitatem, spectaculũ non modo sibi & posteris, sed toti etiam Hispaniæ maxime gloriosum. Populos namque imperio sibi subiectos militaribus instructos armis indicta die in proximam viæ planiciem euocauit: digestosque in cohortes & turmas decurrere iussit. Fuere supra duodecim milia peditum & equitum, docuitque Mendocius admirabundum Regem multos esse in Hispania Regulos ipso admodũ potentiores, vt non esset in vltima laude, si qui nec ordine primarius nec opibus summus esset, non modo reliquos omnes superasse; sed ipsum quoque Cæsarem ad immensum liberalitatis specimen prouocasse censeretur. Franciscus tanto in honore vbique habitus quum omnia ad benignitatem Cæsaris cogitatione referret, vti iam de salute libertateque securus magnopere lætabatur. Madrittum autem perueniens, ibi subsistere recreareque sese, & Cæsaris opperiri aduentum iubetur, quem longinquis intentum venationibus intra paucos dies eo peruenturũ esse cõfirmabant. At Cæsar Rege in Hispaniam perducto, ipsoque Lanoio incredibili alacritate suscepto nequaquam ad altitudinem ingenii sui, contrà ac homines rebantur, sed ad alieni iudicii arbitrium consilia reuocauit: non modo à præsentib. amicis sententias rogando, sed à ducibus qui in Italia erant postulando, vt perscriberẽt, quid nam de captiuo Rege statuendum esse arbitrarentur. Sub id tempus Borbonius dolore atque iracundia in Lanoium incitatus ad Cæsarem peruenit, sed quũ acerbius in præsentem inuehendo, quereretur tantam sibi & Piscario infidelitatis suspicionem malignitate naturæ illius fuisse impositam: cumque omnem victoriæ fructum impudenter præripere conari dictitaret; Cæsar eo vultu vociferãtes diremit, vt quæ Lanoius nimio erga se studio feliciter egisset,
excusare

excusare videretur, tametsi ea victoria ipsius Borbonii auspiciis, Piscarii que industria & sanguine, fatentibus cunctis esset comparata. Litteræ sub inde Piscarii sunt allatæ eo Borbonii verbis vehementiores, quòd ab graui constantiq. ingenio singulari extimulato iniuria, proficiscebantur, non modo enim periniquе ferebat dignitatem suam ingrate maligneque læsam fuisse; sed se in manifesto salutis ac amittendæ authoritatis discrimine relictum apud seditiosos milites merita stipendia flagitantes, qui in tanta victoriæ licentia sibi & quæstoribus haud obscure cædem minarentur. Lanoium qui mederi malis posset, quoniam cogendæ pecuniæ certam haberet potestatẽ, quum astu parum virili alios esset ludificatus, præcurrisse in Hispaniam, vt vnus omniũ præmia ferret. Sed se nequaquam dubitare, quin ipse Cæsar, vti optimo Principe dignum foret, cũctos qui sibi eo bello fortem operam nauassent, præmio afficeret. ignauosque pariter & infideles vltione & pœna persequeretur. Cæsar humanissimis literis Piscarium est hortatus, vt quæ Lanoius se quidem ignaro sed è republica fecisset, nullo liuore adductum fecisse, existimare vellet, atq. omnia vti præclarissimis factis meruisset, ex sua liberalitate expectaret. Tanta tum erat vis gratiæ Lanoii cum Cæsare, vt ille non modo consuetudine iucundioris obsequii, eximioque & semper fideli cunctis in rebus officio, sed occulta potestate benigni syderis ei coniunctus esse crederetur. Propterea sicuti peramplis honoribus atque diuitiis ante alios exornatus abibat, ita eum vehementes inuidiæ fluctus sustinere, & se exquisitis aulæ artibus, ab his quos læsisset, tueri necesse erat, vt tum accidit, nam Piscarius qui animum per se excelsum & omnis contumeliæ insolentem gerebat, eum proditionis postulare, & singulari certamine indicto armis controuersiam finire statuerat. Eum alia quoque pariter excruciabant, nam quũ iam à victoria parta quintus mensis effluxisset, nihil omnino præter benignas epistolas à Cæsare retulerat, quem cæteris præmia statuentem, à Lanoio deprauatum fuisse existimabat, nam Carpum in Mutinensi agro quod Alberti Pii fuerat, & Soram paternæ ditioni finitimam, haud satis digna pro tot susceptis vulneribus præmia, expectabat potius quàm petebat. Accidit quoque, quòd animum eius acerbissime pupugit, vt Cæsar Henricum Nauarræ Regem, se redimere prohiberet, quem Piscarius bello captum ac se in libertatem oblatis octuaginta milibus aureis vendicantem, custodia emittere cupiebat. Iisdem ferme diebus in Gallia complures Reguli summæ authoritatis & in his præcipui Franciscus Borbonius & Claudius Guisa Lothoringiæ principis frater consilia inibant, inuita etiam Ludouica Regis matre, vt cum Italis Principibus sese consociarent, & si Franciscus Sfortia graui oppressus morbo, naturæ concederet, Maximilianum eius fratrem in paternum regnum reducerent transmissisque terra ac mari auxiliis bellum gererent, ad exturbandos Gallia Cisalpina Cæsarianos: qui non modo Mediolani sed totius etiam Italiæ imperium immodicis animis affectabant.

Enimuero & ad Galliæ salutem,& ad retinendam rei bellicæ existimatio nem tot aduersis contusam prœliis,pertinere putabant,si bellum quod sibi immineret in alienis potius quàm suis regionibus renouarent:& libertatem Italiæ quantis maxime possent studiis atque opibus tuerentur. Sic enim res in Italia se habebant,vt cunctis ea recens victoria esset formidabilis, quippe proximas quisque Germaniæ vires metuebat, quas Ferdinandus Cæsaris frater Mediolanensis imperii cupidus,perleui momento exiguaq. pecunia impulsurus esse videbatur:& Hispanorũ ingenia imperii auida,maxime suspecta erant, pœnitebatq. omnes tanto studio,tãtisq. impensis incaute atque imprudenter eas adiuuisse partes,à quibus& sæua imperia & certa demum seruitus forent expectanda;nisi tot collata beneficia,conuersis repente animis in summã iniuriã verterentur. Ante alios Franciscus Sfortia retinendi imperii cura anxius multis sæpe indiciis & plurib.haud obscuris coniecturis Cæsarianorũ consilia nudarat.feceratque periculũ Cæsaris erga se voluntatis,quum per Thomam Maynum legatum suum,vti aliis antea acciderat,frustra postulasset,vt paternum imperium confectis super ea re Augustalibus tabulis concederetur.sicuti antea fœderatis Leoniq. præsertim Pontifici se omnino daturũ esse Cæsar promisisset. Paratus erat Sfortia sexcenta aureorum milia certis pensionibus persoluere, vrbes, copias, pacis bellique consilia,ad authoritatem Cæsaris conferre,& ducere insuper vxorem,quam Cæsar ex usu rerũ suarum probauisset.Cæteri quoq.Italiæ Principes,liberæq. ciuitates,id maxime præstari à Cæsare cupiebant, vt si nullum in Cisalpina Gallia præpotentem grauemq.accolam haberent,vti ante Gallum sensissent, libertati Italiæ & rerum omnium quieti, exæquatis omnium viribus opportune caueretur.Erat eo tempore apud Franciscum Sfortiam diuturno atq. difficili morbo implicitum Hieronymus Moronus cõsiliorum rerumq. omnium moderator intima familiaritate Piscario coniunctus propter eximiam authoritatem ac industriam in regendis Insubribus cogendaq. maxime pecunia singularem.Is quum sæpius colloquendo Piscarium his de causis quas supra memoraui, animo ægrum esse deprehendisset, sibi occasionem dari existimauit,quaillum à Cæsare penitus alienaret,in partesq. traduceret,vt eius demum auspiciis Italia omnis, non modo præsenti metu atque periculo eriperetur, sed eiectis externis gentibus pristinæ libertatis decus reciperet. Sic enim Venetorum Florentinorumque & summi Pontificis animos habebat exploratos, vt eos quicquid ipse vel suopte ingenio moliretur, modo publicam respiceret libertatem probaturos esse confideret. Igitur Moronus acri ingenio & erudita facundia fretus Piscarium in eos opportune ingressum sermones remotisque arbitris in penitiorem cubiculi partem deductum, his verbis allocutus est.
Nisi inuidia veræ virtutis comes, qua nunc inuicte Dauale, circumuentus opprimeris,iis qui eam patientius contempserint, ignominiæ & mox exitio foret, nequaquam mihi hoc muneris temere desumpsissem, vt

consilium

cõsilium tibi afferrem, cum salutare imprimis, tum vsu longe speciosissimum atque optimum. Id enim perpetui studii ac moris erga te mei fructum egregiis operibus tuis dignum ostendet. Neque vereor, quæ tua est à nobili ingenio prudentia singularis, vt consilium quod amicus cunctis spectatæ fidei ac industriæ officiis tibi coniunctus, nec omnino rerum imperitus, obtulerit; aut statim improbes aut superbe fastidias, quando nihil ab homine præstantius dari potest in arduis rebus, quàm fidele consilium recta & exquisita ratione confirmatum. Illud enim sæpius benigna tractuque facilis Fortuna subsequitur, & excellens plerumque virtus alieni consilii lumine indiget, vt maxime fiat illustris. Te tuus ingentis animi vigor maxime Dauale, vix dum pubescentem domo eduxit, cruentissimoque simul prælio & grauissimis obiecit bellis, non modo vt familiæ vestræ noua adderes decora, æmulationeque virtutis Patris Patruique memoriã renouares, verùm vt cæteris omnibus qui arma tractarint perpetua rerũ gestarũ laude superatis, omni vel maximo honore dignus habereris. Sed incredibilis diuinæq. virtutis tuæ præmia, diuitias, triumphos, imperia, quæ tibi nunc meliore fato destinamus, fortasse in longo victoriarũ cursu percepisses, si tibi benigniore sorte, in ipsis Cæsaris oculis. cũ tuo alienoq. sanguine esses cõspersus, vrbes manu capere, magnos fundere exercitus, & deniq. Reges virtute tua superatos & captos, alieno in triumpho ducendos præbere contigisset, At longũ tibi est hos expectare fructus, quos iam æmulorũ inuidia infestusq. liuor penitus intercepit. Militaris namq. virtus tametsi suis aliquãdiu florescat operib. celeriter tamen obsolescit, nisi amplissimis nobilitata præmiis, in præclara honoris si statur luce, & ab ipsa Principis liberalitate, quæ sæpius imperitorũ iudicium ducit, veram commendationẽ accipiat. Falleris si eum esse Cæsaris captum existimas, vt sigillatim intelligat & agnoscat, quæ per quatuordecim annos inter summas rerum omnium difficultates eximia fide, felici ductu, & fortissima dextra confecisti. Præoccupatum ille, qui Italiam nõ vidit, à Belgis suis, quibus vnis maxime fauet, animum gerit, Adeo vt tota gemente Hispania, omne quod est Regio in animo, auitæ liberalitatis specimen, mille artibus auertant; Auari, impotentes, suspiciosi, alienæ spei & gloriæ ex occulto semper insidiantur. Sic tantis rebus gestis; neque tibi Sora tuis insinuata oppidis, neque Carpum multo tuorum sanguine partum, dono dantur. Et Rex Nauarræ graui rationum tuarum incommodo, pecunia se redimere prohibetur. Quum iam alii Lanoio similes plura quàm cuperent, omnino retulerint. Ad hæc clam abducto Rege Gallo tibi suspectæ fidei ignominia, barbara fraude conflatur, & seditiosis subinde militibus deficiente in stipendium pecunia, aut trucidandus, aut antiqua existimatione spoliãdus obiiceris. Nescio per deos immortales quid tibi in altera belli fortuna sperandum fuerit, postquam tot ingentes perpetuæque victoriæ, nihil præter grãde æs alienum domi,

& non mediocrem foris infamiam omnino pepererint, Quum exercitus à Cæsare stipendio fraudatos quin socias vrbes diriperent, agros crudeliter vastarent, prohibere vlla imperii seueritate nequiueris. hæc omnino vera esse amici tui confitentur, nisi illud os probum ad gloriam multiplici plaga deformatum, & venas in hunc pallorem sanguine exhaustas in quota præmiorum parte censendas putes. At si gloriam vel penitus nudam tanto periculo sectaris, & vera esse existimas, quæ post mortem de cœlesti præmio ac inferorum pœnis traduntur, nomen profecto tuum non in sublimi modo verissimæ gloriæ, sed amplissimæ etiam Fortunæ fastigio erit collocatum, si in Italia natus, Italicæ libertatis assertor gloriosus, quàm in hac luctuosa seruitute externorum minister ignobilis & inuisus esse malueris. Italis namque Principibus in animo situm est, tueri armis libertatem, quæ iam plane omnibus sensim eripitur, excutere externæ gentis iugum, ac vno denique consensu fessis Italiæ rebus quietem securumque ocium parare. Te vnum omnes quum virtutem tuam cum summa felicitate coniunctam admirentur, pulcherrimi facti authorem ducemque deposcunt. Egregium facinus, sempiterna sequetur laus. Facilis vero exploratæque victoriæ exitus, & regnum tibi opulentissimũ, & maximum militiæ imperium dabit. Te enim Veneti ac Florentini fauentibus Gallis & Heluetiis Pontifexque ipse certissimo iure Neapoli Regem constituent. Id enim Cæsaris esse non potest vetante antiqua Põtificum lege. Nec Ferdinandus vi fraudeque occupatum nepoti legitime legauit, quum Ferdinandi Aragonii Federici Regis filii, qui in Hispania custoditur, nomen personamque respiciat. Idcirco quales quantasque voles copias, classes, commeatus, pecunias celerrime comparabunt, signaque gentium omnium quondam victricis Italiæ auspicato in tuã manum virtute fideque præstantem tradent. Hispani quum iam exactis stipendiis Cæsaris sacramento minime teneantur, magna ex parte tuam sequentur authoritatem; Cæteri, Germanique incolumes domum abibunt, nisi vim consentientis Italiæ, & te hostium Imperatorem experiri voluerint. At non te Neapolitani summo populorum procerumque studio, Neapoli natum educatumque & cunctis prope regni Regulis affinitate coniunctum, tantæ spei tantæque virtutis Regem excipient? Erige illos ingentes spiritus, vt omnis inuidia, vna animi magnitudine superetur, & de fortuna tua arbiter factus fortiter decerne, ne semper inuidisse propriæ virtuti videare, postquam meritis tuis ad amplissimum decus secũdiora Fata viam inueniunt. Piscarius vbi hæc audiuit aliquandiu constitit immotus, vtpote qui animum rei nouitate magnitudineque suspensum huc atq. illuc deliberabundus impelleret, non ignarus cunctas virtutum omnium laudes, vno maxime perfidiæ crimine defœdari, neque vulgum vllas demum excusationes recipere, etiam si ab honestissimis causis iustoque dolore profectæ videantur, quoniam cunctis natura mortalibus perfidiæ nomen inuisum sit, & execrandum, nec quisquam excelsi animi

Dux

Dux quod virtus dare posset, scelere atque perfidia vnquam petiuit. Sed spes amplissima regni facile potiundi ob quam nonnulli plerunque integro pudore humana atque diuina iura violari posse arbitrantur, vindicandæq. iniuriæ aduersus ingratos, cupido ingens animum ad præalta quæque natum magnopere stimulabant. Itaq. molli sermone vultuque ad omnem animi candorem exprimendum valde composito, de eius erga se insigni amore nunquam dubitasse respondit, idque tum maximè perspicere, quòd spes suas inter sordes inuidiæ, curarumque proiectas, tanto oblato munere penitus erexisset, cæterum se nequaquam salutem atque existimationem suam in summum discrimen temere vocaturum, nisi plane cognitas ex literarum fide principum haberet voluntates, vt illi eadem se præstaturos pollicerentur, si ipse tantum facinus animo ac manu erigendum suscepisset. Sed ante omnia se nosse cupere, qua lege, quoque iuris documento authoritateque adduci posset, vt sine vlla proditionis infamia summæ admirationis negocium suscipiendum putaret, quando nihil unquã fide antiquius habere esse solitus, vtpote qui ignominiæ atq. dedecoris metu, maximis humanæ fortunæ commodis ingenue repudiatis, semper gloriæ ac laudi, bello paceque studuerit. At Moronus Piscarii animum omnino inclinatum ratus, ea quæ agitaret Pontifici & cæteris confestim perscribit. Mittiturque Romam Dominicus Saulius Genuensis graui eruditoque ingenio vir, ac ob id de publica libertate maxime solicitus, qui cœpta explicaret consilia, ipsumque Pontificem & Gibertum vnicum consiliorum rerumq. omnium ministrum ad ea audenda vehementer accenderet. Eo audito Clemens tametsi Cæsarem non oderat, haud mediocri tamen lætitia est affectus, quòd occasionem minime contemnendã aliena cum inuidia sibi oblatam videbat, Italiæ in perpetuum liberandæ, postquam Piscarius amplissimæ authoritatis atq. peritiæ Dux, sibique multis officiis ac amore coniunctus, non modo detraheretur Cæsari futuro hosti, sed adiunctus præpositusque partium copiis celerem atque exoptatum susceptis consilius finem, daturus esse videretùr. Tantam enim in eo pugnacis animi vim inesse omnes intelligebant, vt nullo alio Duce, vel Cæsarem totius Italiæ seruitutis metu bellum cientis, impetum sustinere, vel Italos eiectis externis gentibus sese in libertatem vendicare posse existimarent. Quum Pontifex in ea cogitatione versaretur, Gibertus futura plerunque magnis in rebus diuino animo præsentire solitus, nulla ratione adduci poterat, vt de Piscario ea crederet, quæ illum Moronus & Saulius haud dubie præstaturum esse confirmabant, monebatque Pontificem vt eas cogitationes penitus abiiceret, ne reliquæ spes tutioris consilii corrumperentur, si se eò imprudens demitteret, vnde si deciperetur, nullus nisi difficilis aut fœdus omnino receptus fore, quando ipse ante alios Piscarii mores abunde nosset, & quales quantosque is spiritus contecto grauique animo gereret, pacis & belli tempore fuisset expertus. Placuit vt per spectatæ fidei

hominem Piscarii animum certius explorarent. Itaque priusquam Saulius ab vrbe proficiscatur Mentebonium Romanum Giberti familiarem magnis itineribus ad Piscarium mittunt. Eius hæc erant mandata, vt secreto illum aggrederetur, oraretq. vt ea consilia sibi nudarentur, quæ inita esse Moronus & Saulius significassent, eundem gerenti animum speiq. parandi regni fortiter innitenti, omnia summa ad id auxilia quæ ab insigni studio amoreque expectari possent, cumulate polliceretur. quòd si ab his nouandis rebus aliena mens esset, atque ea, quam teneret, dignitate foret contentus, tum arctissime obsecraret, vt eius intimi consilii arcanum sibi ingenue fateretur: idque accepta fide, concederet cum veteri amicitiæ tum Pontificiæ maiestati, ne si fallaci ratione inductus improuide animum hostilem ostenderet, quod pro amplificanda ipsius dignitate maximè esset facturus, cum Cæsare inexpiabilis odii semina iacerentur. Piscarius Mentebonio Ticini conuento respondit, eandem ipsius ac summam omnino esse voluntatem, vt concordi Italiæ & publicam omnium libertatem spectanti, labore industriaque non desit, nec se Regnum in præmium nauatæ operæ, postquam id eorum benignitate offerretur, repudiaturum esse confirmat. Id se tantum requirere, vt à peritis iureconsultis doceretur, quibus nam legibus Pontificem Neapolitano in regno iure potiorē esse censerent, vt qui certa eius regni procerum consuetudine, in verba Cæsaris antea iurarit, veluti religione solutus, si leges id iubeant, supremi atque augustioris domini sacramentum respicere cogatur, quando id ab ipso Cæsare veluti beneficiarium annuo tributo agnosci videatur. His acceptis Mentebonius eadem celeritate ad Vrbem recurrit, Piscarius quòd saluti Italiæ dignitatique suæ, præclare consulat magnopere commendatur, Accoltus Cardinalis, & Angelus Cæsius iuris peritia & forensi industria maxime insignes excussis humani ac diuini iuris authoribus Pontificis iura diserte perscribunt, & ad Piscarium mittūt, & Pontifex cum Venetis Moronoque explicatis eius consilii rationibus de bello consultat. Interim Piscarius generoso & constanti ingenio si Cæsarem; contrà autē parum sincero, si Pontificem respiceres, rem totam ad Cæsarem perscribit. nec tamen intermittit, quin multa tractando ac vtrinque consultando, præclara simulatione vsus & Pontificis & cæterorum animos propinqua spe patrandæ rei semper aleret. vt per eas moras occulte gerendi belli rationes & penitiora consilia penitus elicerentur. Nihil enim dedecori sibi futurum putabat, nec malignitatis infamiam ex tam atroci facto verebatur, tametsi Clementem in altissimo sacrosanctæ authoritatis atque potentiæ gradu positum violato amicitiæ iure offenderet, cæterosque omnes deciperet, modo excellens ipsius fides ac tū maxime eo graui periculo comprobata, & fortis simul opera Cæsari præstaretur. Per hunc modum mirabili astu Pontificem atque alios aliquandiu ludificatus, quum interea Germanorum Hispanorumque præsidia circa vrbes alias effingendo causas opportune disposuisset, consilium suum detexit, Moronum

que ad se Nouariam euocatum nihil tale suspicantem comprehendit, & Ticinum in carcerem Antonio Leuæ & equitibus ducendum tradit. Ea re per tabellarios militibus in omnes partes celeriter significata, singulæ vrbes vti conuenerat sine vulnere binis cohortibus occupantur. Franciscus Sfortia, qui Mediolani in arce ægrotabat vti proditionis author aut conscius accusatur. Ille ignominiam atque iniuriam deprecaturus sese ægrum de salute prope desperantem vllius flagitiosi consilii fuisse participem negat; vt eius causæ iudicium Cæsari relinquatur petit; & mittendi ad eum legati potestatem sibi dari postulat. Nec multo post vt innocentiam suam constanti fiducia & liberalitate testaretur totius imperii arces flagitante Piscario tradit. Porro Cremonensem arcem & Mediolanē sem sibi retenturum dicit, ne ante iudicium à Cæsare peractum indicta causa totius imperii possesione penitus exturbetur. At Piscarius quod maximum in occupandis his arcibus momentum ad frangendos conspirantium animos esse intelligebat, postquam pactione ac minis vllisue artibus Sfortiæ animus capi nequibat, eas circumuallare atque obsidere cō stituit, existimans in tanta repentini casus perturbatione necessariis commeatibus repleri atque muniri minime potuisse. Proinde custodes haud multo pòst rerum sensuros inopiam atque ita munitissimas arces, inedia coactos, sine vllo exercitus sui incommodo facile dedituros. Dum hæc incredibili solertia celeritateque à Piscario administrantur, Pontifex & Veneti vix animo dolorem atque ignominiam sustinebant, quod incaute viri longe prudentissimi, summi negocii cogitationes incertæ hominis fidei commisissent. Inde enim omnes plane interpretari subortas esse magnas suspiciones mutuis auctas offensionib. quæ nec renouatis etiam fœderibus extingui possent: propterea bellum maxime atrox parari, si Cæsar & suorum omnium hortatu & recenti contumelia concitatus Italiæ imperium animo agitaret, & Itali libertatem coniunctis opibus tueri niterentur. Sed tum maxime Italiæ circumuentæ miserabilem, ac sempiternam imponi seruitutem videri, si rex Gallus, vt sese in libertatem vendicaret, ad exitium Italiæ conspirare cogeretur. Quibus sermonibus fiebat vt per Italiam Piscarius in ore omnium, alterutra sui fama frueretur, quum eas, quas Itali metu seruitutis contumelias ingererent, ex aduerso externarum gentium duces ad pulcherrimi facti decus, & laudem referrent. Sed dum hæc Piscarius diligenter aduersus omnes hostium insidias administraret, Cæsari perscribebat, nihil se pacatum ab infensis sibi animis Italiæ Principum expectare posse: propterea sibi in animo esse, Placentiam Parmámque illato repente bello in potestatem redigere, nec experiri velle periculosa atque ignobili mora, an illi ex æquo, & iure, aut armis controuersiam de Mediolanensi imperio finire vellent: se non dubitare quin aliquando cosociatis viribus magnum & crudele bellum pararent. Proinde imparatos adoriri, felicique celeritate eos persequi præstare, quàm eorum impetum qui tarditate consilii indefessoq. trahendi

belli studio valescerent, opperiri. Interim dum Piscarius Sfortiam obsidet, & de summæ rei consiliis Cæsarem monet, Franciscum Regem vehemens morbus ex animi dolore conceptus adeo acerbe apud Madrittum afflixit, vt in diuina potius ope, quàm in humanis auxiliis, eius salus posita videretur. Suspensum enim dubia spe, alienæ clementiæ & ancipites cœpti consilii rationes, ægro animo volutantē, Cæsar amplius duos menses fuerat frustratus, alias atque alias moræ causas afferendo; adeo vt eius aduentus, nequaquam iustis impediri occupationib. sed quadam parum benigna cunctatione, differri videretur. Sperauerat enim Cæsarem liberali ac prorsus regia comitate in colloquium & complexū protinus esse deuenturum: atque vnius horæ momento extinctis veteribus odiis, initurum amicitiam, vltro etiam quæsita affinitate, adiectoq. insuper nouo fœdere, quod honestissimis conditionibus pararetur. Namque sæpe accidit miseris & graui aliqua afflictis calamitate, vt ad veniam salutemque impetrādam faciles secum ineant rationes, & in æstimatione suæ causæ, alienæque voluntatis, magnopere sibi blandiantur. Itaque Cæsar quanto ille animo, speque deiectus, in vitæ periculo versaretur, certior factus omnibus aliis postpositis rebus, ad eum celeriter contendit. Tum vero ex mutuo cōspectu & perhumana Cæsaris salutatione videre licuit, quantum animi fomenta ad subleuandas corporis vires, cuncta medicæ artis remedia, præsenti potestate superarēt. Nam vbi hylariter assidens Cæsar erigenti sese in puluinar arterias & collapsos artus blanda manu mollique sermone permulsit, & dubiæ menti certæ libertatis spem dedit, extemplo languentes venæ vitali spiritu repleri sunt visæ, ac os pallidum veluti natiuo colore inuecto excitatisq. oculis, mirum in modum recreari; ita vt sensim depulsis acerbioribus morbi difficultatibus, paulatim haud multo labore sanaretur. Venit etiam peropportune ad eum è Gallia Margarita soror, vt captiuo & ægrotanti fratri supremum pietatis ac amoris officium præstaret. Ea Alanconio mortuo vidua, sine vlla prole remanserat, ætate formaque & mira altitudine ingenii cum Regi imprimis tum Gallis omnibus cara & amabilis. Iamque vulgo eam homines communis concordiæ causa, vxorem Borbonio destinabant, sicuti Eleonora Cæsaris soror, quæ Emanuelis Lusitaniæ Regis vxor fuerat, Francisco Regi in matrimonium despondi videbatur: sed tum Cæsaris animum contraria suorum studia maxime distrahebant, iis diuersa omnino suadentibus qui magni vsus in consiliis habebantur, ac eximiam fidei atque prudentiæ opinionem apud eum obtinebant. Lanoii Belgarumque omnium ac ipsius præsertim Piscarii vna atque eadem erat sententia, vt aliquid de grauioribus postulatis Francisco remitteret, eumque sibi fœdere ac amicitia consociaret, vt totius Galliæ facultatibus ad euertendas Italiæ respublicas vteretur. Italos qui eius amplitudini & gloriæ penitus inuiderent, & consilia perfidiæ plena aduersum se maligne semper agitarēt atroci bello perdomandos, vt ab Alpibus ad fretum vsque Siculum cuncta

&a Cæsaris nomen & veteris Romani imperii maiestatem respiciant. Porro Franciscum Galliæ imperio contentum fore renouati toties improspere belli pertesum, nec respecturum Pontificem ac Venetos quos ipse & infensos hostes & parũ fideles socios omnib. bellis esset expertus. Addebãt Italiæ opes infinitas esse priuatim: publice vero nullas propter incredibilem factionum insaniam. nec opportune consensuros vnquam Italos, nec eorum vel ingentem multitudinem Germanis Hispanisq. militibus veteranis peritia atque animis parem fore. his accesserat militum vulgus & præsertim Hispanorum, nam promptissimi quique ex certa propemodum Italici belli victoria vrbium ac oppidorum imperia ingentemque ex opulentissimis gentibus prædam sibi animis destinabant. Hæc vnus ante alios minime probabat Mercurinus Epistolarum magister honesta & salutaria prudenti consilio semper afferre solitus. Is multo honestius ac speciosius Cæsarem dignitati & commodis consulturum ostendit, si sua prius quàm aliena appeteret, vt æquum esset, recuperanda censeret. Burgundiam à Gallis fraude potius quàm armis occupatam, ante omnia bello aut pactione recipiendam videri, neque ante imprudenter Gallum Regem quem iure belli captum teneat, debere dimitti, quàm totius Burgundiæ vrbes atque arces in potestatem redigantur, quibus semel receptis finitimam Galliam repentini belli metu perpetuo sibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: At si inani ac intempestiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertatem restituto, ea omnia ex eius liberalitate se adepturum confideret, sensurum illico Gallicas fraudes. Ipsumque Franciscum modo Galliæ saluti amplitudinique prospiciat, absq. vlla violati iurisiurandi verecundia defecturum. Quòd si Italiam, vti æquissimus atque optimus Cæsar, seruitutis metu liberet, omniumque suspicionum auctoris spe commodi penitus obliuiscatur, populosque & ciuitates non vi ac impotentibus armis subactas, sed amore naturali, ac libera obligatas fide, sibi fœdere studioque coniungat, tum Gallis omnibus animos illico concasuros. Qui si nihilo secius stolida ac exitiali obstinatione aliena reddere recusarent, tum demum, quod præclarum esset, victoria vteretur, & totius Europæ adiutus auxiliis, binis mari classibus & terra tripartito exercitu Galliã inuaderet. Tum vero emitti Regem placere & eum Austriæ domui affinitate nouoque fœdere copulari. Inde demum omni exutus cura, qui solidæ gloriæ ac Diis atq. hominibus abunde satisfecerit, Romam pergeret, ad diadema Augustalis imperii de manu Sacrosancti Pontificis accipiendum. Per totam longitudinem Italiæ effusuros sese populos omnes, coronatos & alacres, vt quẽ optimum clementemque præsenserint, vt felicem ac inuictum salutent, & de toto victoriarum cumulo triumphantem cupidissime venerentur. incessura esse Cæsaris agmina, per vias floribus & tapetibus stratas, contectas velis, inductisque passim fontibus irrigatas, Regulos inter se & ciuitates cum proximis splendore, studio, & incredibili maxime hospi-

tiorum benignitate certaturos. Iret modo pacatus & leuis, & cæca formidine natas ad libertatem Italiæ gentes exolueret, animos certe omnium vltro collatis opibus atque tributis nomini Cæſaris haud dubie ſeruituros, ſi ſe in libertate conſeruatos eius virtute conſpexerint. In hunc ferme modum quum libere in conſilio ſæpius eſſet diſceptatum, Cæſar moderatis rationibus cuncta expendens eum conſilii curſum tenebat, vt repetita Burgundia & impoſitis his conditionibus, quæ iure belli capto haud multum inique viderentur, Regem omnino dimitteret, quaſi nunquam à ſolenni ſponſione dataque fide diſceſſurum. Nam ſicuti eum inhumano carcere perdomare, atque interim Burgundiæ & Galliæ bellum inferre, propugnante præſertim fœmina, quæ eſſet ex infelicitate filii perpetuis lachrymis & dolore confecta, neq. magni & æqui, ſed feri potius ac impotentis animi fore prouidebat; ita ſummæ ſtoliditatis arbitrabatur, ad commodum parandæ ampliſsimæ dignitatis atque potentiæ, vti nolle tantæ victoriæ beneficio, quæ grauiſsimis rerū ſuarū periculis cum fœda conturbatione & vaſtitate prouinciarum eſſet comparata: quando nihil magis quàm ſua, & Burgundiam in primis repeteret, quam proauo Belgarum Principe ab Heluetiis acie cæſo, Galli nullo iure inducti armis per occaſionem occupaſſent. Verum non deerant qui mediam ſententiam veterum exemplo prædamnarent, quoniam eo parum ſalubri temperamento, neque hoſtem ſatis vehementer vlciſci, neque amicum egregie parare diceretur. Cæterum Piſcarius aſsidue dabat operam vt à Franciſco Sfortia arcis deditionem exprimeret, omni verborum lenitate oſtentando Cæſaris æquitatem, ac ſimul operam & ſtudium ſuum prolixe pollicendo. Quaſi Cæſar inſonti & malignè delato, cauſa cognita, nō modo redditurus eſſet vrbes & arces; verum etiam ad firmioris imperii ſpem, ſolennia principatus ornamenta collaturus, ſi totum eius calumniæ momentum, in eius fide & iudicio liberali quadam fiducia reponendum cenſeret. Sed Sfortia quanquam pertinaci valitudine vehementer eſſet afflictus, neque lenioribus verbis neque vlla denunciatione periculi deterreri potuit, quominus ſalutari conſtantia in propoſito retinendæ arcis permaneret, & ſæpe Deos innocentiæ ſuæ teſtes inuocādo, quereretur, ſe inſontem & ſupremo vitæ periculo implicitum, perinique & crudeliter obſideri, ac ereptis omnib. diuini ac humani iuris præſidiis acerbiſsime, vti iam plane maieſtatis crimine conuictus & prædamnatus, paterni atq. auiti principatus poſſeſsione deturbari: quum nec ſibi, cōmuni iure gentium, poteſtas relinqueretur, appellandi Cæſaris, & Legatos ad deprecandam iniuriam & dicendam cauſam, in Hiſpaniam mittendi. At Piſcarius vbi obſtinate perſeuerantem vllis pollicitationibus nequit flectere, ad arcem arctiſsime obſidendam ſe conuertit. Itaque omnes aditus intenta cuſtodia obſeruare, nemini ingreſſum aut exitum præbere, aduocata Mediolanenſium concione hortari principes ciuitatis, vt reum maieſtatis deſererent, & Cæſaris, maximi & æquiſsimi principis auſpicia ſequi vellent,

donec

donec ipse collatis indiciis causam praeclare cognosceret, & totalis, vti iura postularent, Caesaris arbitrio finiretur. Haec agitantem & ex longa tabe, tenue corpus immenso illi animi vigore vix sustinentem mors oppressit, assiduo aquae potu, & multis, maxime bellicis laboribus, atque vigiliis quaesita. Eius funus vti vnici Imperatoris milites graui & diuturno luctu celebrarunt, adeo vt quum vexilla alarum atque cohortium atrati duces & signiferi ornando eius sepulchro dedicarent, pro his colore variis insignibusque distinctis nigra omnia ad summi doloris indicium sumerentur. Obiit inuictus in medio aetatis flore, vti iam senex multitudine ac pondere victoriarum fessus, ea hominum opinione, vt si ei fata iustum vitae spacium amplioresque exercendi imperii facultates concessissent, veterum vel maximorum ducum gloriam haud dubiè fuerit aequaturus: nemo enim eo grauius atque prudentius de toto belli genere iudicauit: nemo incerta casuum felicius ad consilium vertit: nemo in acie contemptius pericula despexit, aut omnino pugnauit ardentius. Moriens dum conderet testamentum veluti ad exoluendum religione animum supremis precibus Caesarem per literas obsecrauit, vt Moronum incolumem carcere emitteret, quod ei ad se venire dubitanti recusantique vt omnino non caperetur per epistolam fidem dedisset. Fuere qui existimarent Piscarium ab initio tantum facinus, non fictis ex ceptum auribus ad animum facilè transmisisse, tantaeque rei indicium aliquanto tardius quàm oporteret, ab ipso ad Caesarem fuisse delatum, adeo vt inimici eum non obscuro parum sincerae fidei onere premere conarentur, quasi id totum ambigui & nutantis animi crimen, quod statim praeclara ac expedita animi probitate, exhorrescere debuerat, ab longa demum deliberatione propter infamiae timorem, poenitentia diluisset. Dicebant enim Piscarium ab tantae rei consilio se tum primum recepisse, quum Sigismundus Sanctius Alberti Pii Carpensis familiaris qui initi inter Principes obsignatique foederis tabulas deferret, in Galliam mitteretur, veritum scilicet ne Ludouica captiui Regis mater bellum perosa tanquam Galliae semper funestum pietate mollitieque animi inducta, vt maturior filio libertas impetraretur, cuncta vti agitata conscriptaque erant, muliebri ingenio per filiam quae erat in Hispania Caesari propalaret, atque inde Gallica auxilia inchoato demum bello foederatis negarentur. Sed Sigismundus ad Rheticas Alpes contendens in agro Bergomate iuxta Sebinum lacum à latrone hospite eripiendi auri causa crudeliter interfectus, peruenire non potuit. Sed non diu post magno casu, detecto punitoque latrone, bulgae cum scrinio, & literis incolumes repertae sunt, quae transmissae Venetias & Senatum & Clementem Pontificem graui solicitudine liberarunt, quum anxiis animis Sigismundum insidiis Caesarianorum interceptum suspicarentur. Verùm ad refellendam inimicorum calumniam, liquido constat, cuncta ordine ab ipsis sermonum initiis Caesari fuisse enũtiata, vti mox ipse

Piſcario iam mortuo publicatis recriminationum libellis,quibus Ponti fici de belli cauſa reſpondebat,abunde teſtatus eſt. Sed & illud peritos rerum,plurimum mouet,vt nihil indignum de Piſcarii fide temere credatur,quum Cæſar ad declarandam animi ſui propenſionem erga Piſcarium,ei vti de ſe benemerito,vexillum & ſceptrũ ſupremi militaris imperii,cum ampliſsimis codicillis continuo miſerit,quæ profectò ſi de fide dubia in ſuſpicionem fuiſset adductus,nequaquam tribuiſset, ne ſtultiſsima ratione ei,qui iam animo eſset offenſo alienatoque, maximam nocendi facultatem in eo rerum diſcrimine præbuiſse videretur. Cæterum hæc Itali Principes in inuidiam Piſcarii facile ſpargebant, quum ſe à viro Italo maligne traductos atque deceptos magnopere quererētur: quòd commiſsa eius fidei conſilia,Cæſari ad Italiæ imperium aſpiranti prodere,& ingentis belli ſemina iacere,minime dubitaſset: vt cum aliena iniuria incorrupti & conſtantis animi laudem, apud externas gentes compararet. Alii æquiore iudicio ferebant Piſcarium quum didiciſset Franciſcum Sfortiam tenaciſsimis febribus conflictatum, ad multos dies vim morbi non eſse toleraturum,nouis conſiliis animum adieciſse vt ſi Sfortia fato concederet,ipſe protinus Mediolanenſi imperio Cæſaris nomine potiretur:quoniam multo honeſtius & tutius foret in procuratione ampliſsimæ ditionis,cum militari imperio Mediolani præſidere,quàm Neapoli Regem conſpici cum ea apud Hiſpanos, atque Germanos incertæ fidei ſuſpicione,quæ tot præcellentium virtutum decus obſcuraret,quum plerique etiam ciues Neapolitani vetuſtate atque opibus ſuperiores,qui præclaram virtutem in cenſu minime numerarent, illud conſpicuum nobiliſsimorum Regum diadema,in inſititii ciuis capite,niſi malignis & turgentibus oculis vix eſsent conſpecturi. Non videtur hoc loco prætermittendum quod de Piſcarii vxore Victoria Columna incomparabilis ingenii muliere,certa & conſtanti multorum fama audiuimus,ne ea ſcilicet quæ cuncta alia præter decus,facile ſemper contempſit,merita laude fraudetur. Ad primum enim agitati eius conſilii rumorem ita exhorruiſse dicitur,vt continuo nequaquam muliebri ambitione vel tanto regiæ fortunæ titulo pellecta, id munus caſtis auribus repudiaret,virilique prorſus & graui ratione eas ſpes vti nefarias vel certe parum decoras protinus abiiciendas iudicaret, & ſubinde virum aliàs ſibi rerum omnium conſilia communicare ſolitum, per literas quas ſublimi eruditoque ingenio perſcribebat etiam atque etiam precaretur vt priſtinæ virtutis memor eſse vellet, cuius exiſtimatione ac laude multorum Regum fortunam & gloriam anteiret. Neque enim regnorum ac opum amplitudine & ſpecioſis titulis,ſed illuſtri fide,conteſtataque virtute,parari decus,quod ad poſteros rediuiua cum laude propagetur. Nec vllum eſse tam excelſum regii nominis faſtigiũ, quod non facile vna perfectæ virtutis altitudine ſuperetur. Propterea ſe nequaquam optare vt Regis ſit vxor,quum eius Imperatoris eſse maluit,

qui

qui magnos Reges non bello tantum præstanti manu,sed in pace etiam eximio inuicti rectique animi decore superare didicerit. Nec multo post Piscarius prægrauante morbo eam ad se cum ornatissimo comitatu Mediolanum accersiuit,vtpote qui in eius lectissimæ fœminæ diligentia & iucundissima familiaritate maximum discutiendi morbi momentum opportune collocaret. Sed Victoria Romæ summo cum honore suscepta,quum Viterbium applicuisset extincti viri nuncium accepit,atque ita ab instituto itinere propemodum exanimata dolore & lachrymis in templo sacratarum virginum subsedit. Ferunt Piscarium integerrimis sensibus,quum euanescente vitali spiritu hora fatalis immineret,summo cum pondere verborum Victoriam vxorem imprimis, & Hispanos milites Vastio fratri commendasse: dedisseque præcepta ex arcanis consiliis,quibus ille militiæ,ac eo præsertim quod tum immineret prouidebat bello vteretur,& militum animos in obsequio facile contineret. In testamenti vero tabulis nullum Christianæ pietatis & humanæ beniuolentiæ erga suos officium prætermisit. Nam & templum Neapoli in quo cucullati sacerdotes perpetuo sacra facerent Diuo Thomæ condi legata pecunia præscripsit,& singulos è familia exquisito meritorum iudicio ita remuneratus est,vt vestem, arma, equos, argentum,atque pecuniam accuratissime,nequaquam vti moriturus, dispartiret. Funeratus est Mediolani regio sumptu, Pridie Calendas Decembres, Anno à partu Virginis quingentesimo vicesimo quinto supra millesimum. Nec multo pòst Neapolim prosequente in atra veste amicorum & familiarium turba deuectus est,vt in templo Diui Dominici ad aram maximam conderetur,vbi insigni pompa instauratis exequiis, eum è suggestu Valterius Corbitius Orator Mediolanensis disertissimè laudauit. Fuere qui existimarent eum tot opulentis vrbibus, atque oppidis castrisque hostium in ipso perpetuo victoriarum cursu direptis,magnam auri vim seposuisse. Quæ opinio edita in vulgus extremo denium vitæ exitu,falsa & inanis apparuit: nam quum Vastium fratrem patruelem bonorum omnium heredem instituisset, eum etiam multo ære alieno implicitum reliquit,quando & paterna oppida variis temporibus oppignerata,nec adhuc redempta,apud fœneratores exedenda remansisset. Ita vt nihil ex tantis victoriis ad eum præter gloriam & laudē omnino redundarit. Dicere enim solebat, neminem vnquam, ex his qui militiam quæstui habendam putarent, magni Imperatoris nomen fuisse consecutum. Contrà vero,eos semper euasisse inuictos & longè clarissimos,qui nihil ad se,sed ad milites ex præda pertinere existimantes,ad vnam tantum atque eam immortalem veri decoris laudem aspirassent.

FINIS.

Epitaphium Piscarii, a Ludovico Ariosto Ferrariensi Poeta celeberrimo compositum.

Quis iacet hoc gelido sub marmore? maximus ille
Piscator, belli gloria, pacis honos.
Num quid & hic pisces cepit? non. ergo quid? Urbes
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.
Dic quibus haec cepit piscator retibus? alto
Consilio, intrepido corde, alacrique manu.
Qui tantum rapuere ducem? duo numina, Mars, Mors.
Ut raperent quid nam compulit? Inuidia.
Nil nocuere sibi, uiuit nam fama superstes
Quae Martem, & Mortem uincit, & Inuidiam.

RERVM TOTO HOC OPERE

MAGIS INSIGNIVM INDEX.

Barnabas

D

E

F

Franciscus

Gallorum

H

M

Mastinus

P

Andrea

P

Piscarius

Salerno

Vaprium

FINIS.

